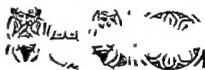

શરત ને મા મે
પણ પડેલા પરેલા તું
નહિં રાખા સેમ જ્યું
છું. દરેલા માં ૩૨
શોભા નવા. રમે
ઉરુષ નન્નેતું પ્રમા
તે જ્યું દાનુ પણ
રોમય પ્રતજ

મા ઉમા
માય વાદ

સિદ્ધા

ત્રીજા.... વર્ષના.... પ્રસાતે....

ન ત્વદં કામયે નાત્યં ન મૃગ્યં નાપુનર્ભવમ્ ।
સમયે દુઃખતપ્તાનાં પ્રાણિનામાર્તિનાગમમ્ ॥

આજ ક્લેક આજે ત્રીજા વર્ષમાં બાપુનું મંગલ કરતા અતરમાથી બિડ્યા કર્યા. પસારી પીડ નળુનાં બાપુ આ નિવાય પીનું શું ઇચ્છી શકે? 'ધ્યારાબાપુ' આ બકથી ત્રીજા વર્ષમાં પ્રવેશ કરે છે પન્મકૃપાળુ પન્મભાત્માની કૃપા અને બાપુના આશીર્વાદથી આપણે એ વર્ષ ના નિર્વિદ્ને પસાર કરી શક્યા છીએ. પણ આટલેથી જ મતંત્ર કેમ વળે? આ દિવસ તો છે જીવનરોષનનો. બાપુ આપણી વચ્ચેથી આવ્યા ગયા ને આજે જોતજોતામાં એ વર્ષ તો વહી ગયા. એ કાળ દરમિયાન આપણે તેમણે નિર્દેશોના પથ પર ફેટલે દૃઢ સુધી ગયા છીએ એ તેઓ જાણુવા ઇચ્છે છે તેમાં બાપુજી આપણને પ્રત્યેકને પૂછે છે

- (૧) મન્ય સમજવા અને તેને નિર્નિત જીવનમાં ઉતારવા માટે તમે શું કર્યું?
- (૨) દરરોજ પ્રાર્થના અને સમનામનો જપ કરો છો કે?
- (૩) માનસિક, ધાર્મિક અને સામાજિક અસ્પૃશ્યતાના નિવારણ માટે કોશિશ કરો છો કે?
- (૪) વ્યક્તિગત લાભ અને સ્વાર્થ ઓછો કરો છો કે જેથી સામાજિક કંડયાણુ દિવસે દિવસે વધારે થાય?
- (૫) નાહું જીવન ગાળવા માટે જે થોડી અગત્યની વસ્તુઓ છે તે સિવાય વધારાની અને બિનજરૂરી વસ્તુઓને તમે શું તિલાંજલિ આપી છે કે?
- (૬) સામાજિક મૈત્રીભાવ વધાર્યો છે કે?
- (૭) પીતળની ટીકા કરવા ખેલેલા તમે તમારી પોતાની ટીકા કરવાની ટેવ પાડી છે કે? અને ટીકા કરતી વખતે સાથે સાથે જ કઈ સ્વનાત્મક સૂચના આપવાનો અભ્યાસ કર્યો છે કે? સાચી નમ્રતાનો પાઠ શીખ્યા છો કે?

ઉપર લખેલા પ્રશ્નોનો જવાબ દરેક જણ પોતાના અત્યંતમાને પદર દિવસ માટે પ્રત્યેક સવારે અને રાત્રે આપવાનો એ પ્રયત્ન કરશે તો ગાંધીજી-નિર્દિષ્ટ પથ પર ચાલવા માટે જે ઉત્સાહ, ઉમંગ અને અભ્યાસની આપણને જરૂર છે તેમાં થોડો વધારો થવાનો સંભવ છે.

આ પ્રયત્નમાં 'ધ્યારાબાપુ' આપણા બધાનું પથદર્શક બને અને બાપુએ નિર્દેશિત માર્ગ પર આપણે વિચારપૂર્વક આગળ પ્રયાણ કરવા સમર્થ બનીએ એ જ આ માસિક પછવાટેના શુભ હેતુ છે. વહીવટ અને મિત્રોએ આ કાર્યમાં જે પ્રેમ અને સહકાર બતાવ્યો છે એ માટે તેઓના આભારી છીએ.

'ધ્યારાબાપુ'માં આજ સુધી જે ધોરણ જળવાયુ છે તેને ટકાવી રાખવા અને આ લોકપ્રિય માસિકને વધુ સમૃદ્ધ કરવા અમે પ્રયત્નશીલ રહીશું. આશા છે સહુનો આ વર્ષે પણ સહકાર મળશે

જન્મ મરણનો સ્વામી કયારે છે.
એ સમયે તેમ રહીએ તે ઉકળવા
નેહમાં નાખે તોયે નાચવા તૈયાર
રહીએ. નાચવાની શક્તિ પણ
તે જ આપે એવા તે નોકાસ છે ના?

જન્મને માર્થે પણ ઘરેણા
પહેરવાનું નહીં સમયે એમ કહ્યું
કું. ઘરેણામાં કરી શાલા નથી.
ત્રી પુરુષ જન્મેનું પ્રથમ ને ખરું
આજીવન શિયળમન છે. — બાપુ

વર્ષ ૩

૨૮ ફેબ્રુઆરી ૧૯૫૦

અંક ૧

વિષયસૂચી

૫૪

૫૪

૧ આદર્શ વિવાહ ...	ગાંધીજી ૧
૨ શાંતિનિકેતનનાં ભાવનો:	ગુરુદેવ ૨
૩ આપણું પ્રવચનમંજુ	અદર્શકા શુકલ ૩
૪ એક પ્રવચન	નાગભુવાન ગાંધી ૫
૫ લખનુ આપક સ્વરૂપ	કેદારનાથજી ૭
૬ શ્રદ્ધાસ્થાન	મતમાનજી ૮
૭ પ્રેમનો પ્રમાદ	યુ. મ. ૧૧
૮ પ્રેમની ત્રિશુલિ (ચિત્ર)	પન્થરી ગેરેરી ૧૪

૬ જાના પત્રો ...	કરુણા ૧૬
૧૦ બાપુના પત્રો ...	ગાંધીજી ૧૭
૧૧ જીવનની મજબૂતી ...	પ્રકાશભાઈ ૨૦
૧૨ ગાંધીનાં બાપુ ...	ગાંધીજી ૨૧
૧૩ ભદ્રેનો વચ્ચે ...	ગાંધીજી ૨૬
૧૪ નવો અવતાર ...	અ. ના. પાંક ૨૪
૧૫ ગાંધીભાગ્યા ...	ચંદુલાલ જી. પટેલ ૨૫
૧૬ પતિમત્ત તારામની	મુ. ક. ૨૭

આદર્શ વિવાહ

“આપણું જન્મ જોગ બોગવવા અર્થે નથી પણ અત્માદર્શન અર્થે છે.”

પુરુષ જે ય કે સ્ત્રી હોય, એને કઈક વિકાર તો થાય પછી એનું મન ત્યાં ત્યાં ભ્રમી જાય છે અને કમ્યાં જ કરે છે એક યજ્ઞ મમજી લેવાની છે કે આપણા જન્મ જોગ બોગવવા કે બોગવવા અર્થે નથી પણ અત્માદર્શન અર્થે છે.

શિવપાર્વતીના વિવાહ એ આદર્શ વિવાહ ગણાય છે. પાર્વતી જેવો સાચો વિવાહ જન્મે કરવો હોય એણે તો શિવજી જેવા નિર્વિકારીનું ચિત્તવન કરવું જોઈએ. એવી રેખા દેખા પાર્વતીના હાથમાં જ હતી એમ નથી દરેક સ્ત્રીના હાથની અંદર એ રેખા છે જ. પતિની યજ્ઞદગીમાં એણે કેવા કપડાં પહેવ્યા છે, કેવો કેટો ખાંધ્યો છે એ નથી વિચારવાનું કે ભોવાનું પણ એની વિદ્યા કેટલી છે, એના શુભ કેવા છે એ ભોવાનું છે એક વખત લગ્ન કરવાનો વિચાર કર્યો તો સારા ચારિત્ર્યવાળો, જેની સાથે મન મળે તેની સાથે વિવાહ કરવો. એવો ચારિત્ર્ય ન પુરુષ મળે તો હીક, ન મળે તો કુવારા રહેવાનો સકલ્પ કરવો જોઈએ. જેવો મળે તેની સાથે પત્ની જવું એવો વિચાર ન કરાય. પાર્વતીજીએ તો સકલ્પ કર્યો હતો કે શિવજી જેવો નિર્વિકારી પુરુષ મળે તો જ પત્નિ છે, નહીં તો કુવારા રહેવું છે. દરેક કન્યાએ પાર્વતીના આદર્શ સમયે જોઈએ.

“જેવું જ્ઞાનને જીવો નથી તે વિષયને જીતી શકો નથી”

— ગાંધીજી

ગાત્રિકેતનના ભજન

રજપુત્રો ગાન આગળ નિવેદન કરું મહા
ગજ માતૃશિરોમણિ નરોત્તમને બાદ નીનવા, પશુ
આપના સુનર્ભમંદિરમા એ આવતા નથી અને
મા ગની ધારે આ નીચે ખર્ચ કરે છે ભક્તોના
પરે ગણા એને ધર્મને ધૂળ ઉપર મેઘ છે અને
મંદિર મુનુ પશુ છે સોનાનું મધુપાત ડાડીને
ભરમા જેમ કમળનન પ્રયે ઘોડયા જન તેમ
બીઓ ને પુરો સોનામા મંદિર માથુ ન જોતા
નથી અને ભક્તના હૃદયકમળોના સુવામ પેના ટેરે
મગીને જન છે કાયા કમ દેવાનયમા રત્નજાતિ
સિંહાસન ઉપર દેવ એકના મેઘ છે

આ સાક્ષીને ગાનને ફળ લાગ્યું ને આ
નીચે દર્શાવેલ ઉપર માથુ મેઘ હતા ત્યાં તે ગા
ને એરો પારે પડીને ક્યુ, 'જુઓ મહારાજ
માનાના શિષ્યવાદ્ય ગજનયુ મી દેવાન ગજનયુ
અથાવેન છે તેને તદને અહિ કેમ ભજન કરો હો?
સહુ એ મંદિરમા ભગવાન નથી

ગાન ભગવાન નથી હે સંન્યાસી, આ તો
નાસ્તિકના જેવી વાત થઈ રત્નમિદામન ઉપ
રત્નમય પ્રતિમા બિહારે કે તે મલી છે એન ને ?
માથુ દાની નથી ગજના મિશ્રાભિમાનથી
ભરેલી છે હે રાજા તાર તો તે તારી પોતાની
ત્યાપના કરી છે દેવની નહિ

ગાનએ આખ કાઢીને ક્યુ તીશ વાખ મોઝીયા
વાવરીને અમ્મદો મંદિર રનુ ને યથાવિધિ

ભગવત્પ્રીત્યથે એન સમર્પણ ક્યુ એમા
ભગવાન નથી એમ ?

સાતિ કુવંદ માથુ મોઝીયા જે વર્ષ પ્રચડ
આમ લગી હતી તથા પીશ મદરે પ્રવળન અને
વસ્ત્ર ને આશરો વિનાન ચર્ષ પડ્યા હતા, તારા હા
આગળ યથે પ્રાર્થના કરી રોઈ કકળીને પાછા
વ વા તતા અને જગ નમા શુદ્ધિઓમા, મારગને
મટે તરવરના ગાયામા અરોરોમા, જ્યા ત્યા
ઠાઠે કરી ને જુને મરી ગયા હતા એ વર્ષે વીશ
લાખ મુનાનુ આ ધર તે ભગવાનને ધ્યુ. ભગ
વાનની જીવતી જગતી હાજરાહજુર પ્રતિમાને
અનાદર કરીને તે પથર પૂજ્યા તે દિવસે ભગવાને
ક્યુ 'માર ધર તો અનાદિ છે, ત્યા અન ત નીલિમા
વન્ધે અગણિત દીના પ્રકારે છે સત્ત્વ, સાતિ દયા,
મેમ એ ધરના સનાતન પાયા છે જે પામર પુર
ધરનાર વિનાની પોતાની પ્રવનને ધગ ન આપી
સક્યો તે મને ધર દેના નીકરો છે! આમ મ્હીને
જ્યા તારી ગક પ્રવ પડી હતી ત્યા ભગવાન અત્યા
ગયા તાર મંદિર મુનુ છે સુવર્ણને અભિમાનનો
પરપોગ જ છે

રાજાએ કોપાયમાન ચર્ષ ક્યુ 'તે કુદ્ર માથુડા,
માર રાજ્ય ડાડીને આ હોજે જ આનંદ થા
મ-યાસીએ સાનતપ્યરે ક્યુ, 'જ્યા તે ભક્તવાત્મ્ય
ભગવાનને દેશને દીધો છે ત્યા ભક્તનેયે દે દે. ત્યા.
* તરી દનાથની 'કાદિની' ઉપ.થી

બા.નું પુણ્યસ્મરણ

તા ૧૫મીએ પૂઠ બાના સ્વગવાસને અગ્રેજ તારીખ ૫ માર્ચે ૭ વરસ પૂરા થાય છે, દેશી તિથિ પ્રમુખે શિવરાત્રીએ ૧૯૪૪મા આ દિવસે તેમણે પૂર્વના આગાખાન મહેલના કારાવાસમા ૭૫ વરસની વયે દેહ છોડેલો બાપુ છની ભેડે બાનુ પુણ્યસ્મરણ સદાકાળ કાયમ રહેશે આ યુગની સરી શિરામણિ વહાનસોયા માતા, અને દેશને 'ખાતર અનેક કર્મો સહન કરનાર ને છેવટે જોલમાજ દેહ છોડનાર વીરામના તરીકે

ગાંધીજીએ આત્મકથામા બાને 'કરો બહેલો ઇચ્છયા વિના ચાકરી કરનારી સેવિકા' મહા છે પતિસેવર્થ બાની તોડે ઘણી જ ઓછી સ્ત્રીઓ આવી શકશે ૧૯૨૯મા હિંમ લયમા આવેલા મૈર નીમા ગાંધીજી ખુલ્લામા મુર્દ રહેતા ત્યાં એક રાતે વાઘનુ બચ્ચુ આવી ગયાની ખબર તેના પગવા પરથી પડ્યા પછી બાએ પેતાનો ખાટલો ઘર બહાર કાઢી ખુ લામા નખાવ્યો મવામામમા જ્યાં સર્પોની સારી પેટે વસની હતી ત્યાં બા પછ માપુજીની પેટે ખુ તમા લોય પર જ મથારી કરીને સૂઈ જતા બાપુજી ઉપવાસ કરે એમવા દિવસ બા લગભગ ઉપવાસ કરતા, ને બાપુજીની શુશ્રૂષ કરતા તે વધારમા બાપુ જીનુ તપ જમતે જાણુ, પછુ બાનુ છૂપે અજ્ઞાન તપ તો ઇશ્વરને ત્યાજ જગે થયુ

બા જીવનભર બાપુજીની હાયાની પેટે તેમની ભેડે ભેડે આત્મા બાપુજીએ લખેલુ 'મને કમને, જ્ઞાનથી અજ્ઞાનથી, મારી પાછળ ચાવવામા તેણે પોતાના જીવનની સાચકતા મની છે, અને સ્વચ્છ જીવન ગાળવાના પ્રયત્નમા મને કરી રહ્યો થી. આથી જો

કે અમારી બુદ્ધિશક્તિમા ઘણુ અતર છે છતાં, અમારુ જીવન સતોપી, મુખી અને ઊર્ધ્વગામી છે એમ મને લાગ્યુ છે' જેમ જેમ વરસો વહેતા ગયા તેમ તેમ બા બાપુ જીને 'વચ્ચે જ્ઞાનપૂર્વક અનુસરતા થયા. 'નવજીવન' અને 'હરિજનબંધુ'મા બાપુજીના લખાણો આવતા તે વાચવાનુ બા કદી ચૂકતા નહી બાપુજી વિશેની તેમની થકા નિરંતર વધતી જ ગઈ સત્યાગ્રહની લડતમા સ્ત્રીઓને જેવ જવાનો દાખલો બાએ જ ૧૯૧૩મા બેમાઝ્યો છે લીવારના કારાવાસમા તેમને માટે વારંદ નહોતુ છતાં તેઓ સ્વેચ્છાએ ગયા ત્યાં આગાખાન મહેલમા એક રાતે કંઈક અકસ્માતથી તેમની હાથીકાતની ચૂડી નદવાઈ બા બહુ જ બાકુળ થઈ ગયા પરોઢિયે ચાર વાઘ્યાની પ્રાર્થના પછી તરત તેઓ બાપુજી પાસે જઈ તેમનો અસ્થુસ્પર્શ કરી પગે લાગ્યા, ને કહ્યુ 'મને અખંડ સૌભાગ્યના અશરીર્વાદ આપો.' સત્યવાદી સ્વામીના આશીર્વાદ બાને રૂજા, અને પતિ પહેલા જ સસા રમાથી વિદાય લેવાની દરેક આર્થ સ્ત્રીની જે અભિવાધા હોય છે તે એમની સફળ થઈ પતિને ખબે થયુ ટેકવીને દેહ છોડવાનો લડાવો બાએ લીધો ૧૯૧૩ મા બાપુજીએ બાને કહેતુ 'તુ જેવમા મરી જઈશ તો જગદ બાની જેમ હુ તને પૂજશ' તેઓ ખરેખર જગદ બા તરીકે પૂજાયા પતિના સાનિધ્યમા, ને તે પછુ કારાવાસમા સ્વતંત્રતાની સૈનિક તરીકે, મરવાનુ લાગ્ય જગતમા બીજી કરી સ્ત્રીને મળ્યુ છે? બાપુજીની ડરનાર ઘણા માણસોને બાની હિંમત જોઈ નવઈ લાગતી બા વખત આવ્યે બાપુજીને મનની વાત કહી દેતા એક વાર

માગરમતીમાં બાળકોના નાસ્તા વિષે બાને બાપુજીએ ટકોર કરી, ને તેમને ફળ આપવાનું કહ્યું. બા કહે : ‘હમણાં છોકરાંનાં શરીર વધવાનો વખત છે. હવે ફળની વાત કરો છો, પણ નાનપણમાં તમને ગાંઠિયાને એવું બધું નહોતું ભાવતું કે ? ને તમે આ તાર-ટપાલના આટલા બધા પૈસા અંગ્રેજના ભંડારમાં ભરો છો, તેના કરતાં તો આ નાસ્તાનું ખર્ચ એાછું જ થાય છે.’ ફક્ત આફ્રિકામાં એક વાર બા કહે : ‘જેયા, જેયા, હવે બેસો ! હર રનિવારે મારી પાસે પૂરણપોળી બનાવડાવી સાત આઠ ઝાપટી જનાર તમે જ કે બીજા કોઈ ? આજે હવે સાધુ બન્યા. છોકરાઓને કોઈ દિવસ આ આપી તેમાં પણ બિચારાઓને સાંભળવાનું ?’ પણ આની પાછળ સદ્ભાવ હોય એટલે આ પ્રસંગો ગંભીર છતાં વિનોદ જેવા બની જતા. એવો વિનોદ પણ બા કેટલોયે કરતાં. ૧૯૨૬માં બાપુજીની ‘આત્મકથા’ અઠવાડિયે અઠવાડિયે લખાતી, તેમાં ‘ધણીપણું’ નામનું પ્રકરણ આવ્યું. તે વાંચીને પાસે બેઠેલા બાપુજીને બા કહે : ‘એકવાર તમે મને કૂટપટી મારેલી તે તો આમાં લખ્યું નથી !’ કોકવાર બાપુજી પાસે બા આંસુ પણ ઠાલવતાં. બા પ્રત્યે બાપુજીની અજબ કેમળતા હતી. બાની નાની નાની નિર્દોષ છૂટોને તેઓ કદિ વિરોધ ન કરતા. અબજા ગણાતી એ મહિલાએ શરીરને તપ અને પરિશ્રમથી કેટલું તાબુ હંતું એની એમને તો ખબર હતી. બાનું કામ તેઓ ખાસ યાદ રાખીને કરતા કે કરાવતા. બાએ જીવનમાં કેટલા બધા ફેરફારો કર્યા ! તેમણે હંમેશાં ફરજનો જ વિચાર કર્યો; હક જેવી વસ્તુ તેમણે કદી બાણી નહોતી. સાકેટીસની પત્ની ગ્રેસીપી, પ્રાહમ લિંકનની પત્ની મેરી ટાંક, ટાલ-સ્ટોયની પત્ની સોફિયાના ઢાખલા બેઠે બાને

(૧૯૫૦)

મુકાબલો કરી જીત્યો; એટલે એ સતીને મહિમા તારત સમજાશે. માંસ ખાઈને જીવવાની ના પાડનાર અને પતિના સંયમની આડે કદી ન આવનાર એ સ્ત્રી હતાં. બાના હેતનો અનુભવ નાનાં મોટાં સહુને થયેલો. છતાં કામ લેતી વખતે તેઓ, બાપુજીની પેઠે, કડક પણ યર્થ શકતાં. એમની પોતાની એકસાઈ ધણી ભારે હતી. બાપુજી જેલમાં હોય ત્યારે તેઓ દેશમાં પ્રવાસો કરીને બાપુજીનો સંદેશો લોકોને સંભળાવતાં. બાના સ્વભાવમાં ખાસ ધ્યાન ખેંચે એવી વસ્તુ તે એમની બાળકના જેવી સરળતા હતી. કૂડકપટનો એમના મનને સ્પર્શ સરખો નહોતો. પોતાની મોટાઈનું ભાન નહોતું. ખરાબ કામ, દુર્ગુણ, ને ખરાબ વસ્તુ વિષે તેમને સ્વભાવથી જ અણગમો હતો.

પોતે બહુમાં નહીં એનો વસવસો બાને ઘણે મોટપણે થતો. તેથી અનેક બહેનોની મદદ લઈ બણવાનો પ્રયત્ન કરતાં. એક વાર કહે : ‘હું જો સારી પેઠે બણી હોત તો તમે બધા કરો છો એવી લખવા કરવાની મદદ બાપુજીને હું પણ કરી શકત ને !’ બાપુજી આવાત બાણીને રમુજમાં કહે : ‘તારે આ બધાં બેઠે હરીફાઈ કરવી છે કે શું ?’

બાપુજીએ ૧૯૨૧ માં લખેલું : ‘મારી સ્ત્રી પ્રત્યેનો મારો ભાવ હું વર્ણવી શકું તો હિંદુ ધર્મ પ્રત્યેનો મારો ભાવ વર્ણવી શકું. મારી સ્ત્રી મારા અંતરને જે રીતે હલાવે છે તે રીતે હિંદુની બીજી કોઈ સ્ત્રી હલાવી શકે એમ નથી.’ બાના સ્વર્ગવાસ પછી એક વિદેશી મિત્રના દિલાસાના જવાબમાં તેમણે લખ્યું : ‘બાનો દેહ ભરતીભૂત થઈ ગયો છે, પણ બા તો મારી બેઠે છે.’

કસ્તુરીના જેવી પોતાના જીવનની સુગંધ બા સદાને માટે બીજા ઉપર મૂકી ગયાં છે.

— ચંદ્રશંકર ગુપ્ત

“આરાધાપુ”

એક પુણ્યયાત્રા

શ્રી નાનકામ જી ગાધી

અમુખિય ભગ્ન ચરખા મથના દુરગીએની નિષ્ક્રમેની બાવના સવનાગ્ર મોઝ વાત્રાનું ધામ
ને કને નિમિત્ત મેવામાં અશ્રમની વાત્રાનો પ્રમગ્ન બની ગઈ છે
મજોડ ખાત્રુછની દપની દ મિયાન નો ત્વા જવાનો સેવામાંમમા પાલેક દિવસ રહેવાનું થયુ તે

યોગ નદોતો મઃ દોરો પરત્વ એમના
દેહાત પડી આમ ને વખત જવનું
થયુ અશ્રમમાં બાપુજી નથી પરત્વ
ત્યાના વાતાવરણમાં એમનો પ્રકર
જાતો એવો ને એવો જ છે અને
તેથી કરીને વાતાવરણ નિર્મલ જીવન
ભાગ્ય બાપુજીની કુટિર આજ
પરુ દેશવિદેશના અનેક વાત્રીઓને
આકર્ષી રહી છે અને આત્મકને માં
મે જ્ઞાનુસ્થાન બની રહી છે કુટિરના
વસતીનું દૃશ્ય ખમુ આભેરૂપ સમ
વાયુ છે સદાચની એ સ્વ-છ-સુષ્ક
કુટિરમાં બાપુજીની એક પહેલાની
જમજમ મવાવણી રહે છે એમનું
નાનકા મેજ એમનો રંગો
એમની ગી ૧ એમની ચાખડી

દરમિયાન ચિત્તચિત્ત લવજ્જોને
નિરાને મગધુ જુના અશ્રમવાસીઓ
મર્યા તમિયન-અર્થે વા આત્રી
રહેલા શ્રી રાજ ન્યાસુને મળતાનો
સુરોગ પ્રાપ્ત થયો ગાધી - જવતી
વખતે મૌસા દ્રમ આવવાની ઉક
છેડા છનારો રંગીને કારણે પોતે
કેમ ન આત્રી રાકવા એની ભાગ્યુ
દાકે વાત કરતા હતા એકાદ વખત
પરતર જઈ અ રો શ્રી વિને જ છ
દમણા ચોડા વખત ત્યા મહેરા ગયા
છે દિવસજમના મેલ પડી સજાના
ખળખળ વહેતી નદીને કિનારે ઊભા
ગીતા મન્મીમર્સા અનજ તેઓ
પ્રાર્થન ભક્ત રે છ એ દૃશ્ય થય
અને પુનિત દેવ છે

ભકતી નાનકા તકિરો અને એકાદાની શત અ
ખુ એની રીતે પહેલાની જમ પથાર્યાને મ
વાંડુ ૧૫ દેવ છે કે જોન ગને ધરીમર તે
ભામ થાય કે બાપુ અદર નાદવા ગયા છે તે
હમણા બહાર નીકળા ને પોતાની જગ્યાએ
મેસી કામ કરવા ભાગ્યે એક ભક્તદિશ દહ પળ
નીએ આ કુટિરને સંસ્કર અને સુષ્ક રાખવાનું
કામ શ્રેમથી મભાળી લીધું છે ને વાતાવરણ એવું
ને એવું જીવન ભગા કરે છે બાપુજીના ગયા પછી
મનદાર સાહેબ જવાદરમ તજી રાખજી રાજે દ
બજુ વગરે નિકટના માથીએ આ કુટિરમાં આત્રીને
આસ સગી ગયા છે બીજા મહાન પુરોષ આ રી
ગયા છે અને અનેક પ્રસિદ્ધ વ્યક્તિઓ આવા કરે
છે આ રીતે એ નાનકી કુટિર અદિમા અને

સેવામાં અશ્રમની વ્યવસ્થા દામ જુના
આશ્રમવાસી શ્રી મીમનવાસજઈ હરતક છે શ્રી
વિને માછ શ્રી કિશોરભાઈ શ્રી જાગુજી
વગરે સૂચ્ય પ્રમોની વિચારણા કરી રથા છે અને
મનોદયના મગ્ન વિશેષ ને વિશેષ સ્પષ્ટ કરવા
મથી રથા છે અથ આશ્રમવાસીઓ જી બાવના
પૂર્વક જીવન મળી રથા છે અને આશ્રમની પ્રગ્નિ
સભાળી રથા છે

અશ્રમના નિર્વાહ અને ખર્ચને અજ વાત્રીત
થતા કેટલાક જુદા જુદા સૂચ્યો વિચારાતા હતા
આજ દિવસ સુધી તે આશ્રમના આદર્શ અને
પ્રશસકો, એવા સુખી મુદરથો તરફથી આને
અંગેની જરૂરી વ્યવસ્થા થતી રહી છે હજુ ખજ
એની રીતે ચાલો સકે તેમ છે વળી ગાધી-સ્મારક

“ધ્યાનાપાપુ”

(૧૯૫૦) ૫

લગ્નનું વ્યાપક સ્વરૂપ

શ્રી. કેદારનાથજી

લગ્ન કેવળ વધૂવર માટે નથી કેવળ તેમની જરૂરિયાતો માટે અથવા તેમના કેવળ સુખ માટે તે નથી માણસમા રહેલી દુર્લભ ઇચ્છા અને નૈસર્ગિક પ્રેરણાને કેવળ રસ્તો આપવા માટેયે તે નથી આ બધી બાબતોનો તેમા સબધ હોય તોપણ તેના કરતાયે શ્રેષ્ઠ અને પવિત્ર ક્ષેત્ર સાધ્ય કરવા માટે મનુષ્યે લગ્નનો ઉપયોગ કરવાનો છે અને તે જ તેનો પ્રધાન હેતુ સમજવાનો છે મન વતા પ્રાપ્ત કરવા માટે આપણે તેનો ઉપયોગ કરવાનો છે લગ્નસબધ દ્વારા ગૃહસ્થાશ્રમ સ્વીકારીને બને જણે પરસ્પરની ઉન્નતિમા મદદ કરી સાથે મળીને સમાજના કર્તવ્યો પાર પાડી પોતાનું ક્ષેત્ર સાધવાનું છે પેઢી દર પેઢી આવતા અને વધતાવધત પોતા સુધી આવી પહોંચેલા માનવતાના વારસાને અધિક પવિત્ર, વ્યાપક, ઉદાર અને વૃદ્ધિ મત કરી તેને પોતાના સત્તાનમા ઉતારી પોતાની ભાવિ પેઢીને માનવતાના આર્ગમા જન્મથીજ અધિક લાયક બનાવવા માટે તે છે પેઢી દર પેઢી રૂપે નિર્માણ થતી આવેલી મનવજાતિના આ મસ્કરણો માનવી અદ્ભુતો જોઈ કરતા જોઈ

વિશુદ્ધ અને પ્રગતિકારક થતા જઈને માનવજાતિ પરમ શુદ્ધ અને પરમ મગળ સ્થિતિએ જઈ પહોંચે એવા પરમાત્માના હેતુની મિદ્ધિ મનુષ્યે લગ્નની મહાયથી કરી લેવાની છે લગ્ન સબધથી વરવધૂતુ જીવન જોઈતુ થાય છે તેને લીધે જો જીવમા બાણે જોઈતુ જૈતન્ય વહેવા લાગે છે બે જીવોના આ સબધથી બે કુટુંબો જોઈતુ થાય છે તેમનામા, આપસમા મૈત્રી, પ્રેમ, વિશ્વાસ વગેરે સહભાવ વધવા લાગે છે બધાના મુખદુ ખો બધાને વધતા જોઈતુ પ્રમાણમા લાગવા માટે છે તે બને કુટુંબના બીજા અનેક સબધી કુટુંબો, તે અનેક કુટુંબોના અનેક આપ્ત સબધી, મિત્ર, પરિવાર મળીને બધામા લગ્નના નિમિત્તે જ પોતાપણની વિશ્વા જતા અને જોઈતુ વધવા લાગે છે બધાને જોઈતુ બીજાના આધર લાગે છે બધા જોઈતુ બીજાને મદદ કરે છે અને કુખ પરસ્પરમા વહેથી ઠઈને પરસ્પરનું સુખ વધારે છે આ રીતે બધાનો મળીને જોઈતુવી સમાજ બને છે તે સમાજની, તેના સ્વીયરૂપની, આજ્ઞા વૃદ્ધીની નેવા ગૃહસ્થ અને ગૃહિણી જ અનેક પ્રકારે કરી શકે છે પ્રાચીનકાળમા આપણા

... ૧૩૦૫ ૧૧ ગાંધી વાણી ઉપડ્યા. જેમ જેમ
એ ઘરથી દૂર જતો ગયો તેમ તેમ વારંવાર
આકાશમાંથી કોઈ તેને કહી રહ્યું હોય એમ
તેને લાગ્યું : “એટલે દૂર તું તારા ઘરથી
નય છે તેટલો જ દૂર મારી પાસેથી નય છે.”
પહેલાં નો તેને થયું કે આ શબ્દો કોઈ
મેતાન બોલી રહ્યો છે. એ તેને ઘેર પાછો
ઘસડી જવા માટે લલચાવી રહ્યો છે. પણ
અંતે તેને પ્રતીતિ થઈ કે આ આકાશવાણી
પ્રાણી જ વાણી છે. તેથી એ ઘેર પાછો ફર્યો.
ચોક્કસ વખત પછી તેણે, પોતાના ઘરમાં જ
પ્રભુના સ્પર્શનો અનુભવ કર્યો.

મારી સુકિત તો અંદરની એક વિશેષ મંત્રા
વૃત્તિ છે, આત્માનું વલણ છે, બહારનો કોઈ
આડંબર નથી. જેમ કવિતાની સુકિત છંદના
બંધનમાં છે, તેમ ગૃહસ્થાશ્રમમાં પણ સુકિત
પોતાને ત્યાગ - બંધનમાં બાધવાથી માણસને
ગળી શકે છે

આપુના પત્રો : [અનુમધાનપૃષ્ઠ ૧૬ નું આપું] ખજ
રોડી તેને ઝીણા દળીએ ને તેમાં સહેજ ગોળ ને
પાણી મેળવીએ તો તે મેલિન્સ કૂંડની ગરજ
સારે છે. તેવી વસ્તુની અવેજીમાં આપણે
પણી ચોળે બનાવી શકીએ છીએ.

તમારા ત્યાં હોવાથી ને રામી કાતિની
હાજરીથી છલગભાળીને ખજ શાંતિ રહે એ
મટેજે સમજી શકાય તેવું છે.

મારાથી કે બાથી હાલ તુરત નીકળી
શકાય એવું હું તો જોતો નથી. મહિલાલ
હાલ અહીં છે. ફાગલ મહિનાની અધવચમાં
જશે. જમનાદાસ પણ અહીં છે. હાલ હું
અહીંની નિશાળના કામમાં ગુલાયેલો રહું છું.
૨૫ છોકરાં છે. - તેમાં આઠ મુસલમાન બે
પારસી ને બાકીના હિંદુ છે. હિંદુમાં પાંચ
૧૦ (૧૯૫૦)

એક બીજો પણ ગૃહસ્થાશ્રમનો ગુણ છે.
તે જીવનને સંપૂર્ણતા તરફ લઈ જવા માટે
બહુ જ ઉપયોગી છે એ સંપૂર્ણતા અથવા
અમરતા બીજી કોઈ રીતે પ્રાપ્ત થતી નથી
એક વાર દીનબંધુ એન્ડ્રુએ કહ્યું હતું, “મને
એક જ હુ.મ રહી ગયું છે કે હું જીવનમાં
ગૃહસ્થાશ્રમની શિખામણથી વચિત રહ્યો છું”
તેથી મારા જીવનમાં કઈ ખામી અથવા ફાંક
રહી ગઈ છે તે હું જ બાણું છું. બધાં બંધનો
તોડીને ત્યાગ કરવા સહેલો છે. પણ બંધન-
નોમા બધાયેલા હોઈએ ત્યારે ત્યાગ કરવો
એ બહુ જ અઘરું કામ છે.”

ગૃહસ્થાશ્રમ એ પક્ષીના માળા-નીડ-ની
માફક છે. એ માળામાં રહીનેય પક્ષી આકાશ
તરફ તાકી શકે છે અને આકાશમાં ઊડી
પણ શકે છે. એટલે જ તો ગૃહસ્થાશ્રમનું
આટલું બધું મહત્ત્વ છે.

મદ્રાસી ને એક કલકત્તાનો છે બાકીના ગુજરાતી.
જમનાદાસ વિ. લખાવવામાં મદદ કરે છે.

રામીબાઈને કાંતિભાઈને મારાવતી પુષ્કળ
બકી લેજો. બકીને કાગળ લખવાનું કહેજો.

....રામીને આપણે તાજ સ્વદેશી સંસ્કાર
પાકીએ એ ઇચ્છવા જેવું છે. એટલે તમે ચોકલેટ
ન મેકલવાનો ઠરાવ કર્યો તે ઠીક કર્યું ગણું છું.
છતાં એટલી આવેતી આપું છું કે આવી બાળ-
તમાં ‘બાપુ આમ ધારે છે વાસ્તે કરવું’ એવું ન
કરજો. હું વિચારો ભતાવું તેમાં તમને જે પસંદ
પડે તે જ અમલમાં મૂકજો. તમે સ્વતંત્ર રીતે
વૃદ્ધિ પામેા એવું જ ઇચ્છું છું. તમારા હેતુ
સરખ છે એમ હું જાણું છું એટલે તમારા
વિચારો ત્યાં જૂલ ભરેલા કુરો ત્યાં એની
એજે જ સુધરી જશે. — આપુના આશીર્વાદ.

“મારાઆપુ”

પ્રેમનો પ્રસાદ

શ્રી. ગુ. મ.

“પ્રભુની લીલા અજ્ઞાન છે, તે મને પાતે જ ખીજાને પ્રેમ કરવાનું શીખવે છે, પણ જ્યારે હું પ્રેમ કરું છું, ત્યારે તે મને શુભી પર ચક્રવે છે.”

એનું નામ હતું સુદરી તે નીલગિરિના પરતુ ગરમીની મોસમમાં જ્યારે નજીકના એક વનમાં રહેતી હતી. તે પાંચ બચ્ચાની બગલામાં સુંબર્ધથી એક રોડ અને શેઠાણી માં હતી. તેનો પતિ હવાફેર માટે આવતા,

બે વરસ પહેલાં શુજરી ગયો હતો તે બાજુમાં આવેલાં શહેરનાં ત્રણ લયનો એક નાનો કાર-ડું હતો. પણ તેનામાં એક વિશિષ્ટ શુભ હતો

ત્યારે એની કમાણીમાં વધારો થતો. ખરે તે શેઠાણીની સેવિકા તરીકે એ કામ કરતી અને દર મહિને ત્રીસ રૂપિયાની કમાણી કરતી

જે કોઈક શાલ્યમાંથી નવી ચોપડી લેવા આવતો અથવા વાચીને ચોપડી પાછી આપવા આવતો તેની સાથે એ બહુ જ વિનયપૂર્વક અને હસીને વાતો કરતો. તેથી લોકોએ એનું નામ પાડ્યું હતું - ‘હંમેશ હસતુમ સુધામનિયમ’ જ્યારે તેનું અવસાન થયું ત્યારે તેની ઉંમર ફક્ત ૨૭ વર્ષની હતી. એક દિવસના તાવથી તે એટલો નિર્બળ થઈ ગયો હતો કે ખીજો દિવસે સવારે પથારીમાંથી ઊઠતી વખતે એકાએક તેનો શ્વાસ બંધ થઈ ગયો.

જ્યારથી સુદરી વિધવા થઈ ત્યારથી તેનું પોતાનું અને પાંચ બચ્ચાનું પોષણ તેને ભાર-ફર થઈ પડ્યું. તેના પતિ કઈ સંપત્તિ મૂકી ગયો ન હતો, એ કે એના મૃત્યુ પછી ત્રણ વાવળી સમિતિએ એના કુટુંબના તાત્કાલિક શુજરાન માટે થોડી રકમ આપી હતી પણ તે તો સાત મહિનામાં જ ખર્ચાઈ ગઈ હતી તેથી સુદરીએ શુજરાન માટે બે ગાયો રાખી હતી અને તેનું ફૂધ વેચીને ઘણી મુરકેટીથી કોઈ પણ રીતે ઘર ચલાવતી હતી.

એના પતિની મારફત સુદરી પણ સદા હસતી જ રહેતી કેટલુંકે કામ હોય તોય તેના મુખ પર વિચારની કે ધાકની નિશાની દેખાતી નહીં. અને તે પોતાનું કામ પણ આનંદથી અને ઝડપથી કરતી જેથી કામ કરતાં કરતાં તે પોતાના બચ્ચા તેમ જ પોતાના બચ્ચા જેટલી જ વહાલી ગાયોને વારંવાર બોલા જઈ શકતી

સુદરીમાં એક ખીજો પણ શુભ હતો તેણે અંગ્રેજ એક - બે ચોપડી જેટલો અભ્યાસ કર્યો હતો, તેથી તે અંગ્રેજ બહુ જ યોગ્ય સમજી શકતી એની માનુશાયા તાત્તિવ હતી, અને એના રોડ - શેઠાણી એ બાપાથી અપરિચિત હતા એ કારણે રોડ કે શેઠાણી ને સુદરીને જ્યારે કઈ પણ કહેવાનું હોય ત્યારે તેઓ એની સાથે અંગ્રેજીમાં વાતચીત કરતા. સુદરી પણ કંઈ પૂરતું સમજી લેતી. પરંતુ પ્રત્યેક વખતે રોડ કે શેઠાણીની વાત સાંભળીને તે કહેતી, “થેક થૂ.” (આપનો આભાર માનું છું) જ્યારે કામની બાબતમાં એને

“ખાતાખાડુ”

રોજના પંચમહાયજો ગૃહસ્થાશ્રમને આધારે ચાલતા હતા. તેમાં દેવતા, પિતર, રાત્રી, મનુષ્ય અને જીવમાત્ર - બધાંની સેવાનો અંતર્ભાવ કરેલો હતો. તે બધાંની સેવા નિત્ય નિયમથી કરનાર દંપતી જોટલી શ્રેષ્ઠતા તે કાળે કોઈનીયે માનવામાં આવતી ન હતી. આવે આ દાંપત્યધર્મ ગૃહસ્થાશ્રમ - જીવનનું પવિત્ર ધ્યેય સિદ્ધ કરવા માટે છે. તે કેવળ વૈયક્તિક, તાત્કાલિક અને હુદ્દ સુખ માટે છે એમ માનવું એ

ગૃહસ્થાશ્રમ - મુનિશ્રી સતબ્રહ્મજી

(૧) આર્યતત્ત્વજ્ઞાનનો પાથો અને ટોચ બંને પ્રદાયકમાં સમાય છે. ચાર આશ્રમોમાં પ્રથમ સ્થાન પ્રદાયકનું અને ચોથું (અનિમ) સ્થાન મન્યસ્તનુ છે. તે એવું પ્રમાણ છે.

(૨) આથી જ ગૃહસ્થાશ્રમમાં વિકારની ઉત્તેજનાનો નહિ પણ વિકારના સંયમનો સમાવેશ છે.

(૩) ગૃહસ્થાશ્રમમાં બધા અને પતિ તો દંદ મમામ કરીને 'દંપતિ' શબ્દ બનાવાયો છે. આમ માત્ર અંતરથી જ નહિ બાહ્ય રીતે પણ બંનેએ એકબીજા માધવાનું છે અને અનુભવવાનું છે.

(૪) આનું અનુદાન એકથ અસંયમથી કદી જ ન મિલે યર્ષ શકે.

(૫) નારી અને નર બંનેની દેહભિન્નતા અને સ્વભાવભિન્નતા એકમેકમાં ત્યારે જ અભિન્ન યર્ષ શકે જ્યારે બંનેય પોતપોતાની ભત્તને શરીરથી ભિન્ન એવા આત્મભાવમાં તત્કલીન કરે.

(૬) સીતારામ અને સપ્તરિશ્મ એ બંને

તેની વિડંબના છે. મનુષ્યે એક બાબુથી પોતાનું ઉન્નતિ અને બીજી બાબુથી જગત વિષેન પોતાનાં કર્તવ્યો કરવામાં છે. સ્વપુરુષ બંનેયે અનુક્રમે પતિવ્રત અને પતિવ્રત ધારણ કરી તે એકનિષ્ઠાપાળી તેમાંથી જ આગળ સંયમની ઉપાસના વધારીને અને પોતાની સંયમતા ને અસંયમનો સપૂર્ણ ત્યાગ કરી ગૃહસ્થાશ્રમની પરમ શુદ્ધિ સાધવાની છે. જીવનમાં જોઈતા અનેક સદ્-શુભોની પ્રાપ્તિ કરીને માનવતા સિદ્ધ કરવાની છે.

શબ્દો એવા ભાવને વ્યક્ત કરનારા શબ્દો પ્રહો છે.

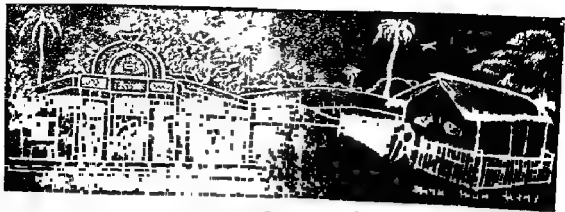
(૭) શ્રી અને પુરુષ બંનેનાં ઉભયનાં શરીર પરતું આકર્ષણ એ એની પાછળ ઉદાત્ત એવું ધ્યેય ન હોય તો નીચેના તરવે તરફ ઘસડી ભય છે; પણ સંયમ અને આર્યોને વારસામાં મળેલા પ્રદાયકાદિ શુભોની સ્મૃતિ એ બંનેને સંતાનોત્પત્તિના એકમાત્ર હેતુ સિવાય વિષય ભોગની વાસનાથી નિવારે છે.

(૮) જન્મથી માંડીને મરણપર્યંતના સંસ્કારોમાં વિવાહ સંસ્કારનું મૂલ્ય ઘોષ્ટું નથી. પ્રથમ સંતાનને જ ધર્મ્ય સંતાન માનનાર આર્યધર્મ સંતાનની પણ મર્યાદા જ સૂચવે છે અને એક સંતાનને મારુ પણ વર્ષોની હદ બતાવી વાન-પ્રસ્થાશ્રમમાં શ્રી સાથે પતિ અને પતિ સાથે શ્રીને રહેવાનું હોવાં છતાં સર્વાંગે - પ્રદાયક પાળવાનું સૂચવે છે :

આ છે આર્યોની કડક સંયમ દિશા અને એથી જ એ બોલે છે.

“ગૃહસ્થાશ્રમસમો ધર્મઃ ન ભૂતો ન ભવિષ્યતિ”

ગૃહસ્થાશ્રમ બોનાયો છે એ ખ્યાલ જૂનપરેયો છે. હિંદુધર્મની બધી વ્યવસ્થા સંયમને પોષવા માટે જ છે. એટલે કે ભોગની કદી કરેજ દોષ ન રહે. ગૃહસ્થાશ્રમમાં પત્નિ સાદાઈ અને મંચમ એ દૃષ્ટિ નહિ પણ વ્યવસ્થા જ છે. પરંતુ, મંચમના અંદરનાં પોષાંટો ટોવા છતાં મ.જી.મ કેલેકાં બોગો પ્રપેતું આકર્ષણ રોડી ચાલતો નથી. ગૃહસ્થાશ્રમના ધર્મો એ ભોગોની મર્યાદા અને મેવનના વિધિને આંકી દે છે. — દિ. ધ. મશરૂવાળા

ગાંધી-ગુરુ

શ્રી. ગુરુદવાસ મંદિરક

! ભારતની સંસ્કૃતિમાં સગમનુ માહાત્મ્ય અનુચિત છે જ્યાં બે નદીને સમુદ્ર માં મળે છે તે સમય તીર્થ અને છે એ સ્થળનું દર્શન મગનમય, શુચિમય અને પાવનકારી અને છે.

ગાંધીજી અને ગુરુદેવ એ બે ને મહા-વિજીતના ઉન્નત જીવનના સમમાર્થી ન સ્વતંત્ર ભારતનું આદિ ગૌરવશીલ બનશે, આ બંને મહાપુરુષોના જીવનદર્શિવાળે સમ્મિલિત કરીએ એમાં જ આપણું શ્રદ્ધા છે !

“ સાચો અવધન તો જે જગતમાં નહીને પોતાને નિર્લિપ્ત રાખી શકે તે જ છે. ”

“ વૈરાગ્યમાં અમારી મુક્તિ નથી એ જ ગાંધીજી અને ગુરુદેવનો જીવનમંત્ર હતો. તેઓએ પ્રાચીન સમયના રાજા-વિજેતાની જેમ સંસારમાં જ રહીને જગતનું કામ કરી મુક્તિ મેળવી. તેથી જ તેઓએ ગૃહસ્થાશ્રમના બધાને પણ ખુશીથી સ્વીકાર્યા.

ગૃહસ્થાશ્રમ એ આપણા ચાર આશ્રમોમાં સૌથી વધારે અગત્યનો અને અગ્ર ગણાય છે. બ્રહ્મચર્યાશ્રમમાં જે સિદ્ધાંતોમાં વિશ્વાસ રાખવામાં આવે છે એ જ સંય-મોનું પાલન કરવામાં આવે છે એ બધાની સાચી કસોટી ગૃહસ્થાશ્રમમાં થાય છે. જંગ-લમાં એકલો રહીને માણસ સહેલવધી અવ-ધૂત બની શકે છે પણ સાચો અવધૂત તો જે જગતમાં રહીને પોતાને નિર્લિપ્ત રાખી શકે તે જ છે

સાચો ગૃહસ્થાશ્રમ તો પોતાનો સ્વાર્થ છોડી કરવા માટે અને બીજા માટે કેમ ત્યાગ કરવો એ શીખવવા સાદુ એક શાળા છે. ગૃહસ્થાશ્રમનો સાચો પાથો ત્યાગ છે, ભોગ નથી એટલા માટે જે ઘરમાં ત્યાગવૃત્તિ એવામાં આવે છે તે ઘર સ્વર્ગ સમાન છે. અને જ્યાં ભોગવૃત્તિ પ્રબળ છે ત્યાં નરક જેવું બની જાય છે. એ ત્યાગવૃત્તિ ગૃહસ્થા-શ્રમમાં જેમ જેમ ખીસે છે તેમ તેમ સંન્યાસ અને વાનપ્રસ્થ આશ્રમો માટે માણસના જીવનમાં ખીજ નાખતાં જાય છે અને તે બીજ યોગ્ય સમયે ફળ પામે છે.

ગુરુદેવની એક કવિતામાં આવે છે કે એક વાર એક માણસે યુગની એ જગત કેમ થાય એ નહીં કહ્યું - એ માડું પેલું જુવે તાજવાનો પણ નિશ્ચય કર્યો. એ કવિ-કે.

કંઈ કહેવાના આવતુ અથવા કોઈ વખતે શેઠ કે શેઠાણી તેના કામથી અમતોપ પામીને સુખે થતા ત્યારે પણ તે “ચેક યૂ” કહેતી અને હમતી એથી સુસ્ને ધનનો સુખે પણ તગ્ત જ ઊતરી જતો.

એક વખતે શેઠ અને શેઠાણીની નાથે સુબઈની એક નોકર આવ્યો તેની ઉમર લગભગ આઠીસ વર્ષની હતી તેનું લગ્ન થયું હતું પણ તેને એકેય મતન ન હતું તેથી તે રોડ ઉદાસ રહેતો હતો તણ વળા દાકતરો અને માધુઓની સનાહ રીધી પણ તેના ઘરને કંઈ વાવતુ કરવા માટે પગનીના પાડ નારનું આગમન ન થયું એ નોકરનું નામ હતું સીધારામ.

સીધારામ પણ પોતાના કામમા હોશિયાર હતો, અને તે પણ અજેલ થોડું થોડું સમજતો હતો જ્યારે તેનું કામ પૂરું થઈ જતું ત્યારે તે પોતાની ઓરડીમા જઈને એકેય બેસતો કોઈ કોઈ વખતે તે પોતાની માતૃ ભાષામા કે હિન્દીમા કોઈ પુસ્તક કે પત્રિકા વાચતો. પણ વાચતા વાચતા જ્યારે સુદરીના નાના બચ્ચાઓના રમવાનો અવાજ તેના કાન પર પડતો ત્યારે તેનું હૃદય વ્યાકુળ થઈ જતું તે વાચવાનું બંધ કરતો તેની આખમા આશુ આવી જતા અને તે પ્રભુને કહેતો, ‘હે પ્રભુ, મેં એવું કયું પાપ કર્યું છે કે મને તે એકેય બાળક આપ્યું નહીં? જ્યારે આ ગિયારી સુદરીને એ દેક ખાવાનુંયે પૂરતું મળતું નથી એને તે પાચ પાચ બાળકો આપ્યા છે! વાહ, ભગવાન, તારો ઈ-સાફ!’ સીધારામ તો બાળકયેલો હતો તેથી કોઈ કોઈ વાર તે શહેરમા જતો ત્યારે સુદરીના બાળકો માટે કંઈને કંઈ રમકડું અથવા મિઠાઈ અથ્થક લઈ આવતો બચ્ચાઓ પણ તેને ખૂબ

ચાહતા હતા અને તેને ખૂબ વહાવ કરતા અને તેને જોઈને “મામા” – “મામા” કહેતા.

એક રાતે સુદરીનો સૌથી નાનો બાળક એચિતો સગત માદો પડ્યો અને જોર જોરથી રડવા લાગ્યો. સીધારામે બચ્ચાના રડવાનો અવાજ સાંભળ્યો અને તેનાથી રહેવાયું નહીં, તગ્ત જ તે સુદરીની ઓરડી તરફ ગયો, બારણું ઠોક્યું અને પૂછ્યું, “બચ્ચાને શું થયું છે?” સુદરીએ જવાબ આપ્યો, “એના પેટમા હું ખે છે.”

“તો હું દાકતરને બોલાવી લાવું?” સીધારામે ફરીથી પૂછ્યું.

સુદરીએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો, “દાકતરનું ઘર તો અહીંથી માતેક માઈવ દૂર છે તમે અધારામા એકલા જ મવના રસ્તે શી રીતે જશો? ભગવાન મારા ઠીકરાને માલો કરી દેશે.”

પણ સીધારામનું મન માન્યું નહીં પરતુ એ શું કરી શકે એમ છે? લાચાર બનીને તે પોતાની ઓરડીએ પાછો ફર્યો, પણ તેણે બારણું ખુલ્લું જ રાખ્યું જેથી જો જરૂર પડે તો તરત જ તે સુદરીની ઓરડીએ પહોંચી શકે. એવી રીતે તે આખી રાત બગતો પડી રહ્યો.

મવાર પડી પોતાને મમે બગલે ગયો. દરરોજના કામ સુજળ તેણે બધું કામ કર્યું અને પછી દસ વાગે પોતાની ઓરડીએ જરા આરામ લેવા માટે પાછો ગયો જતા જતા રસ્તામા બચ્ચાની ખબર પૂછતો ગયો.

તે ઓરડીમા આરામ કરતો હતો ત્યારે બગલાના બીજ નોકરે રાતે સીધારામને સુદરીની ઓરડી બણી જતો ફકત જોયો જ હતો, તેણે શેઠાણીને જઈને કહ્યું, ‘શેઠાણીજી, મને તો કંઈ ગરબક ગોઠાણો લાગે છે.’ શેઠાણી હતા જોણા સ્વસ્થાવા તેણે નોકરની વાત

તરત જ માગી લીધી તેણે હુકમ કર્યો કે
બપોરથી જ સુદરીને બગલામાં આવવાની
અને કામ કરવાની બધી છે રેકાણીને
હુકમ સાબળીને સુદરીએ પોતાની ટેન મુજબ
“થેક થૂ” કહ્યું અને હસતી હસતી તે
પોતાની ઓરડીએ પાછી ફરી

ત્યારે સીધ રામે આ બધી વાત સાબળી
ત્યારે તેને ઘણું હુંબ થયું પહેલા તો તેને
એમ લાગ્યું કે તે પણ પોતાની મોકરી છંદી
દે તો માડું કાણ કે સુદરીને જે અન્યથા
થયો હતો તે એનાથી સહન થતો ન હતો
પણ તે પોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે ગુપ્તગુપ્ત મન
કરવા લાગ્યો. કોઈની સાથે વધારે વાતચીત
કરી નહીં છેવટે તેણે કામ આપી સંપાદન
નહીં કર્યું

સાંજ પડી સીધારામ કામ પરથી પરવારી
પોતાની ઓરડીએ આવ્યો. ત્યાં તે બેઠો બેઠો
આપું સારવા લાગ્યો અને પ્રભુના દરબારમાં
પોતાની અવસ્થા કરી રહ્યો હતો. “હે ભલા
ભગવાન, મને તે એક બચ્ચું છે ન આપું,
પણ બીજાના બચ્ચાઓને જે બહાલ કર્યું એ
માટે તે બચ્ચાઓની મા પર કોષ વરસાવ્યો
આ તારો શો અન્યથા! તને જે આવી ફીના
કરવામાં મળ પડતી હોય તો તારી એવી
લીના ફક્ત સ્વર્ગમાં જ કરતો રહે, આ
ધરતી પર કરવાનું છેડી દે” એને
બેઠલું હુંબ થયું કે એ જમ્યા વિના
રાતે સૂઈ ગયો

રાતે એક વાર સીધારામ ઊઠ્યો અને
પોતાના મનને શાત કરવા માટે તે જગદમાં
એકલો જઈને બેઠો કોઈ વાર બિચા કુકે
વિનંતીના ઝાડો તરફ જોતો અને કોઈ વખતે
આકાશના તારા તરફ સંવાદ થવા આવી,
ધીમે ધીમે પ્રભુ પવન વાવા લાગ્યો ઝાડની
ટાચ થોડી થોડી હાવવા લાગી. સીધારામને

“પ્યારામાપુ”

એમ લાગ્યું કે ઝાડ કંઈ વાત કરે છે એટલે
તે ઝાડને “રૂ-રૂ” અવાજ સાંભળવા લાગ્યો
તેને એમ લાગ્યું કે સુદરીને જે અન્યથા
થયો હતો એની ફરિયાદ ઝાડ પણ પ્રભુને
કરી રહ્યા છે શું? એવો છે તારો ન્યાય!
તને તો લોકો દયાળુ કહે છે શું? એવી
છે તારી દયા.”

“ત્યા તો “કુદરતની ઘડિયાળ” ફૂકડાએ
બાગ પોકારી “ફૂકરે ફૂક” સીધારામ
ઊઠ્યો અને પોતાની ઓરડીએ જઈ તૈયાર
થઈને બગલે કામ કરવા ગયો તે હજી
રોકનો કામ કરવાનો ઓરડે સાફ-સૂફ કરી
રહ્યા હતા ત્યારે તેના કાન પર એક ગીતના
લોકો શબ્દો અથડાયા કોઈ જગલમાંથી
પત્તાર થઈ રહ્યું હતું અને મોટે અવાજે
ગાઈ રહ્યું હતું

“અજબ ઠરાર હૈ હિસકા,

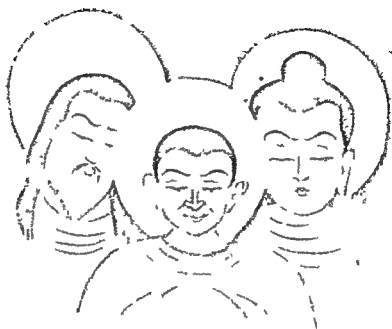
એકે વલ પુલ ઇશક સિખાતા હૈ,

મગર જમ મે દરગઝ કરના હું,

તો મૂંડી પર ચાતા હૈ.”

(પ્રભુની લીલા અજબ છે, તે મને
પોતે જ બીજાને પ્રેમ કરવાનું શીખવે છે,
પણ ત્યારે હું પ્રેમ કરું છું, ત્યારે તે મને
શૂંની પર ચડાવે છે)

સીધારામે એ શબ્દો સાંભળ્યા તેણે
પોતાના મનમાં કહ્યું, “વાત તો સાચી છે
પણ ભાગ એમ કેમ થતું હશે કે પૈસા
લાગ્યો ત્યારે કોઈ બીજા માથે અનીતિમય
પ્રેમ પણ કદે છે ત્યારે કોઈ એને કંઈ
કહેતું નથી, અને અમે ગરીબ લોકો સાની
લાગણી થતાવીએ તોયે લોકો નિંદા કરી
આગળી નીંદ છે અને પ્રભુ પણ જાનો
માનો ભેગી રહે છે! હું ગરીબાઈ પણ
એક શુંનો છું?”

રમણી ત્રિમૂર્તિ

ભગવાન પુદ્ગ ઇંડુ બાતુ ત્રણેનુ જગતની મહાન વૈરાગ્યમથી વિભૂતિ
 યોભા ગેચુ રથાન છે આ રણ મહાનુભાવ વ્યક્તિએ સત્યની શોધ મટે
 પોતાનુ જે કઈ ભૌતિક મવસ્વ હુતુ તે અપણ કરી ઘીધુ પુદ્ગે રત્નચતુ મિહા
 સન, ઇંડુએ આ દુનિયાને વૈભવ અને ગાંધીજીએ અદિક મુખે સત્ય તેમના
 જીવનનુ ક્યેય અને અદિ સા અચવા પ્રમ તને મિદ કરવાનુ સાધન હતુ,
 એટલે જ તો પુદ્ગ મત્રો ધમ ઇંડુએ પ્રેમ ધમ અને બાપુએ જ્ઞાતૃત્વ ધર્મને
 પ્રચાર કર્યો દરેકે પોતાના આદર્શ ને કુરળાનીની કસોટી પર વારવાર કર્યો
 જેથી તેમને આચાર સ્વગમ પ્રવેશ કરવાનો અમુચ અવિકાર મળ્યો; પણ તેનાથી
 તેઓને પૂરુષ સતોષ મળ્યો નહી તેઓ તો એવુ ઝખતા કે તે સ્વર્ગમા ન્યા
 મુધી જગતની બધી વ્યક્તિઓ પ્રવેશ ન પામે ત્યા મુધી તેમની વિવિધ સેવામથી
 પ્રવૃત્તિઓ અખડ આનુ રહે અને પાતે તે સ્વર્ગની શાંતિ ન ભોગવે

જે સાચા સ્વર્ગનુ ચિત્ર તેઓના હૃદયમ્મ વસેલુ તે સદા તેઓની આખો
 મામે નરનુ તેના સૌદર્યની દાના બચુના ચિત્રમા દર્શાવવાનો પ્રયત્ન કયો છે
 તે છાયા અમૃતસ્ય છાયા' જેવી છે કારણ કે તે માણસને અમર બનાવે
 ■ ચિત્રકાર પોતાની ક પના શક્તિ અને કલાના કોમિયાથી ત્રણે વિમૂલિઓની
 આતરિક આત્મીયતા આરી રીત ઇંગિત કરી છે તેથી આ ચિત્રને 'અદિ સાના
 અવતારો' 'ત્રેમણી ત્રિમૂર્તિ' અથવા મત્મણી ત્રિમૂર્તિ 'નુ શીર્ષક આપી શકાય

આ ચિત્રમા એ ત્રિમૂર્તિનુ દર્શન કરતા એમ લાગે છે કે પુદ્ગ અને ઇંડુ
 બાપુને કેકા આપીને કહી રહ્યા છે "હે અદિ સાના પથ પર ચાલનારા અમારા
 સહચારી, તુ આગળ ને આગળ પથ પર અચસર ચલો જા અને તમારી સારી
 છીએ હિંમત હારતો ના"

બાના પત્રો

“પ્રભુની કૃપા હોય તેમ થાય મનુષ્યનું કાર્જ ગળતું નથી.”

[બાને ૧૫૭૫ના જ એરે પાપુશી ગ્રેમળતા અને કુદ જબાવના એમનામા પાપુ મૂર્ત થયા વિ. ૨૦ મરા ૧ થાત તુદા ખરેખ માતા] જ હવે હતું એમા મવંદા વાસ થતું અનિદ્ર જ પુ વહેતું નું બની આરે મા બાતુ વરાનજ રહેતું હતું જાએ આખા કુટુંબની સલામી ગેમને હાથે જ થઈ શી ૧૨ એવું ગેમન મુખન રોદાગ બાવ પરથી સહુને નાગતું અને બાની શીળી છાયામા સુ નિશ્ચિતના અગમવતા બે ઈ ખમા આરી પડે તો બા એમની પસે હાજર જ હોય અને એમની મથાશનિ રેયા મીને કે એમના દુ ખમા સહભાગી થઈને બા એને માવન આપતા. કાઈના કુ ખની અમના ખામ કરીને મુલુની બાતુ ન બારે થય તો બા અડક પત્ર લખાવતા અને એમા બાતુ દર્દ લાડું હયુ દાનવ ૩ અખ સગે નખાવતા ૧૫ બા ગગળા થઈ જતા અને બાની પ્રમસ્વરપ મૂર્તિનું ર્શન થતુ બા બાના પ્રસન લખારેના પત્રો એ ખરેખર બાના વિગાળ હેવાનું સનાતન કાવ્ય જ છે]
નિગ નિગ્યા

ટા ગયના ખખર સાલળી ઘણી ચિતા થતી હતી બહુ મદવાડ ભોગવ્યો અને તો કઈ લખતુ સૂઝતુ નોતું છેલ્લે તો કેન્સર થયુ એ રોગ તો બહુ ખરાબ હુ તો માનુ છુ કે એને ઈશ્વરે બહુ ન પિલાવ્યા તે મારુ થયુ હુ ખ તો થાય પણ આપણો ઉપાય નહિ ત્યા શુ થાય ? બહેન, ધીરજ રાખજે હવે તારે છોકરાઓના દેખતા રડતુ નહિ, કારણ છોકરાઓને બીક અને ડર પેસી જશે તો તારે વધારે ઉપાધિ થશે હવે છોકરા ઓની સાચી તુ જ મા અને તુ જ બાપ છે બાદી તો ત્યા ફેળા છે મા કે' તો પણ એ જ અને બહેન! બે છોકરાઓની સલામી રાખીશ તો કાલે સવારે ભગવાન મારુ કરી દેશે બાપી બે રચ્યા કરીશ તો એના આભાને શાંતિ નહિ રહે અને ધીરજ રાખીશ તો શાંતિ રહેશે

દુર્ગાબહેનને બેને કેટલુ હુ ખ થયુ ?
અ સૌ રમા,

ભિંભાના રમચરણ પમાના સમાય ત્યી દિલગીર થઈ છુ એની ગમતી ભમની પોપટ ને ૧ ડિઝીના આદ્યા જવાથી તમને ૫ થય એ આભોવિક છે પણ ઈશ્વરને ગમ્યુ તે ખર એની છ હોય તેમ થાય મનુષ્યનું કાર્જ ગળતું નથી તમે ધીરજ રાખે માના મનને વધારે અરાતિ હે પણ પ્રભુન થ અમમ આપણો ઉપાય નથી એ તો બિચારી આતી એવી મઈ તમારી પમ રેલુ નદી હોય નહિત શુ કામ ચાલી જાય ? બહુ ગોઠ કરશે નહી તમે કુ ખી રદો તો છોકરા પણ ઉદાસ રહે માટ ગાંતિ ખ ખિરતુ સ્મરણ કરશે કે જેથી આપડુ તેમ જ જનાર આભાનું કતવાણ થાય — બિં બાના આશીર્વાદ

તા. ૧૪-૬-૪૭

બિં માના તથા બાપુશીના આશીર્વાદ

એ સંસાર

તમારો ડાગડ ધણી મારો મધમો તમ
ડાગડ લખવામાં આણું કાપકો રાખો
મોંઝું ધણું છું.

૧૪. દરિયાની કામચંદર દેખાની ગામી
દેખા દોષે એ ડુંગરાદે કોમળ શીડું છું. તે
વેષમાં ડુંગરાદે વચમાં આપવા માગતો
નથી. તમને બળે ને ને રેમ ને રેમ રહેલો ને
ડરજી. તમ સુખી જામો ને રહો એમ મારી
દેખા દોષ.

ડાગીને કાપડ તમ મમીમાં ડુંગડ વાપરો છો
એ મને તો ઠીક નથી લાગતું. પરદેરી એડે
પણ વચ્ચે દિંડુસાગમાં વાપરવો તેમાં ડુંગરો
પાપ સમજું છું. તેમાં વધી પામીની વચ્ચે
વાપરવો એ તો દોષે જો એડું મનું નથી.
તેમને બળાવતી તમામ વચ્ચે આજે

હું એમ લાગ્યા તરે છું તો આંખો મરણ નથી
 હજુ વાપવવાનો બાધ નથી હોતી એરે ન્યારે
 વસ્ત્રોમાં હજુ મરણ હું નથી હોતાં ત્યારે
 મહા તેના સ્પર્શથી ભુજા ના વચ્ચે રહેતાં એમ
 મેં જોયું છું આપણે બાપડો આગાઉ તેવી વસ્ત્ર
 માં / પગા ઉછરતા એમ જાણીને માની વાપણે
 બધા તે વસ્ત્રો વિના મલાવયું એવો મારી
 ના કોલાહ છું દાઉને ખૂબ શોડો તેને આણ
 દવાયે તે તેના કાદે જાડ ને પાણી મેં વધોમે
 તો તે મેં મીઠું દુડનો ગદન કાદે છું તેવી
 વસ્ત્રની આવડમાં આપણે દાણી મારેને
 બનાવો શોડોમે જામે.

તમારા ત્યાં દેવાય ને વામી ડાનની નર
 દાજીયા બધાલના માને ખૂબ શાંતિ રહે એ
 સહેને મામળ શોડોમે તું જ.

મારાજ કે બાજ દાહ બુરેલ નાડકો શોડોમે
 મેં જોયું નો જોતો નથી.

મહામાય દાહ અરિંજી શોડોમે મરીનાની
 મદવદમાં અરિ. આના દાહ મહા અરિંજી.
 દાહ જો અરિંજી નિરોડવા ડામમાં ગુંધાલેનો
 રૂંડો છું. રૂંડ બોજા છું તેમાં આડ ભુજેલમાળ

એ પાદસી ને બાપીના હિંદુ છાહિંદુનાં પાંચ
મદદારી ને અને કલકત્તાનો છ બાપીના
હિંદુ, રાત્રી. અમનાદાસી. તા. ૧૫/૧૧/૧૯૬૬
તરે છ?

રામીબાઈને નેડાભાઈનાઈને મારી વળી
ઉડુક બાપી તમને. બાપીને મારાડા ત મવાડુ
મદદ ની.

બા. હુમ
દા. રા. વા. દિ.

[માધીએ બાપુ જન્મત મદદ મા તરીકે માને કે મદદાત્રી એટલે સારથી પર એરી આધ્યા-
ત્મિક સુષ્ટિમ, વિદ્યાર કરનાર મદદાપુરુષ એવો અર્થ આપણે પણ કરીને સમજીએ છીએ. પણ માધીએ
તો 'બાપુ' તરીકે જ આપણા અતરમાં સ્થાન પામ્યા છે અને એમાં જ એમની મદદતા છે બાપુએ દિમા-
લય જેવા તો ખરા, પણ સાથે સાથે એટલા જ સીતળ અને શાનદાથી પણ હતા જ. બાપુએ કેટલાયે ન્યવમાયમાં
હોય, કેટલીયે વાર ખ્યાતમંત્ર બાપુને જોતા મદદ આપે કે બાપુ તો કોઈ ઉચ્ચતમ સુષ્ટિમાં વસતાં રા છે, પણ બાપુને
હૃદય સાચા ગદસથામીનું જ હતું. જેમ કુટુંબના વડીલ આખા કુટુંબની સલાહ માને છે અને સૌના સુખે
સુખી અને સૌના દુઃખે દુઃખી થાય છે તેમ બાપુ પણ એમના સુવિશાળ કુટુંબના સુખદુઃખમાં મદદગારી
થતા હતા. કેટલીયે નાની નાની વસ્તુઓ પણ બાપુ પોતાના જરૂરી કાર્યોને પૂરા કરી અથવા જોઈ ગણી
સ્વજનને દૂર હોય તો પત્ની લખીને પણ ખ્યાન રાખતા. તીચેના તેમના જગેર પુત્રવધુ ઉપર લગભગ
૧૬૦૬ની સાપમાં લખેલો પત્ર શ્રી કુવરજીભાઈ પાસેથી મળ્યો છે. જનપરિવારમાં રાચતા છતાં કુટુંબ-
પરિવારના સુખદુઃખોને ધ્યાનર પણ વેગળા ન કરનાર 'બાપુ' નામની વ્યવસ્થા અહીં સાકાર અને છે.]

પરદેશી એક પણ વસ્તુ વાપરવી તેમાં હું તો પાપ સમજી છું.

ચિં. ચચળ,

તમારો કાગળ ઘણે માસે મળ્યો. તમે
લખવામાં થોડું આગસ રાખ્યો એવું હમણું છું
ચિં. હરિલાલની સાથે જ રહેવાની તમારી
ઇચ્છા હોય એ હું બદોબર સમજી શકું છું તે
વિષયમાં હું ખોલકુલ વચમાં આવવા મતો નથી.
તમે સુખી થાઓ ને રહે એ જ મારી ઇચ્છા હોય.
કાંતિને સાડુ તમે મેડી-મ કૂક બાપરો
છો એ મને તો ઠીક નથી લાગતું પરદેશી
એક પણ વસ્તુ હિંદુસ્તાનમાં વાપરવી તેમાં
હું તો પાપ સમજી છું. તેમાં વળી ખાવાની

વસ્તુ વાપરવી એ તો હવે જરાંએ દુચ્છતું
નથી. તેઓની બનાવેલી તમામ વસ્તુઓ બદ
છે એમ લાગ્યા કરે છે. તેઓને ચરબી તથા
દારૂ વાપરવાની બાધ નથી હોતી એટલે
ન્યાયે વસ્તુઓમાં દારૂ ચરબી ઈ. નથી હોતાં
ત્યારે પણ તેના સ્પર્શી સુદા તો નથી રહેતાં
એમ મેં જોયું છે. આપણાં બાળકો અગાઉ
તેવી વસ્તુઓ વિના બિછરતા એમ જાણીને માની
આપણે પણ તે વસ્તુઓ વિના ચલાવવું એવી
મારી તો સલાહ છે. [અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૧૦૩]

“આરાબાપુ”

જીવનની સંજીવની

શ્રી. મુકુલભાઈ

બાપુજી હંમેશાં માનતા કે બાળકોને નાનપણથી સારી ટેવ પાડવી જોઈએ. નાનપણથી જ સારા મંસ્કારમાં ઉછેરમાં જોઈએ. ખાવાપીવામાં, પહેરવામાં, જીડવાણેસવામાં ખાસ મંયમ પળાવો જોઈએ તેથી બાપુજી પોતાના પુત્રોની મંભાળ લેવા સદા બંધાયેલ રહેતા. ઘરમાં આને સ્થાન જ ન હતું. આની બૂરી ટેવ ન પડે એની કાળજી રાખતા.

વળી બાપુજી એમ પણ માનતા કે બાળકોને માબાપથી કંઈ પણ છાનું કરવાની કે રાખવાની કુટેવ પડવા ન દેવી જોઈએ. બાળકોમાં નિર્ભયતા આવવી જોઈએ અને અંતરાત્માની શરમ હોવી જોઈએ. એને એટલું તો ભાન હોવું જ જોઈએ કે એ ભલેને બીજાથી કેટલુંયે છાનું રાખવા માગે તોયે પોતાના અંતરાત્માથી એ કદી પણ છાનું રાખી શકે એમ નથી. તો પછી આપણાં માબાપ કે વડીલજનથી છાનું શા માટે રાખવું કે આચરવું જોઈએ ?

કોઈ કોઈ વાર દેવદાસને આ પીવાનું મન થાય. ઘરમાં તો આ થાય જ ક્યાંથી ? તેથી એ તો છાંનામાનાં ફૂંબા પાસે જાય અને ફૂંબા છાંનામાનાં એમને ઘોડી આ પાય. ફૂંબાને હંમેશાં ડર તો રહેતો જ કે ગાંધીજીને જો આ વાતની જાણ થાય તો ભારે યર્ષ પડે !

અને એક દિવસે બાપુજીને આ વાતની શંકા આવી. તેઓ તરત જ રણિયાતબહેનના જોરડામાં ગયા અને જુએ તો દેવદાસ ફૂંબાના જોળામાં લપાઈને આ પીતા હતા. બાપુજી શાંતિથી અને જરા દુઃખભર્યા અવાજે બોલ્યા,

૨૦

“બહેન, તમે આવી ટેવ પાડો” છો એ સારું ન કહેવાય. તમને ક્યાં જાણ છે કે માબાપથી છાની રીતે એમ વર્તતાં બાળક શીખે તો એનું કેટલું બૂરું પરિણામ આવે છે !”

બાપુજીના આ કથનમાં કેટલું સત્ય રહેલું છે ! બાપુજી તો હંમેશાં પોતાના જીવનને જ દષ્ટિ સ્પર્શી રાખીને વિચાર કરતા હતા. બાપુજી પણ જ્યારે નાના હતા ત્યારે માબાપથી છાનું રાખી વર્તવાની કુટેવ પડવાથી જ બીડી પીતાં, ચોરી કરતાં, માંસ ખાતાં રીખ્યા હતા. તેથી બાપુજીને આ સત્ય પૂરેપૂરું સમજાયું હતું. આ સત્યનું ભાન બાપુજીને નાનપણથી જ હતું. માબાપને છતરવાં એ મોટું પાપ છે એવી સમજ એમને નાનપણથી જ હતી. તેથી એમને પોતાનું આ દુરાચરણ હંમેશાં ડંખ્યા કરતું. માબાપથી તો કંઈ છાનું રખાય જ નહીં એમ તેમને હંમેશાં થતું. છેવટે પિતાશ્રીને એ બધી વાત જણાવવાની ઇચ્છા પ્રબળ થઈ. પણ મોટેથી કહેવાની હિંમત ન જ આવી. એટલે ચિઠ્ઠી લખી પિતાશ્રી-પાસે પોતાની કુટેવનો એકસર કથો ત્યારે જ એમને શાંતિ વળી.

આપણે પણ એ પરથી બોધપાઠ લઈએ અને બાપુજીનું વચન આંખ સામે રાખી જીવનને નિર્મળ બનાવીએ :

“ખરી શરમ દોષ કરવામાં છે; દોષ છુપાવવામાં તો દોષ જમણો થાય છે....કુવિચારોને જેવા આવે તેવા જ કાઢ્યા કરે તેના સદા જય જ છે....એ વિચારોને આપણે કદી છુપાવવા નહીં.”

“આરાધ્યાપુ”

બાળકોના બાપુ

[માધીજી મહાત્મા હતા, રાજનીતિજ હતા એ વાત તો ખરી. પણ માધીજીનું ખરું સ્વરૂપ 'બાપુ' તરીકે જ વ્યક્ત થતું હતું. બાપુજી તો તમારા મોટા સહુના 'બાપુ' હતા. બાપુજીને ખરેખર જોવા જ હોય તો તેઓ જ્યારે બાળકોથી વી દેખાશે ત્યારે જ જોવા એ ખરેખર જીવનનો સુખમ અવસર છે. બાપુજી એટલે બાળકોના નિર્ભય માધી, પ્રેમજન માર્ગદર્શક. બાળકો બાપુજી આગળ સંકોચ વિના, કશું વિના પોતાનું હૃદય પ્રદર્શ કરતા અને બાળકોથી બાપુજી પણ તેઓને એ જ રીતે આવકારતા અને તેઓનાં જીવનને આત્માથી તોરજથી મહેતુ કરતા હતા.]

બાળકો અને બાળાઓ,

તમારામાં જેણે રસોડામાં મદદ કરવાનું કામ માથે લીધું છે તેને ધન્યવાદ બાપુ' છું. તમારામાં એવી ઉમ્મરના પણ છે કે જે ધારે તો આખી જવાબદારી લઈ શકે છે. રસોડામાં જે સુરકેલીઓ આવે છે તેનું કારણ કવળ આપણી તૃતીઓ છે તમારી વ્યથાને સાડુ મને યાદ આવે છે એટલા નિવંધો નીચે આપી દઉં છું. જોનો અમલ કરશો તો તમે જોશો કે રસોડાનું કામ સુદૃઢ અઘડું નહિ લાગે.

(૧) ગમે તે યાદ ક'ઈ બગડે કે કૂટે તોયે મિઝાજ ન બોવો, અધીરા ન થવું. ચિંતા ન કરવી. કારણ શોધી ને તે દૂર કરવું.

(૨) સારી કામ પૂરું ન કરે કે આજસ કરે તેથી તેની ઉપર ચીડાવું નહિ પણ તેટલો વધારે બોલો પોતે ઉપાડી લેવો.

(૩) જે કરવું તે યાદું ને બને તેટલું પૂર્ણ કરવું.

(૪) રસોડામાં રમત કરી ન કરવી, એક બીજાને હસતાં પણ ન મારવું

(૫) કામ વિના ન જ બોલવું સહુથી સાડું છે પણ બોલ્યા વિના ન જ રહી શકાય તો બહુ જ ધીમે સાદે નિર્મળ વિનોદ વાર્તા કરવી પણ ધીમે ધીમે ટેવ તો ન જ બોલવાની યાદવી.

“ આરાબાપુ ”

(૧૯૫૦) ૨૧

(૬) વાતો કરવી જ તોયે કોઈની નિંદાની, એક બીજાની કૃત્રીની વાત કદી ન કરવી.

(૭) રસોડામાં બાળકો કેવળ કઠોટાવાળું ધોતિયું જ પહેરે તો બસ છે. બાળાએ પણ કચ્છ વાળીને બેસવું બેઠ્ઠાએ ને બટીટ બસ છે. એકાદબીની આવશ્યકતા રસોડામાં નથી. આમ કરવાથી લુગડાનો બચાવ થાય છે ને દાઝવાનો ભય એછો રહે છે. કોઈએ પહેરણું પહેલું હોય તો તેની બાંય કેણી લગી ચડાવી દેવી.

(૮) છીંક આવે તા રૂમાલ મોઢે રાખીને છીંક ખાવી કે જેથી થૂંકના છાંટા શેમાંયે ન ઊડે. નાક સાફ કરવું હોય તો રૂમાલ વાપરવો. પસીનો આવે તો લૂછી નાખવો. ટીપાં કશામાં ન જ પડવા દેવાય. આનો અર્થ એ થયો કે બધાંની પાસે રૂમાલ હોવો જ બેઠ્ઠાએ.

(૯) વાસણ વ. લુવાનો રૂમાલ તો રસોડા ખાતે નાખો જ હોય ને તે રોજ સાબુથી ધોવાયો બેઠ્ઠાએ.

(૧૦) રસોડામાં કામ કરનારે ખાસ કાળજીથી નખ સાફ રાખવા. વખતોવખત ઉતારવા છતાં તેમાં મેલ ભરાયો હોય તે સળીની અણીથી કાઢી નાખવો.

(૧૧) રસોડાની કંઈ ચીજ સ્વાદને ખાતર કોઈએ ન ઉપાડવી કે ચાખવી.

(૧૨) શાક વિં બારું ફિકકું છે એ બાણવા ખાતર ચાખવું પડે તો તે ચમચા વતી મુખી હોય તે ચાખે ને ચાખીને તુરત ચમચે

ધોઈ નાખે.

(૧૩) માંદાઓને સારુ કે ખાસ યતવાળા સારુ ખાસ રસોઈ કરવાનું આવે તે બોલાડૂપ ન માનતાં તે હર્ષપૂર્વક તૈયાર કરવું. અનુભવે માલમ પડશે કે બધા કામના વખત બળબ્યા હશે તો બોલે લાગશે જ નહિ.

(૧૪) જે વખત પોતાને હાજર થવાનો હોય તે વખતે જ હાજર થઈ જવું. મિનિટની પણ કિમત છે એમ બાણવું. તેથી બે મિનિટ વહેલા આવવું. મોડા કદી નહિ.

(૧૫) જેનું કામ રસોડામાં નથી તે વાતો કરવા કે અમરતો બેવાને પણ ન જોલે.

(૧૬) રસોડું આખો વખત સ્વચ્છ રહેવું બેઠ્ઠાએ. બધી ચીજ પોતપોતાને ઠેકાણે હોવી બેઠ્ઠાએ. જેનું કામ થઈ રહે તે બધું સુઘડ મૂકીને જાય.

આ ઉપરાંત બીજા નિયમો તમને સૂઝી આવશે એ દાખલ કરજો. મેં આખ્યા છે તેમાંના કંઈ કાઢી નાખવા ઘટે તો વડીલોની સન્મતિ લઈ કાઢી નાખજો. પણ જે નિયમો રાખો તેનું બરોબર પાલન કરજો. નિયમોની નકલ કરીને સહુ પોતાની પાસે રાખે.

રસોડું એ આપણે ગીતાને કેટલી અમલમાં મૂકીએ છીએ તે માપવાનું યંત્ર છે એમ મને ઘણી વાર લાગ્યું છે.

ય. મં.

૨૮-૨-૩૨.

બાળકોના શિક્ષક

“શરીર એ ઈશ્વરને રહેવાનું” મંદિર છે.”

આશ્રમમાં સંયુક્ત રસોડાની શરૂઆતમાં ગાંધીજીને ઠીકઠીક સમય આપવો પડતો. રસોડામાં માત્ર શરીરના પોષણ અર્થે સાવ મોટા બોરણ બનતો. કેટલાંકને તે માફક આવવામાં મુશ્કેલી પણ પડતી. એ વસ્તુને વિશે ગાંધીજીએ કહ્યું : “રસોડું એ પાકશાળા છે. ત્યાં બનાજ સાત્તીય રીતે રખાય, રંધાય ને ખવાય; એટલે પ્રત્યેક ક્રિયામાં સ્વચ્છતા હોય, મયમ હોય. ત્યાં આપણે જોગને અર્થે ન જઈએ, ન જમીએ. શરીર એ ઈશ્વરને રહેવાનું” મંદિર છે, તેને વાળીસૂડી સાફ રાખીએ, ને તેને બનાજ આપી નિત્ય મમારીએ. આ કલ્પનાને તમે પચાવી લો તો આપણે ખાવામાં જે વિખવાદ જોઈએ છીએ તે બધું સમી જાય.”

(૧૬૫૦)

“આરાખાપુ”

અહેનો,

ઉમિના લાખમારી બીજ એક વન ઉત્પન્ન થાય જે લગ્ન થયા કે ગુરુ તો નાક ફાનમા ઘડેળા પહેર્યા. આ મને સુરવ ન અમ્મુ આમા ફેન રેનો વાક હોતો ને લેનાનો પાણુ આશ્રમના રિવાજની વિરુદ્ધ આ વન થઈ ઉમિયા પાત ને મામરે નઈ પહેરી શકતી હતી પણ જો બિચારી રહી ન શકી એ બનાવ મારુ હુ ખ રેવા નથી વળુવતો પણ તેમાથી હાખવે લેવણવાને માગ આવી ખીતરો છ ઉમિયાનુ અનુકરણ કોઈ બીજુ બાગા ન કરે ઉમિયાને બિચારીને આશ્રમની તારીખ ઓછી જ મળી છે જથ્થુખવાલે તેની ઉપર પૂરતુ ધ્વન નથી આમુ માતા બની છે અને જાતુ બધુ સાડુ નરતુ તપાસ્યા બિના સંધરનારી છે કોટલે તેનો દેવ કાતબ છે. એ ઉમિયા અને તેના પતિને સાવધન કર્યા છે પતિ તરફથી તો નાનીસરખી ચૂડી સિવાય કંઈ જ નથી મળ્યું પણ ન જામને અણનારી નો કે કન્યા આજ કદી ન કરે

એમ સૂચવવા આ કિસ્સો વળુવો છે પણ આમાથી બીજો માર જોવાવવા મ ગુ હુ આને વિકારી પુરુષોએ પછડી છે તેને પોતાને લોખ વનારા હાવલાવ રીખબ્યા છે, રાજુમાર સગવાનુ રીખમ્મુ છે સ્ત્રીએ આમા પેતાની પામીનતા ન જોઈ, પોતાનુ પનન ન જોતુ તેને પણ વિખર મમ્યા જોડે નાક વીધુ કાન વીધ્યા, પમે બેડી પહેરીને શુવામ બની નાકની ચાળીથી કે કાનની વાગીથી સ્ત્રીને લખ મલુસ જોક ઘડીમા ઘસડી બાય આમ અપજ જનાવનારી વસ્તુ મમજુ સ્ત્રી કેમ પહેરતી હશે એ મારી અકલવમા બેસતુ નથી ખરી શે ભા તો હાથના છે આશ્રમની મતેક સ્ત્રી બાહ્ય યોગાથી નથ વધી બચે પશુને નાથોએ છીએ એવુ બચ નથો ? હવે છ વાચ્યા છે એવે બચ કુ જુ સવારના પહોરમા તમારે સ્મરણ કર્યું, કેમ કે તમારી પાતેથી ઘણુ લેવુ છે વર્ષો તા. ૬-૧૨-૨૯ — આપુના આશીર્વાદ

કે પરમેશ્વર જ.

સત્ય જે પારસમણિ રૂપ છે, જે કામ-ધેનુરૂપ છે તે કેમ જડે? તેનો જવાબ ભગવાને આપ્યો છે : અભ્યાસ અને વૈરાગ્યથી. સત્યની જ તાલાવેલી તે અભ્યાસ. તે વિના બીજી બધી વસ્તુ વિષે આત્મિક ઉદાસીનતા તે વૈરાગ્ય સત્યનું સંપૂર્ણ દર્શન તો આ દેહે અગ્રભવિત છે. તેની કલ્પના જ માત્ર કરી શકાય.

આ ગીતે ક્ષણિક દેહ માટે સત્યના મ પૂર્ણ દર્શનરૂપ શાશ્વત ધર્મના સાક્ષાત્કાર સભવતો નથી. તેથી છેવટે શ્રદ્ધાનો ઉપયોગ કરવાનો તો ગંઢ જ છે. તેથી જ અહિં આ જિજ્ઞાસુને જડી.

મારે મન સત્ય એ સર્વસ્વ છે. મેં કહ્યું છે કે, સત્યને ભોજે હું સ્વરાજ મેળવવા પણ નથી ઇચ્છતો, કારણ કે એવું સ્વરાજ એ સ્વરાજ નહિ હોય, કેવળ ભરમાવનારી માયા હશે.

જગતમા આકરામા આકરે મત મત્યનું છે લાખો મથે છે તેમાથી કોઈક જ એ જ જન્મમા પાર ઉતરે.

ધનનો, માનનો, કુટુંબનો, પ્રાણનો ત્યાગ કરવો પણ સત્યનો ને અહિં સાનો ત્યાગ કરી

ન કરાય એવું સર્વ ધર્મનું હોલન છે.

સત્ય સ્વયં પ્રકાશ છે ને સ્વયંસિદ્ધ છે. એવું સત્યાચરણ આ વિષમ કાળને વિષે કઠિન છે પણ અશક્ય નથી એ હું બહુ છું. એવા સત્યના આગ્રહી આપણે ઘણા થોડે ઘણે અંશે પણ યશ્ન એ તો સ્વરાજ મેળવીએ.

આપણા દરેક કાર્યમાં સત્યનો જ દબતા-પૂર્વક પ્રયોગ કરવો. સત્યની ઉપર પૂરી શ્રદ્ધા રાખવી ને જે સત્ય બહુદંતુ તે તેવું મૂકતા આચરતાં કોઈથી ન ડરવું.

સત્ય વિના નિર્દોષતા સંભવે જ નહિ. એટલે સત્યનું આચરણ એ જ આપણી સુકિર્તાનું દાર છે.

જેનું જીવન સત્યમય છે એ તો શુદ્ધ સ્ક્રેટિકમણિના જેવું હોય. તેની પાસે અસત્ય એક ઘડી પણ ન નહે.

જેનામાં સત્ય અને સેવા પૂર્ણપણે પ્રગટ થાય તે જગતના હૃદયનું સામ્રાજ્ય જરૂર ભોગવે ને ધારેલાં કાર્ય પાર પાડે.

સત્યનો જ જય છે, એવું ઇશ્વર વચન છે, તેને અપવાદ નથી. સત્યમેવ જયતે !

પ્રેમની ત્રિમૂર્તિ:—ગાંધીજી મોદનદાસ મગી મદાતમા બન્યા. આજે એ મદાતમા જનહૃદયમાં

ભાવનાસ્વરૂપે મિરાજે છે. એ ભાવનાને કોઈ કતલ્ય સ્વરૂપે, તો કોઈ શમ્દદેહે, તો કોઈ ચિનદેહે પ્રગટ કરવા મગે છે. એમા યત્નિચિત સફળતા મળના મોટેરા પણ પોતાની જાતને ધન્ય ધન્ય માને છે—કૃતાઈ કારોને પ્રેરણા આપતી રહેશે.

અબી બહેન પંક્તીએ મોટેરાની કલ્પના ઝીલીને તેને સાકાર ચિત્રસ્વરૂપ આપ્ય નો પ્રયત્ન કર્યો છે. એ પ્રયત્નમાંથી આપણને વિશ્વમાગ્ધરૂપ ત્રિપુટીના દર્શન કરવાના મગે છે. એ ત્રિમૂર્તિ નાં મુખ ઉપર છે કે આ ચિત્રમા ત્રણે મદાતમાઓના સ્થળદેહનું સામ્ય મોઢવા જેટલો ધ્યાનભગ થવાનો પ્રમગ ભાગ્યે જ સંભાવથી બહેન પદ્મની પોતાની ભાવના ત્રિમૂર્તિ કરવામા સફળ થઈ છે એમ લાગ્યા વિના નહીં રહે. જ્યાં સુધી આપણામા આ ભાવનાશીલતા છે ત્યાં સુધી બાપુ અમર છે. ને રહેશે. —સોમભાઈ પટેલ.

[આ ચિત્ર મુબઈની ન્યુ ઇસ્ટ સ્કૂલના વાણિક 'ઉર્મા'ના 'બાળ-ચિત્રકળા'ના - Child Art - ના નામે પ્રગટ થનાર ખાસ અકાથી લીધું છે]

“આરાધાપુ”

પતિમય તારામતી

શ્રી. મુ. ક.

તમે માને કે ન માને, મારી સામે નાનપણથી સતીનો આદર્શ જો કોઈ જન્મ કરતું હોય તો યે જ : તારામતી અને સાવિત્રી બંનેનું જીવન એટલે અજિથુદ્ધ નિર્મળતા ક્યાંયે રજામાત્ર પણ કુતુખિતતા કે ખામી નહીં. મીનાજીનો જો વિચાર કરું તો રામ ચંદ્રજીને કોઈ ધનુષ્ય તોડીને એમને મેળવવા પડ્યા. વળી શબ્દ એમના રૂપ પર મોહ્યો. હમયતીનો વિચાર કરું તો નળ કહે એમ 'દોહલે પામી મજગામી' વળી પાલ દેવો અને પારધિ પણ એમના પર મોહ્યા. પણ માતૃકર્મરેણીયા સાવિત્રી તો સત્યવાનનું આયુષ્ય અન્ન હોવા છતાંયે એમને પશ્વયા અને અચૂક નિયમપાલક ધર્મશાસ્ત્રને પણ બુઝાવામાં નાખ્યા. અને સતી તારામતીનું બ્યક્તિત્વ જ નહીં. એ તો નત્યવાદી હરિશ્ચંદ્રના જ ભણી ગયેલાં, એકરૂપ બનેલા એમ પવનમાં સુગંધ ભરી ભય છે તેમ હરિશ્ચંદ્રના તન્મય બની ગયેલા. પતિને પગલે પગલે ચાલવું એ જ એમનું લક્ષ. પતિના હુ ખમાં સહુભાગી બની પતિનું દુઃખ દુઃખ કરતું એમાં જ એમનું જીવનની કુતાર્યતા.

નત્યવાદી હરિશ્ચંદ્રનું રાજ્યાદ સર્વમ્બ

“ખ્યાગાપુ”

વિશ્વામિત્રે લઈ લીધું. પછી વિશ્વામિત્ર કહે. “અરે, મારી દક્ષિણા તો ચી જ ગઈ.”

હરિશ્ચંદ્ર કહી કહેવા બંધ છે ત્યાં એમના પ્રિય પ્રભુજનો કહે “એ અમારી પાસેથી કઈ લો.”

વિશ્વામિત્ર કહે, “વાહ, હવે તો હું અયોધ્યાનો રાજા. તમે મારી પ્રભા છે. તમારે મારા હુકમ પ્રમંજે વર્તવું એઈએ હરિશ્ચંદ્રને એક કોઠી સુદા પણ કોઈ આપી ન શકે.”

રાજા મુજવણમાં પડ્યો. તારામતી રાજાના હૃદયની બાધા સમજી ગઈ તે બાકી, “સ્વામી-નાથ બાપનું વચન અફર ન બંધ. તમે નિશ્ચિત બને એ ખાતર આ દેહને વેચીશું અને ઋષિજીને દક્ષિણા આપી મૃત્યુ પાલન કરીશું ચાલો, આપણે કાંથી જઈએ અને ત્યાંના બજારમાં ઋષિજી મને અને પુત્ર શક્તિને અને તમને વેચશે. એ રીતે આપણે જોગવું દેહું ચૂકવીશું.”

આમ તારામતીએ હરિશ્ચંદ્રનું સર્વ જાળ વળા મગ દાખવ્યો અને પતિને ચિંતામુક્રા કર્યો.

સુખમાં બિછરેલી તારામતી અને સુકોમળ શક્તિ હરિશ્ચંદ્ર સાથે બહુ કષ્ટ સહન કરતા

(૧૬૫૦) ૭૭

નવો અવતાર

શ્રી. રામનારાયણ ના. પાઠક

“મદાચારી જીવન ગાળો તો મનુષ્યોમા ઉત્તમ બનશો.”

આંધ્રપ્રાન્ત ખાદીમર્ચ માટે મુખનિહ છે બાપુ ખાદીયાત્રા પ્રત જે આંધ્રના ચિકાખોલ નામના ગામે ગયા હતા ત્યાં સુદૃષ્ટ ખાદી પ્રદર્શન ગોઠવાયું હતું ગાંધીજી પ્રદર્શનમા ગયા. તેમણે જોયું તો પેતપોતાના બાજક ઉપર કાતનાર બહેનો હારબધ બેઠી હતી તેમના કાતવા પીજન ના, કારીગરીવાળા સાધનો બજુમા આ હતા એક પુણીમાથી ત્રણસો નાર નીકળે તેવી બહી અને મુલાયન પુણીઓ ટોપનીમા તૈયાર રાખી હતી પચાન સાઠ ન બરથી ઓછા ન બરનું કાતનાર કોઈ ન હતું દરેક બહેને પોતાના હાથના સૂતરની ત્રીણી, સ્વચ્છ મદદ, સાડીઓ પહેરી હતી બાજક ઉપર ટકાર બેઠીને કાતતી એ બહે નાને જોઈને ગાંધીજીનું દિલ ઠર્યું ગાંધીજી પણ એક બાજક ઉપર બેઠા અને કાતવા લાગ્યા પ્રદર્શનનો એ દેખાવ અદ્ભુત હતો.

ગાંધીજીએ કાતવાનું શરૂ કર્યું એક પછી એક બહેનો બીડીને ગાંધીજી પાસે આવવા લાગી એક રૂપિયા અને કાગળમા વીઢેવી એક આટી ભેટ મૂકી નમસ્કાર કરીને પોતાને બાજકે ચાલી જતી.

સાથી છેલ્લી બે બહેનો આવી તેમના અંગે અગમથી રૂપ નીતનું હતું એમના ચહેરા પર કુ ખની છાયા હતી શરમથી

ગાંધીજી જેનું સન રીતે આજ્ઞા ધ્યાન દોષ તેનામા જરા સરખી દ્રુતિ દોષ કે કોઈ પણ પ્રકારની વિકૃતિ દોષ તે તેમને થતું સાને એક વાર તેમના એક આખીય સાથીથી ઘણી ભારે જીવ ચર્ચ દર્શાવી, ને તેણે પોતે જ આરીને તેનો એકરાર કર્યો હતો ગાંધીજી તે જીવથી અતિશય કુ ખી દેખાતા હતા પામે મેદેતાને પણ તે કુ ખ દેખાઈ આવતું હતું તેઓ કાતના દના આખો વખત સતર વૃષ્ટા જ કરે બા પાસ મેદેતા દતાં તે બોલ્યા બના આજે કેમ આટલા મધા તાર વૃથા કરે છે ?” ગાંધીજીએ કહ્યું “હૃદયના તાર વૃંના દોષ ત્યાં સુતરના તાર કયાથી આખા નીકળે ?”

નીચું જોઈને બાપુને ચરણે ભેટ ધરી કાગળ ઉપર તેમણે લખ્યું હતું “અમે પાપી બલિમા જન્મ્યા છીએ પણ પાપીથી હીણા ગણાઈએ છીએ આજથી ખાદી પહેરવાની પ્રતિજ્ઞા લઈએ છીએ”

એ વાચના બાપુનું હૈયું ભરાઈ આવ્યું તેમણે સ્નેહ ગદ્ગદ સ્વરે કહ્યું ‘જન્મથી કોઈ પતિત નથી તમે ખાદી પહેરો, કાતીને શુજરાન ચલાવો સદાચારી જીવન ગાળો તો મનુષ્યોમા ઉત્તમ બનશો” આમ કહી આશીર્વાદ આપ્યા

બાપુના શબ્દો સાંભળતા બન્ને બહેનોનાં ચહેરા ખીલી ઊઠ્યા એમના શરીરમા બણે નવું જીવન આવ્યું હીની આખે એ બોલી બીડી.

“આજથી અમને નવો અવતાર મળ્યો” શમચંદ્રજીના પવિત્ર હૃદય સ્પર્શથી શત્રુયાની અહુધા બની તેમ અનેક પતિત બહેનો બાપુના સ્પર્શથી પાવન બની અને ભવિષ્યમા તેમના પવિત્ર નામથી અનેક જીવો પાવન થશે સત કવિ તુલસીદાસે ગાયું છે

રામ એક તાપસતિથ તારી નામ કોમિત કુમતિ ઉવાગી. એ પ્રમાણે બાપુએ જાતે તો ઉપર મુજબ કેટલીક બહેનોને કેટલાક જીવોને, તાર્યાં હશે પણ તેમનું નામ, તેમનું અમરણ, કદોડોને ચિરકાગ પાવન કરશે.

મણકો - ૨ જો - સત્ય

[ગાંધીજીના અષા લેખો અને પત્રો માધી સીએવ પે નીએ ને ગાંધીમળા ન મથી અહી રમુ કરીએ તો મોટું નરી અણુય આ માળા આપણે અઢાથી દેરીયુ ના તેમા આપણે સાચા સ્વરાજ્યના દર્શન કરી સકયુ, ગીનાના કૃત્યના દર્શન કરી સકુ, અને ગુપસીદ મળના રામ પચુ આ માધી જ નજરી. સત્ય અહિસા વગરે આ માળાના અણુકાએ છે બપુ આ જ માળા દેરવના આપણને રામરાજ્યના દર્શન કરાવવાના હતા પણ એક વિનમ્રમ પગ આવી ને એ માળા દેવનર તો આહો! મરે માળા રહી ગઈ આપુ પાછા કંઈત અજનીએ અને આપણેના ધધમા એ માળાને પહેવડાવી ન દેતા આપણે એને અઢાથી દેરવના રહીપીએ]

મકનન કના ડી. અરુવાય બ પટેલ

સત્ય શબ્દની ઉત્પત્તિ સત્માથી છે સત્ એટલે હોણુ તથા કામમા એક જ રૂપે હુસ્તી એક માત્ર પરમાત્માની છે એમ સત્યની બક્ષિ કરી તે સત્યને જોણે પોતાના હૃદયમા સકાને સાડુ વાસ આપ્યો છે તેને સતકેવિ નમન હજો

હરિશ્ચંદ્ર પેતે બલ્લતો હતો તે સત્યને સાડુ મુવાર થયો ને અમર થયો ઈમામહુસેને પેતે બાણુ તે સત્યને સાડુ ખારો દેહ દીપા પણ આવા પરિમિત સત્ય ઉપરાત એક શુદ્ધ સત્ય છે જે અખડ છે, સર્વવ્યાપક છે પણ તે અવર્ણનીય છે કેમ કે સત્ય એ જ પરમેશ્વર છે અથવા પરમેશ્વર જ સત્ય છે બીજી બધુ મિથ્યા એટલું છે

તેથી જે સત્યને જાણે છે, મનથી વાચાથી

અધ્યાથી મત્ય જ આવરે છે તે પરમેશ્વરને એકાગ્રે છે તેથી જ તે ત્રિકાગદશી થાય છે તેને આ દેહે મોક્ષ છે

મત્ય જનનના એટલું જ પુરાતન છે

મત્યમા પ્રેમ હોય સત્યમા અહિસા, બ્રહ્મચર્ય, અસ્તેય આદિને સમાવેશ થઈ બધ છે કેવળ સમવહને ખાતર મમો પાવ ગણુબ્ધ સત્યને જાણવા પછી હિસા કરે તે સત્યને ઊંડે, સત્યને જાણવા પછી જે બધા આર કરે તે તો સુરજ છતા અધારાની હુસ્તી માનવા જેડુ અધુ

મારે મન સત્ય જ સર્વોપરી છે અને એમા અજણિત વસ્તુઓનો સમાવેશ થઈ બધ છે આ સત્ય તે આપણે કંઈપે સત્ય જ નહિ, પણ સ્વતંત્ર ચિરંમયાથી સત્ય, એટલે

કરતાં કાશી પહોંચ્યા. ત્યાં હરિશર્મા નામે એક ઠંઠ
આદામને તાગમતીને અર્ધશેર મુવણું આપી વેચાવી
લીધી અને તાગમતીને એની માથે આવવા દુકમ કર્યો.
પુત્રવત્ત તાગમતીનું દેયું રોહિતથી વિપ્લવ
પડનાં આક્રંદ કરી ઊઠ્યું. તારામતીએ બ્રાહ્મણની
આગા લઈ પાંચ વર્ષના રોહિત પાસે ગઈ. તે
બાળકને બેટી પડી દેવાફાટ ગેવા લાગી. કવિ
ગનદાસ એ પ્રમગ વણવતા કહે છે.

“ધરી માતા, લીધો બોળે, રેતો રહે, રે બાળ !
ભોગવીએ લાડી ભાતમું જે લાવ્યું ભૂંધર ભાલ,
દઈયા માંધ ઘણું આધો. માવડીના પ્રાણ !
ગેતો રહે, રે બાળકા વડાલા ચતુર મુળણ !
વચન મીઠાં કહે માતા, રહેજો રાગ ગરણ,
પિતા કહે, તે કુવર ! કરજો, રખે ચુકો ચરણ.”

આ કરણ દુય જોઈને હરિશર્માનું હૃદય પથ
પીગયું અને તેણે રોહિતને પથ પાસેર મુવણું આપી
મરીલો, અને રાજ તે છેવટે આડાળને ઘેર વેચાયો.
હરિશર્મા બ્રાહ્મણને ઘેર તારામતીને દાસીનું
નમ કરવું પડ્યું. મધરાત પૂરી થઈ ન થઈ ત્યા
તો એમને બાંધવું પડ્યું. રોજ મોટા કુટુંબને
પહેલો વળે એટલો લોટ દળવો પડતો. વાસનુ-
કુસળ માજવાં, વાસીદુ વાળવું, ખાંડવું, ભગડવું,
પાણી ભરી લાવવું, એ બધા કામ તારામતીને
કરવા પડતાં. તે પોતાના પતિની પ્રતિજ્ઞા ખાતર
એ બધાં દુઃખ શાંતિ અને ધીનજથી સહન કરતી
હતી અને પતિનું પ્રતિજ્ઞ સ્મરણ કરતી હતી અને
એમને હેમકોમ શખવા પ્રણને પ્રાર્થતી હતી.

આમ દિવસો દુઃખમાં પસાર થતા હતા. એક
દિવસ રોહિત બીજા છોકરાંએ સાથે બાગમાં ફરે
વીણુતો હતો ત્યારે અચાનક ઝાડીમાંથી એક મોટો
નાગ નીકળ્યો અને એના પખને ડાંગે !

રોહિત ‘એ બા !’ કરીને ચીમ પાડીને ધરતી
પર ટળી પડ્યો. ફેરાકાએ ગલારાઈ ગયા અને
આ મમાચાર તારામતીને આપ્યાં.

તાગમતી જેબાકળી બનીજઈ બાગમાં ગઈ. એનું
દેયુ ચિરાઈ ગયું. તે દેવાફાટ રડવા લાગી. હરિશર્મા
પથ ત્યાં આવ્યો અને એને આડું ગમ્યું નહીં. તે
તો ગુસ્સામાં કહેવા લાગ્યો : ‘તાર’ નસીબ જ એનું
એટલે તારો પુત્ર મરી ગયો. દવે આવો દેખાવ
કરવો ભમ કર. જલદી જઈને મૃતદેહને સ્મશાનમાં

બાળી આવ અને નોકરી પર હાજર થઈ જા.’
દુઃખી અને લાચાર તાગમતી પોતાના પ્રાણસમ
પુત્રને છાતી સપ્સો આપી, ખૂબે મૂકી આંસુ સારતી
સ્મશાનભૂમિમાં ગઈ. ધનધોર રાત્રિ અને ધોધમાર વર-
સાદ એના દુઃખમાં વૃદ્ધિ કરતાં હતાં, ત્યાં જઈ તારા-
મતી હૃદયદાવક કલ્પાંત કરવા લાગી, એ સાંભળીને
સ્મશાનનો રખેવાળ આવ્યો અને બોલ્યો, “હે
દુઃખી બાઈ, સ્મશાનનો કર આપી આ મૃતદેહને
અગ્નિદાહ આપ.”

તારામતી કરગરીને બોલી, ‘બસા માણસ, હું
ગરીબ છું. મારી પાસે એક કંઠી સુંઢાં નથી, દવા
કરીને મને એમાંથી મુક્ત કર.”

“બાઈ, હું નોકર માણસ લાચાર છું. મારે
મારા સ્વામીને શો જવાબ આપવો ?”

ત્યાં તો વીજળી ગળી. સ્મશાનના રખેવાળે
બાળને બોળખી. તારામતીએ રખેવાળને બોળખ્યો.
તારામતી અને હરિશ્વંર પેટ ભરીને રાંધ્યાં. પછી
હરિશ્વંરે ધીરા પડી કયું, “દેવી, દેન આપ્યા
વિના છૂટકો નથી. તારું આ મંગળાત્રત્ર દેવીને
પથ થોડા પૈસા લઈ આવ.”

તારામતી ગઈ, પથ તે વખતે રાજ્યમાં ચોરી
થઈ અને એનું આળ નિરાધાર તારામતી પર ચડ્યું.
એને શિરચ્છેદની સજા થઈ. સિપાઈએ એને બાંધીને
સ્મશાનના રખેવાળ પાસે લઈ આવ્યા. હરિશ્વંર તો
આ વિકટ પરિસ્થિતિ જોઈ ખૂબ દુઃખી થયો. પુત્રનો
દેહ એક બાળુએ પડ્યો હતો અને હવે પોતાને હાથે જ
વહાલસોથી તારામતીનો શિરચ્છેદ કરવાનું ભારે કર્તવ્ય
આવી પડ્યું ! પણ ક્યાં વિના કંઈ છૂટકો હતો ?

છેવટે વિશ્વામિત્રનું દેયુ પીગમ્યું અને જેવો
હરિશ્વંર ખૂબ ઉપાડી તારામતીને મારવા જાય
છે ત્યાં તો એનો હાથ પકડી એને રોક્યો અને
વિશ્વામિત્ર બોલ્યા : “ધન્ય હરિશ્વંર, ધન્ય તારામતી !
તમારી કમોટી થઈ ગઈ તમારો વિજય થયો !”

આમ તારામતીનું સ્મરણ કરતાં બધા પ્રસંગો
એક પછી એક મનઃપટ પર આવેખાય છે અને
તારામતીની ઉદાત્ત પતિભક્તિ અને પાવનકરી
કર્તવ્ય પ્રસાદતા આપણા જીવનને ઉન્નત કરે છે. અને
મુખમાંથી શબ્દો સરી પડે છે : ‘આવો પુણ્યવાતા-
ઓનાં મંગળ સંસ્મરણથી જ આ ત્રામદાયી પૃથ્વી
પર જીવવાનું કંઈક મન થાય છે !”

ખ્યારાખ્યાપુ

‘ ગાંધીજીના જીવન રીતિનું અનુગીવન પ્રત્યુ મામિત્ર ’

આ માસિકમા મુખ્યત્વે ગાંધીજીના તત્ત્વ જ્ઞાનના અભ્યાસીઓના લેખો, મસ્મરણો ગાંધીજી તથા સુરદેવની વિચારશ્રેણીનો સમન્વય કરી બને ઉપામકોની આપણી ધ્યેયની સાધનાના મનનીય લેખો, ધર્મ, કેળા અને સંસ્કૃતિનું સાહિત્ય, ગાંધીજીના અમૂલ્ય અમગ્ન પત્રો છપીએ, ચિત્રો તેમજ આપણા રોજિંદા જીવનના પ્રશ્નોને ચર્ચાતી બોધક વાર્તાઓ ઇત્યાદિ વિભાગો દ્વારા ધ્યેયલક્ષી સામગ્રી આપવામા આવશે વ્યવસ્થા —

આ માસિક દર મહિનાની ૩૦મી તારીખે પ્રસિદ્ધ થાય છે એટલે તે મહિનાનો અંક આનું મહિનાની પહેલી અથવા બીજી તારીખે મળશે

પ્રમુખ તારીખ પછી દસ દિવસમા અંક ન મળે તો દ્વાપાયમા તપાસ કર્યો પછી જ કાર્યાલયને જણાવવું આહુકોએ પત્રવ્યવહાર કરતી વખતે પોતાનો આહુક નબર અવશ્ય જણાવવા વિનંતી છે

વાર્ષિક લવાજમ રૂા ૬૭ છે પરદેશ માટે ચિનિંગ ૧૨૭ છે તે કાર્યાલયને સરનામે મનીઓર્ડરથી મોકલવું

પ્રથમ અંકથી આહુક થવું આવશ્યક છે જ્યાં સુધી લિનકમા હશે ત્યાં સુધી પાછલા અંકો મળશે લવાજમ મ ઓંથી મોકલતા મ ઓંની કુપન પર પૂરૂ ઠેકાણું વગેરે સ્પષ્ટ લખવું

એક અંકના બર આના મળેથી નમૂનાનો અંક મોકલી આપશે

આહુકો નોવવામા સ્થળો —

- (૧) શ્રી કુમુદમહેન ગાંધી
રાષ્ટ્રીયસાળા, રાજકોટ

‘ખ્યારાખ્યાપુ’ કાર્યાલય, ૩૫ વતન ૪૫ નહેરુ રો વિરોધ વે મુખ્ય ૨૬

પ્રકાશક અને સુદક ધીરેન ગાંધી ‘ખ્યારાખ્યાપુ’ સુ નહેરુ રોડ વિરોધપારલે

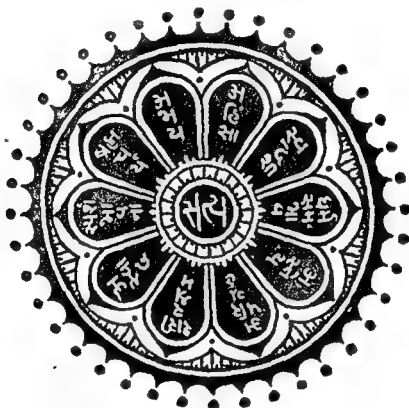
- (૨) શ્રી જયભાઈ મરવય ગંગા મહાલ
૫૬, જાણગંગા રોડ મુખ્ય ૬
- (૩) શ્રી ચીમનલલ તમ કુવલા વચી
તમાકુવાવા એન્ડ સન્મ જુરાનપુરી,
ભાગોગ મુસ્ત
- (૪) શ્રી મનમુખનાલ બંદવજી ગાંધી
૩૬ ન મહેવી કોસ લેઇન મુખ્ય
- (૫) શ્રી ગિરધરલાલ દામોદરદાસ લિમિટેડ
રીડ તાડ પોલીસથાકોની સામે, અમદાવાદ
- (૬) શ્રી રામકૃષ્ણ જાજીજી
લિજક ચૌક એલાપુર
- (૭) શ્રી પી ટી જાની ૧૧૨ સરવિકુલદાસ
ચેમ્બર્સ, ૧૬, એપોલો સ્ટ્રીટ મુખ્ય
- (૮) શ્રી વ્યવસ્થાપક ખાદી ભટ્ટાર અણુદ
- (૯) શ્રી મેહનવાલ મહેતા
૧૬૪ ગોવિંદઅપાનાથક સ્ટ્રીટ, મદ્રાસ
- (૧૦) શ્રી શ્યામલજી શીવજી જોષી
૨૩૩-૩૫, જાત બબર, મુખ્ય ૬
- (૧૧) શ્રી રતનશીભાઈ પ્રાગભાઈ કે ખટાઈ
મકનજીની હુકાનેસુ જોડામારકેટ, મુ ૨
- (૧૨) શ્રી રમણીકનાલ મેઘાણી
૧૪, અમરવ વા સ્ટ્રીટ, કલકત્તા
- પરદેશમા ‘ખ્યારાખ્યાપુ’ નું વચાજમ
નીચિના સ્થળોએ ભરી શકાશે
- (૧) શ્રી પ્રભુદાસ જ વજરીઆ
પો જો ન ૧૨૬, નૈરાબી, કેન્યા કોલોની
- () શ્રી સ્લીનલ પના, લે રેન્નો મારકવીસ
પો જો ન ૧૨૮૭ [પો ઈ અ]
- (૩) શ્રી અમૃતવ વ વોરા
પો જો ન ૧૮૦ કમ્પાવા [યુગાન્ડા]

વિશેષનો ગૃહસ્થસ્થ ધર્મ ઉક્તો ત્રિનોત્તમઃ ।

એવં સદ્ભાવનાસાદઃ પરં ચારિત્રકારણમ્ ॥

(એ.ઠ ભાવના જેમા મુખ્ય છે, અને જે ચારિત્ર્યનું ઉત્કૃષ્ટ કારણ છે તે ગૃહસ્થનો વિશેષ ધર્મ ઉત્તમ છુનોએ આ પ્રમાણે કહ્યો છે)

— હરિભદ્રસૂરિકૃત ધર્મભિન્દુ

સ્તોકાન ગુણાન સમાશાધ્ય બહુનામપિ જાપતે ।

ચરમાશાધનાયોગ્ય સ્તનસ્માદાદાયયં મતઃ ॥

(યોગ સારા ગુણની આરાધના કરવાથી બહુ સારા ગુણની આરાધના કરવાને માણસ લાયક બને છે; માટે પ્રથમ ગૃહસ્થધર્મ પાળવો.)

— ધર્મભિન્દુ

જીવન અને ન
 આપણો બદલાવો
 રાજ્ય રક્ષક, શિવ,
 ભાગી-ન + હીરો
 ને જીવેલી ઉપર
 અધ્યા રાખા. એ
 અધ્યા રાખા
 રાખા નવું આપણો
 રાખ પ્રાપ્તિ શિવ
 બાપ. ગાય

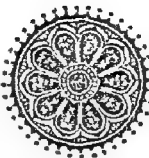
આરિયા

• ઉપવાસ અને પ્રાપ્તિ આ મધુરિની મુખ્ય માપનો છે

જાનમને માર્ગે પડુ ઘરેણું
પરેસ્વાનું નહીં રાખે એમ કહ્યું
જુ. ઘરેણામાં કરી સોજા નથી.
શ્રી પુરુષ બન્નેનું પ્રથમ ને ખરું
આમૃતજી ગિયતમત છે. — બાપુ

ઈશ્વર એ જ આપણો મધાનો
સાથે રક્ષક, મિત્ર, સ્વામી જે
કહીએ તે છે. એની ઉપર આધાર
રાખતાં શીખવા માડુ આપણે
રોજ પ્રાર્થના કરીએ છીએ. બાપુ

વર્ષ ૩

૩૦ માર્ચ ૧૯૫૦

અંક ૨

વિષયસૂચી

૫૪

૧ આત્મશુદ્ધિનો ઉપાય	મોખીશ ૨૬
૨ મનિનિર્મલતા અર્જનો	૩૦ વાં ૩૦
૩ અતરના અપાંગ એસરી અપા	૩૧ ૩૧
૪ બાપુનું માલુ કીર્તિમંદિર નારણદાસ માર્ગી	૩૩ ૩૩
૫ શુદ્ધ મોખી	શુદ્ધમણ મંદિર ૩૫
૬ બાપુના પત્રો	મોખીશ ૩૭
૭ એ રે હંદયકળી	... મુ. ૩૦ ૩૬
૮ બાપુ એટલે આદર્શ અને	અવલોકન ૪૧

૫૪

૯ બંદોના વચ્ચે	... મોખીશ ૪૭
૧૦ શુદ્ધ મોખીશ	મુક્તમાર્ગ ૪૬
૧૧ પ્રાચીના	... મુ. ૩૦ ૫૩
૧૨ સર્વોદય વાપી	ચિમકર મદાગાજ ૫૫
૧૩ પુણ્યસ્થાન મા	પુણ્યબદેન ૫૬
૧૪ મોખીમાળા	... મદુલાલ જ. પટેલ ૫૮
૧૫ બાપુ સાથે છેલ્લી મુલાકાત. શ્રીમતારામજી	૫૬
૧૬ પ્રાર્થના (૭મી)	માનુલીકર..

આત્મશુદ્ધિનો ઉપાય

“આજે આપણું વાતાવરણ ક્રોધિયા, કંઠાસ અને મારામારીથી ભરેલું છે તેનું કારણ એ છે કે, આપણામાં સાચી પ્રાર્થનાની જાગૃતી નથી.”

જેમ શરીરને મારે જોગડ આવશ્યક છે, તેમ જ આત્માને મારે પ્રાર્થના આવશ્યક છે. માણસ બેઠક વિના થળા ફક્કા બધાવે-મંદિરનીએ સિતરથી વધારે વિદ્યસ થાનુ - પશુ પ્રાર્થના વિના માણસ શણ વાર પશુ ન છરી છડે, ન છરી છડતુ નોંધી તમે કહેશો કે પ્રાર્થના કર્યા વિના તો શાખો માણસો જન્મે છે, જન્મે છે ખરા, પણ એ જન્મન પશુ-જન્મ છે, અને માણસને મારે એ જન્મ કરતાં બુદ્ધ છે. અને તો શકા નથી કે આજે આપણું વાતાવરણ ક્રોધિયા, કંઠાસ અને મારામારીથી ભરેલું છે તેનું કારણ એ છે કે, આપણામાં સાચી પ્રાર્થનાની જાગૃતી રહી નથી શાખો દિ ક્રોધ, મુસકામનો અને શિસ્તીઓ પ્રાર્થના કરે છે એમ તમે કહેશો એ અને ખબર છે. પણ તમે એ કહેશો એમ બહુને જ એ “સાચી પ્રાર્થના” શબ્દ વાપરો

હવે આપણને હોટે ક્રોધિય નામ લેવાની આવડત પડી ગઈ છે એટલે નામ લઈ જુનીએ છીએ, પણ ક્રોધિયના નામથી આપણા હંદય કરી બેઠા નથી થતા આત્મા કહી અજવાળાતો નથી આ દેશ અને પાપ દમાથી ભરી જવાના રેલુથી અમે આજમમાં ‘મિથાપ્રસન્ન કા જાપા’ થી લઈ થતા મીતાજના બીજા અખાવના સ્તોત્રો મેલીએ છીએ, આ સ્તોત્રોનું રોજ મનન થવાથી સ્થિતપ્રજ્ઞના શુભેલ રક્ષ કરીને આપણી મિત્રશુદ્ધિ થવાનો અને હંદય ક્રોધિયમિત્ર થવાનો સભવ છે. જે સમયે ‘શુદ્ધ અર્પિત’ અને ‘મિત્રશુદ્ધિ’ ઉપર તમારો કળવણીનો ધારો નાખવો હોય, તો નિવ્ય, નિવમિત પ્રાતઃ કાળે અને સંખ્યામતે પ્રાર્થના જેવો સરમ ઉપાય બીજો એક નથી — મોખીશ

શાંતિનિકેતનનાં ભજન

હેવનો રથ આજ નગરની પરિક્રમા
રવાનો હતો, એટલે રાણી રાજાને કહે,
'આલો રથયાત્રા જોઈ આવિએ.'

રાજારાણીની પાછળ ખીજ સૌ પણ
દેવદર્શન કરવા નીકળી પડ્યા, પણ એક શૂદ્રક
સાવરણે બાંધવા સળી વીણતો હતો તે ન ગયો.

કોઈએ એને પૂછ્યું, 'તું દર્શન કરવા
આવીશ કે?' એ બોલ્યો, 'ના, બાઈ, ના.'

શૂદ્રકની શૂંપડી આગળ ઘઈને સૌ
રથયાત્રા જોવા જાય છે. મંત્રીના હાથી ત્યાં
આવ્યો, એટલે મંત્રી કહે, 'આલ, શૂદ્રક,
દર્શન કરવા.'

શૂદ્રકે કહે, 'સ્વામિન્, રાજાઓની પેઠે
દેવદર્શન હું નથી કરતો.'

'ફરી પાછો તું કેવી દર્શન કરવા પામીશ?'

'ભગવાન્ મારી શૂંપડીને ખાસણે આવશે
ત્યારે.'

મંત્રી ખટખટ, હસ્યો ને બોલ્યો, 'મૂર્ખા,
રાજાજી પોતે દર્શન કરવા જાત્રામાં જાય છે,
ને ભગવાન્ તારે દ્વારે દર્શન દેવા આવશે?'

'ભગવાન્ વિના દરિદ્રને ઘેર ખીજી કોણ
આવે, સ્વામિન્?'

— દ. વા.

(સ્વીન્દ્રનાથની કવિતા ઉપરથી)

હે નાથ, ત્યારે મેં કરી જ તેવારી કરી નહોતી. વિશ્વનાં સકુ માનવો ભેગા, હે વિશ્વરાજન્, તમે
પણ અજાત રીતે હસતા હસતા મારા અંતરમાં કેટકેટલે શુભ દિવસે આત્મા બને કેટલીય ક્ષણો ઉપર
અસીમની ઓપ મારી ગયા.

આજે એ તમારા હસ્તાક્ષરવાળા ક્ષણોને જોઈ છું તો તે કેટલાંય ક્ષણિક દુઃખ સુખદુઃખથી
ઘેરાઈને ધળ ભેગી સ્મૃતિમાં પડેલી હતી.

હે નાથ, મૂળના દગલાભય તે મારું કોઈકણ જોઈને તમે અવસ્થાપૂર્વક પાછા ન આવ્યા ગયા;
તે રમત દરમિયાન રહી રહીને જે ખર્ચા સંજ્ઞાઓ દર્શાવે તે જ આજે વિશ્વસનીયતાની સાથે અંદ-
માં પણ જાણ રહ્યા છે.

અંતરના અંધાર ઓસરી ગયા

શ્રી. દિસાશુરા બ. દીવાનજી

“જે માણસ પોતાના આત્માની બીજાના આત્મા સાથે એકતા જોશે તે ધર્મમાં પણ એક જોશે.”
— માંધીજી

બગાજના એક ગામડામાં સુસલમાનોની વસ્તી વિશેષ હતી ત્યાંની પ્રાથમિક શાળાનું નિરીક્ષણ કરવા લોકલબોર્ડના એક હિન્દુ બાઈને પહેલી વાર જવાનું થયું. વરસાદના દિવસો હતા. રેલવે સ્ટેશનથી ઠીક ઠીક દૂર એ નાનકડું ગામડું આવેલું. રાત્રિના અંધ કારમાં એ અજાણ્યા હિન્દુબાઈ કોઈક ઘરમાં રાતવાસો કરવા વિચારી રહ્યા હતા. સુસલમાનોના ઘરો વિશેષ એટલે ઝંટ કરતા હિન્દુના ઘરમાં આશ્રય મળવો એ સુરેલ હતું. વરસાદ પડવા માંડ્યો એટલે એ બાઈ આખરે એકાદ ઝૂંપડા આમગ થોભ્યા. રાત્રે નવેક વાગ્યા હશે. ઝૂંપડામાં ઝાંખો ઝાંખો દીવો બળતો હતો. હિન્દુબાઈએ ઝૂંપડીનું બારણું ખખડાવ્યું તરત જ એક વૃદ્ધ સુસલમાન બાઈએ બારણું ઉઘાડ્યું.

“કેમ બાઈ, આવોને અહીં ?”

“કાકા, મારે રાતવાસો તમારા ઝૂંપડામાં કરવો પડ્યો.”

“પુરીથી બાઈ !” એટલું કહેતા વૃદ્ધ સુસલમાન અજાણ્યા હિન્દુબાઈને માટે સાફડી લેવા ગયા. સાફડી પર હિન્દુબાઈ બેઠા થાઈ ગયા હતા એટલે એમણે સુવાની તૈયારી કરી. વૃદ્ધ સુસલમાન એટલામાં પાણી લાવ્યા. પરંતુ હિન્દુબાઈ જૂના વિચારના હતા એટલે સુસલમાનના ઘરનું પાણી પીવું એમને અમ્મુ નહિ. વૃદ્ધ સુસલમાન બાઈ સમજી ગયા. પાણીને લોટી પાછે લઈ ગયા.

“ધારા...”

રાત્રિનો અંધાર વધતો ગયો. પેલા અજાણ્યા હિન્દુબાઈ તો તરત જ ઊંધી ગયા. મધરાત થઈ થાક ઊતર્યો અને પ્રથમ ઊંધ પૂરી થઈ એટલે એ બાઈ જાગી ગયા. ઝૂંપડીનું બારણું ખુલ્લું હતું. કુતુંકલબર્ચા એ બાઈ ઝૂંપડી બહાર નીકળ્યા તો ૨૦-૨૫ વારને છેટે ઠંકડે ઝાંખો દીવો બળતો દેખાયો. કેઈક માણસનો પડછાયો. પણ દૂરથી દેખાયો મનમાં વિચાર્યું, ‘કોણ હશે !’ પરંતુ વધુ વખત બહાર ન રોકાતા એ હિન્દુબાઈ પાછા પધારીમાં સુઈ ગયા.

સવાર થઈ અને પેલા વૃદ્ધ સુસલમાન અતિથિ પાસે આવ્યા.

“કેમ બાઈ, બરાબર ઊંધ તો આવીને ? કઈ સુરેલી તો નથી પડીને ?”

“ના કાકા, બહુ સરસ ઊંધ આવી.”

“ઊંડો ત્યારે, કાતણ પાણી કર્યોને ?”

ફિકર ન કરતા બાઈ, અમારા સુસલમાનના ઘરનું પાણી તમને ન ખાધે એ હું બહુ છું. એટલે તો રાત્રે પડોશમાંથી એક હિન્દુબાઈને બોલાવી લાવ્યો. અમારા ગામમાં જમીનમાં સહેજ ખોદ્યું એટલે પાણી નીકળે તમારે માટે પડોશી હિન્દુબાઈએ જ નાનકડી કૂઈ ખોદીને પાણી મેળવ્યું. પેલા લોટામાં એ બાઈ જ એખજી પાણી અને ઘાંટણ મૂકી ગયા છે. એટલે હવે તમે ઘાંટણ પાણીમાંથી પરવાર.”

હિન્દુ અતિથિ તો આ બાઈ બધવરથા એક અજાણ્ય થયા. વિધર્મી ગણાતા આ

વૃદ્ધ મુસલમાનના અંતરમાં પવિત્ર સાચો ધર્મ કેટલો બધો વસેલો છે ! બારણે આવેલા અતિથિની યોગ્ય સરભરા કરવા રાત્રે પણુ એ વૃદ્ધ બાઈએ આટલી બધી તસ્લી લીધી, આટલી બધી કાળજી રાખી અને પડોશના હિન્દુભાઈ પામે આ પાણીનો લોટો ભરાવ્યો. બીબના ધર્મને માચવવાની આ વૃદ્ધ મુસલમાનને કેટલી બધી કાળજી ! અને છતાં આવા ધર્મિષ્ઠ પવિત્ર મુસલમાન છે એટલા માટે જ એનું પાણી પણુ મને ન ખરે એ મારો હિન્દુ ધર્મ કેવો એવા વિચારો હિન્દુ અતિથિને આવ્યા. અંતરમાં કંઈક અજવાળું પડ્યું. ધર્મના તેજ પર ચઢેલી રૂઢિની રાખ ખંખેરાવા લાગી. સંતોષ અને પૂજ્ય ભાવની લાગણીથી એ હિન્દુભાઈનું દૃઢ્ય ભારાઈ આવ્યું.

“કાકા, તમે મારે માટે કેટલી બધી તસ્લી લીધી ! હું કેવો ગમાર કે તમારા સાચા જીવનની એ સુજનતા હું પહેતાં ન બોઈ શક્યો. તમે મુસલમાન છો એટલું જ ફક્ત યાદ રાખ્યું.”

હવે તો કાકા, અતરના પડ્યો તમારા મત્સંગથી એગળી ગયા. તમે જ પેલો

પાણીનો લોટો લાવો અને તમારે હાથે જ એ પાણી હું વાપરીશ. પરંતુ મને એટલેથી સંતોષ નહિ થાય. ધર્મના સ્થૂલ લેદ હવે મારે માટે ચોસરી ગયા છે. આજે તો હું તમારે ત્યાં રોકાઈ જઈશ. ચાલો તમારા રસોડામાં. આપણે હિન્દુ મુસલમાન લોગ મળીને સંધીશું અને સાથે ગેસીને લોજન લઈશું.”

આટલું કહેતા એ હિન્દુ અતિથિ વૃદ્ધ મુસલમાનને ચરણે પડ્યો અને એમને વંદન કર્યા.

હાતણ પાણીમાંથી પરવારીને બન્ને રસોડામાં ગયા. વાતો કરતા રસોઈ બનાવી લીધી અને એ ઝૂંપડામાં હિન્દુ તેમજ મુસલમાન સાથે બેસીને બપોરનું લોજન કર્યું.

રાત્રિના અધકારમાં હિન્દુ અતિથિ વૃદ્ધ મુસલમાનના ઝૂંપડે ગયો હતો. જ્યારે એ ઝૂંપડી છોડીને પોતાને કામે એ ચાલ્યો ગયો ત્યારે ધર્મના અધકાર પણુ એના અંતરમાંથી સફાને માટે ચોસરી ગયા હતા.

(ઈન્દીયન એન્ડ્રેસ લખેલી સત્ય ધટના પરથી)

એક સમયે ગંગાનદીને કાંઠે એક સાંકડા રસ્તામાં કાશીના અને કોસલના રાજાના રથ સામસામા આવી ગયા. એકનો સારથિ બીબના સારથિને કહે : “રથ બાણુ પર લે, ” અને બીબનો કહે : “તારો રો.” એમ બોલતાં બોલતાં તેઓ વ્હલકી પડ્યા. એક કહે, “મારા રથમાં કાશીરાજ છે.” તો બીબને કહે “મારા રથમાં કોસલરાજ છે.” પછી એમ કહ્યું કે એ બેમાં જે મોટો હોય તેનો રથ સીધો જાય, અને બીબનો બાણુ પર લેવા. પણુ બેમાં મોટો કોને કહેવો ? વયે મોટો તે મોટો ? વયમાં તો બંને મરખા નીકળ્યા. ધન અને સત્તામાં મોટો તે મોટો ! બંનેના રાજ્ય ગ્રજણે ગોજન વિસ્તારનાં દર્તા, બંને બંનેના દેશ ફળદ્રુપ હોઈ તેઓની સમૃદ્ધિ પણુ સરખી હતી. કાશીરાજના સારથિએ કહ્યું :— “બેમાંથી મારો રાજા મોટો-કારણ કે એ ઉગ્ર પ્રત્યે ઉગ્ર અને કોમળ પ્રત્યે કોમળ, સારા સાથે સારો અને ખૂંડા સાથે ખૂંડા છે.” આ સાંભળી કાશીરાજનો સારથિ બોલ્યો : “પણુ મારો રાજા તો ખૂંડાઈને લલાઈથી જ છતે છે.” કોસલરાજના સારથિએ એકદમ પોતાનો રથ બાણુ પર લઈ્યો.

૩૨ (૧૯૫૦)

“ધ્યાનાપ્તાયુ”

બાપુનું સાચું કીર્તિમંદિર રચીએ

(પોરબાદરમા ૫૦ આપુલનો બ્યા જન્મ થયો છે એ યોગ્યાને જોમનો તેમ જાણવીને એની આશુમા જ ઓ. નાનજીભાઈ બાબ કીર્તિમંદિર ચણાવી રહ્યા છે. આ કીર્તિમંદિરમા તા. ૬-૩-૫૦ ના રોજ સૌરાષ્ટ્ર રચનામંડ સમિતિના પ્રમુખ શ્રી. નારણદાસભાઈ માધીએ ૫૦ આપુલના તેવચિત્રનો અનાનજીવિધિ કરતી વેળાએ બે બ્યાખ્યાન કર્યું તે નીચે આપ્યું છે.)

આને આ જાણ શ્રીતિર્મદિર મથુરાઈ ગયું
જે એની બાળુમા જ આવેલ જેનો અધારિણો ઓરડો
એ આખી માનવગતને ઉબળનાર પૂં બાપુજી
જન્મસ્થાન છે અને બાપુની શરીરમાં જ
અવેશ એક નાનકડું મંડળ એ પૂં
બાપુ જન્મસ્થાન છે કેવો પવિત્ર
ચોગ! આપણે માટે તો સ્થાન
માત્રાનું ધ્યાન અને એ સ્વાભાવિક છે,
પરંતુ વિશ્વમાત્રીઓ માટે જ્યુ આ
સ્થાન પવિત્ર તીર્થધામ જન્મુ છે
હેલ દેશાવરના પ્રવાસીઓ આ પવિત્ર
સ્થળનાં ફરજ કરવા આવે છે
તાજેતરમાં જ શ્રીતિર્મદિર અને
સેવાધામમાં વિશ્વશાંતિ પરિષદ
ફેજવામાં આવી હતી જન્મજયન્મ
મુખ્ય મુખ્ય શક્તિયાહરો આ પરિ
ષદમાં હાજરી આપવા આવ્યા હતા.
એમાંના કેટલાક નામાઝિત પુરોહો
આ પુણ્યભૂમિના ફરજને આવી ગયા.

રમાને પૂનઃ નાપુછના જાતિ'મ દિર રચવાનો સકલ
કર્ષો કોમનો મક્કપ આજે મૂત' થતો આપણે જ્ઞેષ્ઠ
રજા હીએ પોતાની રાષ્ટ્રતાના સદ્ઉપયોગથી નિપ
જતા સતોષ અને આનંદમાં અને
જય જાગીદાર બનાવવા તેઓએ
આજે પૂનઃ નાપુછના જન્મ-આનવાળા
કોરડામાં જાણના તૈનચિત્રનો આના
વરજીવિધ કરવા અને નોતર્યો છે
આ કલ' માટે મારી ચોખ્ખા નથી
કોનો અને સપ્ત' પમાય છે પૂનઃ
નાપુના તેજસ્વી વિચાર-પ્રવાહને
કીલવાની શક્તિ કપાથી લાવવી ર
જેઠને આ રી નાપુના વિચાર-પ્રવાહને
સમજ સકવા હીએ, એવું આચારજી
કરવાનું સામર્થ્ય ક્યાં ર ક્યા ક્યાં
માટે ચોખ્ખા ધરાવનાર બંધકિતને શ્રી
નાનજીભઈ નોતરી સકવા હોત. પરંતુ
મારા પ્રયત્નો તેમને પ્રેમ હુ જ્ઞેતો
આવુ જુ અને આજે એ પ્રેમનો

આજે તો અહીં જન્મ મંદિર અગાઉ રજી
 છે અહીં આવવા માટે પહેલાં રસ્તો છે વચ્ચે
 વિશાળ એક છે પણ થોડા સમય પહેલાં આ
 પુણ્યભૂમિની વાતાએ આવવાનારને આકર્ષી શરીરોથી અને
 પૂર્વે આપણે જન્મસ્થાન શોધવું પડતું હતું આપણા
 જીવનની અવગત પામતા એક પરદેશી વતનીએ
 જન્મના એ અંકાપુરુષની જન્મસ્થાન ખાતે જારત
 વાતીએની બેઠકારીની ટોચ કરેલી શેઠનાનજીવાઈને
 કાને આ ટોચ પહેલાં શી નાનજીવાઈ જેલે
 પોરજદરના વતની હોવાનું જોઈવું થયેલ છે પૂર્વે
 આપણે તરફ એમને કલિતમાવ છે એમણે આ

૬ પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરી રહો છું.

પ્રથમ બાપુજીની કૃતિ" તો સારાએ વિશ્વમાં પ્રભેલી છે એને એક જુહાપાંચ સમજીને સમાજી રાખવાની થોડી જરૂર છે. એને માટે આવા કૃતિ" મંદિર કે કૃતિરચના થોડા આવશ્યક છે. પરંતુ આજે રહ્યા અગત્ય સ્વરૂપને પૂજનારા બાપુના જીવનની સ્મૃતિએ બળેલી રાખવા માટે બાપુજીને આવા કૃતિ"મંદિરની જરૂર લાગે છે. આપણી એ જાનકારો શ્રી. નાનકલાઈના શિલ્પમાં પડ્યા પડ્યા એમને આ કૃતિ"મંદિરની કલ્પના સ્ફુટી કલ્પના થઈ જાય છે એ જીવ કલ્પનાને તેઓ મૂળસ્વરૂપ આપી રહ્યા છે.

થોડા વખતમાં આ કીર્તિમંદિરની રચના પૂરી થશે, પરંતુ એટલેથી કીર્તિમંદિરનું કાર્ય સમાપ્ત થતું નથી. શ્રી. નાનજીભાઈ માટે કીર્તિમંદિરની રચનાનું કાર્ય પૂરું થયું ગણી શકાય, પણ આપણ સહુને માટે કીર્તિમંદિરનું ખરું કાર્ય હવે શરૂ થાય છે. મંદિરની રચના બાદ એમાં પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કરવાની હોય છે. આ મંદિરમાં કોઈ મૂર્તિ પધરાવવાની કલ્પના છે જ નહિ. આ મંદિરમાં અનોખી રીતે જ પ્રાણ પ્રતિષ્ઠા થવી જોઈએ, પણ કઈ રીતે એ પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કરીશું ?

માનવમતને સમૃદ્ધ બનાવવા માટે પૂં બાપુએ આપણને પ્રાર્થનાની ભેટ આપી. પ્રાર્થના એ બાપુના જીવનનું એક મહત્વનું અંગ હતી અને, બ્રહ્મા-જીવન અને જીવન એનાથી શાંતિ મળી છે. પ્રાર્થનામાં જતાં જતાં જ બાપુએ ગોળી ઝીલીને પ્રાણ છોળી. એ પ્રાર્થનાનું આપણે મહત્વ સમજીએ. પ્રાર્થના એ કીર્તિમંદિરનું કાર્ય જ અંગ બની જતું જોઈએ.

જગતની શાંતિ અને કલ્યાણ માટે પૂં બાપુએ આપણને પ્રેમ અને અહિંસાનો મંત્ર આપ્યો છે. વેર એટલી અરણ્યેલી આજની દુનિયાને પૂં બાપુનો એ મંદિરો પહોંચાડવા માટે આ કીર્તિમંદિર અગત્યનું રચાત બને. મારાં પે વિશ્વનું આ પ્રેરણાધામ બને.

અહિંસાના સ્થૂળ પ્રતીક તરીકે અને દરિદ્રતારા-પણની ઉપાસના માટે પૂં બાપુએ આપણા હાથમાં રેંટિયો મૂક્યો છે. માનવીના વ્યક્તિગત વિકાસમાં, સમાજના નવા ધડતરમાં અને દેશના સ્વાતંત્ર્ય-સંપ્રા-પ્તિમાં એમ દરેક ક્ષેત્રે રેંટિયાએ કેવો મહત્વનો ફાળો આપ્યો છે ! જેને રોટલો જોઈતા હોય તેને રોટલો આપે, અને જેને રામ જોઈતા હોય એને રામ મેળવી આપે એવા આ રેંટિયાને અહીં આ પૂરા ભાવ અને શ્રદ્ધા સાથે મહત્વનું રચાત મળતું જોઈએ. સેવાગ્રામમાંથી રેંટિયાનો સંદેશો વહેતો રહે એવી ચોજના વિચારાઈ ચી છે. સત્યાગ્રહાશ્રમ છોડ્યા પછી સેવાગ્રામ આશ્રમ એ બાપુની તપોબુમિ છે. પૂં બાપુજીની અનેક પવિત્ર સ્મૃતિઓ. જળની રાખવાનું એ એક પવિત્ર તીર્થધામ છે. એ આશ્રમને યજ્ઞાવવા માટે જોઈતાં નાણાં થોડા ભાવિક ધનિકો આપી રહે એમ છે, પણ એમાં એની

શોખા નથી. બાપુનો સેવાગ્રામ આશ્રમ તો દુનિયા કાંતનારાઓના સ્વતંત્રતાની યજ્ઞાવવા જોઈએ એવી કલ્પના છે. એ કલ્પના રેંટિયાના સંદેશને વ્યાપક બનાવશે. આ યજ્ઞમાં નાના-મોટા, આબાલવૃદ્ધ સહુ કોઈ ભાગ લઈ શકે અને એ રીતે સેવાગ્રામ આશ્રમ સાથેના પોતાના સક્રિય સંબંધનો સંતોષ પણ મેળવી શકે. જેમ સેવાગ્રામમાંથી રેંટિયાનો સંદેશો વધ્યા કરે એમ અહીંથી પણ રેંટિયાનો સંદેશો વહેવો જોઈએ.

રાષ્ટ્રના નવધડતર માટે પૂં બાપુજીએ આપણને રચનાત્મક કાર્યક્રમ આપ્યો છે. એ અનેક રચનાત્મક પ્રયત્નિઓનું કીર્તિમંદિર કેન્દ્ર બનતું જોઈએ.

આ જ આ કીર્તિમંદિરની સાચી પ્રાણ-પ્રતિષ્ઠા.

પ્રાણપ્રતિષ્ઠા બાદ પૂજારી જોઈએ. આપણે જ સહુએ આ મંદિરના પૂજારી બનાવવાનું છે. બાપુના સિદ્ધાંત અને શિક્ષણને આપણે જેટલે અંશે આપણા જીવનમાં જોતાં શકીશું એટલે અંશે આપણે સાચા પૂજારી થઈ શકીશું. કીર્તિમંદિરના સ્થળ દેહ તો ભલે બની છે પણ એના ઉપરથી જ એની સાચી જીવંતતાનું માપ નહિ નીકળે. આપણે બાપુજીના સિદ્ધાંતોને કેટલે અંશે અપનાવી શકીએ છીએ, આપણે બાપુજીના પ્રેમ અને અહિંસાના સંદેશને કોઈ અંશે ઝીલી શકીએ છીએ, આપણે બાપુજીના સેવા અને સ્વામતા મંત્રને કેટલે અંશે પચાવી શકીએ છીએ એના ઉપરથી આ મંદિરની જીવંતતા મપાશે.

અકિંતાવપૂર્વક આ મંદિરની રચના કરવામાં આવી છે. હવે એને અનુરૂપ વ્યવસ્થા થવી જોઈએ. આ એક મહાન જવાબદારી છે. કોણ આ જવાબદારી ઉપાડશે ? સર્વોદય સમાજ આ વિચારે, સુદામાપુરી વિચારે, સૌરાષ્ટ્ર રચનાત્મક સમિતિ વિચારે, અને સૌરાષ્ટ્ર રચનાત્મક સમિતિના અંગ તરીકે આ પ્રદેશમાં કામ કરનાર સર્વોદય આશ્રમ પણ વિચારે.

પૂં બાપુજીના જીવનકાર્યને આગળ ધપાવવામાં અને એમનું શિક્ષણ અને સંદેશ ફેલાવવામાં આ મંદિર સહાયક બને. સારાં પે વિશ્વ માટે આ મંદિર પ્રેરણા-ધામ બને. અહીંથી જાહેર પ્રકાશ સાગરે જનને અજ-વાળે. આપણે બાપુનું અણું સાચું કીર્તિમંદિર રચીએ. હૃદય આપણને જળ અને સ્વચ્છતા આપે.

શ્રી. યુગુદ્યાસ મલિક

[ભારતની સંસ્કૃતિમાં સંગમનું મહાત્મ્ય અકલ્પ્ય છે. જ્યાં બે નદીને સંગમ થતો હોય છે એ સ્થળ તીર્થ બને છે. એ સ્થળનું દર્શન મનજનમય, શુચિમય અને પાવનકારી બને છે.

ગાંધીજી અને યુગુદ્ય એ બે મહા-વિજીતના ઉન્નત જીવનના સમયગાંથી જ સ્વતંત્ર ભારતનું આદિ ગૌરવશીલ બનશે. આ બંને મહાપુરુષોના જીવનશિલ્પોને સમિશ્રિત કરીએ એમાં જ આપણું શ્રેય છે]

“ જ્યારે ‘મનન’નું મંત્રનું થાય છે ત્યારે જ ઈશ્વરનો માણુસના હૃદય અને જીવનમાં પ્રત્યક્ષ ઉદભવ થાય છે. ”

ગાંધીજી ઘણી વાર કહેતા કે તેઓ ખેતરક વિના ઘોડા દિવસ જીવી પણ શકે પરંતુ પ્રાર્થના વિના પગભર પણ જીવવું તેમને માટે અશક્ય હતું. એવી જ રીતે યુગુદ્ય પણ દરરોજ સવારે અને સાંજે પ્રાર્થના કરવાની અગત્યતા મનજતા હતા, તે એટલે યુધી કે જ્યારે છેલ્લે છેલ્લે તેમને શારીરિક કષ્ટ અતિશય સહન કરવું પડ્યું ત્યારે પણ તેમણે દરરોજ ધૌનમાં બેસવાની પોતાની ટેવ છોડી નહીં.

તો જાણી આ પ્રાર્થના એટલે શું? પ્રાર્થના શબ્દનો સામાન્ય અર્થ ‘માગવું’ એવો કરવામાં આવે છે. પણ શું માગવું અને કેવી પાસે માગવું એ બે પ્રશ્નના જરૂર જરૂર વિચાર પર પ્રાર્થનાના સચનો આધાર રહેલા છે.

ત્યારે કેવી પાસેથી આપણને ભેદ એ તે માગવું ભેદ એ? યુગુદ્ય અને ગાંધીજીને

એવો વિશ્વાસ હતો કે એક એવો કાનૂન અથવા કરતાર છે જે જગતની દરેક બ્યક્તિ અને સમષ્ટિને પ્રાણગતિ, ઉન્નતિ કરવાની પ્રેરણા-શક્તિ આપે છે. એ કાનૂન અથવા કરતાવને સમજવું મુશ્કેલ છે અને તે ત્રણે કાળનો જ્ઞાતા છે તેનો ઉદ્દેશ સર્વ યુષ્ટિનો ઉચ્ચથી ઉચ્ચતર અને ઉચ્ચતરથી ઉચ્ચતમ, આધ્યાત્મિક અને નૈતિક, વિકાસ થાય એવો.

■ એ જ વિકાસ-વૃત્તિ માણુસને મૂળ પ્રાણ છે. અને એ વિકાસથી જ તેના આત્માને સાચો અજ્ઞાત સમય અથવા સંપૂર્ણ સતોષ મળી શકે છે. એવું હોવાથી માણુસને એક જ વસ્તુની વિશેષ જરૂર છે, કે એ અખિલ પ્રકારના પતિ અથવા અખિલ પ્રકારની શક્તિ પાસે એવી વિનંતી અથવા પ્રાર્થના કરે કે એ તેને આશ્વત્થિક અને નૈતિક વિકાસના ખય પર કેરે. વળી એ પ્રકાર-

વ્યક્તિ - સક્તિની ઇચ્છા પણ એવી જ છે,
તેથી તે પ્રાર્થના કરે છે, " તારી ઇચ્છા
પૂર્ણ થવું ! "

" તું હી રાખ કુછ જાને પ્રીતમ,
તેરી ઇચ્છા પૂર્ણ હો ॥

તું હી સમકા માવુદાર,
તું હી જગદા મુલ આધાર,
તું હી સર્વ સકલ કરતાર,
તેરી ઇચ્છા પૂર્ણ હો ॥

માન અપમાન દાનો મેં પ્રીતમ,
મુખ દુઃખ મેં લી, મેરે ।
જન્મમરણ મેં લી, મેરે પ્રીતમ,
તેરી ઇચ્છા પૂર્ણ હો ॥

આંધ મુજ કે તું હી ચલાવે,
ફૂલફૂલ કે તું હી ફલાવે,
આંધ પરમાણુ તું હી નચાવે
તેરી ઇચ્છા પૂર્ણ હો ॥ "

પણ પ્રભુની ઇચ્છા પૂર્ણ થાય એ માટે
માણુમને પોતાની સ્વાધી' ઇચ્છાનો શય કરવો
રહ્યો. તેથી શ્રેષ્ઠ ધર્મની મૂળભૂત સાધના
માણુસના અહંકારને યોગી કરવા માટે હોય છે.
" Die unto thyself that He may live
in thee " (તું તારામાં જ મરણ પામ, જેથી
પ્રભુ તારામાં વસે.) જ્યારે 'મમત્વ'નું મરણ
થાય છે ત્યારે જ ઇશ્વરનો માણુસના હૃદય

અને જીવનમાં પ્રત્યક્ષ ઉદ્દામ થાય છે. ત્યાર
પછી તે આસે આસે 'હાસત્વ'નો ભાવ ખીલવે
છે. તેનો આ 'હાસત્વ'નો ભાવ જેમ જેમ
પુષ્ટ થતો જશે તેમ તેમ તેના હિલ્લમાંથી
પ્રભુના કાયમના સહવાસ માટે પ્રાર્થના અથવા
પુકાર નીકળશે અને એ પ્રાર્થના જ સાચી હોય
છે. તેથી જ તો પોતાના શૈમિદામમાં રામ
વસે એવી ગાયીજીની અનંત આકાંક્ષા હતી.
અને શુદ્ધેવે પણ ગાયત્રીનું ધ્યાન કરી
એવી જ આકાંક્ષા ખીલવી.

ભરગો દેવસ્ય ધી મહી
ધીયા યોના પ્રચોદયાત ।

શ્રેષ્ઠ વ્યક્તિના અંતરમાં તેથી આ જ
અંગીત સંભળાયા કરે છે :-

" મેં તો તેરા દાસ,
તુમ હી મેરી આસ, પ્રભુજી ॥

સખ કુછ મેં ને તુઝ સે પાયા,
તો લી મિટી નહી' ખાસ ॥

અખ તો એક હી વરદાન માંગુ',
વદ દે તેરા સહુભાગ ॥

તું હી રાખ કુછ જાને પ્રભુજી
ફિર મેં કયું કહું કયાસ ॥

લો તુઝે ભાવે સો હી ભલા,
ફિર મેં કયું હું નિરાશ ॥ "

[રામનામનો મહિમા વણવતા બાપુ કદી થાકતા જ નહીં. આ પાવત્ર નામને ફક્ત શ્રમ ઉપર ન રાખતા અંતરમાં વમાવીએ તો જ આપણા સહુનું અને જગતનું કલ્યાણ થવા વિના રહે જ નહીં. આમ બાપુ અચૂક માનતા, શ્રી. કુસુમજ્યેન ગાંધી ઉપરના આ પત્રમાં પણ એ જ શ્રદ્ધાથી રામનામનો અભ્યાસ વધારવાનું બાપુ સૂચવે છે. અભ્યાસ કેમ થાય? એના જવાબમાં બાપુ કહેતા: “ગરીબોને પોતાના ગણી તેઓની સેવા કરો. શ્રદ્ધા રાખશો તો ધીરે ધીરે તમે અનુભવશો કે ઈશ્વર મંદિરો, અથવા યાત્રાનાં ધામોમાં નહીં પણ ગરીબોના હૃપકામાં વસે છે. આ ન કરી શકો તો તમે પોતે શુદ્ધ રહી સારા વિચારો કરો તો તે પણ મેંવા છે.” બાપુની આ શ્રવત શ્રદ્ધા આપણામાં પણ વસે તો કેવું માર !]

ચિં ૦ કુસુમ,

તારો કાગળ મળ્યો. રામનામ તે રામબાણ છે એવી શ્રદ્ધા બેસી જાય તો તું કદી દુઃખી ન જ થાય. એટલે રામનામનો અભ્યાસ ખૂબ રાખજો. એ હૃદયમાં બિતર્યા પછી તો તેનું “જો નિત ઈશ્વરમાં લીન થયું” નથી તે અહીંથી તહીં ભટકતું રહે છે અને ભગવાનની ભક્તિ કરવાને લાયક મંદિર બની શકતું નથી.”

ઈશ્વરનાં દર્શન આંખથી નથી થતાં. ઈશ્વરને શરીર નથી એટલે તેનાં દર્શન શ્રદ્ધાથી જ થાય છે. આપણને જ્યારે હૃદયમાં કોઈ પણ જાતના વિકારી વિચાર ન થાય, કોઈ પણ પ્રકારનો ભય ન રહે અને નિલ્લ પ્રસન્નતા રહે તો એ સૂચવે છે કે હૃદયમાં ભગવાન વાસ કરે છે. એ ત્યાં હૃદયમાં છે જ પણ આપણે તેને જોતા નથી કેમ કે આપણામાં શ્રદ્ધા નથી અને તેથી અનેક જાતનાં સંકટો ભોગવીએ છીએ. ખરી શ્રદ્ધા આવ્યા પછી બહારથી લાગતાં સંકટો પણ એવી જોને શ્રદ્ધા છે તેને નથી લાગતાં.....

.....ઈશ્વર નિરાકાર છે. માણસ તેના બાતબાતના આકારો કલ્પે છે; એટલે રામનામને સ્વરૂપે તમારે ઈશ્વરનું દર્શન કરવું હોય તો સહુથી પ્રથમ તમારા અંતરમાં બિડા બિતરી આત્મનિરીક્ષણ કરવું જોઈએ. તમારે

મદામાપણનો દાવો જે કદી ક્યો નથી. તમારા મનના જેવા જ દુઃખેક આમાન્ય માણસ કુ, અને વધાગમાં તમારા કરતાં ઘણું નબળો કુ. મારી તરફથી ગણતરી સહાય એવો તમાની વચ્ચે ને મારી વચ્ચેનો એક ફાક છે: સંભવ છે કે ઈશ્વર વિષેની મારી શ્રદ્ધા તમારી શ્રદ્ધાના કરતાં વધારે દૃઢ હોય. — ગાંધીજી

સ્મરણ જાય જ નહીં. આરોગ્યવાનને આરોગ્યનું સ્મરણ નથી કરવું પડતું તે તેના સ્વભાવમાં હોય છે તેમ રામનામ જેના હૃદયમાં વસ્યું તેના સ્વભાવમાં તે બિતર્યું. — બાપુના આશીર્વાદ.

તમારા પોતાનાં દોષ હજારગણા મોટા કરીને જોતાં અને તમારા પડોશીઓના દોષ જોવાનું માંડી વાળતાં શીખવું જોઈએ. સાચી પ્રગતીને એ જ એક રસ્તો છે. ખીજો નથી.....

તમારાં માયાણુ કાગળ માટે આભાર. જો ભગવાન ધડિતોને જ મળી શકતા હોય તો એ મહા કરુણ કહેવાય, જો તમારી વાત સાચી છે. મારી લાગણી તમારી ધોળણની સાથે મળતી આવે છે. એક વખત ઈશ્વરની ચોધમાં બધા વૈજ્ઞાનિકો નીકળી પડ્યા હતા. વાત એવી છે કે એ વૈજ્ઞાનિકો હિંદુસ્તાનમાં આવ્યા. ત્યાં એમને બ્રાહ્મણોના ઘરમાં કે રાજાઓના મહેલમાં ઈશ્વર જાણ્યો નહીં, પણ એક અસ્પૃશ્યની ગૃપડીમાં જાણ્યો. તેથી જ ઈશ્વરને દુઃ કહું છું કે મને અસ્પૃશ્ય બનાવ. પચાસ વરસની પરીક્ષા પછી અસ્પૃશ્ય બનવાને દુઃ યોગ્ય ક્યો છું અને તેથી મને આનંદ આનંદ થઈ રહ્યો છે. — બાપુ.

ઓ રે હૃદયહરણ !

(એકાદશી નાટિકા)

શ્રી. ગુપ્ત મંત્ર

હૃદય પાલિકા

(બીજીઆરણા બધ કરીને એક અધારી
ઓરડીમા બેસીને ડાઈ એક પ્રભુનો ભાત મધુર કહે
માઈ રહ્યો છે. તેની ઉમર આસરે સારોકે વરસની હતી.
એકનારા પર હાથ ફરી રહ્યો છે. સમય : મધરાત.)

ઓ હૃદયહરણ !

તારાં કમલ-સુગત - અરણ્ય

છે માડું એકલું એક જ રહ્યું,

ઓ હૃદયહરણ !!

ઓ હૃદયહરણ !!!

(રસ્તા પર તે વખતે એક
સિપાઈ પમાર યાવ છે બારણા
આમળ થોડી વાર ભિભો રહે
છે અને ગીત સાંભળે છે. જે
મસ્તીથી ગાનાર ગીત ગાઈ
રહ્યો છે એ ઉપરથી સિપાઈ
એવું અનુમાન કરે છે કે તે
ડાઈ પ્રેમસીને મનોમન કરીને
બચવા તેની છત્રી પાસે બેસીને ગીત ગાઈ રહ્યો છે.
એથી સિપાઈને શુસ્સો મટે છે અને ને પોતાને સ્વચ્છ
કહે છે, "આ તે વળી કેઈ ભતનું પાગલપણું !
પ્રેમસીને જ સંભારવી હોય તો કિવસે કેમ નથી
સંભારેતો ! રાતે ગીત ગાઈને બીજાની લોખ
નાહકે બગાડે છે." પછી ઝસમમાં બારણું ટાકે
છે. ગાનાર બારણું ઉખાડે છે.)

સિપાઈ : "કેમ ? આ જ વખત તમને
તમારા હૃદયહરણને સંભારવાને મળે છે ?
આખો દિવસ શું કરે છે કે તેને સંભારવાની
કુરસહ તમને નથી મળતી ?"

વૃદ્ધ ભક્ત : "બાપુ, કિવસે મારા ગુજરાત
મોટ સવારમાં ત સંજા સુધી મોર ગદ્ગદીવતુ
કરતું પડે છે. તેથી મારા હૃદયહરણને સંભાર-
વાનો મને જરૂરે વખત મળતો નથી. અને

તેને સંભાર્યા વિના હું શી રીતે જીવી શકું ?"

સિપાઈ : "એવો તે તમારો કયો હૃદય-
હરણ છે જેના સ્મરણ વિના તમે જીવી નથી
શકતા ? પણ એ કયા છે તે મને જણાવશો ?"

વૃદ્ધ ભક્ત : "ભાઈ, તેને હું તમને શી
રીતે બતાવી શકું ? ત્યારે
તે તમારું હૃદયહરણ કરશે
ત્યારે તમે આપ મેળે તેને
એઈ શકશો. તે એવો તો
આત્મક ચોર છે કે તે
તમારું હૃદય ક્યારે ચોરી
મથો એની તમને બધું
પણ ન થશે."

સિપાઈ : "હું એ
માનવા બિલકુલ તૈયાર
નથી. મારે પોલીસવાળાઓ
કઈ પણ શુભ હોય -
સ્વર્ગમાં કે પાતાળમાં - તેને નજરની સામે
લાવ્યા વિના રહી શકતા જ નથી. પણ હું
તમને બચાવણ કરું છું કે મધરાતે પાટોશી-
ઓની લોઘમ ખાલેલ ન પાટો નહીં તો
કેઈ અમારા થોડા સાહેબની પાસે જઈને
ફરિયાદ માંડશે, સમજ્યા ?"

(સિપાઈ પછી ત્યાંથી ચાલ્યો જાય છે અને વૃદ્ધ
ભક્ત બારણું બંધ કરીને પોતાની ઓરડીમાં પાછો
પ્રવેશે છે.)

વૃદ્ધ ભક્ત (સ્વગત) : "વાહ રે, હૃદય-
હરણ ! મને એમ લાગે છે કે શું તને માડું
ગાણતું નથી મળતું, બરુ-નં ? નંદો તો
પછી મને યુષ સહેવાનો હુકમ આ
માટે કર્યો ?"

(ખીંતે દિવસ વહેલી સવારનો મમય. એક પાડોશી પોતાના ધરનાં ખારણાં ઉઘાડી ઓટલા પર ઊભો ઊભો દાતણ કરી રહ્યો છે. વૃદ્ધ ભક્ત પણ પોતાના ધરની બહાર ઊભા રહીને દાતણ કળાવતા. પાડોશીની નજર વૃદ્ધ ભક્ત પર પડે છે.)

પાડોશી : “શમશમ, ભાઈ ભક્તરાજ ! કેમ છો ? તબિયત તો સારી છે ને ?”

વૃદ્ધ ભક્ત : “ભગવાનની કૃપા છે.”

પાડોશી : “એ તો હુબેરા હોય જ છે. પણ તબિયત કેમ છે એ તો કહો ? કારણ કે રાતે મેં તમારું નામ-જપન સાંભળ્યું નહોતું. તેથી તબિયતની ખબર ખાસ કરીને પૂછું છું.”

વૃદ્ધ ભક્ત : “હવે, ભાઈ, નામ-જપન મૌનમાં કરવાનો હુકમ આવ્યો છે.”

પાડોશી : “એવો હુકમ તમને વળી કોણે પાઠવ્યો છે ?”

વૃદ્ધ ભક્ત : “પ્રભુએ !”

પાડોશી : “તો શું પ્રભુ ગઈ રાતે તમારે માંગણે આવ્યા હતા ?”

વૃદ્ધ ભક્ત : “હા, ભાઈ.”

પાડોશી : “તમે પણ કેવા સ્વાથી છો ! ભગવાન તમારે ખારણે આવે અને તમે અમને કંઈ ખબર પણ ન આપો, એ સ્વાથી નહીં તો બીજું શું કહેવાય ?”

વૃદ્ધ ભક્ત : “પણ, ભાઈ, ભગવાન તો રુદ્રરૂપમાં આવ્યા હતા. તમે તો એનું રૂપ ભેળંને જ ખારણું બંધ કરી દઈને મોઢું સંતાડી બિછાનામાં એકદમ સ્પર્ધિ ગયા હોત !”

પાડોશી : “એવું તે કેવું રૂપ પ્રભુનું ? તમે તો કહ્યા કરો છો કે પ્રભુ દયાળુ છે, કૃપાળુ છે એની સુખાકૃતિ મનોમય અને સુંદર છે.”

વૃદ્ધ ભક્ત : “એ વાત પણ સાચી છે. પણ તમે પ્રભુને તો નાણો છો ને, લીલા કરવાનો અને બનાવવાનો એને ભારે શોખ છે અને તે પણ જુદાં જુદાં રૂપોમાં ?”

પાડોશી : “તો શું પ્રભુ કોઈ બહુરૂપી બેગી બેવા છે ?”

વૃદ્ધ ભક્ત : “જે તમે કહો છો એ પણ ખરું છે.”

પાડોશી : “પણ એ તો કહો કે પ્રભુનું તે રુદ્રરૂપ કેવું હતું ?”

વૃદ્ધ ભક્ત : “નીલા-ખુ-રંગ જેવાં કપડાં, પીતાંબરના રંગ જેવી પાઘડી, હાથમાં એક લાકડી અને મોઢું તો એવું નાણું કે તે કલીમાતાના કુળમાં જન્મ્યો ન હોય !”

પાડોશી : “તો સીધા એમ કહો ને કે તમારે ત્યાં સિપાઈ પધાર્યો હતો ? પણ તેણે તમારું નામ-જપન બંધ કરવાનો શા માટે હુકમ કર્યો ? એમ કરવાની એની શી મગફર છે ? હું જો તમારી જગ્યાએ હોઉં તો પર બારો એના ઉપરી પોલીસ-સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટને મળીને બધી વાતનો તરત જ ખુલાસો કરી દઉં. તમને એકલા જવામાં કંઈ સંકેત થતો હોય તો હું તમારી સાથે આવવા તૈયાર છું.”

વૃદ્ધ ભક્ત : “તમારી ઘણી જ મહેરબાની, ભાઈ ! તો આજે બપોરે આપણે પોલીસ-સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ ખાસે જઈશું ?”

પાડોશી : “હા, તણ વાગે, કાવશે ને ?”

વૃદ્ધ ભક્ત : “હા, મને બરાબર કાવશે. હું જો કલાકની રજા લઈ લઈશ અને પોલીસ-સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટની ઓફિસની બહાર મળીશ.”

પાડોશી : “હા, જો બરાબર છે.”

૬૨૬ ત્રીજી

(પોલીસ-સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટની ઓફિસ. બપોરે તણ વાગે.)

પાડીસ મુશ્મિન્ટેન્ડે “આવો, એસો બોલો શુ કામ છે ?”

પાડારી “સાહેબ, આ મારા મિત્રને પ્રભુની ભક્તિમા રસ પડે છે તેથી રાતે નામ-સ્મરણ નિયમિત કરે છે કોઈ કોઈ વખતે ભક્તિના આવેશમા આવીને માટેથી એ નામ-સ્મરણ કરવા માટે છે પણ મઈ રાતે, સાહેબ, એવુ થયું કે એક સિપાઈ ત્યાંથી પસાર થતો હતો તેણે મારા મિત્રને મોટેથી નામ-સ્મરણ કરતા સાંભળ્યો અને ખારણુ ઠોકીને આમ મોટેથી નામ સ્મરણ કરી બીજાની ઊંધ બગાડવા માટે એવો હુકમ કર્યો કે તેમણે મૌનમા નામ-સ્મરણ કરવું મારા મિત્ર તો ભકતસજ છે તેથી એ સિપાઈનો હુકમ એમણે માની લીધો પણ મને તો એમા ભારે અન્યાય લાગે છે એટલા માટે આજે અમે આપની પાસે આવ્યા છીએ. આપને અમે વિનવતી કરીએ છીએ કે એ હુકમ આપ રદ કરે.”

પાં મુ “મારા સિપાઈએ એમા કઈ અન્યાય કર્યો નથી લોકોને રાતે શાનિથો ઊંધવાનો હક છે.”

પાડારી “પણ અમને સૌને એવુ કોઈ દિવસ લાગ્યું નથી કે એથી અમારી ઊંધમા ખલેલ પડે.”

પાં મુ “એમા તમારો બગાડ સ્વાર્થ રહેલો હોવો એઈએ.”

પાડારી “સાહેબ, એમા વળી સ્વાર્થ કેવો હોઈ શકે ?”

પાં મુ “તમારા ભકત - મિત્રને ભક્તિતુ જે રૂળ મગશે એમા તમે પણ શાગ પાડી શકો.”

પાડારી “એવુ કોઈ દિવસ ચલુ હશે, સાહેબ ?”

“મારા માથું”

પાં મુ “કેમ નહીં ? ભકતસજને જ પૂછે ને, એ ભક્તિ શા માટે કરે છે ?”

વૃદ્ધ ભકત “જ્યારથી મે તેને જોયો છે ત્યારથી જ મારું હૈયું ભક્તિથી પાગલ બની ગયું છે અને હું તેવું સ્મરણ કર્યા વિના રહી શકતો નથી.”

પાં મુ “એ વળી કોણ છે ? તમે તેને પહેલા ક્યારે અને ક્યા જોયો ?”

વૃદ્ધ ભકત “મે તેને હમણા જ પ્રથમ વાર જોયો.”

પાડારી “આ વાત સાચી છે, સાહેબ. કારણ કે જેએક મહિના પહેલા અમે લોકોએ એમને કોઈ દિવસ નામ-સ્મરણ કરતા જોયા નથી કે સાંભળ્યા નથી.”

પાં મુ “પણ રાતે નામ - સ્મરણ શા માટે કરે છે ? દિવસ દરમિયાન કેમ નથી કરતા ?”

વૃદ્ધ ભકત “દિવસ તો કામમા પસાર થઈ જાય છે રાતનો જ સમય એવો છે જ્યારે કામમાથી પરવારીને એકાંતમા બેસી તેવું સ્મરણ બરાબર થઈ શકે.”

પાં મુ “હું એક શરતે જ આ હુકમ રદ કરી શકું, જો તમે મને તેને બતાવશો તો.”

વૃદ્ધ ભકત “હું તમને તે કોણાકુ તો ખરા પણ જો તમે તેને જોળખી જ ન શકો તો ?”

પાં મુ “તમે તેને શી રીતે જોળખો છો ?”

વૃદ્ધ ભકત “મારા પર પ્રભુની કૃપા થઈ હતી.”

પાં મુ “તો શુ મારા પર એવી કૃપા ન થઈ શકે ?”

(બીન્ દિવસ વહેલી સવારનો સમય એક પાડોશી પોતાના ધરનાં જ્વારણાં ઉઘાડી ઓટલા પર બેઠો બેઠો દાતાણુ કરી રહ્યો છે. વૃદ્ધ ભક્ત પણ પોતાના ધરની બહાર બેઠા રહીને દાતાણુ કરતા હતા. પાડોશીની નજર વૃદ્ધ ભક્ત પર પડે છે.)

પાડોશી : “ સમસમ, બાઈ ભક્તરાજ ! કેમ છો ? તબિયત તો સારી છે ને ? ”

વૃદ્ધ ભક્ત : “ ભગવાનની કૃપા છે. ”

પાડોશી : “ એ તો હંમેશા હોય જ છે. પણ તબિયત કેમ છે એ તો કહો ? કારણ કે રાતે મેં ‘ તમારું નામ-જપન સાંભળ્યું ’ નહોતું. તેથી તબિયતની ખબર ખાસ કરીને પૂછુ છું. ”

વૃદ્ધ ભક્ત : “ હવે, બાઈ, નામ-જપન મૌનમાં કરવાનો હુકમ આવ્યો છે. ”

પાડોશી : “ એવો હુકમ તમને વળી કોણે પાઠવ્યો છે ? ”

વૃદ્ધ ભક્ત : “ પ્રભુએ ! ”

પાડોશી : “ તો શું પ્રભુ ગઈ રાતે તમારે માંગણે આવ્યા હતા ? ”

વૃદ્ધ ભક્ત : “ હા, બાઈ. ”

પાડોશી : “ તમે પણ કેવા સ્વાસ્થી છો ! ભગવાન તમારે ખારણે આવે અને તમે અમને કંઈ ખબર પણ ન આપો, એ સ્વાસ્થ્ય નહીં તો બીજું શું કહેવાય ? ”

વૃદ્ધ ભક્ત : “ પણ, બાઈ, ભગવાન તો રૂઢરૂપમાં આવ્યા હતા. તમે તો એવું રૂપ જોઈને જ બારણું બંધ કરી દઈને ગોઠું સંતાડી બિછાનામાં એકદમ સૂઈ ગયા હોવો ! ”

પાડોશી : “ એવું તે કેવું રૂપ પ્રભુનું ? તમે તો કહો કેવો છો કે પ્રભુ દયાળુ છે, કૃપાળુ છે એની સુખામૃતિ મનોમય અને સુંદર છે ”

વૃદ્ધ ભક્ત : “ એ વાત પણ સાચી છે. પણ તમે પ્રભુને તો જાણો છો ને, લીલા કરવાનો અને ખતાવવાનો એને બારે શોખ છે અને તે પણ જુદાં જુદાં રૂપોમાં ? ”

પાડોશી : “ તો શું પ્રભુ કોઈ બહુરૂપી જોગી જેવા છે ? ”

વૃદ્ધ ભક્ત : “ જે તમે કહો છો એ પણ ખરું છે. ”

પાડોશી : “ પણ એ તો કહો કે પ્રભુનું તે રૂઢરૂપ કેવું હતું ? ”

વૃદ્ધ ભક્ત : “ નીલા-પદ્મ-રંગ જેવાં કપડાં, પીતાંબરના રંગ જેવી પાઘડી, હાથમાં એક લાકડી અને મોઢું તો એવું જાણે કે તે કાલીમાતાના કુળમાં જન્મે ન હોય ! ”

પાડોશી : “ તો સીધા એમ કહો ને કે તમારે ત્યાં સિપાઈ પધાર્યો હતો ? પણ તેણે તમારું નામ-જપન બંધ કરવાનો શા માટે હુકમ કર્યો ? એમ કરવાની એની શી મગફળ છે ? હું જો તમારી જગ્યાએ હોઉં તો પર બારે એના ઉપરી પોલીસ-સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટને મળીને બધી વાતનો તરત જ ખુલાસો કરી દઉં. તમને એકલા જવામાં કંઈ સહેલ થતો હોય તો હું તમારી સાથે આવવા તૈયાર છું. ”

વૃદ્ધ ભક્ત : “ તમારી ઘણી જ મહેરબાની, બાઈ ! તો આજે બપોરે આપણે પોલીસ-સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ પાસે જઈશું ? ”

પાડોશી : “ હા, ત્રણ વાગે, ફાવશે ને ? ”

વૃદ્ધ ભક્ત : “ હા, મને બરાબર ફાવશે. હું એ કલાકની રજા લઈ લઈશ અને પોલીસ-સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટની ઓફિસની બહાર મળીશ. ”

પાડોશી : “ હા, એ બરાબર છે. ”

૨૨૫ નીલુ

(પોલીસ-સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ ઓફિસ. બપોરે ત્રણ વાગે.)

પાંક્તીસ મુખિન્દ્રેન્દ્રે “અપો, જોસો
જોલો શું કામ છે ?”

પાંક્તી “સાહેબ, આ મારા મિત્રને
પ્રભુની ભક્તિમા રસ પડે છે તેથી રાતે
નામ-સ્મરણ નિયમિત કરે છે કોઈ કોઈ
વખતે ભક્તિના આવેશમા આવીને મોટેથી
એ નામ-સ્મરણ કરવા માટે છે પણ ગઈ
રાતે, સાહેબ, એવું થયું કે એક સિપાઈ
ત્યારથી પસાર થતો હતો તેણે મારા મિત્રને
મોટેથી નામ-સ્મરણ કરતા સાંભળ્યો અને
ખારણું ઠોકરીને આમ મોટેથી નામ
સ્મરણ કરી બીજાની જાંઘ બગાડવા માટે
એવો હુકમ કર્યો કે તેમણે મૌનમા
નામ-સ્મરણ કરવું મારા મિત્ર તો ભક્તરાજ
છે તેથી એ સિપાઈને હુકમ એમણે માની
લીધો. પણ મને તો એમા ભારે અન્યાય
લાગે છે એટલા માટે આજે અમે આપની
પાસે આવ્યા છીએ. આપને અમે વિનંતી
કરીએ છીએ કે એ હુકમ આપ રદ કરો.”

પાંક્તી “મારા સિપાઈએ એમા કઈ
અન્યાય કર્યો નથી લોકોને રાતે શાનિયો
જાંઘવાનો હુક છે

પાંક્તી “પણ અમને સૌને એવું
કોઈ દિવસ લાગ્યું નથી કે એથી અમારી
જાંઘમા ખલેવ પડે છે”

પાંક્તી “એમા તમારો અગત સ્વાર્થ
રહેવો હોવો જોઈએ”

પાંક્તી “સાહેબ, એમા વગી સ્વાર્થ
કેવો હોઈ શકે ?”

પાંક્તી “તમારા ભકત - મિત્રને
ભક્તિવત્ત જે કાળ મળશે એમા તમે પણ ભાગ
પાડી શકો.”

પાંક્તી “એવું કોઈ દિવસ થતું
હશે, સાહેબ ?”

“આરામાયુ”

પાંક્તી “કેમ નહીં ? ભકતરાજને જ
પૂછે ને, એ ભક્તિ શા માટે કરે છે ?

વૃંદાવત “ત્યારથી મેં તેને જોયો
છે ત્યારથી જ માત્ર હૈયું ભક્તિથી પાગલ
બની ગયું છે અને હું તેણે સ્મરણ કર્યા
વિના રહી શકતો નથી”

પાંક્તી “એ વગી કાણ છે ? તમે
તેને પહેલા ક્યારે અને ક્યા જોયો ?”

વૃંદાવત “મેં તેને હમણા જ પ્રથમ
વાર જોયો”

પાંક્તી “આ વાત સાચી છે, સાહેબ,
કારણ કે એણે મહિના પહેલા અમે લોકોએ
એમને કોઈ દિવસ નામ-સ્મરણ કરતા જોયા
નથી કે સાંભળ્યા નથી”

પાંક્તી “પણ રાતે નામ-સ્મરણ
શા માટે કરે છે ? દિવસ દરમિયાન કેમ
નથી કરતા ?”

વૃંદાવત “દિવસ તે કામમા પસાર
થઈ જાય છે રાતનો જ સમય એવો છે
ત્યારે કામમાથી પરવારીને એકાતમા જેમી
તેણે સ્મરણ બરાબર થઈ શકે”

પાંક્તી “હું એક શરતે જ આ
હુકમ રદ કરી શકું જો તમે મને તેને
બતાવશો તો.”

વૃંદાવત “હું તમને ‘તો’ દેખાડું તો
ખરો પણ એ તમે તેને જોળખી જ
ન શકો તો ?”

પાંક્તી “તમે તેને શી રીતે
જોળખ્યો હતો ?”

વૃંદાવત “મારા પર પ્રભુની કૃપા
થઈ હતી”

પાંક્તી “તો શું મારા પર એવી
કૃપા ન થઈ શકે ?”

વૃદ્ધ લક્ષ્મણ : “કૃપા નો શર્પ મુકે પણ એ પથારે થયે તે કોઈ કહી શકે એમ નથી.”

પાંડુ સુઠ : “મને પહેલાં તમારો ‘તે’ બતાવો તો ખસાં પછી આપણે બધું જોઈ લઈશું. તો ભાલો, ક્યારે બતાવશે.”

વૃદ્ધ ભક્ત : “આજે માટે જ. એવા સાસ કામમા વળી રીલ કેવી ?”

પાંડુ સુઠ : “તો મને તમે મારે ઘેર ચાલ વાગે મળજો. નમસ્કર.”

પ્રોશી અને વૃદ્ધ ભક્ત (બંને સાથે) : “નગમ્કાર !”

(પછી બંને ખડાં આવ્યા બધાં છે)
દશ યોધુ

(સાંજે સાડાસાતનો મમય. ભગીવાડામા મોઢો કામ પરથી પાછા ફર્યા છે અને ગર્ખાં મરી રહ્યા છે, ત્યાં વૃદ્ધ ભક્ત અને પોલીસ સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ પ્રવેશી છે. પોલીસ સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટે સામાન્ય પોલીસ પહેરી છે. વૃદ્ધ ભક્તને જોઈને કેટલાક માફમે આશ્ચર્ય પામે છે.)

એક ભગી : “આ વળી કોણ છે ?”

બીજો ભગી : “ગાંધીમંશજના માણસો લાગે છે, ભાઈ. નહીં તો આપણા ગરીબ જેવા ગંધાતા લત્તામા કોણ આવે ?”

પહેલો ભગી : “પણ એ લોકો શા માટે આવતા હશે ? અમે કોઈ બાબતબાબતના નથી અને ન તો અમે કાક કે બીટી પીવાનું છોડવાના.”

બીજો ભગી : “પણ એવી મ લા ઢ આપણને એ લોકો આપે તો એમાં ખોટું શું છે ?”

પહેલો ભગી : “આપણા આપવાનાએ કોઈ જિવસ એવું ક્યું છે ખરું ?”

બીજો ભગી : “ન કયું હોય. પણ બે આપણે આપણી સ્થિતિ સારી કરીએ તો એમાં આપણું ગયું શું ?”

ત્રીજો ભગી : “હવે મૂકોને તમારી પાંડુ ! તમારે પાનાં રમવાં છે કે નહીં ?”

પહેલો અને બીજો ભગી : “હા, હા, ચાલો. તમે જ પાનાં વહેંચો.”

(ત્રણે જણ પાનાં રમવાનું શરૂ કરે છે.)

વૃદ્ધ ભક્ત : “ભાઈ, રામદાસભાઈ કામ પરથી પાછા ફર્યા નથી ?”

એક ભગી : “ખબર નથી તમે જ જાણોને જોઈ આવો ને ! અમારી રમતમાં શા માટે ખસેલ પાંડો છે ? આખો જિવસ ગદા-વૈતરુ કરીએ છીએ, સાંજે તો જરા જ પવા હો !”

વૃદ્ધ ભક્ત : “વારુ ભાઈ, માફ કરજો.”

(ભગીવાડાને છેડે એક રૂપડીમાં રામદાસ, એમની પત્ની અને તેના બેળામાં ત્રણેક મહિનાનો મુદર જાળ લેકો છે. વૃદ્ધ ભક્ત અને પોલીસ સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટને જોઈને રામદાસ ઊભો થાય છે અને આવકાર આપે છે.)

રામદાસ : “આવો ભાઈઓ, બહે પધાયાં. આજે તો અમારું ઘર પાવન થયું.”

વૃદ્ધ ભક્ત : “આ મારા એક મિત્ર છે. એમની એવી ઇચ્છા છે કે આજે ખાસ કરીને તમારું ઘર અને આખો ભગી લત્તો બધે કરીને એક વાર જરા જોઈ લેવો.”

રામદાસ : “પણ એમને અહીં બેવાનું શું હોઈ શકે ?”

પાંડુ સુઠ : “વાત તો સાચી છે. પણ મારા મિત્ર મને અહીં એવું કહીને લઈ આવ્યા છે કે અહીંયાં આ લત્તામાં મને તોએ જોણે તેમનું દબ્યકરણ કરી લીધું છે તેના દર્શન કરાવશે.”

રામદાસ : “તે વળી કોણ છે ?”

પાંડુ સુઠ : “તમે એમને જ પૂછોને ?”

રામદાસ : “ભાઈ, કોણે તમારું દબ્યકરણ કર્યું છે ?”

વૃદ્ધ ભગ્ન ' જેણે તમારુ કયું છે તેણે ' રામદાસ ' માડુ તો (પોતાની પત્ની તરફ બેઠીને) એમણે કયું હતુ બે વરસ પહેલાં "

(એની પત્ની ॥ ભગ્ન પાત્રી પોતાનુ મુખ નીચે નમાવે છે)

વૃદ્ધ ભગ્ન " ત્યારે તો એમણે તમાન હરણુ કયું ન હતુ પણ ફક્ત વરણુ જ કયું હતુ હરણુ તો તમારા બનેના હૃદયને તેણે (બાગક તરફ ઇશારો કરીને) ક્યાં છે "

રામદાસ (બાગકને એની મના જોગા માથી હાઈને પોતાના જોગામા લે છે અને વહાવભરી આખોથી એના ભણી નુએ છે)

" જો રે હૃદયહરણુ ! "

પોત મુઠ " (વૃદ્ધ ભગ્નને) ચાલો હવે ઘેર જઈએ મને માડુ થાય છે "

વૃદ્ધ ભગ્ન " ચાલો નમસ્કાર, ભાઈ રામદાસ તરફી માફ કરજો "

રામદાસ (જેણે બાગકના પગ પોતાની આખો પર રાખ્યા છે અને જે વહાલમા દુખેલા છે) " નમસ્કાર, ભાઈ, વગી કોઈ વાર પાછા પધરજો હો ! "

(પોલીસ સુપ્રિન્ડેન્ટ અને વૃદ્ધ ભગ્ન પાછા થઈ તરફ જાય છે રસ્તામા જને જણુ પાતો કરે છે)

પોત મુઠ " તમે મારો બધો વખત નકામે બગાડ્યો છે તો ખાસ કંઈ બોલુ જ નહીં "

વૃદ્ધ ભગ્ન " ભાઈ 'દુઃખિનીના' સૌની દૃષ્ટિમા ફેર છે તેથી મે ત્યાં જે બોલુ એ તમે ન બોલુ "

પોત મુઠ " એટલે ? "

વૃદ્ધ ભગ્ન " જ્યારે લગભગ બે મહિના પહેલાં એક સાલો કામ પરથી પાછા ફરતી વખતે હું અહીંથી પગાર થતો હતો અને તે નવા જન્મેલા બાગકને એની માના જોગામા

સૂતેલા મે જોયો હતો, ત્યારે તો મને શું થયું હતું એ હું તમને શી રીતે કહી શકું ? મારું તો હૃદય વહાલથી ઊભરાઈ ગયું અને મદૂગદિત બની ગયું "

પોત મુઠ " એવા બાગકો તો રોજ જન્મે છે અને બધે એવા બાગકો ભોવામા આવે છે એટલે તમે આ ભગીના બાગકમા એવું તે શું બોલુ એ સમજી શકતો નથી "

વૃદ્ધ ભગ્ન " તમને બાગકો છે ખરા ? "

પોત મુઠ " અડધો ડઝન "

વૃદ્ધ ભગ્ન " એટલે જ "

પોત મુઠ " એટલે જ ' એની મતવળ ? "

વૃદ્ધ ભગ્ન " ભગવાને મને એક બાગક આપ્યો હતો, એ તો ઘણું વરસ પહેલાં પણ બાગક જન્મ્યો કે તરત જ ભગવાને તેનું અને તેની માનુ મારી પાસેથી હરણુ કરી લીધું ત્યારથી હું મારા બાગકની રોધમા હતો રામ દાસના જે બાગકને બેઠાને મને એમ લાગ્યું કે મને મારો બાગક પાછો મળી ગયો છે ! "

પોત મુઠ " એ તો તમારો જમ છે, જેમ તમારો હૃદયહરણુ પણ જમ જ છે ! "

વૃદ્ધ ભગ્ન " તમારે જેમ કહેવું હોય તેમ કહો, મે તો તમને સચી વાત કહી દીધી તે દિવસથી રોજ એ બાગકના પગની છાત્રી માસ અતરની આખો સામે રાખી હું ધ્યાન ધરું છું અને ભગવાન ભણે શી રીતે મારું હૃદય આમ કરવાથી કોઈખીજ અદૃશ્ય વ્યક્તિ કે વિભૂતિના, કોઈ કોઈ વાર, અરણ-સુગવનુ દર્શન કરે છે અને હું હૃદયહરણુ ! હું ખ હરણુ ! " એવું રટણ કરવાનું શરૂ કરે છું તેમા મને ઘણું સતોષ મળે છે "

પોત મુઠ " એ તો તમારું ગાડપણ જ લાગે છે નમસ્કાર ! મારું ઘર આવી ગયું વૃદ્ધ ભગ્ન " નમસ્કાર ! "

"ધ્યાનામાપુ"

“ હૃદયમાંથી થતી પ્રાર્થના પોતાને સ્વચ્છ કર્યા વિના રહેતી જ નથી. ”

પ્રાર્થના અનેક પ્રકારની હોય છે. આપણે બેનો વિચાર કરીએ : ઇશ્વરની પાસે કાંઈ માગવાની, અને બીજી, અંતર્ધ્યાન યર્થ ઇશ્વરનું અનુસંધાન કરવાની, એને આપણે ઉપાસના કહીએ છીએ. ઇશ્વરને કાંઈ બાહ્ય તત્ત્વ માનીને તેની પાસે કાંઈક માગીએ કે તેને અંતર્યામી સમજી આપણે અંતરમાં ભગત રહીને તેને આરાધીએ, ઉપાસીએ; પરિણામ અંતે એકનું એક જ છે. પહેલો માણસ ભક્તમાં ખપે, બીજો જ્ઞાનીમાં ખપે. આપણે ભક્તમાં ખપીએ તો જગ છુટ્યા. ઇશ્વરની પાસે માગણી કરવાની હોય તોયે તે માગણી આપણી આત્મ-શુદ્ધિને માટેની જ હોય. આત્માનું શૌચ, આત્માનું પરિશોધન એ જ પ્રાર્થના છે. આત્મા આપણામાં મૂંઝવેલ સ્થિતિમાં છે, તેના ઉપર અંધકાર, અજ્ઞાનનાં કેટલાંય પડો ચડેલાં છે; તે દબાઈ રહેલો છે. પ્રાર્થના કરીને આપણે એમાંનું એક એક પડ ઉપેડીએ છીએ. એટલે જે માણસ આત્મભગૃતિમાં - ધર્મભગૃતિમાં - આને છે, તે માણસને માટે પ્રાર્થના એ મોટામાં મોટું તત્ત્વ છે. કેટલાક માને છે કે મંદિરમાં ગયા, આરતી

ઉતારી, ભજનમાં ભળ્યા, રામનામ લીધું એટલે પ્રાર્થના થઈ ગઈ. પણ ભજન, રામનામ વગે બધાં પ્રાર્થનાનાં સાધન છે, સાધ્ય ઇશ્વરન સાથે અનુસંધાન છે. એ નક્ષેપ્ટ રહીને પદ યર્થ શકે, મૂંઝા રહીને પણ પ્રાર્થના કર શકાય. શબ્દ વિનાની પણ હૃદયથી થત પ્રાર્થના આલે, હૃદય વિનાની પણ શબ્દા ડંભરવાળી પ્રાર્થના નિરર્થક છે. આત્માન પડને ઉપેડવાનો ભગત પ્રયત્ન હોય તો જ પ્રાર્થના સાર્થક છે. એમાં દંભ ન હોય, આડંબર ન હોય. જેમ બૂખ્યા માણસને લોજન મળ્યે સ્વાદ આવે છે, તેમ બૂખ્યા આત્માને પ્રાર્થનાનો સ્વાદ આવવો જોઈએ. હૃદયમાંથી થતી પ્રાર્થના પોતાને સ્વચ્છ કર્યા વિના રહેતી જ નથી. હું મારા પોતાના અને મારા કેટલાક સાથીઓના અનુભવથી કહું છું કે, જેને પ્રાર્થના હૃદયગત છે તે દહાડાના દહાડા ખાધા વિના રહી શકે, પણ પ્રાર્થના વિના ન ચલાવી શકે. જે બૂલેચૂકે પણ પ્રાર્થના વિના તેનો દિવસ બંધ છે તો ચિત્તશુદ્ધિ કરીને તે પોતાના આત્માનો મજ કાઢે ત્યારે જ તેને શાંતિ થાય છે.

— ગાંધીજી

શ્રી. ખમલભાઈ

દુનિયામાં ઘણા માણસો વ્યવહારુ હોય છે માથું ખાઈ નાખે એવા અટપટા પ્રશ્નોને એ શામ, દામ, દંડ, ભેદ આદિ યુક્તિઓ વાપરીને મગવારમાં ઉકેલ લાવી શકે છે. આદર્શ પાછળ ગાડા થઈને બધું જતુ કરે અને આદર્શ પાર પાડવા જતાં બીજું કંઈ હાથમાં ન રહે તો એની પથ્થુ પરવા ન કરે એવાય થોડા ઘણાં માણસો ભોવા મળે છે.

પણ બાપુની ખબી તો એ હતી કે આદર્શ અને વ્યવહારનો એ આભાદ મેળ ખેસાડી જાણતા. અને એ મેળ પણ એવો આધના કે આદર્શનું તત્ત્વ જરાય ખંડિત ન થાય અને આદર્શ આદર્શ તરીકે આકાશમાં અદ્ભુત ભટકી ન રહેતા વાસ્તવિક ધરતી ઉપર એ એવું માકાર સ્વરૂપ ધારણ કરી શકે. એથી જ આદર્શ પાછળ દેના થનારા અને વ્યવહારમાં એકા એવા સૌ કેઈ એમની પાસે માથું નમાવતા, અને એમનો લોક સંગ્રહ કેઈ પણ લોક નેતા કરતાં અનેક ગણો મોટો રહેતો.

એમની એ ખૂબીને લીધે જ શ્વાસ લેવામાં પણ હિંસા થાય છે એવો તાત્ત્વિક વિચાર સ્વીકારવા છતાં દેહ મારફત જ અહિંસાને વ્યક્ત કરી શકાય છે એટલે દેહ ટકાવવા પૂરતી અચૂક હિંસા અનિવાર્ય સમજીને અને એટલા અપરિગ્રહી અને સ્વાશ્રયી બનવું, એવી સામાન્યમાં સામાન્ય માણસને પણ અહિંસાને માર્ગ ચાલવાની પ્રેરણા એ આપી ગયા.

આમોઘોગ અને વિકેન્દ્રીકરણના વિકાસમાં જ ગ્રામ સંસ્કૃતિ પોષાય એવું માનવા અને કહેવા સાથે આજની દુનિયા જે કક્ષાએ પહોંચી છે એને અવગણ્યા વિના ગ્રામ દષ્ટિ

રાખીને શહેરના તથા ગામડાના વ્યવહારો ચોક્કસ તથા કેટલાક અનિવાર્ય મોટા ઉદ્યોગોને પ્રભાતંત્રની માલિકી પૂરતા કેન્દ્રિત બનાવવા મુખીનો વ્યવહારુ માર્ગ પણ એમણે બતાવ્યો. વસ્તુને તો ઠીક પણ વિચારનો પરિચય એ પણ એક જ જાણ છે. એવું કહેનારે એમ પણ કહ્યું કે ટ્રસ્ટીશીપની ભાવના સાથે મોટો વેપાર કરનાર વેપારી કે રાજ્ય ચલાવનાર રાજા પણ મારા સર્વોદય સમાજમાં સમાઈ શકે છે.

હિંદ અને પાકિસ્તાનના ભાગલા પડે એના કરતાં મારા દેહના બે ભાગલા પડે એ હું વધારે પસંદ કરું એવું કહેનાર પરિસ્થિતિ ગઈલાતાં ભાગલાનું પરિણામ ભયંકર આવશે એવું ભેઈ શકતા હોવા છતાં ભાગલા સ્વીકાર્યા વિના હવે ચાલે એમ નથી એવું કહેવાની પણ હિંમત ધરે છે.

વર્ષો મુખી બ્રિટિશ સરકાર અને એની ધારાસભ્યોનો અસહકાર કરનાર થોડા પળે ધારાસભામાં જવું એ તો ઠીક પણ એ જ સરકારના પ્રધાનપદ લેવા મુખીની ભલામણ કરે છે. બ્રિટિશ સરકારને સેતાની કહેનાર એની સાથે જ સટોસટીની લડતો આપનાર અને વર્ષો મુખી એની જેલોમાં રહેનાર એ જ બ્રિટિશ સરકારના ગવર્નર જનરલ લોર્ડ માઉન્ટ બેટનના જીવન જીવન દોસ્ત બને છે. એની નીતિ ફરતાં એ જ બ્રિટિશ સરકારના પોતાના મોઢે વખાણુ કરે છે.

એક વખત એવો આવે છે કે ગાંધીજીની અહિંસક નીતિ પ્રમાણે ચાલવાની કોંગ્રેસ કારોબારી અશક્તિ બતાવે છે સત્ય અને અહિંસા એ ગાંધીજીના જીવનનું ધ્યેય છે એમ છતાં કોંગ્રેસ કારોબારીને તરછોડીને [અનુસંધાન ૧૪૫૨મે.]

[પુરવાચા માણુછુ હવે તો પાપનકાગી જ ગાના જેવું નિર્મળ અને સુખદાયી હવે માણુછુ સ્ત્રીમાં માતાના ભાવને જ ન્હેતા અને હૃદયથી એમને નમતા. તેથી જ નરસિંહ પહેતાના પદમાં પરત્વી જેને માતરે એને બહોતે 'સીતળ' જેને માનરે એવો ગાય આપણુ હૃદયમાં સર્વદા સ્પષ્ટિત થતો હોયો. એમને એમ માણુછુ હવે છતાં હતા.]

માણુછો મરેનાને લખેલા પત્રો એટલે સીતળ-સમજને વિગતરીતે માર્ગે બધું જનાર સંજ્ઞાની જ છે એ પત્રો સી તેમ જ પુરુષની જીવનને ઉન્નત કરી શકે અને જાણવિદોણા આપણને સુપથે દોરી શકે એમ છે.]

“જો પારકાની સેવા કરે છે તેના હૃદયમાં ઈશ્વર પોતાની પ્રેમી આવીને વાસ કરે છે.”

“ઈશ્વરભજન-પ્રાર્થના-કેરી રીતે ને કોની કરી એ સમજતુ નથી. અને તમે નો ચારેવાર પ્રાર્થના કરવાનું લખે છે. એ કેમ થયે એ સમજાવશો?”

ઈશ્વરભજન એટલે તેના શુભતુ જાન પ્રાર્થના એટલે આપણી અયોગ્યતાનો, આપણી અશક્તિનો સ્વીકાર ઈશ્વરના સહસ્ર એટલે અનેક નામ છે અથવા કહો કે તે નામો છે જે નામ આપણને જમી ભય તે નામથી આપણે ઈશ્વરને અલગે પ્રાર્થાએ કોઈ તેને શમ નામે યોગ્ય છે, કોઈ કૃષ્ણ નામે, કોઈ તેને રહીમ કહે છે, તો કોઈ મોહ કહે છે એ બધા એક જ ચૈતન્યને લખે છે પણ જેમ બધા બેરાક બધને ક્યતો નથી, તેમ બધા નામ બધાને ક્યતા નથી. જેને જેવો સહવાસ હોય છે તે જ નામે તે ઈશ્વરને યોગ્ય છે, અને તે અત્યર્થથી સર્વશક્તિમાન હોવાથી આપણા હૃદયના જાણ જોળણી, આપણી યોગ્યતા પ્રમાણે આપણને જવાબ આપે છે ન આપણાપુ.”

એટલે કે પ્રાર્થના કે ભજન છોડેથી ન થાય પણ હૃદયથી થાય તેથી જ મૂળ, તોલમ, મૂલ પણ પ્રાર્થના કરી શકે છે છોડે અમૃત હોય ને હૃદયે હવાહુત હોય તો છોડતુ અમૃત શા કામનું? કાગળના શુભ ભાગથી સુખ થ કેમ નીકળે? તેથી જેન સીધી રીતે ઈશ્વરને લખવો છે તે પોતાના હૃદયને ઠેકાણે બેસાડે હવેમાનની છોડે જે સમ હતો તે જ તેના હૃદયનો સ્વામી હતો, અને તેથી જ તેનામાં અપરિમિત બળ હવે વિશ્વાત વડાણ ચાલે છે, વિશ્વાતે પર્વત ઉપાસાય છે, વિશ્વાસે સમુદ્ર ઉપરથી ફૂકે; મશાય છે, તેના અર્થ એ છે કે જેના હૃદયમાં સર્વશક્તિમાન ઈશ્વર વસે છે તે શું ન કરી શકે? તે ભલે કોઈકો હોય કે ક્યનો રોગી હોય જેના હૃદયમાં શમ વસે છે તેના બધા રોગનો સર્વશ્વ નાશ થઈ જાય છે.

આવું હૃદય કેમ થાય? મોટેથી બોલતા તે આપણને હરકેઈ માણુછુ શીખવી શકે,

પણ હૃદયની વાણી કેણુ શીખવે? એ તો ભકતજન શીખવે. ભકત કોને કહેવો એ ગીતાશ્રમાં ત્રણ જગ્યાએ ખાસ અને બધી જગ્યાએ સામાન્ય રીતે શીખવ્યું છે. પણ તેની સંજ્ઞા કે બ્યાખ્યા ભણુવાથી કંઈ ભકત-જન મળી રહેતા નથી. આ જમાનામાં એ દુર્લભ છે. તેથી જે તો સેવાધર્મ જ સૂચવ્યો છે. જે પારકાની સેવા કરે છે તેવા હૃદયમાં ઈશ્વર પોતાની મેળે, પોતાની ગરજે આવીને વાસ કરે છે. તેથી જ અનુભવજ્ઞાન મેળવેલા નરસિંહ મહેતાએ ગાયું કે,

‘વૈષ્ણવ જન તો તેને કહીએ
જે પીડ પરાઈ ભણે રે.’

અને પીડિત કેણુ છે? અત્યજ અને કગાળ. એ બેની સેવા તનથી, મનથી અને ધનથી કરવાની રહી. અત્યજને અરુપશ્ય ગણે તે તેની તનથી સેવા થું કરવાના હતા? જેઓ કગાળને અથે રેટિયો ચલાવવા જેટલું પણ શરીર ચલાવતા આગમ કરે, અનેક બહાનાં કાઢે, તે સેવાનો મર્મ ભણુતા જ

નથી. કગાળ જે અપગ હોય તેને સદામત અપાય, પણ જેને હાથપગ છે તેને વગ મહેનતે લોજન આપવું તે તો તેનું બરાબર છે. જે માણસ કગાળની રેટિયો ચલાવે છે ને તેને રેટિયો સારુ નોતરે છે, તે ઈશ્વરની કરે છે. ‘જે મને પત્ર, ભક્તિપૂર્વક આપે છે, તે ભગવાને કહ્યું છે. ભગવાને વસે છે એ તો ભોઈએ છીએ. પ્રાર્થના છે.

વાની

પ્ર

સુગ

કરે છે તે

હિંદુસ્તાનના

જે હૃદયપૂર્વક રેટિયો

સેવાધર્મ આચરે છે અને હૃદય

- (૧) પ્રાર્થના એટલે માત્ર ઈશ્વરનો નામો-આર જ નહિ, પણ ઈશ્વર સાથેનું અનુસંધાન.
- (૨) માણસાધવાળો એક પણ માણસ ઈશ્વરના અનુસંધાન વિનાની એક પણ કિયાને ધર્મ નહિ માને.
- (૩) આથી જ આવી પ્રાર્થના માટે કોઈ ચોક્કસ સમય કે વિધિનિયેધની મર્યાદાઓ નથી.
- (૪) સમય અને વિધિનિયેધવાળી પ્રાર્થનાઓ માત્ર પ્રાથમિક તાલીમ માટેના વ્યાયામો છે.
- (૫) આવા વ્યાયામોની આજે તો વ્યક્તિગત અને સામુહાયિક રીતે પણ જરૂર છે; પરંતુ છેવટે એ તાલીમ એવી સહજ બની જવી જોઈએ કે મરતી વખતે

- કે સુઆ પછી પ્રવાસોચ્ચવાસ થાય પણ એ વાતાવરણમાં મૂકેલી આ માણસની પ્રાર્થના બધ ન થઈ શકે. એનો વારસો તો વાતાવરણમાં નિરંતર શુભ્ધા કરે અને વહાં કરે.
- (૬) આવી પ્રાર્થનાસિદ્ધિ વિરલને જ પ્રાપ્ત થાય છે, પણ તેની પ્રસાદી માનવને બારણે બારણે પહોંચવી જોઈએ.
- (૭) આ પ્રાર્થનામાં આપવાની કે લેવાની વાત નથી, પણ અનુભવવાની વાત હોય છે.
- (૮) જેનું આદિ પણ શાન્તિમાં, મધ્ય પણ શાન્તિમાં અને અંત પણ શાન્તિમાં છે તે પ્રાર્થના અમો તમો મહુમાં વાગ કરે!

— મનપ્રાસદ

ગુરુવર્ય ગોખલેજી

શ્રી. સુકુનભાઈ

“ગુરુ બિન કૌન બનાવે બાપ,
બાપ નિકટ યત્તવદત્ત. ગુરુ બિન-”

સાધકની દશામા પ્રત્યેક માનવીને મનમાં
દેખેલા થયા કરે છે કે કોઈ ગુરુ હોય તો સારુ
શુરુ વિના આ નિકટ માર્ગ કોણ બનાવે? બાપુજી
પણ એક સમયે ગુરુની શોધમાં હતા બાપુજી
કહેતા ‘હું ગુરુની શોધમાં છું. કાલજી કે ગુરુ
મળતા જ માણસનો ઉદ્ધાર થાય છે” બાપુજી
જ્યારે આવી વિશ્વતિપૂજની અવરથામાંથી ખમાર થઈ
રહ્યા હતા તે સમયે એમનો સમાગમ ગોખલેજી
સાથે થયો ગોખલેજીએ બાપુજીના કાર્ક પ્રત્યે
અમાધારણ સદાનુશ્ચિન દર્શાવી અને એમની પુકત-
કે કદર કરી. તેથી બાપુજી એમના પ્રત્યે આકર્ષાયા
અને ગોખલેજીની રાજનીતિમાં પોતાના બધા આદર્શો
નોંધ્યા આમ તેઓ ગોખલેજીના શિષ્ય જ થયા
સામાન્ય રીતે આપણામાં એવી ધર ધરા મન્ય છે
કે મહર્ષિ રામકેના શિષ્ય ગોખલેજી અને ગોખલેજીના
શિષ્ય માધીજી પણ જુદું જ ભિન્નથી વિચાર
કરીએ તો કાકામાદેજી કહે છે તેમ ગોખલેજી
બાપુના જીવનશુરુ નહોતા કારણ કે એક વખતે
બાપુજીએ જ કહ્યું હતું “હું જે ગુરુની ખોજમાં
છું તે ગુરુ ભગવાન રહેજે જ છે ભગવાન જ મારો
ગુરુ બની શકે કેમ કે તેને પ્રાપ્ત કર્યા પછી કર્મ
સાધના બંધી રહેતી નથી. મારું આજી જીવન ને
મારી તમામ પ્રજ્ઞતિ એ ગુરુની શોધને માટે છે.”
તેણે આપણે એટલું કહી શકીએ કે ગોખલેજી બાપુજીના
“રાજક રજુના ગુરુ” હતા. બાપુજીએ ગોખલેજી
પ્રત્યેનો પોતાનો બાવ ભક્ત કરતા તા. ૨૧-૭-૨૧
ના ‘નવજીવન’માં લખ્યું હતું “શિષ્યત્વ એ
તો નિરાળી જ વસ્તુ છે એ એક પવિત્ર અમત
વિષય છે કે ૧૮૮૮ની સાલમાં કું હાદખાઈને

મરણે બેઠો, પણ મને એ મારાથી કેટલાયે દુર
જણાયા. હું એમનો પુત્ર થઈ શકત. શિષ્ય એ
પુત્રથી અધિક નિકટતાનો નાંતો છે શિષ્ય થતું એ
નવો જન્મ સેવા જેવું છે એ સ્વેચ્છાથી કરેલું
આત્મસમર્પણ છે ગોખલેજીની વાત નિરાળી જ હતી.
કેમ તે હું નહિ કરી શકું કમ્પ્રોમિસ કોનેજના કે પા
ઉડમાં એમને ત્યાં કું એમને મળેતો જાણે કોઈ
પુરાતન મિત્રને મળતાવું થયું હોય, અથવા તો
એથીયે વધુ સાચું સંદોષ્ય કહે તો જાણે ધનુ
જન્મથી વિખ્યાત પહેલ માદોકરો મળ્યા હોય!
એમની મધ્યાજી ગુખમુદાએ ફેલુવારમાં મારા મનની
બધી ભીતિ દૂરી લીધી. મારે વિશે તેમ જ દર્શાવ્યું
આક્રિક્ષના મારા કામને વિશે તેમણે ઝીણી ઝીણી
વિગતો પૂછી, તત્કાળ તેમણે મારું હૃદયમંદિર સર
કર્તું અને જવારે એ તેમની વિદાય લીધી ત્યારે મારા
મનમાં એક જ ખ્યાલ ઊભો ‘આજ મારો મુરશિદા’

“તે દિવસથી માલી ગોખલેજી મને કોઈ
દિવસ વિસાર્યો નહિ ૧૮૭૧માં હું કરી વાર કિડું
સ્તાન આવ્યો અને અધે વધુ નિકટ સમાગમમાં
આવ્યા એમણે મને બરાબર દાઢમાં લીધો અને
પડ્યા માણ્યો. હું કેમ બોલતો, કેમ ચાલતો, કેમ
ખાતો પીતો-જાણતી એ ચિંતા સખતા. મારી માએ
પણ ભાણે જ મારી એટલી કળજી કરી હશે. મને
ખબર છે ત્યાં સુધી અમારી વચ્ચે કોઈ જાતનો પડદો
નહોતો, ખરે જ પહેલી દૃષ્ટિએ પ્રેમમાં પડેલા
જેવો અમારો સંબંધ હતો. રાજદારી કાર્યકર્તા
વિશેના મારા આદર્શોનો એ સંપૂર્ણ નમૂનો હતા.”
બાપુજી ગોખલેજીના સ્વભાવ વિશે એક પ્રેમ-
ચિત્ર જ દોરે છે

“આરાધાપુ”

“સ્કટિક જેવા નિર્મળ, ગાય જેવા ગરીબ, સિંદ જેવા થર અને ખેડ ગણાય એટલી હદ મુદ્દી ઉદાર હતા. કદાચ તે આ બધામાંથી કશું જ ન દેખાવા હોય. મારે તેની જોડે નિરપત નથી. મને પોતાને એમનામાં આંતરથી ચીંધવા જેવી એક પણ ખાતરી ન દેખાઈ એ મારે માટે બસ છે. મારી નજરમાં તો તે આજ ધરી સુધી રાજદારી ક્ષેત્રમાં આદર્શ પુરુષ જ છે.”

ગોખલેજી પણ હતા હીરાપારખ. બાપુજીને જ્ઞેતાં જ એમણે એમનામાં રહેલા મહામાનવનું દર્શન કરી લીધું. ગોખલેજીએ બાપુજી વિષે ઉચ્ચારેલા ઉત્તારોમાં નિર્મળ અને અપૂર્વ પ્રેમ અને આદરજ વ્યક્ત થાય છે.

“...મારી ખાતરી છે કે તેમના કરતાં વિરોધ પવિત્ર, ઉદારચરિત, થર, મહાનુભાવ આત્માનાં આ પૃથ્વી ઉપર અગાઉ કહી પૂરવાં થયાં નથી. શ્રી. ગાંધી એક એવા પુરુષ છે જે પોતે તપસ્વી જેવું સાદું જીવન ગાળી, સત્યનિષ્ઠ, ન્યાયપરાયણ અને પ્રાણીમાત્ર તરફ પ્રેમભર્યા રહી પોતાના નબળા ભાઈઓ ઉપર તદ્દુર્લભ અસર કરે છે. અને તેમને નવાં ચક્ષુ અર્પે છે. તેમને માટે કહી શકાય, કે તે એક મહા, અદિતીય વીર, અનન્ય દેશમક્ત છે. તેમનામાં ભારતીય આર્વાજીવનનો પરમોદ્ધત પ્રતિકલિત થયો છે.”

આમ ગોખલેજી અને ગાંધીજી અનૂદ બંધને બધાયેલા હતા.

શ્રી. ગોપાલ કૃષ્ણ ગોખલેજીનો જન્મ મહારાષ્ટ્રમાં રત્નાગિરિ જિલ્લામાં આવેલ કાંતળુક ગામમાં ધ. સ. ૧૮૬૬ ના ૩ મે માસની દીપાવળીએ થયો હતો. એમના પિતા કૃષ્ણરાવ અતિ ગરીબ છતાં પાણીવાળા હતા, સત્યપ્રિય હતા. ગોખલેજીનાં માતા સત્યબામાબાઈ ભયાં, ગોળ્યાં અને ભક્તિશીલ હતાં. ગોખલેજીને પોતાનાં પ્રેમાળ માતા ઉપર અત્યંત રોહ હતો. ગોખલેજી મોટા થયા અને એમનાં બાનું અવસાન મળું. ત્યાર પછી એમનો એકો નિયમ હતો, કે જ્યારે જ્યારે બાની મૃત્યુશ્વવાવાળા ઘર પહોંચી તેઓ પસાર થતા ત્યારે પગ વાર ત્યાં બેસા રહી બાનું સ્મરણ કરી વંદન કરવાનું કહી ચૂકતા નહિ. પતિ-મતા સત્યભામબાઈ પોતાના પતિના અવસાન પછી પતિનું એક ધોતિયું પુણ્ય સ્મૃતિચિહ્ન રૂપે જાડુ જ

જાતન અને ભક્તિથી માન્યતા. આ સુઝરી ગયા પછી એમને પ્રિય એવું એ સ્મૃતિચિહ્ન ગોખલેજીએ ધણી આદરપૂર્વક સંભાળી રાખ્યું હતું. ગોખલેજીનાં પાણી અને વર્તનની કોમળતા અને મધુરતા આ પ્રેમાળ બાનો જ વારસો હતો.

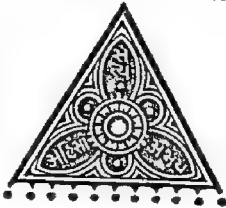
ગોખલેજી નાનપણથી જ સત્યભાષી હતા. દશ વર્ષની વયે કાગલ ગામમાં તેઓ શાળામાં ભણતા હતા ત્યારે બનેલો એક પ્રસંગ એમના ઉચ્ચ શીક્ષનું દર્શન કરાવે છે. એ શાળામાં એક દિવસ એમના બધા દાખલા ખરા પડ્યા એથી એમને પહેલો નંબર શિક્ષકે આપ્યો. બાળક ગોખલેજીની આંખમાં આંસુ બહારાઈ આવ્યાં. તેઓ રડી પડ્યા. કારણ કે તેમને યદુ કે એમને મળેલા આ માનને તેઓ પાત્ર ન હતા. રિવાજ પ્રમાણે શિક્ષકે વર્ગના વિદ્યાર્થીઓને ઘેરથી થોડા દાખલા મણી લાવવાનું કહ્યું હતું. બાળક ગોખલેજીને એમાંનો એક અધરો દાખલો ખૂબ મહેનત કરી તેણે આવડ્યો નહિ. તેથી ઘરનાં માંના કોઈની મદદ લઈને તેમણે એ દાખલો ક્યો, હવે શાળામાં બધા વિદ્યાર્થીઓનો એ દાખલો ખોટો પડ્યો. ગોખલેજીનો જ ખરો હતો. તેથી શિક્ષકે રાજ કર્યું એમને પહેલો નંબર આપ્યો. પણ સત્યપ્રિય ગોખલેજી આમ શી રીતે થવા દે? તેમણે તો રડતાં રડતાં બધી સાચી વાત શિક્ષકને કહી. બાળ-પણમાં દશવિંશી આવી મન્યપ્રિયતા ખરેખર એમના જીવનધરતરના પાયારૂપ જ બની.

ગોખલેજીનો વિદ્યાકાળ પણ મુશ્કેલીઓમાં જ પસાર થયો હતો. ગોખલેજી ૧૩ વર્ષના હતા ત્યારે એમના પિતાશીનું અવસાન થયું. કુટુંબ પર ભારે આપત્તિ આવી પડી. પણ ગોખલેજીના મોટા ભાઈ ગોવિંદરાવે ગોખલેજીની લાજ રાખી ગોવિંદરાવે પોતાનો અભ્યાસ છોડી દઈને અઢાર વર્ષની બેગની વયે પોતાની મોટાઈ બતાવી અને કાગલ દરબારમાં જ માસિક પંદર રૂપિયાની કારકુની સ્વીકારી. તેમણે કહ્યું, “મારે અભ્યાસ છોડવો પડ્યો એટલે બગ છે; ગોપાળ ખાસે પણ છોડવવાની જરૂર નથી. તેને હું મારા પગારમાંથી અરધા પૈસા દર મહિને મોકલીશ. અને આખીના અધ્યાપકોથી એમને

સમેકું જે અમારુ ગાડુ મનુષ્યીયુ ' પણ અલી
ગોખનેછના ભાભીનેા ઉત્તેજ કરવો ઉચિત છે તે
પોતાના દિયરનેા પક્ષ લેતા હતા ને પોતાના ધરેણા
વેચીને તેમણે ગોખનેછને સહાય કરી હતી

પોતાનો શુભવાર સૂકયા રાનડેને એટલુ પણ ખપ્યુ
નહિ તેમણે ટકાર કરી "અરે બાબા ! મરેલી
સ્વસ્થતા તો હવા લીધે પાછી આવે છે પણ મરેનો
શુભવાર કદી પાછો ફરવાનો નથી "

મોરાગાદી પોતાને
ખાતર કેવા અગ્રીમ હિમ્મત
ગુજરાન ચલાવે છે એ
વિચાર તેમના મનમાં સદા
જાગૃત રહેતો અને મરે નેતુ
કારણ આવી પડે તોજી
કરેલી રકમ ઉપરાંત વધારાની
એક પાઈ પણ ફેરવી
મજાવતી નહી એવુ મત જ
લીધુ ન હોય એમ ગોખ
વેણ વર્તતા હતા.

ગોખનેછનો રાનડે પ્રયેનો
પૂજ્યભાવ વર્ણવતા બાપુજી
અ મકથ મા કહે છે
'રાનડે પ્રયેનો તેમનો
પૂજ્યભાવ તો પાતવાતમા
જોઈ સમય રાનડે અમ
કહેતા એ તો એમની ધાન
ચીતમા ભગભ સત ઉત્તમ
જેતુ હતુ'

આમ તપશ્ચર્યામય વિવશી'હયન ગાળી ગોખનેછ
મન ૧૮૮૧મા ૧૫ વર્ષની વયે થ્રિકેટ થયા અને ત્યાર
પછી જેમ તેમ કરી બી એ સુધી તેમણે અમામકોઈ
ગોખનેછત્યાર પછી "મુઠ્ઠી" ઝીંસ રફૂલ મા જોડાયા
અને એમના જીવનને નવો જ વેગ મળ્યો. લોકમાન્ય
નિલકંઠે વિખ્યાસાક્ષી ચિપ્પુજીકર અને ગોપાળ
મલોશ આમરકર વગેરે અમમય વ્યક્તિઓના મુખ
કોમા ગોખનેછ આભાદ આમરકરની આખ ગોખનેછ
પર ઠરી અને એક દિવસ તેમણે ભારતની રાષ્ટ્રીય
અસ્મિતાના પદેના જ્યોતિર્ધર મહર્ષિ' મહાદેવ
ગોવિંદ રાનડે પાસે ગોખનેછને સર્ધમયા અને કહ્યુ,
"આપને માટે આ સર્વોત્તમ કાચો મસાસો છે"

તે દિવસથી ગોખનેછએ રાનડેના ચરણ સહાય
તે જિદગીના છેડા સુધી છોડ્યા નહિ ત્યાર પછી
તો ગોખનેછ સામાન્ય શિક્ષકમાથી વધીને એક
સમર્થ દેહનેતા બન્યા પરંતુ જેમ જેમ પોતે ગોઠા
વતા ગયા તેમ તેમ એમને પોતાના ગુરુ વધારે
મોટા, વધારે અદ્યુત ભાસતા ગયા.

આ જ ને ગુરુશિષ્યનો સબધ કેટલો માઢ હતો
એનો ખ્યાન આ નાનકડા પ્રસંગ પરથી આવશે
ગોખનેછ રાનડેને ફર શુભવારે અચ્ચક મળતા
એક વખત શરીરની સ્વસ્થતા ન હોવાથી ગોખને

સબધ પણ ગુરુ શિષ્ય જેવો જ લગમગ હતો
ગોખનેછએ માધીછની દક્ષિણ આફ્રિકાની લક્ષતમા
થયો જ રસ લીધો હતો અને એનો સ્વર વાર વાર
મહામલામા ઉઠાવ્યો હતો. ગોખનેછએ એ જાગૃતમાં
એટલો પરિચય ઉઠાવ્યો હતો કે એની અસર એમના
શરીર ઉપર પણ મર્ધ બાપુજીની પછુ ઇચ્છા દક્ષિણ
આફ્રિકાનુ કાપૂ પૂરુ થયા પછી ગોખનેછની નીચે
સેવા કેવાની હતી તેઓ ગોખનેછ પાસે ગયા.
ગોખનેછની તબિયત સરી ન હતી તોરે તેમણે
માધીછના માનમાં ભારત સેવક સમાજ ના સર્જ
સમયેનો કૃણાકારનો શેળાવડો સાખવામા બાંધ્યો
હતો. ગોખનેછનો આવદ આજે માતો નહોતો ખાટને
પર્મા પર્મા પણ શેળાવડાની રિજતેમા તેમણે જીવ
પરોવ્યો. સાદર્થ જીવનથી શેળાવડો ગોઠવે વળી
માથે સાથે તેમનો આલમા પ્રસન્ન થવાનું બાજે બીજુ
કારણ જન્મ હતું માધીછને ભારત સેવક સમ જના
સમ બાવાવાની તેમની ઉપેદ હતી. શેળાવડા પહેલા
માધીછ અને બીજા સમયે સાથે એમણે મત્રણ કરી
બાપુજીની પછુ ઇચ્છા તો હતી જ પણ સમયેને વાચ્યુ
કે સાસાચીના આદર્શો અને તેની કામ કરવાની રીતો
બાપુજીથી જુદા હતા. બાપુજીએ એ મુકેની ગોખ-
સેછને જીવણી ગોખનેછએ પણ વધુ દખાણ કરવાનું
છે ક્યુ અને બાપુજીને કહ્યુ બમારા સમયે સદુચ્યત જ

"આરાગાડુ"

અને મક્કમ વિચારતા છે. તેમના ઉપર મારે
દયાથી કરતું નધે. પણ તમે વિધિસરના સમ્યો
થાઓ કે ન થાઓ, હું તો તમને સમાજના સમ્ય જ
ગણીશ તમારે તમારે ક્યારે માટે જે જોઈએ તે
સમાજની તિજેરીમાંથી નિઃસંકોચે લેજો.”

દયાદારનો મેળાવડો જોખવેજીની સ્થળાઓ
અમણે જોઈવાગો. જોખવેજીના ચરીરમાં શક્તિ રહી
નહોતી, છતાં આજે એમને પથારીમાં પડ્યાં રહેતું બિલ-
કુસ ગમ્યું નહિ. તે હક કરી મેળાવડામાં જવા
સારુ ઊઠ્યા, પણ એટલા અમથી એમને જોગો
આવી ગયો.

પછી તો ધીમે એમની તબિયત લઘુજની જ ગઈ.
તેમણે સમાજના સમ્યોને બેગા કરી છેવટનો સંદેશ
ક્ષીણુ પથુ મ બીર સ્વરમાં આપ્યો : “મારી પાછળ
પૂતળા ઊઠાં ન કરશો. મારું જીવનચરિત્ર લખવામાં
વખત ન ચુમાવશો. તમે જે સાચા ભારતસેવકો
હો તો ભારતની સેવામાં નમારા જીવન રેડજો,
ભારત સેવક સમાજને મળખૂત બનાવી શોભાવજો.
એ જ મારું સ્મારક છે.”

અને છેવટે જોખવેજી સન ૧૯૧૫ની ૧૬ મી
ફેબ્રુઆરીએ દેવશોક પામ્યા.

જીવનકરના પ્રતિષ્ઠાના અવસાન સમયે લોક-
માન્ય તિલક પથુ માન અને પ્રેમથી સદ્ગતને

“જે આત્માની શોધમાં છે તેને બધું તેની મેળે મળી રહે છે.”

બાપુએકેસ:- [અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૪૧મી આધુ]
એ એનાથી અજાણ નથી પડી જતા. કારણ
કે એ બધું છે કે અહિંસાને વ્યાપક બના-
વવી હશે તો આ સાથીઓ મારફત જ એ
થવાનું છે. જેટલી એમની શક્તિ છે એટલી
સ્વીકારીને એ જ્યાં છે ત્યાંથી એમને આગળ
લઈ જવાનો પ્રયાસ કરવો એમાં જ અહિંસાનો
વિજય છે એવું મૂળ ધ્યેય લક્ષી તત્ત્વજ્ઞાન
હરહંમેશ એમની સાથે રહેતું આથી જ

પર (૧૯૫૦)

મહાજલિ આપતાં બોલ્યા :

“દિ’દનો લીરો, મહારણુનું રાત, કનૈ’વશાળી
નરવીર આજે ગયો !”

આ વખતે બાપુજી શાંતિનિકેતન હતા. શાંતિ-
નિકેતન શોકમાં ડૂબી ગયું. બાપુજી તે જ દિવસે પૂના
જવા નીકળ્યા. દીનબંધુ એ-કુમ બદવાન સુધી
આવ્યા. તેમણે બાપુજીને દિ’દસ્તાનમાં સત્યાગ્રહ કરવા
વિશે પૂછ્યું, ત્યારે બાપુજી બોલ્યા : “આનો જવાબ
આપવો મુશ્કેલ છે. મારે એક વર્ષ તો કાંઈ કરવાપણું
છે જ નહીં. જોખવેજીએ મારી પાસેથી વચન લીધું
છે કે, એક વર્ષ લગી મારે રેશમાં પ્રમણ કરવું.
કોઈ બહેર પ્રશ્ન પર વિચાર ન બાંધવો, ન ખતાવવો.
આ વચન હું અક્ષરસઃ પાળવાનો છું.”

આમ જોખવેજી જેવા બાપુજીના એક માર્ગ-
દર્શક નરવીરના જીવનની સુવાસ આપણા જીવનને
પ્રસન્નિત કરે છે અને આજે પણ એમનું પ્રેમજ
સ્મરણ યતા માથું લાવથી નમે છે અને એક કવિના
ઉદ્ગારો એમના અવસાન વખતે નીકળેલા તેવું
સ્પષ્ટ મનમાં ભગે છે :

“આજ આકાશના ઘુમઘુમ સ્વર્ગથી
કો મહાત્માની મહાજયોત વારંવાર
આજ અમ મંદિરે કો ફિરનતા તણી
વીજ્યભૂમિ પ્રજ્વાલ કઈ પ્રકાશે.”

એમના જીવનમાં અનેક વિરોધાભાસ દેખાવા
છતાં એ વિકાસને માર્ગ લઈ જનારા
નીવજ્યા છે.

અહું અને મમતાને નિર્મૂળ કરનાર
પુરુષ જ, પ્રાણી માત્રમાં ઇન્ધરના દર્શન કરનાર
વ્યક્તિ જ અને જેના દિલમાં સારી માનવ-
જાત પ્રત્યે સતત વહેતો પ્રેમનો ઝંદા ભયો
છે એવો મહાપુરુષ જ આદર્શ અને વ્યવહારુ-
તાનો આવો સુભગ સુમેળ જમાવી શકે.

તામ્રાધુ”

પ્રાર્થના

શ્રી. સુ. ૬૦

મને બાપુજીને ખૂબ ખૂબ ખૂબ જોવાનું છે
અમન હવું તો એ પ્રાર્થનામાં જ ધવન વચ્ચે
આવશ્યકિત એમની તામરણી તેજસ્વી કાયા

આપણામાં વૃત્તિ હોવી જોઈએ. પ્રભુને જ કોઈ
માત્ર આધાર માનવો જોઈએ તેથી જ બાપુજીએ
એક વાર કહ્યું હતું "પ્રાર્થના તો આપણી

જાણે પ્રયત્ન મંજ-

વાનમાંયે શાંતિની

અડગ મૂર્તિ સમી

દેખાતી. હું તો ખમ

બાપુને જ જોયા કંડુ

અને તે નમે હું

મારાપણ જ યોઈ

વેસતો અને.. અને.

અહાં અનિદ તરવો

કોણ જાણે ક્યાય

જતા રહેતાં મન

પ્રકૃતિત જનનું અને

એમને વારે વારે પગે

લાગવાનું મન થઈ

જતું આ જો પણ

પ્રાર્થના કરવા આંખ

મીઠું કે તરવ જ

બાપુની એ શાલ સુદા

નેત્ર સામે ખડી થઈ

જાય છે અને મન

પ્રમનનતા અનુભવે છે.

બાપુજીને પ્રાર્થના પ્રાણસમી વહાલી

હતી. બાપુજી તો કહેતા. "માડું" એક પણ

કાર્ય પ્રાર્થના વિના થતું નથી. માણસ માત્ર

તો જૂઠું કરે જ છે. તે પોતાના પગલા વિશે

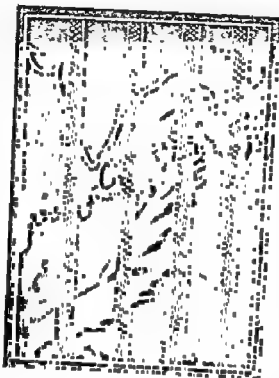
સુનિશ્ચિત તો ન જા હોઈ શકે."

તેથી પ્રાર્થના કરવાથી આપણામાં સ્પષ્ટ

દષ્ટિ આવે છે અને આપણું કાર્ય અદ્ભુત

રહિત બને છે. પ્રાર્થના માટે ચૂનવણ થવાની

"પ્રારાગ્યાપુ"

નિરાધાર અવસ્થાના

જાનનું અને પ્રભુ

ગિલાય કોઈ ઉપર

પણ અતિમ સહા

ન મૂકી શકાય જોવી

મનોસ્થિતિનું પરિ-

ણામ છે."

"આશમણવન"માં

બાપુજી પ્રાર્થના વિશે

લખતા કહે છે: "એ

મનપૂર્વક ન થાય

તો બહુ યોડું

સમજવું. જમતી

વધતો થશે ભાગે

કોઈ સદૃશ જોવામાં

નથી આવતું પ્રાર્થના

જમણ કરતા કરેડ

મણી વધારે ઉપયોગી

વરતું છે.. ખાવાનું છૂટે પણ પ્રાર્થના ન છૂટે

ખાવાનું છોડવું કેટલીક વાર શરીરને સાડુ

લાભદાયક છે. પ્રાર્થનાનું છૂટી જવું કરી

લાભદાયક હોય જ નહીં."

તેથી બાપુજી પ્રાર્થના સવાર સાંજ

અચૂક કરતા. પણ સાચું કહીએ તો બાપુજીના

અંતરમાં અહોરાત્ર પ્રાર્થના જ ચાલતી હતી.

બાપુજી તો કહેતા: "મૈં જો રોજ યોજતા

હૂં, જો બહુસ કરતા હૂં, વહ જી પ્રાર્થના હી

હૂં" તેથી બાપુજી જે વાર સમૃદ્ધ પ્રાર્થના

તો કરતા જ હતા. જો બાપુજી પ્રાર્થના સૂકે
તો એમને કેટલી તીવ્ર વ્યથા થતી! એનો ખ્યાલ
શ્રી. કાકાસાહેબે ‘બાપુની ઝાંખી’માં આપ્યો છે.

એક વાર બાપુજી, મહાદેવભાઈ અને
કાકાસાહેબ રાતે બહારથી થાકેલા હોવાથી
ભૂલમાં પ્રાર્થના કર્યા વિના સૂઈ ગયા. સવારે
આર વાગ્યે પ્રાર્થના કરવા મહાદેવભાઈ અને
કાકાસાહેબ ઊઠ્યા. હાથ મો ધોઈ પ્રાર્થના
શરૂ કરે તે પહેલાં બાપુએ પૂછ્યું, “રાતે
સૂતા પહેલાં તમે પ્રાર્થના કરેલી?” કાકા-
સાહેબે કહ્યું, “રાતે આવ્યો ત્યારે એટલો
થાકી ગયો હતો કે પડ્યો તેવો ઊઠી ગયો,
પ્રાર્થનાનું યાદ જ ન આવ્યું.....”

મહાદેવભાઈએ કહ્યું, “હું પણ પ્રાર્થના
કર્તા વગર જ સૂઈ ગયેલો. પણ આંખ મળે તે
પહેલાં યાદ આવ્યું એટલે ઊઠી પથારીમાં બેસી-
ને જ પ્રાર્થના કરી લીધી. કાકાને ન જગાડ્યા.”

પછી બાપુએ પોતાની વાત કહી. “હું
કલાક દોઢ કલાક હરીફાઈમાં બેઠો. ત્યાંથી
આવ્યો ત્યારે એટલો થાકી ગયો હતો કે હું
પણ પ્રાર્થના કરવાનું ભૂલી ગયો અને એમ ને
એમ ઊઠી ગયો. બે અડી વાગ્યે આંખ ઊઘડી
ગઈ ત્યારે યાદ આવ્યું કે સાંજની પ્રાર્થના
કરી નથી. મને એવો આઘાત લાગ્યો કે
આખું શરીર ધ્રુજવા લાગ્યું. પરસેવાથી રેખ-
બેખ થઈ ગયો. ઊઠીને બેઠો, ઘણો પરતાવો
કર્યો. જેની કૃપાથી હું છૂટી રહ્યો છું,
મારા જીવનની સાધના કરું છું તે ભગવાન-
ને જ ભૂલી ગયો! આ કેવી ગફલત! ભગ-
વાનની ક્ષમા માગી પણ ત્યારથી જિંદગી
આવી. આમ ને આમ બેસી રહ્યો છું.”

બાપુજીના જીવનમાં પ્રાર્થના તાજાવાણીની
પેઠે વણાઈ ગઈ હતી. એ નિર્મળ વારસો
આપણામાં ઊતરે એવી પ્રભુને પ્રાર્થના.

‘પૂવિત્ર ઉત્સવનો દિવસ હતો. હ મેરાની પેઠે લગ્નનો માધને અને શાસીનું પારાવણું કરીને ઝોડિયસને ઉજ-
વવાને સારુ લગ્નજનો મંદિરમાં ભેળા થયા હતા. જ્યારે ગાનારાઓના સુર સુગંધની પેઠે રૂપેરી ગ્રાંજ અને નગા-
રાના અવાજ સાથે ભળી જઈને ઊંચે આકાશ સંચરે, ત્યારે જે દેવા પર સાંસારિક વાસનાનો ચરભગી ગયો હતો. તેને
વિયુદ્ધ કરે એવું સંવેદનશીલ શ્રેષ્ઠાનું મોજું તેઓના દેવાને રૂપશી ગયું.

તરત જ માન બંધ થયું. આખો જનસમૂહ એ માનસિક તદ્દાપાથી
ભળી ઊઠ્યો. પુરુષો અને સ્ત્રીઓ આશ્ચર્યમુગ્ધ બની આખો જોળવા
લાગ્યા. તેઓએ પોતાની વચ્ચે શેષધનુષના જેવા રંજવાળા ચી ચરામાં
ઢકાયેલા બિખારીની દિવ્ય મુર્તિ ઊભેલી જોઈ. નવાઈ પામીને તેઓ
અરસપરસ પૂછવા લાગ્યા: ‘આ કોણ છે?’ પણ કોઈએ જવાબ આપ્યો
નહીં, કારણ કે તેઓ જ્યાં જ આશ્ચર્યમાં ગરકાવ બની ગયાં હતાં.

પછી મંદિરના પૂજારીને પોતાની જવાબદારીનું જ્ઞાન થતા તે ઊભો
થયો અને શ્રોતાઓને ઉદ્દેશીને કહેવા લાગ્યો: ‘ભાઈઓ! આજે તમને
સદ્ગુણોનારે શરમથી ને દુઃખ સાથે કહેવું પડે છે કે મંદિરમાંના પ્રભુને
પહેરવાને વસ્ત્ર નથી, એમનાં જૂનાં વસ્ત્રો છુટું થઈ ગયાં છે.”

પણુ ભક્તજનોની આપખાંધી આંસુ ટપકવા લાગ્યા. તેઓમાં બે
જસુ એ રહેરના શ્રીમ તેા હતા. તેઓએ પોતાની સામગ્રી ચેલી જોલી
અને કેટલીક ચલણી નેટી કાઢીને મંદિરના પ્રભુને આંટ રેલખી વચો ખરીદવાને મંદિરના પૂજારીને આપી.
પૂજારીને આનંદ થયો અને આખા જનમધ્યેતાળીનો મગગાટ કર્યો. જાને શ્રીમતોનાં મુખમાં પોતાની
ઉદારતાથી જગકવા લાગ્યાં. પશુ, દાંષ, મંદિરને બારણે બીજા માગવા ઊભેલા જીવતા બિખારીને એક
તાળનો પૈસો કે સદાનુભૂતિ આપવાને સારુ એક પશુ ભક્તને મન ન થયું.

— ૭૮ મં

“ત્યા ગરીબ-તવગરના બેઠ ન હોય, બધા જ મહેનત કરીને
ખાતા હોય, ત્યા જ સાચુ મુખ હોય.”

સહનાયનુ । બનેનુ સાથે રક્ષણ થાય
બનેનુ એટલે શુરુ અને શિખનુ, ગરીબ
અને તવગરનુ, સ્ત્રી અને પુરુષનુ, નબળા
અને સમગાનુ જે આ બંને જણ એક
બીજાને કબાવશે તો એકેકને શાંતિ નહીં મળે

સહ નૌ ભુનકતુ । બને સાથે ભોગવીએ
બને એટલે આખો સમાજ જેમ આખા
શરીરમા એક પલ્લુ આગ વધુ પડતું બહુ થઈ
બય તો તે શરીરને માટે સુખકર્તા નહીં નીવડે,
કારણ કે તે તો સોજી થઈને કહેવાય, તેમ સમા
જમા પલ્લુ એક જણ બાહીતકિયે બેસે અને
બીજો કાળી મજૂરી કરી ભૂખડામા પડ્યો રહે, તો
તે સમાજ સુખી નહીં કહેવાય એટલે ત્યા
ગરીબ-તવગરના બેઠ ન હોય, બધા જ મહેનત
કરીને ખાતા હોય, ત્યા જ સાચુ મુખ હોય આવા
આપણે યદ્યપે, તે માટે જ ધ્વિરને કહીએ
છીએ કે, અમે સાથે ભોગવીએ તેમ તુ કર

સહ વીર્ય કરવાવડે ।-સાથે પસક મ
કરીએ સાથે એટલે એમ નહીં કે પ્રિય
અને રશિયા લેગા થઈને જર્મનીને હરાવે
પલ્લુ સાથે એટલે આખુ જગત એક થઈને શાંતિ
રચાવવામા પોતપોતાનો યોગ્ય ફાળો આપે

“ધ્યારામ.પુ”

તેજસ્વિનાવધીતમસ્તુ ।-અમારુ ભણતર
તેજસ્વી થયો

મા નિદ્રિયાવડે ।-અમે કેઈનાય દેષ ન
કરીએ અમે બધા લેગા થયા છીએ તે એક
બીજાનો દેષ કરવા માટે નહીં એટલે અમે
એકબીજાનો દેષ ન કરીએ

સં શાંતિ શાંતિ શાંતિ । આપણે ‘શાંતિ’
તલુવખત બોલીએ છીએ કારણ કે આપણે
શરીર મન અને આત્માની શાંતિ મેળવવાની
છે-આપણે આપણી, સમાજની, અને જગતની
શાંતિ મેળવવાની છે-આપણે આધિકૌતિક આધિ
દૈવિક અને આધ્યાત્મિક શાંતિ મેળવવાની છે
પલ્લુ આ શાંતિ શી રીતે પ્રાપ્ત થાય ?

માત્ર મત્ર ભણીને ? ના, મત્ર ભણી જવાથી
તો કંઈ ન મળે તે માટે તો ઉપર ભતાવેલી
પાથે ક્રિયાઓ-સહનાયવતુ, સહ નૌ ભુનકતુ,
સહ વીર્ય કરવાવડે, તેજસ્વિનાવધીતમસ્તુ
અને મા નિદ્રિયાવડે-એમને આચરણમા
મૂકીએ, તો જ આપણે ઇચ્છેલી શાંતિ મળે

શિક્ષણ આવું કરવા માટે આપણા મન
દેવરહિત થવા જોઈએ તેમ જાય તે માટે
આપણે ધ્વિરની પ્રાર્થના કરીએ છીએ

— રવિરાકર મહારાજ

(૧૯૫૦) ૫૫

પુણ્યશ્લોક બા.

મી. પુખ્તાબહેન

બાપુના સુખદુઃખનાં સાચીસમાં બાતું
મંગળ સ્મરણ આજે કરતા મારું હૃદય
પાવનકારી બને છે. બાપુજી તો છે આપણા
માર્ગદર્શક. એમનું જીવન સામાન્ય માનવી-
માંગી મહાત્મા સુધીની કઠોર આત્મપરીક્ષામાંથી
પસાર થયું અને છેવટે સુધન્ય બન્યું. જો
આપણે એમના પ્રયોગશીલ, ઉદાત્ત અને
ઉન્નત જીવન પ્રત્યે દ્રષ્ટિ કરીએ તો બાતું
સ્મરણ આપણી આંખ સામે તરી આવે છે.
બા જ એક એવાં હતાં જેમણે બાપુજીને
એમના ખરા સ્વરૂપમાં નિહાળ્યા હોય.
બા જ બાપુજીના જીવનની બધી બાબતોનાં
સાક્ષી હતાં. બાએ જ બાપુજીને એક
સામાન્ય જન તરીકે તેમ જ કરોડો હિંદી-
ઓના તારણહાર તરીકે નિહાળ્યા હતા.
બાપુજીનું જીવન તો યુલ્લી નોંધપોથી જેવું જ
હતું, એટલે એમના જીવનના ઘણા પ્રસંગો
વિશે આપણે જાણીએ છીએ. પણ બા તો
બાપુજીનું અધું અંગ જ હતાં. બા જ બાપુ-
જીનું હૃદય બરાબર સમજી શકે એમ હતાં.
બાપુના હૃદય સમીપ તો ઘણા જઈ શક્યા
હશે, એમના નિકટના અનુયાયી પણ થયા
હશે, તન્મય પણ થયા હશે તોયે બાપુના
હૃદયની સમીપતર તો બા જ હતાં. બાપુ
ન્યારે ઉપવાસ કરતા હોય ત્યારે આપણને
ચિંતા થતી કે આપણા બાપુ આટલા જાન્ય
તો! પણ બાની ચિંતાનો આપણે ખ્યાલ
કરીએ તો બાપુ જતાં તેઓ એકલાં પડી જાય
તેમ હતું, એમનું સર્વસ્વ જ જતું રહે એમ
હતું. તેથી એમના બાપુ પ્રત્યેના ભાવની
તુલનામાં કોઈનેયે ભાવ આવી શકે એમ
નથી. આજે આપણી વચ્ચે બાપુ નથી. પણ
બાપુ શું આપણને હંમેશાં યાદ આવે છે ?

શું બાપુ વિના આપણને જીવન નીરસ લાગે
છે? જીવનમાં શું બધે સૂનકાર છવાયેલો
લાગે છે? પણ જો આજે બા હોત અને
બાપુ ગયા હોત તો બાની સામે જોતાં જ
એમના હૃદયમાં વ્યાપેલી ઊંડી વ્યથા અને
એકલતા જોઈને આપણુ દુઃખ તો સાવ તુચ્છ
છે, ગણનાપાત્ર પણ નથી એમ થયા વિના
રહે નહિ. ખરેખર આજે બા હોત તો એમને
કોણ આશ્વાસન આપી શકત ! પોતાના પતિને
સૌને છોડીને અકસ્માત જતો જોઈ એમના
અંતરની વ્યથાને કોણ સાંત્વના આપી
શક્યું હોત ! આ વિચાર આવતાં હૈયું રડી
ઊઠે છે અને બાપુના ઉચ્ચતમ જીવનની
પાછળ રહેલાં બાની મૂર્તિ તોયે ભવ્ય મૂર્તિ'દ'
આપણને દર્શન યાય છે.

બાપુ અને બા એકબીજાનાં પૂરક હતાં.
બાએ જો બાપુનાં મનોમથનમાં સાથ ન
પૂર્યો હોત, એમની પ્રયોગકાળની દશામાં
એમની કઠોરતા અને પતિપક્ષ મૂળે મોઢે
મહન કર્યું ન હોત, બાપુજીના લેખધારી
જીવનની સાથે સાથે પોતાની અનેક ઇચ્છા,
આશંકા અને ઉમંગકાનો ત્યાગ કરી બાએ
લેખ લીધો ન હોત, ઉપવાસ, માઠગી જેવા
ગંભીર અને જીવન - કટોકટીના પ્રસંગોએ
બાએ એમની નિઃસ્વાર્થભાવે અને સહૃદયતાથી
મૂર્તિ સેવા ન કરી હોત અને એમના પ્રગતિ-
શીલ જીવનને નિહાળી, જ્ઞાનદ દર્શાવી અને
સહભાગી બની બાપુને પ્રેરણા ન આપી હોત
તો શું ગાંધીજી આપણા બાપુ બન્યા તે ઘર્ષ
શક્યા હોત ખરા ? બા અને બાપુ મળીને જ
એક અખંડ પ્રેરણાદાથી મૂર્તિ મારા અંતર
સામે આવીને ઊભી રહે છે. બાપુજીને લીધે
બા છે, અને બાને લીધે બાપુજી છે.

“આરામપુ”

બાપુની સાથે બા સાઝસાત વર્ષની નાની વયથી રહ્યા બાપુ અને બાએ જીવનની તકડી છાયડી એકબીજાના સાથી તરીકે નિહાળી હતી બા અને બાપુજી બંને હંમેશા આપણી ઘરે રહેશે એવું સૌને લાગ્યા કરતું બા તો બાપુના પછુ બા જ હતા આપણા બા જેમ આપણી સલાહ લે છે તેમ બા પછુ બાપુની સલાહ લેના હતા બાપુને શું ગમશે અને શું નહિ, બાપુજીને શાની જરૂર છે, બાપુજીની શી ઇચ્છા છે, બાપુજી કેવી અગ્નિ-પરીક્ષા માથી પસાર થઈ રહ્યા છે, બાપુજી કેવી જાડી બધા અનુભવી રહ્યા છે એ સૌની બાને બાજુ હતી તેથી બાપુના ઉપવાસ વખતે કે બાપુની માઠગી વખતે બા બે બાપુ પાસે હોય તો બા નિશ્ચિત બનના બાપુને બાની કેટલી જરૂર છે એની ખરી બાજુ તો સૌને ત્યારે જ થઈ જમારે બા સૌને મૂકીને ચાલ્યા ગયા તે વખતે સૌને લાગ્યું કે બા તો નથી હવે બાપુની મહાગ કેણુ લેશે ? શી રીતે બાપુના હૃદયની વાત આપણે સમજી શકીશું ? ખરેખર, બા વિનાનું બાપુજી જીવન ક'પી શકાય એમ નથી પછુ સૌની ઇચ્છા પ્રમાણે કઈ બધુ થાય છે ? ક'ગ્યકના ઘસારા સૌને સહન કરવા પડે જ છે એમા બા શી રીતે અપવાદ તરીકે રહી શકે ? બા પછુ બાપુને અને આપણને સૌને મૂકીને પ્રભુ પાસે ચાલ્યા ગયા !

બા કહેતા “હું કયા હવે વધારે જીવનની છું ? બાપુના જોગામા હું મરું એવું જ હવે મારે બોધ્યું છે ”

એ જ રીતે બા કેના જોગામા જશે તે વિશે બાના મરણ પહેલા બે ત્રણ દિવસ ઉપર જ વાત નીકળતા બાપુજીએ કહેલું “જે ભાગ્ય શાળીની સેવા એકદિન હશે તેના જ જોગામામા જશે એ તો ભગવન જ બાજુ છે ” અને એ ભાગ્ય બાપુજી સિવાય બીજા કેવું હોઈ શકે ?

“ધ્યાનમાય”

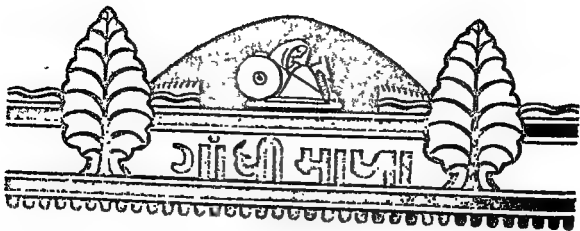
બાપુજી બાની ચિંતા પામે જ બધે વખત રહ્યા હતા ત્યાથી કોઈએ આરામ લેવા જવાનું કહ્યું ત્યારે તેમણે ચોખ્ખી ના પાડી. “બાસક વર્ષના સાથીને આ ધડીએ આવી રીતે હું છોડી શકું ખરે ? બા પછુ એ માટે મને માફ ન કરે ” હૃદયમા તો તીવ્ર વેદના થતી હતી છતા હસીને બોલતા હતા !

રાતના બાપુજી મુશીલાખહેનને કહેવા લાગ્યા, “બા વિહોળા જીવનની હું કંટપના જ નથી કરી શકતો હું ઇચ્છતો હતો ખરે કે બા મારા હાથમા જ આવી જાય, જેથી મને ચિંતા ન રહે કે મારી પછી એનું શું થશે પરંતુ એ મારા જીવનની અવિભાજ્ય અંગ હતી એના જવાથી મારા જીવનમા જે ખાલીપણું રેલા થયું છે તે કદી બરાઈ શકવાનું નથી ઇન્ધરે મારી કેવી કસોટી કરી ? અને બા મારા જ જોગામા ગઈ તથી તો મારા હૃદયને પાર નથી ”

આમ બા, બાપુના સહુધર્મચારિણી બા, બાપુના જોગામા માયુ મૂકી હંમેશને માટે ચાલ્યા ગયા બા કેટલા ભાગ્યશાળી હતા ! બાપુની જ આખ સામે સૌભાગ્યને અખડ ભાગવી શખી, બાપુએ જ કાતેલી સાડી બોલીને બાપુજીના રેખાના જ એમને દાર દેહ પચમહાભૂતમા ભગી ગયો આ આખા પ્રસંગનું સ્મરણ થતા આજે બીની થઈ જાય છે બાની ઉંચ તપસ્યાના ફળ રૂપે એમના અતરની અભિવાધા છેવટે સાથેક થઈ

આજે બાનું સ્મરણ કરતા બાપુનું પછુ સહેજે સ્મરણ થાય છે અને એમના આપણે કાલાવેલા બાગકે જ છીએ, તેથી બા અને બાપુજી આપણને સ્વર્ગમાથી હંમેશા પ્રેરણા આપતા રહે અને માર્ગદર્શક વિનાના અધારમા અથડાતા, વિચારે વગતા આપણને સુપથે દોરે એવી અતરની અભિવાધા પૂર્ણ થાય તો ધનુ !

(૧૬૫૦) ૫૭

માણુકો - ૨ જો - સત્ય

સંકલન કર્તા :: શ્રી. ચંદુલાલ બ. પટેલ

સીધા રસ્તો કહાચ પ્રથમ અગમ્ય લાગે
તો પણ અવ્યાવહારિક તો નથી જ. સત્યના
જેવો દુનિયામાં ખીલે વ્યાવહારિક પદાર્થ
નથી. સીધી લીટીના જેવી દૂંઠી લીટી ખીલ
જગતમાં કોઈ દોરી શક્યું જ નથી.

દરેક ધર્મનો વિચાર કરીને એ દલબાજક
કાઢ્યો છે. કેટલાક સિદ્ધાંત અચ્છિત જેવા માલુમ
પડે છે, અનુભવ તેનો અનાદર નથી કરી શક્યો.
ભક્ત તુલસીદાસે અર્ધ દોહામાં કહી દીધું છે કે
“હયા ધર્મકા મૂલ હૈ.” ‘સત્ય સિવાય ખીલે ધર્મ
નથી.’ એ સનાતન વાક્ય છે. કોઈપણ ધર્મે આ
સૂત્રોનો ઇન્કાર નથી કર્યો. દરેક સૂત્ર જેને વિષે
શાસ્ત્રવાક્યનો હાવો કરવામાં આવે તેને સત્ય-
રૂપી ચરણ ઉપર હયા રૂપી હથોડા વતી ટીપી
જેવું જો તે નક્કર લાગે ને તૂટી ન જાય તો
યોગ્ય માનવું. તેમ ન લાગે તો હજારો શાસ્ત્ર-
વાદીઓની સામે ‘નેતિ’ ‘નેતિ’ કહ્યા કરવું.

તમારું જીવન આદર્શમય બનાવો. રોમમાં
તો આદર્શ પણ ફરી ગયો છે. પરંતુ હિંદમાં તે
આદર્શ ભલવામાં આવ્યો નથી. હિન્દુ કે મુસલ-
માન આપણે સર્વે આપણા પૂર્વજોનાં વારસદાર
છીએ. અને એ વારસો ત્યારે જ સંભાળી શકીશું
કે જ્યારે જીવનના આદર્શો પર સતત લક્ષ

આપવામાં આવશે. આપણા પૂર્વજોમાં સાત્ત્વિક-
વૃત્તિ પ્રધાનપદ લોગવતી હતી. પરંતુ આજે તે
નાશ પામેલી જણાય છે. જ્યાં જોઈએ ત્યાં દંભી
જીવન જણાય છે. હરકોઈ કાર્ય પ્રસંગે અસત્ય
બોલવાનું ડગલે અને પગલે થઈગયું છે તે ફર
કરેલું, અને જીવન સત્યમય બનાવવું જોઈએ.

સત્ય તો શુભીયે પણ તેવું ને તેવું જ ઝળકવું
જોઈએ. જે ત્રણે કાળે સત્ય જ આચરવા ઇચ્છે
છે તેનાથી ઉતાવળ ન થાય. વળી સત્યાચરણી
અભણે પણ અસત્ય ન વહે, ન આચરે. તે
અસત્ય કરવા કે હેલવા અસમર્થ બની જાય છે.

તુલસીદાસે પોતાને શકની ઉપમા આપી
તે હું બરોણર સમજી શકું છું. એ મારગ
શૂન્ય છે, કાયરનું ત્યાં કામ નથી. ચોપીસે
કલાક જે પ્રયત્ન કરે, ખાતાં, ખેસતાં, સૂતાં,
કાવતાં, ચીથ જતાં-દરેક ક્રિયા કરતાં જે કેવળ
સત્યનું જ ચિંતન કરે તે જરૂર સત્યમય બને.
અને જ્યારે સત્યનો સૂર્ય દેહમાં સંપૂર્ણ પ્રકાશે
છે ત્યારે તે છૂપો રહેતો નથી. ત્યારે તેને
બોલવાપણું કે સમજવાપણું રહેતું નથી.
અથવા તો તેના બોલવામાં એટલું જોર હોય
છે, એટલો જીવ બર્ષો દાય છે કે તેની અસર
લોકો ઉપર દુરત થાય છે.

(ક્રમશઃ)

બાપુ સાથે મારી છેલ્લી મુલાકાત

શ્રીમન્નારાયણ અમ્રવાસિ

પૃથ્વીના અનુભારીની દ્રષ્ટીએ હું દિલ્લી
એવો હતો સોજના હું જિનસાલવનમાં એવો હતો.
અને આશ્વના સપ્તામ્ય દાઝર રહ્યો હતો. આશ્વના
પક્ષી હું ગાધીજીના ખંડમાં એવો, ને તેએને પ્રમુખ
કર્તા. વર્ષાની સરથાએ અંગે મારે તેએની સાથે
કેટલાક મુદાએ અમવાના હતલ પણ ગાધીજી
થાકેલા ને ચિંતાનુર જાણ્યા, એટલે હું થોડો વખત
એસી રહ્યો. હવે તે દિવસે એમની રજા લીધી.
'આપણ, આવતી ટ્રાવે ફરીથી અહીં આવીશું,'
મેં કહ્યું. 'હાલે, આવતી કે ને સાને અપણે કેટલાક
પ્રશ્નો અંગે વાતચીત કરીશું.' આપણ ધીરેધી એલ્યા.

૧૦મી જાન્યુઆરીએ માર્ચના સપ્તામાં ધણી
એકી દાનવી દત્તી સરખાવમાં કેટલાક અર્ધે ગાંધી
નિરાશ્રિતોએ કોઠાદહ મચાવ્યો, પણ ગાંધીજીએ
તેઓને શાંત પાડ્યા, અને સખ્ત હાથે બાધ્યા
પછી શાંતિથી એસાડવા પડ્યા. પોતાનો ગુસ્સો હોડે
પાડવાને ધીરજ કરવા તેઓને ગાંધીજીએ સમજાવ્યા
ને કિંમત સમજાવી કેઈ અર્ધે સરવાળો નથી;
-એવું જણાવ્યું.

અંકુરો દૂર રહેવાના પ્રયત્ન પર બેસતા અધી-
શ્યએ થયા લાગણીપૂર્વક ચર્ચ કર્યું, “જાણક હોકા!
મને કહે છે કે અંકુરો કાઢી નાખ્યા એ પ્રભા-
દિતમાં નથી, એને ફેં જે બહેલાયો શિળા” છું
તે સાચવી વેળા હોય છે. ફેં કંઈ ફિરસ્તો નથી.
ફેં કંઈ છું એટલા માટે જ તમારે કાંઈ જાણત
રીકારી લેવી ન બોધ્યો. તમારે તમારી નબરે જેવું
બોધ્યો, અને શુદ્ધ વાપરતી બોધ્યો. તમારી
શુદ્ધિને અરનીકાઈ એવું કંઈ કદાપિ મારા બેવ
દબાર મહાત્માઓ કહેતા હોય, તે તમારે જોને
તારી રૂઆની દેવી બોધ્યો, તમે આ પ્રયત્નો વતરો
તે જ સ્વતંત્રતા જાળવી રાકશે, ને એને
લાયક જાનશે.”

શ્રાવના પછી જાણુ સાથે હું એમના ખડમાં
 ગયેલ ગંધીજીએ આમક વાત્તાલિક મદલના પત્રો

"Rhetoric"

એવા, અને તેઓના પરચવવારું સંમાન કરતા શ્રી. બીરોનને એ અંગે સુચનાઓ આપી પછી અને જાદાર પૂતળી દરી હોવાથી ખડખડા જોમની સાથે ફરવાનું સુચવ્યું. એ તેઓની ચોકકસ લથળી લખિયત અંગે થોડી ચાર પૂછપરછ કરી, કેટલા જાગવા પછી કામના કોથી વધુ યોગ્યને લીધે તેમજ સતત ચિંતાને લીધે તેઓના ચેદા પર રજીલ કાળાશ વર્તી આવતી હતી. પછીથી અમે વર્ષની સરચાઓ અંગે ક્રમશઃ પુકાઓ ખાજત વાતચીત કરી, મદિસાલમ અંગે ગાંધીજીએ જણાવ્યું:

“આપણા રચનાત્મક કામકાજ અંગે કંઈ પણ સરકારી મદદ સ્વીકારવાની હું વિરુદ્ધમાં છું. સાથે સાથે પ્રજા પાસેથી પણ આપણે કદ વધે પૈસાની ભીખ ન માગવી જોઈએ. આશરે જુનિયટી કેળવણીના સિદ્ધાંત અનુસરવા જોઈએ, અને ક્યાંકથી સરકાર બનવા માટે પૈસાના તમામ પ્રયત્નો કરી પડવા જોઈએ.”

हिंदुस्तानी प्रचारना कावि अंगे पोताने
आत्मा नियोजतां आप्त बोध्याः

“મને સજોવળે છે ત્યાં સુધી દેશના ભાગલા પડવાથી દિંદુસ્તાનીના પ્રત્યે અગ્નિના મારા મંત-
વ્યમાં મને સદેશ પહોં દેશર યશે નથી મારી
નજર સમક્ષ ભાવિ દિંદુસ્ત જે ચિત્ર પહેલું દર્શુ,
તેજ દાહમયા છે નામરી ને ઉડુ જે બાન્ને લીપી-
વાળા દિંદુસ્તાની સીપવા માટે હું આમદ રાખું
હું, દિંદુના મુજબીય અને ભાગોલિક રીતે ભાગલા
પડવા દશે, ખજ સંસ્કૃતિની દૃષ્ટિએ હું કાઈ
ભાગલા સ્વીકારવાનો ઇન્કાર કરું છું”

કોંગ્રેસ કારજવારી સમિતિને બાજુના નદી
સંકીર્ણવા માટે આંધ્રીજીએ કેવી દલીલ કરી હતી
તે આપણે જો જાણીએ છીએ, કારણ કે એનાથી
આંતરિક તેમજ આંતરરાષ્ટ્રીય રીતે કોલકુ વધુને
વધુ અગત્યનો જવાબો દિલીમાં કોંગ્રેસે જાતની મદદ

મમિતિની ખેડકા એમની સલાહ સાંભળ્યા વગર
 જામલાનો સ્વીકાર કર્યો. ત્યારે ગાંધીજી માટે રાત ને
 દિવસ ચિંતાના યર્ષ પડ્યા. બંગી કોલોનીમાં એમની
 સાથે રહેવાનો મને ગમ્યું. દિવસ સુધી મોકા મળ્યો
 હતો. અને દેશના ભાગલા પડતાંની સાથે એમનામા
 ને નોંધપાત્ર ફેરફાર થવા લાગ્યો, એટલું જ એ પૂરેપૂરું
 નિરીક્ષણ કરતા હતા. સૌથી ધ્યાન ખેંચનારી બીના
 તો એ છે કે ભાગલાના બીડા આઘાત પછી તેઓ
 મહજ ને મીરી સમજ કરવાની ચેતના યુગાવી મેળ.

“આપુણ, આપ પાકિસ્તાનની મુવાકાત લેવા
 ઇચ્છો છો?” એ પૂછ્યું.

“હા, જો કે પાકિસ્તાન જવાની સ્થિતિમાં
 હોત, તો આ ધડીએ જ ત્યા જવા ઇચ્છુ છું,
 પણ જ્યાં દિલ્હી જ મારી નજર સમક્ષ ભડકે
 બળતું હોય, ત્યાં કે રાખી શી રીતે જઈ શકું ?
 જ્યારે દિલ્હીનાં હિંદુઓ ને શીખોને હંડા પાડવામાં
 હું નિષ્ફળ નિવડ્યો હોઉં, ત્યારે પાકિસ્તાનના
 મુસ્લીમોને હું શું કહી શકું ?” આપુના દરેક શબ્દમાં
 ખેદ ને હતાશા હતી. એમના ગળે લાગણીનો કુમો
 ખાંચ્યો હતો.

આપુણ, દેશના ભાગલા સામે આપણો સખ્ત
 વાંધો છે એ કું સારી રીતે જાણું છું” તે જતાં
 આપે મહાસમિતિને કારોબારીનો નિયુક્ત માન્ય
 રાખવાની સલાહ આપી. આપના આ વલણથી
 આપણાં ધણા આપતજનોમાં પણ ચેરસમજૂતી પેદા
 થવા પામી છે. આપે મહાસમિતિને જુદી સલાહ
 આપી હોત, તો હિંદનાં આખા ઇતિહાસ જુદો
 હોત. આપું ધણા લોકો સાચેસાચ માને છે. ભાગલા
 પડ્યા પછી આપના વિચારોમાં ડાઈ પડેલો આવવા
 પાડ્યો છે.” એ પૂછ્યું.

“સહેજ પણ નહિ,” આપુણ એકદમ બોલી
 જાયા. “ભાગલા પહેલા કું ને પરિણામોને કલ્પી
 શક્યો હતો; તે જ્યારે મારી નજર સમક્ષ પ્રત્યક્ષ
 રીતે આવી ખડા રહેતાં હોય, ત્યારે મારા વિચાર-
 રોમા શી રીતે ફેરફાર થઈ શકે ? પણ કૉંગ્રેસ અંગે
 મારી નીતિ બાબત ને ચેરસમજૂતી પેદા થવા
 પામી છે એ જાણી મને ખેદ થાય છે. જાનાં

સ્પષ્ટીકરણ માટે હું મારા વિચારો તદ્દન સ્પષ્ટ રીતે
 તમારી સમક્ષ મૂકું છું.” પછી ગાંધીજી ધીમા પથ
 મક્કમ અવાજે એક પછી એક વાક્યો બોલવા લાગ્યા.

“કૉંગ્રેસ કારોબારી સમિતિને મેં હ મેશાં રાષ્ટ્રીય
 પ્રધાનમંડળ તરીકે માની છે. દરેક સ્વતંત્ર ને લોક-
 શાહી રાષ્ટ્રની સરકારને પરદેશી રાજ્યો સાથે કરારો
 અંગે વાટાઘાટો કરવાની જરૂરી સત્તા હોય છે, ને
 હોવી જોઈએ. નહિ તો, જો, પ્રધાનમંડળને દરેક
 અગત્યની વાટાઘાટો વખતે મુદ્દા અંગે ધારાસભાની
 મંજૂરીની જરૂર પડે, તો તમામ રાજકીય કામ
 અગત્ય થઈ પડે. હાલના મનોગામ કારોબારીએ
 હિંદના ભાગલા ક્યારનાય સ્વીકારી લીધા છે. આ
 કરાર સાથે ત્રણ પથો સંબંધ ધરાવે છે : બ્રિટીશ
 સરકાર, મુસ્લીમ લીગ ને કૉંગ્રેસ. જ્યારે બ્રિટીશ
 સરકાર અને મુસ્લીમ લીગ સાથે નાનુકે શરતેગો
 ચાલી રહી હોય, અને હ મેશાં પરિસ્થિતિ એટલી-
 પ્રવાહી હોય, ત્યારે કારોબારી મહાસમિતિને કે-
 ધારાસભાની ચરજ સારે છે એ અંગે કંઈ પૂછી ન
 શકે. ધારાસભા કે મહાસમિતિને પ્રધાનમંડળ કે
 કારોબારીના નિયુક્તને મંજૂર કર્યા વગર બીજો
 કોઈ ઉપાય નથી. એ કારોબારી સમિતિ સામે
 અવિશ્વાસની દરખાસ્ત પસાર કરી સંખ્યા પાસે
 તાકીદે રાજનામાં માગી શકે. પણ લોકશાહી દેશ
 તરીકે હિંદે એના પ્રધાનમંડળના નિયુક્તને સ્વીકાર્યા
 સિવાય જૂટકો નથી. આ તદ્દન સ્પષ્ટ શબ્દોમાં બંધા-
 રથીય પરિસ્થિતિ છે. જો હિંદ આ આંતરરાષ્ટ્રીય
 શિરસ્તાને ન અનુસરે તો દુનિયા એની હાસી ઉઘાડે
 આ કારણને લીધે જ મેં ધણી જ આનાકાની ને
 સખ આઘાત પછી હિંદના ભાગલા અંગે કારો-
 બારીના નિયુક્તને સ્વીકારી લેવાની મહાસમિતિને
 સલાહ આપી. હું કૉંગ્રેસનો છેદ ન ઉઘાડી શકવા
 દઉં, અને એ રીતે હિંદને દુનિયાની હાસીને
 પાત્ર થવા દઉં.”

ગાંધીજી જ્યારે આ શબ્દો ઉચ્ચારતા હતા
 ત્યારે તેઓ ધીરજનીર દતા. આનાથી વધુ સાચા
 પ્રેમસત્તાકવાદીનો જન્મલંકા ખરો ઇતિહાસ બતાવી
 શકે એમ નથી ને- શક્યો પણ નહિ એની મને
 ખાતરી છે. ગાંધીજી ભાગલાના વિચાર સામે સંપૂર્ણ

“ધ્યાન આપુ”

રાને વિરોધી હતા. પણ જમે તેવો જોગો નિષ્ફળ
હોવા છતાં કોમેસ્ટના આ ઘાવને ગાંધીજીએ માથુ
હાકા-પુ, કાલુ કે કોઝેમ એ પોતાની ઘેરી જ
સંસ્થા ઉપર હતી ને !

“તમે બચુતા નથી કે મારા હૃદયમાં કંટની
ઊડી બધા યઈ રહી છે।” મારી મામે બર્જન
ગાંધીજી કરણ સ્વરે બોલી ગયા. “દરેક દિવસ
મારે માટે હવે ભારે છે।”

થોડી વાર વિચારમગ્ન રહ્યા પછી ગાંધીજી
ધીમા અવાજે બોલ્યા, “વિઠ્ઠી આજે કાંઈ પિત્તકાર
અને દુતારાનથી ભડકે બગી રહ્યું છે. હિંદુઓ ને
શીખો મગજનું સમતોલનનું ગુમાવી મેકા હોવા
એમ લાગે છે. મારી વિનવણીઓ તેઓને કોઈ
અસર કરતી નથી એક એવો પણ સમય હતો કે
જ્યારે મારા શબ્દોની પ્રભા પર ભરખી અસર
થતી હતી. આજારે” એની કોઈ અમર હોનાની
અપેક્ષા થતી નથી।”

પૂર્ણી તેઓ સામે રહ્યા. અમે શરૂઆત ૩૦
મિનિટથી ખડમા કરતા હતાં એમના અમુક
સમયને આઠનો ભયો ભાગ નેરાનો. મારો કેાંઈ
આશા નહોતો, પણ તે દિવસે ગાંધીજીએ અકાં પત
એનાં પોતાના હૃદયની અવા કહી. એવામાં

“કંઈક થવું છે તોકો હજાર નાંબ છે તેમના નિઃશ્વાસી
ને લખને હું રે છું.”

ગ્રાહકો નોંધવાનાં નવા સ્થળો :

(૧) શ્રીમતી તારાવશ્મી ત્રિવેદી
આનંદ તરંગ પર્ણકુટી, વડોદરા	(૫) શ્રી-આર આર શેડ્ડની કુલ૦.
કેશવગામ, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ મુબઈ
(૨) શ્રી નાનુભાઈ મણિધાર
૪૫, નહેરુ રોડ, વિવે-પારવે (પૂર્વ)	(૬) શ્રી બસુભાઈ
કોઝેમ ખાદીબ ઘર, કાવળાદેવી, મુંબઈ
(૩) કન્નધવુ,
મિરાન રોડ, અમદાવાદ	(૭) શ્રી અમલગાલ મુનજીભાઈ
સાકરપેડ, સોલાપુર
(૪) એન. એમ ત્રિપાઠી સિ૦
૧૬૪, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ મુબઈ	(૮) શ્રી શાનિવાલ દવે
માધવવાડી, ૧૦૨, ઈ દાદર ૧૪

બગાવર માત્ર વાંચે, હમેશના કાર્યક્રમ મુજબ
પડિત નહેરુ ખરમા દાખલ થયા એનેનું બાપુની
રજા વેવા ઉત્સવનો ક્યો, ને સાથેના ખડમા
આ થો ગયે.

જ્યારે અધારી રાને હુ મિત્રતાબંધન છોડી
જનો હતો, ત્યારે બાપુના આ શબ્દો મારાજાનમાં
શુભવા લાગ્યા.

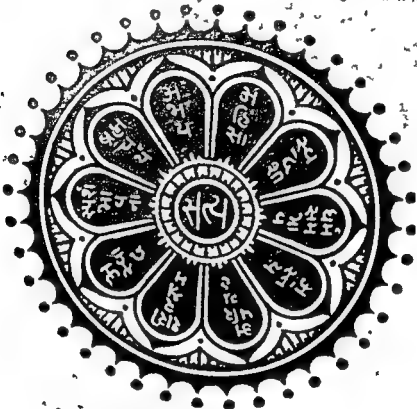
“તમે બચુતા નથી શ્રીમત કે મારા હૃદયમાં
કંટની ઊડી બધા યઈ રહી છે।” મારી મામે
બર્જન ગાંધીજી બોલી ગયા. “દરેક દિવસ મારે
માટે હવે ભારે છે.”

હુ છે ના મારા વાંચી ગાંધીજીના સંગત સપ-
કમા રવા છુ પણ ગાંધીજીને આવા પીરમ બીર
મે કોઈ વખત જોયા નથી તે છતાં ભારે
દિવસો તે આઠનો જ નવી અત આવી જશે એનો
મને મનાને પણ આન નહોતો, અને તે પણ
બાપુ સાથેની માગી આખરી મુનકાત પછી મારે જ
દિવસના કા સાગ્રામાં

ગાંધીજી નિ શકે ઇવનમાં મહાન હતા પણ
કાપુમાં એનાથી વધુ મહાન હતા પણ દુનિયા તે
અમનાં મલ્લુથી હળવે રાઈ સંધી મંગીલ જ રહે.

- અનુવાદક - ગા. વા. પટેલ.

વંદે શુરુ પદ્મજ, કૃપાસિધુ નરરૂપ હરિ ।
 મહામિલ તમપુજ, જાસુ અચન રવિરનિકર ॥
 શુરુ કે જે કૃપાના સમુદ્ર અને નરરૂપધારી વિષ્ણુ ભગવાન છે અને
 જેમના વચન સૂર્યકિરણની માફક મહામોહ-અજ્ઞાનરૂપી અંધકાર-સમૂહનો
 નાગ કરે છે, તેમના ચરણકમળની હું વંદના કરું છું. —રામાર્ચણ

જડ ચેતન જગ જન જાત, સકલ રામભય જાનિ ।
 બદલ સમકે પદ્મમલ, સદૌ જોરિ જુગ પાનિ ॥
 આ સસારમાં જડ અને ચેતન જેટલા પ્રાણી છે, તે સર્વને
 રામભય જાણી હું હ મેર્યા મારા જેઠ હાય જોડી તેમના ચરણકમળમાં
 પ્રણામ કરું છું.
 —રમાયણ

એ જાતના કાંઈમાં
 બેસતી રહેલી જાતના
 ખોરા નથી જાતના. પદ્મ
 પાણી રમતી જાતના બેસતો
 જા. ને રમતી જાતના
 ગાદી રમતી જાતના દેવ
 નો પદ્મ રમતી જાતના
 નમ. સોજા નાજા
 કાળી જાતના જાતના.

બાળકો
 રમતી રમતી

પ્રારાણાપુ

૦

આ માસિકમાં મુખ્યત્વે ગાંધીજીના તત્ત્વ-
માનના અભ્યાસીઓના લેખો, સંસ્મરણો,
ગાંધીજી તથા ગુરુદેવની વિચારમરણીનો સમ-
ન્વય કરી બને ઉપાસકોની આખરી ધ્યેયની
સાધનાના મનનીય લેખો, ધર્મ, કળા અને સંસ્કૃ-
તિનું સાહિત્ય, ગાંધીજીનાં અમૂલ્ય અપ્રગટ પત્રો,
છબીઓ, ચિત્રો તેમજ આપણાં સૌજન્ય લખનના
પ્રશ્નોને શયેલી બોધક વાર્તાઓ ઇત્યાદિ વિભાગો
દ્વારા ધૈર્યલક્ષી માનસી આપવામાં આવશે
વ્યવસ્થા :-

આ માસિક ૬૨ મહિનાની ૩૦મી તારીખે
પ્રમિદ્ધ ધામ છે. એટલે તે મહિનાનો અક આંક
મહિનાની પહેલી અથવા બીજી તારીખે મળશે

પ્રગટ તારીખ પછી ૬મ રિવસમા અક
ન મળે તો ટપાલમા તપાસ કર્યા પછી જ
કાર્યાલયને જવાવવું. આહુકાએ પત્રવ્યવહાર
કરતી વખતે પોતાનો આહુક નબર અવશ્ય
જણાવવા વિનંતી છે.

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૬૭ છે. પરદેશ માટે
શિલિંગ ૧૨૭ છે. તે કાર્યાલયને સરનામે
મનીઓર્ડરથી મોકલવું.

પ્રથમ અંકથી આહુક શરૂ આવશ્યક છે. જ્યાં
મુખી સિલકમાં હશે ત્યાં મુખી પાછલા અંકે
મળશે લવાજમ મ. ઓ થી મોકલના મ. ઓ ની
કુપન પર પૂરું કેમણ વગેરે સ્પષ્ટ લખવું

એક અકના બાર આના મળેથી નમૂનાનો
અંક મોકલી આપશે

આહુકો નોંધવાનાં સ્થળો :-

(૧) શ્રીમતી તારાલક્ષ્મી ત્રિવેદી

આનંદ તરંગ પર્ણકુટી, વરોહસ

“પ્રારાણાપુ” કાર્યાલય, રૂપાવનન, ૬૫, નંદેર રોડ, વિલેપારદે મુમ્બઈ ૨૪

પ્રકાશક અને મુદ્રક. પીરેન ગાંધી “પ્રારાણાપુ” મુદ્રણાલય, નંદેર રોડ, વિલેપારદે

(૨) ઇન્દ્રધનુ,

મિશન રોડ, અમદાવાદ

(૩) શ્રી. ચીમનલાલ તમાકુવાલા, ૧મી

તમાકુવાલા એન્ડ સન્સ, ખુરાનપુરી,

ભાગેળ, સુરત

(૪) શ્રી. મનસુખલાલ બદવલ ગાંધી

૩૬, નાગદેવી કોસ લેઈન, મુંબઈ

(૫) શ્રી ગીરધરલાલ દામોદરદાસ લિમિટેડ

રીડ રોડ, પેલીસેયોડીની સામે, અમદાવાદ

(૬) શ્રી. રમકૃષ્ણ બાંમુલજી

તિલક ચૌક સોલાપુર

(૭) એન. એમ ત્રિપાઠી સિં

૧૬૪, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ મુંબઈ

(૮) શ્રી. વ્યવસ્થાપક પાલી બંદાર આજી

(૯) શ્રી. આર. આર. શેઠની કુા

કેશવભાગ, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ મુંબઈ

(૧૦) શ્રી. ઝોંધવલ શીવજી ભેપી

૨૩૩-૩૫, બાત બનર, મુંબઈ ૬

(૧૧) શ્રી. બચુભાઈ દવે

કોંગ્રેસ પાર્ટી બંદાર, કાલખાદેવી, મુંબઈ

(૧૨) શ્રી. રમણીકલાલ મેઘાણી

૧૪, અમરતલા સ્ટ્રીટ, કલકત્તા

પરદેશમાં - “અંદર અંકુશ” લવાજમ
નીચિના સ્થળોએ ભરી શકાશે.

(૧) શ્રી. પ્રભુદાસ જ. પંજરીઆ

પો. બો. નં. ૧૨૬, નંદેરબી, કેન્યા કોલોની

() શ્રી. રતીલલ પાલા, લોરેન્સો મારકવીસ

પો. બો. નં. ૧૨૮૭, [પો. ઈ. આ.]

(૩) શ્રી. અમૃતલાલ વોરા

પો. બો. નં. ૧૬૦, કચ્છાલા [સુગાન્ડા]

ધાર્મિક

ઉદ્ધરેદાત્મનાત્માનમ્

[ગાંધીજી અને ગુરુદેવની જીવનસાધનાનું અનુશીલન કરતુ માસિક]

વર્ષ ૩

૩૦ એપ્રિલ

અંક ૩

આચાર ધર્મ

રામચંદ્રજી વનવાને જવા તૈયાર થયા ત્યારે દશરથ રાજાએ તેમને કહ્યું કે, કૈકેયીને આપેલા વચનની શિકર નહિ, વચનભંગ થવા છતાં રામચંદ્રજીએ વનમા ન જવું આ કૌટિક અને રથૂવ પુત્ર-ભાવથી ઉત્પન્ન થયેલી ઇચ્છાનો અનાદર કરી રામચંદ્રજીએ વનવાસ જઈ ખરી પિતૃભક્તિ કરીને દશરથ તોમ જ પોતાતુ નામ અમર કર્યું. હરિશ્ચંદ્રે પોતાની જીને વેચી શકિતને ગમે તલવાર મૂકવા મુખી પણ તત્પર રહી ઓભળિ અને પુત્રપ્રેમ બતાવ્યા પ્રહલાદે પિતાની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરી પિતૃ-ભક્તિ કરી તેનો ઉદ્ધાર કર્યો. મીરા-બાઈએ કુબાસાણાને ત્યજી કુબાસાણાને જ પોતાના ભક્ત બનાવ્યા. ક્યાનંદે પોતાના માખાપ પાસેથી નામી, થયેલી સમાઈ તોડી, પાછળ મોકલેલા માણસોના હાથ-માંથી પણ છટકી જઈ માતૃ-અને પિતૃ-ભક્તિ કર્યા. શુદ્ધ દેવ પોતાની મુવાન ભાવોને સૂતી મૂંછીને પોતે ચાલી નીકળ્યા.

અવા ઘણા દાખલા આપણને મળી આવે છે. તેનું ચિતવન કરી તમને જે સંકટ પડ્યું છે તેવે સમયે આપણે અન્તરવિચાર કરી ખરી નીતિના ધોરણે જે ચોખ્ખાએ તે કરવું રહ્યું છે અવણને સતિ સૂક્ષ્મ અને રથૂવ ભક્તિ એક જ પ્રવાહની હવી, એટલે આપણે તેનો દાખલો ઘણી રેખા લઈ ખરું થું છે તે નથી નોંધી શકતા સત્ય આગે ચાલનારને હ મેશા સત્ય આગે અણીને વખતે સૂઝી આવે. છે વેરાઅના પદો વગેરે આપણે વાંચીએ તે બે આપણને ધર્મસંકટો સમયે કિપયોગી ન થાય, તો આપણે તે માત્ર પોપટની આંકે વાંચી ગયા જ ગણાઈએ. તે વિચાર્યા તો ન જ હોય ગીતાંજી, વાંચવા છતાં બે તે આપણને અત સમયે મદદ ન કરે તો ગીતાંજી વાંચ્યા તે ન વાંચ્યા બરોબર છે. તેથી જ હું હ મેશાં કહેતો આવ્યો છું - થોડું વાંચો પણ જે વાંચે તે વિચારો ને તેનું રહસ્ય સમજી તે પ્રમાણે કરવા તૈયાર રહો.

ગાંધીજી

આશ્રમનાં ભજનો

પ્રભુ મારે અવશુષ્ક ચિત્ત ન ધરે ।
 સમદર્શી હું નામ તિહારો ચાહું તો પાર કરે ॥
 એક નદિયા એક નાર કહાવત મેલો હિ નીર ભર્યો ।
 જ્યાં મિલ કરે એકબસન ભયે સુરસરિ નામ પર્યો ॥
 એક લોહા પૂજામે સંખત એક ઘર બધિક પર્યો ।
 પાનસ ગુણઅવશુષ્ક નહિ ચિંતવત કુચન કરત ખરે ॥
 ધહ માલો જમજલ કહાવત સૂરદાસ સગરો ।
 અખડો બેર બોહિં પાર ઉતારો નહિ પ્રભુ જાત દર્યો ॥

હે ભગવાન, મારા અવશુષ્ક મનમાં ન આણુતા,
 કેમ કે તમે સમદર્શિવાળા છો, અને ઇચ્છો તો જેમ
 ગુણધાનીને તેમ પાપીને પણ સંસારસાગરને બોલો
 કઈ લઈ લાઓ છો.

એક નદી છે, ને એક નાળું છે, જેમાં મેલું
 પાણી ભર્યું છે, પણ જ્યારે મેથ મળીને એકરંગ થાય
 છે ત્યારે સુરસરિતા (દિવનદી) એવું નામ પડે છે.

એક લોહું દેવસેવાની સામગ્રીમાં હોય છે, ને
 એક ખાટકીને ઘેર પડ્યું છે, પણ સ્પર્શમણિ ગુણઅવશુષ્ક
 ચિંતવતો નથી, અને બેચને સુવર્ણરૂપ બનાવે છે.

સૂરદાસ કહે છે, કે આ સંસાર ખોટો છે અને
 માણસને દસાવનારી બાળ જેવો છે આબુદ્દેર મને એ
 સાગરને જેલે પાર ઉતારો, જેથી પતિતને પાવન કરવાની
 તમારી પ્રતિષ્ઠા છે તે ખોટી ન. પડે.

મન-મૃત્યુદાતા ને જીવનદાતા

એક કઠિયારો હતો તે દુરના જ મલભારી ચંદનવૃક્ષના લાકડાનો ભારો કાળીને શહેરમાં વેચવા આવતો પણ ચંદનના લાકડા ઠોણ વેચાતા હો? આખો દિવસ તે બટકતો તો પણ તેને કોઈ ધરાક મળતું નહિ, એટલે તે નિરાશ થઈને પાંચો ઘેર જતો એક દિવસ તેણે નગરજનને પૂછ્યું 'ભાઈ' મરી ખસે આ ચંદનના લાકડાનો ભારો છે. તે કેઈ ખરીદતું નથી. તેને કોઈ ધરાક મળશે?'

'ભાઈ, ચંદનનું લાકડું તે કોણ રાજ વાપરે? એ તો કોઈ રાજ મહાપુરુષ મરે તો તેની ચિંતા બદે ઉપયોગમાં આવે. બહી કોઈ ખરીદે નહિ'

કઠિયારોને થયું કે લાવને આ ભારો લઈને રાજમહેલની ખજાનાની શોધમાં ભેંસુ નાનનું મૃત્યુ થય તો તરત જ મારો ભારો વેચાઈ જશે.

કઠિયારો હવે રાજ સવારના રાજમહેલની ખજાનાની શોધમાં ભારો લઈને બેસે રાજ રાજ સવારમાં બહારીને અરૂંખામાંથી નજર કરે તો આ કઠિયારોને ચંદનના લાકડાના ભાર સાથે બેઠેલો જુઓ કઠિયારોને રાજને ભેટા જ મનમાં થાય કે હવે ક્યારે આ રાજનું મૃત્યુ થાય ને મારો ભારો ખપે

બીજા પ્રાણથી રાજને પણ કુનૂહલ થયું કે આ કઠિયારો હમણાં કેમ રાજ સવારના બહારી બેસે છે ને રાજ સુખી બેસી રહે છે તેણે એક ને કરને ખાનગી રીતે તપાસ કરવા મોકલ્યો. નોકરે સહજભાવે કઠિયારોને બહારી બેસવાનું કારણ પૂછ્યું ને કઠિયારોએ એવા જ સહજભાવે તેનો જવાબ આપ્યો. નોકરે આ જવાબ રાજને ખચકાતા ખચકાતા કહ્યો

રાજને મનમાં થયું 'જિયારો કઠિયારો!

કેવી આતુરતાથી ચોળે લાવે તે મારા મૃત્યુની શક્ય બેઠે રહ્યો છે?' રાજના મનમાં આ વાત નિરંતર ઘોળાવા લાગી ને જ્યારે જ્યારે અરૂંખા ખજાના નજર કરીને આ કઠિયારોને જુઓ ભારે એ જ વાત-ચંદનનો ભારો અને પોતાનું મૃત્યુ એ તેની આખી આગળ તનવરવા લાગ્યું

દિવસે દિવસે રાજનું શરીર બગડવા લાગ્યું કઈ ન કામ્ય એવો વ્યાધિ તેના શરીરને પીડવા લાગ્યો. રાજ્યના સારા સારા વૈદ્યો ને રાજવૈદ્ય આનું નિદાન કરવા લાગ્યા પણ શરીરના કોઈ ભાગમાં રોગનું ચિહ્ન ન હતું છતાં રાજ ફહાડે દિવસે મુકાતો જતો હતો, એ વાત નહી

રાજવૈદ્ય આ વ્યાધિનું મૂળ શોધવા ખૂબ પ્રયત્નો કર્યા મહેલમાં બનતા નાનાં મોટાં તમામ બનાવોની તપાસ કરી આખરે એક નોકર પાસેથી આ કઠિયારોની વાત જાણવા મળી વૈદ્યને રોગનું મૂળ ક્ષાય લાગ્યું હોય એમ લાગ્યું

એક દિવસ તે સવારના પોરમાં રાજ પાસે ગયો રાજની નાક ક્ષાયમાં લીધી ખૂબ બારીકાઈથી તે તપાસી વૈદ્યે કહ્યું 'મહારાજ આખરે તમારા વ્યાધિનો ઉપાય મને ક્ષાય લાગ્યો છે પણ તે ઉપચાર તમારે કામ્ય કરવો પડશે'

'શું?'

'તમારે રાજ સવારના પહોરમાં ચંદન વૃક્ષનું લાળુ લીવું ફાટવું કરવું બેઠેલો આ ફાટવું ક્યાંથી મળે, તેની આપણે તપાસ કરાવવી પડશે'

રાજને તરત જ પેલા નોકરને કહ્યું 'બે, બેઠેલો પેલો કઠિયારો આપ્યો છે?'

કઠિયારોને જ્યારથી ખબર પડી કે રાજની

તથિયત બગડવા માંડી છે, ત્યારથી તે લગભગ ચાવીશે કલાક ત્યાં જ બેઠી રહેતો. કોણ બધું ક્યારે રાત્રીનો દેહ પડે ને તે વખતે પોતે હાજર ન હોય તો?

કઠિયારે ત્યાં જ બેઠો હતો, નોકર તેને રાત્ર પાસે તેડી ગયો.

‘જો ભાઈ કઠિયારા,’ રાજવંદે કહ્યું. ‘તું આ ચંદનના લાકડાં ક્યાથી લાવે છે?’

‘હૂર જંગલમાંથી, મહારાજ.’

‘જો, ત્યારે રાજ વહેલી સવારે ચંદનવૃક્ષ ઉપરથી તફન તાલું લીધું’ કાતણ કાપીને સવારમાં રાત્ર બેઠે ત્યારે તેમને હાજર કરી દેવાનું છે. અને તે કાતણની તને રાજની સોનામહોર

આ માસની છબી

એ ધન્ય ઘડી

બાપુ સંતપુરુષ હતા એ સાચું પણ બીજા સાધુ સંતોની જેમ બાપુએ કદી નથી કહ્યું કે સંસાર છોડી એકાંતમાં બેસી ઈશ્વરને ભજો. બાપુને ઈશ્વર તો જનસમૂહમાં રહી દરિદ્રનાશયણની સેવા કરવી એમાં જ વસેલો છે અને તેથી જ બાપુ સમૂહમાંથી કદી વેગળા રહી જ નથી શક્યા. સંત પુરુષોને શાંતિ ગમે છે. બાપુને પણ ગમતી. પણ બાપુ ત્યાં જ્યાં ત્યાં શંભુમેળો હોય જ. આશ્રમમાં હોય કે બહાર, રસ્તા ઉપર હોય કે ટ્રેનમાં, લોકોનાં ટોળેટોળાં દર્શનાથે જિભાં જ હોય. કેટલીક વાર તો ટ્રેનમાં મેં બાપુને લોકોના જયજયકારનો અવાજ સહન ન કરી શકવાથી કાનમાં આંગળાં નાખી શાંતિથી જિભા રહી લોકોને દર્શન દેતા જોયા છે. આવા પ્રસંગોએ સહેજે થતું: “ખરેખર, કીર્તિ” એ તો લોકોત્તર વિઘ્નૂતિઓની અપરિહાર્ય શિક્ષા જ છે.” પણ જેની આંખોમાં પ્રાણીમાત્ર માટે કડુણા જ વરસે છે તેને થોડું જ આવું થાય? તે તો પોતાને ત્રાસ લાગે છતાં સહન કરવામાં જ સુખ અનુભવે છે.

૬૪ (૧૯૫૦)

મળશે તે તારે કાતણ આપીને રોકડી લઈ લેવી.’

કઠિયારાના આનંદનો પાર ન રહ્યો. બીજે દિવસથી રાત્રને લીધું ચંદનનું કાતણ મળવા લાગ્યું. કાતણ આપવા આવતા કઠિયારાના મોં ઉપર આનંદ ને આશા ઉભરાતાં હતાં. બધું કે તેની આંખો બોલતી હતી, ‘હે ભગવાન! આ રાત્ર સો વરસનો ધાય ને માડું કાતણ રાજ ખપે!’

રાત્રના મૃત્યુની રાહ જોઈને બેસતા કઠિયારાના મોંને બદલે રાજ તેના લાંબા જીવન માટે લોળે ભાવે અંખતા કઠિયારાનું કાતણ એ રાત્રના તમામ રોગને હરનાડું ઔષધ થઈ પડ્યું.

— ધૃવશંકર બટ

આવા આપણા બાપુને એકલા ફરવા જતા ભાગ્યે જ કોઈએ જોયા હશે. એક દિવસે સેવાશ્રમમાં બાપુ અચાનક સુકરર કરેલા સમયથી થોડા વહેલા ફરવા નીકળી પડ્યા. સાથે કોઈ ન હતું. ધવલ વસ્ત્રમાં લોકડીના ટેકે શાંત, પ્રસન્ન છતાં ગંભીર વદને પ્રયાણ કરતા બાપુ આ પૃથ્વી ઉપર જાણે બુદ્ધનો અવતાર જ કેમ ન હોય! ખરેખર એ જીવનનો સુધન્ય અવસર હતો. આવા પુનિત પ્રસંગોની છબીઓ લેવાનું હું કદી ન સૂકતો. આ માસની છબી એવા જ એક સુઅવસરે અડપાયેલી છે. ત્યાં પણ કુદરતે કયાં બાપુને એકલા રહેવા દીધા છે! બીજા છોડની સાથે તુલસીનો છોડ પણ મલકીને જાણે કેમ ન કરી રહ્યો હોય કે અમે કેવા બડભાગી છીએ! અમે પણ એ સંતની ચરણરજથી પુનિત બની રહ્યા છીએ. અને વળી તેની વાતને ટેકો આપતું હોય તેમ તાડતું ‘ઉચું’ વૃક્ષ પણ અપડા પાછળથી ટાકિયું કરી રહ્યું છે!

આમ આ માસના ચિત્રનું દર્શન મંગળ-મય અને પાવનકારી બને છે..... સંપાદક

રામાપુ”

નયી તાલીમ અને નવો સમાજ

શ્રી. બ્રજસહાઈ મહેતા

આજે નયી તાલીમની જરૂર જિંદગીમાં છે કેમ કે આપણે નવો સમાજ ઇચ્છીએ. આપણે એવો સમાજ ઇચ્છીએ જ્યાં માણસોની જાતોને એકબીજા સાથે જોડવાનું કારણ થાય. એવું નામ જ સર્વોદય સમાજ.

એમ તો સમાજમાં ફરક વ્યક્તિ પોતાના બધા માટે જ મથી રહી હોય છે. પણ એ બધી મથામણ છતાં સમાજમાં કુખ શક્તિ વધેલા દેખાતાં નથી આવડે. કારણ શું છે? કારણ સાવ સાદું અને નજરે પડે એવું જ છે. સૌ કોઈ આજે કુખસપત્તિ ગણે છે પણ એ માટે કરવી જોઈતી મહેનતમાંથી લગભગ બધા જ છટકવા માગે છે. પરિણામ એ આવે છે કે જે નબળા છે એમને સબળા ખાતર અને અબધુ છે એમને બધું જ ખાતર વધારે મહેનત કરવી પડે છે. આનો અર્થ એ થયો કે બીજા મહેનત કરે અને હું એના ફળ ભોગવું. આવું કરવું એ બેફૂડ છે. પણ મારે જો એ કરવું જ હોય તો એ બેફૂડ ન દેખાય એવી સુક્તિ અજમાવવી રહી. એટલે ગરબધી, બચથી કે લાલચથી બીજા સતત મારા માટે કામ કર્યા કરે એવો હું મારી બુદ્ધિનો ફાવ લઉં. આવો ફાવ લડાઈ તો જ ખરાબ દેખાયો વિના હું બીજાની મહેનતનાં ફળ ખાઈ શકું. આજે આપણા સમાજનો બહુ મોટો જામ આમ અણકેટું બાળાની સુક્તિ લડાવી રહ્યો છે અને એથી જ સમાજમાં વેરઝેરની લાગણી વધતી જાય છે.

નયી તાલીમ મારફત આપણે આપણા "આરાખાપુ"

સમાજમાં એવા વિચારને સ્થિર કરવા માગીએ છીએ કે અમારે અણકેટું નથી ખાવું, અમારે અમારી જ મહેનતના ફળ ખાવવા છે. પણ આ વિચારમાં માનવતાએ શરીરશ્રમ માટેનો શોખ કેળવવો પડે છે, શરીરશ્રમ કરવાની આદત અને આવડત કેળવવી પડે છે અને શરીરશ્રમ સાથે બુદ્ધિ તત્ત્વ બેળવવું પડે છે. આ ત્રણેય ચીજો આજે આપણા સમાજમાંથી અદૃશ્ય બનેલી દેખાય છે એથી જ આપણે સમાજ આજે પણ બની ગયો છે.

એક બાબત બુદ્ધિ વાપર્યા વિના નીરસપણે કેવળ શરીરશ્રમ કરનારાઓનો એક મોટો વૈતર કરનારો શોષિત અને અબુધ વર્ગ પેદા થયો છે અને બીજા બાજુ તણખડું તોડીને એના બે કંકડા પણ ન કરે એવો એક નાનો પણ શોષક અને બુદ્ધિશીલી વર્ગ પેદા થયો છે. આ બંને વર્ગોની આંખો નિરંતર એક બીજા સામે લગ્યા કરે છે. બંને પ્રવૃત્તિ કરે છે પણ બંને પામતા છે. નયી તાલીમ મારફત આપણે આ શરીરશ્રમ અને બુદ્ધિનો સુમેળ જમાવીને જીવનમાં નવો આનંદ પ્રગટાવવા માગીએ છીએ. નયી તાલીમનો વિદ્યાર્થી શરીરશ્રમથી પાછો નહિ પડે, એ જ કોઈ શરીરશ્રમ કરશે તે સમપૂર્ણ કરશે અને શરીરશ્રમના કાર્યમાં પણ એની બુદ્ધિ વાપરશે. આજે આપણા સમાજમાં જે જે અસ્વાભાવિક અને વિરોધી દેખાતા વર્ગો પેદા થયા છે એમની અસ્વાભાવિકતા અને વિરોધીતત્વને દૂર કરીને નયી તાલીમ એ બંને વચ્ચેનું અંતર નિવારવા માગે છે. નયી તાલીમ લઈને તૈયાર થયેલા નાગરિક

કોઈને ચુસવાનો કે છેતરવાનો વિચાર સરખો નહિ કરે અને કોઈથી ચુસાવાની કે છેતરાવાની નબળાઈ પણ નહિ દાખવે એવી અપેક્ષા રાખવામાં આવી છે.

વિચારપૂર્વક શરીરશ્રમ કરનાર સ્વાભાવિક રીતે સાદાઈ તરફ વળે છે. “વધારે શોગવો અને વધારે પેદા કરો.” એવા આજ કાલ વહેતા મુકામેલા વિચાર પ્રવાહને સર્વોચ્ચની સંસ્કૃતિ આવકારતી નથી. સર્વોચ્ચની સંસ્કૃતિનો પ્રધાન સૂર છે તેન ત્યક્તેન ભૂજિયા: સ્વામીને ભોગવી ભણુ. ખીજનું જે થવાનું હોય તે થાય. હું છું અને હું ભોગવું એવો સ્વાર્થી વિચાર ઠરી ભારતીય સંસ્કૃતિને ડુચ્છો નથી.

सर्वेन्द्र सुभिनः सन्तु सर्वे सन्तु निराभयाः ।
मर्वे भद्राणि परयन्तु भा कश्चिद् दुःखमाप्नुयात् ॥

આ જગતમાં સર્વે પ્રાણી પદાર્થ સુખી થાયો, સર્વે કોઈ કલ્યાણને શુચ્છો-પાત્રો અને કોઈને કોઈ પણ દુઃખ થાયો નહિ. દુઃખમાં બધાં જીવે અને હું પણ જીવું એ છે આપણી સર્વોચ્ચ સંસ્કૃતિનો આદર્શ.

આપણા આવા ઉમદા આદર્શને સિદ્ધ કરવો હોય તો આપણા ગામડાંઓને ભોગે શહેરોને તાબ કરવાની વાત એમાં આવી શકે નહિ. ગામડાંઓ જીવે અને શહેરો પણ જીવે. પણ કોઈ કોઈના ભોગે નહિ. સૌ સૌના પગ પર અને છતાં સરખે સરખાના પરસ્પરાવલંબન ભાવથી.

હિન્દુસ્તાન ગામડાંઓનો હેશ છે એનાં ગામડાંઓને પગભર કરવા હોય તો એના ઉદ્યોગ ધંધાની ખીલવણી કરવી જોઈએ. કેન્દ્રિત ઉદ્યોગ ધંધા નહિ પણ વિકેન્દ્રિત

ગામઉદ્યોગો અને ગૃહઉદ્યોગો જ હિન્દુસ્તાનના ગામડાંઓને પગભર બનાવી શકે. આપણા સમાજ જીવનથી અસ્પૃશ્ય રાખે, આપણી આશુભાશુ પથરાયેલી કુદરતથી અલિપ્ત રાખે, અને જે ઉદ્યોગો ઉપર આપણા ગામડાંઓનું જીવન નિર્ભર છે એ ઉદ્યોગથી વચ્ચિત રાખે એ કેળવણી આપણી સ્વાભાવિક કેળવણી નહિ કહેવાય. આજ સુધી આપણે આવી અસ્વાભાવિક કેળવણી મેળવી છે અને એને લીધે જ આપણે ત્યાં કામ કરનારા કરોડો હાથો હોવા છતાં આપણે નિરાધારતા અનુભવી રહ્યા છીએ. આપણા સ્વાભાવિક જીવનમાં ખપી જાય એવી કેળવણીની રચના માટે જ ઉપર જણાવ્યાં ત્રણેય તત્ત્વો ઉપર નથી તાલીમ પાસ ભાર મૂકે છે.

વાંચતાં લખતાં અને ગણતાં શીખવું એ કેળવણી મેળવવાનું એક સાધન છે. પણ એ કેળવણીનું સર્વસ્વ નથી. માણસ પોતાનો અને પોતાના સમાજનો સર્વાંગી વિકાસ સાધવાની આવડત કેળવે એ છે મનુષ્યની સાચી કેળવણી. એ કેળવણીનો પાયો છે ચારિત્ર્ય અને ચારિત્ર્ય કોઈ મગજમાં માહિતી એકઠી થાય એટલાથી નથી કેળવાતું. એ માટે તો શરીર મન બુદ્ધિ અને આત્માને વિકસ થાય એવી પ્રવૃત્તિઓ યોજાવી જોઈએ જવાબદારી ઉઠાવવાનો આત્મવિશ્વાસ વધારે, લીધેલું કામ સારામાં સારી રીતે પાર પાડવાની આવડત કેળવે અને બાળકના સદ્ ગુણોનો ઉત્કર્ષ કરે એ છે મનુષ્યની ખરી કેળવણી. આવી કેળવણીનું ખીલું નામ નથી તાલીમ. આ નથી તાલીમ અપાય તો જ આપણી કલ્પનાનો નવો સમાજ જોસો થાય.

શ્રી. ગુરુદવાય નમઃ

[ભારતની સંસ્કૃતિમાં સત્યમત આદર્શનું અગ્રણ્ય છે. જ્યાં જો નહીંતો સત્યમત થતો હોય છે એ સ્થળ તીર્થ અને જો એ સ્થળનું દર્શન મનુષ્યમય શુચિમય અને પાવનકારી બને છે. આધીજ્ઞ અને શુરુદેવ એ બંને મહા-વિશ્વતિના ઉન્નત સ્થાનના સત્યમતથી જ સ્વતંત્ર ભારતનું ભવિષ્ય ગૌરવશીલ બનશે. આ બંને મહાપુરુષોના સ્થાનભિલાષને મંચિત કરીએ એમાં જ આપણું કાર્ય છે.]

“માનવને માન આપવું થયે, નહીં તે ઈશ્વરનું અપમાન થયે.”

મહાપુરુષોનું એક વિશેષ લક્ષણ હોય છે. ફરેક માણસને કોઈ પણ બેદલાવ વિના અતરથી સાચું માન આપવું, તેની માનવતાની કદર કરવી એનું કારણ એ છે કે તેઓ ફરેક વ્યક્તિમાં એક જ હૃદયી કે શક્તિ-જો સત્ય છે બધામાં જોનો વાસ છે—ને જુએ છે શુરુ નાનકેના શબ્દોમાં કહીએ તો

“સખ મે રામ રહ્યો એકાકી.”

સકલ સંગઘમરી બળવ્યાર્થ ॥”

એટલા માટે જ તો પ્રભુના બકેતો કહે છે, સખ મદ તીર્થ હરિદ્વાર કાહે ભાઈ? ” પણ એવો અનુભવ કરવો સહેલો નથી. એ કઈ વરસોની નહીં પણ જન્મજન્મ-ભાતરની સાધનાનું પરિણામ અને પ્રભુની કૃપાનું ફળ છે.

આધીજ્ઞ અને શુરુદેવે પહેલા પોતાની અદર પ્રભુને અનુભવવાનો, તેનો સ્પર્શ પામવાનો પ્રયત્ન કર્યો. પછી બીજાઓમાં

“ધ્યાનપાત્ર”

પ્રભુના દર્શન કર્યા પ્રભુની પ્રીતિ અને નીતિ અને હિતેચ્છતા એ ત્રણે કીમિયથી પોતાને પવિત્ર કરીને તેઓ બીજામાં પ્રભુને જોઈ શક્યા.

ફરેકમાં પ્રભુનો વાસ છે એવો ફલ વિશ્વાસ રાખવાને કારણે જ અસ્પૃશ્યતા-નિવારણ માટે આધીજ્ઞ અને શુરુદેવે જીવગી ભર લડત લડી, જેમ આધીજ્ઞના ‘શિનિક્ષ’ આશ્રમમાં તેમ શુરુદેવના ચાતિનિકેતાન આશ્રમમાં શરૂઆતથી જ ફરેક શક્તિના વિદ્યાર્થી અથવા વ્યક્તિને સમાન અણવામાં આવતા હતા. આધીજ્ઞની બાબતમાં બન્યું હતું એમ શુરુદેવને પણ ઘણા લોકોએ મહેલું મારેલા. ‘તમે તો બ્રાહ્મણને અને ભગીને એક જ પાટલે બેસાડવા માગો છો. એમ તે કદી બનતું હશે?’ પણ રૂઢિચઢ સમાજના વિચારોના વિચાર ન કરતા તેઓ જે સત્ય છે તેને અત સુધી વળગી રહ્યા.

ગાંધીજી અને ગુરુદેવ કૃષ્ણ હિંદુ-મુસલમાનનો મિલાપ નહીં પરંતુ આખી માનવ-જાતિનો મિલાપ ધ્વજતા હતા, તેનું પશુ કારણ એ જ હતું કે માનવને માન આપવું ઘટે, નહીં તો ઈશ્વરનું અપમાન થયે. હિંદુ અને મુસલમાન વચ્ચે-ખાસ કરીને આપણા દેશમાં-પ્રીતિ વધે એમ તેઓ જાને જાણતા હતા, કારણ કે અપ્રીતિનું ફળ બહુ કડવું હોય છે એવી તેઓને પ્રતીતિ થઈ હતી. એ સાડુ તેઓએ જેટલું બની શકે એટલું કર્યું. પણ જ્યાં રાજનીતિને નામે ઝેર ફેલાવવામાં આવે અને લાઈને ભાઈથી જુઠા પાડવામાં આવે ત્યાં પ્રીતિનો પેકાર કોણ સાંભળે ?

ગાંધીજી અને ગુરુદેવનું એ જ માનવ-માન આતિથ્યમાં અને રાજીની સેવામાં પણ જોવામાં આવે છે. જેઓ કોઈ વખતે સાબર-મતી કે સેવાશ્રમ અને શાંતિનિકેતનમાં મહેમાન તરીકે રહ્યા છે તેઓ સારી પેઠે જાણે છે કે તેઓની કેટલી સંભાળ લેવામાં

આવતી હતી. તેઓની હરેક જરૂરિયાત, નાનામાં નાની જરૂરિયાત પણ, પૂરી પાડવામાં આવતી જેથી તેઓને પૂરતો આરામ મળે. અને કોઈ વાર મહેમાન માંદો પડે તો હવા-ઘાટ તેમ જ ણીજી સેવા ઉપરાંત ગાંધીજી અને ગુરુદેવ દર્દીની ખબર દિવસમાં કેટલીયે વાર પુછાવતા અને જ્યારે જ્યારે બની શકતું ત્યારે પોતે પણ દર્દી પાસે આવીને જોઈ જતા. તેઓ જાને દર્દીને ધીરજ અને શાંતિ આપવા સાડુ કોઈને કોઈ રમૂજ ચર્ચા કરતા અને તેને હસાવતા. તેથી તેનું હૃદય થોડા વખત માટે તો દૂર થઈ જ જતું. દર્દીની પાસે જતી વખતે કોઈ દિવસ તેને ખુશ કરવા માટે તેઓ કદાપિ ફૂલ લઈ જતા નહીં. બનેને ફૂલ તોડવામાં આધાત લાગતો. “ફૂલ તો ઝાડ પર જ થાયો.” એવું તેઓ માનતા હતા. કારણ કે તેઓ જાને સૌન્દર્યના સ્થ-શીલ ઉપાસક હતા. અને સૌન્દર્યની વ્યાખ્યા હું કોઈએ એવી નથી કરી કે જે વસ્તુ જ્યાં છે ત્યાં જ રહેવી જોઈએ ?

*

અમુક નિર્ણય પર આવવા માટે કોઈએ ઉતાવળિયું થતું નહીં. તેણે પોતાની માન્ય રિથિતિ સારી રીતે તપાસવી જોઈએ, અને અમુક નિર્ણય ઉપર આવવાથી કેવા સંજોગો ને યુરોલીઓ ઊભા થશે તે બાબત લક્ષમાં લઈને, તેમનો બેગ કરવા સંપૂર્ણ રીતે સામ્ય થતું પડશે. આરા નિશ્ચયનું સ્વરૂપ હું પૂર્ણ રીતે સમજીએ છું. હું ઉવચ્ચ નિર્ણય પર આવ્યો છું, અને એને તે બાબતમાં જરાયે શંકા અને ભય નથી, એવી તેની ખાતરી થવી જોઈએ. આવી રીતે મન તૈયાર થાય તો, જે નિર્ણય ઉપર આવવા છે તેમાંથી કદી અસહાનું નથી, અને તે નિર્ણયની મદદથી હરકોઈ મનુષ્ય, યોગ્ય સમયે, પોતાનો દૃઢ સંકલ્પ પાર પાડી શકશે.

ઉતાવળિયા નિશ્ચયો નિઃશ્વ. નીવડે છે. જે કોઈ આવી પડે તે સહન કરવા મનને મજબૂત બનાવવું જોઈએ.

ઉત્તમ મંત્રો જ્યાં નિશ્ચય કર્યો કે તરત જ માયાના બંધો કસોટી કરવા મંડે છે. વધુ ઉત્તમ અને ઉમદા છપન ગાળવાના નિર્ણય ઉપર મનુષ્ય આવે છે ત્યારે તેમના માર્ગમાં માયા દેવી ઝીવડા પ્રતીબો-લાક્ષ્મી અને યુરોલીઓ ભારી દે છે કે, શું કરવું એ વચ્ચું નથી, એ રિથિત તેમનાથી સહેવાતી નથી, અને આ કારણે લીધે થયેા મનુષ્યોએ પોતાનો નિર્ણય જતો કર્યો છે, એવું આપણે જાણ્યું છે.

ગાંધીજી અને રસ્કિન

ગ્રામ પ્રિયરજન મેન

ચેરખો, બગદગાદી, આયોધોગ, તેવ
પીવવાની ઘાણી, ગાય, ઉત્પાદનની વૃદ્ધિ તથા
શીમાતાની પ્રતિ ઉપેક્ષા વગેરે એવા વિષયો
જે તરફ ગાંધીજીનું વધારે ધ્યાન કેન્દ્રિત
થતું હતું આજના જમાનામાં કોઈ પણ
વ્યક્તિને સાડુ આપી વિચારધારા રાખવી
કેટલી અશ્વર્યની વાત છે ગમે તે હોય
તોયે આધુનિક ઉત્પત્તિશીલ યુગમાં ગાંધીજીને
પ્રતિક્રિયાવાદી મનવામાં આવે છતાં ભારતની
જનતાના તેઓ પૂજ્ય હતા અને પરદેશી
લોકો પણ એમની પ્રશંસા કરતા હતા
જીવનને કલમદ કરીને સાધારણ મનુષ્ય બલે
પોતાને મન દાવે એવા વિચારો ધરાવતો
હોય, પણ ગાંધીજી એનાથી બહુ દૂર હતા
પરંતુ એક રીતે જોતા ગાંધીજી મનુષ્યોમાં
સૌથી વધારે આધુનિક હતા તેઓ પરિવર્તન
શીલ હતાઓમાં ભગૃત હતા. તેઓ જીવનના
વિભિન્ન ક્ષેત્રોમાં સત્ય વાતોને પ્રત્યક્ષ રૂપમાં
વર્ણવતા હતા અને મનુષ્યોના આત્મિક
બાલોને તરત જ પારખી લેતા હતા સત્યની
શોધ કરવી એ એમનું સર્વદા ઇચ્છ્ય રહ્યું
એમના કેટલાયે મિત્રોએ તથા વિવેચકોએ
એમને સલાહ આપી હતી કે તેઓ હિંમ
લયમાં જઈને શાંતિ અને સત્યની શોધ કરે
તો સાડુ પરંતુ તેમણે આમ કરવા હિંમ
ના પડી હતી તેમણે હિંમશા પવિત્ર વિચારો
ને આવકાર્યા એમના પર પૂર્વ તેમજ
પશ્ચિમની મહાન વ્યક્તિઓનો ઊંડો પ્રભાવ
પડ્યો હતો. એવી મહાન વ્યક્તિઓમાં
ટોન્સ્ટ્રોપ ચોરો અને રસ્કિન વગેરે હતા

રસ્કિનનો જે પ્રભાવ ગાંધીજી પર પડ્યો

“ધારામાયુ”

હતો એ સબધમાં ગાંધીજીએ પોતે આત્મ
કથામાં આ પ્રમાણે લખ્યું છે

“એવા પુસ્તકોમાં જેણે મારી જિન્દ
ગીમાં તત્કાળ મહત્વનો રચનાત્મક ફેરફાર
કરાવ્યો એવું તો રસ્કિનનું ‘અન્ટી ધિસ લાસ્ટ’
પુસ્તક જ કહેવાય”

અહીં આ લેખમાં ગાંધીજીની નજીક મુખ્ય
વિચારધારાઓ પર રસ્કિનનો જે પ્રભાવ પડ્યો
હતો એ પર વિચાર કરવામાં આવ્યો છે

એમાં સહુથી પ્રથમ પ્રગતિશીલ વિચાર
ધારા એ આધુનિક ઉત્પત્તિ જે ન્યારે ગાંધી
જીના ‘હિંદ સ્વરાજ’નું સહુથી પહેલું પ્રકાશન
થયું હતું, ત્યારે એનો બહુ ઉચ્ચ વિરોધ
કરવામાં આવ્યો હતો. ફેલેવેની સહકર્તા, વીજળી
તેમજ આધુનિક વ્યવહારના સાધનો ન હોય
એવી અતિરિક્ત કલ્પના કોઈ પણ વ્યક્તિ
હિંદ વિશે કરી શકે જ નહીં એવી માન્યતા
પ્રચલિત હતી. પરંતુ ગાંધીજી હિંમતસેર
હિંદના ગ્રામડાઓની વહારે ધાયા અને
તેમણે નવી જ પદ્ધતિઓ માનવજાતિના
વિશ્વાસનું ખડન કયું’ રસ્કિને પણ પોતાના
સમયમાં ‘આડુ ઇન્ક્વેન્ડ’ (સુખી ઇન્ક્વેન્ડ)ના
કોષોનો વિરોધ કર્યો હતો અને ફેલેવે આદિથી
જે પ્રગતિ ચર્ચ હતી એનું ખડન કયું’ હતું
‘ગ્રાહર્ન પેટર્સ’ નામક પુસ્તકમાં તેઓ લખે છે.

“ગતિ એ - કઈ પ્રગતિ નથી. એક
કલાકમાં સો માર્કની મુસાફરી કરવી કે
એક મિનિટમાં એક હજાર વાર ઠાપડ તૈયાર
કરવું એ આપણને લેશમાત્ર પણ શક્તિશાળી,
સુખી અથવા ગાંધી જનાવશે નહીં જેટલું

માનવી ભેઈ શકે છે એના કરતાં કેટલુંયે વધારે આ દુનિયામાં અસ્તિત્વ ધરાવતું હતું. એ હંમેશાં મન્દ ગતિએ ચાલતું હતું. વેગ-પૂર્ણ ગતિમાં એ જરાયે સારું દેખાશે નહીં... વેગપૂર્ણ જવાણી બાંદકની ગોળી કંઈ પણ વધારે સારું કામ આપતી નથી, અને મનુષ્ય, ને સત્યા અર્થમાં મનુષ્ય હોય તો, પોતાની મન્દ ગતિમાં કોઈ ત્રુટિ ભેશે નહીં, કારણ કે એવું જોશ્ય ગતિમાં નહીં પરંતુ અસ્તિત્વમાં છે.”

ખીલ વાતનો સંબંધ સૌના પ્રત્યે સમાન ન્યાયની સાથે છે. ગાંધીજી તેમજ રસ્કિન એ બંને મહાન પુરુષો માને છે કે દેવળ યોદ્ધાદક્ષી વ્યક્તિઓની વિલાસિતાનાં સાધનો પૂર્ણ પાડવાં એ ઠીક નથી, પરંતુ જીવનોપયોગી સમસ્ત વસ્તુઓની ઉત્પત્તિ અને તેનો ઉપયોગ સમાન રૂપે થવાં ભેઈએ. રસ્કિનની ‘અન્ડ ધિસ લાસ્ટ’ નામક પુસ્તકનો આ જ મુખ્ય વિષય છે જેના પ્રભાવતુ વર્ણન ગાંધીજીએ પોતાની આત્મકથામાં કયું છે. ગાંધીજીએ લખ્યું છે :

“મારી એવી માન્યતા છે કે જે વસ્તુ મારામાં ઊંડે ભરેલી હતી તેવું સ્પષ્ટ પ્રતિ-ભિબ મેં રસ્કિનના આ ગ્રંથરત્નમાં જોયું, ને તેથી તેણે મારી ઉપર સામ્રાજ્ય જમાવ્યું ને તેમાંના વિચારોનો અમલ મારી પાસે કરાવ્યો. ‘સર્વોદય’ના સિદ્ધાંતો હું આમ સમજ્યો :

- (૧) ધધાના ભક્ષામાં અપાછું ભણું રહેલું છે.
- (૨) વકીલ તેમ જ વાળંદ બનેના કામની કિમત એક સરખી હોવી ભેઈએ, કેમ કે આજીવિકાનો હક ધધાને એક સરખો છે.
- (૩) સાદું મજૂરીનું, એડતું જીવન જ ખરું જીવન છે.

પહેલી વસ્તુ હું જાણતો હતો. ખીલ હું ઝાંખી ભેતો હતો. ત્રીજો મેં વિચાર જ

નહોતો કર્યો. પહેલીમાં ખીલ બને સમાયેલી છે એ મને ‘સર્વોદયે’ દીવા જેવું દેખાડયું. સવાર થયું ને હું તેનો અમલ કરવાના પ્રયત્નમાં પડ્યો.”

૧૯૦૪ની આ વાત છે. ગાંધીજી રેલવે મુસાફરી માટે ઝકપથી તૈયારી કરતા હતા. તે વખતે અચાનક મિ. પોલાકે ‘અન્ડ ધિસ લાસ્ટ’ પુસ્તક માર્ગમાં વાચવાને માટે ગાંધી-જીને આપ્યું હતું અને કહ્યું હતું, “તમને આ પુસ્તક ગમશે.” આ એક ક્ષણિક ઘટના હતી જેનો ગાંધીજી પર આટલો ઊંડો પ્રભાવ પડ્યો !

આધ્યાત્મિક રૂપ : રસ્કિનના ‘અન્ડ ધિસ લાસ્ટ’નો પ્રભાવ ગાંધીજી પર ઊંડો પડ્યો હતો એના કૃણ રૂપે એમણે એ પુસ્તકનો તરજુમો કર્યો અને એ પુસ્તક ‘સર્વોદય’ નામે પ્રમિદ્ધ કર્યું, આ પુસ્તક રસ્કિનના વિચારોને જેવા છે તેવા સ્વરૂપમાં મૂકતું નથી, પરંતુ રસ્કિનના વિચારોને જનતાની સામે ધરવાને માટે જ એમણે એ લખ્યું છે. પુસ્તકની ભૂમિકામાં ગાંધીજી લખે છે કે રસ્કિન પોતાની સમકાલીન વ્યક્તિઓનો નેતા હતો. તેણે એ પ્રસ્થાપિત કર્યું હતું કે મનુષ્યનાં દેવળ શારીરિક અને સાંસારિક સુખની ચિંતા કરવી અને નૈતિકતાને ભૂલી જવી એ ધ્વિરને કગવા જેવું છે. રસ્કિને કળા-કૌશલ્ય તથા ચિત્રકળા પર કેટલાંયે પુસ્તકો લખેલાં છે. પરંતુ એ સૌમાં ‘અન્ડ ધિસ લાસ્ટ’ એવું સર્વોત્તમ પુસ્તક ગણાઈ છે. જ્યાં જ્યાં અંગ્રેજી ભાષાનો પ્રચાર છે ત્યાં ત્યાં એનો બહોળો ફેલાવો થયેલો છે. એમાં દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે નૈતિક નિયમોનું પાલન કરવું એમાં જ માનવમતિનું કલ્યાણ છે. રસ્કિને સોફિસ્ટિકના સિદ્ધાંતોનો પ્રચાર કર્યો છે.

ગાંધીજીના ઉપયુક્ત વિચારો પરથી એમ માત્રમ પડે છે કે આધ્યાત્મિક વિચારોમાં પણ ગાંધીજી અને રસ્કિનમાં સમત્વ સ્થપાયેલું હતું. આધુનિક સમયમાં મિલમાલિકો તથા શ્રમજીવીઓના સંબંધને સવાલ આપણે માટે ધણે મહત્વને છે. એ સંબંધમાં ત્રીજી જુલઈ ૧૯૩૭ના ‘હરિજન’ માં ગાંધીજીએ લખ્યું : “તે મૂડીવાદીઓ અને શ્રમજીવીઓએ બંને પોતાના વિચારો અને બુદ્ધિને સમાન રૂપે કસે અને સાચા દિલથી એકબીજાની શક્તિ પર વિશ્વાસ રાખે તો તે સામાન્ય વ્યવસાયમાં તેઓ એકબીજાના આદર તથા પ્રશંસા મેળવવાને અનુભવ કરવા માગશે.”

બીજી ઓગસ્ટ ૧૯૪૨ના ‘હરિજન’માં ગાંધીજીએ લખ્યું છે કે, બુદ્ધિથી જે લાભ થાય છે તેના સ્વમંદ પ્રયોગ કરવાનો કોઈને પણ અધિકાર નથી. તે રાષ્ટ્ર અથવા સામાજિક વિધાનનું એક અંગ છે, તેથી તે પોતાની બુદ્ધિને પ્રયોગ કેવળ પોતાને સારુ જ નહીં પરંતુ સમસ્ત વિધાનને સારુ કરી શકે છે જેનું તે અંગ છે અને જેની અનુમતિ પર તે જીવન બચાવી કરી શકો છે.”

રસ્કિન સ્થાનિક જનતાને માટે પોતાની બધી સુકોમળ ભાવનાઓની સાથે અને આમન્ત પ્રથા પ્રત્યેના આદરને કારણે લાલચુ મિલમાલિકો, હગાખાજ વેપારીઓ તથા રાજ્ય-ઓના પ્રશંસકોનું વર્ણન કરવામાં બહુ લીક્ષુ છે. જે વર્ગનું નામ એમણે ‘વ્યવસાયના કેન્દ્ર’ના રાખ્યું છે. જે વર્ગ એવો છે જે પોતાનું ધન, પદવી તથા શક્તિ પોતપોતાના

લાભ અથવા પ્રયોગને માટે નથી રાખતો. પરંતુ તેને નૈતિક વિશ્વાસના રૂપમાં અપનાવ્યાં છે.

રસ્કિન કેવળ કટખનાવિહારી ન હતો. એમનામાં અન્તરમમાંની પ્રેરણા હતી જે એમને અધીર કરતી હતી એ કારણે રસ્કિન જે વસ્તુની કટખના કરતો હતો તેને કાર્યરૂપમાં પરિણત કરતો હતો. તેથી જ કળા સમયે બ્યાખ્યાન આપતાં પહેલાં એમને પ્રિય ઑક્ટાવિયા હિલ્મ્સ જે સમ્પત્તિ મળી હતી તેની ગલીઓમાં એમણે અડધી સાફસફી કરી હતી, તેની ગદફી દૂર કરી હતી. પરંતુ એ વિચારોનું જે બીજા રસ્કિને ફેંક્યું હતું તે વિચારો વલ્લુશના રૂપમાં મહાત્માજીની જીવનમાં પ્રસર્યું. મહાત્મા ગાંધીજીએ એ જ કામમાં પોતાનું આખું જીવન ભેડી ફીધું અને એનું ફળ આજે એ મળ્યું કે અસંખ્ય બંધિતઓના જીવન અને વિચારોમાં બ્યાવ-હારિક પરિવર્તન ઉત્પન્ન થયું.

મહાત્માજીએ કહ્યું છે : “તત્કાલ એક બાલુએ ફેંદા દીધા પછી” મારા વિદેશીઓને અર્પણ કરવા માટે મારી પાસે પ્રેમના ખ્યાલા સિવાય બીજું કંઈ પણ નથી. એ ખ્યાલાને ધરીને એને હું નજીક લાવવા માગું છું. હું માનવ માનવ વચ્ચે સ્થાયી બેર ભેદ શકેતો નથી અને યજી હું આવા-ગમનના સિદ્ધાંતમાં વિશ્વાસ રાખું છું તેથી હું એ આશા પર જીવું છું કે જે આ જીવનમાં ન થઈ શકે તો પછી કોઈ બીજા જીવનમાં આ દુનિયામાં જન્મીને સમસ્ત માનવજાતિને પ્રેમ પૂર્વક આલિંગન કરાવવામાં સફળ થઈશ ”

રેટિયો.....[મનની દવા તરીકે]

શ્રી. શિવરાંકર પ્રા. શુક્લ

“જ્યારે જ્યારે માનસિક દુઃખ થાય છે ત્યારે ત્યારે હું રેટિયો પકડું છું.”

૧૯૨૧ માં અમે ખાદી તો પહેરી. શરૂ થયો. એટલે કાંતવાને મેં મનને રોકવાના ગરૂમાં અદ્ય ઉત્સાહથી કાંતવાનું પણ શીખી એક ઉપાય તરીકે ઉપાડી લીધું.

લીધું પણ પછી કાંતવામાં કંઈ બહુ શ્રદ્ધા રહી નહીં. વિદ્યાર્થીઓમાં તે વખતે કાંતવાનું ફરજિયાત હતું પણ તેના નરક વિધાર્થીઓનો કંઈક અણગમો હતો અને ઘણા તો માત્ર વેઠ ઉતારતા. પૂછીએ મિલની વપરાતી. એ કે

આશ્રમના વાતાવરણમાં મેં ઘણી વાર નિયમિત કાંત્યું હશે પણ પાછળથી એ ઉત્સાહ તૂટી ગયો. માત્ર ખાદીનું સત ટકી રહ્યું....

પણ ૧૯૪૩માં હું માંદો પડ્યો. અશક્તિને લીધે ખીજું કાર્ય થઈ ન શકે એટલે મેં મારા મનથી જ રેટિયો હાથમાં લીધો. રોજ એક આંટી ઊતરે ને એટલું કાર્ય કર્યાનો સંતોષ મને થાય. નવડું પડ્યું પડ્યું કેવળ રોગના જ વિચારો કર્યા કરતું મન આમ રેટિયાના ઉત્પાદક કામમાં રોકાઈ ગયું. વળી કાંતતે કાંતતે હું બીજા સારા વિચારો પણ ખૂબ કરતો. બાપુજીની કાંડી-યાત્રાનાં પ્રકરણો મેં એ રીતે વિચારી કાઢ્યાં ને ગોઠવી રાખ્યાં. જેમ જેમ મારી પાસે આટીઓનો ઢગલો થતો ગયો તેમ તેમ મને થયું કે હિંદનાં લાખો માણસો આવા આવા નાના નાના ઢગલા કરે રાખે તો કેટલું બધું કાપડ થાય! એ સૂતરનું કાપડ વણાઈને આવ્યું ત્યારે મારા મનને ખૂબ જ આનંદ

ત્યાર પછી મારા મનને ભારે આઘાત પહોંચે એવા બનાવો મારા જીવનમાં બન્યા. માંડું મન એ વ્યથામાં જ રોકાઈ રહે; કશું કામ ન થાય. વાંચી પણ શકાય નહીં. ત્યારે ફરી મેં રેટિયાનું શરણ લીધું. રોજ એક બે આંટી કાઢવા માંડી, ખીજા બાજુ ભગ-

વાનના નામસ્મરણમાં ચિત્ત પરોવ્યું એટલે મનને ઉત્પાદક કાર્યમાં રોકાઈ જવું પડ્યું તેથી ને નામસ્મરણને પ્રતાપે એ માનસિક વ્યથામાં મને ભારે ચક્રારો મળી ગયો. માણસને કંઈક લખવું હોય તો તેણે તેના ઉપર ખૂબ જ વિચારવું પડે છે. એકડું ચાલતે ચાલતે આ વિચાર કરવાનું કાર્ય બહુ સારી રીતે બને છે. તેમજ કાંતતે કાંતતે પણ બને છે. મારે ઘણી વાર વિચારવું હોય છે ત્યારે હું કાંતવા બેસી બર્થ છું, તેમાં કંતાય છે ને વિચારાય છે પણ ખરું.

આજે પણ મને જ્યારે જ્યારે માનસિક દુઃખ થાય ત્યારે ત્યારે હું રેટિયો પકડું છું. રેટિયા પરની આ મારી આપમેળે જીએલી શ્રદ્ધા દિવસે દિવસે વધતી જાય છે તેમ મને એની આર્થિક શક્તિનું પણ દર્શન હવે સ્પષ્ટ થવા લાગ્યું છે. એટલે આ રીતે માણસ એને સ્વજીવિથી સમજીને પકડશે તો ઘણું મેળવી શકશે.

સત્યને પહોંચવું અઠગ
પરતે ભરને પહોંચવું અઠગ
પરતે સુખ મેં પહોંચવું અઠગ
મોજા મેં પહોંચવું અઠગ.

સત્યને જાણવા માટે જાણનારો
બધે જુઓ ફેરવો નથી. તેજા
સત્યને જાણવા માટે જાણનારો
માથા પર પાણી પીવું જ.

મા. સત્યને કેમ પહોંચવું
તેની શોધ માટે જાણનારો
બધે જાણવા જવું જોઈએ.
તેજા દેશનો, માનનો,
માનનાં પિતાનો, સત્યનો

સત્યને પહોંચવું એટલે પરમેશ્વરને પહોંચવું
એટલે પરમ સુખ મેળવવું એટલે મોક્ષ મેળવવો
સત્ય વિના આ જગતમાં બીજું કંઈ જ નથી.
તેથી જ શકરાચાર્યે જગતને માયા રૂપે વર્ણવ્યું છે
આ સત્યને કેમ પમાય ? તેની શોધ પાછળ
સર્વસ્વનો ત્યાગ કરવો જોઈએ તેથી ધનનો,
માનનો, માતાનો, પિતાનો, સ્ત્રીનો, પુત્રનો,
મિત્રનો અવશર આપણે ત્યાગ કરવાની તૈયારી
હોવી જોઈએ.

જે પ્રયત્ન અને જે ભોખમ આપણે ધન,
માન મેળવવા ખેડીએ છીએ તેના હજાર ગણ
પ્રયત્ન અને ભોખમ સત્ય મેળવવા, ખેડવા ઘટે
જે એમ છતાં સત્ય એ આત્માનો સ્વભાવ
હોવાથી એટલું જ્ઞાન મળ્યા પછી સહેજ
પ્રયત્નને સાધ્ય વસ્તુ છે. — શાહનંદાસ ગાંધી

એક વિદ્યાર્થીએ બાપુને કાગળ લખ્યો
સત્યને રસ્તે આલવામાં મનને શી શાંતિ થાય
છે ? હરિશ્ચંદ્ર ધર્મશાજ કુપિશિર, રામ, સીતા
કલ્યાદિ અનેક ક્ષીપુરોએ સત્યનો આશરો લઈ
પૃથુ પર્વત કુખમાં જ જીવન ભરીત કહ્યું છે
આમાંથી આપ હરિશ્ચંદ્રને કદાચ જ્ઞાતક રાખશો.
પણ બીજાનું કેમ ? કુપિશિર એક શત્રુ સુધી
કુખી જ રમા છે રામે પણ કુખમાં જીવન પૂરું
કહ્યું પતિતપાવની સીતાદેવીને પણ કુખમાં જ
મરતું પડ્યું. આ બધું સત્યને પ્રતાપે જ ! ખુદ
આપનો જ હાખનો બહે સરકર સાથે આપ
સંપર્ધી થતાં છો તો તે અસંભવો ઉપયોગ કરી
આપની નિર્મળતાને જાણ અનેક વખત લઈ રહી
છે, અને આપ તે વિરુદ્ધ કંઈ કરી શક્યા નથી આજ
જનારે છે કે સત્તા આગળ સત્ય પાણી ભરે છે

બાપુએ તેને લખ્યું “ સત્યના પાલન
માં જ શાંતિ રહેલી છે સત્યનો ખાલો
સત્ય જ છે કીમતીમાં કીમતી વસ્તુ વેચનારને
તેનાથી વધારે કીમતી વસ્તુ જેમ ન મળી
શકે, તેમ સત્યના કરતા બીજું વધારે સત્ય-
વાદી કોઈ હશે ? હરિશ્ચંદ્રને હું જ્ઞાતક રાખવા
ઇચ્છતો નથી, પણ તે અને ધર્મરાજ કલ્યાદિ

કુખી રહ્યા એમ કહેવામાં જ ભૂલ છે તેમણે
કુખમાં સુખ માન્યું હતું, એટલે આપણે જેને
કાળ માનીએ છીએ તે તેમણે વધાવી લીધું.
આવા કારણથી જ ભક્તકવિએ ગાયું

“ હરિનો મારગ છે શરનો,
નહીં કાયરનું પામ જોને ”

સત્ય જેમ સૂર્યની માફક તપાવે છે
તેમ પ્રાણી પણ સિંચન કરે છે સૂર્ય એક
ઘડીને સાડું પણ તપતો રહી નામ તો આ
સહિ જડવત્ જની નામ તેમ સત્યરૂપી
સૂર્ય પણ એક સણુમર પણ તપતો રહી
નામ તો આ જગતનો નાશ થાય આપણે
જગતમાં અસત્ય ભેળા કરીએ છીએ એ ખડુ
પણ એ તો અદરનો મેલ જેમ બહાર
નીકળ્યા જ કરે છે તેમ છે કરોડો સ્વભાવે જ
સત્યનો ઉપયોગ કરે છે એ વાત કદી ભુલાવી
ન જોઈએ મારો પોતાનો અનુભવ તો
અપવાદ વિનાનો છે, અને તે એમ સૂચવે
છે કે મારામાં કંઈ નિર્મળતા રહી હોય
તેના દુરુપયોગ હેતુ લગી કોઈ પણ નથી
કરી ચક્ર્યુ એથી ભલકું જેઓ મારી સત્ય
નિષ્ઠાના દુરુપયોગ કરવા બિના થયા છે તેમણે
પોતાની પ્રતિક્ષા જોઈ છે અને બીજું પણ
મણુ જોયું છે સત્ય વચનને સારું, સત્ય
વિચારને સારું, અને સત્ય આચારને સારું
મુસીબતો આવે છે, પણ કોઈ દહાડો મે
કુખ અનુભવ્યું નથી તેમાંથી મે પરમ સુખ
અને શાંતિનું જ સિંચન કહ્યું છે મારા
અસત્યનો એક દાખલો મે જગતની ખાસે
મૂક્યો છે એ બધા સુધી મારામાં લઈું હતું
ત્યા લગી અને એ કોતરી ખાતું હતું એનો
નિકાલ કરી શુદ્ધ થયો ત્યારે જ હું શાંતિ
પામ્યો આવા બીજા પણ કેટલાક દૃષ્ટાંત
મારા પોતાના જીવનમાં મને યાદ છે જગતનો
અને મારો અનુભવ તો એમ શીખવે છે કે સત્તા
આગળ સત્ય પાણી ભરતું નથી, પણ સત્તાને
હંમેશા સત્યની દાસી લઈને રહેવું પડે છે ”

લોકતંત્રનું લક્ષણ

- ક્રમ : : સિઓનાર્ડ વુલ્ફ : : અનુવાદક : : દેસાઈ વાલશ ગોવિંદજી

[૪] સમાનતા

લોકતંત્રના અંશરૂપ છે આદર્શના વિચાર આપણે કરી શકીએ; (૧) સામાન્ય માણસોનું રાજ્યનું સુખ, અને (૨) સમાનતા. હવે ત્રીજા આદર્શનો આપણે વિચાર કરીએ: (૩) સ્વતંત્રતા અથવા છૂટ.

લોકતંત્રવાદી માને છે કે અને ત્યાં સગી એકે એક જાણને જે કરવું હોય તે એને કરવા દેવું જોઈએ. એટલે એક તો સમાજ અને રાજ્યકર્તાએ વ્યક્તિના કામમાં જેમ અને તેમ જોણું વચ્ચે પડવું, અને બીજું, પોતાને ગમે તે કરવાના બીજા લોકોના અધિકારને એકેએક જાણે માન આપવું જોઈએ, અને તેથી બીજા આપણા પ્રત્યે જેવું વર્તન રાખે એમ આપણે ધ્યાનમાં રાખીને વર્તન આપણે એના પ્રત્યે રાખવું આ સિદ્ધાંત આચરવા જોઈએ. મું કરવું તેના નિષ્ણંપ કરવામાં પ્રત્યેક માણસને સરખો ભાગ હોવો જોઈએ. પરંતુ લોકતંત્રવાદી એમ નથી માનતા કે રાજ્યકર્તાએ વ્યક્તિની સ્વતંત્રતા ઉપર હાથ જ નાખવો નહિ. આમ માનનારા સ્વાતંત્રવાદી કહેવાય. લોકતંત્રવાદી તો એમ કહે કે રાજ્યકર્તા અને સમાજ વ્યક્તિની સ્વતંત્રતામાં જેમ અને તેમ જોણું માથું મારે, પણ બીજા વ્યક્તિઓ તથા સમાજ સમસ્તતા દિતાર્થે વ્યક્તિની સ્વતંત્રતા ઉપર વારવાર કાપ મૂકવા પડે છે. પરંતુ આમ કાપ મૂકવાનું થાય ત્યારે આપણું વલણ છૂટ પ્રત્યે હોવું જોઈએ અને શંકાને કાલ વ્યક્તિને આપવો જોઈએ.

એકેએક જાણને જેમ કરવું હોય એમ તેને કરવા દેવું આ વિચારને પ્રભાવે એટલા ૧૬૦૦ પછીના ફ્રાંસના લોકો દાખલા આપ્યું.

૧૬૦૦ સગી ધણીઓ લોકો માનતા કે પુરુષો જેમ છૂટે એમ સ્ત્રીઓએ કરવું, પણ છેલ્લી પેઢીમાં સ્ત્રીઓ સ્વતંત્ર બની છે, એ જ પ્રમાણે બાળકોના શિક્ષણમાં પહેલાં એમ માનતા કે એને ન કરવું હોય એવું એને કરતાં શીખવવું, પણ હવે એમ માને છે કે જે કરતાં છોડરને આનંદ આવે તે રીતે કરતાં શીખવામાં એને મદદ કરવી.

લોકતંત્રવાદી આદર્શનું માન્ય રાખે છે કે જેને

જેમ કરવું હોય તેમ કરતાં પ્રત્યેક માણસને રાજ્યકર્તાએ અમુક રીતે રોકવા જોઈએ, અને સામાન્ય દિતને અર્થે પ્રત્યેક માણસ આગળ અમુક વસ્તુ કરાવવી જોઈએ. વ્યક્તિની સ્વતંત્રતા ઉપર અમુક અંકુશ મૂકવાથી દેશમાં સ્વતંત્રતાનું પ્રમાણ વધે છે. એકેએક જાણને રસ્તાની કાપી કોર હાંકવાની પોલિસ ફરજ પાડે છે, તો ગ્રામરવાળા જીએ છે કે એકેએક જાણને જેમ હાંકવું હોય તેમ હાંકવા દિએ તેના કરતાં ગ્રામર હાંકવામાં પોતાને ધણી છૂટ રહે છે. બધા માણસને નાનાં છોકરાને નિશાળે શિક્ષણની ફરજ રાજ્યકર્તા પાડે તો છોકરાને ગાળાં થયા પછી પોતાનો ધંધો પસંદ કરવામાં વધારે છૂટ રહે છે. એટલે હમણા હમણા જેમ છૂટ વધી છે, તેમ રાજ્ય તરફના અંકુશ પણ વધ્યા છે. તમારા જન્મ, આરોગ્ય, કેળવણી, વીમો, ઘડપણની છવાઈ અને દફન આ બધામાં રાજ્યકર્તા નિયમન કરે છે. તમારે કેટલા કલાક કામ કરવું, ક્યાં અને ક્યારે દારૂ પીવો, દુકાનો ક્યારે ઊઠાડવી તથા બંધ કરવી આ બધું રાજ્યકર્તા નક્કી કરે છે, તાર, ઠપાલ, ટેલિફોન, રેડિઓ, રેલ્વે વગેરે વગેરે રાજ્યકર્તાના હાથમાં હોય છે. આ પદ્ધતિ સમાજવાદ કહેવાય છે, અને સમાજવાદી માને છે કે લોક સમસ્તતા દિતાર્થે રાજ્ય કે સમાજ ઉદ્યોગ મહાવે અને આપણી અમુક પ્રવૃત્તિઓને નિયમમાં રાખે, વ્યક્તિઓની ફરીદાપ વસુ તેને ન છોડે.

લોકતંત્રવાદી અને સમાજવાદીના આદર્શ ફરકપરફરોથી છે એવું નથી. લોકતંત્રવાદી સમાજવાદીને કહેશે, કે 'આપણા સમાજનું દિત વ્યક્તિના દિત કરતાં પણ વધારે મહત્વનું છે તે સાચું, એટલે રાજ્યકર્તા બંને વચ્ચે પડે ને નિયમન કરે, પણ એક જ યત્ને કે વ્યક્તિનું સુખ અને છૂટ વિચારે ન પડે. રાજ્યના નિયમનથી જાણી વ્યક્તિઓનાં સુખ, સમાનતા ને છૂટ વધતાં હોય તો જ એ નિયમન મને ખાપે.'

સમાજવાદી કરતાં સિદ્ધિમારાવાદી (હામુનિસ્ટ) અને ફાશિસ્ટ આગળ જાય છે ને માને છે કે લોકોને ખબર ન પડે એટલે તે રાજ્યકર્તાના દુકમ પ્રમાણે ચાલે.

હિંદુ-મુસલમાન

(આધીષ્ઠના અપ્રમિત વાર્તાવાર)

શ્રી ચંદ્રશેખર પ્રા શુક્લ

[તા. ૨-૧૧-૧૯૩૩ ૨૪૪ વર્ષા] હિંદુ મદદસભાના અગ્રવાલ ભાઈ પરમાનંદ તમના કાચને જાત્રે વર્ષા આવેલા તેઓ ગાંધીજીને મળવા આવ્યા તેમની ભેટી વચ્ચે ત્રીયેના વાર્તાવાર થરો એમાં મધીલના કેભી સવાલ વિષેના વિચારો તો જાત્રેના મજેજ છ પણ પોતાથી ભુલ વિચાર પરવાનાગ્યોની સાથે પણ ગાંધીજી કેટલી યીકારથી વાતચીત કરતા તેને જ્યુ એક નમ્રનો આમાં આજુબને મળે છે]

ગાંધીજી મારી પામે હમણા જ એક કામગીઆર્યે હતો, તેમણે લખનારે અને પૂછેલું હિંદુ મદદસભા શું કરે છે એ તમે જાણો છો? જે જવાબમાં જણ્યુ 'હું નથી જાણતો પણ તમે જાણે એ વિષેનું કોઈ સાહિત્ય મોકલો તો હું તે જોઈ જાઉં છું એ કે અજમેરમાં પરિવહ થઈ ત્યાં મુસલમાનોને આજો દેવા મિવાય બીજી કઈ થયું નથી.

જલર પડી હોત તો હું એ વસ્તુ થતી અનકાવત સારી ચોપડીઓ કેમ ન લેવાય? આ વિષે હું લખીશ. કુશનની સારી વાતો કેમ ન લેવાય? અન્યાયની વાત કેમ થાય?

[આ વાત માલની હતી ત્યાં જો જમનાસહ જનજા આવી ચલા તેમણે મિત્રભાવે વિનોદ સાથે ભાઈ પરમાનંદને ઘીચીને આ વચ્ચેના કલા.]

જમનાવાયજી આપ વર્ષામાં આવો ને અને જલર ન આપો એ કેવી વાત! હેતુ અપમાન! એ આપના અનમા જેવું ચેરચેર જે તે સૂચવે છે.

ભાઈ પરમાનંદ મારી જૂલ થઈ ગઈ જમનાવાયજી એવું પ્રાયશ્ચિત્ત એ કે મારે ત્યાં આપે એક દિવસ રહેવાનું

[જ્યારે પરમાનંદ ગાંધીજી માથેની વાતચીતને કોર આવજી અલાવતાં હિંદુ-મુસ્લીમ પ્રશ્નોની ફરી કોનેજ કોણ.]

ગાંધીજી હિંદુ-મુસ્લીમ એકતા ન હોય તોપણ હું કહું છું કે એકતા છે એમ માનીને આપણે કામ કરવું. એકતા નથી નથી કોમ માનતા એકતા થતી જ નથી તમામ કોમી

ભાઈ પરમાનંદ મળે. જાત્રે તો નથી હોતા. આર્યસમાજીઓએ હીંધી હોય તો કોણ જાણે જામે આમરી સભાઓમાં હિંદુ કોમની ફરિયાદો તો ફરીએ છીએ. આર્યસમાજનો ધર્મપ્રચાર ચાલતો હોય નેમ તો મુસલમાનની વાત આવી જવાની.

ગાંધીજી મોઢાના આઝાદે કુશનને ને ઉર્દૂ અનુવાદ ક્યો છે તેનો હિંદી અનુવાદ થયો છે રાજેન્દ્રજીએ તેની પ્રસ્તાવના લખેલી છે એમાં કુશનમાંથી સારી સારી વાતો આપેલી છે એ ચોપડી દેવાતી આપણા લોકોએ રાહી

ભાઈ પરમાનંદ એમ કેમ જાને? મને "આજાણુ"

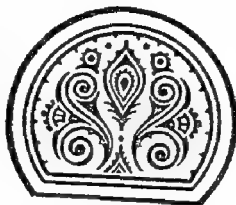
અધકાશોમાં ન્યાય થાય એ ભેવાની આપણી ફરજ છે. ન્યાય એટલે આપણે માનીએ તે નથી, પણ પાંચ નિષ્પક્ષ માણસો કરાવે તે. એવો ન્યાય આપણે કબૂલ રાખીએ, તો એકતા થયા વિના ન જ રહે. એકતા થવાની જ છે એમ માનીને કામ કરીએ તો એકતા થશે. હું કહું છું કે 'આ કાળમાં હું' હારી ગયો છું, ને મારા એકલાથી જે કંઈ થાય તે કહું છું.' એનો અર્થ એ નથી કે હું નિરાશ થયો છું. પણ હું જે પ્રચાર કરવા માંડું તો એ કામ બગડે.

ભાઈ પરમાનંદ : દેશમાં આજે ત્રણ પક્ષ છે. મુસલમાનોને મેળવવાનો પ્રયાસ અંગ્રેજો અને આપણે બન્ને કરી રહ્યા છીએ તેમાં મુસલમાનો અંગ્રેજો જોડે મળી ગયા, ને આપણે એકલા રહી ગયા. મુસલમાનો અંગ્રેજોના મળતિયા બની જાય, તો મુસલમાનો જોડે આપણી એકતા કેવી રીતે થાય ? મુસલમાનો જોડે પ્રેમ અને ન્યાયનો વહેવાર કરવો જોઈએ એ હું માનું છું. પણ એ તો નિષ્ક્રિય એકતા થઈ. જ્યાં કામ કરવાનું હોય ત્યાં મુસલમાન અંગ્રેજો જોડે બળી જઈ આપણે વિરોધ કરે ને વિખેા નાખે, તો આપણે કેમ માની શકીએ કે આપણી વચ્ચે એકતા છે ? સર પુરુષોત્તમદાસ વિદ્યાવત્માં મને કહ્યું : 'હોરે મને કહ્યું કે, 'મુસલમાન અમારા મળતિયા છે; અમે એમને પડતા મૂકવાના નથી.' એ લોકો બધી વાતોમાં ઝફરેલા વગેરેને પૂછે છે. સપડ જયકરને કે મને કેઈ પૂછતું નથી.'

માંપીછ : મારું ચોક્કસ યાનર્થ છે કે હું જે વાત કરું છું તે આકાશની વાત નથી કરતો, પણ વ્યવહારની વાત કરું છું. આપે કહી તે ભેડાણની વાત હું ક્યારેનો સમજ

ગયો છું. લંડનમાં પણ આપણા લોકોને એ એ કહેલું. પણ આપણે કેમ એવું પાગલપણું કરીએ જેને લીધે અંગ્રેજો અને મુસલમાનો એકબીજાના મળતિયા બને ? આ ભેડાણનો અર્થ એવો તો નથી જ કે એ બે એક જેવા થઈ ગયા છે. અંગ્રેજોને હિંદુસ્તાન ખાતું છે, મુસલમાનને ખાતું નથી. આપણે મુસલમાનને હિંદુસ્તાનમાંથી હટાવવા ધારીએ તોયે હટાવી શકવાના નથી. અંગ્રેજો તો હરિજનોને પણ પોતાના મળતિયા બનાવે છે. આને જ મેં વાંચ્યું કે પારસીઓને પણ પોતાની પાંખમાં લીધા છે. આમ એ બંધાને પોતાના મળતિયા બનાવતા રહે તો પણ આપણે તો માનવું જોઈએ કે આપણે બધા એક છીએ. એ આપણને તોડવા માંગે ને આપણે માનીએ કે આપણે તૂટીશું, તો આપણે તૂટવાના આપણાં મનમાં તો એમ હોવું જોઈએ કે ભલે પારસીઓ ખાનસાહેબ, સરદાર કે સર થાય; એમાં ચારે શુભવવાનું શું છે ? પારસીઓ સાથે તો ચારે ઠક્ષિણુ આફ્રિકાથી સારું ચાલતું આવ્યું છે. મુસલમાન, હરિજન, પારસી, હિંદી ખ્રિસ્તી બધાની સાથે જોડાવ કરવાની અંગ્રેજોની પેરવી ચાલી રહી છે. પણ મુસલમાન સાથેનું ભેડાણ આપણી આંખમાં આવે છે, કેમકે મુસલમાનથી આપણે દરીએ છીએ હરિજન અને પારસીથી આપણે નથી દરતા. મુસલમાનોને દર આપણાથી નથી છૂટતો. હું હિંદુસ્તાન આવ્યો ત્યારથી જોતો આવ્યો છું કે આપણામાં મુસલમાનોને દર છે, અને તે જતો નથી. સરહદ પર જે મુસલમાન પડ્યા છે તેમનો દર આપણને છે. હિંદુસ્તાનમાં આપણી દરવી આપણે કાયમ રાખવા માગતા હોઈએ, તો એ દર ક્યારેક ઊઠવો જ જોઈએ; અને તો જ આપણી વચ્ચે સમાધાન થશે ને મિત્રતા

સ્થપાશે બીજા સારથે આપણુ બોણુ થયો,
પણ સુસવમાન ભેડે ડર ઊડયા વિના નહી
થાય સુસવમાન બહુ બહુ તો હોટો લેશે
એનું જ ને ? એક
જમાનો એવો હતો
બ્યારે ૨૫૦ કલેક્ટર
અગ્રેજ હતા એને
બલે ૨૫૦ કલેક્ટર
સુસવમાન હશે એ
હું જ ને ? એ ગમે તેવા
તોયે આપણે જ છીએ
'અમને અગ્રેજ કલેક્ટર

છે, પણ થોડા હું તાજવાદી (નૅશનાલિસ્ટ)
સુસવમાનોને કહેતો કે 'સુસ્વીમ જનતા
તમારી પાછળ નથી' પણ તેઓ માડુ

કહેવું ખરું માનતા
નહોતા હવે એમને એ
વાતનો પૂરતો અનુભવ
થયો છે હિંદુ જન
તામાએણુ નથી અગ્રેજો
ભેડે સહકારની વાત
હિંદુ જનતા નહી માને,
બ્યારે સુસ્વીમ જનતા
માનશે એટલે હિંદુનું

અગ્રેજ સાથે બોણુ નહી થાય એને હું
ધમરની કૂપા માનુ છું

ભાઈ પરમાનંદ વિભાવતમા લોઈડ,
ચર્ચિલ વગેરેએ અમને કહ્યું કે 'તમે નો
અમને ટેકો આપો તો અમે તમને કોમી
નિર્ણય સામેની તમારી લડતમા ટેકો આપીએ'
અમે કહ્યું અમારાથી એ નહી બને'

ગાંધીજી અગ્રેજોએ કારભાર ચલાવ્યો
છે, એટલે તેઓ અનુભવે જુએ છે કે
અમારી પાસે કેટલા બોણા હિંદુ આપે છે
હિંદુનું સગઠન થયુ એઈએ એમ હું માનુ
છું એમનો બધ દર થયો નેઈએ

ભાઈ પરમાનંદ બધ તો છે જ ગઈ
સાલ અમારા પ્રાતમા ૩૩ ચાટુકાર કતબ
થયા એમ કતાલ થયા જ કહે છે સુસ્વીમ
રાજ્યવહીવટ એ રીતે ડરાવે છે

ગાંધીજી સગઠન તો સારી વસ્તુ છે
પણ સલાહ એ છે કે તે કેવી રીતે થયુ
નેઈએ ? હું સગઠનનો વિરોધ નથી કરતો

ભાઈ પરમાનંદ અગ્રેજની ભેડ મળીને
કામ કરવાનું અમે કેઈ આનંદા નથી સગ

પાસેથી ઈન્સાફ મળે, પણ સુસવમાન
પાસેથી નહી મળે,' એવી વાતો મારી પાસે
માણુસોએ કરી છે મારા મન પર એની
ભલટી અસર પડી છે આ દરથી બાલે
છે આપણે નો સુસવમાનોને ડર નહી
છોડીએ, તો સુસવમાન અગ્રેજની પુશામન
કરશે હિંદુ અગ્રેજના મળતિયા બનના માગે
તોયે નહી બની શકે

ભાઈ પરમાનંદ હિંદુમા હજારે એક
એવો કેઈ હશે નો સરકારનો મગનિયો
બને સુસવમાનોને ડર કેવી રીતે દૂર થાય ?
ડરનું કારણુ નબળાઈ છે તે દૂર કરીએ તો જ
ડર દૂર થાય હિંદુનું સગઠન વધારીએ
તો જ સુસવમાન ભેડે સ્પ થાય સગઠન
વિના હિંદુમા બળ નહી આવે

ગાંધીજી આપે કહી તે વાત ખરી છે,
પણ એનું કારણુ આપ માનો છો તે નથી
હિંદુ જનતામા ભાગતિ આવી અઈ છે, તેથી
અગ્રેજોના સ્વાય' ભેડે તેનો મેળ નહી બેસે
'અમે આબાદ થઈએ, પણ અમારો દેશ
પડેલો આબાદ થાય' એમ કહેનારા ઘણા
હિંદુ મળશે સુસવમાનમા પણ એવા માણુસો

“પ્રારાબાપુ”

કનમા આપ જે વાત ખોટી બતાવશે તે અમે છોડીશું.

ગાંધીજી : હિંદુનું સંગઠન એ જ હોઈ શકે કે હિંદુની ખામીઓ દૂર કરવી. આજે હું એક ગામડામાં ગયો હતો. ત્યાં ૫૦૦માં ૫ ઘર સવર્ણનાં છે. ત્યાં જે હરિજનો છે તેમનામાં પણ સંગઠન નથી.

ભાઈ પરમાનંદ : આર્યસમાજે જ્યારથી શુદ્ધિનું કામ શરૂ કર્યું છે ત્યારથી કેટલાયે 'શુદ્ધ' થયાં તેમાંના કેટલાકે કહ્યું કે "તમે જો ડોમ (પંજાબ તરફના હરિજન)ને 'શુદ્ધ' કરશો, તો અમે 'શુદ્ધ' નહીં થઈએ!"

ગાંધીજી : આપણું સંગઠન આપણી ત્રુટીઓ દૂર કરવામાં રહેલું છે. એટલું કરવાનું કામ જો આપણે કરીશું, તો ડર ચાલ્યો જશે. હિંદુઓનું સંગઠન થવું જોઈએ, કુસ્તી કરવી જોઈએ. માણસો દુર્બળ રહે એવું હું નથી ઇચ્છતો. અજે સવારે મેં એક હરિજન પહેલવાનની કસરત જોઈ. પણ આજે તો સંગઠનનું કામ એવી રીતે થાય છે જાણે આપણે શુંડાચાહી કરવા માગીએ છીએ. મુસલમાન કરે છે એમ આપણે કરવા જઈએ છીએ. ધારો કે મુસલમાન શુંડાચાહી કરે છે એટલા માટે જો આપણે શુંડાનું લરકર ભીખું કરીએ, તો બેમાં ફરક શો રહ્યો? મેં આ વિષયમાં મારી હાર જે રીતે કબૂલી છે. એક તો મુસ્લીમ જનતા પર મારી અસર નથી. હિંદુ જનતા પર મારો કંઈ પ્રભાવ નથી એમ નહીં; પણ તે જોઈએ એટલો નથી. આપની પાસે માડું ધાણું હું ન કરાવી શકું. આપની જોડે, તેમજ મુ'ને અને નરેન્દ્રનાથ જોડે એક

પ્લેટફોર્મ પર બેસી શકું તો મને ગમે. પણ આજે નથી બેસી શકતો, કેમકે આપણા જુદા સૂર નીકળે. તેથી માલવીયજીએ ખરું કહ્યું કે 'એને હિંદુમહાસભામાં ન બોલાવવો જોઈએ.'

ભાઈ પરમાનંદ : આપ એકતા કરી શકો એવા છે, છતાં આપ ન કરી શક્યા. આપના જેવો બીજો કોઈ થાય ત્યારે ખરો. સવર્ણ હિંદુને નીચે બિતારવા જેવા જોઈએ જેથી તેઓ હરિજન સાથે ભળે. હિંદુમાં એટલી નમ્રતા આપ ઉપજાવે. હિંદુ સંગઠન એ જ કે સવર્ણ હિંદુ સમજે કે આપણે અને હરિજન એક છીએ.

ગાંધીજી : મારો કાર્યક્રમ જ એ છે. જે કામ ચાલી રહ્યું છે તે આ જ કામ છે. આપ આબ્યા એ મને બહુ પ્રિય લાગ્યું. આપણે આ વાત થઈ છે એને વિષે આપને વિશેષ કહેવું હોય તો આપ જરૂર મને લખજો. આપણે સંપર્ક આટલાથી પૂરો નથી થતો. મળવાની તક મળે તો મળજો. પત્રવહેવાર પણ કરજો.

ભાઈ પરમાનંદ : આપ કહેશો ત્યારે મંજીશ.

ગાંધીજી : આ ગ્રંથડો કેમ ન મટે?

ભાઈ પરમાનંદ : આપ હિંદુને માટે જ કરી શકશો તે બીજો કોઈ નહીં કરી શકે. બંને એકબીજાની ભાજી જોઈ લઈએ. હરિજનોને સવર્ણ હિંદુ જોડે એક દરવામાં હિંદુ મહાસભા કેમ પાછી હટી શકે? હું તો આ વિષયમાં હિંદુઓને ઘટ્ટી જગાએ ખખડાવું છું. સમગ્ર સવર્ણ હિંદુને નીચે લાવવા જોઈએ.

નાનાં કામોની ચીજ

બાળકોના બાપુ

શ્રી. કુલ કંઠ

બાપુજી હંમેશાં નાનામા નાની બાબતને પણ મોટામાં મોટું સ્વરૂપ આપી જોતા. નાની બાબતમાં થયેલી ગફલત બાપુજીને અસહ્ય થઈ પડતી. એમણે એમની નીકટના માણસો આવી જૂલ ન કરે એની બાપુજી ખૂબ અપેક્ષા રાખતા. જો એવી જૂલ કોઈથી થઈ જાય તો બાપુજી વ્યથિત થઈ જતા, જીડે જીડે દુઃખ અનુભવતા અને એ નાની કથાશને તેઓ એટલું મોટું સ્વરૂપ આપી દેતા કે એમની પાસે રહેનારાઓ પણ અકળાઈ જતા. બાપુજી બધા દોષ પોતાના ઉપર વહોરી લેતા અને કહેતા કે મારામા જ હુંલ કયાંક ખામી છે તેથી તમારામાં પણ એ કથાશ આવી ગઈ. બાપુજી હંમેશાં એમ માનતા કે જે નાનાં કામોને સારી રીતે પાર પાડે છે તે જ મોટા કામો પણ કરી શકે છે. તેથી નાના કામોમાં કોઈ જરાયે ભેદરકારી બતાવે તો બાપુ વ્યથા પામતા અને કોઈ કોઈ વાર એમના લોહીનું ઢબાણ પણ વધી જતું.

“ધારામાપુ”

લડનનો એક પ્રસંગ છે. એક દિવસ મીરાબહેન મુકામ પરથી મધ દાવવાનું જૂઠી ગયા. મુકામ કાર્યાલયથી સાત આઠ માઈલ દૂર હતો અને બાપુજીના ભોજનનો સમય થઈ ગયો હતો. તેથી તેમણે બબરમાંથી ચાર આનાની મધની શીશી મગાવીને બોજન સાથે મૂકી દીધી.

બાપુજી તો નાની નાની બાબત તરફ પણ ભરબર જોતા. બાપુજીનું ધ્યાન તરત જ નવી શીશી પર ગયું. બાપુજીએ પૂછ્યું, “આ શીશી ક્યાથી?”

મીરાબહેને બધી વાત કહી. બસ, થઈ રહ્યું! બાપુજી વ્યથા પામતા કહે:

“જેસાની આ બરબાદી શા માટે? શું લોકોએ અપેક્ષા જેમનાં આપણે આમ દુરુપયોગ કરીએ છીએ? એક દિવસ દિવસ મધ ન હોત તો શું હું જૂથો રહી જાત?”

ત્યાર પછી આ નાની ગફલત પણ ન થવી જોઈએ એ વિશે લગભગથી સમજાવવામાં

આવ્યું. તે સમયે બાપુજી સાથે હિંદના મોટા મોટા કૂટ પ્રશ્નો પડેલા હતા. તેયે મધ વિષે ઘણી વાર સુધી વ્યાખ્યાન અને ઠપકો આપ્યાં. આમ બાપુજી નાના પ્રશ્નને પણ મોટા પ્રશ્ન જેટલા જ કૂટ માનતા અને એ તરફ બધાનું ધ્યાન ખેંચતા.

ખીજે એક પ્રસંગ છે. સેવાશ્રામમાં દસિયુ હિંદના એક દૂરના ગામમાંથી એક હરિજન છોકરા શીખવા માટે આવવાનો હતો. બાપુની તે વખતે તબિયત સારી ન હતી. શ્રી. મહાદેવભાઈએ બાપુને પત્ર આપ્યો. એમાં પેલો વિદ્યાર્થી ક્યારે સેવાશ્રામમાં આવવાનો છે એ લખ્યું હતું. અને એ આ પ્રદેશથી અભરપેચા હોવાથી કેઈ સ્ટેશન પર લેવા આવે એવું જણાવવામાં આવ્યું હતું. મહાદેવભાઈએ એ બધા બંદોબસ્ત કરવાનું સ્વીકારી લીધું પણ કામના બોજને લઈ કોઈને સ્ટેશનને મોકલવાનું તેઓ બૂલી ગયા.

તે દિવસે સાંજે ગાંધીજીના લોહીનું દબાણ ઘણું વધારે હતું. ખીજે દિવસે ઢાકતરોની સલાહ અનુસાર બાપુજી મૌન રાખીને આરામ કરતા હતા. અગિયાર વાગ્યા પછી મહાદેવભાઈ બાપુજી પાસે ગયા કે તરત જ બાપુજીએ પહેલો સવાલ તખીને પેલા હરિજન છોકરાની બાબતમાં પૂછ્યું, “પેલા છોકરાનું શું થયું? એને લેવા માટે કોઈ સ્ટેશન પર ગયું હતું કે નહીં?”

મહાદેવભાઈ લજ્જા પામી કંઈ જવાબ આપી શક્યા નહીં. તેઓ તરત જ તપાસ કરવા ગયા કે તે છોકરા આવ્યો છે કે નહીં? તે છોકરા આવી ગયો હતો તેણે જોઈનારા કોઈ સાથી પણ એને મળી ગયો હતો. એણે સમયસર ભોજન પણ લીધું હતું અને બધાની સાથે એ ભળી ગયો હતો. પરંતુ બાપુજીએ તો એને જોઈ લીધો.

“એને પૂછોકે એ સવારે અહીં ક્યારે ભિતર્યો?” પેલા બહા છોકરાએ તો બધું કંઈ બન્યું જ ન હોય એમ જવાબ આપ્યો, “આજે સવારે.”

“નહીં, કેટલા વાગે? સ્ટેશનથી અહીં આવતાં કેટલો સમય લાગ્યો? અને આ સ્થળ કોણે ખતાવ્યું?”

છોકરાએ કહ્યું, “હું સ્ટેશન પરથી સીધો અહીં જ આવ્યો.”

“સ્થળ ચોધવામાં કેઈ તકલીફ તો નહીં પડી?”

“ના. જી. એક માણસે મને રસ્તો બતાવ્યો હતો.”

“પેલા માણસ સાથે તે કંઈ રીતે વાતો કરી? તને હિંદી આવડે?”

“જી હા. થોડી થોડી આવડે છે.”

“એને પૂછો કે શર્માની ચિઠ્ઠી લઈ આવ્યો છે?” છોકરાએ ચિઠ્ઠીની સાથે આણેલાં ફળ વગેરે બાપુજી આગળ ધર્યાં. પછી બાપુજીએ લખી જણાવ્યું, “હવે એનેની પાસે લઈ જાઓ અને એમને કહો કે એની સાથે મિત્રતા કરે અને એને જે કંઈ ભેઈએ તે આપે.”

આ રીતે બાપુજીની તબિયત આંટલી નાણક હોવા છતાંયે આવી નાની બાબત તરફ એમનું ધ્યાન આકૃષ્ટ ગયું અને એ છોકરા પાસેથી બધી વાત જાણ્યા પછી જ એમને સંતોષ થયો. તેયે એમના કુખ પર આ નાની જુલને લીધે થયેલું ડુઃખ જણાઈ આવતું હતું. બાપુજીની આ સારી ટેવને લીધે એમની પાસે રહેનારા માણસો બાપુજીની વસ્તુની બાબતમાં ખૂબ કાળજી રાખતા અને જરા ગફલત થઈ જાય તો બાપુજીને દેંદલું ઊંડું ડુઃખ થતું એ તરફ તેમનું ધ્યાન ખેંચાતું અને વધુ સાવધ બનવા તેઓ સતત મથતા.

આજે બાપુજી તો આપણી વચ્ચે નથી. પરંતુ આપણે એ બાપુનાં સાચાં બાળકો બનવું હોય તો આપણે નાનાં કામો પણ મોટાં કામોની માફક સંભાળથી કરવાં ભેઈએ અને એમાં બેદરકારી બતાવીએ તો બાપુજીના આત્માને દેંદલું ડુઃખ થશે એનો એ ખાલ કરીએ તો આપણા માટે એટલું બસ છે.

“આશાબાપુ”

સાચી.... જ્યોત.... પ્રગટાવો....

[૫૦ આપુના જન્મસ્થાને રામનવમીના પાંચ દિવસે ૫૦ નારણદાસભાઈ ગાધી પ્રાર્થના અને સમૂહ કાંતણની શરૂઆત કરતા પદાર્થો હતા. તે જ પ્રસંગે ૫૦ કાકાભાઈએ ગાધી સ્મારક સમજાવતા કામને આગે પધારતા તેઓની હાજરી અને મગજ પ્રવચનનો અમૂલ્ય લાભ પોરબદરવારી આપુ ભક્તોને મળ્યો હતો. સમાજના શાંત અને પ્રસન્ન વાતાવરણમાં સમૂહ પ્રાર્થના થયા બાદ ૫૦ નારણદાસભાઈએ પ્રાર્થના અને રેડિયોનું મહત્ત્વ સમજાવતા પ્રેરક પ્રવચન કર્યું હતું તેનો માર નીચે આપ્યો છે.]

“૫૦ આપુજીના જન્મસ્થાને આજે રામનવમીના પવિત્ર દિવસે પ્રાર્થના અને રેડિયોનો સામુદાયિક કાર્યક્રમ શરૂ થયો છે. તેમાં એવી આશા રાખવામાં આવી છે કે આ ક્રીતિમંદિરમાં પ્રાર્થના અને રેડિયોને મહત્ત્વનું સ્થાન અપાય.

આપુએ મેધેની રચનાત્મક પ્રવૃત્તિઓની અહીં રચના કરીને આપુને જીવન સંદેશ આ રચેથી જગતભરને આપ્યો છે. તેવી રચના તો આ ક્રીતિમંદિરનું કામ પૂરું થાય ત્યારે જ વ્યાપક રૂપે કરી શકાય. પણ આપુના તેલ ચિત્રની અનાવરણ વિધિ કરતી વખતે મેં ચુકલું હતું તેમ આપુની જન્મભિત્તિ પર માસની વડ નારણે કોઈ દરેક મહિનાની વડ આરસના ઢિને અહીં પ્રાર્થના અને સમૂહ કાંતણનો કાર્યક્રમ શરૂ થયો છે. અને તેની શરૂઆત આજ રામનવમીના પવિત્ર દિવસે કરીએ છીએ એ શુભ ચિન્હન છે. આ પ્રસંગે કાકાભાઈની હાજરી એ એક સુચારુ છે તે આપણે માટે પ્રેરણાદાયક અનુભવ.

પોરબદરવારી શિક્ષી નાનજીભાઈએ આ ક્રીતિમંદિર બનાવ્યું તો હવે કોઈ પોરબદરવારી એ જ અહીં પ્રાર્થના અને રેડિયોના કાર્યક્રમને અપનાવી તેવો નોંધ્યો. અહીંની સ્ત્રીશ્રી કોઈ પણ ભક્તિએ હરોજી નિમિત્ત રીતે પ્રાર્થના અને કાંતણનો કાર્યક્રમ શરૂ થયો નોંધ્યો. અને એવામાં એણી ૧૪૦ તારની એક આંદી કાંતવી નોંધ્યો. આ સ્થળે જે જે નેતા યાત્રાએ આવે તેઓ પણ અમુક સમય માટે અને તેમનું ધન અહીંના સંગ્રહ સ્થાનમાં મૂકવું નોંધ્યો.

આ સ્થળે રેડિયોદેશના યાત્રાળુઓ આવશે.

“આશાઆપુ”

તેમને આપુનો જીવન સંદેશ અહીં આશતા રચનાત્મક કાર્યથી જ આપી શકાય. આ કામ પોરબદરવારી જ પતની એવા કોઈ ભાઈ અગર બહેન હોવાથી થશે એવી મને આશા છે. પણ તેવી કોઈ ભક્તિ તૈયાર ન થાય તો હું કાંતવાને માટે અશક્ત ન બનું ત્યાં સુધી હરોજી આરસ તરફથી ૧૪૦ તાર આ મંદિરને નિમિત્ત કાંતીશ. અને તે આંદી અહિં ધરાવ એવો સંકલ્પ કરું છું.

આજે સવારે આપુના ચિત્રના દર્શન હું ગયો ત્યાં થી લીની અખંડ જ્યોતિ નોંધ મને પોતાને લાગે છે. આપુએ જે જ્યોત મગદ કરી છે તેને આજ રાખવા લીની જ્યોતિની જરૂર નથી. તેને માટે આ સ્થળે અખંડ પ્રવચન અને રેડિયો થાયુ થવા નોંધ્યો. આ સ્થાનેથી એ સંદેશ જગતભરમાં ફેલાવો, જેવી રીતે પાવર હાઉસના વિદ્યુત બળથી હાલે. દીવા પ્રગટે છે અને પ્રકાશ પથરાય છે તેમ આ સ્થળે આજના પ્રાર્થના અને સમૂહ કાંતણની પ્રેરણાથી જગત ભરમાં પ્રાર્થના અને રેડિયોનો પ્રકાશ પથરાઈ જાય. એવી પ્રશ્ન મારે પ્રાર્થના છે.”

૫૦ નારણદાસભાઈએ પ્રેરક પ્રવચન બાદ ૫૦ કાકાભાઈને કહેવડે તેના સમર્થનમાં મનનીય પ્રવચન કર્યું હતું તેમના વિરુદ્ધ પ્રવચનનો પ્રધાનપુત્ર પ્રાર્થના અને રેડિયોની પ્રવચન સમિતીથી આજના વિશ્વ-ગુહને દાણા શકાય એ જતાવી આપનારો હતો. તેમાંથી કેટલાક વાદવાર પ્રેરણાદાયક વચનો અહીં ઉતારીએ.

“જે સ્થળે ૫૦ આપુ અને તેમના પિતામહીએ રામનવમીના ધન યજ્ઞની હતી તે સ્થળે આજના રામનવમીના અતિ પવિત્ર [અનુસંધાન ૫૪ ૮૬ મે]

કહાની અમર છે

શ્રી. નવલભાઈ શાહ

ભારતીય સંસ્કૃતિની જાહેરલાક્ષણિક કાળ દતો. દેશ બધી રીતે આબાદ હતો. હિંદુસ્તાનનો વેપાર આખી દુનિયા પર ફેલાયેલો હતો. દેશ-પરદેશનાં વહાલો હિંદુસ્તાનના બંદરોએ આવતાં હતાં. અહીંનું કોતરકામ અને મલમલ પરદેશ લઈ જતાં અને ત્યાંની સમૃદ્ધિ અહીં છોડી જતાં.

ધારાનગરી એવું જ મોટું વેપારનું કેન્દ્ર હતું. એકએક વેપારી રોજ લાખો રતોનો વેપાર ખેડતો હતો. એ નગરમાં સાંતનુ નામે પ્રતિષ્ઠિત વેપારી રહેતો હતો. તેની મોટી પેઢીઓ આસપાસ હતી. દુનિયાની વધુઆર જતી હતી અને આવતી હતી.

કાળની ગતિ ન્યારી છે. સાંતનુનો વેપાર તુટ્યો, તે ખાસી થઈ ગયો. અને માણસને જ્યારે આપણે આવે છે ત્યારે તે એકલી આવતી નથી. દિવસે દિવસે તે એકઠો તુટતો ગયો કે ખાવાના પથ્ર સંસા પડવા લાગ્યાં. એની પત્નીનાં ધરેણાં વેચી વસ્ત્રેક કાઢ્યું, પથ્ર જ્યાં એક જાણુ ખર્ચનો જ પ્રવાહ ચાલતો હોય અને આવક ન હોય ત્યાં કંટલા દિવસ ચાલે? એનામાં વેપારની શક્તિ હતી, શુદ્ધ હતી, આવડત હતી, પથ્ર હવે તેની પાસે વેપારને મારેની પૂઠી નહોતી. કાઈની પાસે મળવા જતાં તેનું દિલ ચાલતું નહોતું. તેણે નોકરીએ રહેવાનો વિચાર કર્યો, પથ્ર આવો મોટો વેપારી આપી રીતે નોકરીએ રહેવાની વાત કરે તે પ લોકો દસી કાઢે. આમ ન મળે પંધો કે ન મળે નોકરી. ધરેણાંગાથ પૂરાં થયાં. બે દિવસના ઉપવાસ પથ્ર થયા.

આ જ નગરમાં જિનદાસ નામે એક ખીજો વેપારી રહેતો હતો. તેની સ્થિતિ સાંતનુના જેવી જ હતી, પથ્ર દિવસે દિવસે તે સુધરતી જતી હતી, જિનદાસને બધી વાતે સુખ હતું.

એક દિવસનો પ્રસંગ છે : સાંતનુ નાહીધાઇને પૌષ્પશાળાએ (અપાસરે) પહેલે છે. આમ તો તે પૌષ્પશાળામાં બેઠો હોય છે, પથ્ર તેના અંતરમાં પેસાની મુંચવણો ઘેળાયા કરે છે. કાઈની પડે

માગવા જતાં દિલ ચાલતું નથી. શું કરવું તેય સમજતું નથી.

જ્યારે આ જ સમયે જિનદાસ પથ્ર તે જ સ્થાને પ્રવેશ કરે છે અને કપડાં ઉતારી પ્રભુભક્તિમાં લીન થાય છે. આધિકારિ ચિંતાના વચનમાં સાંતનુનું મન પ્રભુમાં લાગતું નથી, તેની આંખ ખૂલી જાય છે. તેની નજર જિનદાસે કંટલા મલમલના અંગરખા ઉપર પડે છે. એ મલમલ નીચે ચમકતી સોનાની વસ્ત્ર એકાએક સાંતનુના મનને ખેંચી લે છે. સાંતનુ આજુબાજુ જુએ છે. ત્યાં કોઈ જ હોતું નથી. તે તેના મન સાથે મંથન અનુભવે છે. તેના દિલમાં થાય છે : આપી રીતે જીવવા કરતા આ સોનાની વસ્ત્રોએ લઈ લેવામાં શો વાધો? પૈસા દરો તો કાલે પૈસા આવશે; અને એ વસ્ત્ર જિનદાસને પાછી આપી દેવાશે.

માણસનું મન કેવું હોય છે? તે પોતાને ગમતી દલીસોના તરંગો સહેલાઈથી જીભા કરી શકે છે, અને એ વિતરોની સુખિમાં જ માણસ ફસાય છે, જ્યારે કોઈપણ વિકૃતિને વશ થઈ ચિકીરે. કરવામાં આવે છે ત્યારે માણસ પોતાની વિચારવાની શક્તિને શુભાવે છે. વિવેક જન્ય એકસે રહ્યું શું? અને ખૂબીની વાત તો એ છે કે માણસનું મન આવા વિતરોમાંથી જ પોતાની નળજાઇને માટે બળ મેળવી લે છે.

ભગવાનનું ભજન પઠતું પૂઠી સાંતનુ ચૂપકીધી જીભો થાય છે. આજુબાજુ ભોઈધીમેથી એ અંગરખામાં હાથ ધારે છે અને સોનાનો ગઠો ઉપાડી લઈ તે માંગે પડે છે. તે બદાર નીકળે છે પથ્ર આવે રસ્તે તેને અનેક વિચારો આવ્યા જ કરે છે. યદીકમાં થાય છે : “અહા! મેં આ શું કર્યું? કોઈ સ્થળે નહિ અને પવિત્ર ધર્મસ્થાનમાં જ પાપ કર્યું? આ પાપમાંથી હું ક્યારે છૂટીશ? અને આ કુશુદ્ધ કેમ સૂઝી?” ખીજ શહે તેને થાય છે : “કોઈ નહિ. એમાં પાપ શું? મારે ક્યાં અને સંધરી રાખવું છે? કાલે જીતીને પૈસા આવશે તો એ પહેલી

તકે એને પાઠ આપીશ." આમ એક બાલુ પાપ એના દિલને કાઢે છે, જ્યારે બીજી બાલુએ એ એના મનને મનાવે છે. આમ જ યુવનમાં જ તે ઘેર પહેલે છે મુની જેમ તે તેની પની પાસે જાય છે અને તેના હાથમાં આ સોનાનું ઘરેલું મૂકી દે છે પેતાના પતિને આમ અવાક ઊભો. બોઈ પત્ની તરત સમજી જાય છે એને પૂછે છે 'પણ તમે આ શું કર્યું?' શાતનું કહેજ નોલી રાકતો નથી ઇવટે તે પેતાની બૂન કબૂન કરે છે અને પોતાની પત્ની આમજી બધી વાત પ્રમટ કરે છે

પત્ની એને આશ્વાસ આપતા કહે છે 'ઠાઈ નહિ જે થયું તે ખરુ, પણ હવે તમે એક કામ કરો. આપણે પૈસા તો બોધએ જ છે તા આ ગઠો તમે જિનદાસને ત્યાં જ ગીરે મૂકી આવો.

'અરે! આ તુ મોલી? એને ત્યાં જ મૂકવા જાઉં તો એ તરત સમજી જાય.

'કરોને સમજો, પણ જો એકવાર આપણે એ ગઠો બીજાને આપીશું તો તે પાછો મળેજ અરે અને નો મળે.'

શાતનું મન જિનદાસને ત્યાંથી પૈસા લાવવાને માનતું નથી, પણ આખરે તે પત્નીના આમહને વશ થાય છે અને સોનાનો ગઠો હાઈ જિનદાસને ત્યાં જવા લીપડે

આ બાલુ જિનદાસ કપાસ પહેરે છે પણ એને ગઠો મળતો નથી એના દિલમાં થાય છે કે કદાચ કુ ધર બૂની બાળ્યો દોઈદ તે ગેર આવી તપાસ કરે છે પોતાની દીકરીને બોલાવી સુવર્ણજાર બોલાવે છે દીકરી તરત જ કહે છે 'પણ બાપુજી! તમે તો પહેરીને જ મથા હતો.' એટલામાં એની પત્ની આવી પહેરે છે. પૂછપરછ ચાલે છે ધર્મ-રથાતમાં તે સમયે શાતનું મિલાવ બીજું કોઈ જ ન હતું એમ જ્યારે રોક કહે છે ત્યારે એકદમ સેડાણી બોલી બીટે છે 'હા કુ તમને એક વાત તો કહેવાની બૂલી જ ગઈ હમણા થોડા દિવસ પર જ શાતનું પત્ની આપણે ત્યાં આવ્યા હતાં, એમને પાસે રૂપિયાની જરૂર હતી. કુ તમને તો કહેવાનું જ બૂલી ગઈ.'

જિનદાસ વિચારમાં પડી જાય છે એને થાય છે મારો જ એક સ્વધર્મી આવી આવેતમા છે? મને ખબર સુદાય નથી? જ્યારે આ જ સમયે શાતનું જિનદાસના ઘરમાં પ્રવેશ કરે છે જિનદાસ જાણે કઈ જ ન જુઝુ હોય એમ વરતી શાતનું રોકથી આવકારે છે અને પૂછે છે 'કેમ શાતનું હમણા તો ઠાઈ દેખાતા નથી? સામાન્ય વાતો ચાલે છે જતા જતા જિનદાસ આમહ પૂવક કઈ જરૂર હોય તો કહેવાનું કહે છે શાતનું ધરથી તો પસા લેવાને નીકળ્યો હતો પણ તેની છબ લીધાની નહોતી. પરંતુ જિનદાસના આમહે તેની છબ જુ લી કરી તેણે કયું મારે એક દલર.

શાતનું પૂર બોલી રહે ત્યાર પહેલા જ જિનદાસ પોતાની દીકરી કુછને બોલાવી અને પૈસા મગજીલ શાતનું પોતાના મગજમાં રાખેનો ગઠો જિનદાસને આપ્યો. કુછ એ મઠને ઓળખી અઈ, પણ ઠાઈ બોલી નાખે અને શાતનું અપમાન થય ત્યાર પહેલા જ જિનદાસે એને છટારો ક્યો અને શાતનું કહ્યું 'લઈ, આમા આ મઠાની રી જરૂર છે? તમારે ત્યાં પૈસા છે તે મારે ત્યાં જ પસા છે ને? મઠો નહિ મૂકો તોય ચાલશે.'

કારે રકમને આવે જિનદાસે ગઠો પોતાના ઘરમાં રાખ્યો. શાતનું દલર રૂપિયા હાઈ પોતાને ઘેર પહોંચે, એ ઘેર જતો હતો પણ રસ્તામાં પથારીપથી એનું તો દિલ જગી રહ્યું હતું એણે ઘર પહોંચતા જ એની આંખો આસથી છલકાઈ ગઈ શાતનું પત્નીએ આ દરમિયાન એણે ને પૂછડું શું તમારું અપમાન કર્યું?

શાતનું ઠાઈ જ ન મોલી રાખે, તેણે દલર રૂપિયાની પોટલી તેની પનીના પગ જાગ મૂકી પત્નીએ આશ્વાસન આપતા કહ્યું 'કુ ખ તો થાય પણ ધીરજ રાખેલ કલે બીકને સારા દલામ આવશે. અને આપણે પૈસા અને ગઠો જ ને પાછા આપી દઈશું.'

આ પૈસાથી શાતનું વેપાર શરૂ કરે આવડત તે કની જ. એટલે ધીરે ધીરે આવડ પણ વધતી ગઈ રોજની આવકમરફી પત્ની થોડા થોડા પૈસા જાણ પર કાંટે અને એકા કરે વડેક થયું ત્યાં

અને તેજ લેવી જોઈએ. અને પછી તે કહે છે
 કે આ જગતમાં મનુષ્યમાત્રને ત્રણ પદાર્થોની
 અને ત્રણ શુભની આવશ્યકતા છે. જે એ
 કેળવી ન જાય એ જીવવાનો મંત્ર. જ નથી
 જાણતો. અને તેથી આ ૬ વસ્તુ કેળવણીના
 પાયારૂપ હોવી જોઈએ. તેથી મનુષ્યમાત્રે
 બચાવણથી, - પછી તે બાળક હોય કે બાળા, -
 સ્વચ્છ હવા, સ્વચ્છ પાણી, અને સ્વચ્છ માટી
 કેને કહેવાં, તે કેવી રીતે રાખવા, અને તેના
 શો ઉપયોગ છે તે જાણવું જ જોઈએ. તેમ જ
 ત્રણ શુભોમાં તેણે શુભચરતા, આશા અને પ્રેમને
 ગણાવ્યાં છે. જેનામાં સત્યાદિને સાડુ કહર
 નથી, જે સારી વસ્તુને જોળખી નથી શકતા,
 તે પોતાના શુભાનમાં ભમે છે અને આત્માનંદ
 પામી શકતા નથી. તેમ જ જેનામાં આશાવાદ
 નથી, એટલે જે ઈશ્વરી ન્યાયને વિષે શકિત
 રહે છે, તેવું હૃદય કોઈ દિવસ પ્રકુલિત નહીં
 રહી શકે. અને જેનામાં પ્રેમ નથી, એટલે
 અહિંસા નથી, જે જીવનમાત્રને પોતાનાં
 કુટુંબી ગણી નથી શકતો તે જીવવાનો મંત્ર
 કદી સાધી ન શકે.

આ વસ્તુની ઉપર રચિતને પોતાની
 અમલકારી ભાષામાં બહુ લંબાણથી લખ્યું છે.
 એ તો વળી 'કોઈ' વખતે હું આપણો સમાજ
 સમજી શકે એવી રીતે આપી શકું તો ઠીક જ
 છે. આજે તો આટલેથી જ સંતોષ માની લઉં
 છું. સાથે એટલું કહી દઉં કે જે આપણે
 આપણા આમ્ય શપ્તોમાં વિચારતા આવ્યા
 છીએ અને જેને આચારમાં મૂકવાનો પ્રયત્ન
 કરી રહ્યા છીએ 'એ જ બધું' લગભગ રચિતને
 પોતાની પ્રૌઢ અને ખેડાયેલી ભાષામાં અને
 અંગ્રેજી પ્રજા સમજી શકે એવી રીતે મૂક્યું
 છે. અહીં 'મે' સરખામણી એ જુદી ભાષાની
 નથી કરી, પણ એ ભાષાશાસ્ત્રીની કરી છે.
 રચિતના ભાષાશાસ્ત્રના જ્ઞાનની સાથે મારા
 જેવા યુગભલો ન કરી શકે. પણ એવો કાળ
 અવશ્ય આવશે કે જ્યારે ભાષામાત્રનો પ્રેમ
 વ્યાપક થશે; ત્યારે ભાષાની પાછળ લેખ લેનારા
 શાસ્ત્રીઓ રચિત જેવા નીકળી પડશે; ત્યારે
 તેઓ, જેવું પ્રભાવશાળી અંગ્રેજી રચિતને લખ્યું,
 તેવું પ્રભાવશાળી શુભચરતા લખશે. - ગાંધીજી
 યરોડા મંદિર

તા. ૨૮-૩-૩૨

"જે ઈશ્વરી ન્યાયને વિષે શકિત રહે છે તેવું હૃદય કોઈ દિવસ
 પ્રકુલિત નહીં રહી શકે."

અનુક્રમણિકા

૧ આચાર ધર્મ	...	૫૪	૩૦ એપ્રિલ ૧૯૫૦
૨ શાંતિનિકેતનનાં જન્મો	...	ગાંધીજી ૬૧	
૩ મન-મનુ દાતા ને જીવનદાતા	...	દેવ વા. ૬૨	
૪ એ ધન્ય પદી	...	સંપાદક ૬૩	
૫ નથી ત્રાસીમ અને નવો સમાજ	...	જનકલાલ ૬૪	
૬ શુરુ ગાંધી	...	ગુરુવાલ મલિક ૬૭	
૭ ગાંધીજી અને રચિત	...	પ્રિયરંજન સેન ૬૬	
૮ રે ટિપ્પે	...	ચિવરંકર શાહ ૭૨	
૬ જાણના પત્રો	...	૫૪	
૧૦ લોકતંત્ર	...	ગાંધીજી ૭૩	
૧૧ હિંદુ-મુસલમાન	...	સિઓનાડ પુસ્તક ૭૬	
૧૨ બાળકોના બાપુ	...	ચંદ્રચંદર શુક્લ ૭૭	
૧૩ સામી જ્યોત પ્રગટાવો	...	પુ. ૭૦ કં. ૮૧	
૧૪ કદાની અમર છે (વાર્તા)	...	૮૩	
૧૫ જોન રચિત	...	નવલશર્મા શાહ ૮૪	
૧૬ આ માસની (જખી)	...	ગાંધીજી ૮૭	
	...	નવીન ગાંધી	...

આલોચના

પાંચેય : એ નવલભાઈ શાહ : પ્ર. મહાત્મીર સાહિત્ય પ્રકાશન મંદિર,
હડીઆઈની વાડી અમદાવાદ કિ.મી. ૩૩૫૫૫ ૫૦ ૧૮૭

‘નિમિત્તસંબંધ’ના વાચકોના હાથમાં ગ્રીષ્મ
વર્ષની બેઠ નરીકે શ્રી નવલભાઈની અદ્ભુત વાર્તા
ઓનો સમગ્ર પાંચેય આવે છે ખરેખર, મુનિશ્રી
સતપાશજી કહે છે એમ ‘આ નાનકડા પુસ્તકમાં
જે સામગ્રી છે તેનું આચરણ’ અવનવાથેયની ગજબાજી
મારે એવું છે. મુનિશ્રીએ આ સમઢની વાર્તાઓનો
સક્ષિત પરિચય પાંચેયની ભૂમિકામાં આપ્યો છે
આ વાર્તાઓમાંની રૂપવતી, ‘નટકી’, ‘નૃષ્યારામ’
અને કેટલીક મીઠી વાર્તાઓનું વસ્તુ મુનિશ્રીને મુખે
અમરેત્રી વાનેમાંથી જ સેવામાં આપ્યું છે તેથી
ધર્મનિષ્ઠે સમગ્ર તપનાની ચર્ચામાં મહારાજશ્રી
જે વાતોનો ઉલ્લેખ કરે છે તેમાંની કેટલીકનો અર્થમાં
અભાવેશ થયો છે એ આપણું ખામ લક્ષ જેએ છે.

આ સમઢમાં અવનવાથેયના જુદા જુદા ભાવે-કોષ,
દેવ નૃષ્યારામ, અમરેત્રી અને મહાત્મા આપરી લેતી
વાર્તાઓ એ ભાવે ને તાર્કિક રૂપ કે ઉપદેશાત્મક
રૂપ આપવાને બદલે મરજતા અને રમિકતાથી આને મે
હ ‘પાંચેય’, ‘રૂપવતી’, ‘નટકી’, ‘મોક્ષ’ આ
વાર્તાઓ આ સમઢની ઉત્તમ નવલિકાઓ કહી
મગાય હા એ આ સમઢની સૌથી લાની વાર્તા
છે એમાં નિર્મલાના સ્વભાવમાં શરૂઆત જવાથી
જે તકથી પરિવર્તન આવે છે એ જરા અવાસ્તવિક
લાગે છે અને વાર્તાને સારો ઉદાહરણ મળતે નથી
‘મંદિર’ વાર્તા પછી મારી છ પરત મર્ષની આકૃતિ
પછી પરતરને મુખે મળેલની વાત સાંભળીને સાંભળ
નાર પર જે અમર થતી જોઈએ તે અતના ફરસામાં

ત્રકત કરવામાં આવી નથી ‘પ્રત્યયોચન’ રંગની
હીવાત એ વાર્તાઓનું વસ્તુ મીઠા પ્રદેશનું
તોયે વાતાનો ઉદય સારો અને અમરક મરગીને
વસ્તુને મુકવામાં આપ્યું છે આ સમઢમાં દીપ્તિ
વાતા જરા અન્યાયે લાગે છે દીપ્તિને ગાંધી મુજબ પર
અખૂટ પ્રેમ હતો તોયે એના મુખે See the dog
is talking to me જેવું વાક્ય શી રીતે ઉચ્ચાર્યું
દશોત્રમ એ હૃદયને ભાવે છે એમાં આવે
અધુરન સંભળ ની રીત ઉચ્ચારે હશે એનું
કરણ પશ્ચિમમાં જુ જરા અન્યાય લાગે છે એમકે
કેઈ મીઠી પ્રસંગ જાણ્યા હોત તો કર્પાનિકા
વાર્તા વધારે અસંકલ્પનન નાંખે નુકો મા
લમે છે એ મળત આ વત એ કેટલેક નથી
તો શુ આવે પ્રસંગ જાયે દગા ખરે

ત્રેને આપેલી સાત દુખી વાર્તાઓ ખરેખર
ગમિકાંત જોઈ જ છે અને અવનવાથેય વિવિધ
અનુનુ મુદર આને મન કરે છે

‘પાંચેય’ વાર્તા સમઢ ઉદાત્ત ભાવનાને મૂળ કરે
એવો છે આરંભે જવારે અસિરતા ભરેલી કેટલીયે
વાર્તાઓ મુવાન માનસમાં એરેડી જાય છે અને એમની
સાથે અટકચાળા કરી જાય છે, એને નદને નમના
બધા જ બેગા મળી નિદોષ અત્તલ મેળવી શકે એની
ઉચ્ચ ભાવનાને જાણનારી, મુદર અને એ ધરે
ધાર્તાઓ આપવા જઈશ શ્રી નવલભાઈ અભિનાદનને પત
છે અને ભવિષ્યમાં આવી વાર્તાઓ આપતા નહે એની
આશા વ્યક્ત કર્યા વિના રહેવું નથી મુક કં

સાભાર-સ્વીકાર

અન તા જ લપા ભણ્યે અન પછા તા કહ્યું છે આ જગતમાં મનુષ્યભાત્રને ત્રણ પદાર્થોની અને ત્રણ ગુણોની આવશ્યકતા છે. જે એ કેળવી ન લેવે એ જીવવાનો મંત્ર જ નથી બજાતો. અને તેથી આ હ વસ્તુ કેળવણીના પાયારૂપ હોવી જોઈએ. તેથી મનુષ્યભાત્રે ઘણપણથી, -પછી તે બાળક હાથ કે બાળા, -સ્વચ્છ હવા, સ્વચ્છ પાણી, અને સ્વચ્છ માટી કેને કહેવાં, તે કેવી રીતે રાખવા, અને તેનો શો ઉપયોગ છે તે બધુ જ જોઈએ. તેમ જ ત્રણ શબ્દોમાં તેણે શુદ્ધતા, આશા અને પ્રેમને ગણાવ્યાં છે. જેનામા સત્યાદિને સાડુ કહર નથી, જે સારી વસ્તુને ઓળખી નથી શકતા, તે પોતાના ગુમાનમાં ભરે છે અને આત્માનંદ પામી શકતા નથી. તેમ જ જેનામાં આશાવાદ નથી, એટલે જે ઈશ્વરી ન્યાયને વિષે શંકિત રહે છે, તેનું હૃદય કોઈ દિવસ પ્રકુલિત નહીં રહી શકે. અને જેનામા પ્રેમ નથી, એટલે અહિંસા નથી, જે જીવનભાત્રને પોતાનાં કુટુંબી ગણી નથી શકતો તે જીવવાનો મંત્ર કદી સાધી ન શકે.

આ વસ્તુની ઉપર રશ્કિને પોતાની ચમત્કારી ભાષામાં બહુ લંબાણથી લખ્યું છે. એ તો વળી કોઈ વખતે હું આપણો સમાજ સમજી શકે એવી રીતે આખી શક્તિ તો ઠીક જ છે. આને તો આટલેથી જ સતોષ માની લઉં છું. સાથે એટલું કહી લઉં કે જે આપણે આપણા ગ્રામ્ય શબ્દોમાં વિચારતા આવ્યા છીએ અને જેને આચારમાં મૂકવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છીએ એ જ બધું લગભગ રશ્કિને પોતાની પ્રૌઢ અને ખેડાયેલી ભાષામાં અને અંગ્રેજી પ્રભ સમજી શકે એવી રીતે મૂક્યું છે. અહીં મેં સરખામણી બે જુદી ભાષાની નથી કરી, પણ બે ભાષાશાસ્ત્રીની કરી છે. રશ્કિનના ભાષાશાસ્ત્રના જ્ઞાનની સાથે મારા જેવા મુકાબલો ન કરી શકે. પણ એવા કાળ અવશ્ય આવશે કે જ્યારે ભાષાભાત્રનો પ્રેમ વ્યાપક થશે; ત્યારે જાવાની પાછળ લોખ લેનારા શાસ્ત્રીઓ રશ્કિન જેવા નીકળી પડશે; ત્યારે તેઓ, જેવું પ્રભાવશાળી અંગ્રેજી રશ્કિને લખ્યું, તેવું પ્રભાવશાળી ગુજરાતી લખશે. -ગાંધીજી

પરોક્ષ ચંદિર

તા. ૨૮-૩-૧૨

“જે ઈશ્વરી ન્યાયને વિષે શંકિત રહે છે તેનું હૃદય કોઈ દિવસ પ્રકુલિત નહીં રહી શકે.”

અનુક્રમણિકા

		૫૪			૫૪
૧ આચાર ધર્મ	...	ગાંધીજી ૧૧	૬ બાપુના પત્રો	...	ગાંધીજી ૭૩
૨ શાંતિનિકેતનનાં ભાષ્યો	...	૬૦ વા. ૧૨	૧૦ લોકાર્તન	...	શિઓનાર્ડ પુસ્ત ૭૬
૩ મન-મનુ દાતા ને જીવનદાતા	...	૬૩	૧૧ દિંદુ-મુસલમાન	...	અંદરેકર શુક્લ ૭૭
૪ એ ધન્ય ધર્મી	...	સંપાદક ૬૪	૧૨ બાળકોના બાપુ	...	પુ. ૬૦ ૮૧
૫ નવી દ્રાશીમ અને નવા સમાજ	...	નવલસાર્થ ૬૫	૧૩ સાતી જ્યોત પ્રગટાવો	...	૮૩
૬	...	શુદ્ધતા મંદિર ૬૭	૧૪ કલંકી અપર છે (વાતા)	...	નવલસાર્થ સાદ ૮૪
				...	ગાંધીજી ૮૭
				...	નવીન ગાંધી ...

આલોચના

પાથેય : સે. નવવર્ણ શાહ; પ્ર. મહારીર મહિષ પ્રકાશન મદિર,
દહીઆઈની વાડી અમદાવાદ કિ. વ્હીટી રૂપિયા ૫૦ ૧૯૨

‘નિષવાસન’ના વાચકોના હાથમાં ત્રીજી વર્ષની એટ તરીકે શ્રી નવવર્ણની અદર વતા એનો સમઢ પાથેય’ આવે છે ખરેખર મુનિશ્રી મતજ મણ હશે છે એમ ‘આ નાનકડા પુરતકમા જે મામરી છે તેનું આચરણ’ જીવનપાથેયની જ ન મારે એવું છે મુનિશ્રીએ આ સમઢની વાર્તાઓના મહિત પરિચય પાથેયની ભૂમિકા’મા આપ્યો છે આ વાર્તાઓમાની ‘૩૫વની’, ‘નટટી’ નૃપજીરામ અને કેટલીક મીઠી વાર્તાઓનું વસ્તુ મુનિશ્રીને મુને માખરેશી વાનોમાથી જ લેવામા આવ્યું છે તેથી ધર્મદૃષ્ટિએ સમાજ ન્યતાની ચર્ચામા મહારાજવી જે વાતોને ઉઠાવે છે તેમાની ડાલીકનો આમા સમાવેશ થયો છે એ આ રીતે ખસ સક્ષ મેએ છે

આ સમઢમા જીવનના જુદા જુદા ભાવો-કેવે, દેષ, વૃજ્યા, સમર્પણ અને અદાને આપરી લેવી વાર્તાઓ એ ભાવોને નિષ્ક રૂપ કે ઉપદેશાત્મક રૂપ આપવાને બદલે સજ્જા અને ગમિકતાથી આરે મે ‘૫૫થેય’ ૩૫વની’, ‘નટટી’, ‘મેક્ષ આ વાર્તાઓ આ સમઢની ઉત્તમ નવનિક્ષિઓ કહી શકાય ૩૫ એ આ સમઢની સૌથી કાની વર્તા છે એમા નિર્મલાના રૂપભાવમા સ્વેદમા જવાથી જે કડપી પરિવર્તન આવે છે એ જરા અવાસ્તવિક કાગ છે અને વાતાને સારો ઉઠાવ મળતો નથી મદિર વાર્તા પશુ સીરીઝ ૫૨૭ સર્પની આકૃતિ ૫ થા ૫૪૫૨ને મુને મજેસની વાન માખળીને સાખ્ય નર ૫૨ જે અમર થી વેઠે છે તે અત્તા ફક્ષમા

ઝકત કરામા આવી નથી પ્રનય મોખ ૧૨મની દીવાળ એ વતાઓનું વગ્ન મીળ પ્રદેશતું છે તે રે વાતાનો ઉઠાવ સારો છે અને અમરકાગકીને વસ્તુને મુકવામા આવ્યું છે આ સમઢમા દીપ્તિ વાતા જરા અસ્થાને કાગ છે દીપ્તિનો ગેરીમાજી ૫૨ અખટ પ્રેમ હતો તોરે એના મુને See the dog is too big for you જેવું વાક્ય શી રીતે ઉચ્ચાર્યું હશે પ્રય એ જીવનનો કાવ છે એમા આવો અધુકત સજ્જા ના રીત ઉલ્લેખો હશે એન કરણ પશુભામ તજુ જરા અમઢ સમ છે નેખે કેઈ મીળે પ્રમય જાળમે છેત તો કરણ નિતકા વતા વપરે અસ કરે બનત નખક મુ કહુ મા લમે છે એ મુજબ આ વતાએ કાલ્પનિક નથી તો શુ આવો પ્રસય જન્મે કતા ખરો

૩૮ને આપેરી સાલ મૂઠી વાર્તાઓ ખરેખર નિષ્કલ્પ જરી જ છે અને જીવનની વિનિષ્કલ્પનું સુદર આવે મન કરે છે

પથેય વાર્તા સમઢ ઉદાત્ત ભાવનાને મૂત કરે એવો છે આજે જ્યારે અશિસ્તતા ભરેલી કેટલીયે વાર્તાઓ કુલ ન માનમમા ઝરે રી જાય છે અને એમની સથે અટક્યાળા કરી જાય છે એને ટદને ધ માનઃ બધા જ ભેગા મળે નિદેશ અનુદ મેળવી શકે એરી ઉચ્ચ ભાવનાને જમાડનારી સુદર અને બોધપ્રદ વાર્તાઓ અપવાદનથી નયસજ્જાઈઓ મિ ૧૬ને ૫૨ છે અને ભવિ યમા આવી વાર્તાઓ આપતા રહે એરી આશ વ્યકત કયા વિના રહેવું નથી મુઠ ૨૦

સાહાર-સ્વીકાર

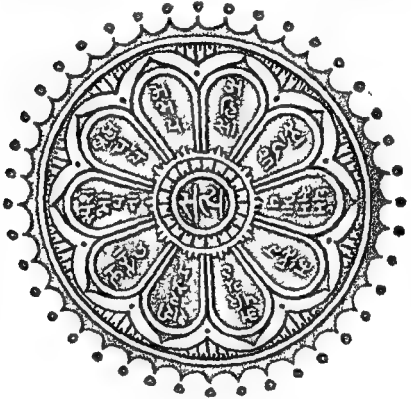
નવજીવન પ્રકાશન મદિર, અમદાવાદ

માર્ગી જીવનકથા : ગજી-પ્રમાદેશ અનુવાદક પ્રમુદામ જમુનયસ માધી ૮-૦-૦ આશ્રમની ખરેખરને, સપાદક, કાકા કોરેચકર ૨-૦-૦ આશ્રમ ભજનાવધિ : સમાદક, ૨૧ નરાવજુ મોરેખર ખરે, જીવનદષ્ટિ : વિને જ ભવે ૨-૧૨-૦ પાથેય : નવવર્ણ શાહ, પ્રકાશક મપીયદ જોરેયદ મધ્યે મચી મહારીર મહિષ

૮-૦-૦ આશ્રમની આશ્રમ ભજનાવધિ : સમાદક, ૨૧ નરાવજુ ૨-૧૨-૦ પાથેય : નવવર્ણ શાહ, પ્રકાશક ૨-૬-૦ દહીઆઈનીવાડી, અમદાવાદ ૨-૮ ૦

પરહિત સરસિ ધર્મ નહિ લાઈ, પરપીઠ સમ નહિ અધમાઈ ।
નિર્ણય સકલ પુણ્ય વેદ કરે, કહુઈ તાન જનહિં કૈમિદ નર ॥

હે ભાઈ! પારકાના હિત સમાન ધર્મ નથી, અને બીજાને દુઃખ
આપવા મમાન પાપ નથી. હે તાત! સઘળા વેદ તથા પુરાણોએ
આવો નિર્ણય કર્યો છે અને તે પઢિતો પણ બળે છે —રામાયણ

નર સરીર ધરિ જે પરપીઠ, કરહિં તે સહાઈ મહાભવભીશ ।
કરહિં મોહજસ નર અઘ નાના, અવારથતા પરસેક ન સાના ॥

જે મનુષ્ય સરીર ધારણ કરી બીજાને દુઃખ આપે છે, તે અમારમા
અત્યંત વિપત્તિ લોગવે છે. જે મનુષ્ય અજ્ઞાનને વશ થઈ અનેક પાપ કરે
હે નથા સ્વાર્થ વિષે પ્રીતિ કરે છે તેને પવલોક નાશ પામે છે. —રામાયણ

મહે દા પાન ને
 નહીં જો તેણે ન તે
 તેનો જુડુ જાણ્યું કે
 તે ન જાણ્યું કે
 મહાત્મા

૬/૩૨ ગાંધી
 રાજકોટ

સત્ય

श्री राम भद्र

ધાર્મિક

ઉદ્ધરેદાત્મનાત્માનમ્

[આધીલ અને ગુરુદેવની લખનસાધનાનું અનુશીલન કરવું માસિક]

વર્ષ ૩

૩૦ મે

અંક ૪

શ્રી મહાપિના ઉપદેશ

‘હે સાધક! વિપત્તિઓને શાંતિથી અને એવી દૃઢ શ્રદ્ધાપૂર્વક વેઠી છે કે તે પશુ ધર્મરત્ન પ્રસાદી જ છે કે જે તારા મનને સ્થિર કરવા માટે જ આવે છે

‘જ્યારે કેઈ કામ સફળ થાય ત્યારે એમ મની ગર્વિષ્ઠ ન થવું કે ‘આ કામ મારી મહેનતથી જ પાર પડ્યું છે’ પણ ખાતરીથી એમ જ માનવું કે ‘એ બધી ધર્મરત્ન જ કૃપા છે’

‘જ્યારે ધારેલી સફળતાન મળે ત્યારે એમ માનવું નહિ કે કામ નિષ્ફળ નીવડ્યું છે, દરેક કાર્યનું સાચું ફળ એવી સમજણમાં સમાયેલું છે કે કર્મો માણુ સની મહેનતથી નહીં પણ ધર્મરત્ન કૃપાથી જ પાર પડે છે’

‘સાધક બીજાના દોષો ન જોતા માત્ર ગુણો જ જુએ તો તેનું મન શાંત અને લખન આનંદી બને’

‘શુભ ફળ મેળવવા ખાતર પણ સાધકે પોતાને ક્ષેત્રે તેમ વર્તવું ન થટે.

ફળ મેળવે તેવું શુભ હોય પણ જો કાર્ય દોષિત રીતે કરેલું હોય તો તે પાપ જ ગણાય.’

‘મનનો નાશ થાય નહીં ત્યાં મુખી આત્મને સાક્ષાત્કાર થતો નથી મન

વિચારના સમુદાય સિવાય બીજું કશું જ નથી અને સર્વ વિચારોમાં પ્રથમ અને અગ્ર વિચાર મૂળ અહિં વિચાર છે આથી ‘હું કોણ?’ની વિચારણા દ્વારા જ મનનો નાશ થાય છે મનને નિરંતર અત્યંત રાષ્ટ્રી આત્મનિષ્ઠ થવું એ જ આત્મનું સાધન છે’ ‘મનના સ્વરૂપની દૃઢ અને સતત જોજ કરવાથી, મન ફેરવાઈને અહિં - અહિં રૂપ બની જાય છે આ જ વસ્તુત આત્મા છે.’

‘સ્થૂળ હેતુમાં જે અહિં રૂપે રુકે છે તે જ મન છે આ અહિં જ પ્રથમ કથાથી જિપને છે એની વિચારણા કરવાથી આવડે પડે છે કે તે હૃદયમાં જિપને છે’

‘બહિર્મુખ મનના સંયમને તથા હૃદયમાં તેની સ્વસ્થિતિને અત્યંત ધૃષ્ટિ કહે છે જ્યારે મન હૃદયમાં સ્વસ્થ થાય છે, ત્યારે ‘હું’ અદૃશ્ય થાય છે અને શુદ્ધ ચૈતન્ય અથવા આત્મા જેમની સમસ્ત અવસ્થાઓમાં વિદ્યમાન હોય

છે, તે એકલો જ પ્રકાશી રહે છે જેમાં અહિં વિચારનો લગીરે અંશ હોતો નથી તે આ દશા તે જ આપણુ સત્ય સ્વરૂપ છે ‘તે જ મીન છે અને તે જ સત્ય જ્ઞાન છે

શ્રી

શાંતિનિકેતનનાં ભજનો

આધાર એ લો ભોલો, તાર્થ તો ઘરે ઉડેલો આલો ભવલે
ભૂલે છિલેમ દિને, રાતે નિલેમ ચિને,
જેને છિ કારે લીલાય આમાર વક્ષ દોલાય દોલે, દોલે
—આધાર

ધૂમ હારા માર ખને, વિહંગ ગાન ભગૂલો કષ્ટે કષ્ટે
જખન સકલ શખ હોયે છે નિઃસ્તખ
વસંત વાય, મારે ભગાય પલ્લવ-કલ્પોલે, કલ્પોલે
—આધાર

મારા હૃદયમાં દુઃખરૂપી અધકાર છવાયો તેથી તો એ મંદિરમાં
દીપક સળગી ઊઠ્યો !

જેને હું સુખસુધના પ્રકાશમાં ભૂલી ગયો હતો તેને, એ સૂર્ય
અસ્ત થઈને રાત પડતાં એ ઓળખી લીધો.

અને ત્યારે જ એ 'બદ્યુ' કે આરુ હૃદય લાગણીના હિલોળા
તરફ રહ્યું છે તે કોની લીલાનો પ્રતાપ છે !

અને એ દુઃખ રાત્રિમાં મારી ઊંઘ ભડી ગઈ; મનરૂપી વનમાં
શલ્લે શલ્લે પંખીઓનું ગાન સંભળવા લાગ્યું; પછી જ્યારે જગતના
સર્વ અવાજો શાંત થઈ ગયા ત્યારે મારી ઉર-વાદીમાં વસંત કૂટી અને
ખંડલાંના કલ્પોલથી તેલું મને મારી તંદ્રામાંથી જગાડ્યો.

(ચુરેવની કવિતા ઉપરથી)

શ્રી કુરંગી દસાઈ

અહિંસાના સાનિધ્યમાં વેરઝેર સમી ગયા.....

શ્રી. દિલ્હી યુ. ડી. વાનજી

વીલીયમ પેન સત્યાગ્રહી હતા. ૧૬૮૨ પછી એ અમેરીકાના પેનસીલવેનીયા પ્રદેશમાં એમના કવેકર મિત્રો સાથે જઈને રહ્યા. કવેકર 'પંચ ઇશુને માગે' ચાલનારા સુધારક ખ્રિસ્તીઓના બનેલા હતા. બ્યારે પેન અને એમના સાથીઓ પેનસીલવેનીયામાં જઈને રહ્યા ત્યારે ત્યાંના બીજા સંસ્થાનોમાં ખ્રિસ્તી પરદેશીઓ તેમ જ મૂળ વતની રેડ ઇન્ડિયન વચ્ચે ભારે તકરારો ચાલતી અને ખનખાર લડતો પણ થતી. નવા વસાહતીઓ મૂળ વતનીઓને ખબ હાડી પીવાડાવી અતુલ્લ કશરનામાં પર સહી કશાવી લેતા. બીજા અનેક પ્રકારના જુલમો પણ ગોરા વસાહતીઓ એ મૂળ વતનીઓ પર કરતા હતા. બંને પ્રજા પરસ્પર ભયમાં રહેતી અને હિંસાના છમકતા થયાં જ કરતા.

વીલીયમ પેનના પેનસીલવેનીયા સંસ્થાની અસપાસ આવું હિંસક ભયઝરન ચાતાવરણ હતું. પરંતુ પેન તો સત્યાગ્રહી હતા. ઇશુના પ્રેમ ધર્મનો પ્રયોગ જીવનમાં તેમજ કુમાળના વ્યવહારમાં કરવા માટે પેને અને એમના મિત્રોએ સંકલ્પ કરેલો. બ્યારથી એ બધા અમેરિકામાં વસાહત કરીને વસ્ત્યા ત્યારથી જ મૂળ વતનીઓ સાથે એમણે પ્રેમને માગે બધા વ્યવહારો કરેલા. સ્વાયં માટે કોઈ પણ પ્રકારનો વેરવર્તાવ મૂળ વતનીઓ સાથે ન જ થવો ભેડાએ એનો સંપૂર્ણ આગ્રહ શખવામાં આવતો. પેનને ખ્યાલ હતો કે મૂળ વતનીઓમાં તો ભારે હિંસક વૃત્તિઓ હતી જ એમના હિંસક હુમલાઓ પોતાના પ્રદેશ પર પણ થશે એનું પૂરું જાન પેનને

“ખારખ”

હતું. પરંતુ આવા સંજોગોમાં પણ વીલીયમે અહિંસાને રસ્તે જ કામ લેવાનો નિર્ધાર કરેલો. બીજા બધા જ ગોરા સંસ્થાનોમાં ભરકરી રક્તચુની વ્યવસ્થા થઈ હતી. હિંસાઓ અને શસ્ત્ર-સજ્જ ભરકારો રહેતા. ફક્ત વીલીયમ પેનના સંસ્થાનમાં આવો કશો જ પ્રબધ શખવામાં ન આવ્યો. કારણ કે સ્વરક્ષણ માટે પણ હિંસાના કોઈ પણ પ્રકારમાં વીલીયમ પેનને બિલકુલ શંકા ન હતી. આસપાસના ગોરા વસાહતીઓને પેનના અહિંસક વર્તનની બહુ નવાઈ લાગતી. વીલીયમ પેને તો ત્યાંના શુદ્ધાત્મીના શિવાજીને પણ તિલાંજલિ આપી દીધી હતી. શુદ્ધાત્મીને સુકા કરતી વખતે એમની ભૂતકાળની સેવા માટે સારી રકમ પણ આપેલી.

એમરે હિંસાનુ ભરપૂર ચાતાવરણ હતું. એની વચમાં પેનસીલવેનીયામાં વિશુદ્ધ અહિંસાનો પ્રયોગ સ્વરક્ષણની બાબતમાં પણ ચાલતો હતો. બીજે બધે ગોરાઓના બાનમાલ ભોખમમાં હતા. એ પર હુમલા થતા જ રહ્યા. ફક્ત પેનેસીલવેનીયામાં કોઈ પર હુમલો ન થયો. કોઈનું ખૂન ન થયું, કોઈ પણ પ્રકારની લૂંટ ન થઈ. વીલીયમ પેને પ્રગટાવેલા પ્રેમના ચાતાવરણમાં બધું સુરક્ષિત હતું.

પરંતુ એક વખતે કોઈક જગલી ખૂન તરસ્યા મૂળ વતનીનું ટોળું એકાએક વેરઝેર સાથે એ શાંત વસાહત પર હુમલો કરવા આવી પહોંચ્યું. તે પ્રસંગે પેન અને તેના મિત્રો ભગવાનની પ્રાર્થના કરતા પોતાના વસાહતની સરહદ પર બેઠા હતા. એમને ખબર પડી

ગર્ભ કે ઝનૂની ટોણું આવી રહ્યું છે. આવી પહેલી આ લય'કર આકૃત પ્રસંગે પણ કવેકર ભક્તો શાંત રહ્યા. કયો લય ત્યાં આપ્યો નહિ. પ્રાર્થના ચાલુ જ રહી. કોઈએ કયો ખળભળાટ ન કર્યો. ઝનૂની ટોણું તો નજીક જ આવી ગયું. ટોળાના મૂળ વતનીઓ તો શસ્ત્રો લઈને હુમલો કરવા જ આવેલા. પરંતુ ભક્તિભય વાતાવરણમાં નિર્ભયતાથી બેઠેલા અને પ્રાર્થના કરતા વસાહતીઓને ભેદને જ તેઓ થ'લી ગયા. આવેલા હુમલો રવા, પણ શાંતિથી પ્રાર્થનામાં જ બેસી

ગયા. પ્રાર્થના તો એ વિચિત્ર અતિથિઓના સહવાસમાં ચાલુ જ રહી. વાતાવરણ વધુ શાંત બન્યું. પ્રાર્થના આખરે પુરી થઈ. કવેકર મિત્રો બિલા ચયા. અને રિવાજ પ્રમાણે 'ઝનૂની' અતિથિઓ સાથે હાથ મેળવી એમને જણાવ્યું. "ભાઈઓ અમે તો આપણા સૌના પિતા-પરમકૃપાલુની પ્રાર્થનામાં શેઠાયા હતા."

પેલા, "ઝનૂની" ભાઈઓએ જવાબ આપ્યો. "અમે પણ તમારી સાથે પ્રાર્થના કરવા જ બેસી ગયા હતા."

*'વ'જ ઈન્ડિયાના ૨૧-૧-૨૫ ના લેખ ઉપર

એક સાધકની ઈચ્છા

હે ભગવાન! તું મને સુખી રાખીશ નહિ, કારણ કે સુખ મનુષ્યના વિકાસનો શત્રુ છે. દુઃખ મનુષ્યને ઉત્કર્ષ તરફ લઈ જાય છે, અને સુખ પતન તરફ દોરી જાય છે. સુખમાં મનુષ્યની પ્રવૃત્તિઓ બહિર્મુખ બને છે અને દુઃખમાં અન્તર્મુખ. સુખમાં માનવી પોતાની સંપત્તિ માટે ગર્વ કરે છે, દુઃખમાં પોતાની સુકૃતિઓ માટે. સુખમાં હું બીજાના ઉત્કર્ષની ઈર્ષ્યા કરું છું જ્યારે દુઃખમાં શ્રદ્ધા. સુખમાં મારા વિચાર ઐશ્વર્યની સાધના તરફ ઢળે છે, જ્યારે દુઃખમાં શીલ તરફ. સુખના દિવસો અમારા માટે મસ્તીના હોય છે, જ્યારે દુઃખમાં અન્યની. સુખ અમારી દૃષ્ટિ પર પડેલા નાખી દે છે, જ્યારે દુઃખ ઉભવળ બનાવે છે. સુખમાં અમે ભવિષ્યના સ્વર્ગની કલ્પના કરીએ છીએ, જ્યારે દુઃખમાં પોતાના પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરીએ છીએ. સુખ અમારા વૈભવનું સ્મારક છે, જ્યારે દુઃખ અમારી દીનતાનું. સુખ અમને તેના મોહ-મંત્રમાં પરવશ બનાવે છે, જ્યારે દુઃખ અમને સુક્ષિત-તરફ લઈ જાય છે. સુખમાં અમારી લુહિ સ્પષ્ટ બની જાય છે, જ્યારે દુઃખમાં નિર્મળ. સુખ અમને તેના બોજથી દબાવી દે છે, જ્યારે દુઃખ બીડીને બિલા થવા માટે હલકા ને સ્ફુર્તિવાળા બનાવે છે. સુખમાં અમારાં હૃદય કલુષિત બને છે, જ્યારે દુઃખથી પ્કાર બને છે. સુખમાં અમને અમારા અધિકારોનું સ્મરણ થાય છે, જ્યારે દુઃખમાં પોતાની આત્મશક્તિનું. સુખમાં અમારી ઈચ્છાઓ બળવાન બની જાય છે, જ્યારે દુઃખમાં અમને વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. જ્યારે સુખ અમારા બંધનનું કારણ છે, જ્યારે દુઃખ મોક્ષનું. સુખ અમારા જીવનક્ષેત્રનું અવરોધક છે, જ્યારે દુઃખ સહાયક છે.

દુઃખે તો ઈસુને અમર બનાવ્યા. સમગ્રણ તથા લુહને આદર્શ બનાવ્યા અને એ જ રીતે ગાંધીજીને મહાત્મા બનાવ્યા; જ્યારે સુખવૈભવે દશાશન-શવણ-ને મહાંધ બનાવ્યો, કંમને અન્યાયી બનાવ્યો અને દુર્ચોધનને અનાચારી બનાવ્યો!

હે પરમાત્મન! મને સુખ ન આપતાં દુઃખ જ આપજો.

શ્રી રમણ મહર્ષિ

શ્રી છગનસાલ ધોળી

[જન્મભરમાં સુપ્રસિદ્ધ થયેલા તિરુવલ્લુભરના સંત અને યાત્રી શ્રી રમણ મહર્ષિ લાંબી માંદગી ભોગવ્યા બાદ એપ્રિલની ૧૪મી તારીખે સંજો પોતાના આગમમાં નિવાસુ પામ્યા. આધુનિક યુગના આ એક વિરલ અને યાત્રી સંતના જીવન કાવ્ય વિશે તેમના આગમમાં જ રહેતા એક કથિત શ્રી. યોગીમાર્ગએ ધણી પ્રસંગો સમજા છે. યાનવતા પરથી જેની મદદ બીડી નથી મળે, એવાઓને માટે શ્રી મહર્ષિ કૃપ તારક સમા છે. એમને લગતી ભણવા જેવી થોડીક વાતો અહીં આપાઈ છે.]

પિતા સુદરમ આધ્યર અને માતા અજગ-
આળના વચેટ પુત્ર વેંકટરામન તે જ આજે
જગતભરમાં સુવિખ્યાત યદ્ય ચૂડેલા શ્રી રમણ
મહર્ષિ. તેમનો જન્મ મદુરાથી ત્રીસ માઈલ
દૂર આવેલા દક્ષિણ ભારતના એક પ્રસિદ્ધ
તીર્થધામ તિરુવયુળિ કોત્રમાં ઈ. સ. ૧૮૭૬ના
ડિસેમ્બર માસની ૩૦મી તારીખે શતે એક
વાગે થયો હતો. તેમની આજની મહત્તાનો
આજ આપે તેવું કોઈ લક્ષણ તેમના આગવણ
દરમિયાન દેખાઈ ન હતું.

વેંકટરામનના જીવનનો પ્રથમ નોંધવા
લાયક બનાવ સને ૧૮૯૫ના નવેમ્બરમાં બન્યો.
યાત્રાએ જઈ આવેલા પોતાના એક સગાંબીને
તેમણે પૂછ્યું : “આપ ક્યાં જઈ આવ્યા ?”
તેનો જવાબ મળ્યો, “અરુણાચલ.” અરુણા-
ચલના આ નામકવણની તેમના મન પર
કોઈ અમરભરિક અસર થઈ. એ બાદુર્ણનામ
સાંભળતાં જ એમનું હૃદય આનંદથી થનગની
છેડ્યું. પણ આ આનંદ થોડો વખત જ ટક્યો
અને સામાન્ય જીવનની ઘટમળ ફરી પાછી
ચાલુ થઈ ગઈ. એવામાં ‘પેરિયપુરણમ’
નામનું પુસ્તક તેમના હાથમાં આવ્યું. એમાંનાં
વામિલ શિવભક્તોનાં ચરિત્રો વાંચી એમના
અંતરમાં ઈડું મચત આવ્યું, છતાં જાદા
દષ્ટિએ તો જીવન સામાન્ય રીતે જ વહ્યાં કયું.

ઈ. સ. ૧૮૯૬ના જુન માસના મધ્યમાં

વેંકટરામનની મનોદશામાં અણધાર્યું પરિવર્તન
થયું. એક દિવસ તે મદુરામાં પોતાના કાકાને
ચેરમેટ એક ચોરડીમાં બેઠા હતા, એવામાં એકા-
એક મૃત્યુના ભયે તેમને ઘેરી લીધા અને પોતે
હમણાં જ મૃત્યુવશ થયે એમ તેમને લાગ્યું. એ
વખતે તેમની તબિયત સાવ તંદુરસ્ત હતી. આવો
ભય જણાવા છતાં એ સંપૂર્ણ અનુભવ હતા અને
પોતાને યદ્ય રહેલા આ વિચિત્ર અનુભવનું તેમને
પૂરેપૂરું જ્ઞાન હતું. તેમનું મન અંતરુંખ
થયું અને તે આ ગૂઢ રહસ્ય કોઠેલવામાં
મૃત્યાય ગયા. તેમને થયેલા એ અસાધારણ
અનુભવનું વર્ણન તેમના જ શબ્દોમાં આ રહ્યું :

“મૃત્યુભયના આ આઘાતે મને અંતરુંખ
બનાવ્યો જે ‘વિચાર્યું’, ‘જાત તો આવ્યું’.
જાત એટલે શું? મરણ પામે છે કોણ ?
આ શરીર’ આમ વિચારતાં મૃત્યુનાં ચિહ્ન
દેખાવા માંડ્યાં છતાં આ જડ શરીર અને
બોનાથી જિજ્ઞાસ “હું”નું મને પૂરેપૂરું જ્ઞાન
રહ્યું. હાથ પગ લાંબા કરી એવા તો તે
લાકડા જેવા જણાયા. આસોવધવાસ અટકી
અચે હતો અને શરીરમાં જસય ચેતન રહ્યું
ન હતું. તો કીક, આ શરીર તો મરણ પામ્યું.
એને સગાઓ રમયાનભિમાં લઈ જઈ બાળીને
ખાક કરશે પરંતુ આ શરીરના મરણથી ‘હું’
મર્યો ખરો? શું શરીર તે જ ‘હું’? શરીર
તો જડ અચેતન પડ્યું છે છતાંયે ‘હું’ મારા

મધ્યશબ્દાયુ

વ્યક્તિત્વનો અને અહીંનો અનુભવ શરીરથી તટસ્થ રહીને કરી શકું છું. ‘હું’ દેહાતીત આત્મા છું.’ આ બધું કંઈ બુદ્ધિજન્ય ન હતું પણ જીવંત સંજોનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ હતો, જે આજ દિવસ સુધી અસ્પષ્ટિત જ રહ્યો છે.”

આ અવસ્થા અનુભવમાં અધૈયોગિક કલાક વીત્યો હશે અને પછી મૃત્યુનો ભય જેવો એકાએક આવ્યો હતો તેવો જ એકાએક ઓસરી ગયો. વેંકટરામન સ્વસ્વરૂપમાં લીન થયા. ફોજીલા જીવન પર આ અનુભવની છાંડી અસર થઈ. અભ્યાસમાંથી મન છીડી ગયું અને મિત્રો તથા સગાંવહાલાં પ્રત્યે દ્વંદ્વસીનતા આવી. તેમને જે કંઈ પીરસવામાં આવતું તે એ બેકકારીથી ખાઈ લેવા લાગ્યા. હવે તેમણે મીનાક્ષીના મંદિરમાં ફરરાજ નિયમિત જવા માંડ્યું અને નટરાજ અથવા મીનાક્ષીની મૂર્તિ સમક્ષ કલાકોના કલાકો ધ્યાનમાં ગાગવા લાગ્યા. એ વખતની એમની સ્થિતિનું વર્ણન એમના જ શબ્દોમાં વાંચીએ :

“હું કોઈ કોઈ વખત બગવાનની પ્રાર્થના કરતો કે આપની ઠેવી કૃપા મારી પર લેજો અને ત્રેમક તામિલ સતોની જેવી ભક્તિ મારામાં આવે. સામાન્ય રીતે તો હું આત્માના ગહન સ્વરૂપમાં ડૂબી જતો અને મારાથી કશી જ પ્રાર્થના થઈ શકતી નહિ આ દશામાં આંખમાંથી અશ્રુઓ દહદહ પડતાં, એ અશ્રુ સુખનાં યે ન હતાં કે દુઃખનાં યે ન હતાં.”

આવી દશામાં કોઠ મહિનો વીત્યો. એ અરસામાં ઘરના માણસોનો તેમની સાથે વિરોધ ભર્યો. શિક્ષકો પણ તેમની પર ચીકાવા લાગ્યા તો રહતી ઓગરડે એક મહત્ત્વની ઘટના જની. અભ્યાસ પ્રત્યે બેકકારી જતાવવા માટે શિક્ષકે તેમને વ્યાકરણનો એક પાઠ ત્રણ વખત લખી લાવવાની સજા

કરી. જે વાર તો પાઠ લખ્યો. અને ત્રીજી વાર લખતી વખતે તેમના મને એકાએક બંક ઉઠાવ્યું; તેમણે લખવાનું બંધ કર્યું; બધી ચોપડીઓ બાજુ પર હડસેલી અને આંખ મીચીને તે ધ્યાનમાં બેસી ગયા. આ બધું જોઈ રહેલા તેમના મોટાભાઈ નાગસ્વામી ચીકાયા અને વેંકટરામનને કપકો આપતાં બરાડી બીકયા : “આવી રીતે વર્તે તેને વળી આ બધી ચીજોની શી જરૂર ?” મહેલું સચોટ વાળ્યું. વેંકટરામને મનમાં વિચાર્યું, “મોટાભાઈની વાત ખરી છે; મારું આ ઘરમાં શું કામ છે ?” અને તે જ ક્ષણે મહિનાઓ પહેલાં સાંભળેલું અરુણાચલનું બદ્ધભરુનું નામ તેમને યાદ આવ્યું. તેમણે નિશ્ચય કરી લીધો.

“આજે ખાસ વર્ગ છે, માટે હું હમણાં નિશાળે જાઉં છું,” એમ કહી વેંકટરામન બીકયા. નાગસ્વામીએ કહ્યું, “નીચે પેટીમાંથી પાંચ રૂપિયા લેતો જજો અને કોલેજમાં મારી ફી ભરી દેજો.” મોટાભાઈની આ સૂચનામાં વેંકટરામને ધિરનો ગુઢ સંકેત માન્યો. અરુણાચલ અથવા તિરુવણ્ણમલ્લે ક્યાં આવ્યું તે એવા માટે તેમણે એક જૂનો નકશો જોયો અને ત્યાં પહોંચવા માટે ત્રણ રૂપિયા બસ થશે એમ ધારી, વધારાના બે રૂપિયા તથા એક ચિઠ્ઠી નજરે પડે તે રીતે ઘરમાં મૂકીને વેંકટરામને રેલ્વે સ્ટેશન બહારી પ્રણામ કર્યું.

એ થાદગાર વિદ્યાર્થીની આ રહી :

હું મારા પિતાની ખોજમાં એમની આજ્ઞાનુસાર અહીંથી પ્રયાણ કરું છું. આ, સત્ય કાર્યમાં પ્રવેશી રહ્યો છે એટલે કોઈએ આ કાર્ય માટે ચિન્તા કરવી નહિ. આને શોધવા માટે કંઈ પણ નાણું ખર્ચવું નહિ.

તમારી કોલેજ ફી કે ભરી નથી. બે રૂપિયા આ સાથે પાઠ્ય મૂક્યા છે. એ જ

આ વિદાયથિત્રી આજ લગી શ્રીરમણ
મમતા સાચવી રાખી છે થિત્રીના શબ્દો
અર્થપૂર્ણ છે શરૂઆત પહેલાં પુરુષ સર્વનામ
'હું'થી કરી પણ તરન જ 'હું' ને બદલે 'આ'
શબ્દ વાપરી તટસ્થા અનુભવી અને છેવટે
સહી પણ ન કરી, કારણ કે સહી કરવા
જેટલોયે અહ બાવ તેમનામા રહ્યો ન હતો.

પોતાના પરમ પિતાની લગનમા જ વેકટ
શમને રેલવે સુસાફરી શરૂ કરી અને પૂરી
કરી અને ઈ સ ૧૮૮૬ ના સપ્ટેમ્બરની
૧લી તારીખની સવારે તે તિરુવણ્ણમકે
પહોંચ્યા. સ્ટેશનમાથી બહાર નીકળી ધમકતે
હૈયે અને ઉતાવળે પગલે તે શ્રીઅરુણાચલે
ચરના મહિરમા ગયા. મહિરના બધા ફરવાળા
એમનું સ્વાગત કરવા માટે જ બહુ મુશ્કેલી
હતા, અને નવાઈ જેવું એ હાલ કે તે વખતે
મહિરમા કોઈ જ ન હતું આથી પોતાના
આગમનની ખબર બગવાન શ્રીઅરુણાચલે
ચરને આપવા માટે તે મહિરના બર્જદારમા
નિર્વિધન જઈ પહોંચ્યા પોતાની જાતને શ્રી
અરુણ ચલેશના ચરણોમા સડા માટે સમર્પણ
કરતા એ જોવા.

“પિતાજી ! આજની આજ્ઞાનુસર આ દીન
આવી પહોંચ્યો છે આપ જ એના રક્ષક છે.”
વેકટરામનુ વય તે વખતે ૧૭ વર્ષનું
હતું ત્યારથી તેમના નિર્વાણદિન લગી શ્રી
રમણમહર્ષિએ તિરુવણ્ણમકેમા જ સ્થિરવાસ
કર્યો હતો. કેઈ દિવસ બહાર ગયા ન હતા.

શ્રીઅરુણ ચલેચરની સન્નિધિમાથી નીકળી
શુદ્ધ આમતેમ ફરી, આપણા તાપસક્રમાર
મહિરના હબર ચાલવાવાળા મંકપમા ધ્યાનસ્થ
થઈને બેઠા. ત્યાં લોકોએ તેમને જાપવા દીધા
નહિ અને તોફાની ઓકસાએ તેમને ઠનડવા
લાગ્યા. આ રબડમાથી બચવા માટે એ

“ધ્યાનવાપુ”

પાતાળલિંગ નામના લોચસમા જઈને બેઠા.
આ લોચરુ અંધરિયુ અને લયાનક દોષ,
તેમા જીતરવાની કોઈ હિંમત કરતું નહિ. ત્યાં
વેકટરામને કેટલા દિવસ ગળ્યા તે કોઈ
જાણતું નથી, પરંતુ લોકોએ તેમને પહેલ
પહેલાં જોયા ત્યારે તેમના શરીરની કથા
હૃદયદ્રાવક હતી તેમની બન્ને જાંઘો લોચરા
માના જીવજંતુઓએ ફાવી ખાધી હતી
જમમમાથી વહેતા લોહીપરુથી આજીબાજીની
જમીન પણ ખરડાઈ ગઈ હતી અમ છતાં
એમને આત્માનંદ જેટલો સહર હતો કે
એમને કેહવું લગ્યારે જ્ઞાન ન હતું તેમને ન
હતું કંઈ કે ન હતી પીડા, હતો એક માત્ર
આત્મસાક્ષાત્કારનો વિશુદ્ધ અને ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાન.
આ લટનાનું શુભ પરિણામ એ આજીવ
કે લોકો પર તેમની આ આકરી તપશ્ચર્યાની
ભારે અમર થઈ અને કેટલાક ભલા સાધુઓ
તેમની સંજ્ઞાજ લેવા લાગ્યા આ વખતે લોકો
વેકટરામને શ્રાદ્ધાસ્ત્રમા, બાળકન્યાસી વિં
જીકાળા નામે જાળખતા હતા, કારણ કે
કોઈને તેમના નામની કે પૂર્વજીવનની કશી જ
માહિતી ન હતી પાતાળલિંગના લોચરામાથી
બહાર આવ્યા પછી વેકટરામન શુભદાય
મહિર, પુષ્પવટિકા, વાહનમંડપ, મગે
પિળગૈયર મહિર, શુભમૂર્તિમ વિગેરે સ્થળોએ
રક્ષા એ શુભમૂર્તિમા રહેતા હતા એ વખતે
એક બકતે હઠ લીધી એટલે તેમણે પોતાનું
નામ તથા જામ કાગળની એક કાપડી પર
‘વેકટરામન તિરુચ્ચુગિ’ એ પ્રમણ લખી
આપ્યું, કારણ કે વેકટરામન તિરુવણ્ણ
મકેમા પગ મૂક્યો ત્યારથી મૌન જ પાળતા
હતા આ સમાચાર જોડા સમયમા મદુરા
પહોંચ્યા અને ત્યાંથી વેકટરામનના કાકા
તેમની તપસ કરવા તિરુવણ્ણમકે આવ્યા
કાકાએ જ્ઞેતાવેત [અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૧૧૦]]

કર્પા પત્રી ગાંધીજી પાસે આ વાત આવી. કોણ લાગ્યું ? કોણે કોણે ખાખાં વગેરે પુછાયું. પ્રથમ તો તેને બહુ મહત્ત્વ ન આપાયું. ફક્ત સામાન્ય ધોરણે જાહેર કર્યા વિદ્યાર્થીઓ વત્યાં તે જાણવા પૂરતો જ પ્રયત્ન હતો. પણ પાછળથી એવું જણાયું કે એક શિક્ષક બહેન પણ તેમાં સામેલ હતાં. ગાંધીજીને પ્રથમ તો એ વાત સાચી લાગી જ નહિ. પણ એક બે વિદ્યાર્થીઓએ ખાતરીથી કહ્યું એટલે ગાંધીજી શંકાશીલ બન્યા. ગાંધીજીને તે બહેન પ્રત્યે ભારે શ્રદ્ધા હતી, છતાં પણ તેમણે તે બહેનને પૂછ્યું. તેમણે બહુ ચાલાકી અને લાગણીભરી વાણીથી તે વાત સત્ય હોવાનો ઇન્કાર કર્યો. તેમના ઇન્કારથી આ નજીવો પ્રશ્ન વધારે ગંભીર બન્યો. વિદ્યાર્થી જૂઠા કે તે જૂઠાં ? બેમાંથી કોઈ પણ પક્ષ આમ હેતુપૂર્વક અસત્ય બોલે તે અસહ્ય ગણાય. વિદ્યાર્થીઓ વધારે મધ્યમતાથી કહેવા લાગ્યા. બીજી બાજુ પેલાં બહેને વધુ દૃઢતાથી તેનો ઇન્કાર કરવા માંડ્યો. એક શુનો થઈ જવો એ અકસ્માત હોઈ શકે છે. પણ થઈ ગયેલા દોષને છુપાવવો અને તે માટે અસત્ય બોલી તેનો ઇન્કાર કરવો એથી કદેસો શુનો અનેક ગણી ગભીર બને છે. અહીં પણ એવું બન્યું. અને ફરેક કાણુ વધુ ગભીર બનતી ગઈ. અતે ગાંધીજીએ દેવદાસને બોલાવ્યા, પાસે બિલા રાખ્યા અને પૂછ્યું : “દેવા, તું આ વિષે શું જાણે છે ? બહેને ભજિયાં ખાખાં હતાં ?” દેવદાસ ચો જવાબ આપે ? ગાંધીજીના હાથમાં તે બહેન પ્રત્યે એવી ખાતરી હતી કે તેને માટે કોઈ દોષા-રોપ કરવો એ પણ વિદ્યાર્થીઓ માટે ધર્મ-સંકટ હતું. આ વિચારથી દેવદાસ રડવા લાગ્યા બળ ડૂસકાં ભરવા લાગ્યા. ગાંધીજીએ પૂછ્યું : “દેવા, તું આટલો બધો રડે છે કેમ ? જે સત્ય હોય તે કહે.” દેવદાસે ડૂસકાં ભરતાં

જવાબ આપ્યો કે, હું સત્ય વાત તમને કહીશ પણ તમે મને જૂઠા માનશો, તેથી મને રડવું આવે છે.” ગાંધીજી બોલી બિલા : તું અત્યારે તો સાચું જ બોલીશ એવી મને ખાતરી છે. જે સત્ય હોય તે જ કહે.” દેવદાસે દૃઢતાથી જણાવ્યું કે : “બહેનને ભજિયાં ખાતાં મેં જોયાં છે.”

બસ, હવે ખલાસ થયું. ગાંધીજી તો વિચારવમળમાં કાણેક પડી ગયા. આટલી હદ સુધી વિદ્યાર્થીઓ જૂઠું બોલતા હોય તો તે ભયંકર છે, અને પેલાં બહેન જૂઠું બોલતાં હોય તો તે તેથી પણ વધારે ભયંકર છે. આખા ખંડમાં શાન્તિ પથરાઈ ગઈ હતી, ગમગીની છવાઈ રહી હતી. ઘડી પછી શું થયે તેના વિચારમાં બધા હતા. એટલામાં ગાંધીજી નિશ્ચયાત્મક શબ્દોમાં બોલ્યા : “મારી પાસે સત્ય વાત તો આવવી જ નેઈએ. તેથી વિદ્યાર્થી સાચા છે કે બહેન સાચાં છ તેનો નિર્ણય બન્ને પક્ષ તરફથી કરવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી હું અનશન મન લઈશ.” આ નિર્ણય સાંભળી અમારા પર જાણે વીજળી પડી હોય એવા અવાક અમે બંની ગયા. આનું પરિણામ કેવું આવશે તેના સારામાઠા તર્કવિતર્ક થવા લાગ્યા. શ્રી કેલનબેક તો ચિંતામાં જ પડ્યા. રાત્રીના સાઠા નવ થયા, ગાંધીજીએ મને પૂછ્યું : “તમને શું લાગે છે ?” મેં કહ્યું : “તે બહેન આવું ન કરે. અને જલથી થઈ ગયું હોય તો પણ આટલી હદ સુધી છુપાવે નહિ. દેવદાસ ઘણી વખત અસત્ય બોલ્યા છે એમ મારો અનુભવ છે. છતાં આજે મારા ઉપર તેમના બોલવાની કાંઈ જુદી અસર થઈ છે. અને હું પણ હવે શંકા-શીલ બન્યો છું. છતાં હું ચોક્કસ તપાસ કરીશ.” પછી બધાં સૂઈ ગયાં. મેં અને મગનલાલ ગાંધીજી સને બાર [અનુસંધાન ૫૪ ૧૦૬મે]

ચિ. ધીરુ - નસનનન
 નિ(ગો) અમ પ ફી
 પુછ્યા તરુની દેવ રેદે
 ગણપ - નાં નાં નાં
 નાં નાં નાં નાં નાં
 નાં તરુ - પાં નાં નાં
 અંડે પાં નાં નાં નાં
 ફં મં તરુ નાં નાં
 નાં તરુ નાં નાં તરુ
 નાં નાં નાં નાં નાં
 નાં નાં નાં નાં નાં
 નાં નાં નાં નાં નાં
 નાં નાં નાં નાં નાં
 નાં નાં નાં નાં નાં
 નાં નાં નાં નાં નાં

હજી મારું નકીલ
 નાંખીને લેવામાં
 પૂંદિં રાજી નથી નોંતો
 બંધાઈને લઈને આવ્યો
 હજી રાજી નથી રીતના
 રાજી રીતના લઈને
 નાંખીને લઈને
 કુદની નોંતો મારા
 બંધાઈને લઈને
 મારા બંધાઈને બંધાઈને
 રીતના લઈને મારા
 હજી નકીલનાં પાંખો
 ૧૫/૪૨

૫૫૫

[બાળકોની જિજ્ઞાસાશક્તિને સંતોષવી એ માબાપની ફરજ છે. બાપુ આ ફરજ સારી રીતે સમજતા અને ગમે તેવા કામમાં પડ્યા હોય તો પણ બાળકોના પ્રશ્નોને તેઓ સરસ ભાષામાં મૂકી ન સમજાય ત્યાં સુધી ફરી ફરી જરા પણ કંટાળ્યા વગર સમજાવતા.]

આશ્રમમાં તો અનેક જાનના પ્રશ્નો બાપુ પાસે ચર્ચાયા. બાળકોનાં કામજાન માનસ ઉપર ઘણી વાર તેની અસર પડતી અને કેટલીક વાર તો થોડા માણસો પૂછે એવા પ્રશ્નો બાળકો પણ પૂછી બેસતા. બાપુને તો બાવા પ્રશ્નો બાળકો પૂછે એટલે તો ખૂબ જ રસ પડે અને દસતાં દસતાં કહે, “ન સમજાય ત્યાં સુધી ફરી ફરી પૂછો.”

ફરતી વખતે બાળકોની બાપુ સાથે ગરોબર દેસતી જામતી અને બાળકો બાપુને વિવિધ પ્રશ્નો પૂછી ધરી વળતા. એક બાળક કહે, “બાપુજી, તમને કોઈ પંજે લાગે છે ત્યારે જોઈતી તમે ધણે ભારે છો એ દિંસા ન કહેવાય ?” વળી બીજા બાળક પૂછે : “બાપુ, મેં મસરીમાં ચોદનની વસ્ત્ર ઉઢાવી લીધી તો તું મેં ચોગી કરી કહેવાય ?” વળી કોઈ પૂછે : “કોઈને કંઈ ખાવાની ઇચ્છા થઈ પણ મળતી નથી એટલે એ ખાઈ શકે નથી તો તેણે અસ્વાદ્ય વસ્તુનો ભંજ કોઈ કે નહીં ?” આમ આશ્રમના પ્રશ્નોને બાળકો પોતાની રીત પ્રમાણે સમજવાનો પ્રયત્ન કરતાં.

નાચેનો દિસા અદિસા ઉપરનો પ્રશ્ન બાળકને ૨ પીંજતાં પીંજતાં બેઠે છે. તેને થાય છે, “આ પીંજણમાં વપરાતી તાંત તો બહુતા આતરકામથી બનેલી છે એ મારાથી [અનુસંધાન ૫૪ ૧૦૪મે]

[પ્રવચનમાં આપણુ હવે તો પાવનકારી જ ગાના જેવું નિર્મળ અને સુખદાયી હવે આપણુ સ્ત્રીમાં માતાના ભવને જ ભેટા અને હૃદયથી એમને નમતા તેથી જ નરસિંહ મહેતાના પદમાં પરભી જેને માતરે એને જઈને 'સ્ત્રીજન જેને માતરે એવો ભાવ આપણા હૃદયમાં સર્વદા સ્પષ્ટિત થતો હોયો ભેદ' એમ આપણુ ઇચ્છતા હતા.

આપણે જાહેરને લખેલા પત્રો એટલે સ્ત્રીજન-સમાજને વિકસાવી શકીએ તેમ જ સ્ત્રીજનના સંસ્કારની જ છે એ પત્રો સ્ત્રી તેમ જ પ્રુષ્ઠના જીવનને ઉન્નત કરી શકે અને જ પ્રવિદેશી આપણને સુપથે દારી શકે એમ છે.]

હવે તો તમે બહુ ઓછી રહી પણ જગતમાં ભરતી ઓછાં તો થયા જ કરે. આપણને ગીતામાં શીખવે છે કે ભરતી ઓછાં, ટાંકાં, તડકાં, સુખ, હુ ખ સફળતા સમ જવા માતાના શિક્ષણનો પદાર્થપાક હાલ મળે છે તે બધા પચાવો એટલે ગીતામાં માતાને બોલે મધુ મૂક્યું સફળ થયું ગણ્યું.

જેટલીક બાબતોમાં મેં જેવું કે મુશ્કેલી પડ્યા હોયો ગીતા જાણ્યા વિના તે પ્રમથે વર્તે છે અત્યારે તો એક જ વાત યાદ આવે છે તે લખી નાખું છું લગ્નની બહાર હું જ્યાં જ્યાં ગયો ત્યાં મિત્રોને ત્યાં ભિતરતો એ બધા ઠીક સ્થિતિના ગણ્યું તેઓને ત્યાં નોકરો તે નોકરો જેમ નહિ કુટુંબીની જેમ રહેતા મેં જોયા નોકરોની ઉપર કામનો બોલો ન પડવા દેય, પોતે પણ સાથે સાથે કામ

કરે સવારના વહેલું જીલ્લું હોય તો નોકરને ન ઉઠાડતા પોતે જ ઉઠેલી હોય થયે ઠેકાણે આ નોકરો ભૂત્રા મેં જોયા. લગભગ દરેક ઠેકાણે એઓને મારી સાથે મેળવતા તેઓની સુધકતાનો તો ખાર જ નહિ આ બધું જોઈને મારા મનમાં આ મિત્રોને વિષે બહુ માન વધ્યું આ નોકરોના પગાર તો સાત હોય તેમાં નવાઈ જ શી? આપણા નોકરોની સાથે આપણા બધાં હારમાં આપણે આ દેહીને નથી પહોંચ્યા એમ આપણે કબૂલ કર્યું જોઈએ એમ અને તો લાગે છે આ સામ્યનો યોગ કહેવાય અગુને આની કઠિનતા લગવાનને કહી સજાગ્રવી જગવાને કહ્યું એ યોગ કઠિન છતાં એ યોગ અભ્યાસ અને વૈરાગ્યથી સધાય છે આપણે તે સાધિયે.

૧ મ ૫-૨-૩૨

આપણા આશીર્વાદ

આત્મનો ઉદ્ધાર આત્મા જ કરી શકે છે આત્માનો જંતુ આત્મા જ છે સ્ત્રીઓનો ઉદ્ધાર સ્ત્રીઓ જ કરી શકે. એ માટે તપશ્ચર્યા કરે છે પુરુષ કરતા સ્ત્રીઓમાં વધારે તપશ્ચર્યા છે એ વાત સાચી પણ એ તપશ્ચર્યાની તપશ્ચર્યા ભેદથી, અત્યારે તો મનુષ્યની જેમ એ પરાણે કામ કરે છે.

'પારાબાપુ'

આપુના પત્રો : [અનુ ૫૪ ૧૦૨થી ચાલુ] કેમ વપરાય ? એમાં તો દિ'સા છે !" બાળકના આ પ્રશ્નને આપુ નીચેના પત્ર લખી સમજાવે છે, આપણા મોભા માટે આ મનનીવ યર્થ પડશે.]

શિ ૦ ધીરુ.....ન સમજાય ત્યાં લગી એ જ પ્રશ્ન પૂછ્યા કરવાની ટેવ સરસ ગણાય. તાંત માટે બકરા માટે તો તે તાંતનો ઉપયોગ ન જ કરાય. પણ તાંત માટે જ એક પણ બકરાને માર્યાનું મેં કદી જાણ્યું જ નથી. બકરાનો વધ કરેડો માણસના ખોરાક સારુ હિંદુસ્તાનમાં જ થાય છે, બહાર થાય છે તે જુદો. તેમાંથી હુનિયાને જોઈએ તેના કરતાં વધારે તાંત પેદા થાય છે. આમ અનાયાસે મળતી તાંતનો ઉપયોગ કરવામાં હું હિંસા નથી જોતો. બકરાના વધને આપણે આજે રોકી નથી શકતા. રોકી શકાય ત્યારે એની તાંત વિના ચલાવીએ. કુદરતી મોતથી મરતા બકરાની તાંત ત્યારે મળે. આજ તો બકરા કુદરતી રીતે ભાવ્યે જ મરવા પામે છે. હજુ ન સમજ્યા હોય તો પૂછજો. ૧-૬-૩૩, આપુ એક વિદ્યાર્થીએ બાપુને લખ્યું

“આપ ચિત્તની એકાગ્રતાનો કોઈ ઉપાય બતાવશે ? કોઈ ખાસ બાબતમાં એકાગ્રતા કરવા માટે આપ શા ઉપાય લેા છો ?”

ચિત્તની એકાગ્રતા અભ્યાસથી થાય. શુભ અને ઈષ્ટ વિષયમાં લીન થવાથી એકાગ્રતાનો અભ્યાસ થઈ શકે છે. જેમ કોઈ દરદીની સેવામાં એકાગ્ર બને છે, કોઈ અત્યંત જોની સેવામાં, કોઈ રેડિયો ચલાવવામાં, અને કોઈ ખાદી પ્રચારમાં. શ્રદ્ધાપૂર્વક સમનામ ઉચ્ચારવાથી એકાગ્ર થઈ શકાય.

“એકાગ્ર કેમ થવાય ? પુશ્ચિતા અગ્નિત નામમાં કયું લેવું ?”

એકાગ્ર થવાનો સારામાં સારો ઉપાય આ છે : જે શારીરિક કામ કરવું તેમાં તનમય થઈ જવું, અને તે સરસ કરવાનો પ્રયત્ન કરતાં તેમાં તનમય થવાય જ. ઈશ્વરનામમાં જેની આપણને ટેવ હોય તે સૌથી વધારે ઉપયોગી સમજવું. સમનામ અને બહુ પ્રિય છે.

૧. પરમ શ્રેષ્ઠ માટે શું વાંચવું ? ૨. ચિત્તની એકાગ્રતાના માર્ગ ? ૩. આપને અંતરનો સંદેશ ન મળ્યો તો મારા જવાને તો શી રીતે મળે ? ૪. ‘પરમાત્માની ઝંખીના ઉપાય ? ૫. પ્રવૃત્તિથી શાંતિ થાય ?”

(૧) ગીતાણ અને સમાચલ વિચારપૂર્વક લગાડ તો તેમાંથી બધું મળી રહે છે.

(૨) હૃદય પવિત્ર કરવા અને એકાગ્ર થવાને સારું મજકૂર પુસ્તકોનું વાચનમનન અને ન્યાયે શુભ કાર્યમાં ન રોકાયેલા હોઈ એ ત્યારે સમનામનું રટણ બહુ મદદગાર છે.

(૩) આપણે તો પ્રયત્નવાન રહીએ. અને શ્રદ્ધા રાખીએ કે પ્રયત્નનું ફળ મળ્યા વિના રહેવાનું જ નથી.

(૪) રાગદ્વેષાદિના સર્વાંશે ક્ષય થવો એ જ ઈલાજ આત્મદર્શનનો છે.

(૫) શુભ પ્રવૃત્તિથી પરમ શાંતિ અવશ્ય મળી શકે છે.

“પરમેશ્વરનું ધ્યાન ધરવું જોઈએ કે નહીં ? એ ધ્યાન ધરવું જોઈએ તો કઈ રીતે ?”

પરમેશ્વરનું સ્વરૂપ ભુદ્ધિ વડે જાણીને હૃદયમાં ઉતારવા સારું ધ્યાન ધરવું આવશ્યક છે જ. પરમેશ્વર નિરંજન નિરાકાર ધ્યાનથી પણ પર છે. અવ્યક્ત માર્ગ દેહધારીઓને સારું હઃખમય છે, તેમ તેનું સચણ વ્યક્ત રૂપે ધ્યાન ધરીએ. આ યુગમાં, આ દેશમાં તે દરિદ્રનારાયણરૂપે જોવામાં આવે છે. તેથી તેનું ધ્યાન દરિદ્રોની સેવા કરીને જ ધરાય. દરિદ્રોની સેવા અનેક રીતે થતી હશે. પણ ભારતવર્ષના દરિદ્રચળી જડ આખાસ અને બેકારી છે. તેથી તે આખાસ કાઢવા લોકોને શુદ્ધ ઉલ્ભ આપવા રેડિયો ચલાવી તેમને ચલાવવા પ્રેરીએ, પ્રત્યેક આસે એ નારાયણનું ઉચ્ચારણ કરીએ, પ્રત્યેક આંટે એ નારાયણને સંતુષ્ટ થતો, હસતો જોઈએ.

મી. શુરેશ્વર મહિસાક

[ભારતની સંસ્કૃતિમાં સત્યમનું માહાત્મ્ય અત્યુચ્ચ છે. ત્યાં બે નદીને સમૂહ થતો હોય છે એ રમળ તીર્થ અને છે. એ રમળનું દર્શન મનુષ્યમય, દુષ્ટિમય અને પાવનકારી અને છે.

ગાંધીજી અને શુરેશ્વર એ બેને મહા-વિભૂતિના ઉન્નત જીવનના સંગમભાથી જ સ્વતંત્ર ભારતનું ભાવિ ગૌરવથીયે બનશે. આ બંને મહાપુરુષોના જીવનશિલાઓને સમીક્ષિત કરીએ એમાં જ આપણું કૈવલ્ય છે.]

હાસ્ય પણ એક જાતની પ્રાર્થના છે, કારણ કે જેમ પ્રાર્થનામાં માણસ અત્યુચ્ચ સમય માટે અહંકારના આવેશથી મુક્ત થઈ જાય છે, તેમ હાસ્યમાં પણ તેને એવી મુક્તિ મળે છે. અને એવી રીતે પ્રાર્થનાથી માણસનું ચિંતામસ્ત બન હલકું થઈ જાય છે, તેમ હાસ્યથી પણ તેના માથા પર જે ભાર છે તે થોડો હલકો થાય છે એવું માણસને લાગે છે તેથી એમ કહી શકાય કે પ્રાર્થના અને હાસ્ય માણસના બે હૃદય (Lungs) છે જેમ કેઈ પ્રાંત શહેરમાં જ્યાં વસતી વધારે હોય છે ત્યાં લોકોના શારીરિક જીવન માટે રમવા અને હરવાફરવની ખુફી જગ્યાઓ, બાગ-બગીચા વગેરે તેનાં હૃદય છે. એક ચાંદેલા અને મૂતપ્રાય થયેલા માણસને પ્રાણવાયુ અથવા ઓઝોન (Ozone) આપવા માટે ડાહ્યાતરો સલાહ આપે છે, એની જ રીતે મહાપુરુષો આપણને પોતાના જીવનમાંથી પ્રાર્થના અને હાસ્યનું મહત્ત્વ સીખવે છે

શુરેશ્વર અને ગાંધીજીના જીવનમાં પણ આ પ્રત્યક્ષ દેખાય છે જેમ ગાંધીજી કહેતા કે હાસ્ય વિતા તેમો ગાડા થઈ જાત અને જે કામનો બોલો તેમને દરેકજા ઉપાડવો પડતો તે તેમો ભરદાસ્ત ન કરી શકત અથવા બરાબર ન કરી શકત, તેમ શુરેશ્વર પણ હાસ્યગીતુક વિના પોતાના જીવનનો કાર હલકો ન કરી શકત તેમના સાહિત્યમાં હાસ્યરસ વારંવાર જોવામાં આવે છે, જેમ ગાંધીજીની દરેકજાની પાતોમાં વારંવાર હાસ્યની લહેર છીછળતી.

એક વાર એક જુવાન એક જાની પુરુષ પાસે ગયો અને બોલ્યો, “મહારાજ, મને આધ્યાત્મિક જીવન જીવવાનો માર્ગ બતાવો.” તે જાની પુરુષે કહ્યું, “બજારમાંથી ‘A Book of Jokes’ (દુચ્છાની ચોપડી) ખરીદીને લઈ આવો અને તેમાંથી દરેકજા સવાર સાંજ એક એક joke (દુચ્છો) વાંચો.”

જુવાન તો જરા આશ્ચર્ય પામ્યો, કારણ કે એને તો એમ લાગ્યું કે આધ્યાત્મિક

પુરુષો હ'મેશાં ગ'ભીર રહે છે અને હ'મેશાં 'લાંબુ મોઢું' (Long face) રાખીને બેસે છે. પણ સત્ય તો એનાથી બિલકુલ છે. સાચા આધ્યાત્મિક અને જ્ઞાની પુરુષમાં હાસ્યરસ મહત્વનો ભાગ ભજવે છે. પ્રાર્થનાની જેમ તે એમનો પ્રાણ છે.

હાસ્ય એ પ્રભુની મનુષ્યને મળેલી અમૂલ્ય ભેટ છે. અને એમ કહેવાય છે કે જે માણસમાં સંગીત સાંભળવાની શક્તિ નથી હોતી, તે ઘણી વાર કાવતરાં કરવામાં હોશિયાર હોય છે, તેવી જ રીતે જે વ્યક્તિમાં હાસ્યનો અભાવ હોય છે તે ઘણી વાર સાચી સહાનુભૂતિ અથવા સહિષ્ણુતા નથી ધરાવતો.

બાઇબેલના બાપ્તિસ્ટ : [અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૧૦૦થી આગળ]
વાગ્દે નિર્દોષ વિદ્યાર્થીઓને ભરનિદ્રામાંથી એક પછી એક ઉઠાડીને પૂછવા માંડ્યું. તે બધા તરફથી એકસરખી માહિતી મળી. અને અમને પણ ખાતરી થઈ કે વિદ્યાર્થીઓનું કહેવું સત્ય છે.

છતાં જ્યાં સુધી પેલાં બહેન પોતે ગાંધીજી પાસે સ્વીકાર ન કરે ત્યાં સુધી શું? અને અતે પ્રભુએ તે બહેનને સત્ય વાત કહી દેવાની હિંમત આપી. બીજે દિવસે દશ વાગ્યે તે બહેને ગાંધીજી પાસે જઈ પ્રભુમંદર પોતાના દોષનો સ્વીકાર કર્યો.

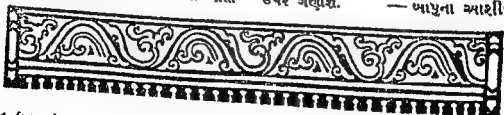
આ પ્રસંગ વાંચી ઘણાંઓને નવાઈ લાગશે. તેઓને એમ લાગશે કે આવી નજીવી બાબતમાં ગાંધીજીએ અનશન ત્રત લીધું તે વિચિત્ર કહેવાય. પણ આ નજીવો જણાતો પ્રસંગ કેટલો ગંભીર હતો તે તો ફિનિકસના વાતા-

પ્રાર્થનાથી માણ્યનું મુખ ઉજાગળ થઈ જાય છે, તેમ હાસ્યથી પણ મુખ પર જ્યોતિ ભેવામાં આવે છે. જેમ પ્રાર્થનામાં ઊંચનીચનો ખ્યાલ નથી રહેતો, ઘડાં એક કક્ષાનાં આપણી ચેતનામાં થઈ જાય છે, તેમ હાસ્યમાં પણ સમાનતા અથવા એકતાનો લાવ ઊપજે છે. તેથી કહી શકાય "Prayer is the laughter of the spirit, like humour, it is leveller and a lever." "પ્રાર્થના એ આત્માનું હાસ્ય જ છે; હાસ્ય અને પ્રાર્થના 'એકમેવ અદ્વૈતમ્' છે. એ તો સમાનતા સ્થાપનાર અને જીવન-દાથી તત્ત્વ છે."

વરણમાં રહેનાર સમજી શકે.

આ પ્રસંગ પછી બીજે દિવસે ગાંધીજી બેહાનિસબગ ગયેલાં ત્યાંથી આ પ્રસંગ વિષે તેમણે નીચેનો પત્ર લખેલો :

"...બહેનને જે જે માળ ઉપર કહી હતી ત્યાંથી તેને જીતરવું પડ્યું છે. છતાં તે પુણ્યાત્મા તો છે જ એમ મનમાં રહે છે. તેના સદ્ગુણ ઘણા છે. તેને આપણે કેળવવા એ આપણી ફરજ છે. તેનું પાપ અને કામ તો જગતું હતું. તેને યાદ ન દેવાય એમ આપણે વરતવાનું રહ્યું છે. તેને ઘરકામમાં પ્રવીણ થવામાં ઉત્તેજન આપજો. છોકરાંઓ કોઈ તેનું અપમાન ન કરે એમ ભેજો.....રાતની કથા રાખજો. છોકરાંઓને પાંચ વાગ્યે ઉઠાડવાનો જોભે રા..... ઉપર ગણીશ. — આપુના આશીર્વાદ

કળા અને સંસ્કૃતિ

બાપુજી શું કળા પ્રત્યે વિમુગ્ધ હતા?
શ્રી. નિર્મળ કુમાર યોગ

[સત્ય અને અહિંસાની ઉચ્ચ સાધના દ્વારા બાપુજી સૌન્દર્યનું દર્શન કરતા હતા. બાણ ૩૫ કરતાં અતિર-૩૫ને જ બાપુજી વધારે પ્રાધાન્ય આપના હતા. તેથી બાપુજીના અતરમા કલાવિદ-આત્મા રહેતો હતો. એનું ચોક્કસ જ દર્શન થતું હતું બાપુજી તો કળા હતા. સાત દ્વારા સ્પર્શતાને જોનારા હતા. પરંતુ આજે જમા જ્યાં બાપુજીના વિચારોનું ચોરસ છે અરે પણ અનુસરણ થાય છે ત્યાં માત્ર જીવનની શુદ્ધતા જ દિલ્લે પડે છે બાપુજીનું જીવન સાધનાશીલ હતું તેથી શુદ્ધ ન હતું બાપુજી કલાની દિલ્લે હતી જીવનમાં જ કે અવધારમાં જ, ક્યારે કેલમાલ વિસવાદિતા કેખાતી કે તરન જ બાપુજી અકર્ષક હતા. બાપુજીમાં રહેલી કલાદિલ્લે જ્યાં સવાદિતા કળની હતી. પણ આજે બાપુજીને અનુસર નારાજોમાં એ દિલ્લે નથી. તેથી બાપુજીના વિચારો પ્રભુ વિનાશ દોષ એમ કહે છે એમાં જીવનની તાજગી કેખાતી નથી. એ કારણે જ ધણે મોટા આજે બાપુજીના વિચારોથી દૂર ભાગતા દોષ એમ કહે છે. આ વિભાગમાં બાપુજીમાં જ્યારે કળા અને સંસ્કૃતિને નીરખવાની પ્રાણવત દિલ્લે હતી એ દર્શાવવાનો આશય છે અને એ રીતે જીવનમાં સવચ્છતા, સ્વચ્છતા જાનદ રહેતો છે એનું દર્શન કરાવવાનો વધાવટિન પ્રયત્ન કરીશું.]

ધૈર્ય માણસો એમ માને છે કે બાપુજીને કળાની કે સૌન્દર્યની દિલ્લે ન હતી. એમનું જીવન ઉચ્ચ તપસ્વાથી એટલું પ્લાવિત હતું કે એમનામાં કુટોમજ લાગણીઓને સ્થાન જ રહ્યું ન હતું આથી માન્યતાવાળી વ્યક્તિઓમાં નહમ જુ પલ્લ એક હતા પણ એક એવો પ્રસંગ બન્યો જેનાથી નહમજીને પોતાનું મતલબ બહાર પડ્યું.

એક વખતે મહાસત્તાના અધિવેશન વેળાએ બાપુજીએ નહમજીને સુચોજન કરવા નિમત્રણ આપ્યું અને જણાવ્યું કે તેમણે ગામડામાં મળતી વસ્તુઓને જ ઉપયોગ કરીને સુચોજન કરવું ગામડાની કળા અને શ્રામ-ઉદ્યોગને લગતું પ્રદર્શન જુલું મૂકવામાં આવ્યું. બાપુજી પ્રદર્શનની સુવધાએ આવ્યા જ્યારે બાપુજીએ

પ્રદર્શનમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યારે નહમજી એમનું સ્વાગત કરવા ગયા હતા પ્રદર્શનમાં બધી વસ્તુઓ સુચવરિષિત ગોઠવાયેલી ન હતી અને હતા થોડા આમતેમ ફેરફાર કરવાનો બાધી હતો.

બાપુજી જેવા એક કોરકામાં પ્રવેશ્યા કે તરન જ એમણે એક સૂચન કર્યું એ સૂચનથી નહમજી તેમ જ એમના સહાયકો લગભગ પામ્યા વાત એમ હતી કે જે તેમણે ઉપર પ્રદર્શનમાં જેવા સાદુ વસ્તુઓ ગોઠવવામાં આવી હતી એની નીચે એક ટોપલી રહી ત્રઈ હતી સગાન્ય મહેમાનોને પ્રદર્શન બતાવતા પહેલાં એને ખસેડી લેવાનું ઉતાવળને લીધે કોઈને સૂચન ન હતું ગામડાનું એ તરફ ધ્યાન ગયું અને એમણે કહ્યું કે આ

સ્થળની શોધામાં એ ટોપલી આખને ખૂંચે એવી છે. પછી તો એને તરત જ ખસેડી લેવામાં આવી !

બાપુજી બહુ જ ઝીલુવટથી પ્રદર્શનમાં મૂકેલી વસ્તુઓને તપાસતા એક ટેબલ પાસેથી બીજા ટેબલ તરફ જતા હતા. સાથે નંદબાણ પલ્લુ હતા. અને બાપુજીને આમ આ બધી વસ્તુઓમાં તેમ જ તેના કદીગથેમાં આટલો હાડો રસ લેતા જોઈને એમને આશ્ચર્ય થતું. પણ થોડી વાર પછી નંદબાણએ જોયું કે બાપુજી શૂન્યમનસ્ક થઈ ગયા હતા અને પ્રદર્શનના મંડપની નીચેની લીપેલી બૂમિ તરફ એકીદશે જોઈ રહ્યા હતા. મંડપના ઉપર સૂકા પાંદડાનું છાપરું કરવામાં આવ્યું હતું. સૂર્ય પૂરેપૂરો તપતો હતો. તેથી સૂર્યનાં કિરણો પાંદડાંની વચ્ચે થઈને અહર પ્રવેશી લીપેલી બોંધ પર આકર્ષક શક્તિ પાડતાં હતાં. બાપુજીનું ધ્યાન ત્યાં તલ્લીન બન્યું હતું. થોડી વાર પછી તેઓ બોલ્યા, “નંદલાલ, તમે આના જેવું તો ન જ કરી શકો, ખરું ને ?”

ત્યારે જ કદાચિદ્ર નંદબાણએ બોલ્યું કે બાપુમાં સૌન્દર્યની કેટલી બેઠી દૃષ્ટિ હતી. એ દૃષ્ટિને બાણવા બાહ્ય રૂપ કે ચિહ્નની જરૂર ન હતી. તેણે બાપુમાં એ દૃષ્ટિ હતી જ. કદાચ એનું પ્રાથમિક કાર્ય જ એ હોય કે એણે બાપુજીનાં સમગ્ર જીવન અને આવરણને અતીવ સુંદર અને મહાકાવ્યના વૈભવવાળા કાવ્યમાં ફેરવી નાખ્યાં હતા.

ઘણા જ ઓછા પ્રસંગોએ બાપુજીએ કળા વિશેના પોતાના વિચારો દર્શાવ્યા છે. પણ જ્યારે જ્યારે આવા પ્રસંગોએ બાપુએ જે ઉદ્દ્યોગો કાઢ્યા છે તે જીવનને અનુલક્ષીને તારવેલી વિચિત્રતાથી સજાર જરેલા છે. હવે બાપુજીના જ થોડા વિચારોને નીચે દર્શાવી હું કુતૂહલ થાઉં.

“કેઈ પણ વસ્તુની એ બાજુઓ હોય છે : બાહ્ય અને આંતરિક. આ તો મારે મન માત્ર દર્શાવવા ખાતર જ. ખરી રીતે જ્યાં મુખી બાહ્ય બાજુ આંતરિક બાજુને સહાય

ન કરે ત્યાં લગી એ બાહ્ય બાજુને કંઈ અર્થ નથી. આમ બધી સાચી કળા એ તો આત્માનો આવિષ્કાર જ છે. માનવી અતસાત્માનો આવિર્ભાવ કરી શકે એટલું જ બાહ્ય રૂપનું મૂલ્ય છે. આવા પ્રકારની કળા જ મને સૌથી વધારે અપીલ કરે છે. પણ હું બહુ ધ્રુ કે ઘણા લોકો પોતાને કલાકાર તરીકે માને છે, અથવા મનાય છે, પરંતુ તેમનાં સર્જનમાં આત્માની હિલ્લેભામી આકાંક્ષા અને તાલાવેલીનું જરૂરે દર્શન થતું નથી.

“બધી સાચી કળા આત્માને અત્યાંતની ઝાંખી કરાવવા સહાયરૂપ થવી જોઈએ. મારી પોતાની બાબતમાં હું જોઈ છું કે મારા આત્માની ઝાંખી કરવામાં મને બાહ્ય રૂપોની જરૂર જણાવી નથી. મારા ઘોરડાની હીવાલો બહે શોભા વિનાની હોય અને એના પર છાપરુ જે ન હોય, જેથી સૌન્દર્યના અનંત અવકાશમાં વેરાયેલા અસંખ્ય તારાઓનું હું દર્શન કરી શકું. પ્રકાશિત તારાઓથી આત્મા કિત આકાશ ભણી જ્યારે હું જોઈ છું ત્યારે મને જે ભવ્ય દરય ભોવા મળે છે એવું દૈન્ય મનુષ્યની સજાન કળા ક્યાંથી કરાવી શકે ? આનો અર્થ એવો નથી કે હું, બધા મારે વિશે માને છે. એમ, કળાની કૃતિઓની અવગણના કરું છું. પરંતુ મને પોતાને તો એવું લાગે છે કે કુદરતના સૌન્દર્યના શાશ્વત પ્રતીકોની તુલનામાં કળાની એ કૃતિઓ કેટલી ઝાંખી પડી જાય છે !

“બધાં સત્યો, માત્ર સત્ય વિચારો જ નહીં, પરંતુ સત્યરીલ સુખાકૃતિઓ, સત્ય દર્શી ચિત્રો અને ગીતો અતીવ સુંદર હોય છે. લોકો, ઘણું કરીને, સત્યમાં રહેલ સૌન્દર્યને નીરખતા જ નથી, સામાન્ય માણસ તો એનાથી દૂર જ લાગે છે અને એમાં રહેલ સૌન્દર્ય પ્રત્યે ઉઘાસીત રહે છે. જ્યારે જ્યારે માણસ સત્યમાં સુંદરતા જોયે ત્યારે ત્યારે સત્ય કળાને ઉદ્ભવ થશે.”

વિશ્વશાંતિ માટે પ્રાર્થના

શ્રી પુરાતન ધુર

મેરિકાના પ્રમુખ ટુએને વિશ્વશાંતિ માટે તો. ૩૦ મી મેના દિને પ્રાર્થના કરવાનો આદેશ આપ્યો એ સૂચવે છે કે પશ્ચિમની પ્રજાઓ ભરકર સહારના શત્રોની સાથે સાથે માનવ કન્યાણના માર્ગે - પ્રાર્થનાને પણ પ્રયાણ જારી રાખવાની ઝંખના સેવે છે પરંતુ પ્રાર્થનાનો પદ્યગમ દુનિયને નેએએ પોતાના જીવન પ્રણાલ દ્વારા આપેલો છે એવા ભુદ, ઇશુ તથા ગાંધી જેવા સતપુરુષો કહી ગયા છે કે એકી સાથે ઇશ્વર અને શેતાનને બંને રાજ રાખવાનો પ્રયાસ મિથ્યા છે. ઇશ્વરને રાજ સંભવાનો માર્ગ પ્રાર્થનાનો છે ને શેતાનને રીજાવવાનો માર્ગ સહારનો છે એમ એ મહાપુરુષો ચેતવી ગયા છે

અમેરિકાનો વિશ્વની શાંતિ માટેનો પ્રયત્ન કાઈએકો નથી બીજા વિશ્વયુદ્ધ પછી વિશ્વની શાંતિ સચવાય એ કાળે શક્ય તેવું પ્રયાસો કર્યા છે ને હવે કયે જાય છે પરંતુ શાંતિનો આધાર સહાર શત્રોની સંભવ કરવા ઉપર આવડે છે એવી અમેરિકાની માન્યતા તેના પ્રમુખ તરફથી જાહેર થતી રહી છે એને અને પ્રાર્થના કરવાના આદેશને કોઈ જ નિઃક કે દૂરનો સંબંધ નથી એ ભૂવર્તુ ન ભેધેએ

હા, હિંદની પ્રજાએ છેલ્લી પચ્ચીસી દશમિયાન ગાંધીજીની પ્રેરણા નીચે શાંત-અહિંસા માર્ગે ને પ્રગતિ કરી છે તે જાવના હજીએ હિંદી પ્રજાના હૃદયમાં જરેલી છે તેથી અમેરિકા પ્રમુખની વિશ્વશાંતિ અર્થેની પ્રાર્થનામાં સહુ અરવ સાથે આપણે જ

ગાંધીજીનું આપુ જીવન પ્રાર્થનામય હવે હિંદની પ્રાચીન યજ્ઞ જાવનાને તેએએ પોતાના જીવનકે દ્વારા વ્યક્ત કરી હતી એ

“આરાધાપુ”

ઉપરથી કહી શકાય તેમ છે કે પ્રાર્થના એટલે કેવળ ઇશ્વરનું ધ્યાન-ચિંતન જ નહિ, પરંતુ ઇશ્વર પ્રીત્યે, અન્યના કલ્યાણ કાળે, કરેલું નાનું સરખું કાર્ય એ સાચી પ્રાર્થના છે

વિશ્વની શાંતિ કાળે પ્રાર્થના કરવાની આ આધુનિક રીત દ્વારા ગાંધીજી ભતાવી ગયા છે કે જીવનને જેટલું સરખું, અપરિચ્છી બનાવી શકાય તેટલું બનાવીને સર્વના કલ્યાણની દૃષ્ટિએ કાર્ય કરતા રહેવું આ દૃષ્ટિએ પ્રાર્થનામય જીવન ગાંધીના માનવીઓનો સમુદાય જેટલો વધે તેટલી વિશ્વની શાંતિ સચવાવાની સંભાવના વધુ એમ કહી શકાય કારણ કે આધુનિક જીવનમાં માનવી અન્યની શાંતિ તથા સુખને ભોજમમાં મૂકીને જ પોતાની શાંતિ શોધવા મચત્ત કરી રહેલ છે ગાંધીજીએ પૂર્વની સંસ્કૃતિમાંથી શોધેલી જીવન દૃષ્ટિ અનુસાર અન્યને કાળે ત્યાગમય જીવન બચાવી રીતે જ સાચી ને ચિરંજીવ શાંતિ આપણે નિર્માણ કરી શકીએ. ત્યાગની જાણ નાને હિંદી પ્રજાએ હજી સમ આદ્યમાં કરી છે એ એવા દુનિયાના આગળ વધેલા અમેરિકા જેવા મિત્રદેશના પ્રમુખ વિશ્વશાંતિ અર્થે ત્યાગમય આચરણ કેળવવાની એટલે કે પ્રાર્થના કરવાની સૂચના બધા દેશની પ્રજાઓને કરે એ હિંદને તો સહાય માન્ય હોય.

હિંસા અને રાગદ્વેષથી લગભગ ચક્રીને હારી ગયેલી જેવી માનવજાતિને પ્રાર્થનાના પથે વાળવામાં હિંદી પ્રજા સફળ થાય તો દુનિયા ઉપર ભયકર વિનાશ વરસાવાની ને આપી થકી રહેલી છે તેને દૂર કરવામાં નિમિત્ત બની શકે એમ કહેવામાં હરકત નથી.

શ્રી રમણ મહર્ષિ: [અનુ. ૫૪ ૯૫ થી આગળ]
 વેંકટરામનને ઝોળખી કાઢ્યા અને તેમને
 ઘેર આવવા માટે સમજાવ્યા. વેંકટરામને
 કંઈ જ જવાબ આપ્યો નહિ. કાકાએ ઘેર
 પાછા ફરી માતાને બધી વાત કહી, જોટલે
 નિરહથેલાં માતાજી પુત્રને મળવા અરુણાચલ
 ઢોડી ગયાં. તે સમયે વેંકટરામન પવળકુન્દ
 નામની ટેકરી પર રહેતા હતા. માતાજી ત્યાં
 પહોંચ્યાં ત્યારે વેંકટરામન એક શિલા પર
 આકા પડ્યા હતા. માએ જોતાં વેંત પોતાના
 પુત્રને ઝોળખ્યો અને તેમને ઘેર પાછા ફરવા
 માટે ખૂબ કાકલહી કરી. પણ તાપસકુમારે
 તો મૌન જ સેવ્યું. ભક્તોએ માતાને લખીને
 જવાબ આપવાની વિનંતી કરતાં તેમણે આ
 પ્રમાણે લખી આપ્યું:

“કર્તા પ્રત્યેક જીવને તેના આરબ્ધ અનુ-
 સાર ચલાવે છે. જે યવાનું નથી તે પ્રયત્ન
 કરવા છતાં યે થશે નહિ; જે યવાનું છે તે
 થવા વિના રહેશે નહિ. આ જ સત્ય છે. માટે
 ચૂપ રહેવું જો જ ઉત્તમ છે.”

માતાજી નિરાશ થઈ ઘેર પાછા ફર્યા.
 માતાના ગયા પછી વેંકટરામન અરુણાચલ
 પર આવેલી વિરુપાક્ષ શુક્રમાં રહેવા ગયા.
 અહીં કેટલા છાત્રાસુઓના આગ્રહને વશ થઈ,
 તેમણે પહેલી જ વાર ફક્ત લખીને ઉપદેશ
 આપ્યો શરૂ કર્યો. ઉપદેશ અને માર્ગદર્શન માટે
 જેમની પાસે શરૂઆતમાં આવનારાઓમાં સ્વ.
 શ્રી ગંગીરમ શેષમ્બર અને સ્વ. શ્રી શિવપ્રકાશમ
 પિલ્લૈ હતા. આ બંને ભક્તોએ કાળજીપૂર્વક
 સંઘરેલી શ્રી મહર્ષિજીનાં બોધ વચનોની
 નોંધો ‘આત્માનુસંધાન’ અને ‘હું કેાણુ ?’
 નામની બે પુસ્તિકા રૂપે બહાર પડી ચૂકી છે.

ઈ. સ. ૧૯૦૭ ના નવેમ્બર માસમાં
 સંસ્કૃતના પ્રખર પંડિત અને શિષ્યકવિ કાવ્ય-
 કૃષ્ણ શ્રી ગણપતિ શાસ્ત્રી દેઈ દેવી આદેશને

વશ થઈ, ગ્રાહ્યજ્ઞસ્વામીના દર્શનાર્થે વિરુ-
 પાક્ષ શુક્રાંચે ગયા. હંડવત પ્રણામ કરી શાસ્ત્રી-
 જીએ તરુણ સ્વામીજીનાં બંને ચરણ પકડી
 લીધાં અને વિનયપૂર્વક બોલ્યા, “જે કંઈ
 વાંચવાનું હતું તે વાંચ્યું, વેદાન્તનો પણ
 સંપૂર્ણ અભ્યાસ કર્યો; મન ધરાય ત્યાં સુધી
 જજામ કયાં, પરંતુ તપનું ખરું રહસ્ય
 હાય ન લાગ્યું, આથી આપનાં ચરણોમાં
 ચરણ ચોષતો આવ્યો છું.”

સ્વામીજી થોડાક વખત શાસ્ત્રીજીની સાથે
 જોઈ જ રહ્યા અને પછી બોલ્યા, ‘અહીં નો
 ઉદય કયાં થાય છે તે તપાસતાં મન તેમાં
 લીન થાય છે; આ જ તપ છે. મનમાં મંત્ર
 જપતી વખતે જો મંત્રના સ્વર જ્યાં જોડે છે
 ત્યાં મન એકાગ્ર કરવાથી મનનો લય થશે;
 આ જ તપ છે.’ આ ઉપદેશથી શ્રી ગણ-
 પતિજીને પરમ સ્તોષ થયો. સ્વામીજીનું
 નામ વેંકટરામન અથવા વેંકટરામજી છે જેમ
 જણતાં, શાસ્ત્રીજીએ તેમનું નામ ‘ભગવાન
 શ્રી રમણ મહર્ષિ’ રાખ્યું. આમ શ્રી ગણપતિ
 મુનિએ આ નામ પાડ્યા પછી વેંકટરામન
 શ્રી રમણ મહર્ષિને નામે જ ઝોળખાવા લાગ્યા.
 આજે જગતના દૂરદૂરના દેશોમાં સુદ્ધાં આ
 નામ પહોંચી ગયું છે. ભક્તો તેમને માત્ર
 ‘ભગવાન’ જ કહે છે. શ્રી ગણપતિ મુનિને
 જે મોટો શિષ્ય સમુદાય હતો તે ગદ્યા હવે
 શ્રી મહર્ષિજીના ભક્તો બની ગયા. શ્રી
 ગણપતિજીએ અને અન્ય ભક્તોએ શ્રી મહર્ષિ-
 જીને અનેક પ્રશ્નો પૂછ્યા અને પોતાની
 સંકાઓનાં સમાધાન મેળવ્યાં. જે બધાનો
 સંગ્રહ કરી શ્રી ગણપતિ મુનિએ ‘શ્રી રમણ-
 ગીતા’ નામનું અંસ્કૃત પુસ્તક રચ્યું, જેના અનેક
 અનેક ભાષાઓમાં અનુવાદો બહાર પડ્યા છે.

આ ગદ્યા વખત દરમિયાન માતાજી વાર-
 વાર વિરુવણામલૈ આવતાં. અને ૧૯૧૪ની

“આ રાખા પુ”

એક સુલાકાત દરમિયાન માતાજી ખૂબ
 ખિમાર પડ્યા અને ત્રણેક અડવાડિયા બહુ
 પીડાયા તે વખતે શ્રી મહર્ષિજીએ પોતે
 માતાજીને વિરુપાક્ષ શુક્રામા સખ્યા અને ખજ
 માવજતથી તેમની શુશ્રૂષા કરી જરા કીક
 થતા માતાજી માનામદુરા ગયા પણ થોડા જ
 વખતમાં પાછા ફર્યા અને ૧૬-૧૬ મા માતાજી
 કાયમને માટે શ્રી મહર્ષિજી પાસે આવીને
 રહ્યા શ્રી મહર્ષિજીએ પોતાનું રહેઠાણ વિરુ-
 પાક્ષ શુક્રામાથી બદલીને રકદાશ્રમની વિશાળ
 જગ્યામાં રાખ્યું ત્યારથી માતાજીએ આશ્રમ
 વાસીઓની રસોઈનું કામ પોતાને માથે ઉપાડી
 લીધું પોતાના આ પ્રખ્યાત પુત્ર ભેડે છ
 વરસ રહ્યા એ દરમિયાન માતાજીનું આધ્યા-
 ત્મિક ઘડતર એકધારું ચાલી રહ્યું હતું ત્યારે
 તેમને અનંતકાળ આવ્યો તે વખતે તેમનામાં
 સમર્પણવૃત્તિ પૂરેપૂરી ખીલી ઊઠી હતી
 અને ૧૬-૨૨ના મેની ૧૬મી તારીખે સવારથી
 શતના અડક વાળા લગી શ્રી મહર્ષિ માતા
 જીના બિછાના પાસે જ બેઠા હતા પોતાનો
 જમણો હાથ માતા હાથ પર અને ડાબો હાથ
 માથા પર રાખી, માનો જીવાત્મા જરમાત્મામાં
 બળી ચિરંતન શાન્તિ પામ્યો ત્યાં સુધી શ્રી
 મહર્ષિજી એકાદ્યપણે બેસી જ રહ્યા આમ
 આ અત્મનિષ્ઠ પુત્રે કાકાદેથી માતાને સુખિત
 અપાવી હતી. તે આખી રાત રકદાશ્રમમાં
 જનનકીર્તન ચાલ્યું સવારે માના મૃતદેહને
 અરુણચલની ધીજી બાજુ આવેલા પાલિતીય
 પાસે ફાટવામાં આવ્યો અને તે જગ્યા પર
 સમાધિ બનાવી તેના પર એક લિંગની રથાવના
 કરવામાં આવી. આજે આ સમાધિ પર શ્રી
 માતૃભૂતેશ્વરનું બન્ધ મંદિર, માતાજીના નિર્વા-
 ણની આ અદ્ભુત ઘટનાના સ્મારકરૂપે જરુ છે

સમાધિસ્થાન ગિરિની તળેટીમાં હતું અને
 રકદાશ્રમ ગિરિ પર હતો, હતા છ મહિના

“આરાધાપુ”

સુધી લગભગ દરરોજ શ્રી મહર્ષિ ઉપરથી
 નીચે આવતા અને પછી એક દિવસે તે નીચે
 આવ્યા તે આવ્યા જ, પાછા ઉપર ગયા જ
 નહિ તે દિવસથી હાલના રમણાશ્રમની શરૂ
 આવ થઈ તે વખતે શ્રી માતૃભૂતેશ્વરના લિંગ
 પર ફક્ત એક મઢી હતી વખત જતા
 આસપાસ કેટલાક ઝપડા ઊભા થયા ધીરે
 ધીરે પાકા મકાનો બંધાવવા લાગ્યા છેલ્લા ૨૮
 વર્ષમાં શ્રી રમણાશ્રમનો વિસ્તાર અને વિકાસ
 પ્રણે વધ્યો છે આજે આશ્રમમાં શ્રી માતૃ
 ભૂતેશ્વરનું મંદિર, કાર્યાલય, પુસ્તકાલય, લોજના
 લય, રૂઝ્દાલય પાઠશાળા અને ગોશાળા એટલા
 પાકા મકાનો હોવા ઉપરાંત બીજા થોડાક કાચા
 મકાનો પણ છે અતિથિઓને રહેવા માટે
 અતિથિગૃહો પણ છે અને તેઓના લોજનની
 વ્યવસ્થા આશ્રમના લોજનાલયમાં જ થાય છે

* * *

અવત ૨૦૦૬ના જૈત્ર વડી ૧૩ને શુક્રવાર
 તા ૧૪-૪-૫૦ ની રાત્રે ૮-૪૪ વાગે ભગ-
 વાન શ્રી રમણમહર્ષિ નિર્વાણ પામ્યા તે સમયે
 એક ભારે તેજસ્વી તારા ફણિલ - પશ્ચિમ
 દિશામાંથી નીકળી શ્રી રમણાશ્રમ અને
 અરુણાચલ પહાડ પર થઈને શ્રી અરુણા
 ચલેશ્વરના મંદિર પરથી પસાર થતો થતો
 ઉત્તર પૂર્વ દિશામાં અદ્ભુત થઈ ગયો હતો.

સાર્કોમા (Sarcoma) જેવો મહા પીડાકારક
 રોગ હોવા છતાં શ્રી મહર્ષિના મુખ પર કદી પણ
 દુખની રેખા એ ભવામાં આવી ન હતી એમની
 અદ્ભુત સ્થિતિનું આ એક સબળ પ્રમાણ હતું

* * *

છેલ્લા કેટલાક વર્ષોથી શ્રી રમણમહર્ષિની
 કીર્તિ ચારે દિશામાં ખૂબ જ અવાવા લાગી
 હતી આપણા દેશના જુદા જુદા પ્રાંતોમાંથી
 તેમજ સુરોપ અમેરિકાના જુદા જુદા દેશો
 માંથી અનેક જગ્યાઓ શ્રી મહર્ષિના

કર્મનાર્થે આવતા હતા. આ વધા શા માટે આવતા હતા ? આ પ્રશ્નનો સ્પષ્ટ જવાબ આપવો દુષ્કર છે છતાં એટલું તો ત્રી કબૂલ કરે છે કે શ્રી મહર્ષિની સન્નિધિમાં રહેવાથી અલૌકિક શાંતિ અને આનંદ અનુભવાતાં હતાં અને આશ્રમમાં ફરીથી જાણનો દિવસ ક્યારે આવે તેની તેઓ રાહ જ બેતા હતા. શ્રી મહર્ષિની ચમત્ક્રમ તારા જેવી તેજસ્વી આંખોની દૃષ્ટિને પ્રભાવ એટલો અસાધારણ હતો કે બે કોઈ વ્યક્તિ પર એ દૃષ્ટિ કરતી તેના શક્ય પર તેની અદ્ભુત અસર થતી. કોઈ અભ્યક્ત, મૂક અને શાંતિકર લોકો, વાતાવરણમાં ફેલાઈને તેમના કબાણમય માનસમાં ઘેસનારાં શ્રી પુરુષોનાં સંવત્સ હૃદયને ઠારતી.

સાચા સાધકો કોઈ ગઢ રીતે શ્રીમહર્ષિની પ્રત્યે આકર્ષાયા હતા અને એમના સાંનિધ્યમાં પરમ શાંતિ અનુભવતા હતા. તેમનામાં આત્મિક અનાસક્તિ અને બારે આત્મ-વિલોપન હોવા છતાં કબૂલ, સહાનુભૂતિ તથા સમભાવનો જશયે અભાવ ન હતો. આથી બે અનેક બળમાં બળમાં માનવીઓ સાન્ન્યનની

આશાએ તેમની પાસે જઈ પોતાની ગૂંચો અને મુશ્કેલીઓ રજૂ કરતા. તેઓને શ્રી મહર્ષિની જરાબર સમજા શકતા.

શ્રી રમણ મહર્ષિની કૃપાદષ્ટિમાં એટલું બધું સમત્વ હતું કે હરકોઈ તેમના સાંનિધ્યમાં જઈને બેસી શકતું. તેમની પાસે બિચ્ચીચનો, રાયરકનો, પડિતમૂર્ખનો, શ્રી પુરુષનો કે વૃદ્ધબાળકનો લોક જ ન હતો. માત્ર મનુષ્યો જ નહિ પરંતુ જીવજંતુઓ અને પશુપક્ષીઓ પ્રત્યે પણ તેઓશ્રીની એક સરખી પ્રેમદષ્ટિ ભેવામાં આવતી.

જેવી રીતે સૂર્ય એક જ સ્થળે રહ્યો રહ્યો સતત પ્રકાશ કરી, જગતને પ્રકાશ અને જાતમાત્રને જીવનશક્તિ પૂરાં પાડે છે તેવી જ રીતે જ્ઞાનભાસ્કર શ્રી રમણ મહર્ષિ અઠગા-ચલમાં રહ્યા રહ્યા સમગ્ર માનવજાતિને જ્ઞાન-પ્રકાશ અને આધ્યાત્મિક શાન્તિ પૂરાં પાડતા કબૂલાનું આ વિતરણ બારે માસ ચાલુ જ રહેતું. હરકોઈ વ્યક્તિ તેને લાભ લઈ શકતી ત્યાં ગયેલું કોઈ ખાલી હાથે પાછું ફરતું નહિ; પોતાની મહત્ત્વશક્તિ મુજબ કંઈને કંઈ મેળવીને જ આવતું.

તમે યુનેસ્કો (UNESCO) વિષે બાણી છો ?

યુનેસ્કો એ યુનઈટેડ નેશન્સ એજ્યુકેશનલ સાયન્ટિફિક એન્ડ કલ્ચરલ ઓર્ગનાઈઝેશન એનું ફૂંકે નામ છે. આ ઓળી સરકાર સંયુક્ત વાળ્યોનું કેળવણીવિષયક, વિજ્ઞાનવિષયક અને સંસ્કૃતિવિષયક મંડળ છે. આ મંડળની સ્થાપના ઈ. સ. ૧૯૪૫માં કરવામાં આવી અને તેની પહેલી બેઠક ૧૯૪૬માં પારીસમાં ભરવામાં આવી.

યુનેસ્કો યુનેાની જ એક પેટા સરકાર છે. યુનેસ્કોની સ્થાપનાના ખરદામાં સ્પષ્ટ જણાવવામાં આવ્યું છે, “એ સુદો માણસોના મનમાં જ ઉજળતાં હોય તો વિશ્વશાંતિના પાયા પણ માણસોના મનમાં જ ચણવા એઈએ.” આજાગવૃદ્ધ માણસોના મનમાં આવે વિશ્વ શાંતિના પાયા ચણવા એ યુનેસ્કોનું કામ છે.

રેટિયાએ તે માડુ લાખડુ મુલાઈ.

શ્રી. સુભાષ્ચંદ્ર અદાણી

નારજીઠાસકાકાના ખડમા હાખલ થઈએ
એવે એમની બેડક પાસે બારડોની રેટિયો
પડ્યો જ હોય ટપાલ વાજવા લખવાના કે એવા
ખીજા કામમા પોતે રોકાયેલા હોય ત્યારે રેટિયો
બંધ રહે પણ જેહું એ કામ પૂરું થયું એટલે
કાકાને રેટિયો ગુજવા લાગે મળવા આવનાર
મિત્રો, કાર્યકરો, વિદ્યાર્થીઓ કે જિજ્ઞાસુઓની
સાથે કાકા રેટિયો કાતતા કાતતા વતો કરે

એક દિવસ કાકા પેતના ખડમા હોખન
કાર્ય પતાવીને રેટિયો કાતતા હતા એવે વખતે
એક સાહેબ વર્ષના વૃદ્ધ ગૃહસ્થ એમને મળવા
આવ્યા આવીને સામેના આસને બેઠા કાકા
આવનાર ગૃહસ્થને ઓળખતા હતા

“કા! હુમણુ શું કામકાજ આવે છે?”
નારજીઠાસકાકાએ ગૃહસ્થને પૂછ્યું

‘હુમણુ તો આટોફર છે” ગૃહસ્થે
જવાબ આપ્યો

“કેમ! નોકરી નથી કરતા?”

“બે વરસ થયા પેન્શન ઉપર બેઠી ગયેા છું”

“એમ! મને તો ખબર નહીં ત્યારે
હવે શું કરો છો?”

“કંઈજ નહીં કેવળ આટોફર સવારે
નાહી પોઈને બે એક કલાક પૂજાપાઠમા ગાળું
છું બાકી તો નવરા કેમય દિવસ પસાર
થતો નથી આમ તેમ મળવા હળવામા વિ’
ભડી નાખું” ગૃહસ્થે કહ્યું

“અહિ આવતા જાઓ તમારો દિવસ કયા
પસાર થઈ ગયો એની તમને ખબર પણ નહીં
પડે” કાકાએ રિખત કરતા કરતા કહ્યું

‘આજે સહેજે મનમા બિગ્ગી નીડળ્યું
એટલે અહીં શાસ્ત્રી આવ્યો. જે તમારો યોગ

મ આરાધ્યું”

થયો સત્સંગ થયો” ગૃહસ્થે ભારપૂર્વક કહ્યું
મારા સત્સંગમા તમારું કંઈ ન વળે
સત્સંગ કરવો હોય તો હું તમને સત્સંગ
કરવા જેવી થીજ આપું હું એનો સત્સંગ
કરી જ રહ્યો છું” કાકા બોલ્યા

‘અરે તો તો ઘડપણ મુધરી જાયને
નારજીઠાસકાઈ!” ગૃહસ્થના મો ઉપર આન
હની રેખા ચમકી આશાની મીઠા માડી એ
કાકા સાચું બોઈ રહ્યા

“મારે મન સત્સંગ કરવા જેવી થીજ
એ આ રેટિયો છે એક વખત એમા રસ
ઉત્પન્ન થયા પછી તમે એ છોડી નહીં શકો.”
કાકા શ્રદ્ધાપૂર્વક બોલ્યા

“રેટિયો! હવે ઘરઘડપણે રેટિયો શો
શાવે?” ગૃહસ્થ એકદમ નિરાશ થઈ ગયા

એમ નિરાશ થવાની જરૂર નથી તમ
જેવા કંઈક ઘરડા ભાઈ બહેનો રેટિયો શીખી
ગયા છે તમને રેટિયો કેમ ન આવડે!
મહેનત કરી જીવ્યો હું તમને રેટિયો શીખ
શવવાનું માથે લઉં છું”

નારજીઠાસકાકાની રેટિયાની એકધારી અખડ
ઉપાસના અને અવિચળ શ્રદ્ધાએ કેટલાયને
રેટિયાનો એપ લગાડ્યો છે આ ગૃહસ્થે ઘણી
ચર્ચા કરી પણ ખતે તેઓ રેટિયો શીખવાનું
નકકી કરીને બિડ્યા કાકાએ એમને રેટિયો
આપ્યો રેટિયો શીખડાવવાની અવસ્યા કરી
આપી અને યોગ દિવસોમા તો એ ગૃહસ્થ
સુંદર મઝનું કાતતા થઈ ગયા

દિવસો વહી ગયા ફરી એક વખત
એ ગૃહસ્થ રાષ્ટ્રીયશાળામા આવ્યા અને
નારજીઠાસકાકાના ખડમા હાખલ થયા કાકાના

રેટિયાના માનથી ચોરડો શું રહ્યો હશે.
ગૃહસ્થ આવીને કાકાની સાથે બેઠા.

“કાં કેમ છે? કાકાએ જાણ્યું નેહને પૂછ્યું.”

“બહુ આનંદ.” ગૃહસ્થ બોલ્યા.

“રેટિયો ચાલે છે કે નહીં?” કાકાએ પૂછ્યું.

“અરે શું વાત કરું? રેટિયાએ તો મારું
ઘડપણ સુધારી નાખ્યું. તમે કહ્યું તે દિવસે
મને માન્યામાં નહોતું આવતું. તમારું વેલુ ઠેલી
ન શક્યો એટલે રેટિયો લીધો. અને શીખ્યો.
પણ તમારી વાત સાચી. અણચિંતવું રતન
હથમાં આવી ગયું.” ગૃહસ્થના મોં ઉપર
આનંદ અને સંતોષના ભાવ તરતા હતા.

“તો તમને કહેલું કે રેટિયો સત્સંગ
કરવા જેવી ચીજ છે. હું તો એમાંથી આનંદ
લૂંટું છું. અને એવો આનંદ લૂંટવા માટે
સૌને લલચાવી રહ્યો છું. રેટિયો તો કામઘેતુ
છે. જે નેહને એ આપે જેને સૂતરની
કોકડી નેહંતી હોય એને સૂતરની કોકડી
આપે અને જેને રામ નેહંતા હોય એને રામ પણ
આપે.” કાકાએ પોતાની શ્રદ્ધા વ્યક્ત કરી.

“તમારી વાત સાચી છે. પહેલાં હું
હરશેજ બે કલાક પૂજા કરતો. પણ હરાયા
દોર જેવું મન, હુનિયાને લાગે કે હું પૂજામાં
બેઠો છું પણ મન ક્યાં કયા ભટક્યા
કરે. અને પૂજા પછી પણ દિવસ કેમ કાઢવો
એ પ્રશ્ન. પણ આ રેટિયાએ મારા મનને
સ્થિર કરી દીધું. હવે હું પૂજામાં નથી બેસતો.
રેટિયો જ મારી પૂજા બની ગઈ છે. નાહી ધોઈને
હું હરશેજ બે કલાક કાંતું છું. સૂતરની કોકડી
તો મળે જ છે. પણ મનને અપાર શાંતિ મળે
છે. રેટિયો કાંતતા કાંતતા ઈશ્વર સ્તવન કરું
છું. પહેલાં પૂજામાં મન ચોંટતું એના કરતાં
હવે ઈશ્વર સ્તવનમાં વધારે એક ધ્યાન બની

શકું છું.” ગૃહસ્થે પોતાનો અનુભવ કહ્યો.

“ત્યારે તમને તો રેટિયો ફેળ્યો!”
નારણદાસકાકાના મોં ઉપર પણ પ્રસન્નતાનું
મોજું ફરી વળ્યું.

“અને હવે દિવસ પૂરો કરવા માટે
પહેલાંની જેમ હાવલાં નથી મારવા પડતા.
બપોરે જમ્યા પછી થોડું ઘણું વાંચું છું.
અને વાંચતા યાક ભાગે એટલે પાછો રેટિયો
લઈને બેસું છું. રેટિયાને લીધે મારું જીવન
નિયમિત બની ગયું છે. હવે વાંચવામાં
કરવામાં, અને બીજા નાના મોટા કામમાં
એક ભતનો આનંદ આવે છે. પહેલાં છાંદગી
પૂરી કરવા ખાતર જીવતો હતો. હવે જીવ-
વવામાં સાર્યકતા લાગે છે.” ગૃહસ્થ બોલ્યા.

“ત્યારે તો સાચેસાચ રેટિયાએ તમારું
ઘડપણ સુધાર્યું. મને સંતોષ થયો. મારે
એક વખત તમારો આનંદ અને તમારો
રેટિયાનો યસ નજરે નિહાળવા આવવું પડશે.”
નારણદાસકાકાએ હસતાં હસતાં કહ્યું.

અને સાચે જ એ દૃશ્ય નજરે નિહાળવા
જેવું છે. ગૃહસ્થના જીવનમાં તો રેટિયાએ
બહુ કંઈ છે. પણ એના આખા કુટુંબમાં
રેટિયાએ અદ્ભુત અસર જન્માવી છે. પહેલાં
ગૃહસ્થ નાહી ધોઈ પરવારે એટલે એમના
પુત્રવધૂ પૂજના ચોરડામાં પૂજની સામગ્રી તૈયાર
કરી આપતા હવે ગૃહસ્થ નાહી ધોઈ પરવારે
એટલે એમના પુત્રવધૂ ભાવપૂર્વક એમને
રેટિયો, પૂજીનું પડીકું અને નેહંતી સામગ્રી
તૈયાર કરી આપે છે. અને ગૃહસ્થ પોતાના પૂજના
ચોરડામાં જ પૂજના ભાવથી બે કલાક ઈશ્વરનું
સ્તવન કરતાં કરતાં, જાજન ગાતાં ગાતાં
રેટિયો ફેરવે છે. કેટલું મંગળ દૃશ્ય!

રેટિયાને બાપુએ કામઘેતુની ઉપમા
આપી છે એ કેટલી બધી સાચી છે!

માણુકો - ૨ જો - સત્ય

સકલન કર્તા બી. ચંદુલાલ ત્રા પટેલ

[માણુક તો જાત, પણ એમની વિચારવાળા માણુક આપણને સોપી ગયા છે માણુકનું સાચું સ્વરૂપ માણુકની એ વિચારમાળાને નિસરવે દેરવી એ હૃદય અને જીવનદાવી વિચારોને જીવનમાં ઉતારવાથી થઈ શકે અને માણુકના ગયા પછી એમની પછળ કેટલુંયે લખાય પણ માણુકનું હૃદય તો એમના જીવન દરમિયાન એમને લખેલા વિચારોના જ ફલપાંચેનું છે એ વિચારો જ માણુકને સમજવા માટે સાચું સંધન છે તેથી આ ગ્રંથ - માળા મા માણુકના જ લખાણુમાથી સંચાતક વાક્યો શ્રુતી કાઢી વિચારમાળા રચવામાં આવી છે એ ગ્રંથ - માળા ને આપણે શ્રદ્ધાથી અને હૃદયના સાચા ભાવથી દેરવીએ અને માણુકનો સ્પર્શ અનુભવીએ]

કેઈ લડતનો ખરો આધાર બાહ્ય વસ્તુ ઉપર નથી, પણ પ્રત્યેક લડત અને તેને વિશે લેવાયેલા સાધનોની કેવળ નિર્ભળતા ઉપર રહેલો છે સત્યને કાગળી બાધા અવગતી જ નથી. સત્યમા ધીરજને પુષ્કળ અવકાશ છે પશ્ચિમનું અનુકરણ કરીને હિંદુસ્તાનમા ધર્મ રાજ્ય હાંખવ નહિ મર્યાદા એકે એમ તો સહુએ સમજવું જોઈએ પશ્ચિમનો સત્ય આવશ્યકતા ઉપર - પોલિસી ઉપર - રચાયેલો છે પૂર્વનો સત્ય ક્યેય સમાન છે સત્ય કાયદાકારક છે માટે બોલવું એ ધર્મવચન નથી સત્ય એ જ સાક્ષાત્ ધર્મર છે એમ ધર્મોએ માન્ય છે નમાજથી કસરત મળે છે, પણ કેઈ મુસલમાન નમાજને કસરતની ખાતર નથી પડતો, ધર્મ માનીને જ પડે છે એટલે એ અસહકાર કરીને

હિંદુસ્તાનને મુક્ત કરવા હિંદુતા હોઈએ તો આપણે અપ્રમાદિને સમજવી પડશે, પશ્ચિમનો મોહ છેડવો પડશે પશ્ચિમની પદ્ધતિના ત્યાગથી જ આપણે સ્વરાજ મેળવશું પશ્ચિમની પદ્ધતિના અનુકરણથી મેળવવું હું અસંભવિત માનું છું

સ્વરાજ ત્યા જ જ્ઞાતી શકાય કે જ્યાં ઘણા માણુકો સાચા ને સ્વદેશાભિમાની એટલે પ્રજાના હિતમાં પોતાનું હિત સમજનારા હોય તે મોડા જ લાલચુ સ્વાર્થી ને અપ્રમાણિક હોય ! સ્વરાજનો એક અર્થ તો એ છે જ કે 'ઘણાનું રાજ્ય' એ ઘણાંને અનીતિમાન અથવા સ્વાર્થી હોય તો રાજ્યમા અધાધુધી જ હોય એ ચોખ્ખું છે

“ધ્યાન બાપુ”

જેટલા પ્રમાણમાં આપણા સૌની આકાં-
 શાઓ, મુરદો અને આપણા સૌની ચેજ-
 નાઓ પર પૂરેપૂરી હકૂમત ચલાવનાર અને
 પોતાની ચેજનાઓ પાર પાડનાર સર્વ સમર્થ
 સત્તા માણસને તેનું ભાવિ નિર્માણ કરવાની
 શક્તિ ધરાવે છે, એ સર્વ સમર્થ સત્તાને
 હું અસ્થાના નામથી ઓળખાવતો નથી,
 ખુદાના નામથી ઓળખાવતો નથી, સત્યના
 નામથી ઓળખાવું છું. મારે મન સત્ય એ જ
 ઈશ્વર છે અને તે આપણે જે ચેજના ઘડીએ
 છીએ ને મનમાં જે ઘાટ ઘડીએ છીએ તેના
 પર પૂરેપૂરી હકૂમત ચલાવે છે. સંપૂર્ણ
 સત્ય તે મહાન સર્વ સમર્થ સત્તા જેને હું
 સત્યને નામે ઓળખાવું છું તેમાં સાક્ષાત્
 મૂર્તિમંત થયેલું છે મારા બધાપણના હિવ
 સૌથી મને શીખવવામા આવ્યું કે સત્ય
 અપ્રાપ્ય છે; તે એવું છે જેને પહોંચી શકાતું
 નથી. એક મહાહુભાવ અગ્રેજે મને શીખવ્યું
 હતું કે ઈશ્વર પણ અગમ્ય છે. કેઈ તેને
 સંપૂર્ણપણે જાણી શકતું નથી; પરંતુ ઈશ્વ-
 રને જાણી શકાય છે, આપણી મર્યાદિત બુદ્ધિથી
 જેટલા પ્રમાણમાં જાણી શકાય તેટલો તેને

જાણી શકાય છે.

સત્યથી બિન્ન કેઈ પરમેશ્વર હોય એવું
 મેં નથી અનુભવ્યું. સત્યમય થવાને સારું
 અહિંસા એ જ એક માર્ગ છે. મારી અહિંસા
 સાચી તોયે કાચી છે, અપૂર્ણ છે. તેથી મારી
 સત્યની ઝાંખી હજારો સૂરજને એકઠા કરીએ
 તો પણ જે સત્યરૂપી સૂરજના તેજનું પૂરું
 માપ ન મળી શકે એવા સૂરજના એક કિરણ-
 માત્રના દર્શનરૂપ જ છે એવું સંપૂર્ણ દર્શન
 સંપૂર્ણ અહિંસા વિના અશક્ય છે, એમ તો
 હું મારા આજ લગીના પ્રયોગોને અતે
 અવસ્થ કહી શકું છું. આવા - વ્યાપક સત્ય-
 નારાયણનાં પ્રત્યક્ષ દર્શનને સારું જીવમાત્રની
 પ્રત્યે આત્મવત્ પ્રેમની પરમ આવશ્યકતા છે.

સત્યના શોધકને રજકણથી પણ નીચે
 રહેવું પડે છે જગત્ આપું રજકણને કચડે
 છે, પણ સત્યનો પૂનરી તો રજકણ સુદા
 તેને કચડી શકે એવો અદ્ય ન બને ત્યાં
 સુધી તેને સ્વતાંત્ર સત્યની ઝાંખી પણ હુલ્લભ
 છે. આ વસ્તુ વશિષ્ઠ વિશ્વામિત્રના આખ્યાનમાં
 સ્પષ્ટ બતાવવામાં આવી છે. ખ્રિસ્તી ધર્મ
 અને હરિલામ પણ એ જ વસ્તુ સિદ્ધ કરે છે.

“અહિંસા પાળનાર જસે કો તૈસા ન કરે તે તો જીવું કરનારનું”
 કે કંઈ ન કરનારનું એ બહુ કરે” ૫-૧-૩૨ બાપુના આશીર્વાદ

અનુક્રમણિકા.....

૧ શ્રી મહાવિના ઉપદેશ ...	૫૪
૨ શાંતિનિકેતનનાં ભજનો કરંજી દેસાઈ ૬૦	૮૬
૩ અહિંસાનાં સાંનિધ્યમાં ... દિ. દીવાનજી ૬૧	૮૨
૪ એક સાધકની ઇચ્છા ...	૮૨
૫ શ્રી રમણ મહાવિ ... જનનલાલ ચોગી ૬૭	૮૩
૬ ધર્મકથા ... વાલજી ગોવિંદજી દેસાઈ ૬૬	૮૬
૭ જાતમહેનત ...	૮૭
૮ જાળકાનાં બાપુ ... રાવજીભાઈ પટેલ ૮૮	૮૮

૬ બાપુના પત્રો ...	ગાંધીજી ૧૦૧
૧૦ બહેનો વચ્ચે ...	ગાંધીજી ૧૦૩
૧૧ ચુર-ગાંધી ...	ચુરદયાલ મહિલા ૧૦૫
૧૨ કળા અને સંસ્કૃતિ નિમજીકમાર બોઝ ૧૦૭	
૧૩ વિશ્વશાંતિ માટે પ્રાર્થના પુરાતન જુય ૧૦૯	
૧૪, ૨ દિવાળી તો... . રણભાઈ અદાણી ૧૧૩	
૧૫ ગાંધી માળા ... ચંદુલાલ જી. પટેલ ૧૧૫	
૧૬ આ માસની જગી ... ચોગીભાઈ તરફથી...	

ગ્રંથાવલોકન

જનનદી... સેઠી શ્રી વિનોબા ભાવે

અનુ. શ્રી પાંડુરંગ મહેશ દેશપાંદે : : ૩૦ નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ,
ડિ. ૧-૧૨-૭૫ ૫૦ ૧૮૮

આજ સુધીના નવજીવન પ્રકાશન મંદિરે શ્રી વિનોબાના સાહિત્યનો એક મ ગ્રંથ 'મધુકર' નામથી પ્રસિદ્ધ કર્યો છે. ગુજરાત વિદ્યાપીઠ તરફથી 'સ્વરાજ્ય-કાશ' ગુજરાતી માં ખૂબ પાઠવામાં આવ્યું છે. ત્યાર પછી બાપુજીના અવસાન બાદ 'શ્રાદ્ધના તેર દિવસ' નામનું પુસ્તક નવજીવન પ્રકાશન મંદિરે પ્રસિદ્ધ કર્યું. હવે વિનોબાજીનું વિચારપૂર્ણ પુસ્તક 'જીવનદર્શન' પ્રસિદ્ધ થવા આનંદ થાય છે.

વિનોબાજી આ પુસ્તક વિશે લખતા કહે છે "આ પુસ્તક વિદ્યાર્થીઓના વાચકામાં આવશે. તેમને અને ધીમ્મોને પણ મારી સૂચના છે કે તેઓ આ લખાણ તરફ જીવનદર્શનથી જુઓ, કેવળ સાહિત્યદર્શનથી ન જુઓ. તેમ બચક થયેલા મૂળ વિદ્યાર્થી તેઓ બુદ્ધિથી આકાંક્ષી કરે અને જે પ્રકૃષ્ટ કરવા જેવું લાગે તેને આચરણમાં ઉતારવાનો પ્રયત્ન કરે 'સાહિત્યની દિશાબૂલ' એ લેખ પ્રથમ વારી જવા પછી બીજા લેખો નેશનલિસ્ટ વાચકા. જ્ઞાન કરવા પછી દર્શન મહત્ત્વની હોય છે."

આ દર્શનને પુસ્તક વાંચતા આપણને આ પુસ્તકના વાચ-

નનો લખાણમાં લખાણે કાયદો થવા વિના રહેતો નથી. એમાં 'સાહિત્યની દિશાબૂલ,' 'નિર્દેશ' શ્રીની ત્રણ મહત્ત્વની બાબતો, 'કેટલા અભ્યાસ,' 'કેટલા જ્ઞાન દર્શન,' 'પાઠીનું સમજ દર્શન' વગેરે લેખો મનનીય છે એક કદે આ પુસ્તકના ૨૮ લેખો વિનોબાજીની વિશુદ્ધ જીવન દર્શનનું દર્શન કરાવે એવા છે.

બાપુજી પછી એમના સંપર્કમાં આવેલી વ્યક્તિઓ બાપુ જીના જીવન અને લખાણ પર નવો પ્રકાશ પાડી રહી છે, એમાં વિનોબાજી એક છે બાપુ-જીના અવસાન પછી વિનોબાજી તે જાણે પરિમાણક જ બન્યા છે. બાપુજી હતા ત્યાં સુધી વિનોબાજી જાહેરમાં ખાસ પ્રસંગ સિવાય ભાષ્યે જ આવતા હવે તે જાણે એમનામાં નવી જ શક્તિઓ સંચાર કર્યો હોય એમ તેઓ બાપુજીના વિચારોને પોતાની સંવેદનારીત, તપ પૂત જીવનદર્શનથી બ્યાપક સ્વરૂપ આપી આપણી આજના મૂકે છે. બાપુજીની વિચારસરણીના ચાહકોને આ પુસ્તક આત્મ જવાબ આપે છે અને એને પોતાનું જીવન મારવામાં અવશ્ય સહાયરૂપ થશે એ નિઃસંશય છે. ૨૦૦૭

જેટલા પ્રમાણમાં આપણા સૌની આકાં-
 શાઓ, સુરાદો અને આપણા સૌની ચેત-
 નાઓ પર, પૂરેપૂરી હકૂમત ચલાવનાર અને
 પોતાની ચેતનાઓ પાર પાડનાર સર્વ સમર્થ
 સત્તા માણસને તેનું ભાવિ નિર્માણ કરવાની
 શક્તિ ધરાવે છે, એ સર્વ સમર્થ સત્તાને
 હું અજ્ઞાના નામથી ઓળખાવતો નથી,
 સુદાના નામથી ઓળખાવતો નથી, સત્યના
 નામથી ઓળખાવું છું. મારે મન સત્ય એ જ
 ઈશ્વર છે અને તે આપણે જે ચેતના ધરીએ
 છીએ તે મનમાં જે માટે ધરીએ છીએ તેના
 પર, પૂરેપૂરી હકૂમત ચલાવે છે. સંપૂર્ણ
 સત્ય તે મહાન સર્વ સમર્થ સત્તા જેને હું
 સત્યને નામે ઓળખાવું છું તેમાં સાક્ષાત્
 મૂર્તિમંત થયેલું છે. મારા બંધનપણના દિવ-
 સોથી મને શીખવવામાં આવ્યું કે સત્ય
 અપ્રાપ્ય છે; તે એવું છે જેને પહોંચી શકાતું
 નથી. એક મહાનુભાવ અંગ્રેજે મને શીખવ્યું
 હતું કે ઈશ્વર પણ અગમ્ય છે. કોઈ તેને
 સંપૂર્ણપણે જાણી શકતું નથી; પરંતુ ઈશ્વ-
 રને જાણી શકાય છે, આપણી મર્યાદિત બુદ્ધિથી
 જેટલા પ્રમાણમાં જાણી શકાય તેટલો તેને

જાણી શકાય છે.

સત્યથી બિન્ન કોઈ પરમેશ્વર હોય એવું
 મેં નથી અનુભવ્યું. સત્યમય થવાને સારું
 અહિંસા એ જ એક માર્ગ છે. મારી અહિંસા
 સાચી તોયે કાચી છે, અપૂર્ણ છે. તેથી મારી
 સત્યની ઝાંખી હજારો સૂરજને એકઠા કરીએ
 તો પણ જે સત્યરૂપી સૂરજના તેજસ્ પૂરું
 માપ ન મળી શકે એવા સૂરજના એક કિરણ-
 માત્રના દર્શનરૂપ જ છે. એવું સંપૂર્ણ દર્શન
 સંપૂર્ણ અહિંસા વિના અશક્ય છે, એમ તો
 હું મારા આજ લગીના પ્રયોગોને અતે
 અવશ્ય કહી શકું છું. આવા વ્યાપક સત્ય-
 નારાયણનાં પ્રત્યક્ષ દર્શનને સારું જીવમાત્રની
 પ્રત્યે આત્મવત્ પ્રેમની પરમ આવશ્યકતા છે.

સત્યના શોધકને રજકણથી પણ નીચે
 રહેવું પડે છે. જંગત આત્મ રજકણને કચડે
 છે, પણ સત્યનો પૂજારી તો રજકણ સુધાં
 તેને કચડી શકે એવો અદ્ય ન બને ત્યાં
 સુધી તેને સ્વતંત્ર સત્યની ઝાંખી પણ દુર્લભ
 છે. આ વસ્તુ વશિષ્ઠ વિશ્વામિત્રના આખ્યાનમાં
 સ્પષ્ટ બતાવવામાં આવી છે. ખ્રિસ્તી ધર્મ
 અને ઈસ્લામ પણ એ જ વસ્તુ સિદ્ધ કરે છે.

“અહિંસા પાળનાર જો કો તૈસા ન કરે તે તો છુંડું કરનારનું
 કે કંઈ ન કરનારનું એ લાલું કરે” ૧-૧-૩૨ આપુના આશીર્વાદ

અનુક્રમણિકા.

૧ મી મહાવિના ઉપરેલ ...	૫૪
૨ સાંતિનિકેતનનાં બજનો કુરંગી દેસાઈ ...	૬૯
૩ અહિંસાનાં સાંનિધ્યમાં ... દિ. ડીવાનજી ...	૮૦
૪ એક સાધકની ઇચ્છા ...	૮૨
૫ મી રમણ મહાવિ ... જગન્નાથ ચોગી ...	૮૩
૬ ધર્મકથા ... વાલજી ગોવિંદજી દેસાઈ ...	૮૬
૭ જાતમહેનત ...	૮૭
૮ જાળકોનાં જાણુ ... રાવજીભાઈ પટેલ ...	૮૮

૬ જાણુના પત્રો ...	ગાંધીજી ૧૦૧
૧૦ બહેનો વચ્ચે ...	ગાંધીજી ૧૦૩
૧૧ ગુરુ-ગાંધી ...	ગુરુદાસ મલિક ૧૦૫
૧૨ કળા અને સંસ્કૃતિ નિમજીકમાર જોષી ...	૧૦૭
૧૩ વિશ્વસાક્ષિ માટે ગ્રામીણ પુરાતન જીવ ...	૧૦૯
૧૪, રેડિયોએ તો ...	સ્વભાઈ અદાણી ૧૧૩
૧૫ ગાંધી માળા ...	ચંદુલાલ જી. પટેલ ૧૧૫
૧૬ આ માસની જાણી ...	ચોગીમાઈ તરફથી...

ગ્રંથાવલોકન

જીવનદૃષ્ટિ

સેં. શ્રી વિનોબા ભાવે

અનુ. શ્રી પાકરમ ગણેશ દેશપાંડે, પ્ર. નવજીવન પ્રકાશન મંદિર અમદાવાદ,

ક્રિ. ૧-૧૨-૦૫ ૫૦ ૧૮૮

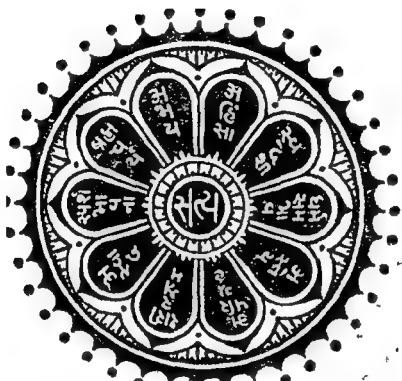
આજ સુધીમા નવજીવન પ્રકાશન મંદિરે શ્રી વિનોબાના સાહિત્યના એક સંગ્રહ 'મધુકર' નામથી પ્રસિદ્ધ કર્યો છે. ગુજરાત વિદ્યાપીઠ તરફથી 'સ્વરાજ્ય શાસ્ત્ર' ગ્રંથ રાત્રીમા બહાર પાડવામા આવ્યું છે ત્યાર પછી બાપુજીના અવસાન બાદ 'શ્રાદ્ધના તેર દિવસ નામનું પુસ્તક નવજીવન પ્રકાશન મંદિરે પ્રસિદ્ધ કર્યું હતું. વિનોબાજીનું વિચારપૂર્ણ પુસ્તક 'જીવનદૃષ્ટિ' પ્રસિદ્ધ થતા અન્યક થાય છે.

વિનોબાજી આ પુસ્તક વિશે લખતા કહે છે "આ પુસ્તક વિદ્યાર્થીઓના વાચકામા આવશે તેમને અને બીજાઓને પણ મારી સૂચના છે કે તેઓ આ લખાણ તરફ જીવનદૃષ્ટિથી જુઓ, કેવળ સહિત્યદૃષ્ટિથી ન જુઓ તેમા વ્યક્ત થયેલા મૂળ વિચારોની તેઓ પ્રુદ્ધિથી ચક્રા સચ્છી કરે અને જે શક્ય કરવા જેવું હોય તેને આચરણમા ઉતારવાનો પ્રયત્ન કરે 'સાહિત્યની દિશાબલ' એ લેખ પ્રથમ વાંચી જવો પછી બીજા લેખો નેજાવશુ વિચારવા શાન કરતા મધુ દૃષ્ટિ મહત્ત્વની હોય છે "

આ દૃષ્ટિએ પુસ્તક વાચતા આપણને આ પુસ્તકના વાચ

નનો વધારેમા વધારે ફાયદો થયા વિના રહેતો નથી. એમા 'સાહિત્યની દિશાબલ,' 'શ્રીક' શ્રીની ત્રણ મહત્ત્વની ભાષણો, 'જોડો અવ્યાસ' 'ઉદયોગમા શાન દૃષ્ટિ' 'ખાદીનું સમય દર્શન' વગેરે લેખો મનનીય છે એક દરે આ પુસ્તકના ૨૮ લેખો વિનોબાજીની વિમુક્ત જીવન દૃષ્ટિનું દર્શન કરાવે એવા છે.

બાપુજી પછી એમના સર્વ કંમા આવેલી વ્યક્તિઓ બાપુ જીના જીવન અને તત્ત્વજ્ઞાન પર નવો પ્રકાશ પાડી રહી છે, એમા વિનોબાજી એક છે. બાપુ જીના અવસાન પછી વિનોબાજી તો બહુ પરિશ્રમક જ બન્યા છે. બાપુજી હતા ત્યાં સુધી વિનોબાજી બાહેરમા ખાસ પ્રસંગ સિવાય બાગ્યે જ આવતા હતા. તેમણે એમનામા નવી જ શક્તિએ સચાર કર્યો હોય એમ તેઓ બાપુજીના વિચારોને પોતાની સાધનારીતિ, તપ પૂત જીવનદૃષ્ટિથી વ્યાપક સ્વરૂપ આપી આપણી આજન મૂકે છે. બાપુજીની વિચારસરણીના ચાહકોને આ પુસ્તક અતી ખ્યાલ આપે છે અને એને પોતાનું જીવન ધરવામા અવરજ સહાય રૂપ થયો એ નિસંશય છે. મુકુન્દ

દાદાજી સાહેબ
 મારા હૃદયે તેમની
 કાંઈ જાતજાગણનો
 મનથી રહી પડ્યો છે ;
 જાણના સ્વરૂપ
 અનમ્ય અને
 અવિદ્યમાન છે

૮^૨/_૩ ૫૫ બી
 ૩૨

સેવા

અહિંસા

પ્રેમ

ધાર્શનાય

Copyright]

“આદર્શ અમલમાં મૂકવાનાં પગથિયાં તપ છે.”

[By Satyen Bisi

સામીપ્ય

ઉદ્ધરેદાત્મનાત્માનમ્

[ગાંધીજી અને શુરુદેવની જીવનસાધનાનું અનુશીલન કરતું માસિક]

વર્ષ ૩

૩૦ જુન - ૧૯૫૦

અંક ૫

તપઃપૂત આદર્શ

રોમચંદ્રજી ગમે તેવા પ્રતાપી થઈ ગયા, ગમે તેટલા પરાક્રમો કરી લાખો શક્તિઓ ધ્વસ કર્યો, પણ એ તેમની પાછળ લક્ષમણ અને ભરત જેવા ભક્ત ન નીકળ્યા હોત તો રાખને આજે કેઈ બાજુત નહી. સારંગ, રામચંદ્રજીમા અસાધારણ જ્ઞાનતેજ માત્ર હોત તો તેથી તેમનું માહાત્મ્ય થોડો કાળ રહી પછી જુસારી જત તેમની જેમ શક્તિઓ સંહાર કરનાર અનેક પરાક્રમીઓ થઈ ગયા છે તેઓમાંના કેઈની કીર્તિ - માહાત્મ્ય - ઘેર ઘેર ગવાતાં નથી રામચંદ્રજીમાં કાંઈક ખીજું તેજ હતું, કે જે તેજ લક્ષમણમા અને ભરતમાં તેઓ ઉતારી શકવાથી લક્ષમણ અને ભરત જેવા મહાન તપસ્વીઓ નીવડ્યા, અને જે તપનું માહાત્મ્ય ગાતાં સંત તુલસી-દાસે કહ્યું કે, જે મહાસુનિઓને પણ અગ્રમ્ય એવું તપ કરનાર ભરતજી ન જન્મ્યા હોત તો પોતા જેવા મૂંઢે રામ સિન્ધુમાં કેણ કરના? એટલે રામના યશના એટલે કે તેમના ચિસલુના દ્વારપાત્ર

બાણે લક્ષમણ અને ભરતજી જ ન હોય એમ થયું. વળી માત્ર તપમા જ સર્વસ્વ નથી સમાવતું. કેમ કે ચૌદવરસ આહાર નિંદ્રાનો ત્યાગ જેમ લક્ષમણે કર્યો હતો તેમ ઇન્દ્રજીતે પણ કર્યો હતો. પણ રામચંદ્રજી પાસેથી તપનું હાલ જે લક્ષમણને પ્રાપ્ત થયું હતું તે ઇન્દ્રજીતને નહી હોવાથી, એટલું જ નહિ પણ તપના પ્રભાવનો દુરુપયોગ કરવાની તેની વૃત્તિ હોવાથી, તે શક્તિ જ કહેવાયો, અને ભક્ત તથા સુમુક્ત તપસ્વી લક્ષમણને હાથે તેનો પરાભ્ય થયો. તેથી જ રીતે શુરુદેવનો આદર્શ ગમે તેવો ઊભો હશે તો પણ એ તે આદર્શને અમલમા મૂકનાર કેઈ નહિ બને તો તે આદર્શ જમાનાના ગાઢ અધકારમા પડી રહેવાનો. અને તેથી જિલ્લુ, એ તે આદર્શ સુજળ વર્તનારઓ નીકળી આવશે તો તે પોતાનો પ્રકર અનેક ભણી રીતે ફેલાવી શકશે. આદર્શ અમલમાં મૂકવાનાં પગથિયાં તપ છે. એટલે તે તપ - ડિસિપ્લીન - આજકાના જીવનમા ઉતારવું કેટલું જરૂર છે તે સમજવા જેવું છે.

ગાંધીજી

ચાલ્યા કરે છે. તેણે કરેલાં કુકર્મો નજર આગળ આવી ગયાં. ઉચ્ચ - પ્રત્યાત્તાપ રૂપી ઝરણુમાં ડૂબકી મારીને તે પુનિત થવા લાગ્યો. અને ધીરે ધીરે તેનાં આંતરચક્ષુ ખૂટ્યાં. રામનામ રામબાણુ ઇલજ નીવડ્યો.

હવે તેને રામનામ વ્યસન થઈ ગયું કુંવરીને શુરુ માની લીધી. તેના હૃદયમાં રામ ચોવીસે કલાક રહેવા લાગ્યો. જ્ઞાનરૂપી દીવો એના હૃદયમાં પ્રગટી ગયો. તે જ્ઞાની બન્યો અને તેને ગરીબોની સેવા કરવાતું અને તેનાં દુઃખો બાલવાતું મન થયું. એક જગ્યાએ બેસી તપ કરવાતું હવે તેણે નિર્ધારક લાગ્યું અને તેથી પર્યંટન આદર્યું. જ્યાં જાય ત્યાં લોકો તેના જ્ઞાનના પ્રભાવથી આકર્ષાવા લાગ્યા. ટોળેટોળાં લોકો દર્શનાયે ઊપડ્યાં.

કુંવરીએ દાસીને પૂછ્યું: “આ લોકો ક્યાં જાય છે?” દાસીને ખબર કાઢવા મોકલી. દાસીએ આવીને સંતની બધી વિગત કહી.

કુંવરી તેને ઝોળખી ગઈ. તેણે સોળે સણુ-ગાર સજ્યા અને દાસીને સાથે લઈ ને તે સંતના દર્શન કરવા ગઈ, અથવા પોતે આપેલું વચન પાળવા ચાલી.

સંત તો ધ્યાનમગ્ન બેઠો હતો. કુંવરીએ જઈને પ્રણામ કર્યા અને કહ્યું: “હા મહિના પહેલાં મેં આપને જે વચન દીધું હતું તે પ્રમાણે હું આવી પહોંચી છું.” સંતે સામા પ્રણામ કરીને જવાબ આપ્યો. “મા! તમે તો મારાં પરમ શુરુ છો, તમારા એક રામનામના બપે તો મને શુદ્ધ બનાવ્યો છે. હવે તો ફક્ત રામના સુખડાની જ, માયા લાગી છે. એ ચેતનને મૂકીને જડને ક્યાં વળશું? મા! પ્રભુ તમારું કલ્યાણ કરે.”

રામનામનો મહિમા તો અપાર છે. સંત તુલસીદાસજી તે જ નામનો મહિમા ગાતા કહે છે:

“રામ એક તાપસતિય તારી
નામ કોઈશત કુમતિ ઉધારી.”

હજારત મહામહા પેગમ્બર સાહેબના દાદા લોજન કરવા બેઠા હતા. ચોરડામાં કીમતી જાજમ પાથરેલી હતી. એક શુભામ રકાખીઓ લઈને આવતો હતો. અચાનક એના હાથમાંથી રકાખીઓ જમીન પર પડી ગઈ. રકાખીઓના તો ટુકડેટુકડા થઈ ગયા, પરંતુ કીમતી જાજમ પણ બગડી ગઈ! શુભામ તો થોડી સણુ ગાબરા બનીને ઊભો જ રહ્યો. પછી એણે માથું નમાવી કહ્યું: “અમારા પેગમ્બરે અમને શીખવ્યું છે કે જે પોતાના શુદ્ધસાને છોડે છે તે સમજી માણસ છે.”

અમીરે જવાબ આપ્યો, “હું નારાજ થયો નથી. તું તારે ભા.”

શુભામ પાછો જોડ્યો, “અમારા પેગમ્બરે એ પણ શીખવ્યું છે કે જે ભૂલ કરનારને માફ કરે છે તે એનાથી પણ વધારે સમજી છે.”

અમીરે કહ્યું, “મેં તને માફી આપી છે. હવે તું ભા.”

શુભામે ફરીને કહ્યું, “અમારા પેગમ્બરે એ પણ કહ્યું છે કે જે કોઈ ખૂરા ઇના બદલો બતાવેથી આપે છે તે સૌથી વધારે સમજી છે.”

અમીર હસ્યો. તે જોડ્યો, “હું તને શુભામીમાંથી છુટકારો આપું છું. અને આ રૂપિયા પણ લે. જા અને પુરીમાં રહે.”

બાપુનો પરિવાર

બા-તુલ્ય સાને શુરુલ

૭

શ્રી મુકુન્દભાઈ

સાને શુરુલને બ્યારે બ્યારે હું જોતો ત્યારે ત્યારે મને એમનામા બાના વાત્ર યતુ જ દર્શન યતુ સાને શુરુલ જોટલે વાત્રસ્યતુ પ્રેમજ બરહુ બાના સરકાર સિચનથી મનુષ્યહૃદય કેટલું નમ્ર પ્રેમજ, મુકોમજ અને હયામય યા શકે છે એનો ખ્યાલ સાને શુરુલને જોવાતુ જેને સદુભાષ્ય સાયકંતુ છે એને જ આવી શકે શુરુલએ 'શ્યામચીઆઈ' (શ્યામની બા) એ પુસ્તકમા બા વિશે લખ્યુ છે

“બાળકનો ધણેખરો સમય માના પાસે જ બધ છે માના જ જોતુ સર્વસ્વ છે માતાની શક્તિ કરતા બીજા કંઈ પ્રોત્તી શક્તિની એ કંપના કરી શકતુ નથી માતા માત્ર દેહ નથી આપતી મન પશુ આપે છે માતાના હર્ષ, શોક, આનંદ, વિનોદ એના ધાવણની સાથે બાળકના દિલમા પ્રવેશે છે”

એ જ સત્ય સાને શુરુલના વાત્રસ્યપૂર્ણ જીવનમાં જ મૂર્ત યતુ જણાય છે એમના બાએ એમનામા જે હૃદય સરકારોતુ સિચન કર્યું હતુ એ જ એમના સમય જીવનમા “ખ્યાશબાપુ”

પુષ્પની જેમ સુવચિત બન્યુ હતુ એમના અવસાન સમયે કામદાર નેતા શ્રી ભેશીએ કહ્યુ હતુ એ સથાઈ જ છે કે, “મહાત્મા ગાંધીજીનુ અવસાન આપણા પિતાના અવ સાન સમાન હતુ અને સાને શુરુલનુ અવ સાન એ આપણા માટે આપણી માતાના અવસાન સમાન છે શુરુલ જતા મહાશાસ્ત્રે માતાનુ વાત્રસ્ય શુભાંતુ છે”

સાને શુરુલનો જન્મ ૧૮૬૬મા થયો હતો એમ એ સુધીનો અભ્યાસ કર્યા પછી અમલનેરની પ્રતાપ હાઈસ્કૂલમા શિક્ષક તરીકે તેઓ ભેગયા હતા અને ત્યારથી સૌના ‘શુરુલ’ બન્યા હતા પરંતુ બા સમાન શુરુલનુ વાત્રસ્ય જોડા જ ક્ષેત્રમા પરિમિત રી રીતે રહે? બાપુજીની અસર પશુ એમના જીવન પર બિંદી પડેલી હતી. તેથી એમણે સવિનયલગની લકતમા અપકાંતુ એમનો સ્વભાવ બહુ શરમાળ અને વિનમ્ર હતો, તોયે એમનામા સ્વનાત્મક કાર્ય કરવાની જે શક્તિ છુપાયેલી હતી તે આખરે અસહકારની લડ તમા અવિષ્કાર પામતી ગઈ

શ્રી ગુરુગીતા મંથિતક

[ભારતની સંસ્કૃતિમાં સત્યમત્ર માહાત્મ્ય વ્યક્તિ છે, જ્યાં જે નદીનો સત્યમ જોવા હોય એ સ્થળ તોયે જાય છે, એ સ્થળનું હૃદયન મનમન, મુનિમન અને પાવનદારી જાય છે.

ગાંધીજી અને ગુરુદેવ એ જ ને મહા-વિભૂતિના કૃત્તવ્ય સમયમાંથી જ સ્વતંત્ર ભારતનું ભવિષ્ય ગૌરવશીલ બનશે. આ બંને મહાપુરુષોના કૃત્યનાં સિદ્ધાંતો સમિલિત કરીએ એમાં જ આપણું શેષ છે.]

મહાપુરુષોના અનેક ગુણોમાંથી એક ગુણ, વધારે માટે અતિશય પ્રીતિ હોય છે જ્યારે આ વાતનો વિચાર આવે છે ત્યારે હૃદય વખતે અજબ લાગે છે કે ગાંધીજી અને ગુરુદેવે અસહયોગનો વિચાર કેમ કર્યો હતો? એમને એ વિચાર આવ્યો જ કેમ હતો? પણ જરા ઠાંડાણથી એમાં માત્રમ પડી આવે છે કે તેઓએ અસહયોગ તેની સાથે કયા પ્રકારે સૂચવ્યું? જે અનર્થ છે અથવા જે અનર્થનો પ્રેરક છે અને જે અનર્થને કાયમ સમયમાં મહા કરે છે. આ દૃષ્ટિથી એમાં હમણાં સમય છે કે શું? કયા ગુરુદેવે ૧૯૦૪માં અને ગાંધીજીએ થોડાં વર્ષો પછી અસહયોગની યોજના ઘડી. દુઃખની વાત કહ્યા એટલી છે કે ઘણા લોકો તે યોજનાની અંદરનો ભાવ બરાબર તે સમજ્યા નહિ અને તેને જુલ સમજ્યા.

જે વખતે એ અસહયોગની યોજના ઘડાઈ તે વખતે આ જે મહાન પુરુષોને પૂરતો વિશ્વાસ થઈ ગયેલ હતો કે એક માણસ બીજા માણસને અથવા એક કોમ

બીજા કોમને એવી રીતે સુલામ કરીને લાગે કે તે માણસ અથવા તે કોમ જે સુલામીમાં છે તેને હરેક રીતે પ્રાણહીન અને અપ્રમાણિક બનાવી દે છે; એનાથી મોટું અનર્થ જગતમાં બીજું કોઈ નથી. પ્રભુએ પોતે માણસને સ્વતંત્ર જનરેયો છે એવું જો ન હોત તો હરેક બચ્ચાનો જન્મ માથ છે ત્યારે એ જાણથી બાધિતો જ હોત. બીજું પ્રભુએ માણસને સ્વેચ્છા આપી છે. શું આ માણસની સ્વતંત્રતાનું પ્રમાણ નથી? દુકામાં કહીએ તો અસહયોગ યોજનાનો મૂળ સુદો એ હતો કે સુલામ પહેલાં મનથી જુદી ભાવ કે તે સુલામ ॥ પછી પોતાની જુદી જુદી યજ્ઞિયો ખીલવે જેનાથી તે પોતાની માણસાઈ મેળવી શકે અને તે માણસાઈ દ્વારા પોતાની, પોતાના દેશની અને આખા જગતની સાચી સેવા બજાવી શકે.

એક વાર કેઈ સુલામ થોડા વખત માટે પોતાની સુલામી જુદી ભાવ તો એને ત્યારે કદાચ એક જ વાત યાદ છે કે જે કોઈ

અથવા જે કાંઈ વસ્તુ એની ગુલામીની જાણે
કાયમ માટે રાખવા ઇચ્છે છે અથવા પ્રયત્ન
કરે છે એવી વ્યક્તિઓ અથવા એવી વસ્તુઓ
સાથે અસહયોગ માણસનો ધર્મ છે. કારણ
કે ત્યારે જ તો મનુષ્યને સમાજજીવનને ઉચ્ચ
દરજે લઈ જવાનો રસ્તો મળે છે. પણ એ
અનર્થની સાથે અસહયોગ કરતાં જે અનર્થ
કરે છે એના માટે દિલમાં લેશ માત્ર પણ
અહિંસા અથવા દ્વેષભાવ ન રહેવાં જોઈએ.
આનું એક કારણ છે કે, કાંઈક અનર્થનો
સુકાળલો કરતાં અને જે અનર્થ કરે છે એનો
સુકાળલો કરતાં માણસને અનર્થનો વારંવાર
વિચાર આવ્યા કરે છે અને જે વિચાર માણ-
સને વારંવાર આવ્યા કરે છે તે તે આજે
નહિ તો કાલે તેના આચારમાં ઊતરી આવશે.
એટલા માટે જ મહાપુરુષોએ આપણને
સૂચવ્યું છે કે અસત્યનો, અનર્થનો સુકાળલો
સત્યથી, ખૂશાઈનો ભલાઈથી; હિંસાનો અહિં-
સાથી; દ્વેષનો પ્રેમથી; ક્રોધનો શાંતિથી જ
થઈ શકે છે.

અસહયોગ ચોજનાની એક બીજી બાજુ

તુષ્ટાનો ઉપાય તુષ્ટિ નથી પણ સંતોષ છે. તુષ્ટા એટલે તરસ છે કે તુષ્ટિ માટે જેમ
જલસિંચન કરવામાં આવે છે તેમ એ તરસ વધતી જાય છે. જે દિવસે માણસને જીવનની
જરૂરિયાતો પણ નથી મળતી તે દિવસે તેની ઝંખના એ જરૂરિયાતો મેળવવાની હોય છે. જ્યારે
એ જરૂરિયાતો મળી રહે છે ત્યારે તેને આરામ અને શોધ વિનમ્ર મોજ-શોખથી રહી શકાય
એવી ઝંખના જાગે છે. જ્યારે એ વિનમ્ર મોજ-શોખની વસ્તુઓ મળી રહે છે ત્યારે તેની નજર
ધનવાનોના વેળા પર ફરે છે અને તેના પેટમાં દાઢ ઉપડે છે: “મારે પણ ચોટાર હોય તો !
મારે પણ બંગલો હોય તો !” પણ ચોટા ઉલોગપતિ હોઈ તો ! અહા, હજારો માણસો અને
નમતા હોય.....કેડું એ સુખ ! કેવો એ વેળવ !”

સદ્ભાવે કે દુર્ભાવે જે એ વેળવ અને અટલક ધન મળી રહે તો ભાગ્યપતિમયી કરેલ-
પતિ અને કરેલપતિમાંથી ભજનપતિ થવાની તુષ્ટા જાગે છે. પછી સુખનું સાધન સાધ્ય બની
રહે છે અને ખેંચ તે પ્રાપ્ત કરવામાં નીતિ-અનીતિનો વિવેક રહેતો નથી. ધનના સાધન વડે સુખ પ્રાપ્ત
કરવાનો દેવ અદૃશ્ય થઈ જાય છે, અને ધન મેળવવામાં જ સુખ દેખાય છે. પરંતુ એ સુખ
ઝાંઝવાનાં જળ જેવું છે, દાઘમાં આવતું જ નથી અને તેથી માણસ તેની પાછળ વધુને વધુ દોડે છે.
એટલે જ આપણું તત્ત્વજ્ઞાન કહે છે કે સુખ તુષ્ટામાં નથી પણ સંતોષ અને ત્યાગમાં છે.

હતી અને છે. એ છે પરસ્પર સહયોગ. આપણા
દેશમાં અસહયોગ વિદેશી સરકાર સામે કર-
વામાં આવ્યો એનો સાચો અર્થ આપણા લોકો
એકબીજા વચ્ચે સહયોગ વધારે કરતા શીખે
એ જ હતો. કારણ કે કોલેસો વર્ષની ગુલા-
મીના પરિણામે દરેક ભારતવાસી ગુલામીમાં
એટલો ગરકાવ થઈ ગયો હતો કે એને
બીજાનાં સુખદુઃખનો ખ્યાલ પણ ન આવતો.
શુરુદેવ અને ગાંધીજી અસહયોગ - કાળ
પછી જ્યારે આપણે સ્વતંત્ર થઈ ત્યારે
સહયોગની ઘણી અગત્યતા રહેશે એનો વિચાર
હંમેશ રાખતા. એટલા માટે એકબીજાની
સાથે મળીને કામ કરતાં શીખવું જોઈએ,
એના ઉપર તેઓ બરાબર ભાર મૂકતા હતા.

આજે આપણે સ્વતંત્ર છીએ. હવે સહ-
યોગની બહુ વધારે જરૂર છે. એવું આપણે
જ્યારે કરીશું ત્યારે ગાંધીજી અને શુરુદેવ
બંનેની જીવન-તપસ્યા સફળ થશે. પ્રજાની
કૃપાથી એ સહયોગનો પાક આપણે જલદીથી
શીખી જઈએ અને તેને પોતાના દૈનિક,
સામાજિક જીવનમાં ઉતારીએ.

શ્રી ગુણાનંદાસ શ્રીકર

[એન મુનિઓ અને હરિયાસારો આપણી આવૃત્તિ સરકારી પ્રચાર ભાગ્યવાનો અને કથાઓ દ્વારા કરી આપણા પવિત્ર મથોની શ્રવણ સંભાષણમાં અનાદિકાળથી મદદરૂપ થઈ પડ્યા. અપરા વિષયોને મનનપદ્ધતિ પાછું તેઓ એવાં સુદર અને સચોટ દર્શાવે આપી એને રસિક કરી પૂકે છે કે જેની રમતિ ધણી વર્ષો સુધી સાબરનર હૃદય પ ઉપર અકિં રહે છે આ નીચેની વાર્તા પછી જેમકની એવી જ એક રમતિની પ્રમાણ છે]

નાનું એવું છતાં રગિયામણુ શહેર હતું તેને ફરતો કોઈ હતો ને કોઈની દિવાલને ચારે દિશાએ ચાર દરવાજા હતા ગરિના આનંદમોહનો મમય પૂરો થતા અને આરા મનો સમય શરૂ થતા ચારે દરવાજા બંધ કરવામાં આવતા અને આખું શહેર રાત્ર્ય નિદ્રાના શ્વાસે શ્વસી રહેતું

શહેરના લોકો વેપારધર્મી કુરાળ હતા એ શહેરની શાનક અને જાહેરાતની સિદ્ધ કરતી હતી, અને તેમની ધર્મજાણના અને ધર્મશ્રદ્ધા ઉત્કળ હતી એ આવા નાના એવા શહેરમાં પછી અનેક મંદિરોના શિખરો ઉપ રથી જોઈ રહી હવાની સાથે એવ કરી રહેતી અનેક જગત પતાકાઓથી પ્રતિપાદિત થતું હતું

એ ધર્મશ્રદ્ધા માત્ર શહેરના કોટની ચાર દિવાલોની વચ્ચે જ નહોતી પુરાઈ રહી એ પછી ગામના લોકોએ સિદ્ધ કરી જતાંબુ હતું ગામથી એકાદ માઈ દૂર વહેતી સુદર નદીના કિનારાના સુદરતામ જાગ ઉપર એક નાનું છતાં રમણીય મંદિર ધર્મધ્વજ ફરકાવતું ઊભું હતું એ આ ગામના લોકોની ધર્મ જાણનાનું જ રૂપ હતું

એ મંદિરની રચનાનો ઇતિહાસ આકર્ષક હતો થોડા વર્ષો પહેલાં એક વૃદ્ધ સંન્યાસી એમના એક જુવાન શિષ્ય સાથે આ શહેરમાં જિજ્ઞાસા અર્થે આવી પહોંચ્યા

“આશાઆપુ”

હતા ગુરુ શિષ્યની એ જોડી ગામના લોકોના આકર્ષણનો વિષય થઈ પડી હતી. ગુરુની શાન ગામીર શીવવત સૌમ્ય સુખસુદ્રા અને શિષ્યની તેજોજ્જ્વલ દીપ્ત કાયા કોઈ પછી જોનારને પોતા તરફ આકર્ષે એ સ્વાભાવિક જ હતું માત્ર જિજ્ઞાસુ તરફ તરત જ એ ગુરુ-શિષ્ય શહેરની બહાર નીકળી જતા એ વાત એ આકર્ષણમાં કુતૂહલનો ઉમેરો કરતી એ કુતૂહલને સંતોષતો વૃદ્ધ ગુરુને ઉત્તર મચોટ અને રુપક હતો સાધુ માણસે ઠઠી પછી શહેરની વચ્ચે ન રહેતું જોઈએ શહેરના આકર્ષણોમાં અને પ્રલોકનોમાં કોઈકવાર સંન્યાસીનો વૈરાગ્ય કથાનો કથા તણાઈ જવાનો ભય રહે એટલે તે એ જામથી ગાઉ એક દૂર આવેલા નદી તટ ઉપર એક તૂટેલ ફૂટેલ જેની ઝૂપડી બાંધીને પડ્યા રહેતા અને માત્ર જિજ્ઞાસુ અર્થે જ શહેરમાં આવતા

એ ઝૂપડી કેવી હશે, આખો દિવસ આ એ જ જણા ત્યાં રૂં કરતા હશે વગેરે તર્કો અનેક સંચાના વિષય થઈ પડ્યા ધીમે ધીમે એક પછી એક નગરજનો વાર તહેવારે અને વિધવિધ સમયે એ ઝૂપડી તરફ જવા લાગ્યા સાવ સાદી એવી જગ્યા હતી ને સાદામાં સાદી રીતે એ જામને રહેતા હતા પ્રમન્ન થયેલા નગરજનો સાધુ પાસેથી શહેરમાં ઉપદેશની વાચના કરવા લાગ્યા, પછી

(૧૯૫૦) ૧૧૫

વિજ્ઞાના પ્રયોજન સિવાય શહેરમાં ન રહે-
વાનો સંકલ્પ તો ગુરુએ જાહેર કરી દીધો જ
હતો. ઉપદેશ સાંભળવો હોય તો એને
માટેનું ચોચ સ્થળ શહેરની કેઈ સુસજ્જ
વ્યાસપીઠ નહિ પણ આ નદીતટ ઉપરની
તૂટી ફૂટી ખૂંપડી જ હતી એમ સમજતાં
નગરજનોને વાર લાગી નહિ.

ને ધીમે ધીમે એ સાંભળવા પણ લોકો
ત્યાં જ ભેગા થવા લાગ્યા. વૃદ્ધ ગુરુની વાણી
પણ તેમના વ્યક્તિત્વ જેટલી જ આકર્ષક
હતી અને હૃદયની ઊંડી અનુભૂતિમાંથી એ
નીકળતી હોઈ શ્રોતાઓનાં હૃદયને પણ
એ સીધી સ્પર્શી જતી. સાભળનારાઓની
અને ભક્તોની સંખ્યા ધીમેધીમે વધતી જવા
લાગી અને થોડા સમયમાં તો એ સ્થળ નગર-
જનોને માટે એક યાત્રાધામ સમુદાય બની ગયું.

શુરુ વૃદ્ધ યથા હતા અને તેમની કાયા
પરિભ્રમણનો ભાર સહી શકે એમ નહોતો.
નગરજનોની વિનંતીથી અને પોતાની અને
સ્થળની અનુકૂળતા બેઈ તેમણે આ જગ્યા-
એ જ જીવનનો શેષકાળ ગાળવાનો નિશ્ચય
કર્યો. નગરજનોએ એમના રહેઠાણ માટે એક
નાની એવી છતાં સ્વચ્છ અને સુઘડ પર્ણકુટી
બનાવી અને શુરુના દર્શનની સાથે સાથે
પ્રભુના દર્શનનો યોગ થાય એટલા ખાતર
એ પર્ણકુટીથી થોડે જ દૂર એક નાનું છતાં
રમણીય મંદિર બંધાવ્યું.

શુરુ એમના ઉપદેશમાં દરેક મહાત્મ
ઉપર ભાર મૂકતા અને તે કેટલું દુષ્કર છે
તે સમજાવતા. પણ અપરિગ્રહ, અસ્તેય,
વગેરે બીજાં બધાં મતોની વાત આવી જાય
અને પ્રહસ્યર્થની વાત આવે ‘ત્યારે એ દુષ્કર
છે’ એટલું જ માત્ર કહીને એ એનો બોધ
નહોતા કરતા, પણ ખાસ ભાર મૂકીને ધીમે

ધીમે પણ સચોટ રીતે તેઓ બોલતા :
“અપરિગ્રહ અસ્તેય વગેરે બધાં મતો દુષ્કર
છે પણ પ્રહસ્યર્થ તો દુષ્કર છે, દુષ્કર છે,
દુષ્કર છે.” પછી તેની દુષ્કરતા અને તે
પાળવાની જરૂરિયાત સમજાવતી વખતે તેમની
વાણી અમૃતમય બની જતી અને શ્રોતાવર્ગ
આનંદથી ડાલી ઊઠતો, મિષ્ટ અને ઇંદ
શ્રવણે ધન્ય બની જતો.

પરંતુ પેલા જીવાન શિષ્યના મનમાં
શુરુના આ પ્રકારના ઉપદેશથી એક જાતનો
વસવસો રહી જતો. તેની જીવાન કાયા
જેટલી તેજસ્વી હતી, તેટલી જ તેજસ્વી
તેની શુદ્ધિ હતી અને તેટલું જ નિષ્કલંક
તેનું ચારિત્ર્ય હતું. તેને એ નહોતું સમજતું
કે જો બીજાં બધાં મતો દુષ્કર છે એમ
શુરુદેવ કહે છે તો આ પ્રહસ્યર્થને એકલાને જ
શા માટે ત્રણવાર દુષ્કર દુષ્કર દુષ્કર કહી
તેનું બહુમાન કરે છે? તે પોતે આજી-
વન પ્રહસ્યારી હોતો અને વર્ષોથી દરેક મતનું
સેવન શુરુની અને શાસ્ત્રોની આજ્ઞા પ્રમાણે
કરતો આવતો હતો અને તેમાં કયાંયે તેને
એક મતથી બીજા મતનું પાલન વધારે
સુરકેલ નહોતું લાગ્યું. તેથી શ્રોતાજનો
વિખરાઈ ગયા પછી અને શુરુને પૂરતો આશ્રમ
મળી ગયા પછી તે ઘણીયે વાર પોતાને
મૂંઝવતા આ પ્રશ્નની ગુરુ સાથે ચર્ચા કરતો.
શુરુ હંમેશાં એક જ વાત કહેતા : “મનોબળ
મજબૂત હોય અને કસોટીનો કાળ ન આવે
ત્યાં સુધી બધાં મતો સરખાં જ સુરકેલ
અગર સહેલાં લાગે. પણ વૃત્તિઓ ન્યારે
કસોટી કરવા તૈયાર થાય ત્યારે બધાંયે મતમાં
પ્રહસ્યર્થ મત પાળવું સૌથી સુરકેલ છે એ
ત્રણે કાળના મહાત્માઓના અનુભવની વાત છે.
એ માત્ર ચર્ચાથી શી રીતે સમજાવી શકાય ?”

શિષ્યના મનનું કોઈ વાતે સમાધાન
યતુ નહોતું

કાગકમે એ જ જગ્યાએ ગુરુશ્રી દેવગતિ
પામ્યા નગરજનોએ એમને યોગ્ય માન અને
ભક્તિપૂર્વક એમની અતિમ ક્રિયા કરી અને
અત્યંત આગ્રહ કરીને એમના તેજસ્વી શિષ્યને
એમના ઉપદેશની ધારા થાવુ રાખવા માટે
પોતાની વચ્ચે રાકી રાખ્યો

શિષ્યને ઉપદેશ તો નગરજનોને ગુરુના
ઉપદેશ કરતાયે વધારે પ્રિય થઈ પડ્યો
ભાવના, વાણી, ક્રિયા, ચારિત્ર્ય તેજ, વગેરે
એ વ્યાખ્યાન આપવા બેસતો ત્યારે એવી
અદ્ભુત રીતે એકબીજામાં વણાઈ જતા કે
શ્રોતા અને દુઃષ્ટ એ તેજના વર્તુલમાં પોતાનું
સર્વે ભાન ભૂલી સુખ બની બેઠા રહેતા
મહારાજના જયજયકારથી વ્યાખ્યાન પછીનો
અને પહેલાનો થોડો સમય, એ નદીતટનો
નિર્જન ભાગ પણ હંમેશા ગાળી બેઠો

આ જુવાન સાધુએ ઉપદેશની ધારા તો
જે એના ગુરુદેવની હતી તે જ રાખી હતી
પણ તેમાં ગુરુદેવ જે જ્ઞાનઅર્થ ઉપર શિષ્યને
મતે વધારે પડતો ભાર હેતા તે તેણે કાઢી
નાખ્યો હતો તેને મન બધા મત સામાન્ય
માનવી માટે સરખા હુકરે હતા અને તેમ જ
તે તેના વ્યાખ્યાનમાં કહેતો શ્રોતાઓ તો
ગુરુને તેમની વાતમાં હા બજાવતા તેમ શિષ્યને
આ તેની વાતમાં પણ હા બજાવવા લાગ્યા,
અને સમય પસાર થવા લાગ્યો

એક દિવસ આવી આ નિર્જન જગ્યાએ
અકાચ એવો બનાવ બન્યો. સાત્રની બધી
ક્રિયાઓ પતાવી, પ્રાર્થના સમાધિ વગેરે
પતાવી હંમેશની માફક થાત ચિત્તે આ
શિષ્ય નિદ્રામાં પડ્યો તે ઘસઘસાટ લેંઘતો
હતો ત્યાં તેને કાને જૂંપડીનું બારણું ઠોકાતું
હાય એવો અવાજ આવ્યો. આવી જગ્યાએ
અને આવે સમયે એ વસ્તુ તો અસંભવિત જ
“આ રાખાડુ”

હતી એટલે કઈ અમણા હશે એમ માની
તેણે ફરીથી નિદ્રામાં ચિત્ત પરોવવા પ્રયત્ન
કર્યો પણ ટકોરા વધારે સ્પષ્ટ રીતે અને વધારે
વેગપૂર્વક સંભળવા લાગ્યા આજસ મરહી પયારી
માથી બેઠા થઈ તેણે જૂંપડીનું બારણું ઉઘાડ્યું
બારણું ઉઘાડતા જ બહાર જે દૃશ્ય
બેસુ તે, આશ્ચર્યમૂલક બની, પોતાની આખને
પણ ન માનતો હોય તેમ, સાધુ એઈ જ
રહ્યો અકદમ્ય એવી વાત હતી બારણામાં જ
અભરાયેલી હરિણી જેવી એક જુવાન સ્ત્રી બેસી
હતી તેની છાતી સાસે ધડકી રહી હતી તેના
કેશ આડાબળા વિખરાયલા હતા, તેના મુખ
ઉપર ચિતા ઉદ્ભેગ બધની રેખાઓ પથરાઈ ગઈ
હતી, તેની આંખોમાંથી આંસુ વહ્યા જતા હતા

“મહારાજ” તે અદ્ભુત કંઠે બોલવા
મઈ ત્યાં મહારાજે જ જરા ઠંડક સ્વરે પૂછ્યું
“કોણ છો બહેન તું આવે સમયે
અહીં શા માટે આવી છે?”

“હું બધી જ વાત કહું જરા મને
અદર” રેતા રેતા બાઈ બોલે ત્યાં
તો મહારાજ ફરી બોલ્યા,

“આ તો જ્ઞાનચારીની પર્જીકાંડિ છે,
બહેન આમાં કીથી પ્રવેશ ન થઈ શકે”

“પણ હું આવી રીતે એકબી
બાઈ કઈ સ્પષ્ટ બોલી શકતી નહોતી દુહન અ-
બધ તેના શાસને પણ જાણે રાત્રી રાખતા હતા
પણ એ તો નિયમ જ હતો, અક્ષ
અને અચલ પ્રજ્ઞચારીથી એકાંતમાં કોઈ
સ્ત્રી સાથે એક ઘરમાં રહી ન શકાય આ
જુવાન સાધુ પણ મતનિયમમાં અને તેના
પ્રત્યેની મહાત્મા કોઈથી બિતરે એમ નહોતો
એટલે એ સ્ત્રીને અદર આપવા દેવાનો તો
પ્રશ્ન જ નહોતો પણ એનો અર્થ એ ન હતો
કે તે તદ્દન ક્યાહીન હતો રેતા ઠંડળતા
વિનતી વીનવણીએ કરતા કરતા બાઈ એ કહેલી
વાત તેણે પૂરેપૂરી સાંભળી એ સાંભળતા

બાઈના મનમાં કશો દુશ્વે નહોતો તેની પણ તેને ખાતરી થઈ. પણ કરવું શું ? ધર્મસંકટમાં પોતે બુકાઈ ગયો હોય તેવું તે આખી કથની સાંભળ્યા પછી સાધુને લાગ્યું.

વાત આમ હતી. તે દિવસે મોડી સાંજે એ બાઈને પોતાના પતિ સાથે કોઈક નાની વાતમાં તકરાર થઈ. નાની વાતે મોટું સ્વરૂપ લીધું અને વાત વધી પડી. પતિએ એને ખૂબ મારી. બાઈ સામું બોલી. પતિએ એને ઘરમાંથી કાઢી મૂકવાની ધમકી આપી અને “તારી નીકળ મારા ઘરમાંથી.” કહી ધકકે માર્યો. ગુસ્સામાં અને આવેશમાં બાઈ પણ ઘરમાંથી નીકળી ગઈ.

તે દૂર દૂર ચાલી ગઈ. પોતે ક્યાં જાય છે, શું કરે છે તેનું તેને જ્ઞાન નહોતું. ગામની હદ તો ક્યાંની ક્યાં રહી ગઈ અને પોતે તો ચાલી જ જતી હતી ઠંડી વધવા લાગી અને જરા ગુસ્સો બોલો થવા લાગ્યો ત્યારે તેને જ્ઞાન આવ્યું. પોતે શહેરથી બહુ દૂર નીકળી આવી હતી અને માથે ચંદ્ર પણ ચડી ચૂક્યો હતો. બાઈને ખીક લાગી. ઉતાવળી જેમ તેમ ઢોડતી આખડતી તે શહેર પાસે પહોંચી. શહેરના દરવાજા બંધ થઈ ગયા હતા. વહેલી સવાર પહેલાં તે ઊઘટે એમ હતું નહિ. “ક્યાં જઈ ? શું કરું ?” એ વિચારે એ બેબાકગી બની. અંતે એને યાદ આવ્યું કે સંન્યાસી મહારાજની પશુકુટિમાં પોતે ગમે તેમ કરી રાત વિતાવી કાઢશે અને સવારના પહોરમાં ગામમાં ફાપલ થઈ જશે.

પણ એ વાત તો અશક્ય જ હતી. પશુકુટિમાં સીને રખાય જ નહિ. અને તેણે આખી રાત ? સાધુ એ વાત તો વિચારી શકે તેમ હતું જ નહિ. પણ તો શું કરવું ? આવી એકાંત રાત્રિએ એકલી સીને આ વનવગડામાં રહવા દેવાય ?

૧૨૮

વિચાર કરતાં સાધુને એક સરસ ઉપાય સૂઝી ગયો. તેણે ઉમંગથી કહ્યું :

“ભે બહેન, કોઈ આપણને કેટલા પરવશ બનાવે છે એ તે જોયું ને ? હવે એથી સંભાળજો. પણ અત્યારે તું એમ કર. આ સામે મંદિર છે તે ઉઘાડું પડ્યું છે. ત્યાં નથી કોઈ પૂજારી કે નથી કોઈ રખેવાળ એટલે તારી મર્યાદા જળવાશે. તું એમાં સૂઈ જઈ આખી રાત કાઢી નાખજો. અઠ-રથી બારણું બંધ કરજો. બારને લોગળ પણ છે એ પણ અંદરથી બંધ કરી દેજો એટલે તને કોઈ જાતનો ભય ન રહે.”

“ને” પછી જરીવાર રહી તેણે ઉમેર્યું. “ભે બહેન, તું સ્ત્રી છે અને વળી એકલી છે એટલે કહું છું હોં ! માણસના મનને ભરોસો નહિ. કોઈ પણ ગમે એમ કરી તને રાત દરમિયાન બારણું ઉઘાડવા કહે તો એ વાત સાંભળતી જ નહિ, હોં ! હું કહું તોયે નહિ.” મહારાજને ઉપકાર માની બાઈ મંદિરમાં ગઈ અને બારણું વાસી દીધું. પણ એક મહારાજ એને ચાલી જતી જોઈ રહ્યા. અને પછી આભુઆભુ નજર કરી. ચારે બાજુ ચંદ્ર પોતાનું સ્નિગ્ધ તેજ દેંડી રહ્યો હતો અને પ્રકૃતિ રમણીય બની ગઈ હતી આવી સુંદર સ્થિતિમાં પણ માણસ પોતાને હાથે કેવું દુઃખ વહોરી દે છે એ વિચારે એક નિઃશ્વાસ નાખી મહારાજે પણ પોતાની ગંપડીનું બારણું બંધ કર્યું અને ફરી પાછો સૂઈ જવા પધારીમાં પડ્યો.

પણ આ વખતે તેને ઊંઘ ન આવી. માણસજાત વિનાકારણ કેટલા રાગદ્વેષમાં, કેટલા વેરઝેરમાં સળગી રહી છે ! નહિતર સૃષ્ટિ તો કેટલી સુંદર છે ! ને આ રાત્રિ પણ.....

શાઓમાં, પુરાણોમાં, કથાઓમાં કાવ્યોમાં વાંચેલાં ક્ષીડાનાં અને કાનેક વર્ણનો સંન્યાસીના હૃદય સમક્ષ ખડાં થઈ ગયાં. જેમ જેમ એ [અનુસંધાન ૪૦ ૧૩૫૩]

“આ રાખા પુ” -

[આશ્રમનાં બાળકોમાં નાની શારદા ખૂબ ચપલ અને જીજ્ઞાસુ હતી. બાપુ અને 'જલ્દા ક્ષાન' પશુ ધણી વાર સંબોધતા. બાપુ સાથે ફરવામાં શારદા હોય એટલે પછી પૂછવાનું જ રું? આખે રસ્તે કંઈક ને કંઈક તે પૂછ્યા જ કરે. શરીર નાણુક પશુ શુદ્ધિમાં તેજ હતી એટલે બાપુ એના પ્રશ્નોથી રાજ થતા, પશુ એની તબિયત બાપુને ધણી વાર ચિંતામાં મૂકી દેતી.

આશ્રમનાં બાળકો તંદુરસ્ત હોવાં જ જોઈએ એમ બાપુ હંમેશાં ટકાર કરતાં અને તેથી જ એક વાર શારદાને લખેલું: "તું શરીર બગાડીને જ્ઞાન મેળવે એ મને ન ગમે. તારું શરીર તું યોગ્ય જેવું કંઈક કરી પૂરું."

આ નીચેના પત્રો એના જ સંપ્રદર્શથી સેવાશ્રમ આશ્રમના મત્રી ઘી. ચીમનલાલભાઈ પાસેથી મળ્યા છે જે તેમના આભાર સાથે પ્રગટ કરીએ છીએ.]

ચિં ૦ શારદા,

ભરત અને રામ જીવતા હતા ત્યારે એનું ધ્યાન લોકો ધરતા એની આપણને ખબર નથી. અનુભવ તો એમ જણાવે છે કે માણસો મરે છે ત્યાર પછી જ તેમની પૂજા થાય છે. જીવતાં માન અપાય છે એ જુદું. એને આપણે ધ્યાન ન કહીએ. જીવતા માણસને પૂર્ણ ન જ મનાય. અને પૂજા, ધ્યાન પૂર્ણ મનુષ્યોના જ શોભે. જેનામાં હોય છે અથવા જે હોય કરે એવો સંભવ છે તેનું ધ્યાન ધરવાથી હાનિ થાય. કેમ કે આપણે જેનું ધ્યાન ધરીએ તેના જેવા થઈએ.

ઈશુ ભગવાને ચમત્કારો કયાં એવા સમત્કારો બતાવવાની મારી શક્તિ નથી અને ઇચ્છા પણ નથી. તેમની વચ્ચે ને મારી વચ્ચે સરખામણી પણ કેમ થઈ શકે? તે બહુ મહાન મુદ્દા હતા. ૪ મં. ૨૭-૩૦-૩૨ બાપુ

ચિં ૦ શારદા,

તાવ હોય ત્યારે જરૂર કટી સ્નાન લેવાય. જોં જોં કરતા ૭૫ વર્ષના સંસારને મેં કટી સ્નાન આપેલું ને તેના દમ નાણુક થયો હતો. કટી સ્નાન લેતાં ઉપરતું અંગ ઢાંકવાનું હોય છે. તેમ જ પગે ટાઢ વાય તો તે પણ ઢાંકવા. માત્ર પેડુથી સાધળ લગીનો ભાગ જ પાણીમાં હોય ને તે વખતે પેડુ ઉપર ધીએ પીમે નાના ટુવાલ વતી ચોળાવું હોય. આ

૧૩૦ (૧૬૫૦)

સ્નાન દરમીને ગમે છે. તેને ટખમાં બેસતાં ટાઢનો આથકો આવે પણ બેઠા કે તુરત રૂડું લાગે. ખાવાનું સાફું ને દસ્ત રાજ આવવા જ જોઈએ. પહેલાં તેલ ચોળાવતી તેમ તેલ ચોળાવજે. ને થાક લાગવા જ ન દેવો. પછી બે કે તારું શરીર સરસ કેવું થાય છે.

મૂર્તિની જેને જરૂર હોય તે મૂર્તિ પૂજે એમાં મારો વાધો નથી. મને તેની આવશ્યકતા નથી જણાતી. કરોડોને પણ તેના વિના ચાલે છે. વળી એક રીતે તો આપણે બધા મૂર્તિપૂજક છીએ. જે ઈશ્વરને શુભ-વાળો ગણીને પૂજે છે તે મૂર્તિપૂજક છે. આ બધું ટુંકું લખ્યું છે. ન સમજી હોય તો ફરી પૂછજે એટલે વધારે સમજાવીશ. પણ તેના પહેલાં નારણદાસ પાસેથી સમજવાનો પ્રયત્ન કરજે. ચીમનલાલને પણ પૂછજે. તા ૨૨-૧૦-૩૨ બાપુના આશીર્વાદ ચિં ૦ શારદા,

તે ઠીક સવાલ પૂછ્યો. તું માને છે કે માત્સ્યામાં તો હિંસા છે જ પણ એમ નથી. ધારો કે કોઈને સાપ કચડે ને તેને મૂર્છા આવે એમ થાય તો તેને મારીને પણ જગાડવો પડે. એ હિંસા નથી કેમકે એ પ્રેમનો માર છે ને દરદીના બલને ચારુ છે. પણ ધાર કે મારા મનમાં તારે વિષે ઝેર છે પણ લાગ ન મળવાથી મારતો નથી. તો એ ઝેર હિંસા જ છે-હિંસાનું મૂળ મનમાં છે. ૫ મં. તા ૧૮-૨-૩૨ બાપુ

“આરાબાપુ”

ને સમાજમા સ્ત્રીઓ સુધરે છે તે સમાજ જલદી પ્રગતિ શાપે છે કેળવણીના અભાવ અને રૂઢિચીને કારણે સ્ત્રી પુરુષ કરતા પાછળ રહી ગઈ છે સ્ત્રીને પણ પુરુષો જેટલી સરખી તકો મળે તો તે પણ તેટલી જ અમલગ વધી શકે દુગ્ધાન્ડ, ફ્રાન્સ અને અમેરિકામા સ્ત્રીઓ ધણી આગળ વધી છે, ઈરિયો તરવામા વિમાનવિદ્યામા આગળ ગઈ છે બાવીસ માઈલની હામી ખાડી પણ સ્ત્રી ઓગળી ગઈ છે ઝેન એન્ડ આર્ક, ઝાસીની રાણી કુશળ મેનિકે અને મુલસદી હતા સ્ત્રીઓમા કુદરતી ખામી રહી છે એ માન્યતા ખોટી છે

પુરુષ વગેરે સ્ત્રીને પોતાનું આનંદભોગનું સાધન બનાવી તેને સુશ રાખવા તેણે જાત જાતના આકર્ષણો ધર્યાં, અલકારો પહેરાવ્યા સ્ત્રીઓએ અજાનથી એ બધાનને ભૂવણ માની હીલા હજારો વરસની રૂઢિ અને અજ્ઞાને સ્ત્રીને હું નિમજ છું એમ માનતી કરી દીધી

પરંતુ સ્ત્રીઓએ એ નિર્જનતા તણને પુરુષની બંદાબરી કરે તેવા સમાજના કામો કરી બતાવ્યાના ફાખડા અપણી પાસે જ છે ગયા બહેન હાલ બોચાસણમા કામ કરે છે તેમણે સત્યાગ્રહની લડત વખતે પુરુષો ન કરી શકે એવા કામ કર્યા હતા. નીપાણીના હીરાબહેન પોતે અશિક્ષિત છે, પણ સેવાનું સુંદર કામ કરે છે

પરમાત્માએ સ્ત્રી અને પુરુષ બનેને મન અને બુદ્ધિ આપેલા છે તેમા પણ સ્ત્રીઓએ સારી પ્રગતિ સાધ્યાના ફાખડા છે યુક્તાબાઈ, બનાબાઈ, ચીરા વગેરેના નામ પ્રખ્યાત છે

તેથી સ્ત્રીઓએ પોતાને હલકી ન સમજવી તેમણે આત્મવિશ્વાસ રાખવો પુરુષોની જેમ સ્ત્રીઓને પણ સમાન તક મળે તો તેઓ પણ એટલી જ પ્રગતિ સાધી શકે તેમને સમાન તક સમાન સાધન, સમાન કેળવણી મળવાની જરૂર છે

એક વખત સિદ્ધ અને પુરુષ વચ્ચે કોણુ ભેરવર એવો વિવાદ થયો તેમા તેઓ એક બામમા આવી અથા ત્યાં ઢરવાળ પર સિદ્ધને નીચે પાડી ઉપર ચઢી બેઠેલા પુરુષનું ચિત્ર હતું પુરુષે કહ્યું “ને, કોણુ બગવાન છે?” સિદ્ધે સાચું પ્રશ્ન “આ ચિત્ર કોણુ દોર્યું છે?” જવાબ મળ્યો “માણસે દોર્યું છે” સિદ્ધે કહ્યું, “તેથી જ માણસને વિજેતા ચીતર્યો છે સિદ્ધે ચિત્ર દોર્યું હોત તો જિવદુ જ હોત” આ રીતે થયોમા સ્ત્રીઓને હલકી ચીતરવામા આવી છે, કેમ કે અથ લખનારા પુરુષો હતા

એક ભકતે ગાયુ છે
નારી કે નિરો નહી, નારી નરખી ખાન ।
નિસ ખાનમે પેટા હુએ, લીખ, નામ દનુમાન ॥

શિવાજી, નેપોલિયન, સિક્કદરને મહાન બનાવનાર તેમની માતાઓ હતી. દેશને, સમાજને ઘડનાર માતા છે. માતા એ ઉત્તમમા ઉત્તમ શિક્ષક છે, સંસ્કાર દેનાર છે. સ્ત્રીઓ તરફ આદરભાવને બદલે આજે એમને લોભવિલાસનું સાધન માની તેમનું અપમાન થઈ રહ્યું છે. સ્ત્રીઓના સ્વયંવર રચાય, એક સ્ત્રી માટે ઘણા રાજાઓ આવે, લડાઈ કરે, હરણ કરી નાથ. આ બધું સ્ત્રીઓનું અપમાન છે. અખબારો, માસિકો, ચોપાનિયાં વગેરેમાં સ્ત્રીઓનાં નકાશં ચિત્રો મૂકી વાચકોને આકર્ષવામાં આવે છે. આમાં સ્ત્રીઓનું અપમાન છે. સ્ત્રીઓ પ્રત્યે આ દૃષ્ટિથી જોવાનું છે? સ્ત્રીઓ પ્રત્યે એવી દૃષ્ટિ રાખવાથી સમાજનું અધઃપતન થાય છે.

સ્ત્રીમાં માતૃત્વને કારણે વાત્સલ્યપ્રેમ બરેલો છે, અને તેથી સ્ત્રીઓ મહાન હિંમત અને ત્યાગ દાખવી શકે છે. સહનશક્તિ, ત્યાગ વગેરે શુભો એમાંથી પેદા થાય છે. ગરીબમાં ગરીબ માતા હશે પણ પોતે જોઈને બાઈ પોતાના બાળકને ખવડાવશે, બીનામાં સૂઈ બાળકને કપડું વીંટાળશે. આ ત્યાગ અને એવાને કારણે માતા મહાન છે. માતાના આ પ્રેમને બાળકમાં અર્ચિત ન કરતાં બ્યાપક કરવાનો છં. એમાં માનવતા સમાયેલી છે. બીજાનાં બાળકને પોતાના બાળકો સમાન ગણી તેમને કેળવણી આપે, તેમની સંભાળ લે, તેમની પ્રગતિમાં મહાય કરે.

સ્ત્રીઓ પોતાના બાળક પ્રત્યે પ્રેમ ધરાવે છે તે કારણે તેણે કેવાં કેવાં મહાન નીડરતાનાં કાર્યો કર્યા છે! અંગ્રેજી ભણતો ત્યારે એક પાઠ્યપુસ્તકમાં વાત આવતી કે બાળકો જેતરમાં રમતાં હતાં અને સ્ત્રીઓ કામ કરતી

હતી. તે વખતે ગરુડ આવીને એક બાળકને ઉપાડી પહાડ ઉપર ઊડી ગયું. બધા પુરુષોએ પર્વત પર જઈ બાળક લઈ આવવા પ્રયત્ન કર્યો પણ બધા જ નિષ્ફળ થઈને પાછા ફર્યા. પણ જાવરી બનેલી બાળકની માતા પર્વત પર ગઈ અને જીવતા જોખમે બાળકને પર્વત પરથી પાછી લઈ આવી.

ખીલુ ઉદાહરણ શિવાજીના વખતનું છે. શિવાજી કિલ્લાઓ એટલા મજબૂત અને પાકા બનાવતા કે કોઈ એના પર ચડી કે ઊતરી શકે નહીં. સાંજ પડતાં આસતી પછી કિલ્લા બંધ થતા અને પછી ગમે તે આવે—ખુદ શિવાજી મહારાજ આવે તો પણ એ ખૂલતા નહીં. એક દિવસ હીરા નામની એક રખાસ જૂથ વેચીને મોડી આવી. દરવાજા બંધ થઈ ગયા હતા. હીરાએ દરવાજાને દરવાજો ઉઘાડવા વિનંતી કરી. બાઈ ઘણું કરગરી, પણ દરવાજો ઊઘડ્યો નહીં. હીરાનું બાળક ઘેર હતું તેને ચિંતા હતી કે તેનું ભૂખનું બાળક ટળવળતું હશે. ગમે તેમ કરીને તે કિલ્લો ચડી અને ઊતરીને ઘેર જઈ ને બાળકને ધવડાવ્યે રહી. આસપાસના લોકોને આ વાત સાંભળી આશ્ચર્ય થયું. આ વાત શિવાજીને કાને ગઈ. શિવાજી મહારાજ વગેરે બાઈ ન્યાંથી ચડી હતી તે જાણ્યું જોવા ગયા. ત્યાંથી તો વીર પુરુષો માટે ચઢવું—ઊતરવું સુરકેલ હતું. આમ વાત્સલ્યભાવ અધરાંમાં અધરાં કાંચો પણ કરી શકે છે.

સમાજના ઉત્કર્ષની જવાબદારી સ્ત્રીઓને માથે છે. ગૃહજીવનમાં અને બાળઉછેરની જવાબદારી સ્ત્રીઓની છે. બહેનો આ સમજ મહાન કામો કરવાની દૃષ્ટિ ટેળવી દેશને અને જગતને પ્રેમ અને શાંતિનો અંદોશો આપે અને મુખ મેળવે.

— નાથજી

ગાંધીજી - યુગ તરીકે

૭

મી નિર્મળામહેન ત્રિભુવનદાસ શાહ

[મી મહાદેવ દેસાઈ સમાજ સેવા મહાનિવાસ (મુજરાત વિદ્યાપીઠ) ના વિદ્યાર્થીઓ ગાંધીજીની જીવનકથાને રસપૂર્વક ઊંડા અભ્યાસ કરી રહ્યા છે આ નીચેના નિબંધ ગાંધી જ્ય તી સપ્તાહ પ્રસંગે ત્યાની જ એક વિષયી બહેને તેવાર કરેલો. દરેક વિષયી માટે આ ગાંધી લેખમાળા બોધક થઈ પડશે.]

આપણું સદૃશાચ્ય છે કે આપણા દેશમાં મહાન પુરુષ અવતર્યા બાપુજીનું વ્યક્તિત્વ સર્વવ્યાપી હતું જીવનના એકે એક ક્ષેત્રમાં બાપુજીએ સત્યને ભૂતિમત કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો બાપુજીએ પોતાના જીવનમાં એટલા ઉચ્ચ આદર્શોને પોષ્યા છે કે આપણે માટે એક સુખમ માર્ગ ખુલ્લો કરી ગયા છે બાપુજી આપણા આદર્શ છે અપણે તો હજી જીવનની આટીધૂટીમાં પડ્યા નથી. જીવનને જો સુખયે કોરવું હોય તો બાપુજીના જીવન માંથી ઉચ્ચ આદર્શોને ગ્રહણ કર્યા વિના છૂટકો નથી. બાપુજીને તો જગત યુગ પુરુષ માને છે બાપુજીએ એટલા વિશાળ ક્ષેત્રમાં પોતાનું કાર્ય પ્રમાણે છે કે તેઓ મહાત્મા બન્યા છે તેઓ એવી ટોચ પર છે કે જ્યાં આપણે પહોંચી ન શકીએ તો પણ જો આપણે એમના જીવનમાંથી કંઈક પ્રેરણા ઝીંટીએ તો અવશ્ય આપણે મનની તરીકે જીવી શકીએ પણ આપણે હજી ગાંધીજીને પૂરેપૂરી રીતે સમજી શક્યા નથી કારણ કે આપણે તેમના જીવનમાંથી જે વસ્તુઓ અપરી લાગે છે તે લઈને કોરે મૂકીએ છીએ આથી સત્ય ને અહિંસાનો જે સંદેશ આપણને ગાંધીજીએ આપ્યો હતો તેને આપણે ઝીંટી શક્યા નથી.

આપણે હવે ગાંધીજી યુગ, પતિ, પિતા અને આપણા સૌના બાપુ તરીકે કેવા હતા તેનું અનુશીલન કરીએ.

“ધ્યાસાખાપુ”

ગાંધીજીએ નાનપણમાં અવજીત નાહક વાચ્યુ હતું ત્યારથી તેમના મનમાં એમ થતું હતું કે મારે મારા માતાપિતાની સેવા કરવી જોઈએ તેઓ સેવા કરવામાં જ પોતાનું સર્વસ્વ માનતા હતા. નિશાળનો સમય પૂરો થાય કે તરત જ પિતાજીની સેવા કરવા મડી બાથ ગાંધીજી પિતાજીની સેવા કરવા માટે કસરતમાં પશુ જતા નહોતા જ્યારે કસરત ફરજિયાત થઈ ત્યારે સેવામાં વિખ પડ્યું ગાંધીજીએ કસરતના શિક્ષક પાસે માગણી કરી કે મારે આશ પિતાજીની સેવા કરવાની છે માટે મને કસરતમાંથી મુક્તિ આપો. પણ કસરતમાંથી મુક્તિ મળી નહિ આથી ગાંધીજીને મરજી ન હોય તો પણ કસરતમાં જઈ પડતું હતું.

એક વર જોમાસામાં વાદળને કારણે અને પાસે પ્રગિયાળ નહી હોવાને લીધે તેમને વખતની ખબર પડી નહી કસરતના શિક્ષકે હાજરી તપાસી તો ગાંધીજી ગેરહાજર નીકળ્યા શિક્ષકે તેમને ઘોડા થવાનું કારણ પૂછ્યું ગાંધીજીએ સાચેસાચ કારણ જણાવી દીધું પણ શિક્ષકને તેમની વાત ઓટી લાગી અને જો આના દહ કર્યો ગાંધીજીને દહ કરવા કરતા પોતે ઘોડા કર્યા એવું કહ્યું થયું તેમને થયું કે હું ઘોડો નથી તે મારે સાબિત કરી આપણું જોઈએ. પણ કંઈ ઉપાય રહ્યો નહી તેટલે તેઓ મનમાં ને મનમાં સમસમ્યા અને રજ્યા ત્યારથી ગાંધીજી

સમજ્યા કે સાચું જોલનારે પણ ગાફેલ ન રહેવું જોઈએ. આ ગફેલ તોમના લાણતરના સમયમાં પહેલી અને છેલ્લી હતી. પાછળથી તેઓ કંઈ પણ માફ કરાવી શક્યા હતા એવો આછો ખ્યાલ છે.

ગાંધીજીએ પોતાના પિતા પાસે ચિઠ્ઠી લખાવી કે મારી સેવા કરવા માટે તેને કસ-રતમાંથી રજા આપશો. આ ચિઠ્ઠી ગાંધીજીએ હેડમાસ્ટરને આપી. આ રીતે તેમણે સુદ્ધિ મેળવી અને પિતાજીની સેવા કરી પોતાની જાતને ધન્ય માની.

ગાંધીજી પિતાથી કંઈ પણ ખાનગી શખતા નહોતા. પિતાને ઉતરવા એ તેમને મન મરવા કરતાં પણ ખૂડું હતું. પરંતુ નાનપણમાં ખરાબ સોળતને લીધે તેમનામાં કેટલાંક દ્રુપણો દાખલ થયા હતાં.

ગાંધીજીને એક ભાઈ સાથે મિત્રતા થઈ. તેઓ કઠી માંસ ખાતા નહોતા. પરંતુ મિત્રે તેમને સમજાવ્યું કે માંસ ખાઈએ તો બળવાન બનાય અને બળવાન બનીએ તો વધારે હોડી શકાય. અને પરદેશીઓને પણ આપણા દેશમાંથી આપણે કાઢી શકીએ. ગાંધીજીએ આ લાલચને લઈને માંસ ખાધું.

ગાંધીજીએ માંસ ખાધું હતું તેમ ચોરી પણ કરી હતી. તેમને મિત્રની સોળતને કારણે બીડી પીવાનું મન થયું. બીડી મળે નહીં એટલે નોકરના ખિસ્સામાંથી પેસા ચોરીને બીડી પીવાની શરૂઆત કરી આમ કરતાં કરતાં વીસેક રૂપિયાનું કરજ થઈ ગયું. આ કરજ ભરવા માટે ગાંધીજીએ અને તેમના ભાઈએ એવો વિચાર કર્યો કે આ જે સોનાનું કડું છે તેમાંથી થોડું સોનું કાપી લઈ કરજ ભરી દેવું. કરજ તો ભરાઈ ગયું પણ ગાંધીજીને ખૂબ દુઃખ થયું. તેમને પિતાને આ

વસ્તુ જણાવવાનો વિચાર કર્યો પણ હિંમત ચાલી નહીં. પિતાજી મારશે એવો ભય તો હતો જ નહીં; પણ પિતાજી કદાચ માથું ફેરવશે એવો ભય હતો. જોખમ ખેડીને પણ દોષ કબૂલ કરવો જોઈએ. તેના વગર શુદ્ધિ નહીં થાય એમ પિતૃભક્ત ગાંધીજીને લાગ્યું.

છેવટે ચિઠ્ઠી લખીને દોષ કબૂલ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. ચિઠ્ઠીમાં બધા દોષ કબૂલ કરી તે ચિઠ્ઠી હાથોહાથ આપી. ચિઠ્ઠીમાં પિતાજી પોતે પોતાની ઉપર દુઃખ વહોરી ન લે એવી આજીજીપૂર્વક વિનંતી કરી ને ભવિષ્યમાં ફરી એવો દોષ ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી. કુન્નતે હાથે ગાંધીજીએ પિતાજીના હાથમાં ચિઠ્ઠી મૂકી અને તેઓ પાટની સામે બેઠા. આ વખતે પિતાજીને ભગદરનું દરજ્જ હતું. તેમણે ચિઠ્ઠી વાંચી આંખમાંથી મોતીનાં બિંદુ ટપક્યાં. ચિઠ્ઠી ભીંજાઈ. તેમણે ક્ષણવાર આંખ મીચી. ચિઠ્ઠી ફાડી નાખી, ને પોતે વાંચવા માટે બેઠા થયા હતા તે પાછા સૂઈ ગયા.

ગાંધીજી પણ રડ્યા. તેઓ પિતાજીનું દુઃખ સમજી શક્યા. ગાંધીજીએ એ બાળ-તમાં કહ્યું છે કે ‘હું જો ચિતાદા હોઉં તો આજે પણ આ ચિત્રને સંપૂર્ણતાએ આલેખી ચૂકું.’ એ મોતી બિંદુના પ્રેમખાણે ગાંધીજીને વીંધ્યા. તેઓ શુદ્ધ થયા. એ પ્રેમ તો જાણે અનુભવ્યો હોય તે જ જાણે.

“રામખાણ વાચ્યાં રે હોય તે જાણે.”

ગાંધીજી કહે છે કે ‘આ પદાર્થપાઠ મારે માટે અહિંસાના હતો પણ તે વખતે તો પિતાપ્રેમ સિવાય બીજું કંઈ પણ દેખાયું નહીં. મારા આ કાર્યથી પિતાજી નિર્ભય બન્યા. અને તેમનો પુત્રપ્રેમ વધ્યો.’

ગાંધીજીએ પિતાજીની છેલ્લી માંદગીમાં પણ ઘણી સેવા કરી હતી. [અનુસંધાન પૃ. ૧૪૩મે].

“આ રાખા પુ”

કુહર છે, કુહર છે [અનુ ૧૦ ૧૨૮થી આગળ]
 બધા દરયોને હૃદયમથી હૃદયી કાઢવાના
 સન્યાસીના પ્રયત્ન વધતા બધા તેમ તેમ વધુને
 વધુ દરયો નયન સમક્ષ વિસરાવા લાગ્યા ને એ
 બધાના મનપર્યાનમાં અત્યારે પેલા મદિરમાં
 પુરાયેલી સ્ત્રીની આકૃતિ એકવાઈ જવા લાગી

એ જ વિચારોએ કેઈ દિવસ નહિ અને
 આજે સન્યાસીનું ચિત્ત ચડી ગયું આ સસારની
 વિશિષ્ટતા ઉપર તેને હસવું પણ આવ્યું રૂપ,
 યૌવન, વૈભવ, વિલાસ, કેમકા બધા માણસો
 ઝળે છે, ને જેને મળે છે એ આમ એની કિંમત
 સમજ્યા વગર લાત મારીને એને હાકી કાઢે છે!
 પણ શા માટે આ બધું અજાણ હશે લોકો!
 એમા શી મજા હશે? એ બધી વૃત્તિઓના
 શુભમ થવામાં જીવનનું સાક્ષ્ય પણ શું?

પણ જીવનને એમને પણ એ મેળવવામાં
 જગતને મજા આવતી જ હશે ને! એણે
 અવશ્ય મુખ્ય હશે એમા? સાધુ શુદ્ધ જ
 વિચારોએ થઈ ગયેા. એ મુખ્ય હોય તો
 કેવું હોય? નારીમાં એણે આકર્ષણ શા માટે?
 પોતાને પણ આટલા વર્ષે એના વિચારો કેમ
 આવે છે? એ વિચારધારા ખીંચી ધીમી
 અખણપણે પેની સ્ત્રી, એણે યૌવન, એણે
 સૌંદર્ય એ બધા તરફ જ સાધુના વિચારોને
 ફોરવા લાગી ન અનુભવેલા ભાવ તેણે
 અનુભવ્યા અને ક્યાંક એ કલાકમાં તો એ ને
 એ જ વિચારોને બળે તે હતજીવિ બની ગયેા

તે પધારીમાંથી ઊઠ્યો, ઝૂંપડી ખોલી
 બહાર નીકળ્યો. સુદર રાત્રિએ તેણે સ્વાગત
 કયું ચંદ્ર તેની સામે હસી રયો સરિતાના
 જલ ઉલ્લસિતારથી તેને આમત્રી રહ્યા ને
 પેલા મદિરના દ્વાર ખાખગ પુરાયેલી સ્ત્રીની
 સૌંદર્યમય કાયા જણે તેને કેઈ બાકર
 બગથી પોતા તરફ એથી રહી

આવેશમાં ને આવેશમાં તે મદિર મુખી

પહોંચ્યો. બાસનું ખીંચેલી હાસેલી ભેયું.
 તે બંધ હતું તેણે બેરથી ધક્કો માર્યો અદરથી
 મૂંઝતો અજાજ આવ્યો “કેણું?”

“એ તો હું છું, સન્યાસી”

“શુ કામ પડયું, મહારાજ?”

“બરોબર સગવડ મળી છે ને? કઈ
 સુરકેલી નથી ને? એ પૂછવા આવ્યો હતો.”

“આપની કૃપાથી બધું બરોબર છે
 મહારાજ”

મહારાજ મૂંઝાયો ફરી એ કણ પાછી
 તેણે બાસનું ઠોક્યું

“જરા બાર ઉઘાડો તો.”

‘આપે જ કણ છે, સુરકેવ, કે હું કહું
 તોયે તારે બાસનું ન ઉઘાડવું તે હું નહિ જ
 ઉઘાડું” હાથભર્યો અવાજ અદરથી આવ્યો.

સાધુએ ખૂબ એચતાણ કરી, કાઢાવાવા
 ક્યાં વિનવિ વિનવણીઓ કરી, ધાકધમકી
 આપી પણ પેની સ્ત્રી એકની બે ન થઈ તે ન જ
 થઈ થાકીને સન્યાસી બીજે કેઈરસ્તે અદર
 જઈ શકાય તેમ છે કે નહિ તે બેવા મદિરની
 આરે બાણુ ધ્રુમવા લાગ્યેા તેના શ્વાસોચ્છ્વાસ
 બેરથી ચાલતો હતો લાન સાન બધું તે શુભાવી
 બેઠો હતો, તેના ચરીરનું અણુએ અણુ એ
 મદિરની અદર પ્રવેશ કરવા તરફનું હેતુ

મદિરની પાછટી દિવાલમાં એક નાની
 બારીજેતુબાકેડાનું હેતુ સાધુને થયું કે આમાંથી
 કદાચ પ્રવેશ મળે. અદર બાઈ ફાટી હતી,
 મહારાજને પાછા ચાલી જવા માર્યના કરતી
 હતી પણ એ બધું સાજાગનારા મહારાજનું
 કાન અને હૃદય તો કચના કચા ફેણ બાજે
 ચાલી ગયા હતા. રહી હતી તેની પાસે માત્ર
 એક તૃણ, એક કામના એના પ્રેશમાં તેણે
 એ નાની બારીમાંથી પ્રવેશ કરવા પ્રયત્ન
 કરી એણે પણ તેનું ધક મોઢું હેતુ અને
 બારી બહુ નાની હતી ફરી વિચાર કરવા

તેને લાગ્યું કે આમ ન જવાય તો કદાચ પગથી પહેલાં પ્રવેશ કરું તો ગમે તેમ કરી સંકેતી લઈને પણ શરીરને અંદર પ્રવેશ કરાવી શકીશ. વધુ વિચાર્યા વિના તેણે બાકોરામાં પગ નાખ્યા અને કમર મુધી ચોતે અંદર ધૂસી ગયો.

પણ કસાયેલું શરીર કમરેથી પાતળું અને છાતીએથી વિશાળ હતું. જોરદાર પ્રયત્નમાં એ અંદર તો ન દાખલ થઈ શક્યું પણ એ બારી જેવા બાકોરામાં એનું ચોકકું એવું તો જડમેસલાખ જોઠવાઈ ગયું કે ન તે અંદર જઈ શક્યું ન પાછું બહાર પણ નીકળી શક્યું. અધું અંદર અને અધું બહાર એ રીતે તે બાકોરામાં ફસાયેલું જ લટકી રહ્યું.

પેલી સ્ત્રી તો શેતી શેતી, ચોતાના બાળ્યને શાપ આપતી, આખી રાત ધૂજતી અને પ્રાર્થના કરતી બેસી રહી. આખી રાત મહારાજ લટકતો રહ્યો. સવારના પ્રથમ કિરણોનો પ્રથમ ઉદય થાય એ પહેલા જ એ સ્ત્રી તે મંદિરનાં બાર ખોલી ઇવ લઈને નાઠી. મહારાજની કદોડી હાલત સામે જોઈ લેવા પણ તે એક પગ ત્યાં ન રોકાઈ.

બ્યાખ્યાનનો સમય થયો અને ભક્ત-સમુદાય પહોંકુટી પાસે એકઠો થવા લાગ્યો. કથાંય મહારાજ ન મળે. હમણાં આવશે, હમણાં આવશે કરી સમય જવા લાગ્યો પણ મહારાજ દેખાયો નહિ. અમુક માણસો આજુ-બાજુમાં તપાસ કરવા નીકળી પડ્યા. થોડા માણસો મંદિર પાસે પણ આવી લાગ્યા. મહારાજને તેમણે જાંધે માથે પગ અંદર અને બાદીનું શરીર બહાર એ હાલતમાં મંદિરની બારીમાં લટકતો જોયો. અર્ધા બે-ભાન જેવા થઈ ગયેલા સાધુને તેમણે બહાર કાઢ્યો. ખૂબ ભક્તિપૂર્વક તેને તે લોકો પગે લાગ્યા અને પહોંકુટી પાસે લઈ ગયા.

હમણા જ બ્યાખ્યાન માટે આવુ છુ કહી અંદર ગયેલો સાધુ પાછો આવે તે પહેલાં તો આખોયે ભક્તસમુદાય હમેશ કરતાયે અનેકગણી વધારે ભક્તિવાળી દૃષ્ટિ ધરાવતો થઈ ગયો હતો. રાતની રાત જાંધે માથે તપશ્ચર્યા કરનાર આ સાધુ માટે તેમના ઉકવમાં અનહુક માનની લગણી ઉલસારાં આવી હતી.

મહારાજ આવ્યો. પાટ પર તેણે જગ્યા લીધી ત્યાં તો એકઠાં થયેલાં સ્ત્રી પુરુષોના કંઠ જ્યનાદે ગાળ બિહ્યા અને તેમની કથા સાંભળે પ્રણિપાતમાં ઝૂકી પડી. મહારાજના મુખ ઉપરના વિષાદ તેની તપશ્ચર્યાથી આવેલા યાકરે તેમના અંતરમાં વસી ગયો.

સંન્યાસીએ બ્યાખ્યાન શરૂ કર્યું. મનોનો મહિમા ગાયો. બધાં જતો એક પછી એક દુઃખર છે, એમ કહ્યા પછી પ્રહસચર્યમતનો વારો આવતાં તે જત દુઃખર છે, દુઃખર છે, દુઃખર છે, એમ ત્રણ વાર અત્યંત ભાવપૂર્વક તે બોલ્યો અને પછી કહ્યું :

“તમે હમેશાં બોલું હશે કે મારા ગુરુદેવ પ્રહસચર્યમતને બીનાં જતોની અપેક્ષાએ વધારે દુઃખર કહેતા હતા અને હું બધામે જતોને સરખા દુઃખર કહી વર્ણવતો હતો. પણ આજે હું ચે ગુરુદેવની માફક જ પ્રહસચર્ય દુઃખર છે, દુઃખર છે, દુઃખર છે, અત્યંત દુઃખર છે એમ ભારપૂર્વક કહું છું કેમકે....”

અને તેણે રાતના બનેલી હકીકત, અને ચોતાની પ્રભાવની સ્થિતિનું-જે કોઈ તીવ્ર તપશ્ચર્યાને નાહુ પણ ઉરકેરાયેલી કામવૃત્તિને આભારી હતી તેનું-સવિસ્તર વર્ણન અશુભિચિત ગદગદ કંઠે કહી સંબળાવ્યું ત્યારે ઓતાગણોની આંખો અશ્રુથી ભીની થઈ ગઈ હતી અને સંન્યાસીનો ચહેરો નવા જ તેજથી લીધી રહ્યો હતો.

બાપુની ત્રણ પ્રતિજ્ઞાઓ :

બાળકોના બાપુ

શ્રી સુકુવલાર્ધ

બાપુજીના નાનપણના દિવસોનું મને સ્મરણ થાય છે ત્યારે મને બાપુજીનો એક સદૃશ્ય હૈયે વસે છે માતાપિતા પ્રત્યેની એમની સત્યનિષ્ઠ ભક્તિ એ જ એમના જીવનસાક્ષીની આવી છે માતાપિતા પ્રત્યેની સાચી ભક્તિને લીધે જ એમના જીવનમાં સત્યનો સચાર થયો. માતાપિતાને તો છેલ્લે જ ન જ ભોળાં, એમનાથી છાત્ર તો કદી ન જ રખાતું ભોળાં. એમને આપેલું વચન પ્રાણી જાય તોયે પાળતું ભોળાં એવી એમની અચળ નિઃકામાથી જ ગાંધીજી સંસ્કારી આપી કરી શક્યા.

મેટ્રિકની પરીક્ષા પસાર કર્યા પછીનો આ પ્રસંગ છે ગાંધીજી જીવનગરની શામળ દાસ કોલેજમાં કાળલ થયા હતા વલ્લભીના દિવસમાં માવજી દવે એમને ચેર આપ્યા માવજી દવે કુટુંબના જૂના મિત્ર અને સલાહકાર વિદ્વાન, વ્યવહારકુશળ વ્રાહ્મણ હતા.

“આરાબાપુ”

કુટુંબના સૌ ફાઈ એમને ‘મેરીજી’ કહીને સંબોધતા બાપુજીના પિતાશ્રીના અવસાન પછી એમનો સંબંધ કુટુંબ સાથે વધુ ગાઢ બન્યો હતો. વાતચાતમાં કોલેજની વાત નીકળી એટલે મેરીજી બોલ્યા, “તમ ભાઈબોખા ફાઈ કયા ગાંધીની ગાંધી સાચવવા માંગે તો તે ભણતર વિના નહિ મળે આ છોકરો હજુ ભણે છે એટલે ગાંધી સાચવવાનો બોલો તેની ખાસે કિપડાવવો ભોળાં દીવાનગીરી માટે વકીલ થયા વિના ન ચાલે. એને ભો તમે વિદ્યાવત મોકલો તો ત્રણ વર્ષમાં ભણીને પાછો આવશે.”

પણ ગાંધીજીની ઇચ્છા તો ફાકતર થવાની હતી. મોટાભાઈ કહે “એ તો પિતાને ન મરતું આપણે વૈષ્ણવ હાડમાસ ચ થવાનું કામ ન કરીએ પિતાનો વિચાર તો તને વકીલ કરવાનો જ હતો.”

મેરીજી કહે “તું ફાકતર બને એમાં મને વાંધો નથી. પણ ફાકતર થઈને તું

(૧૯૫૦) ૧૩૭

દીવાન નથી થવાનો. મારે તો તારે સાડુ દીવાનપદ અથવા એથીયે વધારે જોઈએ.”

મોટાભાઈ વિચારમાં પડી ગયા. પૈસાનું શું કરવું ? વળી જીવાન વધના ભાઈને એકલા દૂર કેમ મોકલાય ?

માતૃશ્રીને પણ એ ગમ્યું નહીં. માતાથી પુત્રનો વિયોગ કયાંથી ખમાય ? માતા ના-છૂટકે બોલ્યાં : “આપણા કુટુંબના વડીલ તો કાકા છે માટે પોરબંદર જઈ એમની સલાહ લે.”

ગાંધીજી પોરબંદર જઈ કાકાને મળ્યા. કાકા કહે : “વિલાયત જતાં આપણે ધર્મ સાચવી શકીએ નહીં. બધી વાતો સાંભળતાં તો મને શંકા આવે છે. જોને, મોટા બારિશ્વરે મારે મજવાતું થાય છે બારે હું તો તેમની રહેઠીમાં ને સાહેબોની રહેઠીમાં કંઈ લેલ જોતો નથી તેમને ખાવાપીવાનો કંથો બાધ હોતો નથી. સિગાર તો મોંમાંથી નીકળે જ નહીં. હું તારા આ સાહસમાં વિશ્વ નાખવા નથી માગતો. ખરી રજા તો તારી બાની. જો તને તે રજા આપે તો તું સુખેથી જીવે.”

ગાંધીજીએ માતા પાસે આવીને બધી વાત કરી. માતા કહે, “કાકાની વાત સાચી છે. હું તો તને ત્યાં નહીં મોકલું. કેઈ કહે છે, જીવાનિયા વિલાયત જઈ વંદી બાધ છે. કેઈ કહે છે, તેઓ માંસાહાર કરે છે; કાંઈ વિના ન જ ચાલે. વળી કુછકે પણ ચડી બાધ છે.”

ગાંધીજી કહે : “બા, તું મારે વિશ્વાસ નાંહ રાખે ? હું તને કહી છેતરીશ નહીં. હું સોમન ખાઈને કહું છું કે એ ત્રણ વસ્તુથી દૂર રહીશ.”

માતા બોલી : “મને તો તારો વિશ્વાસ છે. પણ આટલે દૂર પતયા દેશમાં તને મોકલવાનો મારો જીવ ચાલતો નથી. મને તો કંઈ સમજ પડતી નથી. હું તો બેચરલ સ્વામીને પૂછી જોઈશ.”

બેચરલ સ્વામી જૈન સાધુ હતા અને બેચરલની જેમ કુટુંબના સલાહકાર પણ હતા.

બેચરલ સ્વામી કહે : “એમાં ગભરાવા જેવું કંઈ નથી. એની પાસે હું ત્રણ બાધા લેવડાવું છું. એટલે પછી એને જવા દેવામાં કશી હરકત નથી.”

ગાંધીજીને સ્વામીએ કહ્યું : “તારે માલ પાસે ત્રણ પ્રતિજ્ઞા લેવી પડશે. પહેલી પ્રતિજ્ઞા કે દાડ પીવો નહીં, બીજી પ્રતિજ્ઞા કે કઠી માંસ ખાવું નહીં, ત્રીજી પ્રતિજ્ઞા કે પરસ્ત્રીને માખેડેન સમાન ગણવી.”

ગાંધીજીએ રાજપુરીથી એ ત્રણ પ્રતિજ્ઞા લીધી અને માતાએ પણ એને જવા આજ્ઞા આપી.

અને એ પ્રતિજ્ઞાનું પાલન બાપુજીએ જીવનભર કર્યું અને એ સંકલ્પબળથી એમનામાં આટલી ઉચ્ચતા આવી શકી. આવી પ્રતિજ્ઞા કે મતમાં દંડ સંકલ્પની જરૂર છે.

બાપુજી તેથી જ મત વિષે કહે છે : “મત એટલે અડગ નિશ્ચય. અગવડ સહન કરે છતાં તૂટે નહિ એ જ અડગ નિશ્ચય ગણાય. એવા નિશ્ચય વિના માણસ ઉત્તરોત્તર ચડી જ ન શકે.”

બાપુજીના જીવનના આ ભવ્ય પ્રસંગનું સ્મરણ જીવનને ઉન્નત કરે એવું છે. ગાંધીજીને માતૃપિતા પ્રત્યે ભક્તિ ન હોત, તેઓ જો સત્યને જીવનમાં ઉતારવા મથ્યા ન હોત, તો શું ગાંધીજી આ પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરી શકત ? ગાંધીજીમાં અડગ સંકલ્પબળ હતું. એને લીધે જ ગાંધીજી આવી કપરી પ્રતિજ્ઞા પણ અણીશુદ્ધ પાળી શક્યા, અને આપણને પણ એનો પાઠ શીખવી ગયા.

તેથી જ તો બાપુજી કહી ગયા છે : “હાલતાં ચાલતાં પણ પોતે ભક્તિ કરે છે તે બીજાને ભક્તિ શીખવે છે. જીવનમાં સત્ય આચરવાથી બધા અર્થ સરે છે.”

વૃક્ષારોપણ

શુદ્ધ ૬૩

ભારતના ખેતીવાડી ખાતાના પ્રધાન શ્રી. સુનરીજી ગયે મહિને રાજ્યના મુખ્ય પ્રધાનો અને મુખ્ય કમિશનરોને મળ્યા હતા ત્યારે એમણે જીવાઈના પહેલા સપ્તાહમાં આવતા વૃક્ષારોપણ રાષ્ટ્રીય સપ્તાહ ઇરમિયાન એક હરોડ વૃક્ષ રોપવાની અંગત અપીલ કરી હતી એ લક્ષમાં લેવા જેવી છે.

દર વરસે કેટલાયે વૃક્ષોને ઉપયોગ માટે કાપવામાં આવે છે. પણ એના બદલામાં નવા વૃક્ષો રોપવાનું કેઈને સૂઝતું જ નથી. આમ દિવસે દિવસે વૃક્ષોની સંખ્યા ઓછી થતી જાય છે અને દેશનો કેટલોયે પ્રદેશ ઉજાડ થતો જાય છે. વળી આપણે એક યે વર્ષથી બૂમો પણ પાડીએ છીએ કે હવે વરસાદ નિયમિત આવતો નથી. ઉત્તર ગુજરાતે તો હમણાં જ શીવજી કુંભાળને અનુભવ કર્યો છે આપણા જ વિભાગની જોવાતો કરીએ તો સોરાષ્ટ્રને કેટલોક ભાગ તેમ જ ઉત્તર ગુજરાતને ઘણો ખરાબ ભાગ તો ઉનાળામાં રજુની જ થાક અપાવે છે અને આપણને થઈ આવે છે કે જો આ પ્રદેશમાં વૃક્ષારોપણનું કાર્ય હાથમાં લેવામાં ન આવે તો જો પ્રદેશ ભવિષ્યમાં રજુમાં પરિણમશે. આમ દિવસે દિવસે આપણા દેશનો ઘણો ખરાબ ફળદ્રુપ પ્રદેશ ઉજાડ બનતો જાય છે. આજકાલે અનાજની પણ અછત વધતી જાય છે. ‘અનાજ વધુ ઉગ્યો’ એવી વાતો થાય છે. પરંતુ જમીનને ફળદ્રુપ

કરનાર તેમ જ વરસાદને સહાયરૂપ થનાર વૃક્ષો પ્રત્યે જ આપણે ધ્યાન ન રાખીએ તો જો તો ઘોડાની આમળ ગાડી મૂકવા જેવી વાત થઈ. આપણી પ્રાચીન સંસ્કૃતિને પણ જો વિચાર કરીએ તો જલ્દીથી કે આર્ય લોકો જ્યારે ભારતમાં આજ્યા ત્યારે એમણે બધે વનથી વેસાયેલી બૂમો જ ફેલાઈ. તેઓએ એનો પૂરે-

પૂરે લાભ ઉઠાવ્યો. આ જગતોએ એમને આશ્રય આપ્યો, દાહ, તાપ અને તોફાનોથી રક્ષણ કર્યું, એમનાં ઘોરાને ખાવાને ખંડ આપ્યું, ઘસારાદિ માટે છંદન આપ્યું અને પછડીની જાથવા માટે જરૂરી વસ્તુઓ આપી. આ રીતે વૃક્ષને આધારે જ આર્યસંસ્કૃતિ સ્થાપી થઈ અને વિકાસ પામી.

આ વનવાસી જીવને આપણને ‘કૃપણ નહીં’ બનાવ્યા પરંતુ ‘તેન ત્યક્તેન ભુજંથા’ એ ઉચ્ચ મંત્ર શીખાવ્યો. શીસ સંસ્કૃતિ તો શીવાલોને આધારે રક્ષાયેલી રહી તેથી કુદિન બની અને નામશેષ બની ગઈ. આજની સંસ્કૃતિ પણ ઈંટ પથરાને આધારે રચાવા માંડી છે અને જો બધે વિશક્ષતાને જ પ્રસારતી જાય છે. આપણા દેશમાં પણ જો જવા પ્રસરી રહ્યો છે. દિવસે દિવસે આર્ય-સંસ્કૃતિનું સ્મરણ કરાવનારાં વૃક્ષો નાશ પામતાં જાય છે અને જેનું સ્થાન અજાણી સંસ્કૃતિના ઈંટ પથરા લઈ રહ્યા છે. તેથી આપણામાં પણ વિલક્ષતા જ પ્રસારે જો

“ખારાબાખુ”

(૧૬૫૦) ૧

નિઃશંક છે એમ આપણે સહુ કબૂલ કરશું.

આવી વિલક્ષ્ણતાથી પણ ગળવા સારુ વૃક્ષારોપણની યોજનાને આવકારવી જોઈએ. શિન્ન શિન્ન પ્રદેશને અનુકૂળ વૃક્ષો બધે રોપાવાં જોઈએ અને એના ઉછેર માટે કાળજી લેવી જોઈએ. વૃક્ષારોપણને પણ સ્વનાત્મક કાર્યક્રમોના જ ભાગ સમજીને આપણે બધા અપનાવીએ તો જરૂર એથી એ યોજનાને વેગ મળશે અને આપણા દેશને ફરીને વૃક્ષોની ઘટાથી હરિયાળો કરી શકીશું.

શુક્રદેવ આપણી પ્રાચીન સંસ્કૃતિનાં

પ્રતીકસમાં વૃક્ષનું માહાત્મ્ય ગણાવે સમજતા હતા. તેથી શાંતિનિકેતનમાં વૃક્ષારોપણ અગત્યનું પર્વ તરીકે જ મનાતું. તે દિવસે આશ્રમનું વાતાવરણ વૃક્ષાદિને લગતાં ગીતોથી ગૂંજી ઊઠતું. અને વૃક્ષારોપણ પણ વિધિસર થતું. આખો પ્રસંગ આનંદમય, મંગળમય પર્વ સમાન, ઊજવાતો હતો. એ જ રીતે આપણે પણ વૃક્ષારોપણને રાષ્ટ્રીય પર્વ તરીકે અપનાવીએ તેમ જ એટલા જ આનંદ અને ઉલ્લાસથી ઊજવીએ તો આપણને લાભદાયી આ કાર્યને વેગ મળશે અને એ દેશવ્યાપી ચર્ધ શકશે.

* * * *

એક વખત હજારત મહંમદ પેગંબર સાહેબ નદીમાં નાહતા હતા. તેવામાં તેમણે એક વીંછીને પાણીમાં તણાવે જતો જોયો. એ બાપડે તરફડિયાં મારતો હતો. પેગંબર સાહેબને ક્યા આવી. તેમણે પેલા તણાતા વીંછીને હાથમાં લઈ બહાર કાઢવા માંડ્યો. ત્યાં તો વીંછીએ તેમને ડાબે માર્યો ને પાછો પાણીમાં પડી તણાવા લાગ્યો.

મહંમદ સાહેબનું હૈયું ક્યાણુ હતું. હાથ પર વીંછી કરડ્યો હતો તોયે વીંછીના વિચારમાં પોતાની એ વેદના ભૂલી ગયા. તેમણે ફરીને વીંછીને કાઢવા માંડ્યો. ફરીને પાછો વીંછી એમને કરડ્યો અને પાણીમાં પડ્યો.

ખીજા ડાબની પણ ક્યાણુ પેગંબર સાહેબ પર અસર ન થઈ. તેમણે ત્રીજી વાર પેલા મરવા પડેલા વીંછીને કાઢવા પ્રયત્ન કર્યો.

આ બધું એક બાઈ કિનારે બેસા બેસા જોતા હતા. તે બોલ્યા : ‘અરે, મહંમદ સાહેબ, આ દુષ્ટ પોતાની દુષ્ટતા છોડતો નથી. બલાઈને બદલો ગૂરાઈથી આપે છે. એ દુષ્ટને મરવા દો ને !’

પેગંબર સાહેબ શાંતિથી બોલ્યા : ‘એ એની દુષ્ટતા નથી ચૂકતો તો પછી હું મારી બલાઈ કેમ ચૂકું ?’

મણિકા - ૨ જો - સત્ય

સકલન ક્તાં : બી. ચંદુલાલ બ. પટેલ

જો મારે કેવળ સિદ્ધાંતોનું એટલે તત્ત્વોનું જ વર્ણન કરવાનું હોય તો આત્મ-કથા હું ન જ લખું. પણ મારે તો તેના ઉપર રસાયેલા કાવ્યોના ઇતિહાસ આપવાનો છે, અને તેથી જ એ આ પ્રયત્નને 'સત્યના પ્રયોગો' એવું પહેલું નામ આપેલું છે. આખા સત્યથી ભિન્ન મનાતા અહિંમા, બ્રહ્મચર્ય ઇત્યાદિ નિયમોના પ્રયોગો પણ આવી જશે. પણ મારે મન સત્ય જ સર્વોપરી છે અને તેમાં અગણિત વસ્તુઓના સમાવેશ થઈ જાય છે. આ સત્ય તે સ્થૂલ-વાચાનું-સત્ય નહિ. આ તો જેમ વાચાનું તેમ વિચારનું પણ ખરું. આ સત્ય તે આપણે કેરેક્ટર સત્ય જ નહિ, પણ સ્વતંત્ર ચિરંમયી સત્ય, એટલે પરમેશ્વર જ.

મારે તો આત્મકથાને જહાને સત્યના મે જો અનેક પ્રયોગો કરેલા છે તેની કથા લખવી છે. મારા બધા પ્રયોગોનો સમુદાય પ્રજાની પાસે હોય તો તે લાભદાયી થઈ પડે એમ હું માનું છું. અથવા કહો કે એવો મને મોહ છે. મારા સત્યના આ પ્રયોગો

વિશે હું કોઈ પણ પ્રકારની સંપૂર્ણતા આપે પતો જ નથી. વિજ્ઞાનશાસ્ત્રી જેમ પોતાના પ્રયોગો અવિશ્ય નિયમસર, વિચારપૂર્વક અને ઝીણવટથી કરે છે, છતાં તેમાંથી નીપ જાવેલા પરિણામોને તે ઉવટના ગણાવતો નથી, અથવા તો એ એના સાચા જ પરિણામ છે એ વિશ્વેશ્વર સાચક નહિ તો તટસ્થ રહે છે; તેવો જ મારા પ્રયોગોને વિશે મારે કહે છે એ ખૂબ આત્મનિરીક્ષણ કર્યું છે, એકે-એક જાવને તપાસ્યો છે, તેનું પૃથક્કરણ કર્યું છે, પણ તેમાંથી નીપજેલાં પરિણામ એ સહુને સાદુ ઉવટનાં જ છે, એ ખરાં છે અથવા તો એ જ ખરાં છે, એવો કહેવો હું કોઈ દિવસ કરવા ઇચ્છતો નથી હો, એક કહેવો હું અવશ્ય કરું છું કે મારી દૃષ્ટિએ એ ખરાં છે, અને અત્યારે તો ઉવટનાં જેવાં લાગે છે.

હું અસરકારક માનનારો છું કે, સત્યનું એવન કરનારની આગળ આખા જગતની સમૃદ્ધિ ખરી થાય છે ને તે ઇશ્વરનો સાક્ષાત્કાર કરે છે.

શુરુઆ શબ્દો આત્માસન આપતા હોય
એમ કાને અથકાય છે :

“મરણનો આપણને સૌને ભય લાગે છે.
પરંતુ જીવન અને મરણ બંને પ્રકૃતિની મોટી
સેટ છે. દિવસ અને રાત, બંનેમાં આનંદ છે.
દિવસે સૂર્ય હોય છે, તો રાતે ચંદ્ર, અગ-
ધિત તારાની શોભા પ્રસરેલી હોય છે. અમાસ
અને પૂર્ણિમા બંનેની આપણને જરૂર છે.
નાનું બાળક માતાનાં બંને સ્તનોમાંથી ભર-
પૂર રૂધ પીએ છે. જીવન અને મરણ એટલે
જગત-માતાનાં બે સ્તન જ છે. બંનેમાં
આનંદ છે. ”

એવા ઉચ્ચ આનંદમાં વિહાર કરનાર
શુરુઆ તો મદદ હવે એમનાં સરેમરણો
અને લખાણોથી જ આત્માસન મેળવવું રહ્યું.
મનમાં તો યાદ છે કે શુરુઆ સદેહે જીવવા
હોત તો કેવું સાડું થાત ? ત્યાં તો શુરુઆની
‘બાપુજી’ના ગોડ ગોપી’ (બાપુની વાતો)માંની
એક વાતનું સ્મરણ થાય છે :-

બાપુજીનાં કડુણ અવસાન પહેલાંની આ
વાત છે. મીરાબહેન દિલ્લી આવ્યાં હતાં.

“બાપુ, તમે ફરીકેશ એક વાર આવો ને ?

* * * * *

“કુ’ જીવનનો એક નમ્ર ઉપાસક છું, આજીજીજીનો સમગ્ર તંસાર સુખી ને
સમૃદ્ધ બને, જ્ઞાનવિજ્ઞાન સંપન્ન ને કળામય બને, સામર્થ્યસંપન્ન ને પ્રેમમય
બને એ જ એક મારી તાણાવેલી છે. મારું હાથનું અમર ગોલડું, મારા વિચારો
અમર મારી પ્રાર્થના એ બધું એક જ એમ માટે હોય છે. ” -સાને શુરુઆ

ગ્રાહકો નોંધવાના નવા સ્થળો :

શ્રી. દુલેરામ હરજોવિદાસ પારેખ,
‘નિર્મળ જીવન’
ધરણા રોડ,
નિલે-પારલે (વેસ્ટ)

શ્રી ટેલી રત્નુદ રેડિયો એજન્સી,
‘રૂબી એ-શન’
રોટર લેઈન પારસી બજાર,
મુંબઈ ૧.

ગાંધીજી-પુત્ર તરીકે [અનુ. ૫૪ ૧૩૪થી ચાલુ] તેમની ઇચ્છા તો એવી હતી કે પિતાની છેલ્લી ઘડી સુધી સેવા કરી અવરની આશિષ પ્રાપ્ત કરુ પરંતુ તે વસ્તુ તેમના જાન્યમા નહોતી. છેલ્લી વખતે પિતાજીની સેવા કરવામા તેઓ હાજર નહોતા રહી શક્યા તે વસ્તુ તેમને જીવનભર સાલ્યા કરતી હતી.

પિતાજીની સેવામા ગાંધીજી, તેમના બા અને નોકર ત્રણે જણ હાજર રહેતા હતા. ગાંધીજી નર્સનું કામ કરતા હતા. પિતાજીનો ઘા ધોતા હતા, તેમા ડવા નાખતા હતા અને મલમ લગાડવાનો હોય ત્યારે મલમ પણ લગાડતા હતા. ઘેર ડવા તૈયાર કરવાની હોય ત્યારે તે તૈયાર કરવાનું કામ ગાંધીજીને માથે રહેતું હતું. રાત્રે પગચાળી કરતા અને પિતાજી રજા આપે ત્યારે સૂઈ જતા હતા. ગાંધીજીને પિતાજીની સેવા કરવાનું કામ અતિશય પ્રિય હતું. સેવા કરવાનું કામ તેઓ ચૂક્યા હોય એવું કદી બન્યું નથી. નિરાશનો અને ખાવાપીવાનો સમય બાક કરતા બીજા વખત ગાંધીજીને પિતાજીની સેવામા જતા હતા. તેઓ અજાણ કરવાનો પોતાનો ધર્મ સમજતા હતા અને તેના કરતા પણ વધારે માતાપિતાની કાળિને ધર્મ સમજતા હતા. બાલ્યાવસ્થાથી જ અવજી ગાંધીજીને આદર્શ યાદ પડ્યો હતો.

ધીરે ધીરે પિતાજીની આદર્શ વધતી ગઈ. વૈદોએ પોતાના લેપ અજમાવ્યા ને હકીમોએ પોતાની ડવા અજમાવી સામાન્ય ઘરગથ્થુ ડવાઓ પણ કરી છતાંય કરાથી ફેર પડ્યો નહીં. ઠાકતરે શસ્ત્રક્રિયા કરવાનું સૂચવ્યું પણ તે પસંદ પડ્યું નહીં. ધીરે ધીરે પિતાજીને પણ લાગ્યું કે હું વધારે જીવી શકીશ નહીં. નળગાઈ વખતે ગઈ અને ફરેક ક્રિયા બિજાનામા જ કરવી પડે એવી પરિસ્થિતિ બની પહોંચી. છેવટ

સુધી પિતાજીએ ફરેક ક્રિયા બિજાનામા કરવાનો વિરોધ ઉઠાવ્યા ને પરિશ્રમ કરવાનો આગ્રહ રાખ્યો. વૈષ્ણવ ધર્મનું એ આગ્રહ શાસન છે. પિતાજી સ્નાનાદિ માટે બિજાનાનો ત્યાગ કરવાનો આગ્રહ રાખતા હતા એ નેઈને ગાંધીજી મનમા ને મનમા સ્તુતિ કર્યા કરતા હતા.

અવસાનની ઘોર રાત્રિ નજીક આવી ગાંધીજીના કાંકા પણ પિતાજીની પાસે હાજર રહેતા હતા. કાકા આખો દિવસ પિતાજી પાસે બેસતા હતા અને રાત્રે બધાને સૂવા જવાની રજા આપી બિજાના પાસે જ સૂઈ જતા હતા. કેઈને ખ્યાલ નહોતો કે આ રાત્રિ આખરી નીવડશે. બધા તો સદાચ રહ્યા કરતો હતો. ગાંધીજી શતના સાડા દસ કે અગિયાર વાગ્યા સુધી પગચાળી કરતા હતા. તેમના કાંકાએ તેમને રજા આપી અને તેઓ રાજી થતા શયનગૃહમા યાત્ર્યા ગયા. પાંચ સાત મિનિટમા નોકરે આવીને ખબર આપી કે બાપુ બહુ બિમાર છે. બહુ બિમારનો અર્થ ગાંધીજી વસત જ સમજી ગયા. જઈને જોયું તો પિતાજી મરણ પામ્યા હતા. તેઓ પોતાની વિષય વાસ નાને કારણે છેલ્લી વખતે પાસે રહી ન શક્યા તેથી તેમનું પિતૃભક્ત હૃદય રડી ઊઠ્યું.

ગાંધીજીને એટલો પિતા પ્રત્યે પ્રેમ હતો તેટલો જ પ્રેમ માતા પ્રત્યે પણ હતો. તેમની માતા-સરકારી અને ધાર્મિક હતા. તેમને જોઈું તત્ત હતું કે સૂરજને જોયા પછી જ ખાણુ ચોખાસામા વાદળને કારણે સૂર્ય દેખાય નહીં. એટલે તેમને કેટલીક વાર જમ્યા રહેતું પડતું હતું. ગાંધીજીને પોતાની બા બૂખ્યા રહે તે ગમત નહોતું. આથી અગાડીમા જઈને જોયા કરે અને સૂર્ય દેખાય એટલે જૂમ મારે માતા ડોડતી ડોડતી આવે એટલામા તો સૂર્ય હકાઈ જાય.

ગાંધીજી વિલાયત જવાના હોય છે તે વખતે તેઓ માતા પાસે રજા લેવા માટે બંધ છે. પણ માતાને 'મોકલવાનું' મન થયું નહીં. માતાએ તપાસ શરૂ કરી. કોઈ કહે જીવાનિયા વિલાયતમાં લઈવઠી બંધ છે, કોઈ કહે તેઓ માંસાહાર કરે છે, કોઈ કહે ઠાડું વિના ન જ ચાલે. માતાએ આ બધી વસ્તુઓ ગાંધીજીને સમજાવી. ગાંધીજીએ કહ્યું, 'પણ હું મારો વિશ્વાસ નહીં રાખે? હું તને છેલ્લીશ નહીં. સોગમ ખાઈને કહું છું કે એ ત્રણે વસ્તુથી હું બચીશ.'

માતાએ કહ્યું, "અને તારો વિશ્વાસ છે પણ દૂર દેશમાં કેમ થાય? મારી તો અક્ષલ કામ કરતી નથી. હું બેચરલ સ્વામીને પૂછી બેઠીશ." બેચરલ સ્વામીએ માતાની સમસ્ય પ્રતિજ્ઞા લેવડાવી કે માંસ, મદિરા અને સ્ત્રી સંજયી દૂર રહેવું. આ ત્રણે પ્રતિજ્ઞા માતા પાસે લઈને ગાંધીજી બંધ છે. અને છેવટ સુધી તે પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરે છે.

"તમેય માતા ચ પિતા તમેય
તમેય જ્ઞાતા ચ સખા તમેય."

* * * * *

"હાલમાં ચાલતાં પણ પોતે ભક્તિ કરે છે તે બીજાને ભક્તિ શીખવે છે.

હૃદયનમાં સત્ય આચરવાથી બધા અર્થ સરે છે." બાપુના આશીર્વાદ.

તમેય વિદ્યા દ્રવિષ્ટ તમેય
તમેય દેવ મમ સર્વ દેવમ્ ॥"

આ રીતે ગાંધીજી માતા પિતા પ્રત્યે અનન્ય ભક્તિ, રાખતા હતા.

ગાંધીજી તેમના માતાપિતાના તો સાચા પુત્ર હતા જ પણ સાથે સાથે તે પોતાની ભારત માતાને પણ જુલ્યા નથી. ભારત માતા પરદેશીઓની બેડીમાં જકડાયેલી હતી. શરીર પાતણું યઈ ગયું હતું. વાળ વિખરાયેલા ને તેલ વગરના હતા. માથા પર મુઠદ નહોતો. અને આંખમાં આંસુ હતાં. ક્યો સાચો પુત્ર પોતાની માતાની આવી દશા બોઈ શકે? ગાંધીજીને આ દશા બોઈ ખૂબ દુઃખ થયું અને પોતાની માતાને આવી દુષ્ટી દશામાંથી મુક્ત કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. પોતાના સંતત પ્રયત્નથી, સ્વાગથી અને આત્મનિષ્ઠાથી પોતાની માતાને ગાંધીજીએ ફરી વાર સમૃદ્ધ અને આબાદ બનાવી. અને માતાને માટે પોતાનો પ્રાણ અર્પણ કરીને તેઓ ભારત માતાના સાચા પુત્ર બન્યા.

અનુક્રમશિકા

	પૃષ્ઠ
૧ તપ પૂત આદર્શ ગાંધીજી ૧૧૭	
૨ સાંતિનિકેતનનાં બંજનો ૧૧૮	
૩ નામનો, મદિરા નીલા ગાંધી ૧૧૯	
૪ બાપુદેવ સને ગુરુજી ... મુકુલભાઈ ૧૨૧	
૫ ગુરુ-ગાંધી ... ગુરુદાસ મલિક ૧૨૩	
૬ કુબર છે, કુબર છે શુભાનંદાસ જોડર ૧૨૫	
૭ બાપુના પત્ને ... ગોપીજી ૧૨૯	

	પૃષ્ઠ
૮ બહેનો વચ્ચે ... નાયજી ૧૩૧	
૯ ગાંધીજી-પુત્ર તરીકે નિમજાનદેન યાદ ૧૩૩	
૧૦ જાળકિના બાપુ ... મુકુલભાઈ ૧૩૭	
૧૧ વૈશાખ પાવુ ... મુ. ક. ૧૩૯	
૧૨ ગાંધી માળા ... ચંદુલાલ જ. પટેલ ૧૪૧	
૧૩ ઊડો બ્રહ્માસ ... વિનોબાજી ...	
૧૪ આ માસની જન્મી ... સાયેન બીસી ...	

ગાંડો અભ્યાસ

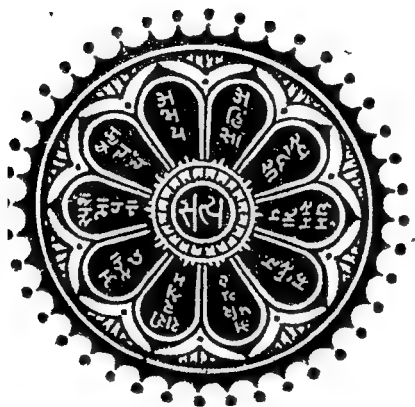
અભ્યાસમા લભાઈ પહોંચાઈનું મહત્વ નથી, ગાંડાશુનું મહત્વ છે વામા વખત સુધી કંઠાકાના કલાક જાતજાતના વિષયોનો અભ્યાસ કરના રહેવું એને હું સાબોપહેળો અભ્યાસ કહું છું સમાધિમા ખેડા હોઈએ તેમ દાજ થોડા વખત કોઈ નક્કી કરેલા વિષયનો અભ્યાસ કરવો એને હું ગાંડો અભ્યાસ કહું છું હસબર કલાક જીવીએ, પણ આખો વખત વડકડિયા મારતા હોઈએ અને સ્વપ્નો આભા કરતા હોય તો એવી જીવથી આરામ ન મળે. એવી જીવદુ, પાચ છ કલાક જીવીએ, ને એ જીવ સ્વપ્ના વિનાની ને ગાઠ હોય તો એટલી જીવથી ધૂરેધૂરે આરામ મળે અભ્યાસનું પણ એવું જ છે સમાધિ એ અભ્યાસનું સુખ્ય તત્વ છે

સમાધિયુક્ત ગાંડો અભ્યાસ વિના જ્ઞાન ન સભને લાગે. ચોડા અભ્યાસ ઘણે ભાગે આભાસાત્મક હોય છે અને તેમા શક્તિ વેડકાય છે તે જુદું અનેક વિષયો પર અને અનેક પોથીના થોથા વાચા કરવાથી કરો. લાભ થતો નથી અભ્યાસ વઢે પ્રજ્ઞ સ્વતંત્ર અને પ્રતિભાશાળી થવી જોઈએ જુદીને નવી નવી કૃપળે કૃત્યા કરે એવું નામ પ્રતિભા નવી કંપના, નવો ઉત્સાહ, નવી શોધ, નવી સ્ફૂર્તિ એ બધા પ્રતિભાના લક્ષણ છે આ પ્રતિભા હજવાબધ પોથાના વચનથી અચૂક મરી જાય

વર્તમાન જીવનને માટે જે કુર્મયોગ અચરવો જરૂરી હોય તેને માટે પૂરતો વખત કાઢી જે કોઈ અભ્યાસ કરવાનો હોય તે કરવો જોઈએ નહીં તો ભાવી જીવનની આશાએ વર્તમાન કાગમા મોત વહોરી દેવા જેવું થાય શરીર પર કેટલો ભરોસો રાખવા જેવો છે તેનો અનુભવ કરેક આજુસને નિત્ય થય છે ભગવન આપણામા કહેને કઈ ખેડ રાખે છે એ તેની આપણા પર આધાર કૃપા ॥ એ ખોડના જા નને લીધે આપણે જાત્રત રહીશું એવી તેની અપેક્ષા હોય ॥

રેખા જેમ જે ગિન્દુઓથી નિશ્ચિત બને છે તેમ જીવનનો માર્ગ પાડુ જે ગિન્દુઓથી નિશ્ચિત બને છે આપણે કથા છીએ એ પહેલું ગિન્દુ અને આપણે કથા જવાનું એ બીજું ગિન્દુ આ જે ગિન્દુઓ નક્કી કર્યા એટલે જીવનની દિશા નક્કી થઈ જાય છે. આ દિશા ધ્યાનમા લીધે વિના જમે ત્યા અટકવા કરવાથી મજબૂ કંપાતી નથી.

ટુકથા અ પ માત્ર સાત્ત્વ, સમાધિ, કરાવકાશ અને નિશ્ચિત દિશા એ છોડ અભ્યાસનું સૂત્ર છે — વિનો માત્ર જીવનદષ્ટિ માથી

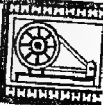

આપણે બધાને
 દિન ગાળીને જોઈ
 વરતી પોતાના દિન
 મારી જાય ત્યારે
 શાક મહા બધાને દિન
 ગાળી જોઈ તો જાણ
 નિત્ય રાક્ષિ રહે

૧૯૫૫ ૫મી બેલી
 ૩૨

પરિણામ

સંસ્કૃત ગ્રંથો

ધ્યારાબાપુ

૬

આ માસિકમાં મુખ્યત્વે ગાંધીજીના તત્વ-
જ્ઞાનના અભ્યાસીઓના લેખો, સંસ્મરણો,
ગાંધીજી તથા ગુરુદેવની વિચારસરણીનો સમ-
ન્વય કરી બંને ઉપાસકોની આખરી ધ્યેયની
સાધનાના મનનીય લેખો, ધર્મ, કળા અને સંસ્કૃ-
તિનું સાહિત્ય, ગાંધીજીનાં અમૂલ્ય અપ્રગટ પત્રો,
છબીઓ, ચિત્રો તેમ જ આપણાં રોજિંદાં જીવનના
પ્રશ્નોને ચર્ચાતી ણોધક વાર્તાઓ ઇત્યાદિ વિભાગો
દ્વારા ધ્યેયલક્ષી સામગ્રી આપવામાં આવશે.

વ્યવસ્થા :-

આ માસિક દર મહિનાની ૩૦મી તારીખે
પ્રસિદ્ધ થાય છે. એટલે તે મહિનાનો અંક આહુ
મહિનાની પહેલી અથવા બીજી તારીખે મળશે.

પ્રગટ તારીખ પછી દર દિવસમાં અંક
ન મળે તો ટપાલમાં તપાસ કર્યા પછી જ
કાર્યાલયને જણાવવું. આહુકોએ પત્રવ્યવહાર
કરતી વખતે પોતાનો આહુક નબર અવશ્ય
જણાવવા વિનંતી છે.

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૬૭ છે. પરદેશ માટે
શિલિંગ ૧૨૭ છે. તે કાર્યાલયને સરનામે
મનીઓર્ડરથી મોકલવું.

પ્રથમ અંકથી આહુક યલું આવશ્યક છે. જ્યાં
મુધી સિલકમાં હશે ત્યાં મુધી પાછલા અંકો
મળશે. લખાણ, પ. એ. ડી. એ. હતાં. પ. એ. ડી.
કુપન પર પૂરું ઠેકાણું વગેરે સ્પષ્ટ લખવું.

એક અંકના બાર આના મળેથી નમૂનાનો
અંક મોકલી અપાશે.

આહુકો નોંધવાનાં સ્થળો :-

- (૧) શ્રીમતી તારાલક્ષ્મી ત્રિવેદી
આનંદ તરંગ પર્લુકુટી, વડોદરા

“ધ્યારાબાપુ” કાર્યાલય, રૂપાવતન, ૪૫, નંદુર રોડ, વિલેપારગે મુંબઈ ૨૮

- (૨) ઈન્દ્રધનુ,

મિશન રોડ, અમદાવાદ

- (૩) શ્રી. ચીમનલાલ તમાકુવાલા, વસી
તમાકુવાલા એન્ડ સન્સ, બુરાનપુરી,
ભાગોળ, સુરત

- (૪) શ્રી. મનમુખલાલ બદવજી ગાંધી,
૩૬, નાગદેવી કોસ લેઇન, મુંબઈ

- (૫) શ્રી. ગીરધરલાલ હામોદરદાસ લિમિટેડ,
રીડરોડ, પોલીસથોડીની સામે, અમદાવાદ

- (૬) શ્રી. રામકૃષ્ણ બાબુજી,
તિલક ચોક, સોલાપુર

- (૭) એન. એમ. ત્રિપાઠી સિંઠ

૧૬૪, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ

- (૮) શ્રી. વ્યવસ્થાપક, ખાદી ભંડાર, આણંદ,

- (૯) શ્રી. આર. આર. શેઠની કુઠો
કેશવળાંગ, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ

- (૧૦) શ્રી. આધવજી શીવજી જોષી,
૨૩૩-૩૫, ભાત બબર, મુંબઈ ૬

- (૧૧) શ્રી ટેલી ફર્યુટ રેડિયો એજન્સી,
‘ટૂથી મેન્શન’
રોડ લેઇન પારસી બબર, મુંબઈ ૧.

- (૧૨) શ્રી. રમણીકલાલ મેઘાણી,

૧૪, અમરતલા સ્ટ્રીટ, કલકત્તા

પંદરમાં “ધ્યારાબાપુ” લગભગ
નીચેનાં સ્થળોએ ભરી શકાશે.

- (૧) શ્રી. પ્રભુદાસ જી. વજરીઆ,
પો. જો. નં. ૧૨૬, નંદેશી, કેન્યા કોલોની

- (૨) શ્રી. રતીલાલ પાલા, લોરેન્સો મારકવીમ,
પો. જો. નં. ૧૨૮૭, [પો. ઈ. આ.]

- (૩) શ્રી. અમૃતલાલ ચોરા,
પો. જો. નં. ૧૬૦, કમ્પાસા [મુગાન્ડા]

પ્રકાશક અને મુદ્રક, ખીરેન ગાંધી “ધ્યારાબાપુ” મુદ્રણાલય, નંદુર રોડ, વિલેપારગે

એક કરે છે ભાસો, નિહુર
એક કરે છે ભાસો ।
એમનિ કરે હઠયે મોર
તીવ્ર રહન જવાસો ।

હે કુર ભગવાન, તમે આ ઠીક કર્યું છે કે મારા હઠયને કુ:ખની
તીવ્ર આગે લગાડી છે.

આમાર એ કૂપ ના પોડાસે
ગન્ય કિયું નાહિ કાસે
આમાર એ દીપ ના જગાડાસે
રૂપ ના કિયું આસો ।

મારા કૂપને તમે બાળો નહિ તો તેમાંથી સુવાસ નીકળે નહિ; મારા
દીવો તમે સળગાવો નહિ તો તે પ્રકાશ આપે નહિ

જાળ ન થાકે અવ્યતને
એ ચિત્ત આમાર
બાધાસે જે પરમ તવ
સેધ તો પુરસ્કાર ।

મારું મન જડ જેવું થઈ ગયું હોય ત્યારે એના ઉપર પ્રેમના ધા
કરીને તમે એને જગાડો છો તે તમારી કૃપા છે

અન્નકારે માદિ લાગે ।
ચોખે તોમાષ દેખિ ના લે ।
વજ્રે તોડો આયુન કરે
આમાર જલ કાસે ।

અસાનના અન્નકારમાં હું તમને દેખવા ચામતો નથી, એ અન્નકારે
ઉપર વજ્ર ધાત કરીને અજવાળું કરે

દે. વા.

આ ગીતનું મૂળ જગન્નાથી સતીશ્વર દાસજીએ લખી ચોકકું દવું લેખતા હું અધીકૃત.

શ્રી રામનારાયણ ના. પાઠક

જૂના લોકસતોના ભજનો દિવસે દિવસે
ઘોઘાં સંભળાય છે ભજનોને પણ સીનેમાના
ઢાળામાં ઢાળવાના પ્રયાસો થઈ રહ્યા છે આવા
કાળમાંયે કોઈ કોઈ વાર આપણા કાન ઉપર
એવાં ભજનોની એકાદ બે કડી ધીમા અવાજે
'અથડાય છે આજના પોઘાટ વચ્ચે પણ
એ સુર આપણને હઠોળીને જગાડવાનો
પ્રયાસ કરે છે

ચાલતી ગાડીએ એક વાર એવા જ એક
મેરક ભજનની હીટીએ કાને પડી

“સતો ભાઈ, જીવડાની જાતના કરો,
તારા રે જીવડાને ભોમમ સામઘો.”

ઝડપી બનતી જતી મેઈલ ગાડીના
પમથમાટમાં અને વધતી જતી ઢોડધાનવાગા
લોકોના ભારે ઘોઘાટમાં,
ભજનિકનો સુર પૂરો
સંભળાતો ન હતો માત્ર
મુવપક વારવાર રતાતું હોઈ
સ્પષ્ટ સંભળાતું હતું :

“સતો ભાઈ,
જીવડાની જાતના કરો,
તારા રે જીવડાને
ભોમમ સામઘો.”

પણ જીવડાનું, આત્માનું,
મ જીસાઈનું, શી રીતે
જાતન કર્યું? આ કડબું
કાળમાં જીવડાનું જાતન કરવા શીલની દાલ

શી રીતે મઢવી? નીતિ કવચ શી રીતે પ્રાપ્ત
કર્યું? શીલ સાચવવાનો માર્ગ કોણ બતાવે?
આ પ્રશ્ન ઊઠ્યો તેવો જ એનો જવાબ આવ્યો :

“ભોમિયા હસે તે ભોમ બતાવશે.”

લોકસતના હૃદયમાં નવાભાવિક રીતે
નીકળેલો આ કઠિન કોયડાનો મારો સરગ
ઉઠેલ નોખી લેવા નોઘપોથી કાઢી પોથી દધાડ
તા જ પૂ બાપુનું એક વાચનામૃત નીકળ્યું,
એમા ભોમિયો ફાણ એનો જવાબ હતો !

“ભગવાન એટલે કે સત્ય
એ જ આપણો ભોમિયો.”

“સત્ય સ્વાભાવિક ન થઈ જાય ત્યાં
મુખી જીવન કડબું લાગે છે અને નિરાશાનો
અનુભવ થાય છે પણ જે વ્યક્તિ પૂર્ણ સત્યમય
થઈ જાય છે તેને માટે
નિરાશાજેવી વસ્તુ જ નથી,
પછી તો એનામાં સત્ય
પ્રકાયે છે અને તેના સમગ્ર
જીવનને અજવાળે છે !”

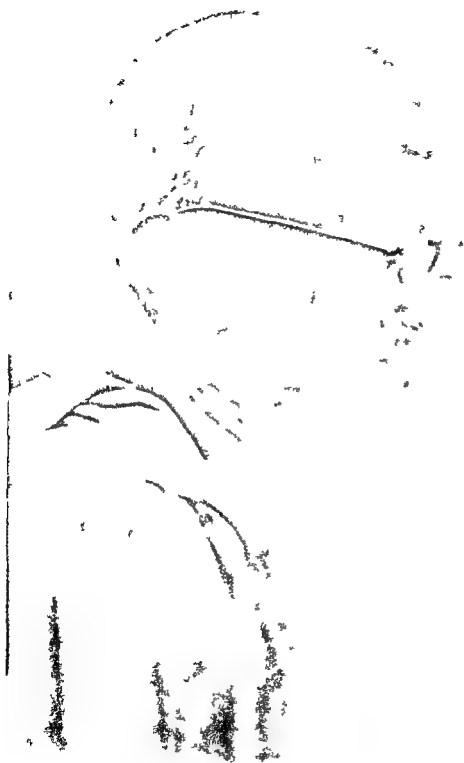
કબીર માહેબે પણ એ જ
વસ્તુ પોતાના ભજનોના
અંતમાં મુંડી મૂટીને કહી છે :

“કહન કબીર
મુને ભાઈ સાધો,
સત ગુરુ નામ
ધિકાના હૈ.”

“સત્ય એ જ ગુરુ એટલે કે ભોમિયો.”

“તમારો અતરનો નાદ તમને જે કહે તે જ સત્ય છે, જે લોકો અજાન રીતે મત્વને પ્રચરસ્વરૂપ
માની તેવી શોધમાં મડે છે તેમજે અનેકવિધ પ્રતો જાગવાની લેણ છે તમારે અજાન અતરમાં તમને દોષ,
તેનું બિંદુ જતી તેમા એકાદર થઈ જતું દોષ, ને તમારે અજાન અંકાર હાડી રાત્ર બનતું બોધે”

રાખાપુ”

ngl 1]

‘ હચમોચને તેની ગમ્મિ ઉપનાય નથી લાગતો ’

{ By Salve II }

ભારતીય

ઉદ્ધરેદાત્મનાત્માનમ્

[ગાંધીજી અને સુરેન્દ્રની સ્નનસાધનાનું અનુશીલન કરતું મારિકા]

૧૬ ૩

૩૦ જુલાઈ-૧૯૫૦

અંક ૬

અચર્ય મંદી

ઈશ્વરથી હૃસ્તીને સારું બુદ્ધિની પાસે પ્રમાણ માગે તે કયાથી મળે? કેમ કે ઈશ્વર એ બુદ્ધિથી પર છે બુદ્ધિથી આગળ કંઈ નથી એમ ભો કહે તો સુરકેલી આવે છે ખરી બુદ્ધિને સર્વોત્તમ પદ આપી દઈએ તો આપણે બહુ સુરકેલીમા આવી પડીએ છીએ આપણે પોતાનો જીવ કે આત્મા એ પોતે જ બુદ્ધિથી પર છે તેનું અસ્તિત્વ મિટ્ટ કરવાને સારું બુદ્ધિના પ્રયોગો થયા છે તે તો ઈશ્વરને વિષે પણ કહી શકાય પણ જેણે આત્માને અને ઈશ્વરને બુદ્ધિથી જ જાણ્યો છે તેણે કાઈ જ જાણ્યું નથી બુદ્ધિ જાણે એક કાગે જ્ઞાન મેળવવામા મદદ માર થઈ હોય, પણ જે મજસ ત્યા અટકી જાય છે તે આત્મજ્ઞ નહીં હોય તો મુક્ત ઉઠાવી નથી શકે તો જેમ કોઈ અનાજ ખાવાના ફાયદા બુદ્ધિથી જાણે તે અનાજ ખાવાથી થતા ફાયદાને નથી ઉઠાવી શકે તો તેમ આત્મા કે ઈશ્વર જાણવાની વસ્તુ નથી તે પોતે જાણનાર છે અને તેથી જ તે બુદ્ધિથી પર છે ઈશ્વરને જોગખવાના બે ટપા છે. પહેલો

ટપા એક અને બીજો અને ૨ વે. ટપા તેમથી થતું અનુભવ જ્ઞાન. જુનિ યાના પોતામા મોટા શિક્ષકો પોતાના અનુભવની સાક્ષી પૂરી છે અને જેને જુનિયામા મૂરખ ગણીને કાઠી નાખીએ તેઓએ પણ પોતાની સદ્ગુણો પુરાવે આપ્યો છે એની સદ્ગુણો ઉપર આપણે આપણી સદ્ગુણો રચીએ તો કેટકે દિવસ અનુભવ પણ મેળવશું એક માણસ જીવનને આગેથી જુલો, પણ બહેરા હોવાથી કાઈ સાંભળે નહીં અને પછી કહે કે મેં એને સાંભળ્યો નથી, તો એ જરામર નથી એમ જ બુદ્ધિથી ઈશ્વરને નથી જોગખી શકે તો એ વાક્ય અજ્ઞાન સૂચક છે સાંભળવું એ જેમ આખનો વિષય નથી તેમ ઈશ્વરને જોગખવો એ ઈશ્વરને કે બુદ્ધિને વિષય નથી એને સારું નોખી શકિત જોઈએ અને તે અચર્ય

સદ્ગુણો બુદ્ધિને કાણે કાણે જમાવી શકાય છે એમ આપણે જોશું છે ખરી સદ્ગુણો જમાવી શકે એવો મારી આજ જગી પૃથ્વીના પદ ઉપર જેવામા આવ્યો જ નથી

ગાંધીજી

“હું નાવિક, અમને પેલે પાર લઈ જા.”
રમિ કહેલાં તત્ત્વવેત્તા વિનમ્ર પુરુષ રહેતો
હતો ત્યાં જવાને તૈયાર થયેલા યાત્રિક-વૃન્દે કહ્યું.

“શું કહ્યું ? તમે પાગલ તો નથી થઈ
ગયા ?” નાવિકે ઉત્તર આપ્યો, “આવી
તોફાની રાતે તમે ત્યાં જવા માગો છો ?”

“હા, કારણ કે ઈબ્રીને કોઈ માર્ગ નથી.
અમારા પ્રભુને અમે વચન આપ્યું છે કે
આપને અમે જોમને મળીશું.” યાત્રિકોના
પુરોગામીએ કહ્યું.

“હા, જો તમે દૃઢ મનના અને બળ-
વાન હોજવાળા હોવ, તો તમારે માટે હોડીને
તરતી મૂકું.” નાવિકે જોડ્યો.

યાત્રિકો હોડીમાં બેઠા અને નાવિકે
સુકાન હાથમાં લીધું.

આકાશ કેદમાં ગજડવા લાગ્યું અને
વિજળીએ પોતાના વાળખા મારવા માંડ્યા.
અધક્ષરપૂર્ણ અંઝાવાતો મોજાઓને ઉછાળ્યાં.
યાત્રિકોનાં હૈયાં ભયથી ધ્રુજ્યાં; અને તેઓનાં
સુખમાં દુઃખથી ફીકાં પડી ગયાં.

ફિનારે પોતાની હોડીઓને મજબૂતપણે
લેંગરેલી હતી એવા નાવિકો યાત્રિકોના વૃન્દને
સામે પાર લઈ જતા નાવિકને બચે સાદે
કહેવા લાગ્યા કે આ ભય અને પ્રથંડ તોફા-
નની સામે બાધ લીધવાનું છેડી દે અને પાછો
ફર. બધા યાત્રિકો નાવિકને કરગરીને કહેવા
લાગ્યા કે એના સાથીઓની વિનંતી અને શિષ્ટા-
મણને સાંભળ. પણ એણે ગણકાયું જ નહીં.

“હવેસાં લો અને તમારામાં જેટલું બળ
હોય એટલાથી હોડીને હંકારો.” નાવિકે

આજ્ઞાવાહી સુરે એના કાફલાને કહ્યું. “અને
હું સુકાન હાથમાં લઈને બેશું.”

યાત્રિકોએ એવું કહ્યું માન્યું અને નૌકામાં
એક પછી હલેસું નકારું પડી રહ્યું નહીં.
અને જેમ જેમ મોજાઓ બચે બચે પ્રથંડ
અર્જનાં કરતાં બિછળવા લાગ્યાં, તેમ તેમ
તેઓનાં હૈયાં ઉત્કલાસમય આશાએ ભયમુક્ત
થવા લાગ્યાં. તેઓ પોતાના સ્નાયુઓમાં વહેતી
અપૂર્વ શક્તિને ભેઈ નવાઈ પામ્યા. અને
નાવિકે ગાન લલકાયું :

“ફિનારે બેઠાં સૌ બેઠા.

“તુફાન જાઓ જો ને !”

સૌ ભલે થરથર કંપે, થરથર કંપે.

એતો હું ભય જાણું ના,

માણું એ કંઈ તુફાન ના,

હિરણ્ય એ તો એના પ્રેમતણા.”

“નાવિકના એ ગીતના શુરોએ યાત્રિકોમાં
અજબ હિંમત પ્રેરી, અને પ્રયત્ન, સમજ-
શક્તિ અને આશાની ત્રિવિધ પ્રેરણાથી ટકી
રહી તેઓ ફિનારે પહોંચ્યા.

ફિનારે બેઠેલા માણસોમાંથી કેટલાકને
તેઓએ પૂછ્યું કે તે પવિત્ર પુરુષ ક્યાં રહે
છે તેઓ આ સર્વાંશ સાંભળીને નવાઈ પામ્યા.

“તમે આમ નવાઈ આ માટે પામો છો ?”
યાત્રિકોએ પૂછ્યું.

તેઓએ કહ્યું, “તમારા અજાનને લીધે.
તમારી એ તોફાની સફરમાં એ પવિત્ર પુરુષ
તમારી સાથે જ હતા.”

“શું તમે નાવિકને વિશે કહો છો ?”
તેઓએ આશ્ચર્યમુગ્ધ થઈ પૂછ્યું.

ફિનારે બેઠેલા માનવીએ માન ધારણ કરી
બેસા રહ્યા અને નાવિક કથાંશ દેખાડે નહીં.

[સંજના ના સાજ વધી]

શ્રી યુસુફ મહેરજીવીની જોડ તા માત્ર
યુવાનવદાય જ સમજી શકે યુસુફ મહેરજીવી
તો ધૈર્યનમૂનિ હતા માત્ર ૨૨ વર્ષની વયે
“આરાધાપુ”

એમણે યુવકનિ યુવાનો ઉપર કામચૂં કર્યું
હતુ અને આજ લગી એમના પ્રત્યેના પ્રેમમા
વૃદ્ધિ જ થતી ગઈ છે એમનો સૌજન્યશીલ

(૧૯૫૦) ૧૪૦

શ્રી ગુરુદયાન મનિયક

[ભરતની સંસ્કૃતિમાં સમયનુ માહત્ત્વ અશુદ્ધ છે જ્યાં બે નદીનો સમય થતે હોય છે એ સ્થળ તીર્થ બને છે એ સ્થળનું દર્શન મંગળમય ગુચિત્ર અને પાવનાભી બને છે ગાંધીજી અને શુરકેવ એ બંને મહા-વિજાંતના હિન્ન જીવનના સમયમાંથી જ સ્વતંત્ર ભારતનું ભવિષ્ય સૌરયતીન બન્યું. આ બંને મહાપુરુષના જીવનભિન્નપાને સમિધિન કરીએ એમાં જ આપણું શ્રદ્ધ છે]

‘આકાશના નેત્રન માણસના હૃદયમાં પ્રભુના આગમનનો એક રસ્તો છે.’

એક જર્મન દાર્શનિકે કહ્યું છે ‘I believe in two things the Starry heaven and the Moral Law (હું બે વસ્તુઓમાં વિશ્વાસ રાખું છું તારાકકિત આકાશમાં અને નૈતિક નિયમમાં) અને વિચાર કરતા એમ લાગે છે કે આ બંનેનો એકબીજા સાથે સ્પર્શ સબંધ છે કારણ કે કેટલીક વાર એમતમાં રાતે આકાશમાં ને તારા છે તે બેવાથી કંપનામાં માગે એક એવો જથ્થાસ માણસના મનમાં ઊતરે છે કે જે કાનૂન તારાઓની ગતિને કાળમાં રાખે છે તે જ કાનૂન માણસની આત્મિક અથવા આતરિક ગતિને પણ અશુદ્ધ રાખે છે

આ કારણને લીધે જ શુરકેવ અને ગાંધીજી આકાશદર્શનમાં રસ લેતા હતા કે કેમ એ ચોક્કસ કહેવું મુશ્કેલ છે પણ તેઓને ખુશી આપે અથવા દ્રવદર્શકત્વ દ્વારા તારાકકિત આકાશ બેવામાં બહુ જ આનંદ પડતો હતો હવે આનંદનું એક

કારણ એ પણ છે કે જે કઈ મહાન છે તેને એઈને જે આશ્ચર્યભાવ ધાય છે તેનો અનુભવ કરવો તાત્કાલિક જગતને એઈને એ આશ્ચર્યભાવનો અનુભવ બધાને જ ધાય છે અને એ કેઈને નથી થતો તો એમ જ સમજવું કે એના જીવન-વિકાસમાં કઈ ખામ ખામી અથવા અપૂર્ણતા રહેલી છે

આશ્ચર્યભાવ વશ થઈને માણસ એમ વિચારવા લાગે છે કે એને આ તારામંડળ રચ્યું છે તે કેવો કારીગર, કલાકાર હશે, એ કેવી મહાન શક્તિ પરાવરતા હશે, એ કેવી વિશાળ વિભૂતિ હશે, એને અત્યંત મુદ્દર મુદ્દિ સરજવામાં કેવો આનંદ આવ્યો હશે આ બધું હોવા છતાં તેણે પોતાને કેવી ખૂબીથી પોતાની કૃતિ પાછળ છુપાવી દીધો છે અને એની કૃતિમાં એ આટલી શાંતિ છે તો એ પોતે કેવો શાન હશે! એવી વિચાર ધારા માણસના મનમાં જકેવા માટે છે, તેથી તેના આનંદનો પાર જ રહેતો નથી એનું

‘આકાશબાપુ’

(૧૯૫૦) ૧૫૧

પ્રમાણ શું છે? માણસનું કપાળ એક અદ્ભુત
 ન્યૂનિથી *Genius* થઈ જાય છે. "The
 light that was never on sea or land"
 (ઈશ્વિ પર કે જમીન પર કદી જોવામાં ન
 આવ્યો હોય એવો પ્રકાશ.)

પણ વધારે આશ્ચર્યની વાત તો એ છે
 કે તે કક્ષા બાહ્ય જ્યોતિ નથી. એ તો
 મણુમના આત્માની આંતરિક જ્યોતિનો
 પ્રકાશ છે. તેનો આત્મા પરમાત્માનો એક
 અંશ છે. તેથી આકાશમાં જે તારાઓ છે તે
 પરમાત્માની આનંદ-માળાના મણકા છે.
 એવી રીતે આકાશદર્શન કરવાથી માણસ થોડા
 વખત માટે તો આત્મા અને પરમાત્માનો
 એક સંગમ જ બની જાય છે.

શુદ્ધેવ તો જ્યારે જ્યારે કોઈ કારણથી
 બહુ દુઃખી થતા ત્યારે સાંત્વના મેળવવા માટે
 તેઓ એકલા ખુલ્લા મેદાનમાં જઈને બેસતા
 અને લાંબા વખત સુધી આકાશના તારા
 તરફ જોઈ રહેતા. એવું કરવાથી તેમને ઘણી

વાર એમ લાગતું કે તેઓ જગતમાં એકલા
 નથી. તારાઓ તેમને સહાનુભૂતિ અને શક્તિ
 આપવા માટે હંમેશા માટે હાજર જ છે. અને
 બીજું એ કે તેઓ પોતાના દુઃખથી હેરાન
 થઈ પોતાને મોટું સ્વરૂપ આપે છે, પણ
 જ્યારે તેઓ તારામંડળને જુએ ત્યારે
 એમને એમ લાગે છે કે તેઓ પ્રભુના વિશાળ
 જગતમાં કેવળ એક નાનકડી વ્યક્તિ જ
 છે, જેનું દુઃખ અખિત મનુષ્યજાતિના સમગ્ર
 દુઃખના પ્રમાણમાં એક તલમાત્ર પણ નથી.

ગાંધીજી પણ હંમેશાં બહાર સૂતા હતા,
 એની પાછળ એવું જ કંઈક રહસ્ય છુપાયેલું
 હશે, કેાણ જાણે કેાણ જાણે તારાઓ મધ્યરાત્રે
 તેમના આત્માને છાનામાના શું ચે કહેતા હશે
 અને પ્રભુની પાસેથી કયું દાન-શાંતિ, સાત્વિક
 વિચાર, સાત્વિક વૃત્તિ વગેરે-તેમને આપતા
 હશે! સાચું કહીએ તો આકાશવલોકન
 માણસના હૃદયમાં પ્રભુના આગમનનો
 એક રસ્તો છે.

* * * * *

એક ભક્તને એક જ પુત્ર હતો. તે બહુ સુંદર, સુશીલ અને સહાયારી હતો.
 એક દિવસ અકસ્માત્ મરણ પામ્યો, ભક્તને આથી કરી ખેદ થયો નહીં, તેણે તો
 ભગવાનનો ઉપકાર માન્યો. લોકોએ તેના આ વિચિત્ર વ્યવહારથી આશ્ચર્ય પામતાં
 ભક્તને પૂછ્યું, "પાગલ! તારો એકનો એક દિકરો મરી ગયો તો અને તું હસી
 કેમ રહ્યો છે?" ભક્તે વિનયથી જવાબ આપ્યો, "ભાઈ, માલિકના બગીચામાં ખીલેલું
 સુંદર પુષ્પ માળી પોતાના માલિકને આપીને પ્રસન્ન થાય છે કે રડે છે? માત્ર તે કાંઈ
 જ નહીં. સર્વ કંઈ પ્રભુનું જ છે. થોડા સમયને માટે તેમની એક વસ્તુ મારી
 સાંભાળમાં હતી તેથી હું તેનું ઇગર-બળથી રક્ષણ કરું એ માત્ર કેવળ હું. હવે
 સમય પૂરો થઈ જવાથી પ્રભુએ તેમની વસ્તુ પાછી લઈ લીધી. અને મારી રક્ષણ
 કરવાની જવાબદારી પૂરી થઈ ગઈ તેથી મને આનંદ થાય છે. અને હું તેમને ઉપકાર
 એટલા માટે માનું છું કે જે તેમની વસ્તુને ભૂલથી કેટલાય વખતથી મારી માળી લીધી
 હતી, પરંતુ પ્રભુએ મારી ભૂલ તરફ ધ્યાન ન આપતાં અને માફી આપી. આટલી મોટી
 કૃપાને માટે હું તેમને ઉપકાર માનું છું. આમાં આશ્ચર્યની શી વાત છે?"

[સતપુરોના આપણુ ઇવન ખનાર હોય છે માનુસ ગમે તેટલો પાપી અને નિહાર હોય તો પશુ સતપુરોના સમાગમથી તે પવિત્ર બને છે જે વસ્તુ થણી વાર બહુવાથી કે મોટા પુસ્તકોના વચનથી નથી સાધજી તે સત્સંગથી મળી જાય છે અને તેથી જ ભણુ કહેતા “સ સત્સંગે બળવને, એ પારસમણિ છે પવિત્ર જનોના હૃદય એ પશુ સત્સંગ છે ”

નીચેની કથા એવા સમયની છે જ્યારે આખર કારત દેસમાં સુદેવની શિક્ષાનું પવિત્ર, શાન્ત અને ક્યામય મગીન જ્યાં ત્યાં સાંભળવામાં આવતું હતું. રાજા મહારાજા અને મનિકે સહુ બૈદ્ધ ધર્મનો પ્રચાર કરતા હતા હજારો શ્રમણો જ્યાં ત્યાં વિહાર કરતા નજરે પડતા હતા

આજે એ પવિત્ર વાતાવરણ તો દેખાતુ નથી પણ એ સતપુરોના સુમેધથી રત્નો તેમજ સમજાવવા કહ્યુંમાં ઉનારીએ તો આપણા થયા ખરા આદિ બાદિ અને ઉપાદિ દૂર થયા]

ગનારસ તરફ જતી સડક પર એક એમની મુખમુદ્રા પર શાંતિ, પવિત્રતા અને શોધ ગાદી હોડી રહી હતી એટલે જાણીતા છવાઈ રહી હતી દર્શન માગથી જતા હતા ગાદીમાં માત્ર એ જજુ હતો એક શેઠ અને બીજો ને કર શેઠે એમની શ્રીમતાઈ અને મોશાને છાજે એવા કીમતી વસ્ત્રાહાર થાતજુ કર્યા હતા એમને નિયત સ્થાને પહોંચવાની ઉતાવળ છે એવું એમની મુખમુદ્રા પરથી સ્પષ્ટ જણાતુ હતુ

જરમાદ તરતમા જ પડી ગયો હતો અને હવા શીતલ મની હતી વાદળ વિખરાયા હતા અને સૂર્ય નાશયજુના પ્રકાશે ધરતી અજવાળી હતી. દિવસ બહુ જ સુંદર લાગતો હતો પાણીથી ધોવાઈ સ્વચ્છ થયેલા દરિયાગળા પહોં પવનની મઠ મઠ

હોહોરોથી અગદ નૃત્ય કરી રહ્યા હતા પ્રતિદેવિએ અપૂર્વ શોભા ધારણ કરી હતી આગળ જતા શેઠી ચઢાઈ આવી અશ્વોની ગતિ પીમી પડી શેઠે બહાર નજર કરી એવું તો સડકની બાજુ પરથી એક બૌદ્ધ શ્રમણ નીચી નજરે આસ્થા જતા હતા

એમના પ્રતિ શેઠેને પૂત્યમળ ઉપલબ્ધો અને વિચાર આવ્યો, “જરૂર, આ કોઈ મહાત્મા લાગે છે, પવિત્ર મૂર્તિ અને ધર્માવતાર જણાય છે વિદ્વાનોએ સત્જન સમાગમને પારસમણિની ઉપમા આપી છે પારસના સંયોગથી જેમ દોડુ સુવર્ણ થઈ જાય છે તેમ સત્જનના સંગથી ભાખ્યદીન ભાખ્ય શાળી બને છે તે આ મહાત્માને જનારસ જહું હોય તો કાલ એમને ગાદીમાં બેસવાની બિન લી કસી એવું. બિન લી સ્વીકારે તો સાડુ એમના સમાગમથી મને જરૂર લાગ થશે”

આમ વિચાર કરી શેઠે મહાત્માને પ્રણામ કરી ગાદીમાં બીસાજવા પ્રાર્થના કરી મહાત્મા જીને જનારસ જ જહું હતું એટલે એ ગાદીમાં બેઠા અને કહ્યું, “શેઠજી, ઉપકાર થયેલ થણા સમયથી સાત ચાક કરવાથી હું થાકી ગયો હતો અને અત્યે મને વાહનમાં સાથે લીધો તેથી

આપનું મારા પણ મલ્લ ચઢ્યું છે. અમારા જેવા સાધુ પાસે આપને આપવા લાયક એવી કંઈ ચીજ હોતી નથી કે જે આપીને મલ્લચુકત થઈ શકાય; પરંતુ પરમ સુરુ ભગવાન પુદ્ગલ દેવના ઉપદેશરૂપી અક્ષય ભંડારમાંથી જે કંઈ સંમંદ કરી શક્યો છું એમાંથી આપની ઇચ્છાનુસાર આપીને હું આ મલ્લ ભાર હળવો કરવા ઇચ્છું છું.

શેઠ બહુ ખુશી થયા. આનંદમાં વખત પસાર થવા માંડ્યો. સાધુના સુખોદરૂપી રત્નો ખૂબ પ્રેમથી એમણે હૃદયમાં ધારણ કરવા માંડ્યાં. ગાડી બરાબર ચાલે જતી હતી. લગભગ એક કલાક પછી ગાડી એક સાંકડાં નાળિયામાં આવી. આગળ એક ગાડું આવીને પટ્ટું હતું એથી શેઠની ગાડી આગળ વધી શકી નહીં.

ગાડું એક ખેડૂતનું હતું. ગાડાવાળાનું નામ દેવળ હતું. ગાડું પણ બનારસ જ જવાતું હતું. એમાં ચોખાની શુણો ભરેલી હતી. સાજ પહેલાં દેવળને બનારસ પહોંચ્યું હતું પણ આ નાળિયા આગળ જ ધૂસરનો ખીસો નીકળી ગયો અને પૈડું છૂટું પડી ગયું. હવે શું થાય ? દેવળ ગિચારો એકલો હતો. માથાપૂટ ધણી કરી પણ ગાડું સમું ન જ થયું.

શેઠે ભેયું કે આ ગાડું માર્ગ દોડીને પટ્ટું છે, પોતાને મોડું થાય છે. શેઠને શરૂઆત ચઢ્યો. નોકરને હુકમ કર્યો, “ચાલ, જલદી કર. ઊતર નીચે, ક્યાં સુધી જોડી થવાતું ? ચોખાનાં થેલા ફેંક નીચે અને ગાડું બાજુ પર કરી ગાડી ચલાવ.”

આ હુકમ સાંભળી ખેડૂત કરમરી પડ્યો, “શેઠજી, હું એક ગરીબ ખેડૂત છું. હયા કરો, થોડી વાર થોડી જાઓ. થેલા નીચે નાંખેવાથી મને પારાવાર તુકસાન થશે. આપ

ભુલ્યો કે વરસાદ આવી જવાથી અહીં ખૂબ કાઠવ થયો છે. ચોખા પલળી જશે. મહેરબાની કરો. હું હમણાં પૈડું ચડાવી ગાડું આગળ લઈ બાજુએ કરું પછી ખુશીથી આપ આપની ગાડી આગળ લેવડાવી જાઓ.”

પરંતુ શેઠે ખેડૂતની પ્રાથના પર બિલકુલ ધ્યાન ન આપ્યું, ઊલટા વધારે તેજમાં આવી નોકરને હમણાટી દીધી એટલે તરત નોકરે શેઠની આજ્ઞાનું પાલન કર્યું. ચોખાના થેલા નીચે ફેંક્યા અને ગાડું બાજુ પર ધકેલી દઈ પોતાની ગાડી આગળ હાંકી.

અરેરે ! આ સંસારમાં ગરીબનું સહાયક કંઈ નથી. પોતાના નજીવા લાભ ખાતર ખીજનો સર્વનાશ કરનાર ધનમત્તોની તે વખતે પણ કમી ન હતી. ગરીબોના રક્ષક બનવાને બદલે ભક્ષક બનનાર અમીરોથી આ જગત કહી ખાલી હતું નહીં અને હરીય નહીં. હા, એટલું હતું કે આ વખતે બૌદ્ધ ધર્મના સાધુઓનો દયામય હસ્ત ગરીબોની સહાયતા માટે સદા તત્પર રહેતો હતો. એ ધાર્મિક વિવાદોમાં પડવાને બદલે મનુષ્ય માત્રના સામાન્ય હિતની ચિંતામાં નિરંતર રહેતા હતા. મન, વચન અને શરીરનો ઉપયોગ સુખ્યતઃ એ પરોપકારના જ કામમાં કરતા હતા.

શેઠની ગાડીએ જેવું ચાલવા માંડ્યું કે તે જ વખતે બૌદ્ધ ભિક્ષુ એમાંથી કુદી પડ્યા અને કહ્યું : “શેઠજી, કામા કરને હવે હું આપની સાથે આવી નહીં શકું. વિવેક પુરુષર આપે મને એક કલાક સુધી ગાડીમાં બેસાડ્યો એથી મારો થાક હવે દૂર થયો છે. હું આવત પણ હવે મને આપે કરેલા ઉપકારનો બદલો વાળવાની ઇચ્છા થઈ છે અને એનો મોઠો આવ્યો છે.”

શેડે કહ્યું. “આપ કોતરી જવાથી
બરલો કેવી રીતે અને કેના પ્રતિ વાગ્યો?”

“શેડે” બોલે લિશ્તુએ કહ્યું, “બેની
ગાડી ઉપલાવી પાડી આપણે આગળ આવ્યા
છીએ એ ખેડૂત આપનો જાહેર નિકટ સબંધી
છે હું એને આપના કોઈ પૂર્વજનો અવતાર
માનું છું, એથી આપના ઉપકારનો બદલો
એને મદદ કરી એના તરફ વાળવા ઉચ્ચ
થયો છું. એને જે લાભ થયે તે એક રીતે
આપને થવા બરાબર ॥ આ ખેડૂતના બાપ
સાથે આપની ભલાઈને ગાંઠો સબંધ છે.
આપે એને કદ આપ્યું છે અને લાગે છે
કે એથી આપને જાહેર તુકસાન થયું છે,
આથી માડું કંઈવે છે કે આપનું ભણ
કરવા માટે—આ તુકસાનમાંથી આપને બચા
વવા માટે યથાશક્તિ હું એને મદદ કરું.”

શેડે સાંધુની આ મામિક ઉક્તિ પર
કંઈ ધ્યાન આપ્યું નહીં. એમને એ અવ્ય
વહાણ હાથપણવાળા અને અતિ ભણે લાગ્યા
છેવટે સાંધુને ઘેરીને એમણે ગાડી ફકાવી મેલી

બોલે લિશ્તુ ખેડૂત પસે આવ્યા. એને
નમસ્કાર કર્યા અને ગાડી સમી કરવામાં
મદદ આપી બીના અને કોરા એખાને છૂટા
પડવા લાગ્યા. બન્નેની મહેનતથી કામ
જલ્દી થવા માડ્યું. ખેડૂતને લાગ્યું કે સાંધુ
ખરેખર પરાંપકારી મહાત્મા છે. ભણ પરિ
બગને લીધે કોઈ અદ્દશ કેવ સાંધુના વેશમાં
મને મદદ કરવા આવ્યા હોય તો નવાઈ
નહીં. આવી અણધારી મદદ આવી મળી
અને કામ બંટવટ ઉઠક્યું તે ભેતા અને પછ
નવાઈ લાગે છે. એણે ડરતાં કહેતા પૂછ્યું,
“મહારાજ, મને યાદ છે ત્યાં સુધી હું કહું
જ કે મેં આ રોડનું કંઈ બગાડ્યું ન હતું
તો વિનાકારણ એણે મારી ખરબી કેમ કરી?
એનું ॥ કસણ?”

“ધારાઆપ્યું”

બોલે લિશ્તુ : “ભાઈ, અત્યારે તું જે
સોચવે છે તે તારા પૂર્વ કર્મોનું ફળ છે.”

ખેડૂત : “કર્મ શું મહારાજ?”

બોલે લિશ્તુ : મોટી નજરથી ભેદાંતે તો
માણસનાં પોતાનાં કામ જ એનાં કર્મ છે.
અનેક જન્મના કર્મોની એક માળા છે. વિવિધ
કર્મોથી એમાં મણકા છે એમાં વર્તમાન
કામો અને વિચારોથી ફેરફાર પણ થાય
છે આપણે બધા પૂર્વે જે કર્મો કર્યા છે
તેના ફળ અત્યારે આપીએ છીએ અને
અત્યારે જે કર્મો કરીએ છીએ તેના ફળ
હવેના જન્મમાં લોગવીશું.”

ખેડૂત “એમ હશે, પરંતુ આવા ધમડી
અને દુષ્ટ મનુષ્ય અમારા જેવા નિરપરા-
ધીઓને હેરાન કરે છે એમને માટે શું કરવું?”

બોલે લિશ્તુ : “ભાઈ, મારી સમજ
પ્રમાણે તો તારા વિચાર લગભગ એ રીતે
જેવા જ છે. જે કર્મથી આજે એ ખેડૂત
અને તું ખેડૂત બન્યો છે તે કર્મમાં ઉપલક્ષ
નજરે ભેતા જાહેર ભેદ જણાય છે, પરંતુ
હંસ કોતરીને વિચાર કરીએ તો એટલો બધો
ફેરક નથી માનવ સ્વભાવના અભ્યાસથી હું કહું
છું કે એ તું ખેડૂતની જગ્યાએ હોત, તારી
પસે એના નોકર જેવો બગવાન નોકર હોત
અને તારી યડી એના ગાડાથી દેકાઈ હોત
તો તું પણ એના જેવું જ કરત એના શાખાનું
સત્યાનાશ વળી જયો એવો વિચાર તને પણ
ન આવત અને કોઈનું બૂઝું કરતાં માડું બૂઝું
થશે એ ખાલ એ વખતે તું વિમરી ભાત.”

ખેડૂત : “મહારાજ, આપ સાચું કહો
એ એ પરિસ્થિતિમાં તું પણ એના જેવું જ
કરું. પરંતુ મને હવે આપનો સમાગમ થયો
છે કંઈ પણ સ્વાર્થ તમર આપે મને મદદ
કરી છે. આપની મદદથી જ હું મારો માલ
બચાવી ચક્યો ॥ અને ગાડી ચાલતી કરી

શક્યો છું, આપનો દાખલો લઈ હવેથી હું
મારા માનવળાંકુઓનું કલ્યાણ કરીશ. ”

ખેડૂતની ગાડી દુરસ્ત થઈ. થોડી આગળ
ચાલી ત્યાં એકાએક બળદ ઊભા રહ્યા. ખેડૂત
ખૂંમ પાડી ઊઠ્યો, “અરે! મહારાજ, સામે
આ સાપ જેવું શું પડ્યું છે?” સાધુએ
ધ્યાનથી જોયું તો કંઈ થેલી જેવું જણાયું,
જઈને જુએ છે તો સોનામહોરોથી ભરેલી
એ એક લાખી થેલી જ હતી. એમને લાગ્યું
કે આ થેલી ખીલ કેઈની નહીં પણ પેલા
શેઠની જ છે, સાધુએ એ થેલી ઉપાડી લીધી
અને ખેડૂતને આપીને કહ્યું કે બનારસમાં
જઈ એ શેઠનો પત્તો મેળવી આ થેલી એમને
આપી દેજે. એમણે નામ પાંડુ બેરેરી છે,
અને એમના નોકરનું નામ મહાદત્ત છે.
આમ કરવાથી એને પોતે તને કરેલા અન્યા-
યનો પશ્ચાત્તાપ થશે. થેલી આપીને કહેજે
કે તમે મારા તરફ જે વર્તાવ કર્યો એનું
મારા મનમાં કંઈ નથી હું તમને કામા કરું
છું અને ઇચ્છું છું કે તમને તમાગ વ્યાપારમાં
સારી સફળતા મળે.

“તારું ભાગ્ય એના ભાગ્ય સાથે જોડાયું
છે. જેમ જેમ એની વૃદ્ધિ થતી જશે તેમ
તેમ તારું પણ ભાગ્ય બલશે ” આટલું કહી
પરોપકારની પ્રતિમા, દીર્ઘદંટ ગૌદ સાધુએ
ત્યાં પણ પગ યોગ્ય વિના ચાલતી પકડી.
સ્તંભમાં વિચાર કરતા હતા કે જો એ બેરેરી
મને ફરીથી મળશે તો હું યથાશક્તિ એનું
બાંધું કરવા પ્રયત્ન કરીશ. ”

બનારસમાં એક ગુપ્તાજી નાંમે વ્યાપારી
હતો. એ પાંડુ બેરેરીને આકર્ષિતો હતો.
પાંડુ બનારસમાં આવીને એને મળ્યો. બે-
રેરીને મળતાં જ એ સાવ દીવો પડી ગયો.
પાંડુએ એની મુશ્કેલી જૂઠી.

ગુપ્તાજી : “મિત્ર, હું એક મહાન મંક-
ટમાં આવી પડ્યો છું. હવે મને લાગતું
નથી કે તમારી માથે વ્યાપાર કરી શકું. મેં
રાગને પોતાના ઉપયોગ માટે મોટા ચોખા
આપવાનો વાયદો કર્યો હતો. કાલે એની
મુદત પૂરી થાય છે. કાલ સવારમાં મારે
એને ચોખા આપવા જ જોઈએ. પણ શું
કરું? અત્યારે મારી પાસે ચોખાનો એક
દાણો પણ નથી. બીજે કયાંયથી મળવાની
પણ આશા નથી. કેમ કે અહીં મારો પ્રતિ-
સ્પર્ધી જબરજસ્ત વ્યાપારી છે. તેને કોણ
જણે કયાંથી ખબર પડી ગઈ કે મેં રાજ-
કેઠારી માથે વાયદાનો વ્યાપાર કર્યો છે એથી
એણે મોં માગ્યા પૈસા આપીને બંધી વસતિ-
માંથી જેટલા સારા ચોખા હતા તેટલા
ખરીદી લીધા છે. એણે કેઠારીને પણ લાંચ-
રુશવત આપીને દાણો હાવે જોઈએ, અ.થી
કાલે મરું શું થશે એની મને બહુ ચિંતા
થાય છે. આગર રહેલી મુશ્કેલ છે. ભાઈ!
વિધાતા સહાય કરે અને સારા ચોખાની
એકાદ ગાડી મળી આવે તો હું બચી જાઉં,
નહીં તો મરવાનો વખત આવ્યો છે.

ગુપ્તાજીની વાત સાંભળતાં પાંડુ એકદમ
ચમક્યો. એને ગાડીમાં આમાન લોગી રહેલી
સોના મહોરની થેલી સાંભરી અને એ ઘેર
હોજ્યો. બધો સામાન—કપડાંલત્તા તપાસી
જોયાં, ગાડીમાં વળી વળીને તપાસ કરી પણ
થેલી મળી નહીં આથી એને નોકર મહાદત્ત
ઉપર થેલી બોધાવિ શક અત્યો, એણે તરત
પોલીસમાં ખબર આપી ગરીબ બિચારો મહાદત્ત
પોલીસને સ્વાધીન થયો! પછી શું જોઈએ?
નિરપરાધીને અપરાધી બનાવનાર જમદત
જેવી પોલીસે ચોરીનું તરોમન સ્વીકારી લેવા
મહાદત્તને ખૂબ માર માર્યો. [અનુ. ૫૦ ૧:૧૩].

“આ રાખા પુ”

મિ. અમલ(નમ?)

તમારો જોડો પાછો આવે
 આ પાછો હશે તે ઉપર
 પાછો પડે

અમલ અંત ઉપર રૂબરૂ નામ
 ઉપર પાછો આવે તે પાછો
 હોય છે અમલ રૂબરૂ નામ
 તેની અમલ નામ અમલ
 નામ ઉપર તેની નામ
 એની પાછો હોય છે અમલ
 પાછો હોય છે તેની પાછો
 પાછો નામ પાછો પાછો
 પાછો નામ પાછો પાછો
 પાછો નામ પાછો પાછો

આજે આપણે જી મગાની
 ઉતારે : : : આજુન કદમળ
 ને મિ પુલ નેની ઉપર : : : આજુ
 જી. અને વસની આગળ તહે.
 એમાં અને હુ દર લાલ નાની જી
 નેની ને પડ બે દિનિત નેની
 જી ને લાલ નેનું જગમગી
 લંકાને વો નેનો દાર જી વસને
 આગળની દૂધે બેસે હુ જી
 આજુ આજુ અને પડ બેસે
 લાલ ને - આ ને હુ જી
 નેમાં નેનો પુલ ને નેનો
 દર પુલ ને - પડ બેસે ને
 આજુ પુલ ને અને

રૂ ૩૩

[આપણે કોઈપણ નવો પ્રયોગ શરૂ કરે કે ત્યારે જ, “એકાકી ન બને. એકો અહમ્
 અહમ્” ની ઉચ્ચ વૃત્તિનાથી આપણે એનો એવો આસપાસના બધાને લગાડતા પછી તે એ પ્રયો
 ગની વાતો બંધ થતી હોય, એને લગતા જ પ્રશ્નો આપણે પુછાતા હોય અને આપણે પચી જીલ્લોર એના
 ઉત્તર આપતા હોય બધે બધે એ પ્રયોગનો વા પ્રસરી જતો.

આપણે આજે જેલમાં એ કાશદર્શન શરૂ કર્યું ત્યારે આશ્રમના નાના મોટા બધા પર આપણે
 વિશેષ પત્રમા લખવા લાગ્યા અને આશ્રમમાં પણ જમ તારાઓની જ વાતો થવા લાગી. એક પત્રમાં
 આપણે લખ્યું, “મારે સારું એ કાશદર્શનનું એક દાર થઈ પડ્યું છે. જાણી આ વખતે એકાએક
 એમ થઈ આવ્યું કે આકાશદર્શન એ તો એક ભારે સંસ્થા છે તારા પણ આપણી સાથે મૂળી વાત

૧૫૮ (૧૯૫૦)

કર્તા કરે છે." બીજા એક પ્રસંગે આ વિશે બજુ, "જેવું આકાશ સ્વચ્છ છે તેવા આપણે સ્વચ્છ થઈએ તો તારા તેજસ્વી છે તેવાં આપણે તેજસ્વી થઈએ તેમજ જેમ ઈશ્વરનું પ્રકાશન કરતા લોકો છે તેમ આપણે કરીએ. તેમજ જેમ પોતાનો માત્ર એક હાથને સારું જણાવે છે તેમ આપણે આપણું કર્તવ્ય ન છોડીએ."

નીચેના પત્ર પરથી આપણા આકાશદર્શનના કેટલેક જોડા રસ લઈ રહ્યા છે અને બીજાને પણ એ રસમાં ભાગ લેવા કેવા આકર્ષી રવા છે એનો ખ્યાલ આવશે.]

શિવ રમા,
તારાનો નકશો ધણે જાણે આ સાથે હશે. તે ઉપરથી ખબર પડશે.

આકાશ વાગે સુતાં સુતાં માથા ઉપર પણ જરા પશ્ચિમે ને દક્ષિણે ચાર સુંદર તારા ને તેની વચ્ચે ત્રણ એવું નક્ષત્ર દેખાશે. તેનું નામ મૃગા. એની પૂર્વે ને દક્ષિણે બહુ થળકતો તારો દેખાશે તે વ્યાધ છે એને મોટો કૃતરો પણ કહે છે. એની જ લીટીમાં પણ ઉત્તરે નાનો કૃતરો છે, તે બોલે છે થળકે છે મૃગાની ઉત્તરે : : આજુ નક્ષત્ર છે તે મિથુન. તેની ઉપર . . . આપુ છે. એને વેલના અથ જાગ કહે એમા એક સુંદર જાલ તારો છે. તેની જ પડએ કૃતિકા નક્ષત્ર છે તે જોલક જેવું જગમગે છે લકા જેવો તેનો ઘાટ છે. વેલના અથ જાગની પૂર્વે પ્રકાશક છે આટલું જોળખો પછી બીજું લખીશ આ તો મહેલ છે તેમા જેટલો રસ પૂરીએ તેટલો રસ પુરાય પણ આજ તો આટલો જ પુરાય એમ છે

૨૧-૨-૩૩

આપુના આશીર્વાદ

• આકાશનું સામાન્ય જ્ઞાન મેળવવાની જોડે જોડે ધનંદા તો ઘણી વાર થયેલી, પણ પાસે પડેલી પ્રવૃત્તિ મને એમનું ન જુઝવા દે એમ માની લીધું. એ માન્યતા વસ્તુતઃ જાણેને ખોટી હોય, પણ જ્યાં લગી મારું મન જુઝ ન જુએ ત્યાં લગી મને તો પ્રેમ-મન્યતા પ્રતિબંધ કરે જ.

"આશા આપુ"

૩૧ની સાંજના જેલના ઉત્ક્રાંત માસમાં એકાએક ધમશ થઈ જાહાદિએ જ્યાં સહેજે ઈશ્વર છે તેનું નિરીક્ષણ હું કેમ ન કરું? પણની જેમ આંખ માત્ર જુએ, પણ જે જુએ તે વિશાળ દરમિયાનમાં લગી ન પડે એ કેવું કથાજનક? ઈશ્વરની મહાન લીલા નિરખવાની આ તક કેમ જવા દેવાય? આમ આકાશની જોળખ કરવાની જે તરફ લાગી તે હવે છિપાવી રહ્યો છું, અને એટલે લગી આવ્યો છું કે આશમવાસીઓને મારા મનમાં જોડતા તરંગોના જાગીદાર બનાવ્યા વિના ન જ શકે.

આપણને બધાપણથી સીખવવામાં આવે છે કે આપણા શરીર પૃથ્વી, પાણી, આકાશ, તેજ અને વાયુ નામના પાંચમહાભૂતનાં બનેલાં છે. આ બધાને વિષે આપણને કઈક જ્ઞાન હોવું જ જોઈએ. છતાં આ તત્ત્વો વિષે આપણને બહુ જોધું જ્ઞાન હોય છે. અત્યારે તો આપણે આકાશ વિષે વિચારવાનું છે.

આકાશ એટલે અવકાશ. આપણા શરીરમાં અવકાશ ન હોય તો આપણે એક હાથ પણ ન લાવી શકીએ. જેમ શરીરને વિષે તેમ જ જગતને વિષે સમજવું. પૃથ્વી અને ત આકાશથી બીટળાયેલી છે. આપણે જે ચોમેર આસમાની રમતું જોઈએ છીએ તે આકાશ પૃથ્વીને છેડા છે. તે નક્કર જોળે છે. તેની ધરી ૭,૬૦૦ મઈલ લાંબી છે. પણ આકાશ

પોણુ છે તેની ધરી માનીએ તો તેને અંત નથી. આ અનંત અવકાશમાં પૃથ્વી એક રજકણુમ છે, ને તે રજકણુ ઉપર આપણે તો રજકણુનું પથ્ય એવું એક તુચ્છ રજકણુ છીએ કે તેની અણતરી જ ન થઈ શકે. આમ શરીરરૂપે આપણે સૂન્ય છીએ એમ કહેવામાં જરાય અનિશ્ચયોક્તિ કે અલ્પોક્તિ નથી. આપણા શરીરની સાથે સરખાવતાં ક્રીડી-ગરીર જેટલું તુચ્છ લાગે છે તેથી હજાર-ગણું પૃથ્વીની સાથે સરખાવતાં આપણું શરીર તુચ્છ છે, તેનો મોહ શો? તે પટે તો શોક શો?

આ શરીર આમ તુચ્છ હોવા છતાં તેની મોટી કિંમત છે; કેમ કે તે આત્માનું, અને સમજીએ તો પરમાત્માનું - સત્યનારાયણનું - નિવાસસ્થાન છે.

આ વિચાર જો આપણા હૃદયમાં ધર કરે તો આપણે શરીરને વિકારનું ભાજન બનાવવાનું ભૂલી જઈએ. પણ જો આકાશની સાથે આપણે ચોતપ્રોત થઈએ અને તેનો મહિમા મમજી આપણી અધિકાધિક તુચ્છતા સમજી લઈએ તો આપણો બધો મદ ભિતરી બીધ. આકાશમાં જોવામાં આવતા અસંખ્ય દિવ્ય ગણો ન હોય તો આપણે ન હોઈએ. ખગોળવેત્તાઓએ ઘણી શોધો કરી છે. છતાં આકાશ વિષેનું આપણું જ્ઞાન નહીંવત છે. જેટલું છે તે આપણને સ્પષ્ટ રીતે બતાવે છે કે આકાશમાં સૂર્યનારાયણ એક દિવ્ય અને સારુ પણ પોતાની અંતરિત તપશ્ચર્યા બંધ કરે તો આપણો નાશ થાય. તેમ જ અંદ્ર પોતાનાં શીત કિરણો જેથી લે તોપણ આપણા એ જ હાલ થાય. અને અનુમાનથી આપણે કહી શકીએ છીએ કે રાત્રિના આકાશમાં જે અસંખ્ય તારાગણુ આપણે જોઈએ છીએ તે બધાને આ જગતને નિભાવવામાં

સ્થાન છે. એમ આપણો આ વિશ્વમાં બધા જીવોની માથે, બધા દેખાવોની સાથે બહુ ગાઢ સંબંધ છે, ને એકબીજાના આશ્રયે આપણે ટકીએ છીએ. એટલે આપણે આપણા આશ્રયદાતા-આકાશમાં વિચરતા દિવ્ય ગણો - નો ચોરાઘણો પરિચય કરવો જ જોઈએ.

આ પરિચયનું એક વિશેષ કારણ પણ છે. આપણામાં કહેવત છે: ‘હુંગરા હરથી રળિયામણા’. આમ બહુ તથ્ય છે. જે સૂર્ય આપણે દૂર હોઈ ને આપણું રક્ષણ કરે છે તે જ સૂર્યની પાસે જઈ ને આપણે બેઠીએ તો તે જ રક્ષણ ભરમ થઈ જઈએ. તેમ જ આકાશમાં વસતા બીજા ગણોનું છે. આપણી પાસે રહેલી અનેક વસ્તુના ગુણદોષો આપણે જાણતા હોવાથી આપણને કેઈ વેળા કંટાળો આવે, દોષોના સ્પર્શથી આપણે દોષિત પણ થઈએ. આકાશસ્ય દેવગણોના આપણે ગુણો જ જાણીએ છીએ. તેમને નિહાળતાં આપણે યાકતા જ નથી; તેમનો પરિચય આપણને હાનિકર થઈ જ ન શકે; અને આ - દેવોનું ધ્યાન ધરતાં આપણી કલ્પનાશક્તિને નીતિ-પોષક વિચારોથી જેટલે દૂર લઈ જવી. હોય તેટલે દૂર લઈ જઈ શકીએ છીએ.

એમાં તો શંકા જ નથી કે આકાશ અને આપણી વચ્ચે જેટલા અંતરાય આપણે મૂકીએ છીએ તેટલે અંશે આપણે શરીરને, મનને અને આત્માને હાનિ પહોંચાડીએ છીએ. આપણે સ્વાભાવિક રીતે રહેતા હોઈએ તો ચોવીસે કલાક આકાશ નીચે જ રહીએ. તેમ ન થઈ શકે તો જેટલો સમય તેમ કરી શકાય તેટલો સમય રહીએ. આકાશદર્શન એટલે તારાદર્શન તો રાત્રિના જ થાય. અને ‘વધારે સારામાં સારું’ તે સૂતાં થઈ શકે છે. એટલે આ દર્શનનો જે પૂરા ... [અનુ. ૫૦ ૧૦૦ મે]

મત્તમ એ પારંગમ સિ [અનુ ૧૦૧૫૬મી માત્ર]
બાપડા એ ઘણું રજ્યો ઘણું કરચેયો અને
જોડ્યો. "અરે! હું તદ્દન નિરપરાધી છું એ
થેની લીધી નથી. માત્ર પર દયા કરો. શેઠના
હાલેથી એ પેના ગરીબ ખેડૂતને રસ્તામાં
હેરાન કર્યો હતો તે પાપનું જ અને આ કૃષ્ણ
મન્યુ છે છે ભાઈ! છે ખેડૂત! તું જગત
પિતા છે એ તને વિના કાશ્વ સત્યાચ્યો
છે ખરેખર અને આ શિક્ષા મળવી જ ભેઈતી
હતી."—મહાદત્ત અમ ઘણો પશ્ચાત્તાપ કર્યો
પણ પોનીસને એ પર ધ્યાન દેવાની કુરમદ
ન હતી એનું એ કામ ન હતું એનું કામ
તો મર માવવાનું જ હતું.

અહીં માર ચાલુ હતો ત્યાં ખેડૂત આવી
પહોંચ્યો અને બધાના આશ્ચર્ય વચ્ચે મહારોની
કે થતી પાકુ ઝંઝેરીની આગળ મૂકી પાકુ
ગળગળો થઈ ગયો. પોતે જેને આકૃતિમાં
નાખ્યો હતો એણે જ પોતાને મહાન આકૃત
માથી ભચાવ્યો! એ એને માટે ઘણું
શરમાવનારું થઈ પડ્યું એણે પક્ષ ત્યાં
કર્યો ને ખેડૂતની કામા માગી સદાનો સરળ
ખેડૂત મહાત્મલવ બાદ લિખુના સત્તમથી
ઉત્તર હિત બન્યો હતો એણે ખત અત કરણ
પૂર્વક કામા કરી અને એને અગ્રયુદ્ધ હવ્યો.

મહાદત્તને છોડી મૂક્યો એને એના
શેઠ પર ખૂબ શરસો ચડ્યો એક કાલુ પણ
ત્યાં થોક્યા વિના એ ક્ય નો કયા ચાલ્યો ગયો.

શુભાલને ખબર પડી કે ખેડૂત પાસે એક
ગાડી ઊંચી નાતના ચોખા છે તેથી એણે
એના ચો માગ્યા હામ એને આપ્યા અને
બધા ચોખા ખરીદી લીધા એનો વચદા
પડાયો. રાજના કેહારમાં ચોખા પહોંચ્યા
ખેડૂતને ચોખાનો આલેખો જોએ ભાવ મગવાની
સ્વપ્ને પણ આરા ન હતી એ તો ખુશ થતો
થતો એને ગામ તરત ચાલ્યો ગયો.

‘આરાપાપુ’

પાકુને લાગ્યું કે ખેડૂત અહીં ન ચાલ્યો
હોત તો મારી ને શુભાલની શી સ્થિતિ થાત!
કેટલો પ્રમથિક લાગે છે? જરૂર આ બોદ
લિખુના સમાગમનું જ પરિણામ હોતુ ભેઈએ
વેલોને સુવર્ણ બનાવવાની શક્તિ પારસ વિના
બીજા કોનામાં હોય? પાકુનું દિલ ઊઠ્યું
એને સાધુના દર્શનની પ્રવળ ઉત્કંઠા થઈ
અને ત્યાંથી વિહારમાં તપાસ કરતા કરતા
એમને જઈ મળ્યો.

કુતરતા પૂર્ણ અત કરણથી એણે બાદ
લિખુને સદાગ હવતુ મજામ કયા વેપારીનું
ઉત્તાદ અને સખત હૈયું પણ કુમુમ કોમગ
મહાત્માના દર્શને કોમગ બન્યું એ પ્રાની
શક્યો નહીં હૃદય ભરાઈ આવ્યું સાધુએ
એને આશાસન આપી સમતવવા માલ્યો.

બાદ લિખુ “શેઠજી, ભોયુ, કર્મની
રચના કેટલી ગહન છે?”

પાકુ “મહાનુભાવ, કર્મ સમજતુ નથી”

બાદ લિખુ હમણાં તે તમારાથી
નહીં સમજાવ સાધારણ લોક એનો મર્મ
નથી સમજી શકતા એ સમજવા તરફ
આપની કુચિ ધરો અને ઉત્કંઠા વધરો
ભારે એ આપોઆપ સમજાશે. પણ એમનું
તો ધ્યાનમાં તાખમે કે જ્યારે તમે બીજાને
હા દેવા તૈયાર ચાઓ ત્યારે તમારે તમારી
જાનને પૂછવું કે આપુ જ હા કેઈ મને હ
તો મને કેલુ લાગે? હું સહન કરી શકું?
એ તમે ન જ સહન કરી શકો. તો પછી
તમને બીજાને કદ પહોંચાડવાની વૃત્તિ થાય
તો તે તરત જ દગાવી દેવી બીજું કોઈ
આપણી સેવા કરે તે જેમ આપણને ગમે છે
તેમ આપણી સેવા પણ બીજાને ગમે એ નહીં
માનવ અન્યની સેવા કરવાની એક વળુ તક
હાયથી જવા દેરો નહીં આપણે આને જે

સુદૃતના ખી વાપીશું તેવું સારું કૃષ આપણને
જરૂર કાલાન્તરે મળશે એની ખાત્રી રાખજો.

પાંડુ : “ મહારાજ, આપની અમૃતવાણી
સાંભળતાં મને તૃપ્તિ થતી નથી. મારું
ચારિત્ર્ય ઉત્કૃષ્ટ બને, મને દૃઢ રહે એ માટે
હજી મને કહો. કર્મની મહનગતિ હું
સમજવા ઇચ્છુ છું.”

બ્રાહ્મ બિશ્નુ : “ જો બાઈ, હું તમને
કર્મલેહની ચાવી બતાવું છું. મારી અને
તમારી વચમાં એક પડદો પડ્યો છે એ પડદાને
માથા કહે છે. એને હીધે તમે મને તમા-
ગથી જુદો અને હું મારાથી તમને જુદો
સમજી છું. આ પડદાને હીધે જ માણસને
મત્ત દેખાતું નથી અને પાપના કૃપમાં પડે
છે. તમારી આંખ આઠો આ માથાનો પડદો
પડ્યો છે, એથી તમને અન્ય માનવબધુઓની
સાથે તમારો કેટલો નિકટ સંબંધ છે તે
જણીતો નથી, ખરી રીતે તો એક શરીરના
જુદા જુદા અવયવોનો એક બીજા સાથે જેવો
ગાઢો સંબંધ છે તેવો અથવા તેથી પણ
વધારે ગાઢો સંબંધ માનવ, માનવ વચ્ચે છે.
આ હકીકત બહુ યોગ્ય માણસ સમજી શકે
છે. આ સત્ય સમજી લઈ એ અનુસાર વર્તવું
એ જ માનવજીવનનું કર્તવ્ય છે. એ સત્ય
પ્રાપ્ત કરવા નીચેની ત્રણ વસ્તુ દરેક માણસે
પોતાના હૃદયમાં રાખવી જોઈએ

(૧) બીજને કૃપા દેનાર પોતાને
કૃપી કરનારાં ખી રાખે છે.

(૨) બીજને સુખી કરનાર પોતાના
સુખનું ખી વાવે છે.

(૩) સમગ્ર માનવજાત એ એક જ છે.
ભિન્નપણાનો વિચાર તો કમળા માત્ર છે.

૧૬૨ (૧૯૫૦)

આ ત્રણે બાબતનો વિચાર કર્યા કરો, એની
ઉપાસના કરો, સંત સમાગમ કરો. તમને
સત્યદર્શન જરૂર થશે.”

પાંડુ : “ મહારાજ, આપના શબ્દોની
મને બહુ ઊંડી અસર થઈ છે. આપનાં
વચનો તો માત્ર આપના જીવનનું પ્રતિબિંબ
છે. બનારસ આવતાં મેં દૃષ્ટ આપને કલાક
મારા ગાડીમાં બેસાડ્યા હતા. મને એમાં
પેસાતું ખર્ચ થયું ન હતું, છતાં એનો કેટલો
મહાન બદલો! ખસો! આપનો મારા ઉપર
મહાન ઉપકાર છે. આપે જ ખેડૂતને એના
મહોરો આપવા મારી પાસે મોકલ્યો. એ જો
મને ન મળી હોત તો અહીંનો મારો સોદ્ધો
થાત નહીં. આપ કેટલા દીર્ઘદષ્ટિ છે!
બિચારા ખેડૂતને મદદ કરી આપે એને
જલદી બનારસ ભેગો કર્યો તેથી મારા મિત્ર
ગુપ્તાનું પણ કામ થયું. એની આબરુ બચી.
મહાદત્તનું પણ રક્ષણ થયું. નહિ તો કોણ
જાણે બિચારાની શી દશા થાત! મહારાજ!
જે રીતે આપ સત્યનાં દર્શન કરો છો તે જ
રીતે માનવમાત્ર કરે તો જગત કેટલું સુખી
થાય! અસંખ્ય પાપો થતાં અટકે અને પુરુષ
પ્રવ્યાલી ચાલુ થાય! આપના જેવા સતોનો
સત્સંગ અને સેવા કરી શકું એ જ માત્ર ઇચ્છા
હવે રહી છે. મારા ધનમાંથી કોશામ્બીમાં બ્રોહ્મ
ભિશ્નુઓ માટે વિહારો બનશે આપ જેવા
પવિત્ર મહારાજાઓનો ત્યાં સત્સંગ મળવાથી
લોકો જરૂર સન્માર્ગે વળશે.”

સંત તુલસીદાસજી સાચું જ ગાયું છે :

ખિન્ન સત્સંગ વિવેક ન હોઈ,

રામકૃષ્ણ ખિન્ન સુસભ ન સોઈ.

સત્સંગતિ મુઠ મંગલ મૂલ,

સોઈ દૃઢ મિત્રિ સખ ગાંધન દૂત ॥

“ધ્યાસાધ્યાય”

જે પ્રકારની સાધના

૦

શ્રી કાકા કાવેયકર

જો કોઈને ચિત્ર દોરવું હોય તો જોને સારું કાગળ, રંગ તેમ જ પીછી જોઈએ આ સધના ચિત્રકળાના સાધન થયા પરંતુ ચિત્રની કંપના મનમાં ઘડીને આગળીઓ વડે કાગળ ઉપર ઉતારવાની કળા સિદ્ધ કરવી એ થઈ સાધના કોઈને જોઈને જોની હૂબહૂ છમી જે થવી એ સાધનાનું અગ છે કમેરા દ્વારા ફોટો જે થયો એ યાત્રિક સાધનનું માહાત્મ્ય છે પ્રાસંગિક અને જોની ફેક્ટરી ખરીદીને કોઈ ઉત્તમ સંગીત સાધનાવા કે સલામવા માટે ફક્ત પૈસાનું જ સાધન જોઈએ. એ જ સંગીત પોતાના કંઠમાંથી કાઢવા માટે વસ્ત્રોની સાધના જોઈએ સાધન બાદ વસ્તુ છે, સાધના આત્મિક શક્તિ છે

કોઈ પણ વિષયના પુસ્તકો ખરીદીને એક સારું પુસ્તકાલય બનાવવું એ સાધન સમૃદ્ધિના વિષય છે એ પુસ્તકાલયનો લાભ ઉઠાવીને એ વિષયમાં નિષ્ણાત અથવા વિજ્ઞાનનું એ જ્ઞાનની સાધના થઈ હોય તો કલમ લઈને નિર્દેશ વર્તુળ દોરવા માટે સાધનાની જરૂર છે કંપાસ લઈને વર્તુળ દોરવા માટે મોટી સાધનાની જરૂર પડતી નથી. કંપાસનું સાધન મળી ગયું એટલે બસ

આજ કારીગર સધન તૈયાર કરવા માટે ચતુરશ્રીની સાધનાની જરૂર છે જ, પરંતુ એક વાર સાધન પ્રાપ્ત થયું એટલે તે સાધનાની જરૂર જોઈ રહે છે

સાધન વધવાથી ઉદ્યોગ વધે છે સાધના વધવાથી કળા ખીલે છે માત્ર નાહી જોઈને જ માણસના રોગની પૂરેપૂરી ચિકિત્સા કરવી એ એક સાધના હતી. હવે જોની જગ્યાએ

‘ધારાબાપુ’

ચરમોગીટર, સ્ટેથસ્કોપ, એક્સરે, વગેરે અનેક સાધન તૈયાર થયા છે હવે જૂની સાધના જોણુ બની ગઈ છે—નાશ પણ પામી છે

પહેલા લોકો ચિત્તશુદ્ધિ કરીને, ચિત્તશક્તિ વધારીને યોગવિદ્યા દ્વારા સાધના પ્રતા હતા આજ કાવના લોકો યોગ વિદ્યા નહીં પરંતુ પ્રયોગ વિદ્યા દ્વારા જ્ઞાનની ઉપાસના કરે છે, અને સૂક્ષ્મ—અતિસૂક્ષ્મ અદ્ભુત સાધન પેદા કરે છે

સાધનાની એ મહત્વાકાંક્ષા હોય છે કે જોછામાં જોછા સાધનો વડે કામ કરી શકાય તો સારું સાધન—પરાયણ લોકો કહે છે કે, એક વાર સાધના કરીને અને જોવા સાધનો તૈયાર કરીશું કે પછી બીજા લોકોને સાધના કરવાની કોઈ માયાફાઈ ન રહે ગઈ કાલ સુધી તો ફોટો જે ચલાવવાના લોકો પ્રકાશનો મનથી અદાજ કાઢતા હતા હવે પ્રકાશ—માપક થત તૈયાર થઈ ગયું છે એને જોઈને ફોટો જે ચલાવવાનો પ્રકાશનો નિર્ણય કરી શકે છે કે કમેરાની આજ સજ્જતા કેટલામાં ભાગ સુધી ખુલ્લી રાખવી જોઈએ હવે પ્રકાશનો બરાબર અદાજ કાઢવા માટેની ખૂબી લોકોમાં નથી રહી

સાધના આત્મિક શક્તિ છે તે માણસની સાથે રહે છે કોઈ જોને છીનવી શકતું નથી એ આપણા પોતાનો પુરુષાર્થ છે સાધના દ્વારા માણસ પોતાની આત્મિક શક્તિને વધારે છે, જેથી જોનું જીવન સમૃદ્ધ બને છે અને જીવન—સમૃદ્ધિ તો ધન—સમૃદ્ધિથી, સાધન—સમૃદ્ધિથી કેટલીયે શ્રેષ્ઠ છે

આજકાલ સાધના શબ્દનો ઉપયોગ ઘણું કરીને ધાર્મિક અથવા આધ્યાત્મિક સાધના માટે જ થાય છે. પરંતુ આ શબ્દ ખરા અર્થમાં ખૂબ વ્યાપક છે.

સાધના જ્ઞાનની હોઈ શકે, શક્તિની હોઈ શકે. ધનની પણ હોઈ શકે. અભિરુચિ, સંસ્કારિતા, પ્રેમ, ત્યાગ બલિદાન-વગેરે સૌની સાધના હોઈ શકે. જે ચીજનું ધ્યાન કરીને આપણે તે ઉપર આપણું ચિત્ત લગાડીએ છીએ, ઇન્દ્રિયોને ઉપયોગમાં લઈએ છીએ, એ ચીજની આપણી સાધના વધવા માટે છે.

ચિત્તવૃત્તિને ખીણ બધી જગાએથી ખેંચી લઈને કોઈ એક વસ્તુ ઉપર લગાડવાથી એ વસ્તુનું આપણું રહસ્ય આપણી સામે પ્રગટ થાય છે. જ્યારે સૂક્ષ્મદર્શક કાચને આપણે તકકામાં રાખીએ છીએ, ત્યારે એની ઉપર પડતાં સર્વ કિરણો નળીને નીચે એક જગ્યા ઉપર કેન્દ્રિત થાય છે અને એનો તાપ એટલો બધો વધી જાય છે કે ત્યાં હાથ રાખવાથી તે બળી જાય છે. જે ત્યાં કે હાથ રાખીએ તો એ ચીજ તરત સળગી જાય છે. કેન્દ્રિકરણશક્તિનો આ પ્રભાવ છે.

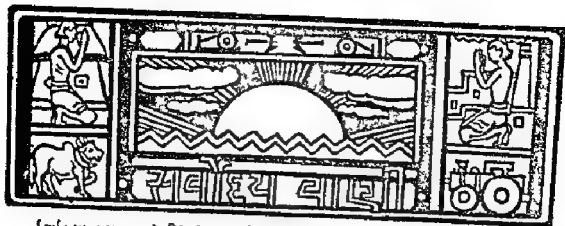
વિજ્ઞાનનો સંશોધક જ્યારે પ્રયોગ કરવા લાગે છે ત્યારે તે પોતાની સમગ્રી ચિત્તશક્તિ અથવા નિરીક્ષણ-શક્તિ, પરીક્ષણ-શક્તિ, કલ્પના-શક્તિ, અનુમાન-શક્તિ અને ઘટના-શક્તિ એવી તો કેન્દ્રિત કરે છે કે જે વસ્તુ પર એ પોતાનું ચિત્ત લગાડે છે તે પોતાનું બધું રહસ્ય એકદમ ખુલ્લું કરી મૂકે છે. (એમાં પણ મોટા ફરક છે. પ્રયોગ-પદ્ધતિ એવા પ્રકારની છે કે જે પ્રકારે પોલીસના માણસો કોઈ ગુનેગારને તંગ કરીને બધો લેલ એના મોઢેથી કબૂલ કરાવે છે. યોગ-પદ્ધતિમાં પણ ચિત્તની એકાગ્રતાની જ

જરૂર છે. પરંતુ તે એવી છે કે જેમ કોઈ માતા વહાલથી પોતાના બાળકના દિલમાં પ્રવેશીને એનાં સુખદુઃખની બધી વાત એના મોઢેથી બાળી લે છે.)

કેન્દ્રિકરણમાં ચિત્તની બધી શક્તિઓ અહીંતલીથી પાછી ખેંચાઈને કોઈ એક બિંદુ પર કે અથવા પર એકઠી કરી શકાય છે-એકાગ્ર કરાય છે.

જ્યારે કોઈ મોટા શહેરમાં સૌથી મોટા રસ્તા પર કોઈ સાયકલવાળો ચાલ્યો જાય છે, ત્યારે એને એકી સાથે કેટલી ક્રિયાઓ કરવી પડે છે! સાયકલાનાં શીંગડાં પકડી રહીને એ પોતાનો બધો જીવ એ સુધીમાં લાવી દે છે અને પગને તળિયે જે પેડલ હોય છે એની સાથે પણ એકરૂપ થઈ જાય છે. એ ઉપરાંત એક બાજુથી દ્રામ આવી રહી છે, બીજી બાજુથી મોઢર. એક ડાસી રસ્તાની પેલી બાજુએ જવાની ઠાસિશ કરે છે. એક ફેરીવાળો કાચનાં વાસણનો મોટો ટોપલો માથા પર લઈ જઈ રહ્યો છે. સાયકલવાળાને એક જ ક્ષણમાં, એક જ મનની મદદથી, આપણું 'પૂરું' માપ લઈને એ પોતાના હાથપગને હુકમ આપે છે અને સહી-સલામત નીકળી જાય છે. જે એનામાં એકી-સાથે બધી દિશામાં બધી ભતનાં કામ વિચારવા-કેરવાની વિદીરણશક્તિ ન હોત તો બીજી જ ક્ષણે રસ્તા ઉપર કોઈક અકસ્માત જેવું થઈ જત અને બિચારાનું નામ છાપામાં આવી જત !

રાષ્ટ્રનું નાવ ચલાવનારા રાષ્ટ્રના કર્ણધારાને પણ આ બંને શક્તિઓનો-કેન્દ્રિકરણશક્તિનો અને વિકેન્દ્રીકરણ શક્તિનો ઉપયોગ એકી સાથે કરવો પડે છે. સતોની જીવનસાધનામાં પણ આ જ શક્તિ એવા મળે છે. મોક્ષનો રસ્તો પણ આવો જ છે. [અનુસંધાન ૫૦ ૧૧૬]

[અર્થાત્ સમજ માટે રિંગ પીરસ્ય અનિશ્ચય છે એમ બપુ મનતા હતા નાત્રીવાદ ફાલીનાફ સાત્રાજ્યવાદ વગેરે કે દીકરકુના પ્રતીક છે આપને સ્વતંત્ર ભરતના નામરિક તરીકે કે દીકરસ્ય અને વિદેશીકરણ એવે મુ એ મમજનુ આવડતક ૭ નીચેની પૂજ્ય રસિકકર મહારાજ સાથે યાત્રી પ્રમ્ને તરી આપયુને આ ભેદ મમજવા ઉપરોગી થઈ પડશે]

પ્રશ્ન - કેન્દ્રીકરણ અને વિકેન્દ્રીકરણ એવે શુ તે દષ્ટાતથી સમજાવજો ?

ઉત્તર - ઘેર ઘેર થતી હોય તો દરેક ઘેર સવારે જોઈતો લોટ તૈયાર થઈ જાય અને તેનું મહેનતાણું બધે વહેંચાઈ જાય, પણ ગામમાં એક હવર થતી હોય તો આપુ ગામ ત્યાં હજાવવા જાયે, એટલે એ પૈસો ત્યાં એકઠો થયો, એમ તેનું કેન્દ્રીકરણ થયું એ મૂઠી એકઠી થવાનું કારણ બન્યું હવે એ મૂઠી એક ઠેકાણે કેન્દ્રિત થઈ, પણ એ ઘેર ઘેર થતી હોય, તો એ મૂઠી ઘેર ઘેર પહોંચી જાય બીજા દાખવો સ્પષ્ટ —

ઉકરડો એ કેન્દ્રીકરણ છે એ ખાતર એક ઠેકાણે રહે, તો તેમાંથી ગ્રામ નીકળે અને વીછી પાકે પણ જો, તેને અખા ખેતરમાં ખાધરી દઈએ તો ખાતરનો કણ દેખાય નહિ અને તેમથી સેતુ પાકે

એમ ધનને દગવો ભોગો થાય, તો તે માણસને બગાડે, અને તેમાંથી વેરઝેરનીકળે એ તે લોકોમાં પચારાઈ જાય તો તે બધાને લોક કરે

ખાદી વિષે પણ એમ જ છે મિત્રોએ ધનનું કેન્દ્ર છે ખાદીથી રૂપિયા વહેંચાય જાય છે

આમ રૂપિયા ઘેર ઘેર હોય, તો તંત્રી આપક ઝાઝી જણાય નહી પણ તે કરકમર રીખવે છે બચાવવાની કળા રીખવે છે ખાપના રાજમાં ન સમાય પણ ડોશીના રૂપિયામાં સમાય, એવી જે કહેવત છે, તેનો અર્થ એ છે કે, ખાદીમાં આગમી છે તેનાથી પૈસાની કરકસર કરતા આવડે અને તે રૂપિયા ભેગા કરી શકે પણ જેને પૈસો સાચવતા ન આવડે, તે રૂપિયા પણ સચવી ન જાયે સ્વરાજ એટલે વિકેન્દ્રિત રાજ્યસત્તા સાચુ સ્વરાજ અથવા લોકરાજ હોય તો સત્તા ગામગામ અને ઘરેઘર વહેંચાઈ જાય

ગામની સત્તા વહેંચાતા કેટલાક કામ એવા હોય છે કે જે બધાએ મળીને કરવા પડે, તે માટે ગ્રામપચાયત હોય એવી રીતે જે કામ ઘણી ગ્રામપચાયતો સમૂહમાં મળીને કરી શકે, તે માટે ગ્રામપચાયત હોય આમ બધી સત્તા લોકોમાં વહેંચાઈ જાય, ત્યારે જુનું સ્વરાજ થયું ગણાય

આમ દરેકમાં કેન્દ્રીકરણ છે અને વિકેન્દ્રી કરણ છે જે વહીવટ કેન્દ્રીકરણથી થાય છે ત્યાં સત્તા જીવંત, હિંસા આવશે જ ન્યાય વિકેન્દ્રી કરણ છે, ત્યાં શાંતિ, અહિંસા દોષ

ગે પ્રકારની માવતા... [અનુ. ૫૪૧૬૪થી આગળ]
 મોક્ષ કોઈ માંકડી બારી નથી, જેમાંથી કૂદીને
 આપણે કોઈ જેલમાંથી મુક્ત થઈ શકીએ.
 મોક્ષ તો અસાત, મોહ, સંકુચિતતા, વિકૃત
 અને એકાંગિતાથી બચીને વિશાળ વિરાટ
 જીવનમાં આત્મીયતાપૂર્વક પ્રવેશ કરવાની
 સાધના છે. ત્યાં તો એક મનની તમામ
 શક્તિઓ કામે લગાડીને જીવનના સર્વોચ્ચ
 પુરુષાર્થ પર કેન્દ્રિત કરવાની, અને એની સાથે
 સાથે એ કેન્દ્રિત શક્તિને જીવનમાં સૌ પાસાં
 પર અંગે પર શ્રેષ્ઠ પર અને સ્તરે પર વિઠીવું

કરવાની વાત છે. એક પણ દિશા કે અંગ
 ગૂઢી બંધ તો સાધના અપૂર્ણ રહેશે અને એની
 પૂર્તિને મારે ફરીથી જન્મ લેવો પડશે. મોક્ષ
 અને એકાંગિતા પરસ્પર વિરુદ્ધ વસ્તુઓ છે.
 એ કોઈ કિંદવાને સાત દિશાઓથી આપણે
 ઘેરા લગાવીએ અને એક બાજુને ગદ્ગદ્ગતથી
 ખુદ્દી રહેવા દઈએ તો ઘેરા નિષ્ફળ ન્થ.

જ્ઞાનની ઉપાસના હોય કે મોક્ષની સાધના
 હોય, સૌ બાજુથી કેન્દ્ર પર આવી જવું અને
 સાથે સાથે જ એ કેન્દ્રથી સૌ દિશાઓમાં ફેલાઈ
 જવું—એનું નામ સદ્ગુણ સાધના (મંગલ-પ્રભાત)

* * * * *

મધુપુર ગામના સુખી રામદાસ બહુ ભલા માણસ હતા. જ્યારે તે ઘરડા
 થયા ત્યારે તેમણે ગામના લોકોને કહ્યું કે તમે હવે ખીજા કોઈ જીવાન માણસને
 સુખી બનાવો. હું ઘરડો થયો હોવાથી હવે મારથી કામ થતું નથી.

ગામના લોકોએ કહ્યું : "તમે જ કોઈ સારો માણસ પસંદ કરી આપો."

રામદાસે ચાર જીવાન માણસોને પસંદ કરીને બોલાવ્યા. તેમની સાથે વાતો
 કરી પછી તેમને કાતુ કે આજે સાંજે તમે તળાવની પાળ ભેવા જાઓ. એક
 જગાએથી પાણી નીકળે છે અને રસ્તામાં કાઢવ થયો છે એમ મેં સાંભળ્યું છે.
 તમે ભેઈ આવશો પછી શુ કરવું તેનો આપણે સૌ વિચાર કરીશું.

પેલા ચારે જણ સંજના તળાવની પાળ ભેવા નીકળ્યા. સાચી બાજુએ પહોંચ્યા
 ત્યારે તેમણે ભેયું કે, એક ગાડું કાઢવમાં કળી ગયું છે, અને ગાડાવાળો ઘણી
 મહેનત કરે છતાં ગાડું ત્યાંથી ખસતું નથી.

તે ચારમાંથી ત્રણ જણ તો આગળ ચાલતા થયા. તેમણે કહ્યું કે, એવા કાઢવમાં
 કપડા બગાડવા કોણ આવે? કોઈ મજૂર બજૂર આ તરફ થઈને બંધ તેને બોલાવે.

પણ એવો મનોહર તરત કાછડો વાળી અને બાયે ચઢાવી કાઢવમાં પેઠો અને
 ગાડાના પોડાને ધકેલવા લાગ્યો. થોડી વારમાં ગાડું કાઢવમાંથી બહાર નીકળી ગયું.

બધી ધમાક પરવાર્યા બાદ મનોહરની નજર ગાડાવાળાની નજર મામે ભેગી
 થઈ તો તે સુખી રામદાસ પોતે જ હતા. તેમણે ખેડૂત જેવાં કપડાં પહેરેલાં હતાં.
 તે હસતા હસતા બોલ્યા, ગામના સૌને મદદ કરવા તૈયાર થનાર તારા જેવો
 જીવાન જ ગામનો સુખી થવાને લાયક છે. પોતાનાં કપડાં બગાડવાની બીકે ગાડાના
 બગદને તથા ગાડાવાળાને મદદ કરે નહીં, તેને ગામનો સુખી રી રીતે બનાવાય ?

ખીજે દિવસે મધુપુર ગામને નવો સુખી મળી ગયો — ગોપાલદાસ પટેલ (લોકજીવન)

મિત્રતા :

બાળકેના બાપુ

શ્રી સુકલબાઈ

★

આપણને ઘણું કરીને એકલા રહેવું ગમતું જ નથી. કોઈ વાત કરનાર અથવા સાંભળનાર હોય તો કેવું સાડું, આપણને કોઈ મિત્ર હોય તો કેવું સાડું એમ હમેશા થયા કરે છે. પણ ઘણી વાર એવું બને છે કે જો આપણો મિત્ર દોષ તે જ કોઈ અપરિત મસંગ બનવાથી અકારો થઈ પડે છે કોઈ કોઈ વાર એકબીજા તરફ એવાનુયે મન થતું નથી. આમ મિત્રીને બદલે કદુતા કે શત્રુતા આપણામાં પ્રવેશે છે.

મને જાહી એક નાની વાર્તા યાદ આવે છે. જો મિત્રો હતા. એકને બીજા વિના થાલે જ નહીં. પણ એક દિવસ બંને વચ્ચે કોઈ કારણસર અણબનાવ થયો. પછી તો તેઓ એકબીજા સાથે થાલે પણ નહીં, અરે સામું પણ ન જુઓ. અંદર અંદર એકબીજાને ખીઝારવા લાગ્યા.

“આ રીતે બાપુ”

એક દિવસે એવું બન્યું કે બંને જણ એક જ દિવસે મુમાફરીએ નીકળ્યા. વહાણમાં બેસીને સામે પાર જવાનું હતું. એક જ વહાણમાં બંનેને એસવાનું થયું. બંને જણ એકબીજાથી દૂર વહાણને છેડે બેઠા, એવામાં એકાએક તોફાન લાગ્યું. નદીનાં પાણી ઊછળવા લાગ્યાં. હોયી ટુણુંકણું થઈ રહી એક મિત્ર પેવા હોડીવાળાને પૂછવા લાગ્યો : “ભાઈ, હોડીનો કયો ભાગ વધારે બચવાયો છે ?”

હોડીવાળાએ કહ્યું : “સામેનો છેડો બચ્યા છે ખરો.”

એ સાંભળીને પેલાને હાથ વળી, કાંધે કે એ છેડે જોને ખીઝારતો હતો એ મિત્ર બેઠો હતો! આમ મિત્રતા કોઈ વાર કેટલી હદ સુધી કદુતા ઉત્પન્ન કરે છે !

તેથી જ દુનિયાના મહાપુરુષોએ વ્યક્તિગત મિત્રતાને કુખરૂપ ગણી છે અને ત્યાગ્ય મની છે.

બાપુજીને પણ નાનપણમાં મિત્રતાનો કડો: અનુભવ થયો હતો. એક મિત્રની સાથે એમને ભાઈબંધી થઈ. બાપુજીનાં માતૃશ્રી, એમના મોટાભાઈ તેમ જ કસ્તુરબાને આ ગમતું ન હતું. માતૃશ્રી કોઈ કોઈ વાર કહે: 'દીકરા, આવા છોકરા સાથે હરવું ફરવું તારું નથી હા.'

પણ ગાંધીજી જવાબ આપતા: "તમે બધાં નકામાં ચિંતા કરો છો. તેના દોષ જે તમે ગણાયો છો તે હું બહુ છું તેના શુભ તો તમે ન જ જાણો. મને તે આડે માર્ગે નહીં લઈ જાય, કેમ કે મારા તેની સાથેના સંબંધ કેવળ તેને સુધારવાને ખાતર છે. તે જો સુધરે તો બહુ સરસ માણસ નીવડે એમ મારી ખાતરી છે તમે મારા વિષે નિર્ભય રહો."

પણ જો મિત્રને સુધારવાનું તો બાપુજીએ રહ્યું પણ બાપુજી જ એની સગથી ખોટે માર્ગે વળ્યા.

તેથી બાપુજી કહ્યું છે: "સુધારો કરવા સારું પણ માણસે ઊંડા પાણીમાં જીતરવું નહીં જોઈએ જેને સુધારવા છે તેની સાથે મિત્રતા હોય નહીં. મિત્રતામાં અદ્વિતણાવના હોય. એવી મિત્રતા જગતમાં કવચિત જ જોવામાં આવે છે. મિત્રતા સરખા શુભચળા વચ્ચે શોભે ને નભે. મિત્રો એકબીજાની ઉપર અસર પાડ્યા વિના ન જ રહે એટલે મિત્રતામાં સુધારાને અવકાશ બહુ ઓછો હોય છે. મારો અભિપ્રાય એવો છે કે અગત્ય મિત્રતા અનિષ્ટ છે, કેમ કે મનુષ્ય દોષને ઝટ પ્રહણ કરે છે. શુભ અહુલ કરવાને સારું

પ્રયામની આવશ્યકતા છે. જેને આત્માની, ઈશ્વરની મિત્રતા જોઈએ છે તેણે એકાગ્રી રહેવું ઘટે છે, અથવા આખા જગતની સાથે મૈત્રી કરવી ઘટે છે."

પેલી મિત્રતા વિશે બાપુજીએ કહ્યું છે: "હું સુધારવા નીકળેલો પોતે જ અલડાપો ને અલડાપાતું મને ભાન સરખું ન રહ્યું."

જો મિત્રે બાપુને ખીજે આવળે રસ્તે પણ લઈ જવા કોશિશ કરેલી પણ "જેને ઈશ્વર ઉગારવા ઇચ્છે તે પડવા ઇચ્છતો હતો પવિત્ર રહી શકે છે." બાપુજીએ રસ્તે જતા બચ્યા.

પણ તોયે ગાંધીજીને મિત્રની મિત્રતા અનિષ્ટ છે એ વાતનું ભાન ન થયું. વળી આ મિત્રે બાપુજી અને બાના વચ્ચે પણ અતરાય પાડ્યો અને કંકાસનાં ખીજ શેખ્યાં બાપુ જો વિશે લખતાં કહે છે: "હું પ્રેમી તેવો જ વહેમી પતિ હતો. મારા વહેમમાં વૃદ્ધિ કરનાર આ મિત્રતા હતી, કેમ કે મિત્રની સમચાર ઉપર મને અવિશ્વાસ જ નહોતો. આ મિત્રની વાતો મારીને મેં મારી ધર્મચત્તીને કેટલુંક હુ:ખ દીધું છે. તે હિંસાને સારું મેં મને કદી માફી નથી આપી."

આમ બાપુજીને પણ આવા ખરાબ મિત્રની સોળતથી કેટલાયે કડવા અનુભવો થયા અને પડી જ બાપુજી જાગ્યા.

બાપુજીએ તેથી બાળકોના પત્રમાં લખ્યું છે તે સત્ય છે કે, "આપણે બધાને મિત્ર ગણીને કાં નવરતીએ? ખાસ મિત્રાચારીમાંથી કડવાશ પણ થાય. પણ બધાને મિત્ર ગણીએ તો જીવન નિત્ય સરિક રહે."

સ્વાવલંબન પ્રતિ

૭

શ્રી ઈન્ડિયાન શાહ

મનુષ્યની અગત્યની જરૂરિયાતોમા સવ પ્રથમ ખોસક અને પછી કપડા ગણી શકાય પૂ બાપુજી આ બન્ને જરૂરિયાતોને દરેક વ્યક્તિ સ્વય ઉત્પન્ન કરે એવી આશા રાખતા હતા કપડા માટે તો તેમણે રેડિયાનો પ્રચાર કરી આપણને સ્વાવલંબન તરફ વાળવા પ્રયત્ન કર્યો સપૂર્ણ અનોખાઈને એ દૃષ્ટિએ તદ્દન સહેલુ અને સર્વ સુલભ ન ગણી શકાય પરંતુ તેમા બીજી અનેક રીતે આપણે મદદ કરી શકીએ.

બાળપણથી જ લાડમા ને લાડમા અનેક વાર ખાણ, ખાતા ખાતા બગાડુ અમુક ચીજ વગર થકાવી ન લેવુ વિનં નાની નાની કુટેવો આપણને થકે છે. સમજણની સાથે સાથે આ ટેવો પણ જની બેઈએ

“છાલુ એ પાંપે છ ચોખ્ખી ચાળી એટલે ચોખ્ખુ દિલ” એ બાપુજીના શબ્દોમા ગૂઢાય રહેલો છ પરાણે ખીરસવાની માતાની ટેવ સામે બાળક ક્રોધે ઉઠાવે અને નિયમ જ રાખે કે ભૂખ કરતા વધારે ભાણમા લેવુ જ નહીં તો ઘણું જ ઓછું બગાડ થાય આપણે એટલુ જ યાદ રાખીએ કે આપણા ઘરમા થતો બગાડ એ બીજી કેટલીક વ્યક્તિઓનું છીનવી લીધેલુ સોજન છે. આપણા બહેલા કેહાર એ બીજા કેટલાકના પેટના ખાકા છે માનવીને માનવી કરતા વધુ ખ્યાડુ બીજુ કાઈ ન હોઈ શકે તો પછી આપણા દેશમા અનેક છવો જખા સૂવે તે આપણે કેમ બેઈ શકીએ ?

સ્વાસ્થ્યની દૃષ્ટિએ પણ આપણે વિવિધ વાનગીઓ આપણા જ નાશને અર્થે ખર્ચએ છીએ મિઠાસ અને દરસાણ વગર ન જ

“ખારાબા પુ”

ચાવે, કે નાસ્તો અનેક પ્રકારનો, તળેનો જ બેઈએ એવા ખ્યાલ આપણામા નાન પછથી જ ભરાઈ ગયા હોય છે આવા વિચારો અને આદતો સમજપૂર્વક દૂર કરીએ અને પૌષ્ટિક અન્ન નિયમસર લઈએ તો તે પેન્મા બગાડ ન કરવા ઉપરાંત દેશના (અત્યારે તો) અમૂલ્ય અનાજનો પણ બગાડ અટકાવે

ખોસકના પ્રકળી મહત્તા એકાએક અટવી જધી વધી જવાના કારણે બાણી લેવા બેઈએ હિંદના ભાગવા પાયા તે પહેલા ઘઉં અને અને ચોખા, જેની અત્યારે અછત જણાય છે, તે ધાન્યો અત્યારના પાકિસ્તાનના પ્રદેશમા પકતા હતા સમન્ત દના આશરે ૨૫ ચોખા અને ૪૦. ઘઉં પાકિસ્તાનનો પ્રદેશ પૂરા પાડતો હતો ભાગવા પડવાથી વસ્તીના પ્રમણમા સરખામણી કરીએ તો ફક્ત ૧૭ વસ્તી જ પાકિસ્તાનમા રહી છે તે ઉપરાંત પહેલા પણ ૧૫ લાખ ટન અનાજ તો પરદેશથી જ આવતું હતુ

અનાજનો દુર્ભય ન કરવા ઉપરાંત આપણા લોજનમા લીલા શાકભાજીનુ પ્રમાણ વધારીને પણ આપણે ખેતરના આરોવનમા મદદ કરી શકીએ બાળકોને તો ભાગકામ માટે ખૂબ જ હોશ હોય છે અવચાસના સમય ઉપરાંત તેમને ઘણું વખત મહે છે જ્યારે તેઓ પોતાના નાના ભાગમા કે સ્કૂલના કમ્પાઉન્ડમા શાકભાજી ઉત્પન્ન કરે. હાથે ઉછરેલા એ જાડના શાક ખાતા બાગકની હોય અનેક ગણી વધી જશે એ પોતાની ફરજ અદા કર્યાન સતોષ સાથે સાથે કાર્ષિક વનસ્પતિ-

(૧૯૫૦) ૧૬૮

શાસ્ત્રમાં પણ રસ કેળવશે. આપું શિક્ષણ
એને આખીય જિંદગી કામ લાગશે. મુખ્યત્વે
તો શાકભાજી કાંઈક અંશે પૂરક અન્નનું
સ્થાન લઈ શકે.

જેમ દરેક સ્કૂલમાં ચરખાને અપનાવ્યો
છે તેવી જ રીતે શરીરશ્રમ કરાવતી આ
પ્રવૃત્તિ માટે પણ બાળકોને તૈયાર કરવામાં

આવે તો બાળકોનો સમય આનંદમાં જશે.
અને તેમનામાં સ્વદેશ પ્રેમની એટલી જિદી
છાપ રહેશે કે જે પ્રેમ પક્ષાપક્ષીમાં ઘસડાઈ ન
જતાં દેશને કાંઈક સક્રીય કૃષો આપવા પ્રેરશે.

રેટિયો વસ્ત્રસ્વાવલંબનમાં અનિવાર્ય છે
તેવી જ રીતે શાકભાજી - ઉગાડવાની ક્રિયા
અન્નસ્વાવલંબન પ્રતિ લઈ જશે.

✱

બાળકોના આપ .. [અનુ ૫૪ ૧૬૦ થી આપું]
લાલ ઉઠાવવા માંગે તેણે તો સીધા આકાશ
નીચે જ સુતું ભેઈએ. આસપાસ બિંચાં મકાનો
કે બડો હોય તો તે વિદ્ય કહે છે.

બાળકોને અને મોટાને નાટકો અને
તેમા થતા દરેક બહુ ગમે છે. પણ જે
નાટક કુદરતે આપણે મારું આકાશમાં ગોઠવ્યું
છે તેને એકે મનુષ્યકૃત નાટક પહોંચે તેમ
નથી. વળી નાટકશાળામાં આખ બગડે,
ફેફસામાં મલિન હવા બાથ, ને નીતિ બગડ
વાનો પણ ઘણો સભવ આ કુદરતી નાટકમાં
તો લાભ જ છે આકાશ નિહાળતા આખને
શાંતિ થાય છે, આકાશ નિહાળવા બહાર
રહેવું જ ભેઈએ, તેથી શુદ્ધ હવા ફેફસાને

મળે; આકાશ નિહાળતાં નીતિ બગડ્યાનું
આખ લગી સાંભળ્યું નથી. જેમ જેમ આ
ધૃતિરી ચમત્કારનું ધ્યાન ધરીએ તેમ તેમ
આત્માનો વિકાસ જ થાય જેને રાજ મેલા
વિચારો, સ્વપ્ના રાત્રિનાં આવતા હોય તે
બહાર સૂઈ આકાશદર્શનમાં લીન થવાનો
પ્રયત્ન કરી જાય. તેને તુરત નિર્દોષ નિદ્રાનો
અનુભવ થશે. આકાશમાં રહેલા ગણો કેમ બાણે
ધૃતિરત્ન મૂકસ્તવન કરતા ન હોય, એમ આપણે
બ્યારે એ મહાદર્શનમાં એતપ્રેત થઈએ ત્યારે
આપણે સાંભળતા જણાઈએ છીએ. જેને
આખ હોય તે આ નિત્યનરો નાથ જાય.
જેને કાન છે તે આ અસખ્ય ગાંધર્વોદું
મૂકગાન માણે.

"વધારે દુઃખ હઈ શકશે તેનો વિજય નહીં થાય પણ દુઃખ સહન કરી શકશે
તેનો વિજય થશે."

મણુકો - ૨ જો - સત્ય

મકલન કર્તા શ્રી. ચલુસાજી જી. પોર

મારા અનુભવમાં મેં ધણીવાર જોયું છે કે આપણે ઇચ્છીએ કંઈને સાચું કંઈ બીજું જ પણ મેં માથે સાચે જો પણ અનુભવ્યું છે કે, જ્યાં સત્યની જ સાધના ને ઉપામના છે ત્યાં આપણી ધારણાઓ પ્રમાણે જાણે પરિણામ ન આવે, તો પણ અણધારેણ આવે તે પશ્ચિમ અણુશય નથી હોતું ને કેટલીક વેળા ધાર્યા કરતા વધારે સારું હોય છે. દિનિક્ષમાં જે અણુધાર્યા પશ્ચિમો આવ્યા ને દિનિક્ષે જે અણુધાર્યા સ્વરૂપ પડ્યું તે અણુશય નહોતો એટલું તો હું નિશ્ચય પૂર્વક કહી શકું છું; વધારે સારા કહેવાય કે નહિ એ વિષે નિશ્ચય પૂર્વક નથી કહી શકાતું.

તમારી વચ્ચે ને મારી વચ્ચેનો એક ફરક છે : સંભવ છે કે ઈશ્વર વિષેની મારી શ્રદ્ધા તમારી શ્રદ્ધાના કરતાં વધારે દૃઢ હોય. દ્વિહ, યુક્તમાન, શીખ, પારસી, ખ્રિસ્તી એમ સૌ હિંદીઓ દ્વિહને ખાતર પોતાનું ઇવન સમર્પણ કરવાને તૈયાર હોય તો તેને કરી આપ્યે આવવાની નથી આવજા અધિ-

ઓએ જે કદુ છે તેની હું તમને યાદ આપવા માગુ છું સત્યમેવ જયતે। તાત્ત્વમ્॥ એક સત્યને જ જય છે, અસત્યને કદી નહિ

સત્ય જેમ સૂર્યની માફક તપાયે છે તેમ પ્રાણુ પણ સિંચન કરે છે સૂર્ય એક ધરીને સારું પણ તપતો રહી જાય તો આ સુષ્ટિ જલતુ જની જાય, તેમ સત્યરૂપી સૂર્ય પણ એક દશબર પણ તપતો રહી જાય તો આ જગતનો નાશ થાય. આપણે જગતમાં અસત્ય જોયા કરીએ છીએ એ ખરું પણ એ તો અદરનો શેત જેમ ગહાર નીકળ્યા કરે છે તેમ છે. કરારો સ્વભાવે જ સત્યનો ઉપયોગ કરે છે એ વાત કદી જુલાવી ન જોઈએ

સત્ય એક વિસાળ વૃક્ષ છે તેને જેમ સેવે તેમ તેમથી અનેક ફળો નીપજતાં જોવામાં આવે છે તેને અત જ હોતો નથી. જેમ જેમ તેમાં છોટ જિતરીએ તેમ તેમ તેમાંથી રત્નો મળ્યાં કરે છે, સેવાના પ્રસંગો જરૂર જ કરે છે.

“આરુણાચલ”

(૧૯૫૦), ૧૭૧

સત્યનો અર્થ તપશ્વર્યા તો છે જ. સત્યનો સાક્ષાત્કાર કરનારા તપસ્વીએ એમર વર્તી રહેલ હિ સામાથી અહિંસાદેવીને જગતની આગળ પ્રગટાવીને કહ્યું : હિંસા માયા છે, મિથ્યા છે, અહિંસા એ જ સત્ય છે, અહિંસા વિના સત્યનો સાક્ષાત્કાર અસંભવિત છે પ્રક્રમચર્ય, અસ્તેય, અપરિગ્રહ પણ અહિંસાને અર્થ છે, અહિંસાને સિદ્ધ કરનારા છે અહિંસા સત્યનો પ્રાણ છે. મનુષ્ય તેના વિના પશુ છે આ બધું સત્યાથી પોતાની શોધના પ્રવાસમા પહેલો જ નોંધ લેશે અને પછી તેનો શાસ્ત્રાર્થ કરવામા કયાંયે યુક્તિબલ નહિ આવે

આ ઇશ્વર જેનો સાક્ષાત્કાર કરવા ઇચ્છીએ છીએ, તે સત્ય છે અથવા કહો કે સત્ય એ જ ઇશ્વર સત્ય એટલે સાચું બોલવું એટલું જ નહિ સત્ય એટલે આ જગતમાં જે હિંસાં એને રૂપે હેતું, છે ને હરો, અને એના સિવાય બીજું કાંઈ જ નથી, જે

પોતાની શક્તિ વડે છે, જેને કોઈનો આશ્રય નથી નોંધતા પણ જેને આશ્રયે જે કંઈ હો તે હો સત્ય જ શાશ્વત છે, બાકી બધું ક્ષણિક છે. એને આકૃતિની જરૂર નથી. એ જ શુદ્ધ ચેતન છે, એ જ શુદ્ધ આનંદ છે. એને ઇશ્વર કહીએ, કેમ કે એની સત્તા વડે જ બધું ચાલે છે એ અને એનો કાયદો એક જ છે, તેથી કાયદો ચેતનરૂપ છે એ કાયદાને આધારે આપું તંત્ર ચાલે છે.

સામાન્ય રીતે એટલે સત્ય બોલવું એટલું જ આપણે સમજીએ છીએ પણ આપણે વિશાળ અર્થમાં સત્ય શબ્દ યોજ્યો છે. વિચારમાં, વાણીમાં ને વ્યાચારમાં સત્ય એ જ સત્ય આ સંત્ય સંપૂર્ણપણે સમજનારને જગતમા બીજું કંઈ જાણવાપણું નથી રહેતું; કેમ કે જ્ઞાન માત્ર તેમાં સમાયેલું છે. તેમાં જે ન સમાય તે સત્ય નથી, જ્ઞાન નથી, પછી તેમાં ખરો આનંદ તો હોય જ કયાથી ?

“આપણે બંધાને મિત્ર ગણીને કાં ન વસ્તીએ? ખાસ મિત્રાચારીમાંથી કડવાશ પણ થાય. પણ બંધાને મિત્ર ગણીએ તો જીવન નિત્ય રસિક રહે.” — આપુ

અનુક્રમણિકા

૧ અયળ શ્રદ્ધા	...	ગાંધીજી ૧૪૫
૨ સતિનિકેતનના ભજનો	...	દે. વા. ૧૪૬
૩ સત્ય એ જ મોર્મિયો	...	૨૬ ના. પાટક ૧૪૭
૪ પ્રેમ - હિંડોળો	...	ચુરુદવાલ મલ્લિક ૧૪૮
૫ યુવાનોના મહેરબાની	...	ચુકલભાઈ ૧૪૯
૬ ચુરુ-ગાંધી	...	ચુરુદવાલ મલ્લિક ૧૫૧
૭ સત્સંગ એ ખરસમજી છે	...	ના. પ્રેમી ૧૫૩

૮ બાપુના પત્રો	...	ગાંધીજી ૧૫૭
૯ જે પ્રકારની સાધના	...	કાકા કાચેનકર ૧૬૩
૧૦ સર્વોદય વાણી	...	રવિચંદ્ર મહારાજ ૧૬૫
૧૧ જ્ઞાનકેના બાપુ	...	ચુકલભાઈ ૧૬૭
૧૨ સ્વાવલંબન પ્રતિ	...	મન્ડુલાલ સાહ ૧૬૯
૧૩ ગાંધી માળા	...	ચુકલાલ જી. પટેલ ૧૭૧
૧૪ આ માસની જમી	...	સત્યેન ખીરો ..

ગ્રંથાવલોકન

પ્રૌદશિકાનુ

ગ. નિહનદાસ મગનનાન કોમળી

નમસ્કાર જમનાનાથ સ્વામીજી

પ્ર. નવજીવન કાર્યાલય અમદાવાદ

કિ. ૦-૧૪-૦ ૧૦ ૮૪

ગૃહરાત વિદ્યાપીઠ અધ્યાપીનુ આ પુસ્તક પ્રૌદશિકાનુના મેત્રેમા ગમ કરનારા સેવકોને માર્ગદર્શક અને મદદરૂપ થાય એવું છે. ઇ.સ. ૧૮૪૭થી આપણી સરકારે પ્રૌદશિકાનુ કાર્ય શરૂ કર્યું છે. પ્રૌદશિકાનુ એટલે મગન અધ્યરજ્ઞાન જ નહીં એ મત સવવિધિન છે. તેથી આજે એ ઉચ્ચાભિનંદન જોઈએ એટલે. અમલમાં મુકાયો નથી અથવા સલાશે મૂકવા સારું હમ્મ સેવકોની વધારે જરૂર છે એ વાત પ્રૌદશિકાનુના મેત્રેમા ગમ કરવા મધ્યમા સેવકો જાણે છે એ માટે માર્ગદર્શનની ખૂબ આવશ્યકતા હતી અને હિંદુ નિવાસ અન્ય દેશોમાં એ મેત્રેમા કેટલી પ્રગતિ કરવામાં આવી છે એનો જુનનાત્મક અભ્યાસની પણ અત્યંત જરૂર જણાવી હતી. આ બંને જરૂરિયાતોને સંતોષાવવા સહાયરૂપ થઈ પડે એવું આ પુસ્તક થી વિદ્યુતનાસહાઈ તેમ જ શ્રી મોમલજીએ ચીવડે તથા ઝીલી અને સર્વમાળી દિ. પોનાની સમય સંખ્યાને આ મેત્રેમા કાર્ય કરનારા પીઠ સેવકોની જરૂરી મદાય લઈને તૈયાર કર્યું છે એ ખરેખર આપણે માટે અશીર્વાદરૂપ જ છે, અને એ વાત તો પ્રૌદશિકાનુમાં કાર્ય કરનારા તેમ જ એમા જમ હેતુર અભિનંદનો. પ્રૌ. શિક્ષણની હિંતારૂપ આ પુસ્તક વાચશે ત્યારે સહજ સમજાયે એવી છે.

સાધ્ય કાળજીના નવન તરમા

પ્રૌદશિકાનુ અથવા લોકશિકાનુ કાપ અગત્યનું છે એ દિશા તરફ આપણે સુચિગિત મમાજ હુલ ઉદારીન જ છે. આઝાદી તો આપણને મળી છે પણ હુલ એને ગૌરવશીલ કરવા સરુ નિર દરતા નિવારણ એ અગત્યનો કાર્યક્રમ છે. હુનિવાના મુખ્ય દેશોની સરખા મણીમાં હિંદોના નંબર ઘણીખરી યામ તળી પડે લગુતરમાં પણ પછાત જ છે. આ આપણને શરમાવે એવી હુકીત છે, અને એને દૂર કરવી જ નહીં એ ક્ષમ હેતુને પાર પા ત આ અભ્યાસપૂર્ણ પુસ્તક અનરથ સહાયરૂપ થઈ પડે એવું છે.

આ પુસ્તકનું ખરું મદરૂપ તો એ છે કે આ પુસ્તક માન પ્રૌદશિકાનુની તત્વિક અથા કરી પૂર્ણ થતુ નથી પરંતુ કાર્યક્રમ (Practical) માર્ગદર્શન પણ કરે છે એ જ એની વિશિષ્ટતા છે. એમાં જુદા જુદા કક્ષાના પ્રૌદો માટેના અભ્યાસક્રમો, વર્ગસંચાલન વગેરે વિશે યોગ્ય માહિતી પૂરી પાડવામાં આવી છે અને અત્તમા નવ ખરિચિષ્ટે તા કેટલાક અગત્યના મુદ્દાએની રખા સમજણ આપી છે.

આ પુસ્તક દરેક સુચિગિત વ્યક્તિએ વાચવું જોઈએ અને પોતાના શિક્ષણને લાગ આપણાં નિરસર ભાઈબહેને તે કઈ રીતે આપી શકાય એનો ખ્યાન મેળવી એ હેતુમાં યોગ્ય ક્ષણો તેઓ આપશે એમા જ આઅતિ-ઉપયોગી પુસ્તકની સાર્થકતા રહેલી છે. —મુ. ૨૦

આરાબાપુ

(૨) ઈન્દ્રધનુ,

મિશન રોડ, અમદાવાદ
(૩) શ્રી ચીમનલાલ તમ્બુવાલા, વસી
તમ્બુવાલા એન્ડ સન્સ, મુશનપુરી,
ભાવેળ, સુરત

(૪) શ્રી. મનમુખલાલ બલવજી ગાંધી,
૩૬, નાગદેવી કોસ લેઈન, મુંબઈ

(૫) શ્રી. ગીરધરલાલ દામોદરદાસ લિમિટેડ,
રીડરોડ, પોલીસથેડીની સામે, અમદાવાદ

(૬) શ્રી રામકૃષ્ણ બલ્લુજી,
તિલક ચોક, સોલાપુર

(૭) એન. એમ. ત્રિપાઠી-લિ.૦
૧૬૪, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ

(૮) શ્રી. વ્યવસ્થાપક, ખાદી લાંડાર, આણંદ,
(૯) શ્રી. આર. આર. શેઠની કુંઠા
કેશવભાઈ, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ

(૧૦) શ્રી. ઓધવજી શીવજી ભેષી,
૨૩૩-૩૫, ભાત બજાર, મુંબઈ ૬

(૧૧) શ્રી ટેલી ફેક્ટરી રેડિયો એન્જ-સી,
‘ફળી મેન્શન’
સ્ટોર લેઈન પારસી બજાર, મુંબઈ ૧.

(૧૨) શ્રી. રમણીકલાલ મેઘાણી,
૧૪, અમરતંત્રલા સ્ટ્રીટ, કલકત્તા
પરેશમાં “આરાબાપુ” નું લવાજમ
નીચેનાં સ્થળોએ ભરી રાખાયો.

(૧૩) શ્રી. પ્રભુદાસ જી. વજરીઆ,
સો. જો. નં. ૧૨૬, નૈરોખી, કેન્યા કોલોની

(૧૪) શ્રી. રતીલાલ પાલા, લોરેન્સો મારકવીસ,
પો. જો. નં. ૧૨૮૭, [પો. ઈ. આ.]

(૧૫) શ્રી. અમૃતલાલ વોરા,
પો. જો. નં. ૧૯૦, કમ્પાંલા [યુગાન્ડા]

આ માસિકમાં મુખ્યત્વે ગાંધીજીના તત્ત્વ-
જ્ઞાનના અભ્યાસીઓના લેખો, સંસ્મરણો,
ગાંધીજી તથા ગુરુદેવની વિચારમંડલીનો સમ-
ન્વય કરી અને ઉપાસકોની આખરી ધ્યેયની-
આધનાના મનનીય લેખો, ધર્મ, કળા અને સંસ્કૃ-
તિનું આદિત્ય, ગાંધીજીનાં અમૃત્ય અપ્રગટ પત્રો,
છબીઓ, ચિત્રો તેમજ આપણાં રોજિંદાં જીવનના
પ્રશ્નોને અર્થની બોધક વાર્તાઓ ઇત્યાદિ વિભાગો
ઠારા ધ્યેયલક્ષી સામગ્રી આપવામાં આવશે.

વ્યવસ્થા:—

આ માસિક દર મહિનાની ૩૦મી તારીખે
પ્રસિદ્ધ થાય છે. એટલે તે મહિનાનો અંક ચાલુ
મહિનાની ૧૫લી અથવા બીજી તારીખે મળશે.

પ્રગટ તારીખ પછી દસ દિવસમાં અંક
ન મળે તો ટપાલમાં તપાસ કર્યા પછી જ
કાર્યાલયને જણાવવું. શ્રાદ્ધકોએ પત્રવ્યવહાર
કરતી વખતે પોતાનો શ્રાદ્ધક નંબર અવશ્ય
જણાવવા વિનંતી છે.

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૬ છે. પરદેશ માટે
શિલિંગ ૧૨ છે. તે કાર્યાલયને સરનામે
મળીઓંદરથી મોકલવું.

પ્રથમ અંકથી શ્રાદ્ધક ચલું આવરક છે. જ્યાં
મુખી શિલકમાં હશે ત્યાં મુખી પાછલા અંકો
મળશે. લવાજમ મ. જો.થી મોકલતાં મ. જો. ની
કુપન ૧૧૨ ‘પૂર’, કેકાલું-વગેરે સ્પષ્ટ લખવું.

એક અંકના બાર આના મળેથી નમૂનાને
અંક મોકલી આપશે.

શ્રાદ્ધકો નીચેનાં સ્થળો:—

(૧) શ્રીમતી તારાલક્ષ્મી ત્રિવેદી
આનંદ તરંગ ગર્જુડી, વડોદરા

‘આરાબાપુ’ કાર્યાલય, ૪૫, નંદુર રોડ, વિલેપારલે
મકરાક અને મુદ્રક, ખીરન ગાંધી “આરાબાપુ” મુદ્રણાલય, ૪૫, નંદુર રોડ, વિલેપારલે

ધાર્મિક

ઉદ્ધરેદાત્મનાત્માનમ્

[ગાથીન અને ગુરુદેવની જીવનસાધનાનું અનુશીલન કરતુ માસિક]

વર્ષ ૩

૩૦ ઓગસ્ટ-૧૯૫૦

૨૫૬ ૭

ગુરુદેવનો સહકર્મચારિણીને પત્ર

નીતુ અને એતુ કુટુંબ બીજના રોગ, રમરણ કરાવતુ થટે એક દિવસ સન્ને અગાશીમા હુ ખ કે શોક સહન કરી શકતા નથી એ સૂતો હતો ત્યા પછે વીછી ડખ્યો ખૂણ એમનો સ્વભાવ પડ્યો એથી તું કુ બી યર્ધ શુ વેદના થયા લાગી ત્યારે એ વેદના 'મારા' કરીશ! સ સારતુ એક માત્ર બધન એકનો બહારની વસ્તુ છે એમ માની એનો અનુભવ એક છોકરો એ પણ ગયો તો પણ જે રીતે કરવા પ્રયત્ન કર્યો હકતર જે રીતે રાગીની એ જમીન બંધકાદ અને વેપાર રાજગારમા વેદના નૂઓ, એ જ રીતે હુ મારા પગની બ્યસ્ટ રહે છે તે ભેઈ બધાને આશ્ચર્ય અને વેદના નેવા લાગ્યો પરિણામ આશ્ચર્યકારક ધૂણુ ઊપજે છે પણ હુ તો માનવ ચરિત્રની આબુ શરીરે વેદના થતી રહી, પણ એની વિચિત્રતા પર વિચાર કરી શકતાએ નેવા મારા મન પર એટલી એછી અસર રહી કે પ્રયત્ન કરુ છુ કોઈ કોઈ વખતે ધૂણુ થઈ જેથી એ વેદના હોવા છતા હુ બાધી શકયો આવે છે પણ એને દૂર કરવા ઇચ્છુ છુ આ અનુભવ પછી મને મુક્તિનો એક નવો આપણી 'બહાર' કોણ કઈ રીતે વતે' છે એને માર્ગ સાપડ્યો હવે હુ સુખદુખ મારા નિર્લિપ્તભાવે સુદ્ધરભાવે નેવા પ્રયત્ન કરવો 'બહાર'ની વસ્તુ છે, આ સ્થિતિ પૃથ્વીની વસ્તુ ભેઈ એ આપણા શોકદુઃખ, વિરાગ અનુરાગ, કોઈ એ વેદના હોવા છતા હુ બાધી શકયો સાતુનરજ, બુખતરસ, સ સારના કાજકર્મ આપણી 'બહાર' છે આપણા વધાર્થ 'હુ' મા નથી. આ બહારની વસ્તુએને બધુ રે આપણી 'બહાર' છે આપણા વધાર્થ 'હુ' મા નથી. આ બહારની વસ્તુએને 'બહાર'ની છે એમ જ્યારે ભેઈ શકાય, જ્યારે અનુભવી મકાપ ત્યારે જ આપણી સાધના કરવો ભેઈએ વચ્ચે વચ્ચે નિષ્કળતા મળે હતાશ પૂર્ણ' થઈ ગણાય. સાધના ખૂબ કઠણ છે થયે ચાલે નહિ, કારણ એના જેવુ નુકસાન નીચુ નથી. એ ભાલે કોડી ખાતર કોડી શુભાવવા જેવું છે ગીતામા છે " જેનાથી લોકો ઉદ્ધેગ નથી પામતા, જે લોકોથી ઉદ્ધેગ નથી પામતો, જે દુષ્, કોપ, અદેખઈ, ભય, ઉદ્દેગથી મુખ્ય છે તે મને પ્રિય છે " (સ્વર જ વાત્રા)

યુરોપિયન ભક્તોની પ્રાર્થના

૧

[સુકેતુ(સાકાતેસ)એ સ્વીકારેલી સ્પાર્ટન લોકોની આ જૂની પ્રાર્થના એના શિષ્ય પૃથુ (પ્રતેતોન)એ આલેક્ઝીબીઆદેસ ૨-૧૪૩ 'એ'માં ટાંકી છે. દે. વા.]

હે રાજરાજેશ્વર ઝેઉસ (દેવસ), અમે માગિએ કે ન માગિએ તો પણ ભલી વસ્તુ અમને દેજે, અને અમે બસે માગી હોય તો પણ ભૂંડી વસ્તુથી અમારી રક્ષા કરજે.

૨

[આ સેઇટ ફ્રાન્સિસની પ્રાર્થના છે]

હે નાય, તારી શાન્તિની સ્થાપનામાં તું મને તારું સાધન બનાવ. જ્યાં વેર છે ત્યાં મને પ્રેમ વાવવા દે; જ્યાં અન્યાય છે ત્યાં ક્ષમા, જ્યાં શંકા છે ત્યાં વિશ્વાસ, જ્યાં નિરાશા છે ત્યાં આશા, જ્યાં અધકાર છે ત્યાં પ્રકાશ, જ્યાં શોષ છે ત્યાં આનન્દ મને વાવવા દે.

હે દિવ્ય ધણી, આટલું તું મને દે કે ખીલ મને આશ્વાસન આપે એવી અપેક્ષા રાખવા કરતાં હું જ ખીલને આશ્વાસન દઉં, ખીલ મારી વાત સમજે એમ ઇચ્છવા કરતાં હું ખીલની વાત સમજું, ખીલ મારા ઉપર પ્રેમ રાખે એમ ઇચ્છવા કરતાં હું ખીલ ઉપર પ્રેમ રાખું, કારણ દુષ્ટને જ અમે લઈએ છીએ, ખીલને ક્ષમા કરતાં અમને ક્ષમા મળે છે, અને મરીને જ અમે ચિરંજીવી બનિએ છીએ.

અકરમાત કે ચમત્કાર ?

શ્રી દિલખુરા બ. દીવાનજી

૧૯૩૦નો સમય હતો. હાંડી કૂવના પ્રસંગે ગાંધીજી કરાડીમાં એકાઠ મહિનો રહ્યા હતા. કરાડીની ઝૂંપડીમાંથી મીઠાની લોડતણું સંચાલન કરતા હતા.

એક સવારે ગાંધીજીની ઝૂંપડી આગળ કેટલાક ગામવાંસા બહેનો તથા ભાઈઓ આવ્યાં. સરખસના સ્વરૂપમાં તેઓ ત્યાં આવ્યા. એમાં બહેનો ભજનો ગાતાં ગાતાં આવ્યા. ભાઈઓ બાપુ માટે ફૂલ ફળ અને નાણા લાવેલા. બાપુ આગળ એ બધી પ્રસાદી ભાઈઓએ મૂકી. ભણે શુદ્ધ ભગવાન આગળ એમના ભક્તો પ્રસાદી આપવા કેમ આવ્યા ન હોય ! બાપુજી આ બધું જોઈ રહ્યા હતા. એમના રેડિયા પર એઓ સૂતર કાતતા હતા. ભાઈઓમાં જે વડીલ જેવા લોકો હતા તેમને બાપુએ પાસે બોલાવ્યા અને પૂછ્યું :

“આ બધી શી પાઘલ છે ?”

તેલા ભાઈ કંઈક ખચકાયા અને પાછી બોલ્યા, “અમારા ગામ પામે એક કૂવો છે. વરેા થયાં એમા બિલકુલ પાણી નથી. બહેનો નજીકના ગામમાં જઈ ખપ પૂરતું પાણી લઈ આવતાં. પરંતુ બાપુ ! આપના પવિત્ર પગલાં આ ગામની જૂંમિ ઉપર પડ્યા કે તરત જ એ કૂવામાં પાણી આવવાં લાગ્યાં. હવે એ કૂવો પાણીથી ભરેલો છે. આપના પુનિત પગલાંના ચમત્કારથી આપના પ્રતિ અમારું અતર ભક્તિભાવથી

નમી પડે છે. અમારી આ પ્રસાદી એટલા માટે આપને અર્પણ કરવા આવ્યાં છીએ. અમે તો એમ જ માનીએ છીએ કે આપ શમના અવતાર છો.”

આ બધી વીગતો સાંભળી બાપુ ગંભીર થઈ ગયા. પિતા પુત્રના અયોગ્ય વર્તનથી દુઃખી થઈ એ માટે એને મીઠો કપકો આપવા માટે એ રીતે બાપુ ગંભીર તાથી બોલ્યા.

“આ બધી તમારી મૂર્ખતા છે. સમજી મણસને આ ચોભતું નથી. ભગવાન પાસે તમારી જેટલી લાગવમ છે તેટલી જ મારી લાગવમ છે. એથી વિશેષ માતમાં કશું જ નથી.”

આટલો મીઠો કપકો આપી બાપુ કંઈક હસ્યા અને કૂવાના પેલા કેળીતા ચમત્કારને સમજવતા ખીંચેથી બોલ્યા :

“નિર્જળ કૂવામાં મારા આવ્યા પછી પાણી આવ્યાં પણ હોય. પરંતુ એ તો અકરમાત છે. તેલા કાગડાની વાત યાદ છે ને ! તાડતું ઝાંડ પડું પડું થઈ રહ્યું હતું એટલામા એક કાગડો તે ઝાંડ પર બેઠો.

તરત જ તાંડ પડી ગયું. આ પ્રસંગે પણ આણું જ બન્યું છે એમ માનવું.

“મારા પ્રતિની તમારા બધાની ભક્તિ હું સમજી ચકું છું. પરંતુ આવી ગાંડાઈ ન કરો. આપણી માતૃભૂમિની સેવા કરવામાં એ ભક્તિનો પૂરો સફળયોગ કરો તો કેવું સાડું !”

શ્રીધરાભીજી અંગેનું ‘મહાત્મા અને જનન’ પરથી

“આરાબાપુ”

(૧૬૫૦) ૧૭

એક વાર અયોધ્યા નગરીના અંત-પુરમાં શ્રીરામના માતૃશ્રી કૌશલ્યાજી, અગત્ય સુનિના માતૃશ્રી અને પવનપુત્ર હનુમાનજીનાં માતૃશ્રી અજનીદેવી બેઠાં છે. ત્રણે માતાઓ વાતે ચર્ચા છે. વાતમાંથી વાત નીકળતાં સૌ પોતપોતાના બાળકોના શુભગાન ગાવા લાગ્યાં.

કૌશલ્યાજી સૌથી પ્રથમ બોલ્યા, “જુઓ તો ખરા, મારો રામ તો કેવો જળશે છે ! એણે સસુદ્રમા પથ્થર તરતા મૂકીને પુલ બાધ્યો અને એ પુલ પરથી આખી વાનરસેના લોકા ઉપર ચઢાઈ કરવા ગઈ.”

એક માતા બ્યારે પોતાના બાળકનાં વખાણુ કરે ત્યારે બીજી માતાઓને પણ પોતાના બાળકનાં શુભગાન ગાવાનો પોરસ ચડે છે.

કૌશલ્યાજીની વાત સાંભળીને અગત્ય સુનિનાં માતા કહે, “તમારા રામે તો સસુદ્ર ઉપર પથ્થર તરતા રાખ્યા એ તો હવે ઠીક છે, પણ મારો અગત્ય તો કેવો જળશે કે એણે એક ધૂટડે આખા સસુદ્રનું પાન કર્યું.”

હવે અજનીદેવી શેનાં ચૂપ રહે ? તેનો પુત્ર કઈ થોડો જ કોઈનાથી ગાત્યો લાય એવો હતો ? અજનીદેવી બોલ્યા, “એ તો બહુ હવે ઠીક. રામે પથ્થર તરતા મૂક્યા અને અગત્યે સસુદ્રપાન કર્યું પણ ખરી સૂરવીરતા તો માગ હનુમાનની. તેણે એક જ દૂકે આખો સસુદ્ર પાર કર્યો.”

વાત વાંઢે ચરી એક કહે મારો પુત્ર જળશે તો બીજા કહે મારો. છેવટે એવો નિર્ણય થયો કે ત્રણે પુત્રોને બોલાવીને ન્યાય કરાવવો.

થોડી વારમાં ત્યાં શ્રીરામ, અગત્ય સુનિ

અને હનુમાનજી માતાઓની આજ્ઞાથી ત્યાં આવી પહોંચ્યા.

રામે આશ્ચર્ય પામી પૂછ્યું, “મા, અમારી તમને શી જરૂર પડી ? કહેા શી આજ્ઞા છે ?” કૌશલ્યાજીએ બધી વાત કહી સંભળાવી અને ન્યાય કરવા કહ્યું.

રામ તો વિચારમાં પડી ગયા. આને ન્યાય શી રીતે કરવો ? તેમણે અગત્ય સુનિને ન્યાય આપવા વિનંતી કરી. એટલે અગત્ય સુનિ પણ મૂંઝાઈ ગયા.

છેવટે હનુમાનજીને ન્યાય આપવા આજ્ઞા કરી. પ્રભુની આજ્ઞા અને વડીલની આજ્ઞા શી રીતે ઉઠાવી શકાય ?

તેઓ તો રામના પરમભક્ત. રામનું રટણ જેના હૃદયમાં દિનરાત શુભચા કરતું હતું એવા હનુમાનજી બોલ્યા, “સાંભળો, આમા કોઈની બઠાઈ નથી. નથી રામની, નથી અગત્યની કે નથી મારી બઠાઈ તો છે કેવળ ‘રામનામ’ની. પુલ બાંધવા માટે પથ્થર તો બધાએ તરતા મૂક્યા પણ બધા જ પથ્થર ફૂંચી ગયા. પરંતુ ત્યારે એક પથ્થર ઉપર ‘રા’ અને બીજા ઉપર ‘મ’ લખીને જેવા તરતા મૂક્યા કે તરત જ તે પથ્થર બોડાઈ બોડાઈને પુલ બધાઈ ગયો. અગત્ય સુનિએ જ્યારે સસુદ્રમાંથી પહેલી અંજલિ લીધી ત્યારે તેઓ ‘રા’ બોલ્યા અને ‘મ’ કહેતા આખો સસુદ્ર પી ગયા. અને હું ‘રા’ કહીને જેવો કુધો કે તરત જ ‘મ’નો ઉચ્ચાર પૂરો થતાં જ લોકા પહોંચી ગયો. ત્યારે હવે કહેા માતાજી, આમાં કોની બઠાઈ ? રામની, અગત્યની, મારી કે પછી મારા પ્યારા રામનામની ?

ગાંધીજી અને રવીન્દ્રનાથ

૭

શ્રી રામનાનાયક ઉપાખ્યાય

પ્રકાશ હુ મેશા પૂર્વમાંથી આવ્યો છે ભારતમાં ગાંધીજી અને રવીન્દ્રનાથનો ઉદય એ વાતની સાક્ષી પૂરે ॥ તેમને ભારતીય નબમ હાથમાં 'સૂર્ય' અને 'ચંદ્ર' કહીએ તો પણ અત્યુક્તિ ન કહી શકાય એક બાજુએ અજ્ઞાનના ઘોર અધકારમાં રીતન સુખદ સુદર ચંદ્રમની જેમ ઉદય પામી શુરુદેવે સમસ્ત વિશ્વને જ્ઞાનદર્શન કરાવ્યું છે, તો બીજી બાજુએ અસત્ય અને હિંસાના વાતાવરણમાં પ્રખર પ્રસંગ દેહીપ્રમાણ સૂર્યની માફક ઉદય પામી ગાંધીજીએ દુનિયાને સત્ય અને અહિંસાનો માર્ગ બતાવ્યા છે એક શબ્દમાં કહીએ તો શુરુદેવ 'જ્ઞાનર્ષિ' હતા તો ગાંધીજી 'કર્મયોગી' હતા.

દુનિયાનો કોવો કોઈ પણ દેશ નથી જ્યાં ગાંધીજી અને શુરુદેવનું નામ બાળીકું ન હોય. દુનિયાના ઝમે તે દેશમાં બાળે ત્યાં તમને રવીન્દ્રનાથનું 'સાહિત્ય' અને ગાંધીજીનો 'સંદેશ' મળશે વિશ્વના મોટા સંપ્રદાયોમાં હિંદુસ્તાનને 'ગાંધીજી અને રવીન્દ્ર

નાથનો દેશ એ નામે ઓળખે છે એક તરફ શુરુદેવ વિશ્વશાંતિના વિચેતા હતા તો બીજી તરફ ગાંધીજી વિશ્વ આખામાં શાંતિદૂતનો નામે વિખ્યાત થયા છે દુનિયા જ્યારે માનવતાને ભૂલીને પાશ્ચાત્ય જડ મન્યતા પાછળ ભલે ભૂલીને દોડે જતી હતી ત્યારે શુરુદેવે માનવ માનવ સાથે પ્રેમ કરવાનો સાર્વત્રિક સંદેશ સંભળાવ્યો અને જ્યારે દુનિયાના મોટા મોટા રાજ્યો 'એટમ બોમ'ની મહા બચકર લઈમાં મગ્ન થઈ ગયા હતા ત્યારે ગાંધીજીએ તેમને 'સત્ય, શાંતિ અને અહિંસા'નો અશ્રુપૂર્વ માર્ગ બતાવ્યો.

ગાંધીજી અને શુરુદેવ વિશ્વની એ મહાન વિમૂનિઓ છે જન્મેએ દુનિયાના ભુદા ભુદા દેશોનો પ્રવાસ કર્યો છે અને સુયોથી શોધિત અને પીઠિત માનવતાને ઉન્નત કરવામાં પોતાનો ફાળો નોંધાવ્યો છે માનવતાના સંદેશદાતાઓ તરીકે જન્મે એકરૂપે બધે અમર રહેશે.

ગાંધીજી પોતાની સુદામની મુસાફરી વખતે લંડનમાં ગરીબાની વચ્ચે ૪ ઇતર્યા

હતા, અને ત્યાંથી આમ જનતાના જીવન સાથે
એવા હળીમળી ગયા હતા કે ભાગ્યના જ
નહિ પણ જનતાના એ મહાપુરુષની
સંરક્ષા, રક્ષા અને સાદા જીવનની ત્યાંની
જનતા ઉપર ગાંધી હિંદી અસર પડી હતી
લંડનથી અમેરિકાની જનતા માટે સંદેશો
પ્રોડક્સ કરતી વખતે તેમણે જે કંઈ કહ્યું
હતું તે આજે પણ ઇતિહાસમાં મહત્વનું
સ્થાન ધરાવે છે. તેમણે કહ્યું હતું, “ભારત
એક મોટો ખંડ છે. મનુષ્યશક્તિના પાંચમા
ભાગની વસ્તી તેમાં રહે છે. તેની પાસે
દુનિયાની પ્રાચીનમાં પ્રાચીન સંસ્કૃતિ છે.
.....લગભગ પચ્ચીસ વર્ષના રાજનૈતિક
અનુભવથી મારા હૃદયના અંતરતમ ભાગમાં
મને એવી પ્રતીતિ થાય છે કે દુનિયા આ
હિંસક યુદ્ધથી કંટાળી ગઈ છે. અને તેમાંથી
બચવાનો માર્ગ પણ તે ગાંધી રહી છે એટલે
મને કહેતાં ખૂબ જ હર્ષ થાય છે કે આ
આતુર અને તસ્ત દુનિયાને સદ્માર્ગે બતાવ-
વાનો આનંદ અને ઉત્સાહ ભારતવર્ષની પ્રાચીન
ભૂમિને જ મળશે ” ગાંધીજીની આ ભવિષ્ય-
વાણી આજે કેટલી સાચી સાબિત થઈ છે !

લંડનથી ગાંધીજી પૅરીસ અને સ્વીટ્ઝર-
લેન્ડ ગયા હતા. સ્વીટ્ઝરલેન્ડમાં તે વિશ્વના
મહાન સાહિત્ય સમ્રાટ મહર્ષિ રોમાં રોલાને
ઘેર ઊતર્યા હતા. સંજોગવશાત્ તેમને રોમાં
રોલાંના પોતાના જ ચોરડામાં ઉતારા આપ-
વામાં આવ્યો હતો. શ્રી મહાદેવભાઈએ તે
ચોરડાનું વર્ણન કરતાં લખ્યું છે કે “તે
નાનો ચોરડો ચારે બાજુથી પુસ્તકોથી ભરપૂર
હતો. તેની દિવાલોનો જે ભાગ પુસ્તકોની
અભરાઈઓથી બચેલો હતો તે ભાગમાં
રોલાંને જે વ્યક્તિઓ પ્રતિ શ્રદ્ધા હતી તેમની
શિષ્યાકૃતિઓ મૂકવામાં આવી હતી. સુરોપમાં

૧૭૮ (૧૯૫૦)

આ મહર્ષિને જેમના પ્રતિ અગ્રાધ, શ્રદ્ધા
હતી તે વ્યક્તિઓનાં નામ તમે જાણો છો ?
તે વ્યક્તિઓ ગેટે, બિથોવન, ટૉલ્સ્ટૉય, ગોર્કી,
આર્થર્-સ્ટાઇન અને ભારતના આપણા વહોલા
મહાપુરુષ ગાંધીજી અને રવીન્દ્રનાથ છે.”
સ્વીટ્ઝરલેન્ડની એક સભામાં ભાષણ આપતાં
ગાંધીજીએ કહ્યું હતું, “મેં જે વાત પૅરીસનાં
લોકોને કહી હતી તે તમને પણ કહું હું
જોઈ રહ્યો છું કે પાશ્ચાત્ય બધા દેશોનું હૃદય
એક રીતે વ્યાકૂળ થઈ ગયું છે. જે લશ્કરી
ભારને કારણે આજે યુરોપ હર્દભરી પોકાર
કરી રહ્યું છે. એ ભારથી તમે પણ થાકી
ગયેલાં છો. પોતાના માનવબળ ધુઓના રક્ત-
પ્રવાહની તૈયારી જોઈને તમને ઘૂણા અને
કમકમાટી છૂટે છે. ગત યુદ્ધને જે ‘મહાન’
નિરોધવાળા લગાડવામાં આવેલું તે ‘શુ’ ખોટું
છે ? આ દેશે તમને અને સમસ્ત માનવ-
શક્તિને અનેક અમૂલ્ય યોધપાઠ શીખવ્યા છે.
આજે ઘણાં દેશોની પ્રજાઓ ગરીબીને કિનારે
પહોંચી ગઈ છે. એ જ આ દેશોનું ‘સીપુ’
સાડું પરિણામ છે. પૈસા અને કૂટનીતિ બંનેનું
દેવાનું નીકળી ગયું છે. ભારતમાંથી અને
કેવળ ભારતમાંથી જ આશાનો સંદેશ આવી
રહ્યો છે. ભારત અહિંસા અને સત્યથી પોતાની
સ્વતંત્રતા ફરીથી પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરી
રહ્યું છે. હિંદના કરોડો માણસો લોકોનું એક
પણ ટીપું વહેવડાવ્યા સિવાય પોતાની છીનવી
લીધેલી સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરવામાં સફળ થશે
તો દુનિયા માટે એક આદર્શ રજૂ થશે. તમે
લોકો આ સમયે કોઈ એવી વસ્તુની યોધમાં
છો, જેને તમે દેશમાં સ્થાન આપવા માંગો
છો. હું કહી શકું છું કે નૈતિક વસ્તુ ભારતનું
પરીક્ષણ જ હોઈ શકે....અહિંસાની આ રીત
સંપૂર્ણતયા લોકમત પર અવલંબિત છે.
અને તે ઠેકાણે ઠેકાણે... [અનુ. ૫૦ ૧૯૫૫]

“આ રોઆ યુ”

પ્રભુ માગે નમન કૃપા ચિત્ત ન મરે ॥

૧૦ મહાવેશાઈની પુણ્યતિથિને દિવસ આજ ભજન યાદ આવે છે યસ્વરા મંદિરમાં બપુ અને અરહાર પાસે મહાદેવશાઈને પાદ લઈ જવામાં આવ્યા ત્યારે પહેલે જ દિવસે

પ્રાર્થનામાં ઉપરનું ભજન મઠ મહાદેવશાઈએ બપુના ચરણ માથુ મૂક્યું ગુરુની રવમા પોતાનું સંજરણ અપણુ કરનાર આ સિવાય બીજું શું કામ શકે ?

અજનો દિવસ તો અમના શુભોત્સવ પવિત્ર સ્મરણ કરી બાળમાં ઉત્પાસવાનો છે એમનું નમરણ થતાં ઘણા પ્રસંગ આવે નામે ખડા ઘાય છે નીચેના આ પ્રસંગ ગૃજસ્થ વિદ્ય પીઠમાં બાપુ આરામ લેવા એક મહિના માટે ગયેલા ત્યારનો છે બાપુશુની નેવમ્મ તે વખતે મહાદેવશાઈ અને બીજાઓની સાથે એક આગેવાનના સુપુત્રી પણ હતા.

બાપુ ક્યા હોય ત્યાં મેશા બે વરનું તો અચૂક નજર પડી. હોડેનો પ્રેમ અને ભક્તિ પ્રમ હોય ત્યાં ભાતવનો કંઈ કંઈ કેમ આવે ? સદુ પોતપોતાની શક્તિ પ્રમલે પેસા અને ફળ બાપુ પાસે ધરી પોતાની ભાતને ધન્ય માને પણ બાપુને આવો

પ્રેમ બહુ ન રુચતો તેઓ તો સદા હૃદયતા કે આ પ્રમ અને ભક્તિની આદતી મોટી શક્તિ દરિદ્રનાર ચણી મેવામાં રોગાય તો રોગનું ભાવી કેટલું ઉચ્છવ્યમ અને !

વિદ્યારીઠમાં પણ ભાતવજો બાપુને માટે ફળ મોકલતા કેઈક વાર બાપુ અને તેમના સાથીઓની જરૂરિયાતથી પાનુ આ ફળો ઘણા વધી પ તા બાપુ એ ફળો તા જ માહાજો

“આરવાપુ”

(૧૯૫૦) ૧૭૬

અને બાળકોને મોઢલી આપતા. પણ વિદ્યા-
પીઠમાં તો આ બધો વહીવટ પેલાં બહેનનાં
હાથમાં હતો. તેને ધ્યાન ન આપ્યું ને કળ
ખરાબ થયા માંડ્યાં. હવે તેણે શુ કરવું એ
પ્રશ્ન બહેનને ઊભો થયો. બ્યાં સુધી વસ્તુ
સારી હોય ત્યાં સુધી તો બીજાને આપવાનું
નહોતે કે વિચાર જ આવે નહિ. ખરાબ થયા
માટે અથવા પોતાને ઉપયોગી ન રહે ત્યારે
તે વસ્તુથી દૂર થવું અને તે દૂર થવામાં
પણ કેમ મીઠા આનંદ લૂંટવો એ વૃત્તિ તે
વળતે હોવા કે છે આ સુચુરીને પણ કંઈક
આવી જ વૃત્તિ પેદા થઈ. તેઓ મહાદેવભાઈ
પાસે ગયા અને પ્રીતિથી પૂછ્યું, “મહાદેવભાઈ,
આ ફળો ખૂબ વધી પડ્યા છે તો વિદ્યા-
પીઠના રનોડામાં વિદ્યાર્થીઓ માટે મોકલી
દઈએ તો?” મહાદેવભાઈ કહે “હા, હા, જરૂર.
આપણે હજુ સુધી કેમ મોકલ્યા નથી?
આટલાં બધાં પડ્યા છે, નકામા ભગડી જશે.
કેવાં સારાં રહ્યાં છે ને?” પેલા બહેન તો પોતાની
ધડાચેલી ભાષામાં બોલ્યાં, “ઠીક ઠીક છે.”
મહાદેવભાઈએ પૂછ્યું, “આઈ શકાય એવાં
તો રહ્યા છે ને?” બહેનનાં મોંમાંથી શબ્દો
મરી પડ્યા, “આપણાથી ખાઈ શકાય તેવાં નથી
રહ્યા અને આપણે માટે તો હજુ હમણાં જ
બીજાં તાજાં ફળોનાં ટોપલા આવ્યાં છે.”

મહાદેવભાઈ જવાબ સાંભળી મૂંઝાવેલા.
અંદરો પર અકથ્ય વેદનાની છાયા પથરાતી
મેં ભેઈ. હંમેશાં આનંદી હોવાતા મહાદેવભાઈ
એકદમ ગંભીર બની ગયા. એકાદ ક્ષણ અટકી
બોલ્યા, “જે વસ્તુ આપણે ખાઈ ન શકીએ તે
વિદ્યાપીઠના બાળકોને કેમ આપી શકાય? એ
વિચાર જ કેમ આવ્યો? આવા પ્રસંગોએ જ
બાપુનું શિક્ષણ આપણે કેટલું પચાડ્યું
છે તેની કસોટી થાય છે. તને ખબર છે બાપુ
હંમેશાં ખરાબ વસ્તુ પોતાને -માટે- ખાખી

સારી બીજાને આપે છે? દરિદ્રનારથણી સેવા
કરનારને આ જ ચોલે. સારી ચીજ બીજાને
આપવાનો જ આનંદ છે તે આપણે કેળવી
લેવો એમાં જ આપણી શોભા છે. હવે આ
ખરાબ ફળો આપણા માટે રાખી મૂકો. આજે
આપણે તેનો જ ઉપયોગ કરીશું. અને જે
તાજાં ફળ આવ્યાં છે તે હમણાં જ વિદ્યાપીઠના
બાળકો માટે રમોડામાં મોકલી આપો.”

તે બહેનને પોતાની ભૂલ સમજાવણી અને
શરમથી માથું નીચું કરી સ્થિર બિભાં જ રહ્યાં.
બાપુમાં એક ખૂણે હું આ સંવાદ સાંભળી રહ્યો
હતો. મહાદેવભાઈની ઉચ્ચ ભાવનાના પ્રત્યક્ષ
દર્શન થતાં મારું મસ્તક તેમને માટે ઢળી
પડ્યું. તેમનો પ્રભાવશાળી અંદરો એક
નવો જ પાઠ આપતો હતો તે કેમ ભૂલી શકું?
જીવનમાં જે કંઈ શીખવાના પાઠો અનાયાસે
ઈશ્વરકૃપાથી મળ્યા છે તેમાંનો આ એક હતો.

આપણે પણ આ બહેનનાં જેવી સ્થિતિમાં
ઘણી વાર મુકાય ગયા હઈશું. આપણને ઉપ-
યોગી ન હોય તે વસ્તુ બીજાને આપવામાં
આપણે કેટલો આનંદ અને ગૌરવ લઈએ છીએ
તેની કલ્પના સુદા કેાઈવાર કરી છે ખરી? આપણે
તો ઉપયોગી ન હોય તે વસ્તુથી છૂટ્યા તેના
આનંદ અને બીજા પર ઉપકાર કયો તેનો આનંદ
એમ બેવડો આનંદ અનુભવીને ગૌરવ લઈએ
છીએ અને સાથે સાથે જેને વસ્તુ આપી તેની
પ્રત્યે નીચી પાયરીનો ભાવ અને આપણે
બિચી પાયરીનો સતોષ મનમાં વ્યક્ત
થવા કંઈએ છીએ.

આવા પ્રસંગો આપણાં જીવનમાં હંમેશાં
બિલા થતા હશે અને આપણે તેવા ભજવતાં
પણ હઈશું. ઠગલે ને પગલે ઉપસ્થિત
થતા આવા પ્રસંગોએ મહાદેવભાઈની અદૃશ્ય
છાયાનાં દર્શન કરવાનો પ્રયત્ન કરીએ અને
પાવન થઈએ.

પરિગ્રહનાં નવાં સ્વરૂપ

શ્રી ઉત્તમવસ કુમારીજી

હાકતરો કહે છે કે આપણું શરીર ભલેને ગમે તેટલું રોગચરત હોય પણ જ્યાં સુધી હૃદય મજબૂત છે ત્યાં સુધી માણસને કોઈ પ્રકારનો ભય રાખવાની જરૂર નથી પરંતુ આધિ ન હોય અને હૃદય નિર્બળ હોય તો તે માણસનું જીવન ભયમા છે આપણા જીવનમાં ચારિત્ર્ય એ આપણું હૃદય છે. મનુષ્ય બહુ ધનવાન હોય કે વિહાન હોય, પણ તેનું ચારિત્ર્યરૂપી હૃદય જો સુરક્ષિત ન હોય તો તેનું જીવન ભયમા સમજી લેવું જેવું મહત્ત્વપૂર્ણ સ્થાન હૃદયનું શરીરમા છે, તેનું જ જીવનમાં ચારિત્ર્યનું છે. આ ચારિત્ર્યનાં પાંચ અંગ છે જેને અન્ય ધર્મોએ પણ 'અહિંસા સત્યમસ્તેય' બ્રહ્મચર્યમપરિચ્છેદ "ના નામે ઓળખ્યાં છે. અપરિચ્છેદ એ ચારિત્ર્યનું પાંચમું અંગ છે. તેનો અર્થ સંગ્રહ નહિ કરવો એવો થાય છે. એક રીતે આપણું શરીર જડ છે તેને ચલાવવા સાડુ ખીજ વસ્તુઓની જરૂર પડે છે. પરંતુ તેની મર્યાદા જીવન ટકાવી શકીએ ત્યાં સુધીની છે એથી વધારે વસ્તુઓનો સંગ્રહ કરવો એ પરિચ્છેદ છે.

આજે મનુષ્ય ધનને ખાઈ શક્યો નથી પણ ધન મનુષ્યને ખાઈ ગયું છે. શું ધન આપણા મનુષ્યત્વને હનન નથી કરી ગયું? એ ધનથી જ્યાં સુધી દૂર ન રહી શકાય ત્યાં સુધી અહિંસા, સત્ય વગેરેનું પાલન અશક્યવત્ છે. તેથી પરિચ્છેદ રહેશે ત્યાં સુધી સત્ય અહિંસા અને અસ્તેયનો પાયો નાખી શકાય નહિ. કારણ કે તેનું મૂળ જ અપરિચ્છેદ છે. અપરિચ્છેદના પાયા વગર અહિંસા ન થઈ શકે.

અને સત્યનો મહેલ કદાપિ બનાવી શકાય નહિ. અન્યાય અને હિંસાથી જે વસ્તુઓ લેવામાં આવે છે તે માત્ર આપણી છુદ્ધિને બ્રહ્મ કરે છે, એટલું જ નહિ પણ જેની પાસે તે ભય છે તેની છુદ્ધિને પણ બ્રહ્મ કરે છે અને લાભ તો એનાથી કંઈ થતો જ નથી.

અખ્યુ અખ્યાસ નામે એક સુસલભાન બાઈ હતો. તે પોતાનું જીવન બહુ જ સાદા-છુદ્ધી વ્યતીત કરતો હતો. ટોપી સીવીને તે પોતાનું શુશ્રૂણ ચલાવતો હતો. રોજ એક ટોપી સીવીએ પૈસા કમાતો જેમાંથી એક પૈસાનું ફાન કરતો ને બાકીના એક પૈસામાં પોતાનું શુશ્રૂણ ચલાવતો. એ જાન્યો જ એવો હતો કે એક પૈસામાં પણ માણસ પોતાનું શુશ્રૂણ ચલાવી શકતો હતો અખ્યુ અખ્યાસ જ્યારે પોતાની એક ટોપી વેચાય ત્યારે જ ખીજ બનાવતો અને તેના એ પૈસા લેતો. તેમાંથી પણ એક પૈસો ફાનમાં આપી દેતો ને એક પૈસામાં પોતાનો નિર્વાહ કરી લેતો. આ પ્રમાણે તે રોજ કર્યા કરતો હતો. બતિથી તો તે સુસલભાન હતો પણ જો તેને આપણે અપરિચ્છેદી નહીં કહીએ? એટલું તો કહેવું જ પડશે કે તેને આપણા અપરિચ્છેદ વતનું જ્ઞાન હતું એનો એક સબધી બહુ જ ધનવાન હતો તેણે પોતાનું બધું ધન અની-તિથી એકકું કયું હતું. પણ તે પ્યારે જિજ્ઞાસુ હતો એક દિવસે તે અખ્યુ અખ્યાસ પાસે આવ્યો અને કહ્યું: "જાઈ, મારે ઘેડા રૂપિયાનું દાન કરવું છે. તમે જેને કહેા તેને એ દાન આપું." અખ્યુ અખ્યાસે કહ્યું: "જાઈ,

તારો વિચાર છે તો સારો, પણ તારા પૈસા
અનીતિના છે. અનીતિના પૈસા જેની પાસે
હોય તે તેની શુદ્ધિને બાધ કરે છે અને
જેની પાસે જાય છે તેની શુદ્ધિ પણ બગાડે
છે. મારી આ વાત ઉપર તમને વિશ્વાસ ન
બેસતો હોય તો ભલે તમે દાન આપો, પણ
પછી તેનું પરિણામ જરૂર બેજો.

અપ્પુ અપ્પાસની વાત સાંભળીને તે
બજારમાં ગયો અને ત્યાં એક ગરીબ આંધ-
ળાને તેણે એક મહેરવું દાન કર્યું. આંધળા
ભિખારીએ તે મહેર હાડી પીને અને વેશ્યાને
ત્યાં જઈને વટાવી આપી. ભાઈએ, શંકરા-
ચાર્યે જે - “અર્થમનર્થ” ભાવય નિત્યમ્”
કહ્યું છે તે યથાર્થ છે. એવું અનર્થકારી ધન
જેની પાસે હોય છે તેની શુદ્ધિ તો એ
બગાડે છે, સાથે સાથે જેના હૃદયમાં જાય
છે તેની શુદ્ધિ પણ બગાડે છે જ્યારે તે
માણસે તે આંધળા ભિખારીનું વર્તન જોયું
ત્યારે તે અપ્પુ અપ્પાસની પાસે આવ્યો
અને કહેવા લાગ્યો: “ભાઈ, તમારું કહેવું
ગણતર હવે મારા પૈસાએ બીજાની શુદ્ધિ
પણ બગાડી.” પછી અપ્પુ અપ્પાસે તેને
પોતાની પાસેથી એક પૈસો આપ્યો અને કહ્યું:
‘લો આ પૈસો કોઈ ગરીબને આપી દેજો
અને પછી તે તેનું શું કરે તે નિહાળજો”
તે પૈસો લઈને બહાર નીકળ્યો તો ચાલતાં
ચાલતાં તેણે એક એવા જૂખા માણસને
જોયો જે મરેલાં પક્ષીને ખાઈ જવાનો
વિચાર કરી રહ્યો હતો. જ્યારે તેણે એ પૈસો
જો જૂખા માણસને આપ્યો ત્યારે એ બહુ જ
ખુશી થયો અને બોલ્યો, “ભાઈ, ઈશ્વર
તમારું ભરૂં કરે. હમણાં જ હું આ પક્ષીને
ખાવાનો વિચાર કરી રહ્યો હતો. હવે આ
પૈસાના ચણા લઈને ખાઈશ, અને ભવિષ્યમાં

મજૂરી કરીને જીવનનિર્વાહ કરીશ.” આ
વાત જ્યારે તેમણે અપ્પુ અપ્પાસને આવીને
કહી ત્યારે અપ્પુ અપ્પાસે કહ્યું: “અન્યાય
અને અનીતિનો પૈસો જ્યાં જાય છે ત્યાં તે
અન્યાય અને અનીતિ જ પેદા કરે છે.”

આપણે પણ આજે અનીતિનું ધન પાંછળે
મૂકી ચાલ્યા જઈએ છીએ, પણ તેની અસર
આપણી સંતતિ ઉપર શી થશે તેનો વિચાર
કદાપિ કર્યો છે? “લાભાત્ લોભઃ પ્રગયતે”
લાભથી લોભ વધે જ છે. તેથી આપણું એ
ધન આપણને તો હુઃખદાયી છે જ પણ જેને
આપવામાં આવે છે તેનો પણ નાશ કરે છે.
તેથી શાસ્ત્રકારોએ કહ્યું છે, “લોભો સખ
વિણાસલો” લોભ સર્વ નાશકારી છે. તેથી
પરિશ્રદ્ધનો ત્યાગ કરવો એ પ્રથમ આવશ્યક
છે. જરૂર ઉપસાંતની વસ્તુઓનો ત્યાગ કરવો
એ અપરિશ્રદ્ધ છે.

જક વસ્તુઓનો સંશ્રદ્ધ કરવો એ તો
પરિશ્રદ્ધ છે જ પણ સાથે સાથે સામ્ર-
દાયિકતા અને રાષ્ટ્રીયતાનું પૂજન એ પણ
એક પ્રકારનો પરિશ્રદ્ધ જ છે. આ મારો
સંપ્રદાય છે અને આ સાધુ જ પૂજ્ય છે,
એવું સમજવું એ પણ પરિશ્રદ્ધ છે. સમ્રાટો
ભલેને અનેક હોય પણ આપણામાં સામ્ર-
દાયિકતા ન હોવી જોઈએ. જ્યાં પક્ષપાત છે
ત્યાં પક્ષપાત પણ છે, જે કોઈને કોઈ દિવસે
આપણને મૃત્યુને વશ કરી જ દે છે. તેથી
એવો પક્ષપાત રાખવો એ પણ પરિશ્રદ્ધ છે.

આજે જેવી રીતે આપણા સમાજમાં
ધનનો પરિશ્રદ્ધ છે તેવી જ રીતે આ સામ્ર-
દાયિકતાનો પરિશ્રદ્ધ પણ ઘર કરી બેઠો છે
તેને દૂર કરવા માટે ભગવાને સ્વાશાનનો
માર્ગ બતાવ્યો છે. ‘ભગવાને કહ્યું છે, “તમે
સૌને પોતાની દૃષ્ટિથી જ નહીં તેમની દૃષ્ટિથી

પણ જુઓ તમારા માતા પિતા તમારે માટે પૂન્ય હોય પણ બીજા લોકોને માટે પણ પૂન્ય છે એવું કઈ રીતે કહી શકાય? તમારા નિયમ તમારે માટે બતાવેર હોય પણ તે બીજા માણસોને પણ ઉપયોગી હોય એવો કેઈ નિયમ નથી કેઈ સ્વાધ્યાયથી વ્યાત્મશુદ્ધિ કરે, બીજો કેઈ માગા ફેરવીને પણ વ્યાત્મશુદ્ધિ કરી શકે છે તેથી સામ્ર દાયિકતાનો પરિગ્રહ પણ ત્યાજ્ય છે

અમને રશિયાની રાજધાની મોસ્કોની દિવાલો ઉપર લખ્યું છે કે, “ધર્મ જનતાને માટે અશીલુની ગોળી સમાન છે” સાથે જ ધર્મ અશીલુની ગોળી છે? ધર્મ નહિ પણ ધર્મને નામે વ્યાપેલી સામ્રદાયિકતા જ વરતુત અશીલુની ગોળી છે ધર્મ ખરાબ નથી પણ ધર્મને નામે થતા લડાઈ ઝગડા ખરાબ છે ધર્મના સ્વરૂપ અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય બ્રહ્મચર્ય કેઈ ખરાબ નહીં કહી શકે સૌ કેઈ તેમને વત્તી ઝોણી માત્રામા માને જ છે પણ તેમને નામે બીજી ચતી સામ્ર દાયિકતા ખરાબ છે, ઝેર છે તે અશીલુની ગોળી સમાન છે, તેથી ધર્મનો નહીં પણ તેવી સામ્રદાયિકતાનો ત્યાગ કરવો જોઈએ રાષ્ટ્રીયતા પણ એના જેવો જ એક પરિગ્રહ છે પોતાના રાષ્ટ્રને માટે અને તેવા કુકર્મ કરી શકીએ છીએ એવું માનવું એ પણ પરિગ્રહ છે ધર્મનો પરિગ્રહ એ અશીલુ છે તો રાષ્ટ્રીયતાનો પરિગ્રહ એ દાઢ છે આને અણુ ઝેરબની દુનિયા બની છે તે આ રાષ્ટ્રીયતાના પરિગ્રહનું ફળ છે મનુષ્યનું ક્ષેત્ર કેવળ પોતાના રાષ્ટ્ર પૂરતું નહિ હોવું જોઈએ પણ તેમા વિશ્વબધુત્વની કન્યાલુકરી ભાવ નાનો સમન્વય થયો જોઈએ તેથી સ્વદેશ

હિત માટે બીજાનું અનર્થ કે અહિત કરવું એ પણ પરિગ્રહ છે

કેઈની પાસે પૈસાનો પરિગ્રહ ન હોય પણ સામ્રદાયિકતા કે રાષ્ટ્રીયતાનો પરિગ્રહ હશે તો તે પોતાનું કન્યાલુ કરી શકશે નહિ પૈસાના પરિગ્રહની સાથે સામ્રદાયિકતા અને રાષ્ટ્રીયતાના પરિગ્રહથી ફર રહીશું ત્યારે જ આપણે આપણું કન્યાલુ કરી શકીશું

પણ ખરું જેની પાસે પૈસા નથી હોતા તે પોતાને અપરિગ્રહી માની લે છે પણ તે ગેરસમજ છે અકિચન હોવાથી કેઈ અપરિ ગ્રહી નથી બની શકતા હૃદયમાથી ન્યા સુધી ધન પ્રાપ્તિની ઝમના ફર ન થાય ત્યા સુધી સૌ કેઈ પરિગ્રહી જ છે શ્રીમતનું ધન તિન્નેરીમા રહે છે પણ ગરીબનું ધન હૃદયમા રહે છે તેથી ઇચ્છાએ નિર્મૂળ ન થાય ત્યા સુધી તે પરિગ્રહી જ કહેવાશે આ રીતે વિચાર કરતા આપણે એ વાત પર આવીએ છીએ કે, ધનનો સંગ્રહ ન કરવો, બીજા પ્રત્યે અમહિંસુતા ન રાખવી સ્વાદ્વિત અનુરીચન કરવું, અને સ્વદેશનું જ નહિ પણ પ્રાણીમાત્રનું હિત વિચારવું એ જ અપરિગ્રહનન છે એવી ત્રિવિધ કન્યાલુની ભાવના ન્યારે આપણા હૃદયમા ઉદ્ભવશે ત્યારે જ આપણે અપરિગ્રહનું પાલન કરી શકશું અને આપણા જીવનને સ્થિર બનાવી શકશું અપરિગ્રહ એ આપણી પૂર્વેક્ષિત ચાર દિવાલોના પાયારૂપ છે તેથી અપરિગ્રહ પર આપણા સમાજનું જીવન રચાશે તો આપણે આ દુનિયામા આપણું અસ્તિત્વ જાળવી શકશું અને દીર્ઘજીવી બની જનકન્યાલુ કરવા સમર્થ બની શકશું

૭મી ઑગસ્ટ ૧૯૪૧! જયેરના બાર ને પાત્રીન મિનિટ થઈ હતી! શાંતિનિકેતનની ઑફિસમાં ટેલીફોનની ઘટ્ટી વાગી રહી હતી! કલકત્તાથી કેઈએ ગદ્ગદ કંઠે દોન પર કહ્યું, ‘ગુરુદેવ ગયા!’ અમે ગદા સ્તબ્ધ થઈ ગયાં.

કેટલાક દિવસો પહેલા ગુરુદેવ પર શસ્ત્ર-ક્રિયા કરવામાં આવી હતી એ પછી એમની સ્થિતિ ઘણી ચિંતાજનક હતી પણ એમને અતકાળ આટલો સમીપ આવ્યો હશે એવું અમને જરાયે લાગ્યું ન હતું. એમની તબિયત લથડતી જાય છે અને એમનો રોગ અસાધ્ય છે એમ દેખાતું હતું, તોયે અમારા ગાઢ પ્રેમને લીધે ગુરુદેવ જેવી મહાવિભૂતિ મૃત્યુના ગુખમાં પડશે એ અમને કદી શક્ય લાગ્યું ન હતું. એ દિવસે આકાશ વાદળાઓથી છવાયેલું હતું અને સવારથી ઝરમર ઝરમર વરસાદ વરસતો હતો. પછી તો એકદમ જોરથી વરસવા લાગ્યો. જાણે ગુરુદેવના અવસાનથી થયેલા દુઃખને હલકું કરવાની કુદરતને પણ જરૂર જણાઈ! ગુરુદેવના નિધનના સમાચાર સાંભળીને શાંતિનિકેતનના બાલ-બાલિકાઓના તેમજ શિક્ષકોના નેત્રોમાંથી વહેતાં આંસુ-ઓએ આકાશમાંથી પડતા વરસાદને જાણે સાથ આપવા માંડ્યો!

સંધ્યાકાળ થઈ. રાત્રિની કાલિમા બધે પ્રસરી ગઈ અને તાગજો કયાંક કયાંક ચમકવા લાગ્યા. સર્વત્ર પ્રસરેલા એ અંધકારમાં અનંતની શાંતિને ભાસ થતો હોય એમ લાગ્યું. બધા પ્રકારનાં માનવી દુઃખોનો અનંતમાં જ પૂર્ણવિરામ થાય છે ને? અમને છોડી ગયેલા શાંતિનિકેતનના ઋષિના

૧૮૪ (૧૯૫૦)

અને કવિના આત્મા સાથે એકરૂપ થવા વેળા પણ અનુકૂળ હતી. જયેરથી દુઃખ શોકમાં ડૂબેલો મારો જીવ સભાન થતો હતો. બધે પ્રસરેલા અંધકારના નિશાબ-મહિરમ હું એકાગ્રપણે મૌન ધારણ કરી સ્વસ્થ બેઠો. આ રીતે હું લાંબો સમય સુધી બેઠો. મધ્યરાત્રી પછી ગુરુદેવની પ્રતિભાથી નિર્માણ થયેલી અને એમના વિપુલ સાહિત્યમાં બધે મૂત્ત થયેલી એવી અનેક દિવ્ય પ્રતિમાઓ મારી આંખો સામેથી અપાટલેર પસાર થવા લાગી. લાંબા સમય પછી ચલતચિત્ર પ્રમાણે જોયેલું આ દ્રશ્ય ફરી યાદ કરવા લાગ્યો. એમની દિવ્ય પ્રતિમાઓમાં રહેલા ગૂઢ અર્થોનું આકલન થાય એ સારુ તારાના મહા પ્રકાશમાં હું તેમાંથી કેટલીકનું ઊંડું ચિંતન કરવા લાગ્યો. કારણ કે આત્માના ચિરંતન મૂલ્યો પ્રતીત થતા હોય તો તે અંધકારમાં સ્પષ્ટતા તારાઓના પ્રકાશમાં જ પ્રતીત થવા શક્ય છે.

“નીઠ અને આકાશ,” “દીપ અને પ્રકાશ,” “સરિતા અને સાગર,” “બીજ અને વૃક્ષ,” “કલિકા અને ફૂલ,” “ફૂલ અને ફળ,” “મધમ.ખી અને પતંગિયા” એ એમનાં ગમતા રૂપકો ઉપર મારું ચિંત ચોટ્યું હતું અને તેમાંના ગૂઢ અર્થ સમજી લેવા હું પ્રયત્ન કરતો હતો. ખીન્ને ખીન્ને એ પ્રત્યેક રૂપકોમાંનો અનુપમ બોધ મને થતો ગયો. આ રીતે જોઈએ તો એકાને લીધે એ બધાનો અર્થ એક જ થતો હતો. ગુરુદેવની સુવિશાળ ધ્યેયસૃષ્ટિનું અથવા કાલ્પનું એ જ પ્રતિબિંબ હતું. ગુરુદેવનું ધ્યેય જીવનની પૂર્ણતા અનુભવથી અને વ્યક્ત કરવી એ હતું. બીજાની પેઠે જીવનની એકાદ બાજુ પર

રમમ છુ થનાડુ એમનુ મન નહતુ એમની બધી સાધના જૂ પૂર્ણ જીવનનો સમગ્રતાએ સાક્ષાત્કાર કરવા માટે હતી એમની આ વૃત્તિને લીધે જ એમનો એરો દિનરાત પ્રયત્ન હતો કે સાત અને અનત, વ્યક્તિ અને વિશ્વ, જીવ અને સિવ, માનવ અને કુદરત એનું મિલન અનુભવવુ અને વ્યક્ત કરવુ જીવનગી સફળતાનો આ એક જ માર્ગ છે, એવો શુરુદેવનો સંદેશ છે કારણ કે કેવળ સાતની અથવા કેવળ અનતની સાધના સાધકને મેહુના અધકારમા ઘસડી બંધ છે ઇશાવાસ્થોપનિષદના અષ્ટ તમ પ્રતિશન્તિ યેક નિધાનુપાસતે । તતો બુધ કન તે તથો ય ઉ નિવાયા ત્તા ॥' રહેલો એ જ શીખવ્યુ છે

પાખીએ પોતાનુ જીવન સફળ કરવુ હોય તો નીક (માળો) અને આકાશની તેને સરખી જરૂર છે માળો તેને અજ અને આશરો આપે છે પણ તે તો એને પોતાના પિજનમા પૂરી શખે ફક્ત માળામા બેસી રહેવાથી એનુ કંઈ વળશે નહી ઉચ્ચ આકાશમા ઊડીને પોતાની પાખોની શક્તિ અનુભવ્યા સિવાય તેને સ્વતંત્રતાનો ખરો આનંદ મળશે નહી અનતનો સ્પર્શ થયા વિના મુક્તિનો આનંદ મળવો શક્ય નથી.

એક બીડુ દૃષ્ટાત લઈએ નદી પોતાના પ્રવાહથી બને તીરો ઉપરના સેકડો લોકોના જીવન પોષે ૬ પણ અપર સાગરમા વિલીન થયા સિવાય તેની ગતિ અટકતી નથી, તેને સાગરને મળ્યા વિના સમાધાન કય થી થાય?

પોતાનામા રહેલા સ્નેહના સચ્ચથી સતોષ પામીને રહે તો દિવે નિરુપયોગી કરશે જ્યારે પોતાનામા રહેતુ બધુ તેલ બાળીને પ્રકાશ આપવા લાગે છે ત્યારે તેની સાથેકતા થાય છે અને આસપાસનો બધો પ્રદેશ ઉજ્જવળ બને છે

મધમાખી જ્યાં સુધી મધુસચ્ચ કર્યા

કરે છે ત્યાં સુધી તેને બીજા કરાનુ જ્ઞાન હોતુ નથી કૃપણની માફક તે સચ્ચમા જ બધુ સુખ છે એમ માને છે તેને જ્ઞાનના અનંદની જાણ નથી થત ગિયાનુ સૌન્દર્ય અને સ્વરણંદ વૃત્તિ મધમાખીમા આવે તો તેને જ્ઞાતાની ઉદારતા અને આનંદ સમજાશે સૌન્દર્યના સંગતિમા જ અનંતના આનંદનો આસ્વાદ મળી શકે

ઉપનિષદમાના ઋષિઓએ શીખવેલા સત્યનો જ શુરુદેવે ફરીને એકવાર બોધ આપ્યો છે "પ્રાણો નિરાદ" જીવન અનંત ૬ જીવનના શાશ્વત ધર્મ અને પ્રેરકશક્તિ વ્યભિગત વાસનાઓનો પરમાત્માના સકંપમા વિલય કરવામા જ રહેલા છે આ સાધ્ય, સચ્ચની પાછળ પડવાનુ હોડીને, પૂર્ણત્વની પાછળ પડવાથી પ્રાપ્ત થઈ શકે

આ રીતે વિચાર કરતો બેઠો હતો એવામા રાત પૂરી થઈ ગઈ પાખીઓનો કલશ્વ સજાગવા લાગ્યો અને નવો દિવસ ઊગવાની મને પ્રતીતિ થઈ શુરુદેવના આત્માને પ્રેમ ભક્તિપૂર્વક પ્રણામ કરીને મેં પ્રાર્થના કરી કે, શાશ્વત અનંત અને વિશદ જીવનનુ કદી મને વિરમરણ ન થાય અને માફુ નાનકડું જીવન શુરુદેવે શીખવેલા પૂર્ણતાના ધ્યેય માટે સમર્પી દઉં.

એ પછી તો કેટલાયે વર્ષો વીતી ગયા જીવનમાની બનેક મ્યુતિ અને ત્રુટિ અનુભવતો હુ મારી બાતે મારા ધ્યેયને વફ દાર રહેવા પ્રયત્ન કરી રહ્યો છુ અનેહજીવે મારા અતરમા, ગામડાના કેઈગાડાવાળાના કે નદી પરના કેઈ ખવડીના ગીત જેવુ "મને લઈ જા પેલે પાર" એ ક્રુવપદ સજાગાય છે અધકારમાથી પ્રકાશ તરફ, અસત્યમાથી સત્ય પ્રતિ, મૃત્યુમાથી અમૃત સગીપે જવાની તાવાવેડી આ હૈયાને સદા યઈ રહી છે

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय
। किय। काकण संवत्
४३। क। ग। उ। ग। य।
१। । कि उ। ग। ग। विदुसा।
को ग। सो। क। ग। उ। ग।
४३। य।
। स। ग। ग। ग। ग। ग। ग।
११-१-२२ .

શ્રી અંરવિંદનાં દર્શનની ઝાંખી.....

શ્રી ગુરુ મં

ન્યાંથી ચિર-કલ્પોલભય સાગરનું હૃમેશ દર્શન થાય છે, અંતહીન આકાશની મૌન છાયા ન્યાં પોતાની માયા સદા ફેલાવી રહી છે, ત્યાં એક પ્રકાશિત શુદ્ધમાં, જેની બારીઓ આકાશના સમગ્ર પ્રકાશની તરફ સદા ખુલેલી રહે છે, ત્યાં તીર્થદેવતાનો મંગલમય નિવાસ છે. એમના આનંદમય મુખ પર આદિ-પુરુષની સ્વર્ગીય દિપ્તિ ચમકી રહી છે; આંખોમાં પ્રકાશના ચિરંતન સોતની ઉન્નતવળતા વહેલી છે

ખપોરે એક શુભ ઘડીએ શક્તિ અને શાંતિની સમતોલ મુદ્રામાં બેઠેલા તીર્થદેવતાની થોડીશી ઝાંખી આ તીર્થયાત્રીને યદ્ય આ થોડીશી ઝાંખીમાં પણ સનાતનતાના યજ્ઞ-કુંડના સ્વર્ગીય અગ્નિનાં દર્શન એને થયાં. એ પ્રકાશમાં તીર્થયાત્રીની ક્ષુદ્ર ને લઘુ, સીમિત ને સંકીર્ણ સત્તા ગળીને ભસ્મસાત્ યદ્ય ગર્હ. પ્રાચીન અનુક્રુતિના ફિનિક્સ પંખીની માફક તેણે પોતાને પોતાની જ રાખના ઢગલામાંથી નવજીવન પામીને બહાર નીકળે.

પરંતુ ન્યારે તીર્થયાત્રી પોતાના તીર્થ-દેવતાની સૌરભમયી સંગતિમાંથી બહાર આવ્યો, ત્યારે એની દૃઢ ધ્યેયથી સત્તાનાં કેટલાંક ચિહ્નો એના કપાળ પર ચોટલાં જ રહ્યાં હતાં. ખીલ વટેમાર્ગેએએ એનાં ભવાંની વચ્ચે આ ભસ્માવશેષને જોયા અને એની તેજો મસ્કરી કરવા લાગ્યા. કેટલાકે કહ્યું: 'અહા, મહાત્મ તીર્થદેવતાની પાસેથી શું તને આ જ પરદાન પ્રાપ્ત થયું છે ?'

૧૮૮ (૧૯૫૦)

પરંતુ તીર્થયાત્રી જાણે સાંભળતો જ ન હોય એમ ઉદાસીન રહ્યો. તેણે વિરોધ પણ ન કર્યો; ઉત્તરેય ન આપ્યો. તે સુપચાપ સમુદ્રતટની તરફ આગળ વધવા લાગ્યો.

સંધ્યા યદ્ય. સાગરનો કિનારો ઉચ્છૃંખલ મોજાઓની લહેરોનું ક્રીડાસ્થાન બન્યો હતો. જેમ પ્રશાંત આકાશ મૌન નક્ષત્રોની પલકારા ભારતી જ્યોતિના સંદેશને સાંભળતું હોય છે, તેમ તે કિનારો પણ સાંભળતો હતો. પછી ધીમે ધીમે રાત પડી. રાત્રિએ પોતાના અંધકારમગ્નિત ઉત્તરીયમાં સમુદ્રતટને ઢાંકી દીધો. ક્રીડાનાં ચંચળ હોત્રે સમાધિનું રૂપ ધારણ 'કયું', જાણે ક્યાંય સ્વાસ પણ સંભળાતો ન હોય.

લગભગ મધ્યરાત્રિને સમયે ફેનિલ લહેરોના એક ધક્કાએ તીર્થયાત્રીના કપાળ પરના ભસ્મપૂર્ણ સ્થળને સ્પર્શ કર્યો. આ શું થયું ? તે મહિન સ્થળ બોલા કુંગર પરથી પડતા પ્રથમ સૂર્ય-કિરણની માફક 'પ્રકાશી રતું' ! મોહનું આવરણ દૂર થયું. હવાના સ્વર્ગીય પ્રકાશે રાત્રિના અંધકારમય ઉત્તરીયને ધીમે ધીમે દૂર કર્યું. ઉદયગિરિ પર ભીગતા સૂર્યે તીર્થયાત્રીના કપાળ પર એકીટથે ભેંધને કહ્યું: 'વિશાળ સૂર્યવંશના સંયોગત પુત્ર, હું તારું અભિનંદન કરું છું.'

પછી તીર્થયાત્રીએ પણ ભક્તિ અને સંજ્ઞમયી નમીને પ્રણામ કરતા કહ્યું: 'અમારી અજ્ઞાન - તિમિરાચ્છન્ન ધરિત્રીના ભાસ્વર સૂર્ય-તીર્થદેવતા, તમારો નમ્ર હો !'

“આ રાખા પુ”

આચાર્યજીની અમર

આ દુનિયાની જાગૃતી આપણે ઘણી વાર કાગળી જઈએ છીએ ત્યારે કેઈ સાધુ સતના ચરણ પસે બેસવાનું આપણને મન થાય છે આપણામાં અને આવા સાચા સાધુ સતોમાં એક મોટા ફરક એ હોય છે કે આપણે આપણી જાતને તપાસતા નથી, જોતા નથી ત્યારે બીજાના હોવાને બીજાની ભૂલને તરત જ ભેઈએ છીએ સાધુસતો પોતાની જાતને બરાબર તપન છે પોતાની રજ જેટલી ભૂલને કે ખામીને પહોંચ જેટલી મોટી ગણે છે અને દિનરાત પોતાને સુધારવા મથે છે તેથી જ અવ સાધુસતોના વચનમાં આપણને વિવામાં મળે છે અને એમનામાં વિશ્વસ પણ પેદા થાય છે

આપણે પોને ઘેર આ પીતા હોઈએ અને નાના બળકે ભો આ માગે તો આપણે એને ના પાડીએ છીએ પણ બાળક તો હંક લઈને બેસે એમણે આપણને આવ કે ઘેડી આ આપીએ તો શો વાધો? એ તો એવો જાક્કી છે કે આપણુ માનતો જ નથી! પણ ક્યાથી માને? આપણે જ આ પીતા હોઈએ તો પછી એ શા માટે ન પીએ?

• આરાધના પુત્ર

આવું જ ઘણી જાગૃતમાં થાય છે આંતરે વખતે આપણે આપણી જાતને જ ભૂલી જઈએ છીએ, બીજાનો જ વિચાર કરીએ છીએ ને આપણે આપણી જાતને ભોળા રીતીએ તો બીજાને કઈ કહેવા પહેલા ખૂબ વિચાર કરીને / આપણે જોતી શક્તિએ અને એ રીતે જ આપણુ કામ સરળતાથી થઈ શકે અને આપણુ કહેવાની બીજા પર અસર પણ પડે

એક વર શાનેશ્વર મહારાજ પાસે એક માતા પોતાના આઠનવ વરસના છોકરાને લઈને આવી માતા કહે 'મહારાજ, મારો છોકરો જોગ બહુ ખાય છે એને હું કેટલુંયે કહું છું પણ મરુ જરાયે માનતો નથી હું તો કહી કહીને થકી તમે એને જોગ ન ખાવતુ કહો તો એ જરૂર છે હી દેશે'

શાનેશ્વર મહારાજ ખીમેથી બોલ્યા, 'બાઈ, તું એક અડવાડિયા પછી એને લઈને આવજો પછી એને મરે ને કઈ કહેવાતુ હશે તે હું કહીશ'

સાત દિવસ પછી તે બાઈ છેકરાને લઈને શાનેશ્વર મહારાજ પાસે આવી

જાનેશ્વરે બહુ જ મધુર અવાજે પેલા છોકરાને પસે બોલાવી કહ્યું, 'બાળ, હવેથી ગોળ ન ખાતો ખા કહે એમ કરજો.'

છોકરાએ તો હઠારમા માથું હલાવ્યું.

પણ એની બાને વિચર આવ્યો કે જાનેશ્વર મહારાજને જો આટલું જ કહેવાનું હતું, તો પછી મને એક અઠવાડિયા પછી શા ગાઢે બોલાવી? તે જ વખતે છોકરાને આટલું કહી દીધું હોત તો શું થાત? તે તો મૂંઝાઈ ગઈ. તેણે પોતાની શંકાનું નિવારણ કરવા જાનેશ્વર મહારાજને એનું કારણ પૂછ્યું.

જાનેશ્વર બોલ્યા 'બાઈ, જ્યારે તું પહેલી વાર મારી પામે આવી, ત્યારે હું પોતે જ રોજ ગોળ ખાતો હતો. હું પોતે જ ગોળ ખાતો હોઉં એ સ્થિતિમા આ નાના બાળકને જો હું ગોળ ન ખા એમ કહું

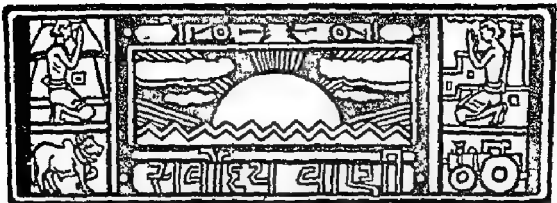
તો જરૂર મારા વચનની અસર એના પ ન જ પડે. માટે મારે પહેલાં ગોળ છોડ દેવો જોઈએ. તો જ હું એને પણ ગોળ ન ખાવાનું કહી શકું. તેથી મને થયું કે લાવને હું જ પહેલાં ગોળ છોડી દઉં અને જોઉં તો ખરો મારાથી ગોળ વિના રહેવાય છે કે નહીં? એક અઠવાડિયાથી મેં ગોળ ખાધો નથી અને હવે ખાઈશ પણ નહીં, એના વિના મને ચાલશે જોટલી ખાતરી મને થઈ છે. તેથી હવે બીજાને પણ ગોળ ન ખાવાની શિખામણ હું આપી શકું ખરો.'

આ સાંભળીને માતાની આંખમાંથી આંસુ ટપકી પડ્યાં. જાનેશ્વર મહારાજને ભોંવથી પગે પડી, પાલક વડે આસુ લૂછતી લૂછતી, છોકરાને તેડીને તે ઘેર ગઈ. — મુકુલભાઈ

એક તોતિંગ શિલા ખસેડવી હોય તો ખસેડનાર બધા માણસો એક જ દિશામા એક સાથે સરખો પ્રયાસ કરે તો જ તે ખસે. રથનાં ઘોડાં જુદી જુદી દિશામા જવા લાગે અથવા અમુક ઢોડે અને અમુક ઊભા રહે તો રથ આગળ ગતિ કેમ કરે?

રાષ્ટ્ર વિષે પણ એવું જ છે સ્વાધીનતા પ્રાપ્ત કર્યા પછી આપણે રાષ્ટ્રને સુખી, મજબૂત, સખળ અને સંગઠિત બનાવવા માગીએ છીએ, એ માર્ગે આપણે ત્રણ વર્ષની મજલ પૂરી કરીને ચોથા વર્ષમાં પ્રવેશ કરીએ છીએ. આપણે કરવી જોઈએ જોટલી પ્રગતિ નથી કરી એ હકીકત છે. પરંતુ તેમાં કોનો વાંક? આપણે તો એક જ દિશામાં એકસરખો પ્રયામ નથી કર્યો.

રામરાવ્યનેા સૌથી સહેલો અને દૂકો માર્ગ એ છે કે બીજાનાં દોષ શોધવાને બદલે આપણે આત્મનિરીક્ષણ કરીએ. આપણી યાત્રી તુટીએ એ રીતે દૂર થશે તો પછી આપણી પ્રગતિને કેવળ રોકી શકે? જો દરેક વ્યક્તિ ટીકા કરવાને બદલે પોતાની દરજ્જા બદલે તો જ્યાં ગરીબી, અજ્ઞાન, રોગ અને અછત નહિ હોય એવા આપણા સ્વપ્નના ભારતનું સર્જન શક્ય બનશે.

મારે મારા કામને અને શ્રીમત, ગરીબ, વિકાન, અજ્ઞાન એમ અનેક વર્ગના કુટુંબોમાં મુકામ કરવાનો પ્રસંગ આવે છે તે રીતે એક વાર હું એક કરોડપતિને ત્યાં ગયો હતો. હોકોની દૃષ્ટિએ તો તે હરેક પ્રકારે સુખી હતા, પણ તેમના કહેવા પ્રમાણે એ મહા દુઃખી હતા તેમણે કહ્યું : 'મને 'ખાતરી થઈ ગઈ' કે થોડા વર્ષોમાં હુનિ યામાં સૌ સરખા થઈ જવાના છે મારી આટલી મિલકત જશે ત્યારે અમારી શી દસા થશે એ વિચારથી મને થણું દુઃખ થાય છે.' આમ પૈસાનું સુખ હોવા છતાં એ ભાઈનું હોદ્દો બગી રહ્યું હતું, કારણ કે તેને પાયાની કેળવણી મળી નહોતી. બીજા એક મિત્ર મને કહે, 'હું આ કાળા બઝારિયાને ખૂબ જ પિંછાડું છું. કાળા બઝારથી કેઈ ચીજ હું લેતો નથી એક માત્ર ન છૂટકે મારે ખાંડ કાળા બઝારમાંથી લેવી પડે છે, કારણ કે રાતના કૂટા દોઢ શેર જ ખાંડ મળે છે, અને મારે જ શેર ખાંડ વગર ચામડા પૂડું ચતું નથી!' મને થયું કે આ ચાલુસ એક ખાંડ અને આ જેવી ચીજ પાસે થયેલી ભાય છે એનું એક જ કારણ છે કે તેને ધુનિવાદી શિક્ષણ મળ્યું નથી જેવામાં મેં મોટા મળખૂત માણસો બોલા છે કે જેઓ

ખૂનો અને ધાડા જેવાં પરાક્રમો કરીને જેલમાં બાંધ્યા હતા. પણ એક તુચ્છ બીટીનું હું મેળવવા ખાતર તે કેટલા બધા દીન બની જતા હતા તે ભેઈ હું આશ્ચર્ય પામતો હતો, અને મનમાં કહેતો હતો કે નો એને નઈ તાલીમનું શિક્ષણ મળ્યું હોત તો તેની આવી દીન દસા ન હોત. એક વાર હું એક સુખી ઘરના મિત્રને ત્યાં બેઠો હતો તેમનાં છોકરા મારા ઉપર પ્રેમ સખે છે. હું એમને વાર્તા કહેતો હતો. એવામાં બહાર સ્ત્રામાં બરફ વેચનાર લારીવાળાની ઘંટડી વાગી. મારી વાર્તા પડી રહી અને છોકરાઓ તરત લારી પર તૂટી પડ્યાં અને પૈસા ખચી, બૂખ નહોતી છતા, નકામી વસ્તુ ખાવા પત્રખાં. એમને નઈ લાલીમનું ભણતર મળ્યું હોત તો આનું ન ચાત, આ બધા નઈ તાલીમ ન લીધેલાના કાખસાઓ છે.

આપણે અજેલો પાતેથી સ્વરાજ તો લીધું, પણ ખડું સ્વરાજ તો 'સ્વ' એટલે પોતાની ભાત ઉપરનું રાજ્ય છે. આપણા શરીર ઉપર, મન ઉપર અને સર્વ ઈન્દ્રિયો ઉપર રાજ્ય કરીએ ત્યારેજ સાનું સ્વરાજ્ય મળ્યું કહેવાય.

એક પ્રસિદ્ધ વૈદસાગનો પ્રસંગ મને એક મિત્રે કહ્યો હતો. વૈદસાજ એક ગામડે

જઈ પડ્યા હતા. તેમને આવેલા જાણી એક પતનો રાગી એમને શરણે ગયો. વૈદરાજે તેને ડાળો અને દિવેલનો ઇલાજ સૂચવ્યો. અને કરીમાં મીઠું પણ નાખ્યા વિનાના મગ ખાવાનું કહ્યું. ઇશ્વરકૃપાથી વૈદરાજે રાગ મટ્યો. નવ-દસ વર્ષે વૈદરાજને તે ગામે ફરી આવવાનું થયું. તેમણે પેલા રાગીની લાળ કાઢી. તેની પત પાચ-છ વર્ષથી મટી ગઈ હતી તે બેઈ વૈદરાજ રાજ થયા. પેલાએ પચીસ રૂપિયા વૈદરાજે ચરણે ધરીને પૂછ્યું, 'હવે મારે ગળો અને મોળા મગ ખાવાનું ચાહુ રાખવું કે કેમ?' વૈદ તેની સામે આશ્ચર્ય-ચક્રિત થઈને બેઈ રહ્યા. પોતે તરત ખીસા-માંથી સામા પચીસ રૂપિયા ઉમેરી તેને પચાસ રૂપિયા આપ્યા અને નમસ્કાર કર્યા. કહ્યું : 'શું હજી મારી કહેલી કરી તે' ચાહુ રાખી છે? તું જ મારો સાચો શુરુ-સાચો ધનંતરિ છે, કારણ કે તે' આટલી બધી શ્રદ્ધાથી પ્રયોગ કરીને આ પતના ઉપચારને સિદ્ધ કરી બતાવ્યો છે પતનો ઉપાય હું

શુરુ પાસેથી લઈયો હતો, પણ મેં તેને પ્રત્યક્ષ અનુભવ કર્યો નહોતો. મારા શુરુએ પણ તે પુસ્તકમાંથી જાણ્યો હતો. તેમને પણ અનુભવસિદ્ધ જ્ઞાન નહોતું. તે' આજે મને અનુભવસિદ્ધ જ્ઞાન આપ્યું છે. તેથી તું જ મારે સાચો શુરુ છે, અને નમસ્કારને યોગ્ય છે. આ પૈસા લે અને જેવી શ્રદ્ધાથી મોળા મગ આટલાં વર્ષ ખાધા તેવી શ્રદ્ધાથી હવેથી રાજ ચૂરસું ખાજો.' આવા શ્રદ્ધાશુ શિષ્યો હોય અને એ વૈદરાજ જેવા શિષ્યવત્સલ શુરુ હોય ત્યારે સાચી વિદ્યા પ્રગટ થાય છે, આવા શિક્ષકો આજે વિરલ થઈ પડ્યા છે.

મારા પિતાજી એક શિક્ષક હતા. બહુ બહેલા નહોતા, પણ પોતાના વિદ્યાર્થીઓની સેવા કરતા. વિદ્યાર્થીઓ તેમના પ્રત્યે બહુ જ આદર રાખતા. હું જોતો કે તેમના હાથ નીચે કેળવાયેલા લોકો મોટા થયા પછી અને મોટા મોટા નોકરી ધંપે લાગ્યા પછી પણ તેમને ક્યારેક મળતા તો માનથી નમસ્કાર કરતા.

સ્વિગંકર મહારાજ (હરિજનબંધુ)

મહાન કવિ શેખશાહી એક વખત ઉનાળાના સખત તાપમાં નિમાજ પઢવા મસ્જિદમાં જતા હતા તાપ સખત, ધરતી ગરમ થઈ ગયેલી પણ પોતે ગરીબ એટલે પગમાં પહેરવા બેડા નહિ. ખીન જે નિમાજ પઢવા આવેલા તેમના પગમાં સુંદર ચમચમતી મોજડીઓ બેઈ મનમાં વિચાર આવ્યો કે 'હે ખુદા, આ શો ગજબ! આ શો અન્યાય' એકને પહેરવા સુંદર મોજડીઓ અને ખીનને પહેરવા બેડા પણ નહિ! અફસોસ. હજારવાર અફસોસ. આ તો ઘોર અન્યાય લાગે છે.' આમ હજી વિચારમાં ને વિચારમાં બિલા હતા, ત્યાં એક અપંગ મુસ્લિમ નિમાજ પઢવા આવ્યો, પગ નહિ હોવાથી તે તો ઢસડાતો ઢસડાતો આવતો હતો. આ દ્રશ્ય બેઈને શેખશાહી પોતાના ગાલ ઉપર તમાચા મારી બોલ્યા : 'ખુદા, માફ કર, ઓ રહેમાન! રહેમ કર. મારી બૂલ થઈ, કે મેં થોડા વખત પર મોટા વિચારો કર્યા. આ અપંગ કરતાં તો ખુદાની મારા ઉપર ઠેટલી બધી જળરી રહેમ છે, ઠેટલી બધી મોટી કૃપા છે, કે મને સુંદર શરીર આપ્યું છે અને વળી તેના ગુણ ગાવા ભુદિ આપેલી છે. તોખાહ, તોખાહ, ઓ પાક પરવરદિગાર! સમ્મા કર. ખુદા, તું તો સૌનું ભણ જ કરવાવાળો કરીમ છે! ખરેખર

"ખુદા યા હું ખાવિંદ સખમે બધાં અમીન આસમાન વુને પેદા દિયા.

સગવવાર હે વુજહે તારીફ સખાં હે સારી આલમ કા ખાવિંદ વખ."

મરીને જીવાડનાર એરે ગાંધી !.....૭

શ્રી ઈન્દુભાઈ દવે

હિનુ હતો જાણજાણે લોકરે આજુ નહિ, જુકો પણ નહિ ભણેયણે દોશિયાર રમવા ફેદવામાં ચાલતક. સવારે વહેલા ઊઠી વાચવાની હિનુને સુટેવ નિશાનુ વાચે અને બીજું બહારનું પણ વાંચે સાડુ પુસ્તક ભાજે અને તેનો આત્મા આનંદી હોતે.

એમ એક દિવસ હિનુ સવારે વાચતો હતો ગ્રામસેવક શ્રી જીમતરામભાઈ દવેનું “ગાંધીજી” નામનું પુસ્તક વાચવામાં લીન હતો. ત્યાં “ધબાક” કરતો અવાજ આવ્યા અને હિનુનાં વાચનમાં જાણુ પડ્યું અવાજ એવો કષ્ટભેદક હતો કે હિનુથી તેનું વાચન ચાલુ રાખી શકાય નહિ અવાજની કિશોરો જઈને જોયું તો રમતા પર એક બાઈ પડી હતી. માયામાથી લોહી નીકળતું હતું અને લોહીનું ખાખીચિયું ભરાયું હતું. માખીએ બળબળ કરતી હતી.

સામેથી કરીમભાઈ દોડી આવ્યા. પેલી યવા અને તેની માખી પણ આવ્યા પકો-શનો દુકાનકાર નશ્યુ દૂરથી આવતો દેખાયો. એક પછી એક બધા ભોગા યવા લાવ્યા હિનુ પણ વખતસર ત્યાં જઈ પહોંચ્યો. હિનુ દશ્ય જોઈને ડિમ્બૂદ બની ગયો તેના મનમાં વિચારોની પરંપરા બેઠી યવા લાગી.

“બધા આવ્યા તો ખસ પણ અદરે અદર વાતો કેમ કરે છે? પણ શું કામ તેને કોઈ બેઠી નથી કરતા? શું કામ કોઈ તેનો ધા નથી ધોતું? શું કામ તેને કોઈ દવાખાને નથી લઈ જતું?”

હિનુની પ્રશ્નમાળા અમમ ચાલ્યા કરી સૌ વાતો કરતા હતા કે, “આ બાઈ ભગિયણ ‘આરાબાપુ’”

છે. પહેલે માણેથી વાળતાં વાળતાં નીચે પડી ગઈ છે” હવે હિનુ પરિસ્થિતિ કળી ગયો. દર જિભા જિભા બધા બાઈને જોઈ રહ્યા છે. કોઈ નજીક ફૂંટું નથી તેનું કારણ હિનુ બરાબર જાણી ગયો.

હિનુને જીમતરામ દવેનું હમણાં વાચતો હતો તે ‘ગાંધીજી’ નામનું પુસ્તક યાદ આવ્યું. ગાંધીજીએ હરિજનો માટે જેટલું જેટલું સહન કયું હતું, તે બધું યાદ આવ્યું.

ભગી આપણા ભાઈઓ! તેઓ પણ હિંદવાસીઓ છે આપણા ગામને સાદ કરે છે ભગી પ્રભુનું ભજન પણ ગાય છે. છતાં તેને આપણે અડીએ પણ નહિ? મલક પણ કરીએ નહિ? બિચારા ગરીબ ગાય જેવા છે ગામના માણસો તેમને કેટલા હેરાન કરે છે? હિનુની વિચાર પરંપરા ચાલુ રહી.

અને.....હિનુ જઈ પહોંચ્યો ભગીભાઈ પાસે તેને અડક્યો. ભગિયણનું માથું ખોળામાં મૂકી તેના સાડલાથી માથાના ધા લૂછવા લાગ્યો. અને બાજુના ઊભેલાએ શોગ-બકોર મચાવી મૂક્યો. સૌ હિનુને ગાળો ભાડવા લાગ્યા. ચિચિયારીઓ અને કોલાહલ કરવા લાગ્યા.

અને બધા ઘોઘાટ સાંભળી હિનુના બાપુજી ઘરની બહાર દોડી આવ્યા ખસે મેવી અને પીંગી જનોઈ, દીવણ સુધીનું લગેરી ભર ગમેતાં પચિયું. ખુલ્લા શરીરે હાથ આમ તેમ ઉલાળતા બાપુજી આવી પહોંચ્યા પણ ન્યારે જોયું કે તેમનો કોકરો હિનુ ભગી ભાઈ પાસે બેસી માથાના ધા લૂછી રહ્યો છે ત્યારે તેમના ગુસ્સાનો પાર રહ્યો નહિ. હંબુ

પણ પ્રેમક વર્ગ દેવાહલ કરી રહ્યો છે. બસ, દિનુના પ્રાણગુ-ભાપુથી આ ભેઈ શકાયું નહિ. બધાને ખસેડી દિનુ પાસે ગયા તેને પકડ્યો. ખેંચ્યો અને ઘર તરફ ઘસડ્યો.... ત્યારે દિનુ યોધાર આંખોએ રસતો હતો.

દિનુને ઘરમાં લઈ જઈ તેના બાપુજીએ ખૂબ ગાળો દીધી. મડદા પાટુ માર્યા અને મન દાવે ત્યાં લપકાક પણ લગાવી દીધી. માર મારીને દિનુને અધમૂંઓ કરી નાખવામાં આવ્યો. કારણ કે તેણે એક હરિજન બાઈની મારવાર કરી હતી

દિનુ માઠો પડ્યો. શરીરના અંગો સૂણ ગયા. પથારીવશ રહ્યો બીજા બાજુ પેલી લાંગીઅણુનું શું બન્યું? તેના કોઈ એળખી-તાએ સિવિલ ઈસ્પતાલમાં અકસ્માતના ખબર આપ્યા. એમ્બ્યુલન્સ કાર આવી તેને લઈ ગઈ. અકવાડિયાની સારવાર પછી તે થોડી ફરતી ફરતી યઈ ત્યારે તેણે બાપુનું કે તે ઘવાઈ હતી ત્યારે એક પ્રાણગુનો દીકરો તેની

સારવાર કરતો હતો અને તેના પિતાએ તન જૂબ માર્યો છે. લાંગીઅણુનું માતૃહૃદય પીગળી બિઠ્યું. દિનુને મળવાની તેની ઇચ્છા ઉત્કટ થઈ. સગાંઓને લઈને ઈસ્પતાલથી દિનુના ઘરે આવી. પણ ઘરના દરવાજે પહોંચે તે પહેલાં જ દરવાજામાંથી દિનુનું શબ બહાર નીકળી રહ્યું હતું. દિનુ સખત માંદગી લેવાની છેવટે સ્વર્ગમાં સિધાવ્યો હતો. તેને મૂઠ માર મારનાર બાપુજી પણ યોધાર આંખોએ રહી રહ્યા છે. તેની માતા તો પછડાટ ખાઈને માથું ફૂટી રહી છે. વાતાવરણ સ્થગિત છે. કડુણનો ઘેરો સાકોઠો છવાઈ ગયો છે.

એકને જીવતદાન મળ્યું. બીજાને અમર પદ મળ્યું. લાંગીબાઈ જીવતી યઈ. દિનુ અમર થયો.

લાંગીઅણુ બાઈની આંખમાંથી બે બિના આંસુ ટપક્યા. જે ઘરતીએ બે આંસુ બ્રીટ્યાં તે ઘરતી આજે પણ કડુણતા ભરી મીટ માંડી બેઠી હશે. (રમના)

દુનિયાએ અનેક ડાહ્યાં, જ્ઞાની સ્ત્રીપુરુષો ને પીરપેગમ્બરો પેદા કર્યાં. એમાં બે પ્રવાહુ જોવામાં આવે છે : એક જ્ઞાનીઓનો ને બીજો સત પેગમ્બરોનો. જ્ઞાનીઓ સ્થિતપ્રજ્ઞ, મુખદુઃખે અવિચલિત, શુભ-વિવેકના હિમાયતી છતાં સંસારના સાક્ષીમૂત બની જનકમજવત રહેનારા. સંત પેગમ્બરો અતરમાં ખીખતી સંવેદનાના માર્યા સંસારના અદનામાં અદના જીવ એકે સંધાઈ-સંકળાઈ તેમના દુઃખે દુઃખી યઈ જીવનારા ને વગર લેવેદેવે પોતાની આસપાસની દુનિયાને ઉત્તમગરા કરવનારા. સ્થિતપ્રજ્ઞ જ્ઞાનીઓએ ભાવનાની તીવ્ર સહિ વચ્ચે પણ જીવનની સમ-જન્યોને એક સમન્વય શોધ્યો હોય છે, જેને ટેકે એઓ લાંબું જીવી શકે છે; જ્યારે સંતપેગમ્બરો પોતાને જડેકું સ્વર્ગસાજ પૃથ્વી પર ઉતારવા ને મંસારને તળિયે પડેલાં ત્રિવિધ તાપે પીરિત એવાં અણુધ અદનાં જનોને એની લહાણી કરવા, પોતાની અંતરગત આરથાની ઉપમા આપીને એમને ઉપર આજુવા, એટલા બધા અધીરા હોય છે કે, મંસારને પોતાની બેબીનીને લેપ લગાડી, અસંખ્ય જીવોનાં જીવન બિયલપાયલ કરી મૂકી, દુનિયાને રડતી બેઠી વહેલી તકે મરી રહે છે.

—સ્વામી આનંદ

ગાંધી-મુરુ [અનુ. ૫. ૧૭૮થી આગળ] ... હ.ખથી પીડાતા લોકોનો અવાજ છે.

ચરમ સીમા કહેવી એને હું શુંનો ગણુ છું. “આને હું” તમને આ વાત કહેતો બડો

છું. પ્રતાપશાળીની ક્ષમતા એ મદમત્તા અને આત્મ-નિર્ભરતા ઉપર અવલબેલી નથી. તેની યોગ્યતા નક્કી કરવાનો સમય આવી લાગ્યો છે. ખરેખર, આ સત્ય જ પ્રગટ થશે કે માણસ અધર્મથી અત્પ્રકાળ માટે ઉત્પત્તિ કરે છે, સુખ પણ મેળવે છે આગળ જતાં પોતાના શત્રુઓને હરાવે છે પણ અતે તે એક દિવસે

અચાનક સમૂળો નાશ પામે છે ”

અતે હિંદુસ્તાનના ભાવિના સંબંધમાં એક જગ્યાએ કહ્યું હતું, “હવે આ દેશના ભવિષ્યની ભાળખાશ કેાઈએ નિરાશ થવાની જરૂર નથી કારણ કે જે અનોખ શક્તિ સર્જનાત્મક કાર્ય કરે છે તે તમને પ્રાપ્ત થઈ ગઈ છે. મહાત્મા ગાંધીએ આપણને એક રસ્તો બતાવી દીધો છે આપણે એ રસ્તે ચાલીએ તો આપણી રક્ષા કરી શકીશું. એટલું જ નહિ પણ બીજા લોકોને પણ તેમનું રક્ષણ કરવામાં મદદ કરી શકીશું ”

એક વાર રવીબાળુ વિષે ગાંધીજીએ લખ્યું હતું, “શુદેવ પોતે સાર્વદેશિક છે-આંતરરાષ્ટ્રીય છે. કારણ કે તેઓ યથાર્થરૂપે રાષ્ટ્રીય છે. એટલા માટે તેમની બધી કૃતિઓ સાર્વદેશિક છે. અને તેમાં વિશ્વભારતી નર્વ એક છે. તેઓ એક જાણી હતા. આપણે માટે તેઓ પોતાની ગીતાંજલિ મૂકતા ગયા છે. ગીતાંજલિએ તેમને આખા જગતમાં પ્રખ્યાત કર્યા છે. નવી નવી વસ્તુઓ ઉત્પાદ

લગભગ આવી જ ઘટના રવીન્દ્રનાથના સંબંધમાં છે રવીબાળુ જ્યારે ચીન ગયા ત્યારે ચીની પ્રજાએ તેમને જે ઉપાધિ આપેલી તે બહુ જ સુંદર છે. તેમાં તેમને “પ્રથમ” કે તેને જિગનદૈ સૂર્ય” કહ્યા છે તેમની એ શિયાની ચુમાફરી તો ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ છે. પોતાના રશિયાના પત્નીમાં તે લખે

છે “રશિયાની તુલના બીજા કોઈ દેશ સાથે થઈ જ ન શકે એ બીજા દેશો કરતા તદ્દન ભિન્ન છે. રશિયામાં બધા જ લોકોને જાગૃત કરવામાં આવ્યા છે.”

એક વખતે આંતરરાષ્ટ્રીય પરિસ્થિતિ ઉપર પ્રકાશ ફેંકતા તેમણે કહ્યું હતું, “આને શક્તિની સાથે શક્તિ લડી રહી છે. આ પશુવં પશુ સાથેનું યુદ્ધ છે, મનુષ્ય સાથે મનુષ્યની લડાઈ નથીમનુષ્ય પરત્વેનો વિશ્વાસ ખોઈ ગયેલો એ પાપ છે. તેથી એ વિશ્વાસની અત સુધી હું રક્ષા કરીશ. મને આશા છે કે આ મહા-પ્રલય પછી આકાશ જ્યારે વાદળોથી સુકળ થશે ત્યારે સૂર્યોદયની દિશામાંથી ઇતિહાસનો એક નિર્મળ આત્મપ્રકાશ પ્રગટ થશે. અને એક દિવસે અપરાજિત એવી પોતાની મહાન મર્યાદાને ફરીથી પ્રાપ્ત કરવાના માર્ગે પોતાની વિજય કુચના અભિમાન માટે બધી મુરકેલીઓને યોગગણી તે આગળ વધશે. આનવ-તાના અંતહીન અને રસધીની-પરાજયને જ

“ધ્યારાબાપુ”

કરવાની તેમની આશાએ શાંતિનિકેતન,
શ્રીનિકેતન અને વિશ્વભારતી જેવી સંસ્થાઓને
૪૦મ આપ્યો છે

“તેમની એ સંસ્થાઓમા તેઓ ભાવના
સ્વરૂપે વિરાજમાન છે તેમણે લખેલી ગીતા-
જલિ આત્માનું ગંગીત છે અને તેમણે સ્થાપેલી
સંસ્થાઓ જ વિશ્વ માટે મહાન સંદેશ છે.”

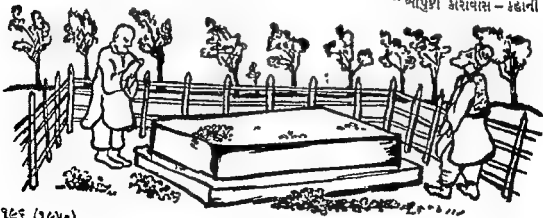
અતે મહાત્મા ગાંધીજીના સંદેશને ફરી
એક વાર કહું તો એમણે એશિયા પરિપક્વ
એશિયાને આપેલા સંદેશાના રૂપમા જે કહ્યું
હતું તે અહીં આપું છું

“જે વાત હું તમને સમજાવવા માગું છું
તે એશિયાનો સંદેશ છે. તેને પશ્ચિમની આખે
અથવા ઍટમ બૉમની નકલથી શીખી શકાતો
નથી તમે પશ્ચિમને કંઈ સંદેશ આપવા ઇચ્છતા
હો તો તે સત્ય અને પ્રેમનો સંદેશ હોવો જોઈએ
હું કેવળ તમારા મનને અપીલ કરવા ઇચ્છતો
નથી; હું તો હૃદય પર કાળુ મેળવવા ઇચ્છું છું.”

જો કે આજે શુરુદેવ અને મહાત્મા
ગાંધી આપણી વચ્ચે નથી પણ તેમના
સંદેશ યુગો સુધી માનવતાના માર્ગદર્શક
બની રહેશે.

સામે મહાદેવભાઈની સમાધિએના પાછા ફરતાં હતાં ત્યારે બાપુએ કહ્યું, “અહીં આવવાયા
મને બહુ શાંતિ મળે છે અને એની પાસેથી મારે જે પ્રેરણા લેવાની હોય તે લઈ છું.” એ કહ્યું,
“અત્યારે આપ મહાદેવભાઈ પાસેથી પ્રેરણા લો છો, પહેલા તે આપની પાસેથી લેતા હતા.” કહ્યું,
“કેમ નહીં ? પ્રેરણા તો એક બચ્ચા પાસેથી પણ લઈ શકાય, અને બચ્ચુ આટલું જાણે તોયે શું ?
તેનું સ્મરણ તો ચોવીસે કલાક ચાલે છે.. મહાદેવને મારા વારસ થયું હતું, પણ મારે તેના વારસ
થયું પડ્યું તેની સમાધિએ ન જઈ તો બેચેન થઈ જાઉં છું. ત્યાં જઈને હું કશું કરવા નથી માગતો,
વખત પણ નથી આપવા માગતો, પણ જઈ આવું છું એટલું પૂરતું છે. હું જીવતો રહ્યો તો
આ જમીન આગાખાન પાસે માગી લઈશિ. તે ન આપે એમ બને. પણ કેક દિવસ હિન્દુસ્તાન
સ્વતંત્ર થયા વિના રહેવાનું નથી ત્યારે આ યાત્રાનું ધામ બનશે હું ત્યાં જાઉં છું મહાદેવના શુભોર્તુ
સ્મરણ કરવા, તે શુભોર્તુ ગ્રહણ કરવા, હું એમની સ્મૃતિ જાળવા નથી માગતો. અને જે રીતે અહીં
મર્યાદાથી તેમના પોતાના તરફની, તેમની પત્નિ અને પુત્ર તરફની મારી વફાદારી પણ મને કહે
છે કે મારે નિયમિત રીતે ત્યાં જઈને જોઈએ મારા જીવન દરમિયાન મને આ જગ્યા ન મળે એમ
બને અને આ સ્થાનને યાત્રાનું ધામ બનેલું હું જોવા નથે પામું, પણ કેઈ દિવસ એ જરૂર
યાત્રાધામ બનશે એટલું હું જાણું છું. આજે હું બધું કામ તેમનું કામ સમજીને કહું છું.
બહાર જઈશિ તોપણ તેમનું જ કામ કરીશ ”

“બાપુકી કારાવાસ - કહાની”

‘દાકતર’ મંગલદાયક.....

શ્રી હેમંતકુમાર નીલકંઠ

સાબરમતીનો હરિજન આશ્રમ પૂજ્ય બાપુનો આશ્રમ હતો તેથી એના દર્શને અથવા મુલાકાતે કેટલાય પ્રતિષ્ઠિત દેશ પરદેશના સ્ત્રીપુરુષો અવાર નવાર આવે છે. એમના શાગ્યે જ ફાઈની સાથે દાકતર મંગલદાયકનો પરિચય થતો હશે. પણ એમનો અભાવ, એમનું આશ્રમમાનુ કાર્ય તથા સ્થાન એવા છે કે થોડા દિવસ આશ્રમમાં ગળનારને તો એમનો પરિચય થયા વિના રહે જ નહિ એક રીતે કહીએ તો તેઓ આશ્રમની જુદી જુદી પ્રવૃત્તિઓની ઇમારતનો એક મજબૂત સ્તંભ છે અને એમના કેટલાક વિશિષ્ટ શૃંગોને લીધે એમના કાર્ય વિના આશ્રમની પ્રવૃત્તિઓ તત્કાલ તો લૂની થઈ જાય.

- કામલા તરીકે કેટલાય વર્ષોથી એકધારી નિયમિતતાથી દાકતર સ્વારના ચાર વાગે ઊઠે છે, અને પોતા પાંચ વાગે લા બે ૫૦ વગાડી આશ્રમની શાળની પ્રવૃત્તિ શરૂ કરાવે છે સવારના અને સાંજના બસાબર નક્ક કરેલે વખતે જ ઘટ વગાડવાની એમની નિયમિતતામાં ભાગ્યે જ કોઈ વર બુન થઈ હશે ચાર વાગે ઊઠ્યા પછી ચૌથ દાતણ વગેરેથી પરવારી તેઓ નક્કી કરેલા વખત સુધી શીર્ષાસન કરવાના તે કરવાના જ, પછી બીજાએ કાલે એમની મશકરી કરે કે ન કરે. અને આશ્રમમાં તો જુદી જુદી જાતના-સ્વભાવના-મહેમાનો હોય તેમને મનમાં એ દેખાવ ભેદને જે યવાનુ હોય તે કાલે સાથ પ્રભુ કૃપાએ એમની તંદુરસ્તી પણ સારી છે એવી કે એમના જ શબ્દોમાં તે વર્ણવાય તો ભાદે ખાધુ હોય તો પણ ‘ત્રણ ચાર કલાક પછી કોઈ રીતે પેટમાં વીજળીની જતીથી

(ટોચ) ભેઈ શકાય તો અનાજનો એક દાણો ન મળે’ એ વ્યવસ્થામાં એમના કહેવા મુજબ નિયમિત શીર્ષાસનનો મોટો ભાગ છે. પણ તે ઉપરાંત અમદવાદની સાબરમતીના છેક નદી કિનારાની કડકડતી કડીમાં પણ વહેલી મચારના કંઠે પાણીએ નહાવાનો, કપડાં ધોવાનો તથા સવારના પાચની પ્રાર્થનામાં વરસાદ, ટાક, રત્ન વગેરેને લીધે ઓછામાં ઓછી હાજરીમાં પણ હાજર રહીને શક્ય ત્યાં સુધી આશ્રમની પ્રાર્થનાભૂમિ ઉપર જ અથવા પૂ બાપુના નિવાસ ‘હૃદયકુબ’ના ઓટલા ઉપર જ પ્રાર્થના કરાવવાના એમના આગ્રહનો ફાળો પણ ઓછો નહિ હોય પણ તંદુરસ્ત શરીર એકજુ તો બસ નથી જ એ પણ આશ્રમના શખરું ભેઈએ કાર્યનિષ્ઠા અથવા ‘ધમશ’ ન હોય તો આટલા વર્ષો સુધી આટલી નિયમિતતા ન જળવાય એ પણ નકરી છે આનો અર્થ એમ નથી કે એ માદા પડતા જ નથી, અથવા શરીરમાં બીજા વિગરો થતા નથી. પણ ત્યાં પછી ‘દાકતર’ કોઈપણ બાતની દવા-દેરી કે પર દેરી-સાધારણ રીતે તો નથી જ લેતા એમના ઓરડામાં પડ્યા રહે છે.

આશ્રમને લગતાં એમના બીજા કામે પણ પરચુરણ પરચુગણ જુદી જુદી ભાતનાં હોય છે આશ્રમના આતાઓના દ્વિસાથ ઉપસત મહેમાનોની ઝીલ્લી ઝીલ્લી ગમ્મતી પણ ખરી રીતે તો ખૂબ ઉપયોગી જરૂરિયાતોની સંભાળ પણ એમને જ લેવાની હોય છે. શહેરમાં અકાચકિયામાં ત્રણચાર વાર તો જવાનું ને જટકવાનું થય જ. આમાં શહેરના કામેમાં કન્યા છાત્રાલય માટે જરૂરી

“આરંભાપુ”

(૧૬૫) ૧૬૭

શીનો લાવવાનું ચે હોય અને બેકમાંથી નાની અને મોટી રકમો લઈ આવવાનું કે મૂકવા જવાનું ચે હોય.

કન્યા છાત્રાલયનાં સંચાલકો તથા શિક્ષકો માટે ભલે એ હરિજન બહેનોને પ્રેમ અને માન હોય; પણ એમના ‘ઢાકતર કાકા’ માટે પણ એમના દૃઢ્યમાં અનેકું સ્થાન છે જ. નાની નાની બાલિકાઓ તેમ જ યુવાવસ્થાને ઉમ્મરે પગ મૂકતી હોય કે યુવતી હોય તેવી મોટી બહેનો તરફ એમનો ને એ બધાંને ઢાકતર તરફ જે સરળ, નિર્મળ પ્રેમ છે અને સંકેત વગરનું વર્તન છે તે જરા બારીક અવલોકન કરનાર માટે નિર્મળતાનો એક મનોરમ દેખાવ પૂરે પાડે છે. એમના સ્વભાવમાં જ બાલકની સરળતા, લોળાપણું, વગેરે જગતની નજરે કદાચ દુર્ગુણ દેખાતા સદૃશ્યો એવા છે કે નાનાં મોટાં સૌને એમની સાથે ગમ્મત કરવાનો મશ્કરી ઉડાવવાનો પણ અભરણો થઈ આવે છે. આ ‘લાલ’ કે ‘મગ’ આશ્રમની બહેનો પણ લેવા ચૂકતી નથી. પણ એ હરિજન બહેનો માટેના એમના પ્રેમનો અને ત્યાગનો એક જ દાખલો બસ થશે.

છેકે ૧૯૨૧થી રાષ્ટ્રીય પ્રવૃત્તિમાં જુદે જુદે ઠેકાણે પણ પાયાનું જ-કામ કરતા આવ્યા હોવાથી અને કુટુંબીજનો સાથે ત્યારથી જ સંબંધ હોડી દીધો હોવાથી એમની પામે બચત જેવું તો શું હોય? - એમનો ‘પગાર’ પણ એટલો જૂજ કે શું બચવા દે? તેમ છતાં એક વાર રૂ. ૧૫૦ની આસપાસની રકમ એમને ખાતે જમા થઈ હતી. એ બધી જ રકમ એમણે હરિજન કન્યા છાત્રાલયને અર્પી દીધી ને પોતાના લવિષ્યનો વિચાર સરખોયે ન કર્યો.

૧૯૮ (૧૯૫૦)

એમને પચાસ વરસ પૂરાં થયાં ત્યારે એમની કદર ધૂજનારને લાગ્યું કે એમને એમની મૂળી સેવાની કદર તરીકે એક ‘અજ્ઞાત-અભિવ્યક્ત-સિપાહી’ (Unknown soldier) ના પ્રતીક તરીકે એમને એક થેલી એમને યોગ-ખીતાઓમાંથી જ ફાળો કરીને આપવી. ‘એમને કોણ યોગ્ય છે કે હિસાબમાં ગણે’ એમ ફાળો ઉઘરાવનારને લાગતું હતું. ૫૦૦-૧૦૦૦ થાય તો હક થઈ એમ શરૂ કરતાં થયેલું. પણ શ્રી-ભગવાનની કૃપાથી પૂરા ૩૦૦૦ થયા. અને તે ખરેખર આંખ ઉઘાડનાર અને હેરત પમાડનાર અનુભવ હતો.

એમનું ઉપનામ ‘ઢાકતર’ કેણે પાડ્યું ને કયા કાવથી તથા કયારે તેની ખબર નથી. પણ મૂળ આમ છે. ૧૯૨૦-૨૧ માં તેઓ L. C. P. S. ના છેલ્લા વર્ગમાં હતા, ને-પૂ. બાપુની હકલને માન આપી અભ્યાસ છોડ્યો. પણ ઢાકતરી ખાસ જ્ઞાનનો એક છાંટો હાલમાં એમનામાં નથી એમ કહેવામાં અતિશયોક્તિ કે એમની અવગણના નથી. ભણેલું બધું જ ભૂલી ગયા છે. જેમ સરદાર વલ્લભભાઈએ એક વાર ઉપદેશ આપ્યો હતો તેમ. માત્ર ‘ઢાકતર’ની બિનસરકારી પદવી એથી મળી. પણ તેથી એમને અણધાર્યો ફાયદો પણ કેમકે વાર થયો છે. ‘સી’ કલાસના તો પણ ‘ઢાકતર’ ને! એટલે જેલ-અધિકારીઓ જરા એમની તરફ હળવા રહેતા. જેલમાં જવું, એક સિપાહીની નિષ્ઠાથી રચનાત્મક કામમાં લાગ લેવો, મુરત જિલ્લાના માડવી તાલુકાના જંગલની માંદા પડનારી હવાના કડવાં અનુભવ લેવા, ભીલ મેવામંડળમાં કામ કરવું વગેરે એમની મૂળી સેવાપરાયણતાના પ્રમંજો તો બહુનાર જ બાજે છે.

માણુંકા - ૨ જો - સત્ય

મકનન કામી શ્રી ચંદુલાલ બ. પટેલ

પરમેશ્વરની વ્યાખ્યાઓ અગણિત છે, કેમ કે તેની વિભૂતિઓ અગણિત છે એ વિભૂતિઓ મને આકર્ષ્યાકર્ષિત કરે છે. એ મને ક્ષણભર સુખ પણ કરે છે. પણ હું પૂછારી તો સત્યરૂપી પરમેશ્વરનો જ છું. એ એક જ સત્ય છે અને બીજું બધું મિથ્યા છે. એ સત્ય મને જડબુ નથી, પણ એનો હું શોધક છું. એ શોધવાનો અર્થ જે વસ્તુ મને પ્રિયમા પ્રિય હોય તેનો ત્યાગ કરવા હું તૈયાર છું, અને એ શોધરૂપી યજ્ઞમા આ શરીરને પણ હોમવાની મારી તૈયારી છે અને શક્તિ છે એવો મને વિશ્વાસ છે. પણ એ સત્યનો હું સાક્ષાત્કાર ન કરું ત્યાં લગી મારો અતરભા જેને સત્ય ગણે છે તે કાવપનિક સત્યને મારો આધાર ગણી, મારી દીવાંડી ગણી, તેને આશ્રયે મારું જીવન હું વ્યવીત કરું છું.

જે લોકો કહે છે કે, 'ઈશ્વર પ્રેમ સ્વરૂપ છે,' તેમની સાથે ઈશ્વર પ્રેમસ્વરૂપ છે, એમ હું થે કહું. પણ મારા અંતરના બિંદુઓમાં હું મારી જાતને કહેતો કે, ઈશ્વર

પ્રેમસ્વરૂપ છે ખરો, પણ સૌથી વિરોધ તો સત્યસ્વરૂપ છે. ઈશ્વરનું પૂરેપૂરું યથાર્થ વર્ણન કરવાને માણસની લાણી સમર્થ હોય, તો મેં મારા મન સાથે નિર્ણય કરી લીધો છે કે, ઈશ્વર સત્યસ્વરૂપ છે, ઈશ્વર જ સત્ય છે. પણ આજથી જી વરસ પહેલાં એથી થે એક ડગલુ આગળ વધીને મેં કહ્યું કે, સત્ય ઈશ્વર સ્વરૂપ છે, સત્ય જ ઈશ્વર છે. ઈશ્વર સત્ય છે અને સત્ય ઈશ્વર છે, એ બે વિધાનોમાં રહેલો ભારીક લેહ તમે સૌ ભેઈ શકશો. આજથી પચાસ વરસ પૂર્વે શરૂ કરેલી સત્યની શોધ અખંડપણે, એકપારી સીવદથી ચલાવ્યા પછી હું એ નિર્ણય પર આવ્યો હતો. તે દરમિયાન મેં બોલ્યું કે, સત્યની સમીપમા સમીપ પહોંચવાનો રસ્તો પ્રેમનો છે. પરંતુ મેં એ પણ બોલ્યું છે કે, અંગ્રેજી ભાષીમાં પ્રેમ શબ્દના અનેકવિધ અર્થો થાય છે, અને માણસનો માણસ પ્રત્યેનો પ્રેમ અથવા કામ તેને કષ્ટ કરે છે. વળી, મેં બોલ્યું કે, પ્રેમ શબ્દનો અર્થ અહિંસા કરી તેને ભજનાશ દુનિયામાં બહુ થોડા છે. પણ સત્યનો ભેવડો

અર્થ થતો મેં જોયો નથી, અને ઇશ્વરના અસ્તિત્વને ઇન્કારનારા અનીશ્વરવાદીઓ અથવા નાસ્તિકો પણ સત્યની જરૂર અથવા તેની સત્તાને સ્વીકારવામાં આનાકાની કરતા નહોતા. એટલું જ નહિ, સત્યને શોધી કાઢવાની ધૂનમાં નાસ્તિકોએ ઇશ્વરના ખુદ અસ્તિત્વનો ઇન્કાર કરવામાં પણ પાછી પાની કરી નથી; અને તેમની દૃષ્ટિથી એમની વાત ખોટી નથી. અને આ રીતે બુદ્ધિ અલાયીને મેં જોયું કે, ઇશ્વર સત્ય છે, એમ કહેવાને બદલે સત્ય ઇશ્વર છે, એમ મારે કહેવું જોઈએ.

હકીકતમાં સત્યને માટેના સંસ્કૃત સત્ શબ્દનો શબ્દાર્થ જ એવો થાય છે કે, જે છે, તે સત્. આ અને આવાં બીજાં હું આપી શકું તેવાં કેટલાંયે કારણોસર મેં મારા મન સાથે નિર્ણય બાધ્યો છે કે, સત્ય ઇશ્વર છે, એ બ્યાખ્યાથી મને સૌથી વધારે સમાધાન મળે છે અને તમે સત્યને ઇશ્વર તરીકે અનુભવવાને નીકળો, તો તે માટેનું એક માત્ર અતિવાર્ય સાધન પ્રેમ એટલે કે અહિંસા જ છે, અને હું એમ માનનારા છું કે,

સાધ્ય અને સાધન બન્ને એક જ છે, તેથી ઇશ્વર પ્રેમસ્વરૂપ છે અથવા ઇશ્વર પ્રેમ છે, એ કહેતાં મને સંકોચ થતો નથી.

તમારા અંતરનો નાદ તમને જે કહે તે જ સત્ય છે. જે લોકો અંગત રીતે સત્યને ઇશ્વરસ્વરૂપ માની તેની શોધમાં મડે છે, તેમણે અનેકવિધ યતો પાળવાનાં હોય છે. તમારે સત્ય સાગરમાં તરવું હોય, તેનું બિંદુ બની તેમાં એકાકાર ઘર્ષજવું હોય, તો તમારે સર્વ અહંકાર છોડી શૂન્ય બનવું જોઈએ.

જ્યારે તમારું કાર્ય સ્વચ્છ હોય, તેનો હેતુ સ્વચ્છ હોય, તેનું પરિણામ સ્વચ્છ હોય, ત્યારે જ તે અંતરાત્માથી પ્રેરાયેલું હોઈ શકે. પણ તેના ઉપર બીજો નિર્બંધ શાસ્ત્રોએ મૂકેલો છે. જે સંયમી છે, જે અહિંસા, સત્ય અને અપરિચ્છેદનું પાલન કરનાર છે, તે જ કહી શકે કે મને અંતરાત્માનો આદેશ થયો છે. તમે પ્રહસ્યારી ન હો, તમારા હિલમાં દયા ન હોય, મર્યાદા ન હોય, સત્ય ન હોય, તો તમે કોઈ કાર્યને અંતરાત્માના અવાજથી પ્રેરાયેલું નથી કહી શકતા.

“સત્ય અને અહિંસાની વૃક્ષના શી ફરવી? પણ ફરવી જ પડે તો હું કહું કે સત્ય અહિંસાથી પણ ચઢે. કેમ કે અસત્ય એ પણ હિંસા છે. જેને સત્ય પ્રિય છે તે તો અહિંસા ઉપર કોઈ દિવસ જવાનો જ.” — બાપુ

અનુક્રમણિકા.

- ૧ શુરદેવનો પત્ર ... શુરદેવ ૧૭૩
- ૨ કરોપિયન લખેનારી પ્રાર્થના દે. વા. ૧૭૪
- ૩ અકસ્માત કે અમલોર? ... દિ. દી. ૧૭૫
- ૪ કોની બચાવ? ... નીલા ગાંધી ૧૭૬
- ૫ ગાંધીજી અને રામકૃષ્ણના ૨૧ ઉપાખ્યાય ૧૭૭
- ૬ પ્રથમ સ્મરણ ... ધીરેન ગાંધી ૧૭૮
- ૭ પરિવ્રજાના સ્વરૂપ ઉચ્ચવલ કુમારીજી ૧૮૧
- ૮ શુરદેવની સાધના શુરદાસ મલિયા, ૧૮૪

- ૯ અરવિંદનાં દર્શનની ઝાંખી ... શુ. મ. ૧૮૮
- ૧૦ સકિત સુધા ... મુકુલભાઈ ૧૮૯
- ૧૧ સર્વોદય વાણી ... રવિસંકર મદારાજ ૧૯૧
- ૧૨ મરીને જવાકનાર છોટે ગાંધી ઈ. દવે ૧૭૩
- ૧૩ ‘દાકતર’ મંજળદાસ ... દે. નીલકંઠ ૧૯૭
- ૧૪ ગાંધી માળા ... ચંદુલાલ જ. પટેલ ૧૯૬
- ૧૫ વિશ્વતિ મિલન (મિન)... ધીરેન ગાંધી ૧૮૭
- ૧૬ આ માસની જન્મી ... નરીન ગાંધી ...

૩૦ ઓગસ્ટ ૧૯૫૦

ગ્રંથાવલોકન

મહાદેવભાષિત પૂર્વચરિત

૧૦ નરહરિ દ્વા પરીખ

પ્ર. ૦ નવજીવન પ્રેસિન મદિર અમદાવાદ

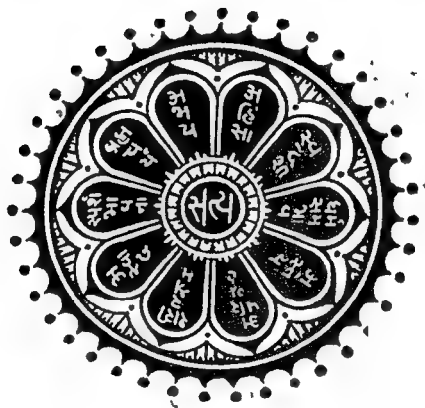
ક્રિ. ૦-૧૨-૦ પૃ. ૧૦૩

શ્રી નરહરિભાઈએ સમભાવપૂર્ણ લખેનુ શ્રી મહાદેવભાઈનું પૂર્વચરિત વાચતા અતીવ આનંદ થાય છે. શ્રી નરહરિભાઈ પાછલા બે વરસથી મહાદેવભાઈની ડાયરી એનું તપાસ કરી રહ્યા છે. કાચડીના ચોથા ભાગની સાથે મહાદેવભાઈના ચરિત્રની ઝાણી કરાવે એવો કોષ અપવે ઉચિત થરી એમણે નવજીવને મહાદેવભાઈનું ચરિત્ર લખવામાં ઉપયોગી થાય એવી સામગ્રી મહાદેવભાઈના મિત્રા અને તેમની સાથે સબંધમાં આવી ની વ્યક્તિઓ પાસેથી એમના ભાણ પત્નીની કાવલિના સમયની અને એવી બીજી મહિતી ભેગી કરી હતી એનો ઉપયોગ કરી મહાદેવભાઈ બાપુજી સાથે ભેળા થયાં મુખીના તેમના જીવનનું રસિક, તેમજ બોધક વર્ણન તેવી સ બેઠામાં નમ્યું પરતુ એ પૂર્વચરિત પ્રગટના રૂપ છપાય એન બંને સ્વતંત્ર પુસ્તક રૂપે જ પ્રકાશ પડે તો સાડુ એમ મૂની નવજીવને એ રીતે પ્રસિદ્ધ કરી આપણને બાપુજીના જીવન તેમ જ તેમની પ્રવૃત્તિઓનાં એક રૂપ ધર્મ ગયેલા, શૂન્યવત્ થઈને અમોઝ સેવા કરનારા પ્રતિભાવાને સેવકો નિકટનો પરિચય કરતો છે એ ખરેખર પ્રશસ્ત છે. મહાદેવભાઈના જીવનના ૨૩-૨૪ વર્ષના બે ભાગ સ્વાભાવિક રીતે જ પડે છે એક ૧૮૮૨થી ૧૮૯૭નો પૂર્વભાગ અને બીજો ૧૮૯૭થી ૧૯૪૨નો ઉત્તર

ભાગ આ પુસ્તકમાં શ્રી નરહરિભાઈએ પૂર્વભાગનું જ ચરિત્ર આપ્યું છે. માત્ર ૧૦૦ પાનામાં મહાદેવભાઈના જીવનના પૂર્વભાગને સમગ્ર રીતે આવરી લે એવા એક જાણી એક પ્રમુખ આપીને નરહરિ ભાઈએ એનું અતીવ સુરેખ આલેખન કર્યું છે એમનો વિદ્યાભ્યાસ દિલ્હી બંગેરે સ્થળે થયેલું સરપ્રસિદ્ધ અને અભ્યસપરાયતા ભગવદ્ભક્તિ અને સતસમાગમની તમન, લોખાસાનું જેવો સ્વભાવ ચારિત્રના જાન્ય રક્ષક એવા અનેકવિધ પદ્ધતિઓનાં એમનું ઉત્કર્ષ અને ઉદારતા વ્યક્તિત્વ આ પુસ્તક વાચતા આ જાણી દૃષ્ટિ સમીપ ખડુ થાય છે, અને બાપુજી ત્રાસે મહાદેવભાઈ જોડાયા તે વખતે તેઓ કેટલી સ પૂન-ચારિત્ર્યમગની ભક્તિપૂર્ણ હૃદયની, બુદ્ધિની વિદ્યાકાળની અને હોશિયારીની-લઈને આવ્યા હતા એનું અપણું દર્શન થાય છે.

‘મહાદેવભાઈનું પૂર્વચરિત’ જોઈને ગામી બંધ એવું છે અને શ્રી નરહરિભાઈએ પોતાનો ઘડાયેલી કલમથી એને એની સુંદર રીતે આવેખ્યું છે કે એકવાર ન વચવા માટે હાથમાં લેઈએ તો પૂરું કર્યા વિના મૂકવાનું મન જ ન થાય. આવા નિર્મળ ચરિત્રનું વચન અવશ્ય આપણા જીવનને પણ પ્રેરણા આપ્યા વિના રહે એમ નથી. —મુ. ૦૦

પ્રતિષ્ઠા યતિ રા
 ન હૃદય હૃદય તિ
 મ્હ દાહનું ન
 પામત.

૨૪૩૨ ગુણ

૧૩

સંસ્કૃત

કવિ

૨૩૧

સંસ્કૃત

આરાબાપુ

આ માસિકમાં મુખ્યત્વે ગાંધીજીનાં તત્વ-
જ્ઞાનનાં અભ્યાસીઓના લેખો, -સંસ્મરણો,
ગાંધીજી તથા ગુરુદેવની વિચારસરણીનો સમ-
ન્વય કરી આને ઉપાસકોની આખરી ધ્યેયની
સાધનાના મનનીય લેખો, ધર્મ, કળા અને સંસ્કૃ-
તિના અભિવ્યક્તિઓનો સમાવેશ થાય છે.

પ્રશ્નન ચચતી બાંધક વાર્તાઓ ઇત્યાદિ વિભાગો
દ્વારા ધ્યેયલક્ષી સામગ્રી આપવામાં આવશે.
વ્યવસ્થા :-

આ માસિક દર મહિનાની ૩૦મી તારીખે
પ્રસિદ્ધ થાય છે. એટલે તે મહિનાનો અંક ચાલુ
મહિનાની પહેલી અથવા બીજી તારીખે મળશે.
- પ્રગટ તારીખ પછી દસ દિવસમાં અંક
ન મળે તો ટપાલમા તપાસ કર્યા પછી જ
કાર્યાલયને જણાવવું. ગ્રાહકોએ પત્રવ્યવહાર
કરતી વખતે પોતાનો ગ્રાહક નંબર અવશ્ય
જણાવવા વિનંતી છે.

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૬ છે. પરદેશ માટે
શિક્ષિંગ ૧૨ છે. તે કાર્યાલયને સરનામે
મનીઓર્ડરથી મોકલવું.

પ્રથમ અંકથી ગ્રાહક થવું આવશ્યક છે. જ્યાં
સુધી સિલકમાં હશે ત્યાં સુધી પાછલા અંકો
મળશે. લવાજમ મ. ઓ. થી મોકલતાં મ. ઓ. ની
કુપન પર, પૂરું ઠેકાણું વગેરે સ્પષ્ટ લખવું.

એક અંકના બાર આના મળેથી નમૂનાનો
અંક મોકલી અપાશે.

ગ્રાહકો નોંધવાનાં સ્થળો :-

- (૧) શ્રી ચીમનલાલ દેસાઈ હોમોપાથિકાલ
નવીપાળ ગેઝીયેટ રોડ, વડોદરા

'આરાબાપુ' કાર્યાલય, રૂપાવતન, ૪૫, નહેરુ રોડ, વિલેપારસે મુ'બઈ ૨૪

પ્રકાશક અને સુદ્રક, ખીરેન ગાંધી "આરાબાપુ" મુદ્રણાલય ૪૫, નહેરુ રોડ, વિલેપારસે

- (૨) ઈન્દ્રધનુ,

મિશન રોડ, અમદાવાદ

- (૩) શ્રી. ચીમનલાલ તમાકુવાલા, વસી
તમાકુવાલા એન્ડ સન્સ, ભુરાનપુરી,
ભાગોળ, સુરત

- (૪) શ્રી. મનસુખલાલ જાદવજી ગાંધી,
૩૬, નાગદેવી કોસ લેઈન, મુ'બઈ

- (૫) શ્રી. ગીરધરલાલ હામોદરદાસ લિમિટેડ.
રીડરોડ, પોલીસથાકીની સામે, અમદાવાદ

- (૬) શ્રી. રામકૃષ્ણ જાજુજી,
તિલક ચોક, સોલાપુર

- (૭) એન. એમ. ત્રિપાઠી સિંઝ
૧૬૪, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુ'બઈ

- (૮) શ્રી વ્યવસ્થાપક, ખાદી ભંડાર, આણંદ,

- (૯) શ્રી. આર. આર. શેઠની કુંઠ
કેશવળાગ, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુ'બઈ

- (૧૦) શ્રી. ચોખવજી શીવજી જોષી,
૨૩૩-૩૫, ભાત બજાર, મુ'બઈ ૯

- (૧૧) શ્રી ટેલી ફટચુટ રેડિયો એજન્સી,
'રૂપી મેન્શન',
રોડ લેઈન પોંરસી બજાર, મુ'બઈ ૧.

- (૧૨) શ્રી. રમણીકલાલ મેઘાણી,
૧૪, અમરતલા સ્ટ્રીટ, કલકત્તા

પરદેશમાં "આરાબાપુ" નું લવાજમ
નીચેનાં સ્થળોએ ભરી શકાશે.

- (૧) શ્રી. પ્રભુદાસ જ. વજરીઆ,
પો. બો. નં. ૧૨૬, નૈદાબી, કેન્ડા કોલોની

- (૨) શ્રી. રતીલાલ પાલા, લોરેન્સો મારકવીન,
પો. બો. નં. ૧૨૮૭, [પો. ઈ. આ.]

- (૩) શ્રી. અમૃતલાલ વોરા,
પો. બો. નં. ૧૯૦, કમ્પાલા [સુગાન્ડા]

સારાંશ

ઉદ્ધરેદાત્મનાત્માનમ્

[ગાંધીજી અને ગુરુદેવની જનસાત્તાનું અનુશીલન કરતું માસિક]

૧૧ ૩

૩૦ સપ્ટેમ્બર-૧૯૫૦

અંક ૮

“સત્ય મારો પર્મ છે અને અહિંસા તેની ચિહ્નિત સાધન છે”

શ્રીશ્યામામ્ભિક મર્મ એ પ્રહોકનો આપણે વિચાર કરીએ તેમાં કશું છે કે જે કંઈ છે તે બધું હિંસાને અર્પણ કરી ભોગવીએ ફાંદનાથે ધનની હચ્છા સરખી ન કરીએ આખી દુનિયા આ ઉપદેશ અનુસાર ચાલે બધા નહીં ને એકવા આપણે ચાલીએ તો દુનિયાની સૂરત પલટાઈ બધું થયું એવું કયા બને છે? છૂટી છૂટી બાકીઓ જ એ વાતનો અમલ કરે છે આપણી પ્રાથનામાં પહેલું છુદ્ધહેતુ સ્તવન છે, ત્યાર પછી કુશનની આધત અને તે પછી જદ અવસ્તાની ગાથાનો પાઠ થાય છે તે પછી આપણે પ્રહોક કવણ કરીએ છીએ ને પછી ભજન સાંભળીએ છીએ અને તે છતાં આપણું હૃદય સાફ કેમ નથી થતું?

ચારીરમાં આત્માનો વાસ છે એ તેનું ધર છે આમ આત્મા એવા દેહમાં વાસ કરે છે એ ગીતાની ભવામાં ધર્મસેત છે અને હાલુ છુટી આવેશોનું ધર્મ નથી એ સેતને દુખ ને શોકમાંથી મુક્ત કરવાના કામમાં સફળતા મેળવવાની શરત એવી છે કે આ ઘરનો ધણી કામ, ક્રોધ, લોભ મેહાદિ વૃથ્વિપ્રયોધી પોતાના ઘરને મુજા સખે હરકોઈ વ્યભિ આ પરમ મુખની દશા પ્રાપ્ત કરવાને સમર્થ છે અને કંઈક સારા પ્રમણમાં લોકો એવી દશા પ્રાપ્ત કરે તો કવિનું હિંદુ વિષેનું સ્વપ્ન તરત સાચું પડે. પરંતુ

આખી હિંદુની દશા કેવી દુખથીકથી ભરેલી છે તેનો વિચાર કરે.

અહિંસા ને સત્યના આચારનો મુળદોષ યોગ નિષ્ણાનોને મળ્યો નથી ઈશ્વરના આદેશો કહીને જોળખાવવામાં આવતા આચારના વિશ્વવ્યાપી નિયમો માણસનો સકલ્પ દૃઢ હોય તો સમજવાના અને અમલમાં મૂકવાના સહેલા છે માણસભવમાં તહેલી જડતાને કારણે જ તે બધા કળવું બાસે છે માનવી પ્રગતિશીલ પ્રણી છે પ્રકૃતિમાં સ્થિર થઈને કોણ રહેનારું કશું નથી. કેવળ એક ઈશ્વર ગતિરહિત અને સ્થિર છે, અચલ છે, કેમ કે તે મહાકાલે જેવો હોતો તેવો આજેયે છે ને આવતી કાલેયે રહેશે અને છતાં તે હમેશા ગતિ માન છે પરંતુ ઈશ્વરના સજ્જેની પચાતમાં હમણાં આપણે ન પડીએ એટલું ધાક રાખીએ ને સમજીએ તો પૂરતું છે કે આપણે હમેશા પ્રગતિ કરીએ છીએ તેથી હું એકસ માત્ર છું કે માણસભવને જીવણ હોય તો હમે હમે અહિંસા ને સત્યનો પ્રભાવ અથવા અમલ સ્વીકાર્યા વિના છુટકો નથી

તમે સૌ એ સમ્બાધથી ને અહિં સાથી એટલે કે પ્રેમની ભવનાથી કામ કરશો તો તમારો પ્રભાવ આખી દુનિયા પર પડશે ઈશ્વર આપણું સૌની સુદિને વિપતીન, નવતરી જનની બચાવે - ગાંધીજી

“હૃદય આપણ સહુની જીવિને વિપરીત, અવળી ગાળની ગાળો.”

મહાપર્વની મહાપ્રાર્થના

સત્યાગત

પર્વ એટલે આનંદનો દિવસ મહાપર્વ એટલે ઘણા આનંદનો દિવસ પર્યુષણ એ જોનોનું મહાપર્વ છે મધ્યસ્થમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે, દ્વિયોગા જેમ આખા સૌથી મહાન છે તેમ પર્વોમાં પર્યુષણ પર્વ મહાન છે કોઈ પણ ફિર કાનો જૈન આ મહાપર્વને જિજ્ઞાસા વિના રહેતો નથી વર્ષમાં આ દિવસ સર્વશ્રેષ્ઠ હોવાથી એને સત્સરી પણ કહેવાય છે. 'છમચ્છરી' શબ્દ સત્સરી શબ્દનું જ અપભ્રંશરૂપ છે અનુમાસના વચ્ચે ગાળાના દિવસોમાં અષાઢ પૂર્ણિમાને પચાસમે દિવસે જોનોનું આ મહાપર્વ આવે છે

જૈન એટલે વિજેતા સાચો જૈન કોઈ દિવસ હારતો નથી. સદા અને સતત કોણ છોડી શકે? ગીનામાં કહ્યું છે "જે કામ તથા કોષને હુમ્મલવાની કળા શીખ્યો હોય તે" આજે કામ-કોષને અથવા શત્રુ-દ્રેવને હટાવવાની તાલીમ લેવાનું મહાપર્વ છે આ પર્વમાં સાધકોને ખાસ કહેવાયું છે કે, તમે માયામાં એકે વાળ ન રહેવા દેશો તેમ મનમાં વામ આવી છે આથી સામાજિક જીવન એકે પણ કોટો ન રહેવા દેશો. બીજા ભણે

તમને શત્રુ માને પણ તમારો એકે શત્રુ નથી. સૌથી પહેલા તમારા પાડોશીઓને જઈને સુણાવો "હું તમારો સૌનો પરમ મિત્ર છું

મારો કોઈ દુશ્મન નથી મારે કોઈની સાથે લગાદે વેર નથી. ભૂલ્યે ચકચે પણ મારી ક્રિયાને લીધે આપે મને વિરોધી ગણ્યો હોય તો હું તે અપરાધ બદલ કામા માણુ છું આમ નાના મોટા સર્વ જીવોને તમારા હૃદયના ગદ્દ ગદ્દ અમ જે પ્રાર્થના કરો ખામેશિ સર્વે જીવે સર્વે જીના વિ ખમતુ મ । મિત્રી મે સબ્બભુએમુ વેર સભમ ન કેણ્ધ ॥ જૈનસૂત્રોની વારવારની એ શીખ છે કે, "સૌથી મોટામાં મોટો આનંદ આપણા જિંદા હૃદયનું સમાધાન છે" આપણે સાચું સમાધાન એકે એક પ્રાણીના દિલની પાસે પહોંચવાથી જ મળી શકે છે આજે સત્સરીના દિવસે સુખ્ય પળે જો જ કરવાનું છે

જૈનસૂત્રે મા સદ્ય શક્તિને સર્વોપરી ગણ્યું છે આથી સામાજિક જીવન એકે જ કરવાનું છે

'આરાધ્યાયુ'

સત્યાગ્રહી વીર.

કરનાર મહારથી એને તો ડગલે ને પગલે અમાજમાં બેલાં યતા જીલમો, દબાણો અને લાલચો આને બાથ લીડવાની હોય અને છતાંય તે અજાત શત્રુ હોય. એક વાળુથી એ અનિવાર્ય કષ્ટ વાળુ વિના કુલની કળીને પણ ન ચૂંટે જ્યારે અભિમાની અને સમાજવાદી તત્વો સામે જંગ ખેડવામાં એ મૂળ હિંમતી જોખમો પણ ખેડતાં ન અચકાય અવગત નાનામાં નાની સ્થળ હિંસાતુ પણ મોટામાં મોટું પ્રાચક્ષિત તરત લઈ લે અને એનો આદર્શ તો પરમ અહિંસા જ હોય. મરણ આગમે તે સુધી ભરનારો. મૃત્યુ-જય મરણવો જ હોય. સાદાર્થ અને અયમ નો એનાં પરમ મૂત્રા હોય, લગ્ન અને ધીરજ

અના મુખ્યશસ્ત્રો હોય તથા ત્યાગમય તપસ્યા એ જ એતું કવચ હોય. આજે ભારત સામે જંગત મીટ માંડી બેઠું છે. હિંસાના તીક્ષ્ણ હથિયારથી એ ચાક્રી 'ગયું' છે. ભારતનાં સદ્ભાગ્યે છેલ્લા યુગમાં એક એવો મહાપુરુષ આપ્યો કે જેણે ભારતની સનાતન છતાં ઘણા વખતથી કટાયેલી એવી અહિંસાને તેજસ્વિની બનાવી. એ જ ભારતમાં આજે ચારે બાજુ હિંસાનો અને વૈરનો દાવાનળ લબૂકી બેઠો જણાય છે; તેને છેક ઠારી નાખી અવૈર અને શાંતિનો સદેશો આપવામાં જૈનો ઉત્સાહિત થાઓ અને એવો ભગીરથ ઉત્સાહ સિંચવામાં આ મહાપર્વ પ્રેરણારૂપ બનો! એ જ હો આ મહાપર્વની મહાપ્રાર્થના !- (વિશ્વવાસદેવ)

પ્રુદાની પાછળ કેટલાં ?

એક કિન્દુ સાધુ અને સુમલમાન કંકીર વચ્ચે ગાઠ મંત્રી થઈ બંનેએ એક વાર વિચાર કર્યો કે સ્વર્ગમાં જઈને ભગવાનનાં દર્શન કરીએ. બંને જણ સ્વર્ગમાં ગયા. ત્યાં ગયા પછી તેમને વિચાર આવ્યો કે આપણે આટલે સુધી આવ્યા છીએ તો કેવળ ભગવાનના જ દર્શન કરીએ, એના કરતા ભગવાનના જે મોટા મોટા પયગંબરો થઈ ગયા છે, તેનાંય દર્શન કરી શકીએ તો ઠીક. એમ વિચારી તેઓ સ્વર્ગના ગજમાર્ગ ઉપર બેસા રહ્યા. સાંજ પડી એટલે દ્રુથી તેમણે એક માથે મુંડન કરેલ હાથમાં હંડ ધાવણ કરેલ અને ભગવાનના પહેરેલ આકૃતિને આવતી જોઈ.

તેની પાછળ હબરોની સંખ્યામાં હંડધારી સંન્યાસીઓનું સમગમ આવ્યું આવતુ હતું.

મુરશીદે પૂછ્યું : 'આ કોણ આવે છે ?'

'આ અમારા શંકરાચાર્ય છે.'

એ સવારી પસાર થયા પછી થોડી વારે ઉર્ધ્વ ત્રિપુડધારી રામાનુજ આચાર્યની સવારી નીકળી. તેની પાછળ લાંબો સંખ્યામાં લખનો

ભજન ગાતા ગાતાં નીકળ્યા. તે પછી ગૌતમ-પુત્ર, મહાવીર સ્વામી, વલ્લભાચાર્યની સવારીઓ પસાર થઈ. દરેક પાછળ લાંબો ભક્તો તેમનો જયજયકાર બોલાવતા હતા.

આ પછી થોડી વારે થોડા ઉપર ખેડીને કોઈ આરમ્ભ નીકળ્યા ને તેની પાછળ લાંબો ભક્તો ચાલતા હતા.

સાધુએ મુરશીદને પૂછ્યું : 'આ કોણ છે ?'

'આ મહામહા પયગંબર, સાહેબ છે.'

આ પછી ઇસુ ભગવાન, અશ્વોત્થામસ્તાની સવારીઓ નીકળી.

સૌથી છેલ્લે એક ચીંચરે હાલ ધરડો આદમી નીકળ્યો. તેની પાછળ પાંચ પચ્ચીસ આદમીઓ ધીમે ધીમે ચાલતા હતા. પેલા સાધુએ પૂછ્યું :

'આ કોણ આવે છે ?'

'આ અટલા પોતે છે.'

'આમની પાછળ આટલા જ માણસો કેમ છે ?'

'અટલાની પાછળ ચાલનારા આટલાજ હોય છે.'

હમેશ મુશળ આ વર્ષે પણ બીજી ઓક્ટોબરે ગાંધી જયંતી આવી અને ગાંધી પરતુ ૧૯૨૦થી ૧૯૪૭ સુધી જે જયંતીએ

ઊજવવામા આવી હતી તેમા અને ત્યાર પછીની જયંતી એમા કેટલે બધા લક્ષણતઃ બાપુજી પોતાની જયંતીને 'દેડિયા જયંતી' તરીકે ઓળખાવતા હતા અને બાપુ આપણી વચ્ચે હતા ત્યાં મુખી આખો દેશ તેમની જયંતીને દેડિયાજયંતી તરીકે જ ઊજવતો હતો બાપુજીની દિગ્ધિ દેડિયો એ માત્ર જડ દેડિયો જ ન હતો એની પાછળ સપત્તિનું સંપૂર્ણ વિકેન્દ્રીકરણ અપ રિમ્લડ સ્વાવલંબન, જન સમૃદ્ધિ અને અશોષણની સુવિશાળ ભાવના હતી અને એટલા માટે જ અહિંસા અને સત્યનો તેમનો આશ્રય હતો બાપુજી દેડિયાને

બાળી નિર્ભણી ધરી માનતા હતા મૂલીવાદ સામ્રાજ્યવાદ અને શોષણના અતિમોહક અભોથી આજે આખી દુનિયા ગ્રહિત ગ્રહિત પોકારી રહી છે બાપુજી સત્ય, અહિંસા અને દેડિયાના દિવ્ય અભોથી આ કારમા અસ્તોનું છેકન કરવા ઈચ્છતા હતા તેઓ દેડિયામા જ માનવસંસ્કૃતિ અને સમ્યક્તાની મુક્તિ જ એમ માનતા હતા તેથી જ આખા દેશમા

“આશઆપુ”

ગાંધી જયંતી 'દેડિયાજયંતી' ના નામે પ્રસિદ્ધ થઈ હતી

૧-૪૪મા અખિલ ભારતીય ચરખા સંઘના

વાર્ષિક સંમેલન વખતે સેવાશ્રમમા બાપુજીએ ખાદી કાર્યકર્તાઓને ઠહું ઠહું

જો આપણે પહેલાની માફક જડતાપૂર્વક, યત્નવાત અને અહિંસા તથા સત્યની ભાવના વગર દેડિયો ફેર બનારહીએ તો એવો દેડિયો મારે ન જોઈએ દેડિયો જો પચ્ચરની માફક ગા નો બાર બની આપણને હુબાડ નડુ એક સાધન હોય તો તેને ફેરી દેલો વિવેક અને છુદ્ધિ પૂર્વક અહિંસાનો સદેશ ફેલાવવા અને સ્વરાજ્ય મેળવવા સાડુ તે ચલાવવામા આવતો હોય તો જ અને તે ધ્રુવ છે તમે આ ચઢા, આ વિવેક અને આ સાધ નથી જો દેડિયો ચલાવવા

તેયાર હોવ તો તમારામાથી જે-થાર જણ પણ મારા કામના છે મારે આ બધી વેપારી ખાદી ન જોઈએ એ બધે સારી હોય એમા ખરોપકાર રહેવો હોય તો પણ એ મારા ખપની નથી તેમા અહિંસા ન હોય, અભય ન હોય, વિવેક ન હોય અને છુદ્ધિ ન હોય તો તેની સાથે મારો જરાયે સબંધ ન હોઈ શકે હું તેનો વિશદ કરીશ એવુંયે નથી,

પરતુ આને જે રીતે હું તેને માત્ર સૌથી પ્રિય કા ! માન છું તેવી નહીં માત્ર. તમે માત્ર સાથ છોડી દેશો તોયે હું મારા એ બા તમને કવો ન છોડું. પણ આ કાર્યમાં હું તમની સાથે રહું એમ નો તમે ઈચ્છતા હોવ તા રેટિયાને મે જે શ્રદ્ધાથી અને વિવેચની હાથમા લીધો છે એ જ શ્રદ્ધા અને વિવેકથી તમારે પણ પકડવો નોઈશિ, ત્યારે જ તમારો રેટિયો સર્વ પ્રકારના ભય, પગ ધીનતા અને જરૂરોને દૂર કરનારો અને આમોઘોજોને ધારુ છવનદાન દેનારો બની રહેશે એ શ્રદ્ધા સાથે તમે ગામ જ્યોમા જશો તો તમે ગામડાની ઘણી સમસ્યાઓ ઉઠેલી શક્યો, શિક્ષણ અને આરોગ્યની મુશ્કેલીઓ બાળી શકશો અને જેતી તેમ જ ગોપાવનના માર્ગદર્શક બની શકશો એ ઉપરાંત અદર અદરના ઝગડાઓના કુવિચારને દૂર કરી પરસ્પર મદદ અને સહભાવના પણ સ્થાપી શકશો અને ત્યારે જ તમારો રેટિયો અહિંસા, અભય અને માનવતાનો પ્રતીક બનશે અને તેનાથી મ ન આપણા દેશનું જ નહિ પણ આખી દુનિયાનું રક્ષણ થશે.”

૧૮૫૦ની આધી જન્મ તીએ આપણી સામે રેટિયા જન્મ તીની આ મહત્તા એક પ્રજાત્મક નિશાસના રૂપમા અવીને ખડી ધાય છે આપણે, આપણા દેશે અને આપણી રાષ્ટ્રીય સમકરે રેટિયાને એ ગોરવપ્રદ ધ્યાન આપવા માટે કઈ પગલા લીધા છે ? અને તેમ ન કઈ હોય તો એ આપણા રાષ્ટ્રપિતા પ્રત્યે ભયકર વિશ્વાસઘાત નથી ?

બાપુ સ્વયં રહે આપણી વચ્ચે નથી પણ તેઓ તો ‘વાન સિ હુર્ણાનિ’ના સિદ્ધાંતને માનતા હતા મૃત્યુ તો તેમના ભૌતિક શરીરને જ આપણણી દૂર કરી શક્યું છે.

૨૦૬ (૧૮૫૦)

પરતુ તેમનો આત્મા તો હિંદની જ નહિ પણ આખા વિશ્વની વિપુલ સપત્તિ છે બાપુજીના જ દેશમા વસતા આપણે નો તેમના ચરણોમા સાચી શ્રદ્ધાબલિ અર્પણ કરવા ઈચ્છતા હોઈએ, તો તેનો ઉપાય એક જ છે અને તે એ કે તેમણે સૂચવેલા માર્ગે આગળ વધવાનો આપણે આ ક્ષણથી જ નિશ્ચય કરીએ આપણા દેશની સમૃદ્ધિ અને પ્રગતિ મોટા કારખાના સ્થાપવામા કે બીજા દેશોના ભારતીય એલચીગૃહોમા નથી તે રાષ્ટ્રસંઘના અધિવેશનોમા કે મોટા મોટા શહેરોના નિર્માણમા પણ નથી આપણા દેશની પ્રગતિનો માર્ગ આપણા સાત લાખ ગામડાઓમા છે, જ્યાં અર્ધનિબળ, અક્ષણ, અડધા ભૂખ્યા અને કામ વિના રખડતા સામાન્ય જનો રહે છે તેમની ઉન્નતિ રેટિયો, શામે ધોગ, અસ્પૃશ્યતાનિવરણ, પંચાની કેળવણી અને બીજો રચનાત્મક કાર્યક્રમો દ્વારા થઈ શકે, જે આપણને બ પુત્રો વારસમા આપ્યા છે બાપુનું બલિદાન સામ્રાજ્યાધિક સદ્ભાવ નાની સ્થાપના માટે થયું. આપણે એ સામ્રાજ્યાધિક કટુતાને આપણા હૃદય અને રાષ્ટ્રમાધી સમ્મીભૂત કરીએ તો આપણે બાપુના બલિ દાનને પુનઃરૂપમા ફેરવી શકીએ જે કટુતાના પરિણામે આપણે આપણા રાષ્ટ્રપિતાને શુભાભ્યા તે કટુતા પ્રત્યે કોઈ પ્રમારનો મોહ રાખવો અથવા તેને પ્રોત્સાહન આપવું એ આપણા રાષ્ટ્રપિતાનો તેમ જ આપણા આત્માનો ભયકર વિશ્વાસઘાત કર્યા બરાબર છે આપણા દેશના દરેક ઔપુરુષે પોતાનું હૃદય ઢંઢોળીને પોતાની બતને પૂછવું નોઈએ કે હજી મારા હિતમા એ સામ્રાજ્યાધિક કટુતા રહેલી છે કે કેમ ? એનો ઉત્તર નો હકારમા મળે તો આપણી બધી શક્તિ વટે તેને હાથેડી નાખવી નોઈએ

[બનુ. ૫૦ ૨૨૨મી]

“આ રાજા હું”

પ્રભુભક્તિનો મહિમા...

જોગારાંકર વ્યાખ

‘સદિ ઉપર જ્યારે જ્યારે ધર્મનો નાશ થઈ જાય અને દુરાચાર વૃદ્ધિ પામે છે, ત્યારે પરમન્મા મનુષ્યરૂપે અવતર લઈ અધર્મનો નાશ કરે છે, ને ધર્મને બચાવે છે-રસજી કરે છે’

આ સૂચ સિદ્ધ કરવા શવજી દિ શશ કોના ત્રાસથી જનનાને રક્ષવા વિષ્ણુ પરમાત્માએ અયોધ્યાના રાજા રાવણને ઘરે અવતાર લીધો, ને અદ્ભૂત અદિત્યો દ્વારા લોકોને સત્ત્વ મત્ત્વનો પાઠ ભજાવે પોતાના દુષ્ટી ભજના યોગક્ષેમને જોભે પ્રભુ વજ્રત બાળ્યે કેવો ઉપાદી લે છે તેનું આ એક નાનકડું દર્શન છે

હાલ આપણામાં જ્ઞાનિજ્ઞને લઈ અનંક વહેમો મુખી ગયા છે તેથી અપખંડી એવી માન્યતા થઈ ગઈ છે કે કેટલીક ભક્તિ જોને આપણે તદન દુષ્ટ જાણી તેનો અનાદર કરવામાં પધું જાણી એવા જ નથી, વિચારવાનાં લોકોને પણ આ દષ્ટાવશી કંઈક અસર થશે

જૂના વખતમાં મધ્ય પ્રાંતમાં કેઈ એક માઈ નગર હતું. ત્યાં એક જીલ શાલા શાસ્ત્ર કરતો હતો. તેની પુત્રી ઉમર લાઘવ થતા તેનું લગ્ન કરવની ઉંચારીએ કરવા માંડી. જનમાં આવનાર તથા સાનિય મજૂમે મટે ભે જનનો પ્રવધ તે. કરવો જ એકદમ તેથી પેતાના ધર્મ પ્રભાવે તેણે અનેક રીતારીએ તથા ક્રોને મોટી લખેત્તવની ભેજન ક્રિયા માટે અનેક નિર્દેશ ને મુગ પ્રતીએને પાડી પાડીને એક દેહમાં પૂજ્યાં આમાં કેટલાંક મરેકાં, કેઈ અધમૂઘ તે કેઈ તદન છુપતાં જ, જન મરણને આરે આવેલાં હતા.

“આશુભા પુ”

લગ્નને દિવસે જ તે બધાનો વધ થવાનો હતો. આ દેહાની ઉપરના મેડા ઉપર જ જીતરામની પુત્રીનું રહેઠાણ હતું.

પુત્રી પ્રભુ ભજન, ને ધર્મિય હતી હિંસનું નામ સામઝનાં જ જેના હૃદયમાંનું બ ઉત્તમ થતું તેથી અહિંસાવૃત્તિવાળી હતી. રાત્રે સૂતા પછી તેને મૂર્ચા પ્રાણીએનું રદન મળવાયું. પોતાની મન્યીએ મારફત જણાયું કે આ જયા પશુએના મરણનું કારણ પાતે જ છે

અરે! આસ જનો-સવ નાદે આદરતા બધા નિર્દેશ પશુએનો લેન ‘પ્રભુ’ પ્રભુ’ હવે શો ઉપાધ’

આ વિચાર તેન. મનમાં ઉદ્ભવવાની સાથે જ શાસી પામેથી નીચેના દેહાની કુંળી લઈ, નીચે જઈ તનું ઉપાકનું.

નુસ્ત જ વિચારા કરીત પ્રાણીએ ઉપગા ઉપર પડતા બદાર નારવા એવાર મરેકા પશુએ મિથાથ કેઈ પણ ભાડી ન રહ્યું. મૂંઝા પ્રાણીએએ જાતની દુષા આપી ભાવે ‘પ્રભુ! તારું ભગુ કરી’ એવો આશીર્વાદ આપ્યો!

અંતરની જ્વાલા શાંત થઈ તેણે એક અનેરો અનંદ અનુભવ્યો. વિશ્વ હજનું કરી સૂતી, ને વહેતું પડતું સદર

પ્રાંત રાજા થતાં જ એજન ખડાના ઉપગી પોતાની ફરજ મળવાયા આવ્યાં હેતું ખાલી! અગરર! આ શો સવળ! મળજી પૂછો તો ઉત્તર શો આપીયાં ભુવય કરો!

આમ વિચાર કરતા કરતા રવ્ય જસે મરે, જે ભાજ થઈ ભાડી થાન મમઅવી

ગામનો મિત્ર ગયો. હવે! આવતી કાલે
જન્મને દિવસ મેકેડા માણસોને મોં શું બતાવું!
એ વિચારે તો આ કપડેર શુનો કરનારની
શોધમાં પડ્યો. તપાસ કરતાં ગાજતું વાજતું
પોતાની પુત્રી ઉપર જ આજ આબુ. કોધથી
લાલચેળા આંખે ધૂજતા હૃદયે પુત્રીને બોલાવી
મૂળ મમકાની. પુત્રીએ વાલ કબૂલ કરી. ને
પિતાને ઈચ્છા પડે તે શિક્ષા કરમાવવા જણાવ્યું.

ચો પાપિણી, હુણ આવી હુણુંદિ તને
ક્યાથી સૂઝી? તેં મારું નાક કપાવ્યું.
મામ દુજને લાગ્યું! તુ આજ ને આજ
આ વખતે જ મારું કાણું મોં લઈ મારા
નાન્યની બહાર આલી જા. નહિતર તને
બાનથી કાર કરીશ

પુત્રી સમજી ગઈ. એક પણ ઉચ્ચાર
સરખો ક્યાં વગર તે જ વખતે પોતાની પ્રિય
જન્મભૂમિને પ્રજ્ઞામ કરી દુઃખી હૃદયે પણ
હિંમતધારી, પ્રભુ ભક્તિમા લીન ધર્મ જવાની
અભિલાષાએ પ'પા સરોવર તરફના પ્રદેશ
બાળી આલી નીકળી

આ ધર્મિષ્ઠ, ઠયાણ ને અહિંમાના
સિદ્ધાંતને આત્મભોગ સુધી પણ વગળી
રહેનારી બીલડીતુ નામ "શબરી".

x x x x

ઘણા દિવસ થયાં આવેલી કોઈ વ્યક્તિ
પનમાં રસ્તાએ. સાફ કરે છે, ઋષિ મુનિઓ
માટે ફૂલ ફગાદિના પડિયા ભરી ભરીને રાતે
મરોવર કાઠે મૂકી બેઠ છે. ઋષિઓ સવારમાં
પહેલા સ્નાનાર્થે આવી સરોવર કાઠે પડેલાં
ફૂલફગાદિ લઈ આનંદ પામે છે, પોતપોતાના
સ્વાર્થ ખાતર આવી રીને રસ્તા સ્વચ્છ કરનાર
તેમ જ બીજા નેવા કરનાર કોણ છે તેનું
કોઈને જ્ઞાન પણ નથી!

ઋષિઓને વગર મહેનતે સુંઢર પાકેલાં
૨૦૮ (૧૯૫૦)

ફળો મળે, સ્નાનાર્થે જતાં રસ્તામાં કાંટા
કાંકરા ન વાગે. આવી મળા જોઈ તેઓ ખૂબ
ખુશ થવા લાગ્યા. પણ પોતાના કરેલા તપ-
માંથી આ સેવા કરનાર વ્યક્તિને તેનાં ફળ
મળે છે. તે કોણ બલે?

આમ અનેક રાત્રિ-દિવસ - પસાર થયા.
એવામાં એક દિવસે સંકેત ક્યાં મુજબ
મુનિઓનું ટોણું પ'પા સરોવર તરફ આવે
છે, તેણે એક લીલ-અસ્પૃશ્ય બાતીની સ્ત્રીને
રસ્તા સાફ કરતી જોઈ. ઋષિઓ ક્રોધે ભરાયા
અરસર! આ પાપિણીએ આપણને અપવિત્ર
ક્યાં, હવે શું કરવું? માહોમાહે વિચારને અતે
નિષ્કંધ કરી તે સ્ત્રી તરફ સૌ દોડ્યા ને
લાકડી, હાંડ જે મળ્યું તે વડે બિચારી-રાંક
બીલડીને માર માર્યો.

સ્વધર્મને ખાતર પોતાનું વહાણું વંતન
છોડેલી પ્રભુભક્ત સ્ત્રીને આ રીતે દુઃખી બનેલી
જાણી, પ્રભુ તેની વહાણે ધાયા. પરોક્ષ
હિંમત આપી, ને જેમ તેમ કરી મુખ દુઃખે
ચોડા દિવસ વિતાડવા પ્રેરણા કરી. શબરીને
આધાસન મળ્યું.

પેલા સ્વાર્થી ને શુદ્ધી ઋષિઓનું?

તેઓ પોતાના નિત્યકર્મથી વંચિત રહે,
ને તેનાં પાપનું ફળ મળે, એ ઈચ્છાથી તે જ
દિવસનું પ'પા મરોવરનું પાણી પરિવર્તન
પામ્યું, ને પાણીને સ્થાને જાલ લીંટ, લોહી જ
ભાસવા માંડ્યું. સવારમાં આવી ઋષિમુનિઓ
નાહવાની તૈયારી કરે છે, તો સરોવરમાં
પાણીનું નામ જ નહિ! અરસર! આ ચો
ગજળ! હવે સ્નાનક્રિયા શી રીતે થય? તે
ન થાય, તો પછી નિત્યકર્મ, ભોજન આદિ
ક્રિયાઓ પણ શી રીતે બને?

આવાં તકવિતકં કરી, ઋષિવૃદ્ધ દુઃખી
થાય છે, પણ બિચારી [અનુ. ૫૦ ૨૨૧મે]

આસાણુ મુ.

વિદેશોમાં

આપુ પ્રત્યે શ્રદ્ધા

શ્રીમન્નારાયણ અમરાલ

ગયા ■ મહિનાના વિશ્વ-જામણમાં કોઈ પણ દેશમાં એકેય વ્યક્તિ એવી ન મળી જે બાપુજીના નામથી અપરિચિત હોય અને એમની પ્રત્યે અસીમ શ્રદ્ધા ન રાખતી હોય. અમારી ખામે ગાંધીજીના કેટલાક ચિત્રો હતાં એ જોઈને બધા ખૂશ થઈ જતા હતા તેઓ કહેતા હતા-“મહાત્મા ગાંધી ખરેખર એક મહાન પુરુષ હતા! તેઓ હિંદના જ નેતા ન હતા! અમારા પણ હતા.” અમે બધા દેશોનાં ગામડાઓમાં ક્યારે ખેતરોમાં કામ કરતા જોડો તોને મળ્યા, રસ્તાને છેડે મહેનત કરનારા મજૂરોને મળ્યા, પરંતુ કેશિશ ક્યારે છતાયે કોઈ એવાં જી-પુરુષ ન મળ્યાં કે જેઓ બાપુજી સિવા જોતાં જ એમને ઓળખી ન હો! બાપુના જીવન-કાલમાં જ એમનું નામ સમગ્ર જગતમાં પ્રસરવા પામ્યું હતું, પરંતુ એમની હત્યાના સમયાર્થથી દુનિયાને બહુ મોટો ઘટકો પહોંચ્યો. બધા જ દેશોનાં વર્તમાનપત્રો, રેડિયો અને અન્ય વૈજ્ઞાનિક સાધનો દ્વારા ગાંધીજીના નામની એટલી થયી થઈ કે એમના પ્રત્યેના પ્રેમ અને આદરનો ભાવ સૌનાં હિલમાં મૂલ ભાડો.

પહેલા અમે ચીન ગયા. આંતરિક યુદ્ધને કારણે ત્યાંની પરિસ્થિતિ કામગીરી હતી, તોયે લોકોએ ગાંધીજી પ્રત્યે અત્યંત

પ્રેમ અને આદર દર્શાવ્યા અને ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરી કે ભારત અને ચીન વચ્ચે વધારે ગાઢ સાર્વજનિક સંબંધ કાયમ રહો. વ્યાગ કાઈ ચેકની સરકાર બધી રીતે બદનામ થઈ થૂકી હતી, જનતામાં એમના પ્રત્યે લગાવે સહાનુભૂતિ ન હતી બીજો ભાગ ન સૂઝવાને કારણે જ ત્યાંના લોકો રામચંદ્રાદને અપનાવી રહ્યા હતા પરંતુ કેટલાક પ્રેરિતરોએ અને સુમિશ્રિત લોકોએ ઇચ્છા વ્યક્ત કરી કે જે ગાંધીજીનો સદેશ ચીનમાં પણ પ્રસરી શકે તો એમનો દેશ મારફત માંથી બચી જઈને ઉત્તર અને શાંતિમય બની શકે.

બાપાન આજે એક શુભામ દેશ છે. ત્યાં અમેરીકાના એન્યતું વર્ચસ્વ છે. દેશની સારમાં સારી હોટેલ, બાપાનીઓ માટે બંધ છે. એમાં તેઓ ન જઈ શકે.” અમેરીકાના સિપાઈઓ કોઈ પણ રીતે બાપાનીઓને નીચા પાડવા કોશિશ કરી રહ્યા છે. છતાયે બાપાનની જનતામાં

“આ રાઆપુ”

ગત્યની શિસ્ત અને સહનશીલતા છે. અમને
જો નાણીને અતીવ આશ્ચર્ય થયું કે જાપાનમાં
એક ગાંધી-સોમાગટિ છે, જેના લગભગ
૫૦૦૦૦ સભ્યો છે. ટોકિયોના ‘સુકિશિ
રોજાલ હુદ્-મંદિર’ના ગુપ્ત પૂજારી શ્રી.
નાકાવામા આ નોસાયટિના મંત્રી છે ગયે
વળે આ મંદિરમાં લગવાન બુદ્ધની મૂર્તિની
પાસે મહાત્મા ગાંધીજીનું ચિત્ર મૂકીને બને
મહાત્મ યોની પુણ્યનિધિ જોડી સાથે ઘણા
આદરથી ઊજવવામાં આવી હતી. જાપાનની
વનના બંને છે કે એમના નેનાઓએ આગ્રહ
જાપાનને શુભાગ બનાવી દીધું, જ્યારે ગાંધી
જીએ શુભાસ હિંદને આગ્રહ બનાવ્યું. એ
કારણે આજે જાપાનમાં બાપુજીના વિચારો
અને આદર્શો તરફ ઘણી શ્રદ્ધાથી જોવામાં
આવે છે આનંદની વાન તો એ છે કે
ડિએમ્બરમાં ભરણેથી વિશ્વ-શાંતિ પરિષદમાં
શ્રી નાકાયામા અને બીજા એક-બે પ્રતિ
નિધિઓએ જાપાનથી આવી ભાગ લીધા

અમેરીકા આજે જગતમાં સૌથી વધારે
ધનવાન અને શક્તિશાળી દેશ છે. માર્ગે
ખ્યાલ હતો કે અહીં ગાંધીજીનાં જીવન અને
કાર્ય તરફ વધારે વડાજી જોવામાં આવશે નહીં.
પરંતુ આ મારો ખ્યાલ ભૂલભરેલો હતો.
અમેરીકાની જનતાએ બાપુજી પ્રત્યે એટલો
આદર બતાવ્યો કે અમે ચકિત થઈ ગયા.
અમને વ્યખ્યાનો માટે એટલી યુનિવર્સિટીઓ
અને બીજી સાંસ્કૃતિક સંસ્થાઓમાં બોલાવ-
વામાં આવ્યા કે અમને જરાયે ફરસદ ન
મળી અર્થશાસ્ત્રના ઘણા પ્રોફેસરો સાથે ચર્ચા
થઈ. તેઓએ ગાંધીજીના આર્થિક વિકેન્દ્રી-
કરણના વિચારોને ખૂબ પસંદ કર્યા અને
કહ્યું કે જો હિંદ ભૂવથયે અમેરીકાનાં કેન્દ્રી-
કરણ અને યંત્રવાદની નકલ કરશે તો ભારે
દુર્ભાગ્ય થશે. અમેરીકાના અમજદાર લોકો

લૌકિકવાદથી પરેશાન થઈ ગયા છે અને
આશા રાવે છે કે ગાંધીનો દેશ, ભારત,
તેઓને નવી રાશની બતાવી શકશે. પ્રો.
આર્થ-સલાઈન પ્રો. બૅન ડયુઈ, શ્રીમતી પૂર્ણ
બક, લૂઈ ફિશર અને હાંડ હોમ્સ બાપુજી
પ્રત્યે ઊંડી શ્રદ્ધા દર્શાવે છે અને એમના
સંદેશને અમેરીકામાં ફેલાવવા અધાક પ્રયત્ન
કરી રહ્યા છે. અમેરીકાના મજૂર, ટેકસી-
ડ્રાઈવર, વિદ્યાર્થી અને વ્યવસાયી ‘ઇન્ડિયા’ની
મતલબ સારી રીતે સમજતા નથી. કેટલાક
લોકો ‘ઇન્ડિયા’ને ‘ઇન્ડિયા’ના સમજે છે જે
અમેરીકામાં જ હબસીઓની એક રિસાયલ
છે. પરંતુ તમે જસ ‘ગાંધી’ કહો એટલે
બધા જ સમજી જાય છે તેઓ કહેવા લાગે
છે-“ગાંધી ઘણો બહાદુર નેતા હતો! એમણે
અંગ્રેજોને ગિનહથિયાદથી પરાજિત કર્યા!
એમના જેવી મહાન વ્યક્તિ હજારો વર્ષોમાં
એક વાર જ જન્મે છે!”

ઇન્ડિયામાં પણ બાપુને માટે જનતાના
મનમાં આદર છે, પરંતુ લોકો આર્થિક
વિટંબણાઓને કારણે ઘણા જ પરેશાન નજરે
પડ્યા. કેટલાક એવા લોકો છે જે હજીયે
ગાંધીજીને બ્રિટિશ સામ્રાજ્યના બંધોખાના
રૂપમાં જોવાનું, ભૂલ્યા નથી. પણ બાપુના
નિર્વાણ પછી સારી દુનિયામાં એમના
આત્માનો પ્રકાશ પ્રસરેલો નજરે પડે છે.
ઇન્ડિયામાં લોર્ડ પેથિક લોરેન્સ, શ્રી પોશ્કાક,
મિસ એગથા હેરીસન, શ્રી સોરેન્સન
ઈત્યાદિને મળવાનો અવસર મળ્યો. શ્રીએ
ઈચ્છા પ્રગટ કરી કે ગાંધી-સાહિત્યનો પ્રચાર
ઇન્ડિયામાં વધારે કરવાની કેશિશ કરવામાં
આવે જેથી ઇન્ડિયા અને હિંદ વચ્ચે એક
નવા સાંસ્કૃતિક મળપ કાયમ થઈ શકે.

યુરોપના દેશોમાં ધાર્યા કરતાં વધારે
શ્રદ્ધા નજરે પડી. બેલ્જિયમ એક નાનું અને

પુરાનુમા સમૂહ છે. ત્યાંથી લોકોએ બાપુ પ્રત્યે ઘણું ઉત્સાહ અને પ્રેમ વ્યક્ત કર્યા ફ્રાન્સમાં “ગાંધી-મિત્ર-મંડળ” (ફ્રિન્ડ્સ ઓફ ગાંધી મોસાવટિ) સ્થાપી રૂપમાં છે. એમની મુખ્ય કાર્યકર્તા કેટલીક મોટી મહિલાઓ છે જે દિનરાત ગાંધીજીના સંદેશને ફ્રાન્સમાં ફેલાવવાની ધૂનમાં મગ્ન થયેલી છે.

પેરિસમાં “યુનેસ્કો”ના શિક્ષા-વિભાગે પણ અમને ખામ નિમત્રણ આપ્યું અને બાપુજીના “યુનિયાદી તાલીમ”ના સિદ્ધાંતોને સમજવા માટે એક બ્યાખ્યાન ગોડબુ હાઉસ દેમા ફાક્ના પન્ની અને બહેન પેરિસમાં બાપુના સાહિત્યનો પ્રચાર કરવામાં ઘણી સહાયતા આપી વધ્યા છે.

સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ તો કેટલીક દૃષ્ટિએ ગાંધીજીનું અનુયાયી જ છે. ત્યાંની આર્થિક અને રાજનીતિક વ્યવસ્થા ઘણું કરીને વિકેન્દ્રિત છે. ગૃહઉદ્યોગોને આદર ફેલાવો જ પ્રજા કે આદર ભાષાઓ હોવા છતાં સદ્ભવના અને મહિષ્ણુનાનું વાતાવરણ છે. સામાન્ય જનતાનું જીવન ઘણું સાદું, મલગી અને મહેનતુ છે. લોકો રાતે જલદી સુઈ જાય છે અને સવારે જલદી ઊઠે છે અને ગામડાઓની ઠીક ઠીક બીતરમાં ગયા હતા. સ્વિટ્ઝર્લેન્ડનું આમજીવન સુખી, સ્વચ્છ, મજાદ અને સુંદર છે ખામ શાપ્ટીય ઉત્સવોના પ્રસંગે લોકો શહેરોમાંથી ગામડાંઓ તરફ જાય છે, નવીં કે ગામડાંઓના શહેર તરફ હજીયે ત્યાં સૈનિક શિક્ષણ અનિવાર્ય છે, તો પણ લોકોમાં યુદ્ધ ભાવના બહુ ઓછી છે; તેઓ શાંતિપ્રિય છે. એ કારણે સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ છેલ્લા બે મહાયુદ્ધોની વચ્ચે રહીનેય એનાથી અલિપ્ત રહી શક્યુ એ હિમિત જ હતું કે આ દેશના જીનિવા શહેરમાં આંતરરાષ્ટ્રીય મંદન મુખ્ય-કાર્યાલય રચપિત થયું, પરંતુ ફ્રાન્સની વાત છે કે ધીરે ધીરે સંયુક્ત રાષ્ટ્રસંઘની કચેરી જીનિ-

વાઈ ન્યૂયૉર્ક ભણી જવા લાગી છે.

જર્મનીની હાલત ઘણી ખરાબ હતી. ગત વિશ્વ-યુદ્ધમાં બેહદ મુકસાન થયું, બર્લિનમાં તો લોકાદહન જ થયું હતું આશરે ૪૦ લાકા લોકો જર્મનીમાં બેકાર છે. તેઓ જનતાની હિંમત તૂટી નથી. તેઓ ઘણી મહેનતથી પોતાના દેશને પાછા પગભર કરવા દિનરાત પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. આમ જનતા યુદ્ધોથી કંટાળી ગઈ છે. તેઓ હુનિયામાં શાંતિ અને સહકાર ઇચ્છે છે. તેથી આજે જર્મનીમાં ગાંધી-સાહિત્યની માગ અને ભૂખ છે. કેટલેક સ્થળે ‘ગાંધી-સોસાયટી’ ગઠપાટી બાધ છે. ઑસ્ટ્રિયામાં ઓવી જ સ્થિતિ પ્રવર્તે છે, પરંતુ જર્મનીની મરખામતમાં ત્યાં ઓછી ભરખાદી થઈ છે.

એકેસ્લોવેકિયામાં લગભગ એક વર્ષથી નામ્યવાદી ચળવળ ચાલી રહી છે હું ધારતો હતો કે બાપુના નામથી લોકો બકકશે અને બ્યાખ્યાન આપવાની મનાઈ કરશે, પરંતુ આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે ત્યાં પણ સારી મળાઓ થઈ અને સામ્યવાદી સરકારની સરચાઓએ પણ અમારા આદર-સત્કાર કર્યા. એકેસ્લોવેકિયાની ભાષા અને સંસ્કૃતિ ભારતીય ભાષાઓ સાથે અજબ રીતે મળતી આવે છે. પ્રેમનું ઓરિએન્ટલ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ગાંધી-સાહિત્યના પ્રચારને માટે સુંદર કાર્ય કરી રહ્યું છે.

ઇટલીમાં અમે કેટલાયે સ્થળોએ ગયા. રોમની પ્રાચીન સંસ્કૃતિના અવશેષો જોયા. એક જમાનામાં રોમન સામ્રાજ્યનું પ્રભુત્વ આખા યુરોપ પર હતું. પરંતુ એ સમ્રાટોની યાદ મટી અને પથ્થરોમાં લગી ગઈ છે તેથી ઈટલીમાં પ્રાચીન સંસ્કૃતિ, ખાસ કરીને ચિત્રકળા અને મૂર્તિકળાની પ્રતિભા અરેપાસ એવા મળી. હિંદ અને બાપુની પ્રત્યે લોકોમાં આદર અને શ્રદ્ધા નજરે પડ્યાં. ખીજી રીતે

પણ હટલી અને હિંદમાં કેટલીયે પ્રકારની સમાનતા છે જ. અને દેશોમાં ગરીબી છે, જનસંખ્યા વધારે છે, ગંદકી છે; અનુશાસન અને મહેનતની પણ કમી છે.

ગ્રીસમાં આંતરિક - યુદ્ધ ચાલુ હતું. જનતાની આર્થિક સ્થિતિ ઘણી ખરાબ હતી. પરંતુ અમારે તો ત્યાં પ્રાચીન ગ્રીક સંસ્કૃતિનાં દર્શન કરવાં હતાં. એથેન્સનું જેલખાનું ભેયું, જ્યાં સોક્રેટિસને ઝેર આપવામાં આવ્યું હતું, પ્લોટો અને એરિસ્ટોટલની વિદ્યાપીઠોના અવશેષો પણ નિહાળ્યા. ત્યારે જ ખાલ આવ્યો કે હજારો વર્ષો પહેલાં ભારત અને ગ્રીસનો ગાઢ સંબંધ હતો. આજે ય ભો બાપુના સ્મરણમાં આ ભે પ્રાચીન દેશો વચ્ચે સાંસ્કૃતિક સબંધ સ્થાપિત થઈ શકે તો કેટલું સાડું! રાજનીતિક પરિસ્થિતિને કારણે અમે ગ્રીસમાં વધારે ફરી શક્યા નહીં. પરંતુ સોક્રેટિસના દેશમાં પ્લોટોની એવું લાવ્યું કે જાણે ઘરમાં જ આવી પહોંચ્યા.

ટકીમાં પહોંચ્યા ત્યારે ભારે આશ્ચર્ય થયું. અમે ધારતા હતા કે આ મુસ્લીમ રાષ્ટ્રમાં ગાંધીજીને કોણ યાદ કરશે? ખાસ કરીને ટકીમાં પૂર્વની સભ્યતાને ભૂલાવવાની પૂર જોશથી દેશિય કરવામાં આવે છે!

પરંતુ ત્યાં પહોંચતાં જ વર્તમાનપત્રોમાં એટલી ખબરો આવવા લાગી કે અમારું ફરવું ફરવું સુરકેલ થઈ પડયું. બાપુનું નામ સાંભળતાં લોકોમાં આટલો ઉત્સાહ ફેલાયો એની અમને કલ્પના જ ન હતી. હું ત્યાં જઈને કેટલાક દિવસ સુધી બિચાર જ રહ્યો, પરંતુ શ્રીમતી મહાલક્ષ્મીએ ઘણું કામ ઉપાડી લીધું અને બાપુના સાહિત્યનો સારા પ્રમાણમાં પ્રચાર કર્યો. ત્યાંની પ્રતિષ્ઠિત મહિલા હાલિદા હાનુમ અડીબ ગાંધીજીનાં જુનાં ભક્ત છે અને હમેશાં ટકીનાં અખબારોમાં બાપુની વિચારધારા પર લેખ લખતાં રહે છે.

ટકીથી સીરિયા, ઇરાક, ઇઝરાયેલ વગેરે દેશોમાં પણ જવાનો ઇશદો હતો, પરંતુ મારું સ્વાસ્થ્ય આડે આવ્યું અને અમારે લાચાર બની સીધા કરાંચી આવવું પડ્યું. અમે ધાર્યું કે કરાંચી આવ્યા એટલે હિંદમાં આવી પહોંચ્યાં. લગભગ સાડાપાંચ મહિના પછી સ્વદેશની ભૂમિ પર ઊતર્યા; પણ થોડા કલાકમાં એ ભ્રમ લાંગ્યો! અમે ભેયું કે કરાંચી હવે પાકીસ્તાનની રાજધાની છે, જ્યાં લોકોને ગાંધીજીનું કે હિંદુસ્તાનનું નામ સાંભળવું પણ ગમતું નથી. પાકીસ્તાને આર્થિક દૃષ્ટિએ સારી વ્યવસ્થા કરી છે. લોકોમાં ઉત્સાહ પણ છે. પરંતુ હિંદુસ્તાન પ્રત્યે દુઃખનાવટની ભાવના તેઓમાં જોઈને બહુ દુઃખ થયું.

પછી અમે દિલ્હી આવ્યા. દિલ્હીથી પૂર્વ તરફ જઈને અમે અમારી જૂ-પરિક્ષા શરૂ કરી હતી. પશ્ચિમમાંથી દિલ્હી પહોંચીને અમારું વિશ્લેષ-દર્શન પૂરું થયું. વિદેશોમાં બાપુજી પ્રત્યે અગાધ પ્રેમ હતો, આદર હતો, શ્રદ્ધા હતી. લોકો હિંદ તરફ ગાંધીના દેશ તરીકે જ સદ્ભાવના-પૂર્વક ભેટા હતા. પરંતુ દિલ્હી ઊતરતાં જ અમે એ વિચાર પર આવ્યા કે ચારેપાસ અશાંતિ અને અસતેય છે. જનતાની નૈતિકતાનું પતન થતું ચાલ્યું છે. જે આદર્શ બાપુજીએ વર્ષો સુધી અમારી સામે રાખ્યો, તે જાણે હવામાં ઊડી ગયો છે. હિંદ ગાંધીનો દેશ બનવાને બદલે કોણ જાણે શું ચે બની રહ્યું છે! ગાંધીજીનું નામ આપણે દર વખતે લઈએ છીએ, પરંતુ એમના વિચારોને જાણે ભૂલી ગયા છીએ. આપણે બધા એટલું યાદ રાખીએ કે હિંદુસ્તાન ભો ગાંધીજીને વીસરી જશે તો દુનિયા પણ આપણને ભૂલી જશે અને જે માન-આદર વિદેશોમાં આપણે માટે છે તે પણ ચાલ્યા જશે. આપણે શોગ્ય સ્વભાવે એવી વર્તણૂક અને એવો અવસર ન આવવા દઈએ.

આ વખતે તમારો ભાગનો
 તારીલ દેવા પછી બહુ ગામમાં ઉ
 મુદ્દા ભેગા કરી પાત્ર ને ત્રેણ
 ને સમુજ ન જાણે છે મોડા ને ભેગા
 નથી ખરાં છે મોડા ને ભાગે
 અંતર નો બાહ્ય પાત્ર ને આપણ
 ભાગે આપણ નોમાં ઉત્તર અંતર
 નાજર રૂઢી ને હાથ નોંધે શુ? ને નાં
 અંતર નોમાં નથી તે પ્રિયનાં
 પ્રિયનાં હાથ ને તર્જન વશાત્
 નો બાહ્ય ને આપણે શુ? આપણ
 આપણે નાનાં પાત્ર પાત્રે ભેગા
 ઉપર શાંતિ સંગ ને કાશિ + જાણે
 તરુ આપણે જાણે જાણે જાણે

ત્રાણી- શાંતિ સંગ શ્રાવણના કાર
 હાથે માનનાં આ માનનાં
 કાર હાથે. બાપુના
 ઉગ્ર- તરફ અવરોધ.

[બાપુનું જીવનદર્શન અતીવ સ્પષ્ટ હતું, બાલ સંબંધ કરતા આંતરસંબંધ જ સાચ છે એ વિશે બાપુજીના મનમાં જરાયે શંકા ન હતી. તેથી જ એમના વિચારોમાં સ્વસ્થતા અને ઊંડી દૃષ્ટિ નજરે પડે છે. હાલત હજીમાં કેટલાયે સાધનરેને પોતાનાં સ્વજનોના વિયોગ સહવા પડતા હતા. એવે સમયે બાપુજી કર્તવ્ય પર વધુ ભાર મૂકી આ વિયોગ એ સાચો વિયોગ નથી, પણ એમાં જ આત્માની સાચી કસોટી છે એ મમળવતા. જ્યાં આત્માનો સંબંધ છે ત્યાં તે 'તડ દૂરે, તડ અંતિકે' એવી વિરોધાભાસી એકરૂપતા જ છે. દૂર હોય કે પાસે એ બધું જ એને મન સરખું હોય છે. આ ગદન કિલકદી બાપુજી પોતાનાં જીંડા અનુભવ અને મનને આધારે કેટલી સરળતાથી સમજાવતા એનો ખ્યાલે નીચેના પત્ર પરથી આવશે.]

.....આ વખતે તમારો ત્યાગ ને તમારી દૃઢતા મને બહુ ગમ્યાં છે. સુવલ ચિંતા ન કરવી. પ્રભુ જે કરે છે તે સારું જ છે. વિયોગ તે વિયોગ નથી. ખરો વિયોગ તો જ્યારે અંતર નોખાં પડે ત્યારે જ થાય છે. જેના અંતર નોખાં છે તે એક સાથે રહેતાં હોય તોયે શું? જેનાં અંતર નોખાં નથી તે પ્રિયમા પ્રિયજન હોય ને કર્તવ્યવશાત્ નોખાં થાય તેથી શું? આટલું આપણે ગીતાને પાને પાને શીખીએ છીએ. શરીર સંગ તે ક્ષણિક છે, દુઃખકર છે. આત્મસંગ નિત્ય છે ને સુખકર છે. શરીર સંગ યોડાની જ સાથે હોય આત્મસંગ આખા જગતની સાથે હોય.

—બાપુના આશીર્વાદ

“જીવન સંયમપરાયણ બનાવવાની યોજના ઘડતી વખતે એક ટંબુ પણ એ વસ્તુનું વિસ્મરણ ન થવું જોઈએ કે આપણે બધા જ પરમાત્માના અંશ છીએ અને તેથી એનો સ્વભાવ આપણામાં રહેલો છે. અને પરમાત્માને વિશે સ્વચ્છંદ જેવી વસ્તુ હોઈ જ ન શકે.

એટલે સાબિત થાય છે કે સ્વચ્છંદ માનવ-સ્વભાવને પણ પ્રતિકૂળ છે. આ મૂળ વસ્તુ, હૃદય સોંસરવી જતરી બધાં તો સંયમ સાધવામાં કરી ચુકેલી ન પડે. આપણે રોજ ગીતાપાઠ કરીએ છીએ તેમાં બરાબર આ જ ધ્વનિ છે. એ સ્લોક તમને યાદ હશે, જેમાં કહ્યું છે કે વિપયમાંથી રમ ત્યારે જ બંધ છે જ્યારે પરમાત્માનું દર્શન થાય છે.”

આશ્રમમાંથી તમે સુક્રિ માથ્યાનું માંલવ્યું, જે વિશેષ શુદ્ધ થવા સારુ માગી હોય તો યોગ્ય છે. દોષ થયો હવે દોષ થયા જ કરશે એમ માની હારીને સુક્રિ લીધી હોય તો અયોગ્ય છે. દોષ વિનાનું આ જગતમાં કેઈ નથી. આશ્રમમાં આપણે બધા ભેળા થઈએ છીએ તે દોષ રહિત છીએ તેથી નહીં પણ દોષ દર્શન કરવાને, દોષ દાઢવા સારુ. દોષ થઈ જાય તેનું દુઃખ નથી એ દોષ કરવામાં આપણે કેટલા મ મત દતા, ભોળા હતા તેમાં દુઃખ હોય. એ દોષ દાઢવાનો પુરુષાર્થ ભોળા કરવામાં કે છાટવામાં હોય. તમે કદી હારતા નહીં.

—બાપુના આશીર્વાદ

“આરાધ્યા પુ”

માણસાઈભર્યાં વ્યવહાર

બાળકોના બાપુ

★

“શિક્ષણ એટલે અજ્ઞાન નહિ પરંતુ ચારિત્રની ખિલવણી-નર્મલાવનુ ભાન, -
એ મન માતા સઘળા પ્રકારના પાત્રનથી મળ્યુંત થાય છે.”—ગાંધીજી

પૈસા એ ખૂરી થીજ છે આપણી પાસે
પૈસા હોય તો જ આપણે સુખી થઈ શકીએ,
એમ માનવું એ સાચું નથી આપણા આત્માને
આપણે છેતરીએ નહીં અને આપણામ્મ જે
કંઈ મારું છે એમા દેશ દેશ કંઈ વધારે
કરતા રહીએ એ જ સાચું સુખ છે બીજાને
છેતરીને કે જૂઠું ખોટીને ધન ભેટું કંઈ
કરવું એમા ખરું સુખ રહેવું નથી. માણસનો
માનો સ્વભાવ જ એ છે કે એનાથી જરા
પણ જુઠાણુ થઈ જાય તો એનો આત્મા
ડપે છે, અને એને ઊંડું છંડે એવું લાગે
છે કે હું જે કરી રહ્યો છું એ સાચું
તો નથી જ

પણ સાથે સાથે એક વસ્તુ યાદ રાખવી
એકંદ્રે કે માણસ સારી વસ્તુ કરતાં નકારી
વસ્તુ તરફ ધણું કરીને દગલો રહે છે.

“આ રા બાપુ”

માણસ જ્યારે પહેલી વાર ચોરી કરે છે ત્યારે
એનો અતરાશમા એને સાદ પાડી ચોરી ન
કરવા કહે છે. એથી માણસ અકળાઈ જાય
છે, પણ આત્માના અવાજને ગણતરતો નથી.
પછી એમ ધીરે ધીરે એ એટલો બધિર બની
જાય છે કે પછી એને આત્માનો અવાજ જ
સહનતો નથી અને પછી એ ચોરી કરવામા
પાવરધો બની જાય છે એવું જ થીજી
બાળતોમા પણ બને છે

એ જ પ્રમાણે પૈસાની લાસલ આપણને
લાગે, એટલે પછી આપણે બીજાનો વિચાર જ
કરતા નથી અને આપણો લાલ શામાં રહેલો
છે એ જ ભેદજે છીએ. આપણી પાને એ
ખોટો આનો હોય તો એ ખોટો આનો
બીજાના હાથમા સરકાવી દેવા આપણે મથતા
હોઈએ છીએ પણ એ કેઈ બીજો માણસ
આપણને ખોટા પૈસા આપે તો તરત જ તેવું

એ તરફ ધ્યાન ખેંચીએ છીએ. એ જ પ્રમાણે આપણે ચાર આનાની ચીજ ખરીદીએ અને દુકાનદારને એક રૂપિયે આપીએ, અને એ દુકાનદાર ખૂલમાં બાર આનાને બદલે તેર આના પાછા આપે તો આપણે ખુશ થતા થતા તેર આના ખીસામાં મૂકી ચાલતા થઈએ છીએ. પરંતુ જો દુકાનદાર બાર આનાને બદલે અગિયાર આના આપે, તો તરત જ આપણે એની પાસે એક આનો માગીએ છીએ.

આમ આપણે માત્ર આપણા જ સ્વાર્થને જોઈએ છીએ, તેથી આજે દુકાનદાર ઘસઠને છેતરવા મથે છે અને ઘસઠ દુકાનદારને છેતરવા મથે છે. આ રીતે એકબીજામાં વિશ્વાસ રહ્યો નથી અને તેથી પ્રામાણિકતા ક્યાંથી દેખાય ? વેપારીઓ સ્વાર્થ સાધવા દેશની તેમ જ દુનિયાની પરિસ્થિતિ જોઈને પોતાના દેશબાંધવોને જ ચૂસવા પ્રયત્ન કરે છે અને એ રીતે પોતાના જ દેશને સત્વહીન કરે છે. ઘસઠ પણ વેપારીથી ભડકતો જ ફરે છે.

પણ હવે આપણે એવી છેતરપિંડીને તજવીજ જ રહી. વિશ્વાસ અને પ્રામાણિકતાને મહત્વ આપવું જ રહ્યું તો જ આપણે આપણા બચ્હાર સારી રીતે ચલાવી શકીશું, અને આપણી માલુસાઈ બતાવી શકીશું. જ્યાં માલુસાઈ હશે, જ્યાં પ્રેમ હશે, ત્યાં જ સચ્ચા બચ્હાર થતો જોઈ શકીશું.

અમેરિકાનું સુખ શહેર ન્યૂયૉર્ક છે. એ શહેરમાં બનેલી એક સાચી વાત છે. એક બાઈએ એક ઝવેરીની દુકાનેથી ખોટાં મોતીની માળા ખરીદી હતી એક દિવસે એ માળા તૂટી ગઈ અને બધાં મોતી વેરાઈ ગયાં. તે બાઈએ બધાં મોતી લેખાં કર્યાં, અને એને

“જો નીતિમય જીવન ગાળવા ઈચ્છે છે અને મથે છે તે જ સચ્ચ જીવન ગુજારે છે.

નીતિ વિનાની કંઈકી માન્યતા મનુષ્યને એકાંતી જ તારે છે.” — ગાંધીજી

ફરીને બધાવવા પેલા ઝવેરીને ત્યાં તે લઈ ગઈ. પેલા ઝવેરીએ માળાનાં મોતી ગણી જોયાં અને પેલી બાઈને કહ્યું : “આ માળામાં એક મોતી ઓછું છે. એથી એમાં એક મોતી ઉમેરવું પડશે અને પછી બાધી આપીશ. એનું ખર્ચ ૩૦૦ પાઉંડ થશે.”

પેલી બાઈ તો ચમકી જ ગઈ. તે બોલી : “૩૦૦ પાઉંડ ! આ માળા મેં અહીંથી જ ખરીદી હતી. તેના મેં માત્ર ત્રણ પાઉંડ જ આપ્યા હતા, અને એક જ મોતીની આટલી બધી કિંમત શાની આપું ?”

પેલા ઝવેરીએ કહ્યું : “બાઈ, તમારી વાત સાચી છે. પણ આ માળાનાં મોતી ખોટાં નથી, એ સાચાં મોતી છે. તમને એ માળા ભૂલથી અપાઈ ગઈ હતી. એ આપનાર નોકરને આવી ગફલત કરવા બદલ અમે નોકરી પરથી કાઢી મૂક્યો છે. આ માળાની મૂળ કિંમત તો દશ હજાર પાઉંડની છે પણ અમે તમને તે ભૂલથી આપી દીધી છે તેથી હવે એ તમારી કહેવાય. અમારાથી એ પાછી ન મગાય.”

આ સાંભળીને પેલી બાઈ બોલી : “અરે, એવું તે કંઈ થતું હશે ? ખરી રીતે એ માળા મારી ન જ કહેવાય. ચાલો ત્યારે, મારી એક શરત કબૂલ કરો. હું તમને આ માળા પાછી આપી દઉં છું. પણ પેલા નોકરની ભૂલ માફ કરીને એને પાછો નોકરીમાં શણો.”

પેલા ઝવેરીએ એનું કહ્યું માન્યું. તેણે પેલા ગરીબ માણસને પાછો નોકરીમાં રાખ્યો અને પેલી માણસ બાઈની ભલાઈ જોઈને એને હીરાનું એક લોકેટ બેટ મોકલ્યું. — મુકુલસાઈ

ગુરુગાય મંત્રિક

[ભારતની સંસ્કૃતિમાં સગમન મહત્વ આપ્યું છે. જ્યાં બે નદીને સગમ થતાં હોય છે એ સ્થળ તીર્થ બને છે એ સ્થળનું દેશન મનમન શુભિમન અને પાવનકારી બને છે.]

માધીજી અને શુરુદેવ એ નેત્ર મદ્યમનના કિન્તન જીવનના મનમનમાંથી જ સ્વતંત્ર ભારતનું ભાષિતૈરવશીન બનશે. આ નેત્ર મદ્યમનના કિન્તન જીવનના મનમનમાંથી જ સ્વતંત્ર ભારતનું ભાષિતૈરવશીન બનશે. આ નેત્ર મદ્યમનના કિન્તન જીવનના મનમનમાંથી જ સ્વતંત્ર ભારતનું ભાષિતૈરવશીન બનશે.

માધીજી અને શુરુદેવ બંને કોઈ એક શહેરના કે દેશના નિવાસી ન હતા તેઓ તો જગત-નાગરિક (Citizens of the world) હતા. તેથી તેઓ બધી સંકુચિત બંધવા સંકીર્ણ લાગણીઓથી મુક્ત હતા તેનું કારણ એમને મુક્ત-આત્મા હતો - એમાં કોઈ પ્રકારનો ભેદભાવ નથી રહેતો. અને એ જ સંસ્કારી વ્યક્તિઓનું એક વિશિષ્ટ લક્ષણ છે એવું હોવા છતાં આપણા દેશનો કોઈ વિદ્યાર્થી નાનપણમાં ખીચા દેશમાં જઈને અભ્યાસ કરે એના તેઓ વિરોધી હતા તેઓની એવી માન્યતા હતી કે દરેક વ્યક્તિને સૌથી પહેલાં પોતાના દેશની સંસ્કૃતિમાં અવગાહન કરવું ઘટે એ રીતે તે વ્યક્તિને આ સંસારમાં જીવવા માટે એક સાચો આધાર (Foothold) મળે છે, જેના વિના તેની સ્થિતિ ધોખીના ફૂતરાના જેવી થાય છે - 'ન પાદનો કે ન ઘરનો'

આ માન્યતા પાછળ ગૂઢ સત્ય રહેતું છે દરેક વ્યક્તિનો જન્મ અગ્રક કુટુંબ, જાતિ,

દેશ વગેરેમાં પ્રભુની ઇચ્છાનુસાર થાય છે અને તે ઇચ્છા દરેક વ્યક્તિના પૂર્વ-જન્મના સંસ્કાર બ્યાનમાં રાખીને પ્રતિક્રિયા થયેલી હોય છે, કારણ કે દરેક જન્મમાં એને તો પોતાની જીવન-યાત્રા ત્યાંથી ફરીને શરૂ કરવાની હોય છે, જ્યાં એના પૂર્વ-જન્મમાં તે વિશમ પામી હતી પૂર્વ-જન્મમાં આત્મ જ્ઞાનનો જે અંશ એણે મેળવ્યો હતો, તેને માટે વધારે પ્રવૃત્તિ એને યત્નમાન જન્મમાં મળે, એટલા માટે જ તેના જન્મ વિશિષ્ટ ભાવના માનસિક-સાંસ્કૃતિક વાતાવરણમાં થાય છે અને એ વાતાવરણ તે વ્યક્તિને સાધારણ રીતે અનુકૂળ જ પડે છે.

હવે જે માનસિક-સાંસ્કૃતિક વાતાવરણમાં એક વ્યક્તિનો જન્મ થાય છે તેને બરાબર લાલ લેવા માટે એને તે વાતાવરણમાં ખાસ કરીને પ્રાદ્ય જીવનની અવસ્થા પહેલાં રહેવાની ખાસ જરૂર છે, જેમ એક છાત્રને સારી રીતે જીગ્યા માટે વિશિષ્ટ ભાવના જાળીની જરૂર હોય છે.

વળી નાની ઉમરમાં એ વાતાવરણની છાપ સારી રીતે પડી શકે છે, તેથી એની એ ઉપયોગિતા છે, તેને તે પોતાના જીવનમાં બરોબર ઉતારી શકે છે.

કાચી ઉમરમાં એ ઠોઈ વિદ્યાર્થી કે વ્યક્તિ પરદેશ લાજુવા અથવા રહેવા બંધ તો ત્યાંના વાતાવરણમાં રહીને તે તેની ખૂબીઓને ધારોબર સમજી શકે નહીં, અને બુદ્ધિથી તે સમજી પણ બંધ તો એ તેને પોતાના જીવનમાં ઉતારવાનું બહુ સુરકેલ થઈ પડશે. ઘણી વાર તો એમ થાય છે કે તે નવા અનુભવવા વાતાવરણમાં લગભગ, સાંસ્કૃતિક અને આદિત્યની દૃષ્ટિથી, કચરાઈ જાય છે, જેવી રીતે અમુક દેશનો કોઈ છાંડ ખીજ દેશની આબોહવામાં સુકાઈ મરે છે.

પણ ગાંધીજી અને ગુરુદેવના આવા વિરોધથી એમ સમજવું કે તેઓ ખીજ દેશની સંસ્કૃતિના વિરોધી હતા, તો એ મોટી ભૂલ છે. તેઓએ પોતે તો આખા જગતની શુદ્ધિ શુદ્ધિ સંસ્કૃતિઓમાં જે જે સાડું છે તેને જીવનમાં ઉતાર્યું હતું. ફક્ત એટલું જ નહિ, પણ તે ઉતારીને પોતાની જે સંસ્કૃતિ હતી તેમાં ઘણો સુધારો કર્યો અને ખીજ દેશોની સંસ્કૃતિઓ પર પોતાના દેશની સંસ્કૃતિમાં જે સાડું છે તેની છાપ પાડવામાં મદદરૂપ થયા હતા. તેમનો વિરોધ હતો ફક્ત કાચી વયમાં કોઈને પોતાના માનસિક, સાંસ્કૃતિક, ધાર્મિક વાતાવરણથી દૂર અથવા બહાર રાખવામાં

એમ કહેવાય છે કે એ કોઈ માણસ પોતાની ભાષા સારી રીતે બોલતો હોય અથવા પોતાનો ધર્મ સારી રીતે સમજતો હોય અને પાળતો હોય, તો ન માણસ ખીજ ભાષાઓ સહેલાઈથી શીખી શકે છે અને ખીજ ધર્મોની ખૂબીઓ અથવા તેનાં તરવો સહેલાઈથી અને સારી રીતે સમજી શકે છે અને તેનો અમલ પણ કરી શકે છે.

દીનબંધુ એનું જ ગાંધીજી અને ગુરુદેવના ધનિષ્ઠ મિત્ર હતા. તેઓ પણ ભારત વર્ષના વિદ્યાર્થીઓને કાચી ઉમરમાં વિદેશ મોકલવાની આજ્ઞાતમાં વિરુદ્ધ હતા. એક વાર તો વિલાયતમાં કાચી ઉમરના હિંદી વિદ્યાર્થીઓનાં જીવનમાં કેવો બગાડ થયો હતો અને થઈ રહ્યો છે એવું વર્ણન કરતા તેઓ રડી પડ્યા હતા અને તેમણે કહ્યું હતું.

"I would plead earnestly with every Indian father and mother not to send their children abroad, even for higher study when they are still young and immature and not firmly rooted in the religion and culture of their own country."

(હું દરેક હિંદી માતાપિતાને વિનંતી કરું છું કે ત્યાં સુધી એમનાં બાળકો કાચી વયનાં હોય અને દુન્યવી જ્ઞાનથી અજાણ હોય તેમ જ પોતાના દેશના ધર્મ અને સંસ્કૃતિથી પૂરેપૂરું રગાયેલાં ન હોય ત્યાં સુધી તેઓને ઉચ્ચ અભ્યાસ અર્થે પણ વિદેશમાં મોકલવાં ન જોઈએ.)

નથી તાલીમ શા માટે ?

અમરસાહેબ મહેતા

સૌથી પ્રથમ આપણે નથી તાલીમની ભૂમિકા વિચારીએ. નથી તાલીમ શા માટે આવી અને કઈ રીતે આવી ? જે પ્રથમ પ્રશ્નને વિચાર કરીએ તો ઘણા કારણો જડી આવશે. આપણી આજની અપાર્તી કેળવણીમાં ફોષા છે, અને તે ખાત સર્વશાઘ છે. આપણા આજનો ઉચ્ચ અભ્યાસ કરી રહેલો જિવંતી બી. એ કે એમ એ થયા પછી પોતાના જીવન વિષે કંઈ નક્કી કરી શકતો નથી બી. એ થયા પછી શું કરવું ? એ પ્રશ્ન એને મૂકી રહે છે. આપણે અણાએ છીએ કે આપણુ દેશમાં અક્ષરજ્ઞ નહીં પ્રમાણુ ૧૨ ટકા જે નહીં છે મેટ્રિક પાસ થનાર વિદ્યાર્થીઓ ૦૫ ટકા વીં પણ એછા છે અને ઉચ્ચ અભ્યાસ કરનારની જે આવી દશા થતી હોય તો પછી સામાન્ય વિદ્યાર્થીનું શું ? ગરીબ અને મધ્યમ વર્ગના માણસનાં બાળકોની શી સિનિ ? આ બધા પ્રશ્નો ગંભીર વિચારણા માગી લે તેવા છે.

આને આપણે સમાજ વર્ગોમાં વહેંચાઈ ગયો છે. એક બહુ શ્રીમંત વર્ગ છે, બીજી બાજુ ગરીબ; એક બાજુ શિક્ષિત તો બીજી બાજુ અશિક્ષિત; એક તરફ ગામડાના લોકો બીજી તરફ શહેરીઓ. આવી અનિવ્ચનીય રીતે સમાજના ભગ્ન પડ્યા હોય ત્યારે શું કરવું ? આ રીતે ફર્દશાને પામના સમાજને અટકાવવા શું કરવું જોઈએ ? અવી સ્થિતિ હતી, અને તે સ્થિતિ ઘણી મૂઝવણ સરી હતી બધા જ કેળવણીને ફોષ દેતા. પણ એ ફોષોને દૂર કરવા નક્કર યોજના ધડનારા કે માર્ગ ચીધનાર આપણને બહુ એછા મળ્યા. પણ જે મળ્યા તેમાંના એક

અને સાચા ધષ્ટપ્રદશકે આપણા પૂર્વજ બાપુજી હતા બાપુજીએ આ બધા પ્રશ્નો ઉપર વિચાર કર્યો, અને પોતાના વિચારોને અનુસાર પ્રયોગ પણ આદર્યા ગાંધીજીએ પોતાનાં બાળકોને ઘરમાં શાળી પોતાના વિચારો અનુસાર તાલીમ આપી એટલુ જ નહિ પણ ટોલરેન્સ ફોર્મ 'વમાયુ' એમની સાથે રહેતાં બાળકોને પણ બણાવ્યા. પણ તેમને તેથી સતોષ ન થયો. ત્યાર બાદ તેઓ હિંદ આવ્યા, અને સાબર મતી આશ્રમની સ્થાપના કરી. ગાંધીજીએ કેળવણી વિષેના તેમના વિચારો ઈ. ૧૯૩૭માં હિંદના કેળવણીકારોને લેગા કરી તેઓની સમક્ષ મૂક્યા તે સમયે સમાજમાં અચાંખાતો થયા પણ ગાંધીજીને લાગ્યું કે પચાની કેળવણી-એટલે કે પ્રાથમિક કેળવણીથી જ મૂળભૂત ફેરફારો થવા જોઈએ તેથી તેઓ પોતાના મંતવ્યો માટે મથી રહ્યા.

ગાંધીજીએ આપણી દષ્ટિ ગામડાંએ તરફ-તેમાં પ્રવર્તતી કુ ખજનક સ્થિતિ તરફ વાળી ગામડાંના લોકો પણ શહેરના લોકોને પથે ચાલવા માડ્યા હતા. કારણુ શહેરના શિક્ષિત વર્ગે ગામડાં તરફ એક પ્રકારનો અણમો કેળવ્યો હતો, અને પરિણામે ત્યાંના સાધારણ ભણેલો વર્ગ પણ પોતાનુ ગામડું છોડી શહેર બાજુ વળ્યો હતો. આપણી સમાજ-રચના જાણે 'તૂટતી ચાલી હતી. ગાંધીજીએ આ બહુ જોયું. એમની પાસે દીર્ઘદ્રષ્ટિ હતી દેશનું સુખ શામાં સમાયેડું છે તે એમણે વિચાર્યું, અને તેના પરિણામે આપણી પામે નથી તાલીમની યોજના મૂકવામાં અવી. તેમાં ગામડાંને કેન્દ્રમાં

“ધારાબાપ”

રાખવામા આવ્યું. ગામડાને આપણે વિસરી ન શકીએ કારણ કે આપણો દેશ ગામડાં-ઓને જ બનેલો છે. ગાંધીજીએ એ વાતની આપિની ડરી આપી

આપણી કેળવણી નિષ્ફળ બીવડી છે. જરૂર કે શ્રમ કરવો એ ખરાબ છે એવી ભાવના આપણા શિક્ષિત વર્ગે કેળવી છે. બુદ્ધિશાળી વર્ગ ગરા ન કરી શકે, એમા શરમ છે એવા વિચારોને પોષણ મળ્યું છે પણ ને નૂતન સમાજવ્યવસ્થા કરવી હોય તો બુદ્ધિ અને શ્રમ એ બેના સમન્વય થવો જોઈએ પ્રમતું ગૌરવ વધારવું જોઈએ અને તે ભાવના ખીલવવા માટે પાયાની કેળવણીથી શરૂઆત થવી જોઈએ. શ્રમની પ્રતિષ્ઠા ત્યાંથી જ થવી જોઈએ તો પ્રશ્ન ઊઠશે કે બાળકોમા આ ભાવના કેવી રીતે ખીલવવી ? તેને માટે બાપુજીએ ઉદ્યોગ સૂચવ્યો ઉદ્યોગ-દાર જ શિક્ષણ આપવામા આવશે તો જ દેશને માટે ઉત્તમ છે એમ એમણે બતાવી આપ્યું

બીજો પ્રશ્ન એ થાય છે કે ઉદ્યોગમા શું લેવું ? શા માટે તકલી અને રેટિયાને જ મહત્વ આપવું ? આ પ્રશ્ન બધા પૂછે છે એક વિદ્યાર્થીએ મને એમ પણ પૂછેતું કે શહેરમા રેટિયો શા માટે ? ગામડાની વાત તો સમજ્યા. શહેરના છેકરાઓને મોટર વિશે, તેની બનાવટનો ઉદ્યોગ લીધો હોય તો ? આવા પ્રશ્નો પૂછવામાં આવે છે. તો એના જવાબમાં મેં કહ્યું કે શહેરમાં એવું કોઈ છે કે જે અનાજ ખાતુ નથી ? અને અનાજ તો ગામડામા પાકે છે તો શું આપણા બાળકોને એ અનાજ કોણ પકવે છે, કપડાં કોણ વણે છે એનો ખ્યાલ ન આપવો જોઈએ ? અને બીજી દૃષ્ટિએ પણ

૧૨૭ (૧૯૫૦)

રેટિયો-કાંતણનો ઉદ્યોગ વધુ વ્યાપક અને વ્યવહારુ બનાવી શકાય તેમ છે. જો કે એનો અર્થ એ નથી કે બધાં જ બાળકો રેટિયો કાતી, સૂતર કાંતી વણકર જ બને આપણા દેશને માટે દરેક પ્રકારની વ્યક્તિઓની જરૂર છે સ્વ. ટાગોર જેવા કવિ પણ જોઈએ છે અને જગદીશચંદ્ર બોઝ સરખા વિજ્ઞાનીઓની પણ જરૂર છે છતાં આ ઉદ્યોગ ૭ થી ૧૪ વર્ષના બાળકની કેળવણીમાં એક સાધન બની શકે છે પ્રત્યક્ષક્રિયા અને પ્રવૃત્તિ માટે ઉદ્યોગને આટલું સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે આ ઉદ્યોગ તાલીમની દૃષ્ટિએ છે એ કહી ભૂલવું ન જોઈએ શું કાંતવામાં બધા બાળકોને રસ પડી શકે ?-તો કહી શકાય કે “હા” મારા અનુભવે મને બતાવ્યું છે કે બધા જ બાળકોને રસ પડે છે રસ તો બ્યારે કાર્યમા નિષ્ફળતા મળે ત્યારે જ ઊડી જાય છે એ રસ ટકાવી રખાવવો એ શિક્ષકના હાથમા છે બાળકોને યોગ્ય માર્ગદર્શન મળે તો પોતાના કાર્યમા મળેલી સફળતાને, સર્જન કર્યાનો આનંદ મળી શકે છે. પણ “કૂવામા હોંચ તો હવાડામાં આવે”-શિક્ષકમાં હશે તો બાળકોમાં આવે ને ? શિક્ષકે બાળકોને સર્જન કરવાની તક આપવી જોઈએ એકલી પ્રવૃત્તિ એ તો માત્ર વૈતરું બની રહે છે પણ એ પ્રવૃત્તિ પાછળ તાલીમ આપવાની દૃષ્ટિ શિક્ષકની હોવી જોઈએ. શિક્ષકે ઉદ્યોગની કળા સાધ્ય કરવી જોઈએ અને નૂતન કેળવણીના ઝીણવટથી અભ્યાસ કરવો જોઈએ જો આપણે સાચી લોકશાહી સ્થાપવી હશે તો આપણા વિચારોને પલટો આપ્યા વગર છૂટકો જ નથી સ્વતંત્ર પ્રજામા જે ખુમારી છે એવી ખુમારી આપણે એ લાવવી ઘટે. લોકોમાં બીજાને દુઃખમાં મદદ કરવી એ ... [અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૨૨૮ મે]

“આશા આપું”

મોટા વખત દૂર જલા રહી અંતે પોતાની ભૂલ જણાતાં એ પ્રભુ પાસે ગયા. પોતાના શુના માટે પશ્ચાત્તાપ કર્યો. શબરી પાસે અનેક વખત શમા માગી, ને પોતાની ભૂલ કબૂલ કરી.

પ્રભુ કૃપાથી, પંપા સરેવરનું પાણી, જે પરિવર્તન પામ્યું હતું, તે હવે શુદ્ધ જળ

થઈ ગયું. શ્રીરામના આશીર્વાદ તથા શબરીની હવા લઈ ઋષિમંડળ સ્વસ્થાને સિધાન્યું.

આ રીતે શબરીનું માન વધારી શ્રીરામે હલકી કહેવાતી શાંતિ પણ પ્રભુ ભક્ત હોય-તો, તે વંદનીય છે, પૂજનીય છે, એવો પાઠ આપણને લખાવ્યો છે. તે ગમે તેવા પ્રસંગે પણ ભૂલવા જેવો નથી.

બાપુનું પુણ્ય સંમન્નનું : [અનુ. ૪. ૨૦૬ થી આપુ] બાપુજીનો અંદેશ આપણા દેશ પૂરતો મર્યાદિત નથી એ તો સુદૃઢ ત્રાસેલી આખી દુનિયા નહીં છે આજે ફરીને દુનિયાના કેટલાક ભાગમાં સુદૃઢના કાળાં વાદળ ઘેરાઈ રહ્યા છે. દુનિયા સુદૃઢના બે પક્ષોમાં વહેંચાઈ ગઈ છે. એન્ટમ ઍમ અને ક્રોસ્મિક ઍમની રચના થઈ રહી છે અને રાજનીતિનું પુરુષો ભસ્માસુરના વરદ હસ્ત સાથે શાંતિ-સુદૃઢને વરવા પાગલની માફક ફરી રહ્યા છે ત્રીજું વિશ્વયુદ્ધ થશે તો દુનિયાની સંસ્કૃતિ અને સભ્યતાનો નાશ નહીં થશે. માનવ સભ્યતા આજે કટોકટીને સ્થાને છે. ભ્રમના ધૂમસથી બધી દિશાઓ છવાયેલી છે રાગદ્વેષના આવરણોએ માણસને વિવેક ભુલાવ્યો છે. આવી સ્થિતિમાં જરાપણ દિશાભ્રમ થયો તો

દુનિયાનો નાશ નિશ્ચિત છે. દુનિયાની મહાન સત્તાઓ આજે શાંતિનો ક્ષીણ અવાજ સાંભળવાનો ઇનકાર કરી રહી છે. પરંતુ વિશ્વમાં એન્ટમ ઍમ કે ક્રોસ્મિક ઍમથી શાંતિ સ્થપાવાની નથી. વિશ્વશાંતિની તોફાની નોકાને કેવળ અહિંસાના લગરથી જ બાંધીને બચાવી શકાય એમ છે. બાપુજીની જયંતીના આ શુભ દિને વિશ્વના દુઃખોની અસરકારક ઔષધિ ભારત પાસે છે એવું આશ્વાસન આપણે દુનિયાને આપી શકીએ એમ છીએ ખરા ? બાપુ સ્વૃગ દેહે આજે આપણી વચ્ચે નથી, તેથી દુનિયાને આશ્વાસન આપવાની જવાબ-દારી વધારે ગભીર બને છે. આજે બાપુ આપણી વચ્ચે તો નથી પણ તેમનો આત્મા જરૂર અહિંસાત્મક માર્ગે આપણી પ્રગતિને આશા અને વિશ્વાસ સાથે નેડાઈ રહ્યો હશે.

સાબાર-સ્વીકાર

સરવૃં સાહિત્ય વર્તક કાર્યાલય, અમદાવાદ, તરફથી :—

ભીમનાં પરાક્રમે : લે. માધવજી ગોવિંદજી ૧૯૪૧, કિં. ૧-૪-૦; ગૌતમ બુદ્ધ : લે. રામનારાયણ ના. પાઠ, કિ. ૧-૪-૦; મુખાલ : લે. હોદવાઈ ભેદનારાય ભટ્ટ, કિ. ૦-૮-૦; બાગક : લે. પ્રિં. બસીધર અને અમરનાથ ગુપ્ત, અનુ. કુસુમગદ્યેન ત્રી. સાહ, કિ. ૧-૮-૦; પ્રેમપથ : લે. ગાંધીજી, ચેન્નકે. દેસાઈ વાલજી ગોવિંદજી કિં. ૦-૪-૦; ભીમભાઈનું પોદરનું : લે. હોદવાઈ ભેદનારાય ભટ્ટ, કિ. ૦-૬-૦;

“દીધું દાન ખાત્રી લાગ્યું નહીં”

ગુભાઈ અદાળી

“દર વરસે રૂ. ૧૦૦ આપનાર સના શુભ વિવત પૂઠ
આપુને પ્રિય એવી રચનાત્મક પ્રવૃત્તિઓ અંગ
વત્રા મટે શ્રી નારણદાસકાકા ગાંધીચેતીની
ટહેલ નાખે છે હોકાં સદા પૂર્વક એ ટહેલ
પૂરી કરી આપે છે

એક ગામના ગામના અંગેવાન નામઝિકા
બદારથી આવેલા એક રચનાત્મક ૬૪૬ ને
લખને ગામની બદારમા ગાંધી ચેતીને કુત્રે
ઉધરાવવા માટે નીકળ્યા બદારમા એક પછી
એક દુકાને ફરતા ગયા. કોઈએ ગાંધી ચેતીમા
એથી રૂપિયા નોંધાવ્યા તો કોઈએ ચામીસ
નોંધાવ્યા કોઈએ વીસ તો કોઈએ ૬૦
કોઈએ ખાચ, કોઈએ અડી તો કોઈએ
સવા રૂપિયા નોંધાવ્યો

ફરતા ફરતા એક નાનકડી દુકાન આવી
બપોરનો વખત હતો દુકાનનો માલિક જીમ
શામા પડેલી ખુશી ઉપર આરામથી બેઠો
બેઠો જોડે ગયો હતો

“કા બાઈ તારે શુ નોંધવવુ છે?”
ગામના આંગેવાને જીવાન દુકાન-માલિક પાસ
જઈને પૂછ્યુ

“માફ કરો” દુકાન માલિકે જવા
બમડી જઈને મીથેલી આપે જવાબ દીધા

“શુ માફ કરો! આખ ઉધારીને જોનો
ખરો” આંગેવાને ગામના પરંપરના સજ
ધની રૂએ જરા કડક અસરો કડુ

“અદા નથી” દુકાન માલિકે આપે
ચોખતા ચોખતા કહ્યુ

“એમા અદા નથી?” આંગેવાને સહેજ
હસતા હસતા ઠાવક ધીમી પૂછ્યુ

“આરાખાપુ”

‘તમે જેને માટે આવ્યા છે એમા’
દુકાન માલિક હરે સ્વસ્થ થયો હતો

‘પૂછ તો ખરો કે જેને માટે આવ્યા
ગીએ? કે એમને એમ ‘માફ કરો’ અને
અદા નથી’” આંગેવાને કહ્યુ

‘તા જોવો! શુ છે?’ દુકાન માલિકે
‘’ એસતા એમતા પૂછ્યુ

દર વરસે ગાંધી આપુના જન્મ દિવસે
રજકોનમા શ્રી નારણદાસભાઈ તરફથી ગાંધી
ચેતીના ફાળો ઘાય છે (કર્ચકર તરફ આગમી
ચેતીને) આ ભાઈને શ્રી નારણદાસભાઈએ
જોગ્યા માટે મોકલ્યા છે એમાથી ખાદી અને
એક બીજુ કામ આવે છે” આંગેવાને દુકાન
સપૂર્ણ ખાવ આપવા પ્રયત્ન કર્યો

તે પડેવેથી એમ કહેવુ હતું ને!
કહેતો કહેતો દુકાન માલિક જિજ્ઞાસુ દુકાનમા
સામી બીટે જોનો કેળ દી માતો હતો કેટલ
ખીમામા હાથ નાખી એજુ પૈસાની ખુદી
સરી અને આવીને આંગેવાનના હાથમા
પૈસા મૂક્યા

“કટતા છે?” આંગેવાને પૂછ્યુ

“ગળી નો ને તમારી મેળો! દુકાન
માલિક જોગ્યો

“એક રૂપિયા અને સાડા છ આના છે”
આંગેવાને પૈસા ગળીને કહ્યુ

“જો હોય તે અજનો અલ્યાર કુધીનો
આટલો વડો છે” દુકાન માલિકે કહ્યુ

આંગેવાને ગાંધી ચેતીની સવા રૂપિય ની
પહોન અને નડી આના દુકાન માલિકના
હાથમા મૂક્યા

“તે આ અઢી આના પાછા કેમ ?”
હુકાન માલિકે પૂછ્યું.

“આ ફાળો એંશી સીંછામાં જ ઉભરાવાય છે. અને એ દિસાએ જ આ પહોંચે છપાવવામાં આવી છે. એંશી પેસા એટલે સવા રૂપિયો, કાં અઢી રૂપિયા, કાં પાંચ રૂપિયા, એમ એ હિસાબે જ ફાળો લેવામાં આવે છે. તને સવા રૂપિયાની પહોંચ આપી. વધારાના અઢી આના તને પાછા આપ્યા.” આગેવાને ખુલ્લો કર્યો.

“આમની જે કમાણી હતી એ બધી જાપી બાપુના ફાળામાં આપી દીધી. વધારે પેસા તો કોટમાં છે નહીં.” હુકાન માલિક બોલ્યો.

“તે કાંઈ હરકત નહીં. તમારો આ સવા રૂપિયો સવા લાખ કરનાંય વધુ કિંમતી છે.” સાધેના કાર્યકર બોલ્યા.

“આ અઢી આના કયાંક વાપરી નાખ્યોને ?” હુકાન માલિકે કહ્યું. એના મોઢા ઉપર એકી મૂંઝવણ હતી.

“તે તુ કયાંક વાપરી નાખ્યોને !

અમારાથી તો છાપેલી પહોંચ કરતા વધુ પેસા લેવાય નહીં.” આગેવાને કહ્યું.

“તો અમારી દીધું” દાન પાછું લેવાય નહીં.” હુકાન માલિકે કહ્યું.

“તો આ અઢી આના કયાંક સારા કામમાં વાપરી નાખ્યો. અને કાં એક રૂપિયો હોઠ આને ઉમેરી દે એટલે બીજી સવા રૂપિયાની પહોંચ આપું.” આગેવાને કહ્યું.

“ત્યારે એમ બોલો ને ! આમનો વકરો તો આપી દીધો. મારી પસે તો કાવડિયું ન નથી. પણ હમણું પૂરાં કરી આપું. અતે તો આ પેસા ગાંધી બાપુના કામમાં વાપરવાના છે ને !” હુકાન માલિકે બોલ્યો, અને તરત બિલો થઈને પાસેથી વેપારી પાસેથી એક રૂપિયો હોઠ આનો બાજીનો લાવીને એણે આગેવાનના હાથમાં તે રકમ મૂકી. આગેવાને બીજી સવા રૂપિયાની પહોંચ ફાડી આપી.

“દીધું” દાન પાછું લેવાય નહીં.” ગામ હાંના એક સામાન્ય સ્થિતિના વેપારીની કેવી ખુમારી અને ખાનદાની !

એક સંત પાસે એક સાધક ગયો. એ વખતે સંત હુંગરીનું (વડુ) ધડુ એક ટેકામેથી ઉપાડી બીજે ટેકાએ રાખી રહ્યા હતા સાધકે પૂછ્યું : “મહારાજ, દંડિયો અને મનને વશ કરવા માટે હું શું કરું ?” સંતે પોતાના કામનો નિર્દેશ કરી કહ્યું, “આ હું કરું છું” તેમ કર્યા કર, અથાત્ હું જે નાના સરખા કપાસામાંથી હુંગરીના ઘરને ઉપેડી માટા કપાસામાં રાખું છું તેમ તું તારા દેહરૂપી નાનકડા કપાસામાં રહેતા અહમને ઉપાડી માટા વિચાળ અણરૂપી કપાસામાં રાખી દે—એની સાથે એકરૂપતા સાધતો રહે.”

પરંદરામાં પ્રાહરો નોંધવાના સ્થળો :

(૧) શ્રી શાહ સગવાનજીસાઈ કચરા	દીરાસે (કેન્પા) આફ્રિકા
(૨) એસર્સ વી. ડી. મિસ્ત્રી એન્ડ કંપર્સ	લુધાણા—સાઉથ આફ્રિકા
(૩) શ્રી. સી. વી. ચટેલ કુકુચુ—(સી. ટી.)	ઈન્ડ—આફ્રિકા

સ્વાવલંબન પ્રતિ.....

(૨)

ઈન્દુલાલ શાહ

વસ્ત્રસ્વાવલંબન ઇચ્છનાર લેખ રેડિયો
 એનાવે છે તેવી રીતે અસરસ્વાવલંબન પ્રતિ
 ગમન કરનાર બ્રહ્મિ શાકભાજીનો ઉત્તર
 જરૂર હોશે હોશે કરશે આપણા દેશિજા
 ખોરાકમાં શાકભાજીનું સ્થાન અમુત્ય છે અને
 આજના સમયમાં રોજબરોજ તેના મૂલ્ય
 વધતાં જાય છે. સરકારની ઇચ્છાને મન આપી
 આપણે શાકભાજીનો ઉપયોગ વધારવા નયન
 કરીએ પરંતુ સામાન્ય જનતાને માટે એ
 મોંઘું જમણુ બને એટલે સ્વેચ્છાથી સ્વાવ
 લંબન સ્વીકારનારને તેમજ સમયથી કુટિલ
 તાને અંગે શાકનો ઉપયોગ વધારનારને,
 બન્નેને માટે એક જ સુલભ રસ્તો છે અને
 તે શાકભાજીનું પોતાના કુખાઉડમાં વાવેતર
 કરવાનો. રસ્તો સુલભ છે એટલે જ રસદાથી
 પણ છે, એ તો એનો અનુભવ કરનાર તરત જ
 કળી જશે પરંતુ સરખાતમાં એની પાછળ
 થોડો સમય તથા શક્તિ ખર્ચવા પડે છે
 ઘણા સમયથી વપરાઈ ન હોય એવી
 કઠણ જમીનને એકાદ ફૂટ જેટલી ખોદી
 નાખીને ચોથી બનાવવી ભેઈએ. એમાં નવી
 માટી નાખી ત્રણ ચાર દિવસ તડકામાં મારી
 તપવા દેવી ત્યાર પછી એ બી વાવવા માટે
 યોગ્ય બને છે. માટીની સાથે થોડું છાલિયું
 ખાતર નાખવાથી ફળ ઝાડું આવે છે. શાક-
 ભાજી વાવવા માટે જમીન ખાડા ટેકરાવાળી
 ન હોતાં સપાટ હોવી ભેઈએ. મૂળ તથા
 કંઠવાળાં શાક માટે વધારે ઊંડી એક કરવી
 પડે છે વળી નાના નાનાં બી વાળી શાકભાજી
 માટે ઉપરની જમીન છૂટી થયેલી હોવી ભેઈએ
 કેટલાંક બી બારેબાર જમીનમાં વાવી
 દેવાનાં હોય છે ત્યારે કેટલાંકનાં ધરુવાડિયામાં
 રોપ તૈયાર કરવા પડે છે કાકડી, ગજાર,

ગતકા, ચોળી, ફળી વગર પહેલી કક્ષામાં આવે
 છે ત્યારે ટમેટા, કેળી ફલાવર, કેળીચ
 નોલકોલ, મરચા વગરના રોપ બનાવવા
 ભેઈએ ઘાસ, કચરો નાખી બાળી નાખવાથી
 તે જમીનમાંથી જીવંત નાશ પામે છે ત્યાર
 પછી ખાતર સારા પ્રમાણમાં નાખીને જમ્યા
 તૈયાર કરવી ધરુવાડિયામાં ફોડ ફૂટ પડેલી
 હોય કરવી વરસાદ વધારે હોય તો આ
 જમીન ગાદા ફૂટ ઊંચી બનાવવી જેથી
 પાણીમાં રોપ અને બી કહોવાઈ ન જાય.
 તેમાં અડધી થોડુ થોડું પાણી પાંતું. નાનાં
 બી ચોછા અને મોટા બી વધારે ઊંડા વાવવા
 ભેઈએ સામાન્ય રીતે બી ૧ ઇંચથી ૧.૫
 ઇંચ ઊંડા વાવાય છે. સામાન્ય રીતે છોક
 ત્રણ ઇંચ ઊંચા થાય ત્યારે તેને ધરુવાડિ
 આમાંથી ઊંખાડી તૈયાર કરેલી જમીનમાં
 રોપવામાં આવે છે. રોપવા માટે બાંધનાંવાળો
 દિવસ અથવા સાંજનો સમય પસંદ
 કરવો ભેઈએ.

છોક એકાદ ફૂટના થયા પછી નાખવા
 માટે ખાસ રસાયનિક ખાતર પણ સરકાર દ્વારા
 ફળી વેચવામાં આવે છે તેનાથી ફળ મોટું આવે
 છે અને પાકનું પ્રમાણ પણ વધે છે તે ઉપરાંત
 સામાન્ય છાલિયું ખાતર પણ વાપરી શકાય.
 ફોળી વધુ ધ્યાન રાખવા જેવી રીત તો વાવેતરની
 ફેરબદલી છે એટલે કે એક જ ખતનો પાક
 જમીન ખાતરનાં અમુક તરવો ચુમે છે તેથી
 જમીન અમુક તરવો વચરની ચર્ધ જવાનો સલાવ
 રહે છે, તેથી ઊંડા મૂળવાળાં શાકભાજી પછી
 તે જ જમીનમાં છીછરા મૂળવાળાં શાકભાજી
 વાવવાં ભેઈએ વધારે ખાતર ભેઈએ તેવા
 શાકભાજી પછી ચોણું ખાતર ભેઈએ તેવાં
 શાકભાજી વાવવાં ભેઈએ

“આ રાખા પુ”

વરસાદની ઋતુમાં પાણી પાવાની ખાસ જરૂર રહેતી નથી. પરંતુ છોડ કંઈક ચીમળાના દેખાય અથવા જમીન ફાટે તો તે પાણી પાવાની જરૂર દેખાડે છે. સામાન્ય રીતે શાકની અને જમીનની ભત પ્રમાણે જમીન ઉપર એક મિલિમીટર જેટલી ઈંચ પથરાઈ રહે તેટલું પાણી પાવું જોઈએ. રાપ નાનાં હોય ત્યારે નીંદામણ અમલની ક્રિયા બની જાય છે. આશુભાશુના નકામ છોડ જમીનમાંથી કસ ચસી લે છે અને એટલે અંશે છોડની વૃદ્ધિને રોકે છે ઉપરાંત તેમાં છોડને નુકસાનકર્તા જીવાત ભરાઈ રહે છે. નીંદવાથી જમીન પોલી થાય છે અને સૂર્યને પ્રકાશ કંઈક અંશે પ્રવેશ કરે છે વરસાદનું પાણી તે જમીન વધુ પ્રમાણમાં પી શકે છે.

એ ઉપરાંત શાકભાજીને તેમનાં શરબોથી પણ બચાવવા પડે છે. કીડીને માટે તો આપણે ગ્યાસતેલવાળી રાખનો ઉપયોગ બહુથી જોઈએ. તે ઉપરાંત કીડી મારવાના પાવડા, પાવ વાપરી શકાય. કેળા, તરિયાં, કાકડી વિ. ને નુકસાન કરનાર જંતુઓનો નાશ થીનાનો જુકો અને રાખ છાટવાથી થાય છે. બીજો ઉપાય તમાકુનો કડો છે. તમાકુ બારેક કલાક પાણીમાં પલાળી રાખી પછી ઉકાળીને ચોળી નાખવી એમાં થોડો સાણુ ચોળાળી બરાબર મિશ્રણ કરી છાંટી દેવું. કડઝોઈલ ઈમિક્સન, લેડફોર્મેક, કાર્બન બાઈસલ્ફાઈડ બાટોમિક્સર વગેરેનો ઉપયોગ પણ જંતુ નાશ માટે થાય છે.

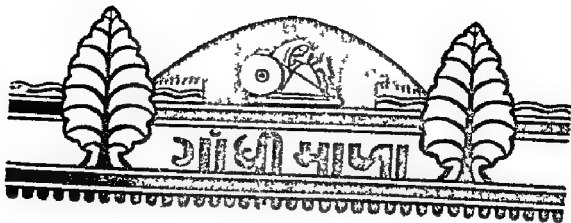
આ તો સામાન્ય માહિતી માત્ર છે, જે આપણાંમાંના ઘણાંને લાગીતી છે. પરંતુ નાનાં બાગકેને આ ઉદ્યોગમાં રસ લેતાં કરવાં અને તેમને યોગ્ય દોરવણી આપવી એ આપણી ફરજ છે. અત્યારે “એક દિવસ માત્ર શાકભાજી”ની ઝુંબેશ ચાલી રહી છે તેવે વખતે મોંઘાં શાકભાજી ખરીદી ન શકીએ તો પણ હાથ મહેનતથી આપણી જરૂરિયાત જેટલું જરૂર લીગાડી

૨૨૬ (૧૯૫૦)

શકીએ. એમાં શરમ કે નાનમ ન હોવી જોઈએ પશ્ચિમના અનુકરણમાં આપણે પણ એકાદ “ક્રીચનગાર્ડન” રાખતાં શીખીએ. ત્યાં દરેક ઘરે પોતાના ઉપયોગ પૂરતું ભતે જ ઉત્પન્ન કરી લેવાનો સ્વાજ છે. અને ગાર્ડનીંગ એ તો મુંદર હોળી ગણાય છે. આવાં તાજાં કાચાં શાકભાજી ખાનારને વીટામીનોની ઝોળીઓની જરાય જરૂર પડતી નથી.

વાવવાની બિલકુલ સગવડ નથી તે લોકોને માટે પણ આપણે આ ઉદ્યોગ લાભદાયી નીવડશે. શાકભાજીનું વાવેતર વધવાથી ભાવ જરૂર ઘટશે. મધ્યમ વર્ગને આથી આર્થિક મદદ મળશે. વળી ઘર આગળ વાડો ન હોય પણ ઉત્સાહ હશે તે તો ટોપલામાં પણ અમુક શાક ઉત્પન્ન કરી શકે છે. જેવાં કે લાલચો, લીંડા, ટામેટાં, મરચાં, વાંગી, કોળીય વગેરે બાળકો અને શિક્ષકો નિશાળના કમ્પાઉન્ડમાં ઉત્સાહી યુવકો બહાર મકાનોની વાડી-ઓમાં પણ પોતાનો સાચ આપી શકે છે. એને અર્થ એ નથી કે આપણે ઘઉં, ચોખા વગેરે ધાન્યે ખૂબ ભચાવી દઈશું. પરંતુ ઘણું અંશે શાકભાજી પૂરક અન્ન બની શકે છે. તદુપરાંત બોનાથી આપણા માનસ ઉપર કાચાં ભાનની અસર થાય છે જે દેશહિતને માગે આપણને ખેતી બળ છે. આપણા દેશના ભંડારમાં વધારે કયાંને આપણને સંતોષ મળે છે.

ઘર માલિકો, શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓ આ પ્રવૃત્તિ અપનાવે એ ઇચ્છવા યોગ્ય છે. બી તથા ખાતર મેળવવા માટે સરકારે કેન્દ્રી સત્થાં છે. જે ચોછા બાવે, ચોસમ પ્રમાણે, વેચવામાં આવે છે આ ઉદ્યોગમાં જનતા વધુ ઉત્સાહ બતાવે તો હજી વધારે મદદ પણ મેળવી શકાય. અન્નરવાવડાંબંધનને માગે જનાર હરકોઈ ઉત્સાહી વ્યક્તિ આમાં સાથ આપે તો દેશને અનાજની શીખ માગવા બીજા પ્રત્યે હાથ લંબાવવો ન પડે.

માગુકા - ૨ જો - સત્ય

સકલન કતાં શ્રી વડનાય બ પોય

બાગકોને બન કરજુતા અવાજ જેડુ કઈ નથી જેઓ જગની ગણાય છે તેને અત પ્રજુ નથી હોતુ અત કરજુ એવે બેડાયેવી બુદ્ધિ થાટે આપણા અતરપટમા પડતો પડશે એટલે કદેક માણસ અતરના અવાજનો દાવો કરે એ હાસ્યજનક કહેવાય

અતર તો સૌનુ હોય છે પણ મૌનુ અતર પૂરેપૂરુ જાગત હોતુ નથી થોરી કરવા નીકળ નાશે નોર કહે કે હું મારા અતરના આદેશને અનુસરુ છુ તો તે બરાબર થશે ? અને પાગલ બનેવા હિંદુ અને ખુસવમાનના બેકામુ દોશ દાવો કરે કે પરસ્પર કલમ કરવામા અને નિર્દોષ બાગકોને રહેતી નાખવામા અમે અમારા અતરના અવાજની પ્રેરણાથી સાતીએ છીએ તો તે દાવો બ્યાજળી ગણાયો ?

સત્યનુ તાદશ્ય જ્ઞાન - સાક્ષાત્કાર - એવે અતરનાઠ, એમ હું માનુ છુ અને આપણને સત્યનુ સંપૂર્ણ દર્શન થતુ નથી, અપણે જે સત્ય નેઈએ છીએ તે અપૂર્ણ હોય છે, તેથી આપણે જગતના અધિઓને આપણા

“મારાખાપુ”

માગદર્શક મળીએ છીએ ને તેમને અનુ મરીએ છીએ સત્યનો સાક્ષાત્કાર કરી શકાય એને માટે ચોક્કસ નિયમો લગાવેલા છે, એનુ પવન કરીને જ સત્યનુ દર્શન કરી શકાય એટલે જેમ બુધ્ધિનુ શિક્ષણ લીધા વિના બુધ્ધિનુ જ્ઞાન ન મળી શકે, તેમ આવશ્યક સાધન ધ્યા વિના કોઈને પણ અતરનાઠ સંભળાઈ શકે છે એમ ન કહી શકાય

સત્યની આરાધના એ ભક્તિ છે, ને ભક્તિ તે ‘શીયતાજી સાદુ’ છે, અથવા તે હરિનો મારગ હોઈ તેમા કાયરતાને સ્થાન નથી, તેમા હાર જેવુ કઈ છે જ નહિ એ ‘મરીને છવવાનો મત્ર’ છે પણ હવે આપણે લગભગ અહિં સાને કાઠે આવી પહોંચ્યા

મળુકા - ૩ જો - અહિંસા

સત્યનો, અહિં સાને મારગ નેટવો સીધો છે એટલે જ સરકો છે, ખાડાની ધારે ચાલવા જેવો છે અબલિયા જે દોરી ઉપર એક નજર કરી ચાલી શકે છે તેના કરતા પણ સત્ય, અહિં સાની દોરી પાતળી છે જરા

અમાવધાની આવી કે હેઠે પડીએ. પ્રતિદક્ષણ સાધના કરવાથી જ તેનાં દર્શન થાય પણ સત્યના મંપૂર્ણ તો આ દેહે અસંભવિત છે. તેની કલ્પના જ આત્ર કરી શકાય. ક્ષણિક

દેહ વાટે શાશ્વત ધર્મનો સાક્ષાત્કાર સંભવતો નથી તેથી છેવટે, શ્રદ્ધાનો ઉપયોગ કરવાનો તો રહે જ છે. તેથી જ અહિંસા જિજ્ઞાસુને જડી

નથી તાલીમ આ માટે? [અનુ. ૫. ૨૨૦થી ૨૫૧]

એમ સ્વભાવિક બની ગયું છે, એમ એ ભાવના આપણા લોહીમાં દાખલ કરવાની જરૂર છે. શ્રમના ગૌરવ માટે એક દાખલો આપું. એક અંગ્રેજ પોસ્ટ માસ્ટર રાજકોટમાં હતો તે પૈમે ટકે સુખી હતો. મારે એક રાત્રે એકાએક એમને ઘેર જવાનો પ્રસંગ આવ્યો - તેઓ અને તેમના પત્ની ૨૬૦ દેરવતા હતા એમને પોતાના કામમાં રસ હતો. તે કામ કરવામાં શરમ નહોતી પણ તેમના મનમાં કાર્યનું ગૌરવ, શ્રમનું ગૌરવ સ્પષ્ટ હતું. આપણે એથી ઊલટી દિશામાં જ પ્રયાણ કરી રહ્યા છીએ એ ખરેખર શોચનીય છે “આ કામ માણ નથી” - એ જાતનો ખોટો ખ્યાલ

સમાજમાંથી જવો જ ભોંઈએ, અને દરેક વ્યક્તિ સમાજનું જ એક અંગ છે એ ભાવનાને હંમેશાં વેગ મળવો ભોંઈએ. સમાજનું હિત વિચારીને પોતાનો - પોતાના સ્વાર્થનો ખ્યાલ ભે દરેક જણ કરે તો જ દેશ આગળ વધી શકે.

છેલ્લે એટલું જ કહેવાનું કે જીવનદ્વારા જ શિક્ષણ અપાતું ભોંઈએ. ઉદ્યોગ - પ્રવૃત્તિ એ જીવન છે, અનુભવ છે, અને એ દ્વારા જ વ્યવસ્થિત રીતે આપણે બાળકોને કેળવવાના છે દુકંમ, જીવન અને શિક્ષણ વચ્ચે તુરંતે સંબંધ ભેડવા માટે, આ નથી તાલીમ છે એમ કહીએ તો કંઈ વધારે પડતું નથી

“ઉતાવળે કે વગર વિચાર્યે કંઈ જ ન બોલીએ. પૂરો વિચાર કર્યા વિના પ્રતિજ્ઞા ન લઈએ. લઈએ તો તે સાદે રાખીએ ને પાળીએ.” - બાપુ

અનુક્રમશીલકા.....

- ૧ સાતિનિકેતનના ભાજનો નગીનદાસ પારેખ ૨૦૨
- ૨ મહાપર્વની મહાપ્રાર્થના મતબાવજી ૨૦૩
- ૩ ખુદાની પાછળ કેટલા ? કેડિયુ'માંથી ૨૦૪
- ૪ બાપુનું મુખ્ય સ્મરણ ... ૨૦૫
- ૫ પ્રભુભક્તિનો મદિમા ભોળાસકર બાસ ૨૦૭
- ૬ વિદેશોમાં બાપુ પ્રત્યે શ્રદ્ધા શ્રી. અમવાસ ૨૦૬
- ૭ બાપુના પંડો ... ગાંધીજી ૨૧૩

- ૮ બાળકોના બાપુ ... મુકુલભાઈ ૨૧૫
- ૯ ગુરુ-ગાંધી ... ગુરુદયાલ મલ્લિક ૨૧૭
- ૧૦ નવી તાલીમ શા માટે ? બજવભાઈ ૨૧૬
- ૧૧ ‘દીકું દાન’ પાણું ગુલબાઈ અદાણી ૨૨૩
- ૧૨ સ્વાવલંબન પ્રતિ ... ઈન્દુલાલ સાલ ૨૨૫
- ૧૩ ગાંધી માળા ... ઈન્દુલાલ બ. પટેલ ૨૨૭
- ૧૪ આ મામની છત્રી વિષ્ણુપ્રભાદભાઈ તરફથી

ગ્રંથાવલોકન

સ્મૃતિકરણ : લે. સીતારામ સેકસરિયા; પ્ર૦ આધુનિક પુસ્તક ભવન, ૩૦ ૩૧, કનાક રસ્ટ્રીટ, કનકતા, કિ, હોલ રૂપિયા; ૫૦ ૮૩.

આ હિંદી પુસ્તકના લેખક શ્રી સીતારામ સેકસરિયા એક પ્રખ્યાત સમાજસેવક છે એમણે ઘણાં વરસોથી વિશેષ કરીને પોતાની મારવાડ ભતિની અને દેશની તન, મન અને ધનથી સેવા કરી છે. એમનામા કોઈ ભતની સ કીર્ણ તાની ગંધ સુદ્ધાં નથી તેથી તેઓ બધા ધર્મોના અનુયાયીઓના અને જુદી જુદી ભતિના લોકોના એક પ્રિય અને માનનીય મિત્ર બન્યા છે.

સમાજ સેવાના કામના સબધમાં એમને ભગવાનના અનુભવો યથા છે અને બિલ્લિભિત મત ધરાવતી વ્યક્તિઓને મગવાની તક સાંપડી છે. એવું પ્રતિભિવ આ પુસ્તકમાં ચોખ્ખું દેખાઈ આવે છે એમા ગાધીજી, ગુરુદેવ, જમનાલાલજી મહાદેવબાઈ, આચાર્ય કવેના સસ્મરણ છે જેમા તેઓના આદિશ્યની ખૂબીઓ સરળ શૈલીમા પરતુ હૃદયને સ્પર્શે એવી રીતે વર્ણવવામા આવી છે પણ સૌથી વધારે, હૃદયસ્પર્શી નિબંધો તો તે છે જેમાં એમણે ગરીબ લોકોનો સાચો ગૌરવ ચીતર્યો છે અંધારી કોટડીનો

કેટી, બિહારમા થયેલા બૂક પથી ત્રાસિત પણ અપરાધિત એક હરિજન કુટુંબ, બે સુમલ-માન બહેનો જેમણે કામ કર્યા વિના બિડા અથવા દાનનો સ્વીકાર કરવાની ના પાડી અને નુખ્તા રહ્યા, એક આધળા સસરાની દિનરાત સેવા, આ અને એવા બીજા પ્રસંગો વાચક કંઠી વીસરી શકે એમ નથી.

શ્રી સીતારામજી હૃદય માનુ - હૃદય છે, નેથી તે કોઈને દુ ખી કે પીડિત જુએ છે ત્યારે તેના દુ ખ અને કષ્ટ મટાડવા માટે તરત જ તૈયાર થઈ બેઠા છે. એટલે જ તે એવા લોકોની અંદરની વેદના અથવા વાત પ્રેમ અને સહાનુભૂતિથી ખરાખર સમજી શકે છે. જેના ફળરૂપે એમના લખાણની શૈલીમા વાસ્તવિકતા સાથે જીવનનું જે સત્ય છે એવું પણ દર્શન થાય છે.

કાકાસાહેબે પ્રસ્તાવનામા યોગ્ય જ કહ્યું છે 'આરંભથી અંત સુધી આ પુસ્તકમા જે શ્રી સીતારામજીનું મુગ્ધિત વ્યક્તિત્વ અનુભવ્યું.' [અંત. છ.]

સાહાર-સ્વીકાર

નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ, તરફથી:—

મહાદેવભાઈની હાથરી; (પુસ્તક ચોખ્ખું) સ પા. નરહરિ દા. પરીખ, કિ. ૩-૦-૦; ત્યાગમૂર્તિ અને બીજા લેખો : લે. ગાધીજી, કિ. ૨-૦-૦; પાયાની કેળવણી : લે. ગાધીજી, કિ. ૧-૪-૦; મામ ભજનમંડળી સ પા. જીવતરામ દવે કિ. ૦-૧૦-૦; વ્યાપક ધર્મભાવના લે. ગાધીજી, કિ. ૨-૮-૦;

શ્રી રામકૃષ્ણ સેવામિતિ, અમદાવાદ તરફથી:—

જ્ઞાનચોગી ચંદુભાઈ : સ. વૈકુઠવાલ શી. કાકર, કિ. ૩-૦-૦; અધ્યાત્મ વાર્તાલાપ : સંવાદક 'નરહરિ મ ભટ્ટ, મં પા. વૈકુઠવાલ કાકર, કિ. ૩-૦-૦; દિગ્ગજ અધ્યાત્મભાઈ : (કવનદર્શન) લે. નરહરિ દા. પરીખ, કિ. ૦-૧૨-૦; જીવસૈન્ય ગાકર : લે. રાજગાધાવ્યાસ, કિ. ૦-૩-૦; ચરકમાં નિસર્ગોપચાર : ચોજક વિષ્ણુદેવ સ. પડિત કિ. ૦-૮-૦; શ્રી વિષ્ણુ પ્રિયાદેવી : લે. પતિત વિષ્ણુદેવ સામગ્રેષ, કિ. ૦-૫-૦; 'બહેનોને' હૃદયનો સંદેશ : દીનરાદજી સો. પાડિયાજી કિ. ૦-૩-૦; ડૉ. અમદારામ : લે. અબાલાવ નં. શહ, કિ. ૦-૩-૦;

ધ્યારાબાપુ

૬૧

આ માસિકમા મુખ્યત્વે ગાંધીજીના તત્ત્વ જ્ઞાનના અભ્યાસીઓના લેખો, સંસ્મરણો, ગાંધીજી તથા ગુરુદેવની વિચારસરણીનો સમાવેશ કરી બંને ઉપાસકોની આખરી ધ્યેયની સાધનાના મનનીય લેખો, ધર્મ, કળા અને સંસ્કૃતિનું સાહિત્ય, ગાંધીજીના અમૂલ્ય અપ્રગટ પત્રો, છબીઓ, ચિત્રો તેમજ આપણાં રોજિંદાં જીવનના પ્રશ્નોને ચર્ચાતી બોધક વાર્તાઓ ઇત્યાદિ વિભાગો દ્વારા ધ્યેયલક્ષી સામગ્રી આપવામાં આવશે.

વ્યવસ્થા :—

આ માસિક દર મહિનાની ૩૦મી તારીખે પ્રસિદ્ધ થાય છે. એટલે તે મહિનાનો અંક આડું મહિનાની પહેલી અથવા બીજી તારીખે મળશે.

પ્રગટ તારીખ પછી દસ દિવસમાં અંક ન મળે તો ટપાલમાં તપાસ કર્યા પછી જ કાર્યાલયને જણાવવું. ગ્રાહકોએ પત્રવ્યવહાર કરતી વખતે પોતાનો ગ્રાહક નંબર અવશ્ય જણાવવા વિનંતી છે.

પાંચેક લવાજમ રૂ. ૬૭ છે. પરદેશ માટે શિલિંગ ૧૨૭ છે. તે કાર્યાલયને સરનામે મનીઓર્ડરથી મોકલવું.

પ્રથમ અંકથી ગ્રાહક થવું આવશ્યક છે. જ્યાં સુધી સિલકમાં હશે ત્યાં સુધી પાછલા અંકો મળશે. લવાજમ ૫૦ એકથી ઓછામાં ૫૦ એકની કુપન પર પૂરું ઠેકાણું વગેરે સ્પષ્ટ લખવું.

એક અંકના બાર આના મળેથી નમૂનાનો અંક મોકલી અપાશે.

ગ્રાહકો નોંધવાનાં સ્થળો :—

(૧) શ્રી ચીમનલાલ દેસાઈ ઇન્ડોર્વાલા નવીપોળ ગેંડીગેટ રોડ, વટોદરા

‘ધ્યારાબાપુ’ કાર્યાલય, રૂપાવન, ગિરિવિહાર, કોલેજ રોડ, ભૂનામદ, [નિગમરૂ.]

મકાણક અને મુદ્રક, ખીરન ગાંધી, રૂપાવન મુદ્રણાલય, ગિરિવિહાર કોલેજ રોડ, ભૂનામદ.

(૨) ઈન્દ્રધનુ,

મિશન રોડ, અમદાવાદ

(૩) શ્રી. ચીમનલાલ તમાકુવાલા, વસી તમાકુવાલા એન્ડ સન્સ, ભુરાનપુરી, ભાગોળ, સુરત

(૪) શ્રી. મનમુખલાલ બાદવજી ગાંધી, ૩૬, નાગદેવી કોસ લેઈન, મુંબઈ

(૫) શ્રી. ગીરધરલાલ દામોદરદાસ લિમિટેડ, રીડરોડ, પોલીસથાણીની સામે, અમદાવાદ

(૬) શ્રી. રામકૃષ્ણ બજુલ, તિલક ચોક, સોલાપુર

(૭) એન. એમ. ત્રિપાઠી લિં ૧૬૪, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ

(૮) શ્રી. વ્યવસ્થાપક, ખાદી બંડાર, આણંદ, (૯) શ્રી. આર. આર. શેઠની કુંબે

કેશવબાગ, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ (૧૦) શ્રી. ઓધવજી શીવજી ભોળી,

૨૩૩-૩૫, ભાત બાતર, મુંબઈ ૯ (૧૧) શ્રી ટેલી ક્લયુટ રેડિયો એજન્સી,

‘રૂબી એન્ડન’ સ્ટોર લેઈન પારગી બાતર, મુંબઈ ૧ (૧૨) શ્રી. રમણીકલાલ મેઘાણી,

૧૪, અમરતલાલ સ્ટ્રીટ, કલકત્તા પંચેશમાં “ધ્યારાબાપુ” નું કાર્યાલય નીચેનાં સ્થળોએ ભરી શકાશે.

(૧) શ્રી. પ્રભુદાસ જી. વજરીઆ, પો. બો. નં. ૧૨૬, નૈદાણી, કેન્થા કોલોની

(૨) શ્રી. સ્તીલાલ પાલા, લોરેન્સો મારકપીસ, પો. બો. નં. ૧૨૮૭, [પો. ઈ. આ.]

(૩) શ્રી. અમૃતલાલ વોરા, પો. બો. નં. ૧૯૦, કમ્પાલા [મુગાન્ટા]

સાનયોગને માનવરૂપે પ્રગટનાર મન થયું અને શ્રી અ-વિ- પ્રગળ્યા

સારાંશ

ઉદ્ધરેદાત્મનાત્માનમ્

[ગાંધીજી અને ગુરુદેવની જીવનસાધનાનું અનુશીલન કરતું માસિક]

વર્ષ ૩

૩૦ નવેમ્બર-૩૧ ડિસેમ્બર-૧૯૫૦

અંક ૧૦-૧૧

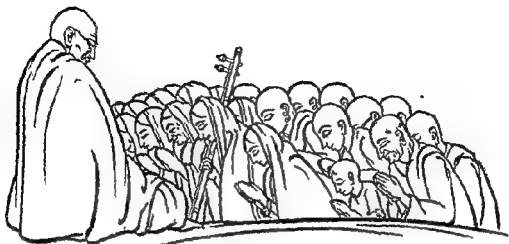
મારામાં ત્રણ પ્રકારનું પાગલ
પણું છે. પહેલું પાગલપણું આ છે.
મારો હૃદય વિશ્વાસ છે કે ભગવાને
માણસને જે કાંઈ શુભ, પ્રતિભા,
ઉચ્ચ સંસ્કારો, વિદ્યા, અને ધન
આપ્યું છે તે બધું ભગવાનનું જ
છે. પોતાના કુટુંબના નિર્વાહ માટે
તથા બીજી અત્યંત જરૂરી વસ્તુઓ
માટે જેટલું જોઈએ તેટલું જ પોતાને
અર્થે ખર્ચ કરવાનો માણસને અધિકાર
છે. તે પછી જે બાકી રહે તે
ભગવાનને પાછું સોંપી દેવાનું જોઈએ.
હું જો બધું જ મારે માટે, મારા
સુખ માટે, મારા લોભવિશ્વાસ માટે
વાપરી નાખું તો હું ચાર બગ

બીજું પાગલપણું હુમલાં
હુમલાં જ થવાનું છે. એ છે કેઈ
પણ રીતે ભગવાનનો સાક્ષાત્કાર
કરવો. ઈશ્વર એ હોય તો
તેના અસ્તિત્વનો અનુભવ
કરવા માટે, તેને સાક્ષાત્
કરવા માટે કેઈકે માર્ગ
હોયો જ જોઈએ એ માર્ગ

બલે મને તેટલો દુર્ગમ હોય પણ
એ માર્ગ જવાનો મેં હું સંકલ્પ
કર્યો છે.

ત્રીજું પાગલપણું આ છે. સામાન્ય
લોકો સ્વદેશને એક જડ પદાર્થ,
અમુક મેદાનો, ખેતરો, વનો, પર્વતો
અને નદીઓનો બનેલો એક સમૂહ
સમજે છે પણ હું સ્વદેશને માતા
રૂપે જોઉં છું, તેની ભક્તિ કરું છું,
પૂજા કરું છું. હું જાણું છું કે આ
પતિત દેશનો ઉદ્ધાર કરવાનું બધા
મારામાં છે. શારીરિક બળ નહિ,
પણ જ્ઞાનનું બળ. શાસ્ત્રોના એ જ
કર્મ એકમાત્ર તેજ નથી. હક્ષણેજ
પણ છે. એ તેજ પ્રધુના જ્ઞાન ઉપર
પ્રતિષ્ઠિત છે. મારી આ ભાવના નવી
નથી, આજકાલની નથી. એ ભાવના
લઈને તો હું જન્મ્યો છું.
મારા અણુઓ અણુઓ આ
ભાવના જોતખોત છે. આ
મહાધ્યેય સિદ્ધ કરવાને
ભગવાને મને આ પૃથ્વી પર
મોકલ્યો છે. શ્રી અરવિંદ

અરવિંદ આશ્રમનાં ભજનો

ત્રેશ પ્રકાશ હોગા તુજ મેં,
 ત્રેશ બલ તેરી શક્તિ બને,
 તૂ મત અધીર દાનવ છે
 અપના હિય થસિયાલન કરને દે ।
 તૂ મત અપૂર્ણ ફલ માંગ,
 અરે મત માંગ અધરા પુરસ્કાર ।
 તૂ માત્ર એકે વર માંગ
 કે તેરી આત્મા હો ઉઠે મહાન ।
 તૂ એક થહી જ્ઞાનન્દ માંગ,
 તેરી સ્વભાવિ ઉત્થાન કરે ।
 ઈશ અન્ધ ભાવ્ય સે પડે,
 ત્રિશૂલી શક્તિપુંજ દે બી ભપર,
 મુન ખડી મહેશ્વર વહુ અકરેષ,
 સારે થરિવર્તન સે અતીત,
 ઉસ સર્વશક્તિમતા પર અપને
 ઠાગો કા ફલ અરે છેડ,
 બકલેગી જગ કી વસ્તુ માત્ર
 પ્રભુ કી રૂપાન્તર ઘડિશે મેં ।

સુધારો

બ્રાહ્મજીવના પ્રાર્થનાના પાના ઉપર પ્રવચન-શ્લોકોમાં
 'સુનતઃ' ને ક્રોડે 'ધતઃ' લખાયું.

યોગેશ્વર શ્રી અરવિંદ

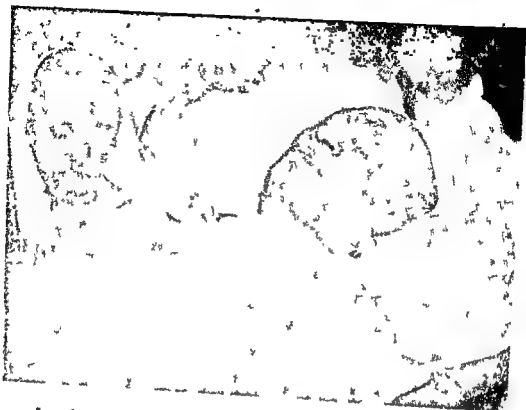
મુકુતભાઈ

ભારતે યુગે યુગે મહાવિભૂતિઓને જન્મ આપ્યો છે અને તેથી જ વિશ્વમાં એ મહા વિભૂતિઓના ઉચ્ચ છાવન અને આકર્ષણે લીધે ભારતનું સ્થાન ગૌરવાન્વિત રહ્યું છે ભારતે એક જ સમયમાં ચાર મહાવિભૂતિઓને જગત સમક્ષ ધરી કવિવર રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર કહેા ડોના બાપુસામી મહાત્મા ગાંધીજી, હુ કોણની ફિલસૂફી સમજાવનાર શ્રી રમણ મહર્ષિ અને મલયાળી અદ્વર Supermnd-અતિમતસ-નો પ્રાદુર્ભાવ કરવા પ્રયત્ન કરનાર યોગેશ્વર શ્રી અરવિંદ ચાર મહાવિભૂતિઓ પોતપોતાના શેઠમાં વિશિષ્ટ સ્થાન પામી છે અને ચારેય વિભૂતિના અસ્તિત્વથી આપણે દેશ પ્રાણવન્ત બન્યો છીએ એમાંથી શુરુદેવ આપણને છોડીને ગયા, ત્યાર બાદ બાપુજી ગયા અને શ્રી રમણ મહર્ષિ પણ ગયા અને શ્રી અરવિંદ પણ એ જ

પન્થે સિધાવ્યા. આમ એક પછી એક આ મહાવિભૂતિઓ અનતતામાં ભરી ગઈ શ્રી અરવિંદ કહ્યું છે એમ

‘માનવી ભરશે રહે અવિભાષિક આત્મને, સ્વપાસે સ્વર્ગની આણ આન્ત કન્તાન્તપર શિર, ને સન્તાતન સકલ્પ પ્રભુનો દિવ્ય એહને અસતો કરથી, એને નિજ આધાર અર્પિતો રહેશે ને મૃત્યુથી દિવ્ય જન્મમાં માનવી જશે’

આ મહાવિભૂતિઓ દિવ્યતાને પામી છે આણ બધુ-આવી ફિલસૂફી ભરી વાત-આપણે જાણીએ છીએ તોયે આવી મહાન વિભૂતિ આપણી વચ્ચેથી ભરદેહે જતી રહે છે ત્યારે હૈયું બચિત તો થાય જ છે, થયું અમુકથી પલાપિત બને છે, પછી ભલે શુરુદેવની વાણી આજ સમીપ આવે ‘હે દુર્બલ બધું, થલાવ તારા અશુને’ કારણ કે મૃત્યુ-પારની ભૂમિકાથી આપણે અજાત છીએ આપણે આત્મા દેહના બંધનમાં પુરાયેલા છે અને શ્રી અરવિંદ કહે છે એમ [જનસંપાદન ૧૦ ૨૮૬મે]

ધાણુ' જીવો

વર્ધમાન સરદાર વલ્લભભાઈ

સરદાર સાહેબ જીવ્યા ત્યાં સુધી વધતા જ ગયા નાના
 સિપાઈભાઈ એ મોટામા મોટા સરદાર બન્યા
 એ કહેતા કે મહંના વખાણ મસાણે શોલે કેમ કે માણસ
 ક્યારે નબળો પડી બધ એની કોને ખબર છે ? પણ એ તો નબળા
 પડ્યા જ નહિ. એમણે પચાતેર વર્ષ પૂરા કર્યા અને વર્ષે વર્ષે
 એમનું તેજ વધતું જ ગયું. છેલ્લી ઘડી સુધી એમણે દેશ કાર્ય
 કર્યા જ કહ્યું એમની કીર્તિનો કગાર ઉઠ્યો જ ચડતો ગયો એમણે
 એમને ગમતી કહેવત સાચી પાડી અને દુનિયામા મહં બની ગયા
 એમના જવાથી 'જારન' દેશનો એક મજબૂત સ્તંભ
 ગણી પડ્યો શુજસતતું છત જૂટવાઈ ગયું ગાંધીજીનો એક
 સૈનિક ગયો પણ એ તો જીવન જીતી જ ગયા
 એવા તેજસ્વી સરદારના સૈનિકોને પણ તેજ પ્રગટ કરવું
 પડ્યું એમની માફક કાયા ધસીને કામ કરવું પડ્યું તો જ આપણે
 એમના વફાદાર સૈનિક બની ચકીરું.

બમસભાઈ મહેતા

પ્રલોભનનો પ્રતિભર

સતીશચંદ્ર પ્રતાપરાય દેસાઈ

સંસ્કૃત નીતિ—કયામા એક એવા ટાપુનું વર્ણન આવે છે કે જેના પર સાત સુદર સ્ત્રીઓ બહુ મનોરંજક ગીત ગાતી હતી હોડીમા જેમીને જે લોકો એ ટાપુ પાસેથી પસાર થતા હતા તેઓ આ ગનથી આકર્ષિત થઈને એ ટાપુ પર ઉતરવા હતા અને ત્યાં અતિશય મુખ પામવાને બદલે એમનો નાશ થતો હતો.

યુનિસિક્સને એ ટાપુ પાસેથી પસાર થવાનું હતું એને આ સ્ત્રીઓના સંગીતની અને તેની આકર્ષણશક્તિની ખબર હતી પોતાનામા એ પ્રલોભનનો સમનો કરવાની શક્તિ નથી એવું પણ એને ભાન હતું તેથી જ્યારે એને એ ટાપુ પાસેથી પસાર થવું આવ્યું ત્યારે તેણે બધા ખનાસીઓના કાનમા મીઠું ભરી દીધું કે જેથી એ કશું સાંભળી શકે નહિ અને એમને હોડીના યાજના સાથે બાધ્યા પોતે પણ પોતાના કાનમા મીઠું ભરું કે જેથી એ સંગીત સાંભળી શકે નહિ આ પ્રમાણે, સહીસલામતીથી યુનિસિક્સ એ ટાપુ પાસેથી પસાર થઈ શક્યો.

જ્યારે સંગીતકાર યોદ્ધાસને એ ટાપુ પાસેથી પસાર થવાનું હતું ને એને આ સ્ત્રીઓના અતિશય આકર્ષક સંગીતની ખબર પડી ત્યારે એણે મનમા વિચાર્યું કે એના પોતાનામા એવું જ અતરતું સંગીત છે કે એના પર આ સંગીતની અસર થયે નહિ જ્યારે એ ટાપુ પાસે આવ્યો ત્યારે તેણે પોતાનું મધુર સંગીત શરૂ કર્યું અને એના પર ખરાબ સંગીતની જરા પણ અસર ન

થવાથી એ પણ સહીસલામતીથી ટાપુ પસાર કરી શક્યો.

આ વાર્તામા પ્રલોભનના પ્રતિકાર કરવાના બે રસ્તા બતાવ્યા છે—એક રસ્તો પ્રલોભનથી દૂર રહેવાનો છે, અને બીજો રસ્તો પ્રલોભન હોય છતાં તેનો સામનો કરીને તેના પર વિજય મેળવવાનો છે જગતમા પ્રલોભનો છે માટે તેનો ત્યાગ કરવો એમ કેટલાક કહે છે જ્યારે બીજા કેટલાક એમ કહે છે કે જગતમા રહેલું પણ પ્રલોભનો પર વિજય મેળવવો પ્રથમ દૃષ્ટિએ તો બીજો રસ્તો વધારે જ્ઞાન લગશે, પણ તે રસ્તો પસંદ કરતી વખતે આપણામા કેટલી શક્તિ છે તેના ખ્યાલ રાખવાની જરૂર છે આપણે માનીએ કે પ્રલોભનો પર આપણે વિજય મેળવીશું પણ આપણામા એ શક્તિ ન હોય તો આપણો નાશ થાય પ્રલોભનમા ગયા પછી પતન બહુ સહેલું છે “બ્રહ્મ યતુ જરી તેનો શતમુખ વિનિષાદ જ નિર્મોહો” પણ જો આપણે પ્રલોભનની વિરુદ્ધ ધર્મ શક્તિએ તો જરૂર પ્રલોભનોની વચ્ચે રહીને તેના પર વિજય મેળવવો તે વધારે પસંદ કરવા લાયક માર્ગ છે.

પુરાણમા શુકદેવજી ને જનકવિદેહીના દ્વંદ્વો આપ્યા છે તે આ બે રસ્તાઓના દૃષ્ટાન્તરૂપે લઈ શકાય શુકદેવજી મહાત્યાગી હતા—એટલા ત્યાગી કે એમણે વસ્ત્રનો પણ ત્યાગ કર્યો હતો, અને એમનામા એટલી પવિત્રતા હતી કે તગવમા નહાતી સ્ત્રીઓ એમનું નમસ્કરણ જુઓ તો પણ સંકેત ન પામે.

“આ રાખા પુ”

એમણે સાંભળ્યું કે જનકવિદેહી બહુ મોટા ત્રગી છે ત્યારે એમના મનમાં વિચાર આવ્યો કે પોતાના કરતાં વધારે ત્યાગી કોણ હોઈ શકે? એન્હો જનકરાજ કેવી રીતે રહે છે ને કેમ મોટા ત્યાગી કહેવાય છે તે જાણવાની એમને ઇતેતરી યર્થ તેથી એ જનક રાજના મહેલમાં ગયા કેટલો જાણ્ય મહેન! 'આવા મહેલમાં રહેનાર માણસ ત્યાગી કહેવાય?' એવો વિચાર સહજ શુકદેવજીના મનમાં આવ્યો મહેલના ઓરડાઓ ખૂબ સુશોભિત હતા, અને ત્યા પુષ્કળ મોજ શોખના સાધનો હતા 'આવો મોજશોખ કરનારી વ્યક્તિમાં ત્યાગી ભાવના સભવે જ કેમ?' એમ શુકદેવજીના મનમાં ખાતરી થઈ અનેક જાણ્ય ઓરડાઓ વટાવતા વળવતા ઓપરે જે એ રડામાં જનક હતા ત્યાં એ આવી પહોંચ્યા ઓરડામાં દાખલ થતા પહેલાં એમણે કંઈ લીધું કે ખૂબ અસાધ્ય મોજશોખમાં પડેલા રાજાનું દૃશ્ય એમને ભવાનું મળ્યો, પણ તેને જાહેર જે દૃશ્ય એમણે જોયું તે જોઈને એ સ્તબ્ધ થઈ ગયા જાણ્ય આસને જાણ્ય પોષાકમાં એ બેઠા હતા, એમનો એક હાથ શણીના ગણાની

અસપાન હતો પણ બીજો હાથ ધગધગતી અગ્નિની જ્વાળામાં હતો શુકદેવજીને કંઈ નામાં પણ નહિ એવું જ્ઞાન એમને પ્રાપ્ત થયું જનકના મનમાં રહીને સ્પર્શ અને ધગ ધગતી જ્વાળાનો સ્પર્શ એ બંને સમાન હતા!

શુકદેવજીનો ત્યાગ ભાવ હતો પ્રશસનીય હતો અપ્રતિમ હતો પણ જનકનો ત્યાગ તેથી પણ વધારે પ્રશસનીય ગણાય કર્મ કરવામાં આસક્તિનું પ્રલોભન હોવે ને પગલે આવે છે પણ તે પર વિજય એળવીને અનાસક્ત કમ કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ

જગતનો ત્યાગ કરવાથી આપણા પુત્રી પવિત્રતા આપણે જાળવી રાખીએ પણ તેથી જગતના પ્રશ્નોનો ઉકેલ નહિ લાવી રાખીએ તે ઉકેલ લાવવા માટે તો જગતના કર્મોમાં રચાપચ્ચા રહેવું પડે, અને અપવિત્ર વાતા વરણમાં પણ પવિત્રતાનો સચારું કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ

'ઈશ્વરપ્રાર્થનામાં'ના શ્રી લોખાનાથ સારાભાઈએ લખ્યું છે કે -

કર્તવ્ય કર્મ જગમાં રહી નાથ! થાય, સદર્ભ નીતિ નિયમે સઘળા પળાય. અ શુદ્ધ તારી અતિ ઉન્નત અર્ચનાઓ હૃદયનાથ! વિભુ! નિત્ય પ્રસન્ન થાઓ

ઈશ્વારીય આદમ પહેલાં બે બેના રાજા હતા, પણ પાછલી જિંદગીમાં તેમણે મર્વસ્વનો ત્યાગ કરી દૂરીની લીધી હતી એક વાર તે સજમહેલના ઉપવા માગમાં સૂતા હતા, ત્યાં તેમણે કોઈના પગવાનો અવાજ સાંભળ્યો એ અવાજ એવા તો ભરથી થતો હતો કે આખો માગ કપતો હતો આથી અમીને તે જાણ્યા કે, કોણ છે એ? આવનાર કંઈ કે હું તમારો શત્રુ નથી, પણ મિત્ર છું મારું જિંદગી જોવાઈ ગયું છે તે જોધવાને હું અહીં આવ્યો છું ઈશ્વારીય જો યો, આટલે જિંદગી માટે જોધવાનું હોય? આવનાર માણસ જાણ્યો, તો અરે અભુપ! તું પણ આવેલો જિંદગી રાજમહેલ ઉપર સુવચન સિંહાસન ઉપર બેસીને તથા મૂનવાન વસ્ત્રો પહેરીને ઈશ્વરને જોધવા ઇચ્છે છે? વિચારી તો જો કે તારી રીતભાત પણ મેડીના માળ ઉપર જિંદગી જોધવા જેવી નથી? મારી વાતમાં તને આશ્ચર્ય શાનું લાગે છે? આવું કંઈ આવનાર માણસ અપાટણ થઈ જાય તો પછી ઈશ્વારીય આદમ વૈભવ અને રાજ્યનું સ્વામીપણ છોડી જગતમાં આવ્યા ગયા અને દૂરીની લીધી

સાચી લગની

શ્રી 'ચક્ર'

“ભાઈ! સાધન તો ખાતર સરખા જ છે પરંતુ સાચી લગની હોવી જોઈએ.
લગની વિના કોઈપણ માધન સિદ્ધ થતું નથી.”

હરિ વ્યાપક સર્વત્ર સમાના ।

પ્રેમ તે પ્રગટ હોઈ મેં જાના ॥

તેને કંઈ ખાસ કામ હતું નહિ, આખો દિવસ અહીંતહીં આટા મારવા, રસ્તામાં કોઈ સર્પની મળે તો પારછી પચાતો દૂટવી અને કંઈ જ કામ ન હોય તો ગમે તે એક પુસ્તક લઈને ઊંધુ ધાવીને વાસ્યા કરવું થરમા એવું કોઈ માણસ નહોતું, કે જે તેનો જવાબ માગી શકે બહાવસોથી વૃદ્ધ માતા તો માત્ર એટલું જ ઇચ્છતી હતી કે, તેને જે કરવું હોય તે કરે, પરંતુ આખોથી અગણે ન થાય સુવાન પત્નીની શી ગુભશ કે તેની સામે જાયા અવાજે બોલી શકે ! થરમા બીજું કોઈ હતું જ નહિ

કિશોરને કામ કરવાની શી જરૂર ? તેને ત્યાં કોઈ વાનગી કમીના નહોતી તેના સ્વર્ગવાસી પિતા એટલી બધી મિત્રકત પાછળ મૂકી ગયા હતા કે, કિશોરના ઊકરના ઊકરઓ, છૂટે હાથે વાપરે તો પણ, ચિંતા કરવા જેવું નહોતું આસપાસના ગામડાઓ સુધી પણ કિશોર લોકાદર પ્રાપ્ત કરવામાં સફળ થયો હતો તેના પિતાજી પણ ગામની એક આગેવાન બહિન તરીકે ઓળખાતા હતા

આમ તો કિશોર સદાચારી, ક્ષમાળુ અને ન્યાયપ્રિય હતો લોકમીની પાછળ ફરસાર, કૂરતા, અનીનિ, ધમક વિગેરે દુરુચોતુ જે લેરકર ખૂટી બાથ છે તેને રોકવામાં તેણે નોંધપાત્ર સફળતા મેળવી હતી ધનના ઢગલા હોવા છતાં પણ તેનામાં આનવતાની જ્યોત જગજગી રહી હતી. એનામાં માત્ર

એકજ ખામી હતી કે, જે કામને તે હાથમાં લેતો તેને સાગેષાગ પૂરું પાડી શકતો નહિ. તેનામાં દૃઢ સંકેપના સદ્ગુણનો સંપૂર્ણ અભાવ હતો. કોઈપણ કાર્યની શરૂઆત તે ઉત્સાહ અને નિશ્ચયથી કરતો પરંતુ અચૂક દિવસ પછી તેના ઉત્સાહમાં એકદમ ઓટ આવી જતી આરંભેલું કામ અધવચ્ચે જ રહી જતું

તેણે અનેક પુસ્તકો લખવાનો પ્રારંભ કર્યો હતો, અનેક સુપ્રસિદ્ધ સંસ્કૃત મથોની ટીકા લખવાનું મજાગરણ કર્યું હતું એવા સખ્યાબધ પુસ્તકો તેને ઘેર પડી રહ્યા હતા, કોઈના પચાસ પાના લખ્યા હશે તો કોઈના માઠ પાચ જ ! કોઈ અથવા સો ગ્રંથોકોની ટીકા કરી હશે તો કોઈના માત્ર પદર જ ! જે કામ અધૂરું રહેતું તે કોઈ દિવસ પૂરું થતું નહિ. આ જ દશ વાયવામાં અને ભણવામાં હતી બહારમાં જઈને ખબ પ્રેમ પૂર્વક એકદુ પુસ્તક ખરીદે બે-ચાર દિવસ તેને ધ્યાન દઈને વાંચે, અને પછી એનાં સાતું જોવાની પણ કુરસદ મળતી નહિ કોઈ વિદ્યાર્થીને ભણવવાનું માથે લે તો ચાર-પાચ દહાસ પછી તેને ના પાડી દેતો તેના આવા અસ્થિર સ્વભાવને લીધે તેના કામમાં તેને બહુ ઓછો સફળ મળતો

કિશોરમાં ધર્મ પ્રત્યે જળરી ધમશ હતી કોઈ પણ ચારા મહાત્માના આગમનના સમાચાર મળતા જ તે દર્શનાર્થે પહોંચી જતો પછી સહેને ગમે તેટલું દૂર કેમ ન જવું પડે ! ભારે ખર્ચ કરીને પણ તે દૂર દૂરના

“ખાસ વાપુ”

(૧૯૫૦) ૨૬૩

મહાત્માઓનાં દુર્લભ દર્શનનો અવશ્ય લાભ લેતો. નજીકના તો દરેક મહાત્માઓ સાથે તેને પરિચય હતો.

અહીં પશુ તેની ચપળતા તો રહેતી જ. જે મહાત્મા પાસે તે જતો તેમના પ્રત્યે ખૂબ શ્રદ્ધા ધરાવતો. ઘડીભર તો આપણને એમ જ લાગે કે તેની દૃષ્ટિએ આ જ સર્વોત્તમ મહાત્મા છે. નાની-મોટી તમામ સેવા કરતો. તેમના ઉચ્ચિષ્ટને પ્રસાદ તરીકે સ્વીકારતો. તેમણે જતાવેલા માર્ગે સાચા દૃઢ્યથી પ્રયાણ કરતો. વારંઘડીએ તેમને ત્યાં જતો. શત-દિવસ પરિશ્રમ વેઠીને તેમની સેવા કરતો. બધાંને એમ જ લાગતું કે તે સૌમ્યતા અને શ્રદ્ધાની ભૂતિ સમાન છે.

થોડા દિવસો પછી તે મહાત્માજીને ત્યાં આવવાનું બિલકૂલ બંધ કરી દેતો. કદાચ જતો તો મેં જતાવવાની ઇચ્છાથી જ. તમામ સહાયોના પ્રવાહ બંધ થઈ જતો. વખત જતાં મહાત્માજી પર અશ્રદ્ધા પણ ઘર્ષ જતી. તે તેમનાં છિદ્રો જ શોધ્યા કરતો. કેાઇ કેાઇ વાર તેમની નિંદા પણ કરતો. પોતાના સંબંધી અને વ્યવસ્થિત જીવનને પાછું સ્વછંદી બનાવી દેતો. પરંતુ ઇશ્વરની એટલી કૃપા હતી કે તે સતોની શે ધમાં જ ક્યાં કરતો. વળી કેાઇ ખીજ મહાત્માને શોધતો. આ પ્રમાણે તેણે એક-બે નહિ, પરંતુ પચીસ શુરુઓ ક્યાં હતા. જે મહાત્મા પર તેને શ્રદ્ધા ચોંટતી, તેની પાસેથી શુરુમંત્રની દીક્ષા પણ લેતો. જો દીક્ષા ન આપે તો પોતાના મનથી જ તેમને શુરુ માની લેતો. વળી પાછી અશ્રદ્ધા ભગતી એટલે દીક્ષા અને શિક્ષા બધાંને મૂકી દેતો.

[૨]

પાસે જ ગંગાકિનારે એક વિરક્ત અવધૂત પધાર્યા હતા. રાજેતા સુજળ, કિશોર ૨૬૪ (૧૯૫૦)

તેમની પાસે પહોંચી ગયો. તે તદ્દન નિરપૃહ અને તિત્તિહુ હતા. એક કમરહું બાદ કરતાં, તેમની પાસે ખીલું કંઈ જ નહોતું. કિશોરને તેમના પર શ્રદ્ધા બેઠી. આખો દિવસ તેમની સેવામાં હાજર રહેતો. સેવા બિઠાવવામાં જરાય પાછીપાની કરતો નહિ.

મહાત્મા સ્વાનુભવસિદ્ધ મહાપુરુષ હતા. કિશોરે એક દિવસ દૃઢ્યની વાત કરીને મહાત્માજીને પૂછ્યું, 'ભગવન્! મારા કલ્યાણનો માર્ગ જતાવવા કૃપા કરશે?' મહાત્માએ તેનું હૈયું વાંચીને જવાબ આપ્યો; 'ભાઈ! કાલ સાંજ સુધીમાં પાંચ હજાર દાદશાક્ષર મંત્ર તારા સ્વહસ્તે લખીને મારી પાસે લાવજે, ત્યારપછી તને રસ્તો જતાવી શકીશ.' ખીજે દિવસે નિત્યકર્મથી પરવારીને, તેણે મંત્ર લખવાનું શરૂ કર્યું. બળ મહેનતને અંતે તે પરાણે સાડાચાર હજાર મંત્રો લખી શક્યો. તે લાવીને તેણે મહાત્માજી સમક્ષ ધર્યાં. તરત જ મહાત્માજીએ કહ્યું, 'આપે મહેનત તો કરી છે, પરંતુ કંઈક ક્યાંશ રહી ગઈ છે. મેં આપને પાંચ હજાર મંત્રો લખી લાવવાનું કહ્યું હતું. જ્યારે આપ તો સાડાચાર હજાર મંત્રો જ લઈને આવ્યા છો. વાડ, આજે લખેલા મંત્રોને અહીં મૂકી બાંધો અને કાલે પૂરા પાંચ હજાર મંત્રો લખી લાવજો.' પાંચ દશ મિનિટ ત્યાંબેસીને તેણે મહાત્માજીની રજા લીધી. મહાત્માજીના શબ્દોથી તેને પ્રોત્સાહન મળ્યું. વધુ મહેનત કરીને તેણે બીજે દિવસે ધારેલી સંખ્યા પૂરી કરી.

મહાત્માજીએ ઝીણવટથી મંત્રોને તપાસ્યા. અક્ષરો વાંકાચૂકી હતા. ઉતાવળને અંગે કેટલાક અક્ષરો અધૂરા પણ રહી ગયા હતા. તેમણે પ્રેમથી કહ્યું, 'ભાઈ, મંત્રો તો લખ્યા છે પરંતુ મંત્રો લખવાની આ સારી રીત નથી. મંત્રો તો આખે બિડીને બાંધે એવી રીતે લખવા જોઈએ. લગવાન જેવી અમૂલી ચીજ

“આ રાખા પુ”

મેળવવા માટે શુ આપ આટલો પરિશ્રમ નહિ કરી શકો? જાઓ કાને સ્વચ્છ અક્ષરે લખી લાવજો

આજે તો િશોરે પોતાની તમ મ શક્તિ કામે લગાડી હતી આનાથી વધુ મહેનત

કરી શકાશે એવી તેને

આત્મશ્રદ્ધા નહોતી.

વિનય પૂર્વક તે બોલ્યો

‘ પ્રસો! અવિવેક બદલ

શમા પ્રાર્થુ છું પરંતુ

આજે કરેલી મહેનત

કરતા વધુ મહેનત કરવા

માટે હું લાઇલાજ છું’

મહાત્માજીએ સ્હેજ

આવેશને દેખાવ કરીને

કહ્યું ‘શા માટે લાઈ

લાજ ન હો, ત્યાસુધી

તમારૂં મન હુનિયાદારીના અવહારોમા રચ્યું પચ્યું રહેશે ત્યાસુધી લાચારી બતાવવા સિવાય તમારાથી બીજી યર્થ પણ શુ શકે? આત્મક-ચાલુની અભિવાધા હોય તો જગનથી ન્યાસ થયુ જ પડશે સાધન માટે સાચી લગની લાગવી જોઈએ કોઈ પણ કામને હાથમા લીધા પછી તેમા ત નીન થઈ જતા રહીએ ગમે તેવુ અથડુ કામ હશે તોપણ સહેલુ બની જશે અને જો તમે માસ કહેવા પ્રમાણે કરી શકતા ન હો તો કાવથી અહી આવવાની તકલીફ ન લેશો કામ તો તમારે બાતે જ કરવુ પડશે હુ તો માત્ર રમ્તો જ બતાવીશ

કિશોર ધડીબર તો સ્તબ્ધ થઈ ગયો. મનમા અનેક વિચારો આવતા લાગ્યા છેવટે તેણે સ્વગત નિર્ણય કર્યો કે, ‘કોઈપણ ભોગે મહાત્મ જીને સતોષ થાય એ મારે જોવુ “આરાધાપુ”

જોઈએ. કઈ નહિ, કાલે ત્રણ-ચાર મિત્રોને બોલાવીને મન્ત્રો લખાવી લઈશ, મહાત્માજી મારા અક્ષરને કયા એ બાળે છે!’ મહાત્માજી તેનો મનોભાવ સમજી ગયા તેમણે કિશોરને આજ્ઞા કરી ‘મારી પાછળ પાછળ આવો’ કિશોરે

તેમના કહેવા પ્રમાણે કહ્યું

ગ ગાના કિનારે એક

બગલો એકચિત્ત થઈને

માછલાઓતુ ક્યાન ધરી

રહ્યો હતો મહાત્મા

જીએ કહ્યું ‘હજારો પગલે

જઈને પેલા બગલા પાસે

ઊભા રહો’ કિશોર

આસ્તે રહીને તે બગલા

પાસે પહોચ્યો પરંતુ

બગલાને તેનો જરાય

ખાવ નહોતો થોડીવાર

ત્યા ઊભા રહ્યા પછી મહાત્માજીએ તાળી પાડવાનો ઇશારો કર્યો એક-બે તાળી વગાડ તાળી સાથેજ બગલો અમકીને ઊડી ગયો

પાસે આવીને મહાત્માજીએ કહ્યું, ‘કિશોર! નાનકડા પક્ષીની લગની તમે જોઈ? પોતાની પાસે કોણુ ઊભુ છે તેનો પણ તેને ખ્યાલ નહોતો આત્મશ્રી એકકાર વૃત્તિ હોય તો જ પારેલા થયેલ સુધી પહોચી શકાય તમે બીજા લે કે પાસે મન્ત્રો લખાવીને મારી આજોમા ધૂન નાખવા ઇચ્છે છે પરંતુ તેમા તમારી જાતને જ ઇતરી રહ્યા છે કદાચ તમે મન્ત્ર નહિ લખો તો એથી મને કઈ નુકસાન થવાનુ નથી હુ તો માત્ર તમારા જ લાલને ખાતર કહી રહ્યો છું બધા મહાત્માઓ તો તમને સાધન બતાવશે, કોઈ હાથ પકડીને તમને લક્ષ્ય સુધી નહિ પહોચાડે. તેમણે નિર્દેશવા માર્ગે જવાની તમમા અને દલતા તમારે કેળવવી જ પડશે જુઓ હું

અહીંયાં ચાતુર્માસ સુધી રોકાવાનો છું.' ચાર મહિના સુધી લાગલાગટ દરરોજ પાંચ હજાર મન્ત્રો લખીને તમારી પાસે રાખી મૂકજો. છેલ્લે દિવસે મારી પાસે આવજો.' કિયોરે લલિત થઈને સંમતિ આપી.

[૩]

મહાત્માજીના વચનરૂપી બાણોએ તેનાં હૃદયને વીંધી નાખ્યું હતું. જેનામાં સાલુસાઈ છે તેને કેમ ટકોર ન લાગે ? કિયોરે બીજા દિવસથી મન્ત્ર લખવામાં તન્મય થઈ ગયો. આજીબાજી શું થાય છે તેની તેને પડી જ નથી. માતાએ નાહવા માટે ધ્યાન બેસ્યું પરંતુ તેણે તેના પર ધ્યાન જ ન આપ્યું. બરોડાના લોકોનું સમયે તેની પાસે આવીને માતાએ કહ્યું ત્યારે તો તે સ્નાન કરવા ગયો.

સાંજ પડતાં પહેલાં જ તેણે પાંચ હજાર અને પાંચ સો મન્ત્રો પૂરા કર્યા. પોતાના અક્ષરોની સુદૃઢતા બેઠીને તેને પોતાને જ સાનંદાશ્વર્ય થતું હતું. વારંવાર ઉલટાવી ઉલટાવીને મંત્રોને જોવા લાગ્યો. પછી તેને યથારથાને મૂકી દીધા. મહાત્માજીએ પોતાની પાસે આવવાની સાફ ના પાડી હતી. ચાર મહિના પછી તેમની પાસે આવવાનું કહ્યું હતું. બીજે દિવસે વહેલી સવારથી જ તે મન્ત્ર લખવાના કાર્યમાં ગૂંથાઈ ગયો.

બે-ચાર દિવસ સુધી તો મન ચોંટ્યું. પરંતુ પછી ઉત્સાહનાં પૂર ઓસરવા લાગ્યાં.

દિવસના જે કલાકો પહેલાં આંખના પલકારાની પેઠે પસાર થઈ જતા હતા તે જ કલાકો હવે યુગ જેવા જણાતા હતા. પાંચ મિનિટ લખે અને પાછો અધીરો થઈને ગણતો કે હવે કેટલાં પાનાં બાકી છે. તે તેના નિશ્ચયમાં મક્કમ હતો. મન સાથે મહાક્રુદ્ધ થવા લાગ્યું. પણ દિવસ સુધી આમ ને આમ ચાલ્યું. જીવનનાં મેદાનમાં કિયોરે પહેલી વાર મન સાથે

ચોરચો માંડ્યો અને તેમાં વિજયને વર્યો. તેણે મન્ત્ર લખવાનું કામ, અનેક આફતો વચ્ચે પણ ચાલુ જ રાખ્યું.

હવે તેની દશા બદલાઈ ગઈ હતી. કંટાળાથી પોતે કંટાળવાને બદલે કંટાળો જ તેનાથી કંટાળતો હતો. કંટાળો જેનાથી કંટાળે તેને ધારણા-ધ્યેય સુધી પહોંચતાં વાર નથી લાગતી. મન્ત્ર લખવામાં અલૌકિક આનંદનો અનુભવ થવા લાગ્યો. મનમાં વહેણ પછુ તે જ દિશામાં વળી રહ્યાં હતાં. થોડા દિવસો પછી તો તેને એમ જ લગ્યું કે, સાચાં સુખનો સાગર તો આમાં જ ભરેલો છે; સમસ્ત વિશ્વની સમૃદ્ધિ અહીં જ ખડકાયેલી છે. ખાવાની રુચિ થતી નથી. અનિદ્રાએ ખાવા બેસતી વખતે પણ તેના હૃદયમાં એક જ લગની લાગી હતી કે, ક્યારે પાછો લખવા બેસું.

નિદ્રાદેવીએ પણ નયનોનાં આસનથી વિદાય લીધી હતી. પ્રાણમુહૂર્તમાં જ તે લખવા મંડી પડતો. અને છેક મોડી રાત સુધી વિજળીતા અજવાળે લખ્યા જ કરતો. આખા દિવસની જાગનાને પરિણામે રાત્રે સ્વપ્નમાં પણ તે મન્ત્રો લખી રહ્યો હતો.

પાંચ હજાર મન્ત્રો તો બપોર પહેલાં જ લખાઈ જતા હતા. પછી જેટલા લખાય તેને વધારાના ગણીને તે ગણત્રી નહોતો કરતો. કેટલા મન્ત્રો લખ્યા તેનું કંઈ લાન જ નહોતું. દરરોજ મન્ત્ર લખીને એક જગાએ મૂકી રાખતો.

[૪]

ચાર મહિના પૂરા થયા. મહાત્માજી પોતે જ સધ્યા સમયે કિયોરને ઘેર ગયા. તે મન્ત્ર લખવામાં એકકાર બની ગયો હતો. -હેલા બે દિવસથી ન તો તેણે જીવ લીધી હતી કે ન તો તેણે લોભન કર્યું હતું. વૃદ્ધ માતાએ ધણું કહ્યું પરંતુ તે તેના પર લક્ષ્ય જ નહોતો આપતો. પહેલાં તો વાતવાતમાં છંદોછાઈ જતો. હવે તો

મુખ પર શાંતિ તરવરી રહી હતી તેના મુખ પર વિદ્ય પર ચમકી રહેની દિવ્ય જ્યોતથી બધા અત્યંત જતા. સાચે જ કોઈ તેની પાસે જવાની હિંમત કરતું

માતાએ મહાત્માજીના ચરણોમા પ્રણામ કર્યા મહાત્માજી કિશોર પાસે જઈને જિજ્ઞાસુ કવમ કવમનું કામ કરી રહી હતી ક્રિયા તા જરૂર થતી હતી, પરંતુ કર્તાને પોતાના શરીરનું જ્ઞાન નહોતું જેમ સાકર સાકરપણુ વિશ્વરીને રૂપમા મગી જાય છે તેમ કિશોર મત્ત લખવામા તદ્દુપ, એકરસ યર્થગયો હતો મહાત્માજીએ અવાજ કર્યો, પરંતુ એ અવાજ નિરુત્તર રહ્યા માથા પર પોતાનો વરદ હસ્ત મૂકીને તેમણે મળી રવરે કહ્યું - 'હરિ ઓ તત્સત્' કિથારને બાહ્ય દુનિયાનું જ્ઞાન થયું પાતાની સમક્ષ ગુરુદેવને ઊભેલા ભેઈ ગણે પેતાના

અશ્રુ વહે તેમના પુનિત ચરણોને ધોઈ નાખ્યા 'બસ, બાઈ' હવે રહેવા દો મને મત્રોની જરૂર નથી તેની સ્થાપના કરીને પ્રતિદિન તેની પૂજા કર્યા કરો હવે તમારે જે કંઈ સાધન શીખવું હોય તે કહો' મત્રોનો ચોકડો લાવવાને પ્રેમધેવા બનેલા કિશોરે સદગુરુચરણવદના કરીને કહ્યું, 'પ્રભો! આપના શ્રીચરણો એ જ માત્ર સર્વોત્કૃષ્ટ સાધન છે અને એ જ સર્વોત્તમ સાધન છે માટે હવે બીજું કોઈ સાધન ભેઈતું નથી બસ કેવળ આપની કૃપાદષ્ટિ જ ઈશ્વર હું' મહાત્માજીએ તેની પીઠ ધાબડતા કહ્યું, 'બાઈ! સાધન તો બધા સરખા જ છે પરંતુ સાચી લગની હોવી ભેઈએ લગની વિના કોઈ પણ સાધન સિદ્ધ થતું નથી ઈશ્વર આપનું કન્યાણ કરો' મહાત્મ જી ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા

વિદ્યાપીઠથી આશ્રમ

આશ્રમથી વિદ્યાપીઠને વિદ્યાપીઠથી આશ્રમને મારો નિત્ય પ્રવાસ લગભગ ચાર વર્ષથી ચાલુ છે આ પ્રવસમા વર્ણવવા જેવું શું હોય, અને જનાવ પણ શું બને? તો પણ એક દિવસનો પ્રવાસ ચિરસ્મરણીય હતો.

વિદ્યાપીઠથી નીકળીને ઉસ્માનપુર પાસે આવું છુ ત્યાં બધે પેળું ધોળું ભેવામા આવ્યું જ્યાં ભેઈ ત્યાં દીડ દીડ ને દીડ ખેડત પણ બિચારા કેઈએ યાગી, કેઈએ ડોળે ને કેઈએ ફાગિયુ લીધું છે, ને હડિયાહડી કરે છે એ ખેતર વચ્ચેથી હું ભોતો ભોતો ચલ્યો ભગવાનની રથેડી સહિમા કેવી અબ્યવસ્થા છે એને; વિચાર આવ્યો. માણસે પોત ને ખાવા માત્ર વનસ્પતિરૂપ છવતા છવ તૈયાર કર્યા છે, એના ઉપર આ અનિમગ્નિત અતિથિઓ તૂટી પડ્યા છે ને માણસ એને ભગાડવા મથે.

આગળ ચાલતા રાજમાર્ગ ઉપર ચલ્યો ત્યાં મોટર કે ઘોડાચાડી નીચે કે કચરાઈને એક દીડ મરેહુ પડ્યું હતું, ને એના ઉપર ફીડી ચડી હતી, તે ભેઈને છવો છવસ છવનખવાળો વિચાર વગી દઢ થાતો આવ્યો.

લગભગ આશ્રમ પાસે આવ્યો ત્યાં એક ખેડૂત બાઈ મગી મારે ને એને કાંઈ યોગપાણુ ન મળે પણ જાણે મારા મનમા ધોળાતા મક્કનું જ ઉત્તર ન આપતી હોય એમ તે બોલી 'જો, બાઈ, આ દીડ આવ્યા' જરા તે એક ખેતર ઉપર તો એક દીડકુચ બેઠું નહિ પણ અડખે પડખેના બધા ખેતરનો તો વણ કાઢી નાખ્યો. દીડ પણ 'ને અધર્મી' હોય એટલું જ બાઈ જાય છે, સારા મણસનું નથી આત્મા.

કેખીતા અન્યાયને જોયે રહેલા ન્યાયનું દર્શન કરાવવા આ બાઈએ પ્રયત્ન કર્યો, પણ એમ ને માણસની આખ હિંમતી જાય તો? તો કોન મુચ્ચેત અન્યનાત? - ફેસાઈ વાવટી ગોવિન્દજી

• આજથી લગભગ ૨૧ વર્ષ પહેલાં આ લખાણ છે એણે પણ દીડ વાડના ખેતર ઉપર તૂટી પડેલા સમ ચાર આવ્યા છે કેવલ વાડ

• આશાવાયુ

બાપુની અસર નીચે આપણા દેશના કેટલા બધા લોકો આવી ગયા? એ સૌના ઉપર તેમણે સ્પર્શમણિના જેવી અસર કરી છે. એ સૌનું પોતાનું એવું ઘણું હતું, પણ બાપુના સ્પર્શથી એમનું એ મૂળ અવેરાત હતું તેનાથી કંઈક ભૂદં અને કિંમત આંકી ન શકાય એટલું અમૂલ્ય થઈ ગયું - જેમ પારસમણિ અડવાથી લોકોનું સૌનું બની જાય તેમ.

પંડિત જવાહરલાલભાઈ તેમનું પોતાનું એવું એણું શું? બાપુના સંસર્ગમાં બિલકુલ ન આવ્યા હોત તો પણ તે જવાહર રૂપે જરૂર જાગ્યા હોત. પણ બાપુની અસર નીચે તે શુદ્ધ કુન્દન બન્યા છે. ગમે તેવા સંકટમાં, ગમે તેવો સર્વનાશ થવાનો ભય આવી પડ્યો હોય તોયે અસત્ય, કપટ, હલકું એવું વર્તન કરી જ ન શકે એવા થઈ ગયા છે. તેઓ જ્યાં જ્યાં જાય છે ત્યાં તેમના એ શુભથી લોકોનાં માન અને વિશ્વાસ તેઓ કબજે કરે છે.

સરદારમાં પોતાનો જન્મજાત સરદારીનો શુભ પૂરેપૂરો હતો. બાપુની સાથે કદી રહેવાની તક મળી ન હોત તો પણ તેઓ પોતાની બાહોશી અને વીરતાને કારણે ભારતના કુરંધર નેતાને પદે સહેલાઈથી પહોંચ્યા હોત. પરંતુ જો બાપુની અસર નીચે પોતે આવ્યા ન હોત તો કદાચ જગતની અજની દૂર ઉચ્ચપાયલોમાં તે પણ બીજા કેટલાક મહા-રથીઓની જેમ મંડી પડ્યા હોત. આજે તેઓ પોતાની બધી શક્તિ અને બાહોશી દેશને સ્થિર અને સુરક્ષિત બનાવવામાં ગાળી

રહ્યા છે, જેથી તે તક મળતાં બાપુને માર્ગ પાછી આગળ દૂર નકરી શકે.

મગનલાલ ગાંધી ઘણા તેજદાર અને કુશાગ્ર બુદ્ધિના જીવન હતા. તેઓ આફ્રિકોમાં અગર બીજે જ્યાં પણ રહ્યા હોત ત્યાં ખેતી-વાડીમાં કે કળા કારીગરીમાં પોતાનું હોર બતાવી શક્યા હોત. પણ બાપુના હાથ નીચે રહેવાનું મળ્યું તેથી આશ્રમ જીવનને અક્ષરે અક્ષર પાળવામાં અને ખાદીનું રહસ્ય પ્રુદ્ધ પાડવામાં એમણે કેવો મોટો ફાળો આપ્યો?

મહાદેવભાઈ પોતાની વિદ્વત્તા અને સુંદર શીઠા સ્વભાવથી જ્યાં પણ ગયા હોત ત્યાં દૂધમાં સાકરની જેમ ભળી ગયા હોત. ધૌધ-બધ સાહિત્યનાં પુસ્તકો આપનાર પ્રખ્યાત લેખક થયા હોત. ઉન્નત કરનારી અને તે સાથે કલામય કાવ્યમય એવી અનેક કૃતિઓ આપણને આપી શક્યા હોત. પરંતુ બાપુ-જીના સંગમાં આવતાં એ કેવા નવા જ માણસ થઈ ગયા! આપણને હતુમાન જેવા એકનિષ્ઠ રામભક્તનો જીવતો જાગતો દાખલો તેમના વિના બીજો કોણ દેખાડત? કોઈ દિવસ જરા સરખો દાવો કે અભિમાન કર્યા વગર બાપુએ ઉપદેશોનું જીવન જીવનારનો પણ દાખલો આપણને કોણ પૂરો પાડત?

વિનાબા બાપુની અસર વિના પણ એક પ્રખર સંસ્કૃત પંડિત વેદવેત્તા થવાના જ હતા. એમનાં લક્ષણો જોતાં એ પૌર્ણામાંનાં રીંગણાં-વાળાં શ્યામી કે પુરસીએ ચઢી વ્યાખ્યાનો આપનાર પ્રોફેસર થઈને બેસી જાય એવા તો નહોતા જ. ઘણું કરી ભગવાં કે પીળાં ચીર ધારણ કરી સંન્યાસી કિશુના વેષમાં

જમણુ કરતા હોત, અને વેદ વેદાન્તની ખાલીના પોતા કાકનારી ચર્ચાઓના જાળા
નૂના વોકો પાયરી ગયા છે તેમા સારી પેઢે ઉમેરો કરનારા ચર્ચ પડ્યા હોત પરંતુ

બાપુજીની અસર નીચે આવતા તે રચનાત્મક કાર્ય
કમન એક 'યોગી' ચર્ચ ગયા છે રચનાત્મક કાર્યક્રમ
છરવાય નહિ તેથી લોકો ભલે તેને છોડે, પરંતુ તે
શક્ય બનાવી શકાય તેવો નથી એમ વિનોબાના પ્રયોગો
પછી કોઈથી કહી શકાય એવું રહ્યું નથી

પૂજ્ય બા બાપુના પત્ની ન હોત તો પણ એક
બવા અને પ્રેમાગ્ર માતા જરૂર થયા હોત પોતાના
છાકરાને જ નહિ પણ પિતૃપક્ષના અને માતૃપક્ષના
ગેળબધ સમાવડાવાઓને પોતાની પાખમા સખી
ઉછેરનારા, અને પોતાની જાત નીચેવીને સૌને પાળનાર
માતૃશ્રી થવાના હતા પરંતુ બાપુજીના પડખા સેવ્યા
તેના પરિણામે હજારો દીકરા અને દીકરીને માતાનો
પ્રમ આપી શકનારા તેઓ નીવડ્યા. તેમા નાતનો
કે જાતનો, દેશનો કે વિદેશનો, ધર્મ કે ધર્મ
ન્તરનો ભેદ ભિડી ગયો છેવટે બાપુની છાયામા
અસેવેના કારાવાસખ એક સવીનું અને વીરાગનાનું
મૃત્યુ પામ્યા

હું પણ કોઈક કારકૂન કે છાપાવાળો કે નાનું
સરખો કવિડો મઈને આમિયા દીડાની જેમ
કોઈ અડ અ ખ શ મા ભિડતો હોત પૂર્વ બાપુ
જીની હવામા આવતા મૂળની કોઈ લા ય કા ત
ન હોવા છતાં એક આમસેવક અને શાસ્ત્રીય
શિશુક મા ખપવા લાગ્યો છું !

સત્યના સાથીઓનો સમાજ [જનસંધાન ૫૪ ૨૫૦થી આગળ]

એવું કહ્યું છે ને કે, "Be Quiet and know
that I am God." (શાંત થાઓ અને જાણો
કે હું પ્રભુ છું) તેથી સત્યના સાથીઓ જ્યારે
એક સાથે પ્રભુની આરાધના કરે છે ત્યારે મૌનમા

બેસે છે તેલોકોની સખ્યા લગભગ એકસો
બેટલી છે. તેમનું પ્રથમ અધિવેશન દક્ષિણ
હૈદરાબાદમા તા. ૧૫થી તા. ૧૮મી ડીસેમ્બર
સ્થળી મળવાનું છે

એક વાર જ્યારે ગાંધીજી નોઆખરીમાં હતા, ત્યારે શ્રી. હોરસ એલેક્ઝાંડરે એમને પૂછ્યું કે, શું એવી કોઈ સંસ્થાની જરૂર છે જેના સભ્યો પોતાના ધર્મ (Religion) નું પાલન કરવા છતાં બીજા ધર્મના અનુયાયીઓની સાથે મળીને સહેલાઈથી પ્રભુની આરાધના કરી શકે ?

એમ કહેવાય છે કે, ગાંધીજીએ જવાબ આપ્યો કે એવી સંસ્થા જરૂર અલગત છે. પછી થોડીક ક્ષણ ચૂપ રહીને તેમણે કહ્યું, “મારા ખ્યાલમાં તો એક જ સંસ્થા છે જે એવી નવી સંસ્થાનું કામ ઉપાડી શકે અને તે છે Quakers-કવેકર્સ-લોકો.”

ગાંધીજીનો આ જવાબ સાંભળીને શ્રી. હોરસ એલેક્ઝાંડર, જેઓ પોતે Quakers-કવેકર્સ-છે, એમને લાગ્યું કે એક નવી જ સંસ્થા સ્થાપવી જોઈએ જેમાં જુદા જુદા ધર્મોના અનુયાયીઓ સહકૃપાથી એકબીજા સાથે પ્રભુની આરાધના કરી શકે. તેથી Fellowship of the Friends of Truth-સત્યના સાથીઓનો સમાજ-નામની એક સંસ્થા થોડા વખત ઉપર સ્થાપવામાં આવી છે.

ગાંધીજી ઘણી વાર કહેતા : “સત્ય એ જ પ્રભુ છે.” તેથી જ લોકોમાં પરસ્પર પ્રીતિ અને સાત્વિક નીતિ વધારવી હોય, તો તેઓને સત્ય અને પ્રેમ દાખવવાની ભલામણ અને શિખામણ આપવી પડશે. કારણ કે, કેવળ સત્ય જ માણસને દરેક ભતની સંકુચિતતામાંથી મુક્ત કરી શકે છે. “Truth shall set you free.”

દૃષ્ટાંત તરીકે, જો એક હિંદુ પોતાના

હિંદુધર્મનું પાલન સાચી રીતે કરે છે તો તે બીજા ધર્મના અનુયાયીઓના સંબંધમાં પોતાના મનમાં કોઈ ભેદભાવ કે દ્રેષભાવ ધરાવશે નહીં. કારણ કે, તેને તેના ધર્મ શીખવ્યું છે કે, તેના ધર્મશાસ્ત્ર કે તેના પૂજાર્થનાની બહાર જોવું એક કેન્દ્ર છે જ્યાં બધા ધર્મોના અનુયાયીઓ મળી શકે છે; અને તે કેન્દ્ર છે સત્ય. કોઈ પણ ધર્મમાં સંપૂર્ણ સત્યનો સમાવેશ નથી થઈ શકતો. પ્રત્યેક ધર્મ તેથી કેવળ એના અનુયાયીને પ્રભુને મળવાનો એક માર્ગ સૂચવે છે. જેમ સૌન્દર્યનું તત્વ છે, અનેકમાં એક, તેમ ધર્મો અનેક હોવા છતાં પ્રભુ અથવા સત્ય એક જ છે.

જે નવી સંસ્થા સ્થાપવામાં આવી છે તેના સભ્યો જુદા જુદા ધર્મોના અનુયાયીઓ છે. જ્યારે તેઓ સત્યમાં જોડાય છે ત્યારે તેઓ પોતાનો ધર્મ નહીં મૂકે, એવું તેઓ જાણે છે છતાંયે તેમાં તેઓ જોડાય છે. તેઓ સારી રીતે જાણે છે કે, કોઈ દિવસ બધા ધર્મોના અનુયાયીઓ અમુક એક ધર્મને સ્વીકારશે નહીં અને તેઓ સ્વીકારે એવી પ્રભુની પણ ઇચ્છા લાગતી નથી. પ્રભુ તો એક મહાન કલાકાર છે; એને તો અનેકમાં એકનો આનંદ અનુભવવો ગમે છે. તેથી તો શુરુકેવે કહ્યું છે : “When God is dead then religions will be one” (જ્યારે પ્રભુ મરણ પામશે ત્યારે બધા ધર્મો એક થશે.)

દૂંધમાં કહીએ તો, આ નવી સંસ્થાના સભ્યો પોતાના ધર્મને સત્યને શોધવે નો માત્ર એક માર્ગ સમજે છે. અને સત્ય અથવા પ્રભુનું ધ્યાન અને જ્ઞાન કેવળ માનમાં જ થઈ શકે છે. [અનુ ૫૦ ૨૧૯મે]

“ખાસ બાબત”

શિકારી જ્યારે જંગલમાં જાય છે ત્યારે જંગલમાં પ્રાણીઓ કવચીન જાનીને આમતેજ દેડવા માંગે છે અને જ્યારે તેઓ મુશ્કેલીમાં હોય છે ત્યારે જંગલમાં જાય છે. જરા મજબૂત અને બાધિ એ જંગલમાં સંસારના મહાન શિકારીઓ છે. પ્રાણી માત્ર આ શિકારીઓથી કવચીન અને ગાસિત છે. આ જંગલ અને આ પ્રાણીઓને માટે જંગલ કુખમાંથી મુક્ત થવાનો એક જ માર્ગ છે. અને તે છે 'જમ' - શિકારનો આશ્રય સેવો તે.

જમ' માર્ગમાં પ્રવેશ કરવાને બે દાર છે. એક નીતિનું અને બીજું પ્રીતિનું આ બે દારોમાંથી જમ' માર્ગમાં પ્રવેશ કરીએ તો જંગલ, મજબૂત અને બાધિ રૂપ શિકારીઓના જાલથી મુક્ત થઈ શકાય છે. નીતિ અને પ્રીતિ એક જ શિકારીને બે જાણીએ છે. શિકારીને એક જ જંગલ મજબૂતી દેવા તો તે આશ્રય નથી, એ જ રીતે નીતિ કે પ્રીતિમાં કંઈ જંગલ કયાંય દેવા તો ને ચલી શકી નથી.

હીરો નાનો દેવ છે છતાં કુનિવાની બધી સુખસામગ્રી તેમાં કરેલી હોય છે. મનનો, માન-બંધીયા, મિત્ર, વત્તામુજીયું જમરે સર્વ તેનાથી સુધસ જાની જાય છે. હીરાની જેમ જ નીતિ જંગલ એક નાનો દેવ છે, તેમ છતાં તેમાં મજબૂતતા અને કવિષ્કર્તવ્યનો બે જ સમાવેશ છે.

નીતિવાન થયું એટલે પ્રમાણિક થયું. કુંવાર-વાર જેના ઉપર કદર મુશ્કેલી કું છું, તેનું કારણ એ છે કે, આદિવાસી પામે જ પ્રમાણિકતા છે. આને તે પામે કમગી રહ્યો છે એટલું જ નહીં પણ વિનાશની પરાક્રમને પહેલું ગયો છે એટલે હવે આપણે તેને જ્યાં સેવો જોઈએ તિથેલી માત્ર કરી પછા ફરવા એક કાળે કશું હતું કે ત્યાંના મોઢા એટલા બધા નીતિવાન છે કે, કોઈ જીવજની વસ્તુને આક્રમતા જંગલમાં આને તમે તમારી લાકડી રસ્તામાં ભૂલી ગયા હો તો તે કારણે તમને એ જ જગાએ પડેલી મળશે. હજારો મોઢા ત્યાં વર્ષો

જમર થશે પણ કોઈ તેને રૂપડું સરખો નહીં કરે. દમણી જ એક અમેરિકન પ્રવાસીનો અનુભવ વાચવામાં આવ્યો હતો તેમાં જમ્યું હતું:

એક અમેરિકન પ્રવાસી મુસાફરીએ નીકળ્યો તેણે પોતાની સાથે એક જમ્બુ જ મુંદર અને કીમતી કેમિસા જમ્બુ લીધો. કુદરતી દુશ્મનો તે જમ્બુ જ રસિક હતો. તેથી તેણે જમ્બુ કુદરતી દુશ્મનોનાં ચિત્રો લીધા જેમાં મુખ્યત્વે સ્ટીટમરને-કર્ના પ્રાચીન દુશ્મનોના ચિત્ર વધારે હતા. પાછા ફરતી વખતે કેટલાક દિવસ તે પરિસમાં પોતાના મિત્રને ત્યાં રહ્યો. મિત્રની મિત્રમાં બેસાને તે પરિસમાં જમ્બુ ફરતો અને ફોટા લેતો હતો. ત્યાંથી તે લગ્ન ગયો. રસ્તામાં તેનો કેમિસા બેલાઈ ગયો. જમ્બુ દોષધોળ કરી પણ મર્યો નહીં, કેમિસા ઉપર નામદામ લખેલું ન હતું. તેથી તે પાછો મળવાની આશા રહી નહીં. છએ- પહેલાં જમ્બુ તેણે પોતાના મિત્રને પત્ર લખ્યો, જેમાં કેમિસા ગુમ થવાનો જમ્બુ ઉલ્લેખ કર્યો. પંદર દિવસ પછી તે મિત્રને પત્ર આવ્યો. તેમાં જમ્બુ હતું કે તમારો કેમિસા એ લાઈને જાયો છે. તે મારી પાસે આવ્યો હતો. એ તેને તમારું નામદામ આપ્યું છે. બે દિવસ પછી તે લગ્ન આવવાનો છે. તમે ત્યાં જ રહેજો. તે તમને તમારો કેમિસા આપી જશે.

બે દિવસ પછી જ્યારે તે કોઈ કેમિસા આવવા આવ્યો, ત્યારે અમેરિકન પ્રવાસીએ તેના જમ્બુ જ આભાર માન્યો અને પૂછ્યું, "ભાઈ, કેમિસા ઉપર તો મારું નામદામ કશું જમ્બુ ન હતું. તમે કેવી રીતે તેના માલિકને શોધી કાઢ્યો?" તેણે જવાબ આપ્યો, "કેમિસા ગાદીમાં મારા સામાન સાથે આવી ગયો હતો. તેના મલિકની જે જમ્બુ રીધ કરી પણ જ્યારે કંઈ પછો ન મર્યો, એટલે મેં પત્રમાં ન પત્રમાં જમ્બુ ફરવાનું નકકી કર્યું". પરંતુ કેમિસામાં ફોટાઓ જોવા એટલે મને થયું કે ફોટાઓ પાંચમાં તો કદાચ પછો લાગે. ફોટાઓ સાથે કરાવ્યા પણ બધા ફોટા કુદરતી દુશ્મનોના હતા. તેથી મને સાચું

કે આ ફાદાઓથી માલિકની જાણ થશે નહીં. પરંતુ હું એક પછી એક ફાદો ઉપાડીને જોતો હતો એટલામાં અચાનક એક ફાદાની અંદર એક મોટર ઊભેલી દેખાઈ. મોટરનો નંબર જાણવા માટે મેં એ ફાદાને ૭૦ ગજો વિચાળ કરાવ્યો. ત્યારે તે મોટરનો નંબર ૨૫૪૮ દેખાયો. તે નંબરની મોટરના માલિકને શોધતો હતો ત્યાં તમારા ભિન્ન મને મળી ગયા. તેમણે મને તમારું નામ દાખ ખતાવ્યાં. આથી જ હું તમારી પાસે આવી શક્યો છું." આ બધું સાંભળીને અમેરિકન પ્રવાસીને ધણે આનંદ થયો. તેણે તે લાઇને ખચના પૈસા લેવા બહુ જ આગ્રહ કર્યો, પણ તેણે પૈસા લેવાની સાફ ના પાડી. આ પ્રકરની પ્રમાણિકતા ગરીબ હોય કે શ્રીમંત, શિક્ષિત હોય या અશિક્ષિત બાળક હોય કે વૃદ્ધ, સ્ત્રી હોય કે પુરુષ, દરેકે મેળવવી જ નોંધ્યો, અને દુનિયા આગળ એવો આદર્શ રજૂ કર્યો જોઈએ કે દિન-રો દોઢ પથ્થુ માથુસ બીજાની વસ્તુને અડતો નથી, ત્યાં તાળા કૂચી કે કમાડ સાંભળી જરૂર રહેતી નથી.

નીતિવાન બનવા માટે માણસે પોતાના કર્તવ્યોનું પાલન કરવું જોઈએ. માતા-પિતા અને શુરુ પ્રાપ્ત પોતાની શી ફરજ છે? પત્ની, પુત્ર, સગા-સબંધીઓ અને નોકરો સાથે કેવી રીતે રહેવું? એ બધું શીખી લેવું જોઈએ. આ સંબંધમાં બ્રાહ્મણ યોગમાં સુદેવે એક ગૃહપતિપુત્રને સુદર ઉપદેશ આપ્યો છે. રાજગૃહી નગરીમાં કિક્ષા લેવા જતાં ગૌતમજીએ સિં ગાલ નામના એક યુવાનને ધણે દિશાઓને નમસ્કાર કરતો જોયો. ત્યારે તેઓ બોલ્યા, "હે ગૃહપતિપુત્ર! તું આ શું કરી રહ્યો છે?" તે બોલ્યો, "મારા પિતાએ મરતી વખતે મને ■ દિશાઓને પૂજવાનું કયું હતું, હું તે કરી રહ્યો છું." સુદેવે કયું, "દિશા જાનની આ માયી રીત નથી. આ તો દ્રવ્ય દિશા છે. ભાવદિશાની પૂજા એ જ સાચી પૂજા છે. ભાવ-દિશા આ પ્રમાણે છે- માતાપિતા પૂર્વ દિશા છે. શુરુ દક્ષિણ દિશા છે. પત્નીપુત્ર પશ્ચિમ દિશા છે. સગાસબંધી ઉત્તર દિશા છે. શ્રમજી, બ્રાહ્મજી, સાધુ, સંત અને સમાજસેવક ઉપરની દિશા છે, અને નોકર-ચાકર દાસ, મજૂર વગેરે નીચેની દિશા છે. આમ સમજવું જોઈએ."

પૂર્વ દિશાની પૂજા એટલે માતાપિતાની પૂજા કરવી જોઈએ. માતાપિતાની પૂજનાં પાંચ અંગ છે. જન્મ કે, (૧) તેમનું કામ કરવું. (૨) તેમનું પોષણ કરવું. (૩) પરંપરાથી ચાલતાં સત્કાર્યોમાં દાન, ધર્મ વગેરેનાં ચાલુ રાખવાં. (૪) તેમની સંપત્તિને ઉપયોગ વિલાસમાં ન કરતાં સારા કાર્યોમાં કાઢવો. (૫) તે જીવતાં ન હોય તો તેમને નામ દાન-ધર્મ કરવું. આ પ્રમાણે માતાપિતાની પૂજા કરવી એ જ પૂર્વ દિશાની પૂજા છે. તે પુત્રને પાપથી બચાવી લઈ સારા માર્ગ દેરે છે. શું આપણે આપણાં માતાપિતાની આ પ્રમાણે સેવા કરીએ? 'માતૃદેવો ભવ' 'પિતૃદેવો ભવ' એ આપણા આર્થધર્મનો પહેલો પાઠ છે. દેવની માફક પોતાનાં માતાપિતાને આદર કરવાવાળાં અને તેમની આજ્ઞા પાળવાવાળાં કેટલાં લોકો હોય છે? આજે દરો? બહુ જ થોડાં. હજારોમાં એક બે. પરંતુ યાદ રાખો કે બીજા અને અવજની માફક સર્વસ્વ અપંથુ કરી દેનાર પુત્ર જ માતાપિતાની સાચી પૂજા કરી શકે છે માતાના હૃદયને તો જરા વિચાર કરો. તે કેવી પ્રેમમૂર્તિ છે! તેનું હૃદયમાં કેટલી કામળ બાવનાઓ બેસેલી છે? તેણે તમારે માટે કેટલાં કષ્ટ વેઠ્યા છે? તેમને દુઃખ થાય એવું કોઈ પણ કાર્ય આપણાથી ન થવું જોઈએ.

અમેરિકાના એક મોટા ધનવાન અને દાનવીર ગૃહસ્થ એન્ડ્ર્યુ કાર્નેજીનું નામ તમે સાંભળ્યું હશે. તેનાં માળખા બહુ જ ગરીબ હતા. બાપ વણકરનું કામ કરતો હતો અને મા ધોબાજીનું કામ કરતી હતી. કાર્નેજી પોતાનું ગુજરાન ચલાવવા જોડીની દુકાને જોડા સીવવાનું કામ કરતો હતો. કામ કરે તો જ ખાવા મળે એવી સ્થિતિ હતી. કોઈ કોઈ વાર તો તેને સોળ-સોળ અને અઢાર-અઢાર કલાક કામ કરવું પડતું હતું. પહેરવા માટે ફક્ત એક જ પહેરણ હતું. રાત્રે જ્યારે તે સૂઈ જતો ત્યારે મા તેને ધોઈ ચઢતી હતી હતી. સવારે કાર્નેજીને એ અડધું સુકાયેલું પહેરણ પહેરીને કામ જતું પડતું. ગરીબીને લીધે માતાપિતાને જે દુઃખ પડતું તે જોઈ તે ધણે જ દુઃખી થતો. તે પોતાની માને કહેતો. 'મા હું ખૂબ જ ધનવાન થવાનો છું. [અનુ ૫૦ ૨૭૮]

શ્રી કૃષ્ણ - જીવન બુદ્ધિ
 હૃદય તરીકે. સત્ય જાણવું
 જીવન બુદ્ધિમાં સત્ય છે
 જોઈ તો સાપક્ષી પુણ્ય
 ઉપર તમારૂં પુણ્ય
 જીવન બુદ્ધિ
 સત્ય. સત્ય

બિ. સિક્ક,

તારો કાગળ વાંચી રાહ થયો છું. મારાથી
 પરબારો કાગળ ન લખાય. પરબારો કાગળ
 બહુ છે છા લખી શકાય છે. તે લાખો કાગળ ભલે
 લખ્યો મારે બધી હકીકત નોંધતી હતી. મારે તને
 કંપકો નથી આપવો, ચેતવવો છે. તારી પ્રતિ-
 શાઓ યાદ રાખજે, મારી આશાઓ સફળ કરજે.
 ભૂલો તુરત કબૂલ કરે છે ત્યાં લગી સુધારાની
 આશા રાખી શકું છું. જીવન ખૂબ વિચારમય
 કરી મૂક. સેવાને અર્થ જ જીવવામાં અર્થ છે.
 નહિ તો આપણે પૃથ્વી ઉપર ભારૂં પછીએ.
 ૧૩-૬-૩૦ ય. મ. આપુના આશીર્વાદ.

× × × × ×

શુરુભાઈ કે ગમે તે બીજાની વચ્ચે મીઠી
 હરીફાઈ જરૂર થઈ શકે એટલે કે આપણાથી
 વધારે સારું જે કોઈ કરી શકે તેને આદર્શ
 કરતા જઈએ અને આગળ વધતા જઈએ.
 આમાં દેખ લવલેશ પણ ન હોવો નોંધ્યો.
 એટલા સારું મીઠી વિશેષણ વાપર્યું. આ
 હરીફાઈમાં જેને આપણે આદર્શ માનેલ હોય
 તે પોતાની કુશળતામાં દિવસે દિવસે વધારે
 કર્યા કરે એવી આપણામાં ઇચ્છા હોવી નોંધ્યો
 ૨૭૪ (૧૯૫૦)

કે જેથી આપણો આદર્શ જીવો ને જીવો
 રહે. એવી ઇચ્છાનું પરિણામ આપણે પોતાને
 વિષે પણ સારું થાય, એટલે કે આપણે
 પણ વધતા જઈએ.

કોઈ પણ એક વિભાગમાં આપણે નીતિ
 ચૂક્યા હોઈએ તો તેની અસર બધાની ઉપર
 થાય જ છે એવો મારો દૃઢ અભિપ્રાય અને
 અનુભવ છે. એટલે કે બલિચારી. માણસ
 રાજ્ય પ્રકરણમાં કંઈ ગુકશાન નથી કરતો એવી
 માન્યતા છે તે સાવ ખોટી છે, અથવા તો
 વેપારમાં અનીતિ કરે. પણ પોતાના ખાનગી
 કે કૌટુંબિક બ્યવહારમાં નીતિ જાળવે એવી
 માન્યતા રાખવામાં આવે તે પણ ખોટી છે.
 તેથી જ્યારે જ્યારે દોષ થાય ત્યારે ત્યારે
 તેને ડામવો નોંધ્યો.

× × × × ×

ગમે તે સ્થિતિમાં રહીને જે સત્ય બોલી
 આવરી શકે, તે જ સત્યાર્થી ગણાય. વેપારમાં
 જૂઠું જોલવાની કોઈને ફરજ નથી પડતી, નથી
 પડતી નોકરીમાં. જ્યાં ફરજ પડે છે એમ લાગે
 ત્યાં ન જઈએ, પછી ભલે ભૂખે મરી જઈએ.

“આરાઆપુ”

શુરુ નાનકનુ સ્મરણ થાય છે ત્યારે એમણે સરળ દૃષ્ટાંતો દ્વારા જે ગહન ઉપદેશ આપ્યો છે તે દૃષ્ટિ સમીપ આવ્યા વિના રહેતો નથી શુરુ નાનક ભિન્ન ભિન્ન ધર્મો વચ્ચે સમન્વય અને પ્રેમ સ્થાપવા ઇચ્છતા હતા હિંદુ અને મુસલમાન બંને વિધર્મીઓ છે એમના વચ્ચે સઘન ઢોચ એ દુર્ભાગ્યનુ ચિન્ન છે એ બંને ધર્મીઓ ઇશ્વરનુ સાચુ તત્વ ન સમજે અને આપસઆપસમા ઝઘડીને પોત પોતાના ધર્મને લગ્નવે એ અનુચિત જ કહેવાય ઇશ્વર તો એક જ છે એની આગળ બધા સરખા છે તો પછી એમના સતાનો નમતી ચડસાચડસીમા શા માટે પડે ? એથી સનુ તત્વ તો બાબુએ જ રહી જાય છે અને નકામી કંઠવાસ જન્મે છે શુરુ નાનકે એમાથી ભાગ કાઢવા પ્રયત્ન કર્યો અને હિંદુ તેમજ મુસલમાન ભાઈઓમા જે ખોટા રીતરિવાજો અને ખોટી ફીડીઓ બાન્યતાઓ પ્રવેશેલા હતા તેને દૂર કરવા તેઓ મધ્યા એ માટે તઓ ઘણી વાર ઉદાહરણરૂપ વર્તન કરીને એમાથી ભાગ લેવા તારવતા એમાના કેટલાક દૃષ્ટાંતો આપણે લઈએ

[૧]

એક વાર શુરુ નાનક દેરતા દેરતા હરદ્વાર આવ્યા ત્યા ગંગા નદીને તીરે યાત્રાળુઓનો મેળો બઝ્યો હતો કેટલાક ગંગા મા સ્નાન કરતા હતા, તો કેટલાક સૂર્યની સામે નેડેને જળની અજલિ અર્પતા હતા કેટલાક મંત્રોનો બપ કરતા હતા તો

“આ રાખા પુ”

કેટલાક વિચારમગ્ન બેઠા હતા ક્યાક ક્યાક દર્શણા માટે એચાએ ચી થઈ રહી હતી

શુરુ નાનકદેવે ગંગાના શીતળ જળમા સ્નાન કર્યું અને આચમણી દિશા તરફ ખોબે ખોબે પાણીને હાવવવા માડ્યુ

આ જોઇને એક બ્રાહ્મણ બોલ્યો

અરે તુ છે કોણુ ? અથા તુ આ શુ કરી રહ્યા છે ? કઈ ધર્મ જણે છે ? કે મૂર્ખ જ છે ?

આ સાંભળીને નાનક બોલ્યા : ‘ભાઈ, હું તો આ મ દેશનો સાબુસ છુ મારે નથી નાત કે નથી જાત કાઈ તમે જ મને કહોને તમે શા માટે ભગમણી દિશામા પાણી હાવવી રહ્યા છો ?’

બ્રાહ્મણો હસીને બોલ્યા તુ તો ખરેખર મૂર્ખ છે ! અમે તો પિતૃતર્પણ કરીએ છીએ એટલે તુ સમજતો નથી ?

નાનક કહે ‘ત્યારે તો કાઈ હું પણ બોલ્ય જ કડુ છુ માડુ ગામ પશ્ચિમ દિશાએ આવ્યુ છે ત્યા માડુ ખેતર છે હું મારા ખેતરને બહીથી પાણી સિયુ છુ એ ખેતર બહીથી બહુ દૂર નથી, આશરે સોએક કોશ જેટલુ અંતર હશે”

બ્રાહ્મણો બોલ્યા ‘હે મૂર્ખ ! એટલે દૂર આવેલા ખેતરમા બહીથી તે કઈ પાણી સિયાતુ હશે ? ત્યા રી રીતે પાણી પહોચી શકે ? તારી અક્ષલ બહેર મારી

(૧૮૫૦) ૨૭૫

ગઢ છે કે શું ?

ત્યારે શુરુ નાનક બોલ્યા : “ભાઈ, પાણી કેમ ન પહોંચે ? તમે લોકો સ્વર્ગે સિધાવેલા તમારા પિતૃઓને જળની જે અંજલિ અર્પો છો, તે જો એટલે દૂર એમને પહોંચતી હોય, તો પછી માત્ર સો કેશ એટલે અંતરે આવેલા મારા ખેતરને પાણી કાં ન પહોંચે ?”

બ્રાહ્મણો બિચારા શું કહે !

[૨]

એક દિવસ શુરુ નાનક થાક્યા પાક્યા મસ્જિદમાં સૂતા હતા. એવામા જિંઘમાં એમના પગ કાળા તરફ ઘર્ષ ગયા. સવારે મસ્જિદના વડા અધિકારી મુઝવરે આ જોયું. એના શસ્ત્રાનો પાર ન રહ્યો. એણે નાનકને ઢંઢોળીને જગાડ્યા અને બેરથી કહ્યું, “હે કાફર, તું કેટલો બેક્રામ છે ! ખુદાના ઘર તરફ પગ રાખીને સૂતાં શરમાતો નથી ?”

શુરુ નાનકે શાંત અવાજે કહ્યું : “ભાઈ, મારી ભૂલ હું કબૂલ કરું છું. પણ મને બતાવો કે, ખુદાનું ઘર કઈ બાજુ નથી, જોથી તે તરફ પગ રાખીને સૂઈ બઠે.”

ખુદાનો વાસ તો બધે જ છે. શુરુ નાનકના પાક્યનો મર્મ સમગતતાં યુગીવર અવાક બની ગયા !

[૩]

એક વાર શુરુ નાનક બગદાદ ગયા હતા. તે વખતે બગદાદ પર ખલીફાની સત્તા હતી. તે વખતનો ખલીફ ખૂબ અત્યાચારી હતો અને બધાની પાસેથી ભેરજીવમથી ઘણું ધન પડાવી લેતો હતો.

ખલીફ નાનકને મળવા આવ્યો. નાનકે

આસપાસ પડેલા સો કાંકરા લેગા કરીને બાજુએ મૂક્યા. આ જોઈને ખલીફ બોલ્યો, “નાનક સાહેબ ! આપે આ કાંકરા શા માટે લેગા કરી રાખ્યા છે ?”

નાનક કહે, “તમને મારી અનામત તરીકે સાચવવા આપવા માટે એ મેં લેગા કરી રાખ્યા છે.”

ખલીફ બોલ્યો, “ઠીક, આપ એ અનામત ક્યારે પાછી લઈ જશો ?”

નાનક કહે, “મારે ઉતાવળ નથી. કયામતને દિવસે ખુદાના દરબારમાં હું પણ હોઈશ જ. તમે તે વખતે આ સો કાંકરા લેતા આવજો.”

ખલીફ આશ્ચર્ય પામી કહ્યું, “અરે સાહેબ ! આ આપ શું બોલ્યા ? કયામતને દિવસે આવી નજીવી વસ્તુને સાથે લઈ જવાય ખરી ?

એ સાંભળીને શુરુ નાનક શાંત સ્વરે બોલ્યા, “અરે ખલીફ સાહેબ, એ તો હુંયે બાણું છું કે કયામતને દિવસે ઠાઈ કંઈ સાથે લઈ જતું નથી પણ તમે કેટલી મહેનત અને અત્યાચારી કરીને આટલી બધી દોલત એકઠી કરી છે તે શું તમે કંઈ અહીં જ છોડીને જવાના છો ? તેથી મને ધયું કે તમારી આટલી અદળત દોલત સાથે આટલા કાંકરાનો શો જશ તમને લાગવાનો છે ? બલે તમે એટલા મારા કાંકરા પણ સાથે લેતા આવો.”

શુરુ નાનકનાં આવાં મર્માળાં વચન સાંભળીને ખલીફની સાન ઠેકાણે આવી અને એણે ત્યારથી એ બધી દોલત ગરીબશુરબાને ખેરાત કરવામાં વાપરવા માડી.

સર્વોદયનો પાથો

રામનારાયણ ના. પાઠક

એક વાર મહુમદ પયગ મર સાહેબ પ્રવામમાથી પાછા ફરીને મદીના આવ્યા સીધા તેઓ પોતાની પુત્રી કાતમાને મળવા ગયા ઘરમા નજર કરી તો તેમણે બે વસ્તુ નવી એઈ એક તો હરવાબ્દ ઉપર રેશમી કપડાના પડકા લટકતા હતા અને બીજું ફાતમાના હાથમા રૂપાના કડા હતા

જેતાવેત મહુમદ સાહેબ એ જ પગલે પાછા ફર્યા અને મસ્જિદમા મેસીને રડવા લાગ્યા

ફાતમાએ મહુમદ સાહેબને તરત જ પાછા ફરતા જોયા એટલે પોતાના દીકરા હસનને પાછળ મોકલ્યો 'જા બેટા જોઈ આવ, નાના કેમ પાછા વળી ગયા ?'

હસને મસ્જિદમા આવીને મહુમદ સાહેબને પૂછ્યું 'હાકાણ આવ કેમ તરત આવ્યા ગયા ?'

મહુમદ સાહેબે જવાબ આપ્યો 'બેગ અહી મસ્જિદમા લોકો ભૂખ્યા બેઠા છે અને મારી દીકરી રેશમી પડકા લગાવે અને હાથમા રૂપાના કડા પહેરે એ જોઈને મને બારે શરમ આવી.'

હસને જઈને ફાતમાને વાત કરી ફાતમાએ તરત જ હાથમાથી કડા ઉતારી

ને રેશમી પગડાના કપડામા વીટાળી લીધા. મસ્જિદમા જઈને મહુમદ સાહેબના પગ આગળ મૂકી માગી માગી મહુમદ સાહેબને અહેરે અનહથી ખીલી બીક્યો તેઓ સતોષ પૂર્વક બોલ્યા "હવે તુ મારી દીકરી સાથી"

જગતના સર્વ ધર્મમાં, સર્વ સાધુઓના જીવનમા સ્વેચ્છા પૂર્વકની ગરીબીના આવા લબ્ય દૃષ્ટાંતો પરેલા છે

સમભાવનો અર્થ સ્વેચ્છ પૂર્વકની સાદાઈ-ગરીબી-ચાપ છે

શુદ્ધે સમભાવને માટે ગાયુ છે

"યુજ્ઞ ધ્વે રે સમાર સજે,
મુજ્ઞ ક્ષે રે બધ."

માનવમાત્ર સાથે સમભાવ એ જ સર્વોદયનો પાથો છે

સેવાશ્રામમા જગતભરના શાંતિવાદીઓની પરિવહ મળી ત્યારે બાજુ રાજેન્દ્રસાહે પ્રમુખપરેથી સર્વોદયનો મુખ્ય સિદ્ધાંત સ્પષ્ટ કર્યો હતો "સાદુ જીવન અને ઉચ્ચ વિચાર" નાજના વિચારને ટાળવાનો પણ એ જ અમોઘ ઉપાય છે વહેલા કે મોડા જોને અપનાવ્યા સિવાય માનવજાતને શાંતિ મળવાની નથી.

પ્રારાણાપુ

ના શાકકો બાજુતા જ હશે કે 'રૂપાયતન' સંસ્થા માટે અમે લાભ સમયથી જમીનની યોગ્યતા હતા, જ્યાં 'પ્રારાણાપુ'ના પ્રારાણ સાથે ત્યજાતમક પ્રવૃત્તિઓ પણ આવી શકે આવી જ્યાં જૂનાગઢથી ત્રણ માઈલ દૂર અમે પસંદ કરી છે આ સંસ્થા વિશે વિસ્તૃતમા તો કાર્યને થોડુંક મૂર્ત સ્વરૂપ મળ્યા પછી જ આપણ ઉચિત લાગે છે

હવેથી નીચેને સરનામે પત્રવ્યવહાર કરવા વિનંતી છે -

'પ્રારાણાપુ' કાર્યાલય

"રૂપાયતન"

કાવેજ રોડ,

જૂનાગઢ-(સારાપુ)

"પ્રારાણાપુ"

(૧૯૫૦) ૨૭૭

નીતિ અને પ્રીતિ... [અનુ ૪૦ ૨૭૨થી આનુ]
જ્યારે હું ધનવાન બનીશ ત્યારે તને લગારે દુઃખ નહીં
પડવા દઈશ. પહેરવા સુદર રેસળી કપડાં લાવીશ,
સારું ભોજન ખવડાવીશ. ગાડી, મોટર વગર તને
ફરવા નહીં જવા દઈશ, અને તારે માટે ઘણા નોકર
રાખીશ. તે હરેક ક્ષણે તારી સેવામાં હાજર રહેશે.”

મહેનત-મનુરી, પ્રમાણિકતા અને શુદ્ધિ-
મત્તાને લીધે કેટલાક વખત પછી ખરેખર

તે મોટા ધનવાન બની
ગયો. તેણે પોતાની માતાને
જેવું કશું હતું એવું સુખ
આપ્યું. માતા આનંદની સીમા
ન રહી પરંતુ એટલાથી તેની
માતૃભક્તિ પૂરી થતી નથી.
તેણે ૨૨ વર્ષની નાની ઉંમરે
જે પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી એ
એની માતૃભક્તિની પરાક્રમ
હતી. ધનવાન થયા પછી તેણે
વિચાર કર્યો કે, હવે હું લગ્ન
કરું તો મારી પરિણે કારણે
માતાને કંઈક દુઃખ તો હો-
વવું જ પડશે. સાસુ વહુને ન
અને તો ? હું ધનવાનની પત્ની
હું એવું અભિમાન કરી તે
માતાનું અપમાન કરે તો ?
એવું જાને તો મારાથી જોયું
ન જાય. એથી તો કુંવારા
રહેવું વધારે સારું છે. આખરે
તેણે નિશ્ચય કર્યો કે, જ્યાં
સુધી માતા જીવતી રહેશે ત્યાં
ચુપી હું લગ્ન નહીં કરું.
માતાનો અત્યંત આમલ હોવા
જતાં તેણે લગ્ન ન કર્યું.
માતાનું અવસાન થયા પછી
જાવન વર્ષની વયે તેણે લગ્ન
કર્યું. આજનો દિવસ પણ
આપા માતૃભક્ત નરવીર ઉત્પન્ન કરે તો દેશને
ઉન્નતિને શીખરે લઈ જતાં વાર ન લાગે

ગૃહપતિપુત્રને વાર્તાત્મિક ગૃહસ્થ-નીતિનું જ્ઞાન
કરાવતા ગોતમ શુદ્ધ બીજી દક્ષિણ દિશાની પૂજા
એટલે ગુરુની પૂજા જાતરી. ગુરુ-પૂજનાં પાંચ
અંગ છે. (૧) ગુરુ આવે ત્યારે ઊઠીને ઊભા થઈ
જવું. (૨) ગુરુ બીમાર હોય તો તેમની સેવા કરવી.
(૩) ગુરુ જે ઉપદેશ આપે તેને શ્રદ્ધાપૂર્વક સાંભ-
ળવો અને તેનો અમલ કરવો. (૪) ગુરુનું કામ
કરવું. (૫) જે શાસ્ત્રજ્ઞાન આપે તે વિનયપૂર્વક

મહણ કરવું. આ પાંચ પ્રકારે
ગુરુપૂજા થઈ શકે છે. ગુરુપૂજા
એ નીતિમાન ગૃહસ્થનું બીજું
કર્તવ્ય છે. ગુરુપૂજાથી માથું-
સંતુષ્ટ જીવન ઉન્નત બને છે.
ગુરુ, શિષ્ય ઉપર કૃપા કરી
બધી વિદ્યા શીખવે છે, અને
સન્માર્ગે દોરે છે. પણ આજે
એવા ગુરુ-પૂજક ક્યાં છે ?
આજ તો ગુરુ સામે મળે તો
માથું નીચું મોં રાખી આગળ
આવી નીકળે છે. સદગુરુ પરવે
આદર ન હોય તો સન્માર્ગે
આલસુ ગુરુકેલ છે. આજે
સન્માર્ગે વિના શાંતિ કે સુખ
ક્યાં છે ? એક તત્ત્વજ્ઞાની
પોતાના વિદ્યાળ અનુભવ પછી
લખે છે કે, “હું મારા લાંબા
અનુભવ પછી કબૂલ કરું છું
કે મેં એવો કોઈ પણ માથુંસ
નથી જોયો જે દુઃખી ન હોય.”
કુમાર્જી જનારને સુખ ક્યાંથી
મળે ? સારા માર્ગે જવાથી જ
સુખ મળે છે અને તે ગુરુ-
પૂજકને જ પ્રાપ્ત થાય છે.

પત્ની અને પુત્ર પ્રત્યે
પોતાનું કર્તવ્ય પૂરું કરવું
એ પશ્ચિમ દિશાની પૂજા છે.
પત્ની પૂજનાં પાંચ અંગ છે.

(૧) તેને માન આપવું. (૨) તેનું અપમાન ન
થવા દેવું. (૩) એક પત્નીમત પાળવું. (૪) ધરનો

“આરાધ્યાપુ”

કરનાર તેને સોંપી દેશે. (૫) અને તેની જરૂરિયાતો પૂરી પાડી. આ પ્રમાણે કરવાથી પત્ની અનુકૂળ બને છે, પતિવ્રતા બને છે ધનુ બધું કામકાજ સભાળવા લાગે છે, અને પે નાની જાતના દારી સમજવા લાગે છે. પરંતુ આજે આ બધા કર્તવ્ય જુનાતા જાય છે પત્નીનો તિરસ્કાર કરવામાં આવે છે. તેમને માન પણ સચવતું નથી જે ધર્મમાં સ્ત્રીનો તિરસ્કાર થાય છે તે ધર કદાપિ સુખી થઈ શકતું નથી કેટલીક જગ્યાએ એન થી ગરુદ જોવા મળે છે પતિ પત્નીને એટલે જાણે પરા યદ જાય છે કે તે પત્નીને માટે માનાચિન્તાની પણ અવગણના કરવા લાગે છે. વસ્તુતઃ તે પત્નીનો સુખામ બની જાય છે. આ બંને દશાઓ ત્યાજ્ય છે પત્નીને માથે ન ચલાવવી જોઈએ, એ જ રીતે તેનો તિરસ્કાર પણ ન કરવો જોઈએ, પણ એને યોગ્ય સન્માન આપી તેને સાચી ગૃહિણી બનાવવી જોઈએ.

ઉત્તર દિશાની પૂજા બતાવતા ગૌતમગુરુ સમાજ સંબંધીએ પરત્વેના કર્તવ્યને યોગ્ય કરાવે છે સગા સંબંધીઓની પૂજના પાત્ર અજ છે. (૧) તેમને આપવા યોગ્ય વસ્તુ આપવી (૨) તેમની સાથે પ્રિય ભાષણ કરવું. (૩) તેમને ઉપયોગી થવું. (૪) તેમની સાથે સમાનભાવ રહેવું. અને (૫) તેમની સાથે નિ કપટ ભાવે વ્યવહાર કરવો. આ રીતે માણસ પોતાના સગાસંબંધીઓ સાથે રહે તો તે સૌનો વહાલો બની શકે છે અને જાણી સાથે પોતાનો મોઢો સંબંધ કાયમ રખી શકે છે.

શ્રમણ, બ્રાહ્મણ, સાધુ-મત અને સમાજ સેવક એ બધી દિશા છે. તેમની સેવા કરવાની પણ પાત્ર અજ છે. (૧) મનથી તેમને. આદર કરવો (૨) વાણીથી તેમના કાલની પ્રશંસા કરવી તથા તેને અપ્રમાદન આપવું, અને દુનિયામાં તેમના કામ પ્રત્યે સદ્દેશાવના દેવાવવી (૩) શરીરથી તેમની સેવા કરવી. (૪) ભિક્ષા લેના આવે ત્યારે તેમને આદરસત્કાર કરવો. (૫) તેમને જરૂરી વસ્તુઓ આપવી તથા અપવવી. આ રીતે કરવાથી શ્રમણ આપણને ઉત્તમ માર્ગ બતાવે છે, અને પાપથી બચાવે છે. પરંતુ સાચા સમાજસેવકની આજે કદર થતી નથી. તેમનો કદર કરવામાં આવે તો

સમાજસેવકોમાં પણ જિદ્દ થવા પામે. પણ સમાજસેવકો આજે કંઈ દશામાં પડ્યા છે તેનો વિચાર કરવાની પણ કોઇને દુરસદ નથી તેમના બાળકોની કેળવણી માટે વ્યવસ્થા છે કે નહીં તેની કોઈ ચિંતા કરતું નથી. સમાજના ધણા સાચા સેવકોને પોતાના જીવન સમાજને અર્પણ કરવ છતાં પણ કેટલીકે ગુરુકેલીઓ લેકરી પડે છે કેટલીક વાર તો તેમને અન્ન અને વસ્ત્રોનો અભાવ પણ સહન કરવો પડે છે તેથી પ્રત્યેક ગૃહસ્થે તેમના પ્રત્યે પોતાના સાચા કર્તવ્યનું પાલન કરવું જોઈએ.

નીચી દિશાની પૂજા એટલે નોકર ચાકર, દાસ, દાસી, મજૂર વગેરેની સેવા કરવી. તેના પાંચ અંગ છે (૧) તેમની સંકિત જોઈને કામ લેવું (૨) તેમને યોગ્ય વેતન આપવું (૩) બીમાર હોય તો સેવા આકરી કરવી (૪) પ્રસંગ અનુસાર ઉત્તમ ભોજન આપવું. (૫) ઉત્તમ કામ માટે ઇનિયમ આપવું. આમ કરવાથી નોકર-ચાકર માસિકના શુભગાન ગાય છે, અને કામ સારી રીતે કરે છે આશાનું પાલન કરે છે આજના જમાનામાં દાસ-પૂજના આ પાત્ર અજ કુલર્ષિ જવાથી સ્વામી અને સેવક વચ્ચે મોઢો સંબંધ રહી શકે નથી. સુમાસ્તાધારો એ એવું પતિશ્રામ છે. સૌરોચ પાત્રી મજૂરોની હકતાસે પણ સેવકપૂજને જૂલી જવાનું ચિહ્ન છે.

નોકર મહો પડે તો તેની સેવા આકરી કરવી એ સેવક-પૂજનું અંગ છે. પરંતુ આજે કંધે માનિક અવી સેવા કરતો હશે? થેર થોડો બીમાર પડે તો તેને જાણવવા માટે દાહતરની વ્યવસ્થા કરવામાં આવે છે, પણ નોકર મહો પડે તો તેને પગાર પણ કાપી સેવામાં આવે છે, કેવી વિપરીત રીતિ છે! ચોટર રાખવા જેરેન્સી વ્યવસ્થા કરવામાં આવે છે, પણ કેલ પોતાના ને કરની રહેવાની પણ ચિંતા નથી. નોકરની સંકિત જોઈને કામ લેવું એ પણ સેવનું એક અંગ છે. જદ કે નિર્જલ ને કરે પસેથી એણે કામ લેવું જોઈએ અને તેમને જરૂર વેતન આપવું જોઈએ.

ધાસના ભારાવાળા કે લોકડાંગા ભારાવાળા દરેક જૂનની સાથે આવે જ્યવહાર રાખવો જોઈએ. અમારા પૂજ્ય ગુરુદેવ જ્યારે સી. પી. માં વિરાજતા હતા, ત્યારે એક ભાષણે તેમને કહ્યું. "મહારાજ,

મને કંઈક મત આપો' ગુરુદેવે કહ્યું. ભાઈજેવી તમારી ઇચ્છા હોય તે પ્રમાણે કરો, પરંતુ તેણે ગુરુદેવની ઇચ્છા પ્રમાણે જ મત લેનાનો આગ્રહ ગણ્યો. ત્યારે ગુરુદેવે કહ્યું. જુઓ ભાઈ, તમે લોકગતી કે ધાસની ભારી ખરીદી ત્યારે તેની કિંમત આપની વખતે નક્કી કરેલી કિંમત કરતા થોડા વધારે પૈસા આપજો તે ભાઈએ આ મત લીધું. તમું પરિણામ એ આવ્યું કે બધા ભાગવાળા તેની નજાસા કરવા લાગ્યા. કોઈ વખત તેને જ મનમાં જવું પડે અને કોઈ મુશ્કેલીનો સામનો કરવો પડે ના એ ભોડો તેને કેટલા મદદગાર થઈ પડતા ? આમ સેવકપૂજન બહુ સુંદર પરિણામ આવે છે નથી મારે પણ તમને એ જ કહેનાનું છે કે, તમે પણ તમારા નોકરોને નક્કી કરેલા પગાર ઉપરાંત મજૂરી સાથે નક્કી કરેલી મજૂરી ઉપરાંત ભરાવાળા સાથે કરાવેના પૈસા ઉપરાંત અને થોડાગઢી વાળા સાથે નક્કી કરેના ભાડા ઉપરાંત તેમને કંઈક પણ વધારે આપજો જેથી તેઓ ખુશ થશે અને ભવિષ્યમાં કોઈક દિવસ કામ આવશે પૈસા સુરક્ષિત રાખવાની આ જ સાચી મેક છે.

આ પ્રમાણે જુદાંદેવે ગૃહસ્થને નીતિધર્મ શિખવતા આ ૭ ભાવ દિશાઓની પૂજા બનાવી છે જે ગૃહસ્થ આ રીતે સર્વાંગીજી નીતિનું પાલન કરે છે તે નીતિના દારથી ધર્મમાં પ્રવેશ કરી નિર્ભય જીવી શકે છે. ધર્મશુદ્ધાનુ બીજી દાર પ્રીતિ અથવા મય' જીવે પ્રત્યે પ્રેમ અને દયા રાખવી તે છે પ્રીતિ એટલે પીડિતોની નિસ્વાર્થ સેવા પતિતાનો ઉદ્ધાર જિનિનોના કુખ દર કરવા જેનાથી માનવ તુલ્ય સાથે એમના અનુભવી શકાય અને બીજાનું કુખ જાણી શકાય તેનું નામ પ્રીતિ છે પોતાનું કુખ તો જાનનર પણ જાણી શકે છે પરંતુ બીજાનું કુખ જાણવા એ જ માનવની વિશેષતા છે દર-કોઈના કુખથી દિલ કંપી જાહે તેનું નામ પ્રીતિ છે પ્રીતિથી કરેલી સેવાનું માણસને અભિમાન નથી હોતું. માતા પ્રીતિથી જ જાડની સેવા કરે છે, તેથી તેને અભિમાન નથી હોતું આજે સૌ કોઈ પોતાની સેવાનું માથ કાઢે છે, પરંતુ પ્રીતિપૂર્વક કરેલી સેવામાં એવું નથી હોતું. ચર્ચ પૃથ્વી પર

કેટલો ઉપકાર કરે છે કેટલી નિયમિતતાથી તે પોતાનું સેવાકાર્ય કરે છે ? નક્કી કરેલા વખતથી એક સેકન્ડ પણ આગળ પાછળ નથી પડતો તેમ જતા તે પોતાની સેવા બદલ માનવ નથી ઇચ્છતો આખી પ્રકૃતિ આપણને એ જ શીખવી રહી છે નહીં એ હમેશા વહેતી જ રહે છે જો હાથડો અને ફળ આપ છે ખુશો સુવાસ દે છે અને બદલામાં કશું માગતા નથી આવી નિસ્વાર્થ પ્રીતિ જ ધર્મશુદ્ધાનું બીજી દાર છે.

મતુષ્યને આ ય સાથે પ્રેમ કવામાં જે આનંદ આવે છે તે કુચરી ભોગોના આનંદથી કંઈક જુદા જ પ્રમરનો હોય છે જેના લદયમાં પ્રીતિનું નિર્મળ અણુ વહી રહ્યું છે તે લદય નથી પણ પૃથ્વીનું નદનવન છે તેના હદયમાં હૃદયીય તરવનો નિવાસ છે કારણ હૃદય પ્રેમસ્વરૂપ છે આપણુ જીવન યુગ્મ સમાન છે અને પ્રેમ તેમાં રહેલો મદ છે સર્વ જીવોના પ્રત્યે પ્રેમ રાખવો એ જ સર્વ ધર્મોનો અર્થ છે-સાર છે ખ્રિસ્તીઓના વિષ એક સુંદર વાક્ય લખેલું છે, they are true disciples of Christ not who know most but who love most અર્થાત 'જે વધારે જાણે છે તે નહીં પણ જે અધિક પ્રેમ રાખે છે તે જ ખ્રિસ્તિસ્તના સાચા શિષ્યો છે' આપણે પણ મૈત્રી સાથે જીવન મળવું જોઈએ, તેમાં સ પ્રદાવ, ન તત્તલ કે રંગ-બેદનો ભાવ જતી જોવા જોઈએ દરેકની સાથે પ્રેમ-ભરી આ મોથી જોવું જોઈએ દરેકની સાથે પ્રેમરસ બીની વાણીથી વાતો કરી જોઈએ ઘર આવેલાને પ્રેમથી આદર આપવો જોઈએ આમ કરવાથી તમે જ્યાં જશો ત્યાં તમને અનેક મિત્રો મળશે અને કયાં તમને એકનાપણું મળી લાગે. તેથી દિકામાં બીજાને અપનાવવાની અને તેમનામાં સમાઈ જવાની બૂખ પેદા કરતા નહેવું જોઈએ અને પ્રેમનો વરસાદ વરસાવતા રહેવું જોઈએ.

આ રીતે નીતિ અને પ્રીતિ એક જ ધર્મશુદ્ધાનું બે શાખાઓ છે જ ને એક પક્ષીની જે પાંખો સમ ન છે. ધર્મના આ મે અંગોને જે માણુમ પૂણ પડે પોતાના જીવનમાં ઉતારશે તે હમેશા ધર્મશુદ્ધામાં રહી સુખી થશે.

સદાચારનો પાપો તો શ્રમ જ

..

... . . .

રશિકેર મહારાજ

માણસ 'સદાચાર' 'સદાચાર' કહે છે પણ એ તો જાણે તો ગેાખવાના શબ્દો છે મહાચારનો પાપો તો શ્રમ છે શ્રમ કરનાર એણે પાપી બને છે, અને તે એણે હુ ખી ધાય છે, એણે પરાધીન બને છે એને પરિવ્રજ કરવની બહુ ચિતા રહેતી નથી આપી એક કિમતી વસ્તુ આપણી પામેથી અભાવ થઈ છે આજે શ્રમની કિમત ઘટી ગઈ છે શ્રમ કરનાર માણસ ફલકે ગણાય છે ઘણી વખત મહેનતુ માણસની ભાષા સરકરી નથી હોતી એ એનો દેશ આ એનું મૂં યાકન! ગુરુશ માણસ સારી ભાષા બોલે છે અને સંધનો શુદ્ધ રાખે પણ શ્રમ નથી કરે આ મૂં યાકન ફેરવતું પડે બીજી દૃષ્ટિએ એણે કે આવા ગૃહસ્થ વસાવના માણસો વધે તો જગત ટકે કે પેલા શ્રમ કરનાર નેવા માણસો વધે તો ? એ દેખીતું છે કે શ્રમ કરનાર વધે તો જ જગત ટકે પણ શ્રમ-કામ કરનારની જો જડતા છે તેમા જ્ઞાન પૂરીને તેનો શ્રમ તે સંસ્કૃતિ એણે કરી શકે આવે પ્રવહ જગતમા વધે તો જ જગત સુખી થાય અત્યાદે તો માણસો બહુતા વધારે જાય છે એમ ભૂખમરો વધતો જાય છે આજે મધ્યમ વર્ગને હુ ખ

છે એમ કહેવાય છે ખરેખર તેના હુ ખનો પાર નથી, વિદ્યાનુ દાન એજ ગણાય છે આપણે એ વિદ્યાનુ દાન બાળકોને કરીએ છીએ પણ તેથી લોકો મધ્યમ વર્ગમા આવતા જાય છે એનું કારણ એ છે કે મધ્યમ વર્ગનું મોટું પૈસાદારનું અને પગ મરીમના અર્થભય છે એટલે એનો મેળ ખાતો નથી તેથી કેળવણી આજે હુ ખવાયક થઈ પડી છે શિક્ષક પણ એ જ કોટીમા-મધ્યમ વર્ગમા-આવે છે તેનું મોટું કરમ યેનું રહે છે, કારણ તેને ખર્ચની-આવકની ચિતા રહે છે તેનું કારણ એ છે કે ભણતરની અદર શ્રમનું મૂં યાકન એણે આક્રમ્ય નથી એણે માત્ર ચોપડીમથી જ લીધું છે ગ્રાધીજીએ આ પરિસ્થિતિને ઉકેલ તો આપ્યો કે શ્રમમાથી જ્ઞાન મેળવવું રમે ઈતુ જ્ઞાન રમે ઈ કરવાથી મળે, પાકશાસ્ત્રની ચોપડીમાથી નહીં જેતીનું જ્ઞાન જેતી કરાને વેલુ વોરે, કિયા નિવાય માણસને સંતુ જ્ઞાન મળતુ નથી એટલે ગ્રાધીજીએ શાળાઓમા ઉદ્યોગ ક્ષાત્રવ કરવાનું કહ્યું હડમેકક કરવા એ ઉદ્યોગ નહીં હડમેકકથી થેડી મુક્તિ આવે છે પણ તે ખસ નથી ઉદ્યોગ એટલે કાચે અડાવે તે શ્રમની પ્રતિષ્ઠા વધારે ત્યારે જ

ભગવાન પણ પ્રવેશ કરી શકતા નથી.....●

ભગવાનની પૂજા સમાપ્ત થયા પછી મંદિરનો દરવાજો બંધ કરીને પંડિત સમલાલ બહાર આવ્યા. જોયું તો મંદિરના પગથિયાંથી થોડક દૂર રામુ ઘેઠેલો છે. 'કેમ આવ્યો રામુ !' પંડિતજીએ પૂછ્યું.

'કંઈ નહિ મહારાજ ! ઘણા દિવસથી... અરજ કરવા માગતો હતો, પણ હિમ્મત થતી ન હતી, પરંતુ વિચાર્યું કે આજ તો જરૂર કહીશ.'

'શું વાત છે ? કહે.' પંડિત રામલાલ ત્યાં ઊભા ઊભા જ બોલ્યા.

'માલિક ભગવાનના મંદિરમાં અમને પણ જવા દો.'

પંડિત રામલાલજી છાપા વગેરે વાચતા રહેવાને લીધે કંઈક ઉદાર વિચારના થયા હતા. તેમને ખબર હતી કે ગાંધીજીના હરિજન-આંદોલનને લીધે કેટલીક જગ્યાએ લોકો અહૂતોને માટે મંદિરના દરવાજા ખોલી રહ્યા છે. પરંતુ તેમને આવી કલ્પના પણ ન હતી કે કોઈ દિવસ તેમનો રામુ જ પોતાને મોટાથી ભગવાનના મંદિરમાં જવાની વાત કરશે.

પોતાના આશ્ચર્યને છુપાવતાં તેઓ બોલ્યા :

'કેમ રામુ ! તને આ વાત ક્યાથી સૂઝી ?'

'મહારાજ ! શું અમને ભગવાનની પૂજા કરવાની ઇચ્છા ન થાય ?'

'અરે ! જોજ તો હું પૂછું છું કે તને આ ઇચ્છા ક્યાથી થઈ ?'

'મહારાજ ! ઇચ્છા તો કાયમથી છે જ. હાલમાં રોજ છાપાના સમાચાર સાંભળતાં આશા થઈ કે હવે અમારાં ભાવ્ય ખુલી જશે.'

'રામુ ! તારી વાત તો બરાબર છે. પરંતુ આટલા દિવસથી જે પ્રથા ચાલી આવી છે તેને બદલવી સહેલી નથી.'

'મહારાજ ! એકવાર અમારો મંદિર પ્રવેશ થારુ થઈ જાય ! પછી કેટલાક દિવસોમાં આ પ્રથા પણ પુરાણી પ્રથા થઈ જશે.'

'રામુ ! તને ખબર છે, મારો તો આમાં કોઈ જાતનો વિરોધ નથી, પરંતુ જે બીજા વિરોધ કરનારા છે તેનું શું કરશો ?'

'મહારાજ ! અમારે માટે આપની સંમતિ હશે તો તેમના વિરોધ તો ધીરે-ધીરે આપો-આપ જ શાન્ત થઈ જશે.'

પંડિતજીએ કેટલીયે દલીલો કરી, પરંતુ તેઓ મનમાં સમજતા હતા કે રામુની માગણી સાચી છે. આથી તેમણે કહ્યું - 'રામુ ! ઇચ્છા તો મારી પણ છે કે કેઈ રીતે તમારા લોકોને માટે મંદિરનાં દ્વારો ખોલી દેવામાં આવે, પરંતુ તમે જુઓ છો કે આ કેવળ મારા એકલાના હાથની વાત નથી. તમે લોકો જઈને ભગવાનને પ્રાર્થના કરો કે તેઓ કેઈ રીતે લોકોનાં મન ફેરવી દે અને તમને મંદિરમાં આવવા દે.' રામુ નિરાશ થઈને ચાલ્યો ગયો.

આ વાતને ઘણા દિવસ વીતી ગયા. હવે રામુ એ તરફ આવતો દેખાતો ન હતો. એક દિવસ એ કચાક જઈ રહ્યો હતો ત્યારે પંડિતજીએ તેને પાસે બોલાવીને પૂછ્યું :

'કેમ રામુ ! ક્યાં જઈ રહ્યો છે ? ઘણા દિવસથી શાંતે બેસવા પણ નથી આવતો ? કહે, ભગવાનની પ્રાર્થના કરી ?'

'હા મહારાજ ! બહુ જ કરી.'

'તો ભગવાને શું કહ્યું ?'

'હા મહારાજ ! ભગવાને કહ્યું, કે 'રામુ ! તું આ માટે આ લોકોની પાછળ પડે છે ? આટલા દિવસથી હું તેમના મંદિરમાં જવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યો છું. તેઓ મને જ અંદર નથી જવા દેતા તો તને ક્યાંથી જવા દેશે ?'

[શ્રી મદારેવ દેસઈ સગાજસવા મદાવિવાલય (ગુજરાત વિદ્યાપીઠ)-ના વિદ્યાર્થી-શાઈખહેનો આધીછની જીવન ઈતિહાસપૂર્વક જીડે અભ્યાસ કરી રહ્યા છે ગાંધી જન્મતી સપ્તાહ પ્રસંગે ત્યાની એક વિદ્યાર્થી-ખહેને એક નિબંધ લેવાર ક્યો દતો, એનો પ્રથમ ભાગ 'ગાંધીજી પુત્ર તરીકે' વર્ષ ૨, એક પછા પ્રગટ થયો હતો, એના અનુસંધાનમા હવે એ લેખમાળા આગળ પ્રગટ થય છે આ આખી લેખમાળા ફરેક વિદ્યાર્થીને અવશ્ય એક વાંચ પડશે]

આપુણનો પતિ તરીકેનો આદર્શ ખૂબ જીવો હતો શરૂઆતમા આપુણ કરતુ બા સથે સારી રીતે વતી નહોતા શકયા એનું કારણ એ હતુ કે તેમના વિચારો તે વખતે પરિપકવ થયા નહોતા તેમના વિચારો જેમ જેમ આગળ વધતા ગયા તેમ તેમ તેમના વર્તનમા ફેર પડતો ગયો અને છેવટે તો તે પોતાની પત્નીને પત્ની તરીકે નહી પણ બા તરીકે માનતા થયા હવે આપણે નીચેના પ્રસંગો જોઈએ કે જેથી એ વિશે કંઈક વધારે ખ્યાલ આવે

ગાંધીજીના લગ્ન ૧૩ વર્ષની હંમરે થયા હતા, ત્યારે તેમને લગ્ન શુ છે એ વિષેનો કંઈ ખ્યાલ નહોતો. સાડુ ખાવાનુ મગશે, વળ વગશે અને એક બાળા સાથે વિનાઈ કરવાનો મગશે એવો જ માત્ર ખ્યાલ હતો. ગાંધીજી એમ માનતા હતા કે એક પત્ની મન પાળવું જોઈએ આ વિચારથી તેઓ અદેખા ધણી બન્યા પાળવું જોઈએમાથી પગાવવું જોઈએ એવા વિચાર પર તેઓ આવ્યા તેમને પત્નીની પવિત્રતા વિશે કંઈક નહોતી પણ અદેખાઈ કારણ એવા કલા બેસે છે? ગાંધીજી પોતાની સ્ત્રી કયા જાત છે તેની તપાસ રાખતા અને તેમની રજા લીધા સિવાય તેમના પ ની જાડાર જાય તો તેમને ગમતુ નહી આ વસ્તુ એમની વચ્ચે કુ ખદ્દ પ્રધાનુ મૂળ ઘડી પડી. રજા વિના કયાય ન

જવાય એ તો એક જાતની કેદ જ કહેવાય, આ વસ્તુ કરતુરખા સહન કરી શકે એમ નહોતુ આથી ગાંધીજી જેમ જેમ વધારે બધેનો મૂકતા ગયા તેમ તેમ કરતુરખા વધારે છૂટ લેતા ગયા આથી ગાંધીજીને વધારે થીડ ચડતી હતી અગાલા એ સામાન્ય વસ્તુ ઘડી પડી હતી

ગાંધીજી કહેતા કે કરતુરખાએ તે વખતે જે છૂટ લીધી હતી તે ખબ નિર્દોષ હતી કારણ કે એક બાળા જેના મનમા પાપ નથી એ દેવદર્શને જવા ઉપર, કેઈને મગવા જવા ઉપર ફાળ કેમ સહન કરે? જો પોતે પોતાની પત્ની પર ફાળ મૂકે તો પત્ની પોતાની પર ફાળ કેમ ન મૂકે? આ વસ્તુ તો તેમને પાછળથી સમજાઈ પણ તે વખતે તો તેમને ધણીપણુ સિદ્ધ કરણુ હતુ છતા ગાંધીજીના જીવનમા મીઠાસ નહોતી એમ નહોતું, કારણ કે વકેતાનુ મૂળ પ્રેમમા હતુ

ગાંધીજીને પોતાની સ્ત્રીને આદર્શ સ્ત્રી બનાવવી હતી. પત્ની સ્વચ્છ રહે, પોતે શીજે, તે શીજે અને બન્ને એક બીજામા એ તપ્રેમ થઈને રહે એ તેમની ભાવના હતી કરતુરખા નિરક્ષર હતા છતાય સ્વભાવે સ્ત્રીધા, સ્વતંત્ર, મહેનતુ અને જોષા બે લનારા હતા પોતાની અજાનતાએ તેમને અસતેષ નહોતો કરતુર ખાને ભણાવવાની ગાંધીજીને ખૂબ ઇચ્છા

હતી. પણ સામાજિક રિવાજોને કારણે અને પોતાની વિષય વાસનાને કારણે તેઓ એમને લણવી શક્યા નહીં. વિષય - ઊંઘમાંથી બગ્યા ત્યારે બોહર છવનમાં અંપલાવી ચૂક્યા હતા.

ગાંધીજી હંમેશાં એમ માનતા હતા કે કસ્તુરબાએ પોતે જે કહે તે પ્રમાણે વર્તવું જોઈએ. પોતાની પત્ની પોતાનું કહ્યું ન માને તો પરાણે પણ પોતાને ખરું લાગે તે કરાવવું તેમ તેઓ ઇચ્છતા હતા. એવું પરિણામ કેવું આવી શકે તેવું લાન બાપુજીને નીચેના પ્રસંગ પરથી થયું.

ગાંધીજી દક્ષિણ આફ્રિકાથી આવીને પાછા ગયા તે વખતે પોતાની પત્નીને અને બાળકોને પણ સાથે લઈ ગયા. હિંદુસંસારમાં બાળવિવાહ થતો હોવાથી અને મધ્યમ વર્ગના લોકોમાં મોટે ભાગે પતિ સાક્ષર અને પત્ની નિરક્ષર હોવાથી પતિએ પત્નીના શિક્ષક બનવું પડે છે. આથી ગાંધીજીએ પણ પોતાને મનગમતો પોષાક પત્ની અને બાળકો માટે સીવકાવ્યો. આ પોષાક તેઓને જસથ ગમતો નહોતો. ખૂટ કંઈ હતા, મોજાં ગધાતા હતાં, અને પગ કુગાઈ જતા હતા, છતાંય ખૂટ ને મોજાં પણ પરાણે પહેરવા પડતાં હતાં. આ બાબતમાં બાળકો અને પત્ની ફરિયાદ કરે તો ગાંધીજી પાસે જવાબો તૈયાર હતા. કસ્તુરબાએ લાચારીથી આ પોષાકનો સ્વીકાર કર્યો. આના કરતાં પણ વધારે મુશ્કેલી તેમને છરી કાંટાનો ઉપયોગ કરવામાં લાગી. ખીરે ખીરે ગાંધીજીનો મોહ આ વસ્તુઓ પરથી ઊતરી ગયો અને તેમણે છરી કાંટાનો લાગ કર્યો ફેરફારો જેમ દુઃખકર્તા હોય છે તેમ વસ્તુઓનો ત્યાગ પણ દુઃખકર્તા હોય છે. આ રીતે પોતે જેવું માનતા હતા તેવું પોતાની પત્ની પાસે કરાવવાનો આશ્રહ રાખતા હતા.

૨૮૪ (૧૬૫૦)

ગાંધીજી ત્યારે કરબનમાં વફીલાત કરતા હતા. ત્યારે ઘણા મહેતાઓ તેમની સાથે રહેતા હતા. તેમાં હિંદુ અને ખ્રિસ્તી હતા, અથવા પ્રાન્તવાર કહીએ તો ગુજરાતી અને મદ્રાસી હતા. તેઓને ગાંધીજી કુટુંબીજન તરીકે ગણતા હતા. અને પત્નીની તરફથી કંઈક વિદ્ધ આવે તો પત્ની જોડે લડતા હતા, ઘરની બાંધણી પશ્ચિમનાં મકાન જેવી હતી. તેમાં કોટડી-ઓમાં બાળ નહોતા અને હોવા પણ ન જોઈએ એમ ગાંધીજી માનતા હતા. તેથી દરેક કોટડીમાં પેશાબને માટે વાસણ હતું. આ ઉપાડવાનું કામ નોકરનું નહોતું પણ ગાંધીજી અને કસ્તુરબાનું હતું. મહેતાઓ પોતાનું ઘર માની ન વસણો ઉપાડતા નહોતા. આથી કસ્તુરબાને ચીડ ચડી. ગાંધીજીને વાસણ ઉપાડવા પડતાં હતાં તે પણ તેમને ગમતું નહોતું. આથી તેઓ હંમેશાં આંખ-માંથી ચોતીના બિન્દુ ટપકાવતાં લાલ આંખોથી કપકો આપતાં સીડી પરથી નીચે ઊતરતાં હતાં. ગાંધીજીની સાથે તેઓ કંઈ દલીલ કરતાં નહીં. પણ ગાંધીજીને હસતે મોઢે કસ્તુરબા વાસણ નહોતાં લઈ જતાં તે ગમતું નહોતું. ગાંધીજી તે 'વચ્ચદપિ કોરોણિ મૃદુનિ કુસુમદપિ' હતા. ગાંધીજી તો જેવા પ્રેમાળ તેવા જ ક્રોર પતિ હતા. એક દિવસ ગાંધીજી જોઈ સાહે બોલ્યા, "તારે વાસણ હસતે જોઈ લઈ જવાં હોય તો લઈ જા નહીં તર રહેવા દે. રોજ જીડીને આ કંકાસ મારા ઘરમાં નહીં ચાલે." આ વચન કસ્તુરબાને તીરની જેમ ખૂંચી ગયું. કસ્તુરબાએ ચિદાઇને જવાબ આપ્યો: "ત્યારે તમારું ઘર તમારી પાસે રાખો. હું આ ચાલી." ગાંધીજી આ વખતે ઇચ્છને ભૂલ્યા હતા. તેમનામાં દયાનો છાંટો પણ નહોતો. તેમણે કસ્તુરબાનો હાથ ઝાટ્યો અને તેઓ દરવાજા સુધી લઈ ગયા.

"આ રાખા પુ"

અડધે દરવાજે પણ ઉઘાડ્યો કસ્તુરબાની આખભાથી ગગાજમના વહેતા હતા તેઓ બેલ્યાં, “તમને તો લાજ નથી, મને છે જરા તો શરમાયો! હું બહાર નીકળીને કયા જવાની હતી? અહીં મા, બાપ નથી કે ત્યાં બાઉ હું બાવડી થઈ એટલે ધૂબા ખાવા જ રહ્યા હવે લજવાઓ ને બા લુ બધે કરે! કેઈ જોયે તો બેભાથી એકે નહીં શોભીએ” ગાંધીજીએ મા તો લાવ રાખ્યું પણ શરમાયા ખરા દરવાજે બંધ કરી દીધા બન્ને વચ્ચે કચ્ચિયા ઘણા થયા છે પણ પરિણામ હમેશા કુશળ જ આવ્યું છે કસ્તુરબા ગાંધીજીને સત્ય વસ્તુ કહેતા જરાય અચકાતા નહોતા

એક વર કસ્તુરબા ખૂબ માદા હતા ફાકરે માસનો સેરવો લેવાતું કહ્યું પણ કસ્તુરબાએ લીધા નહીં આથી ગાંધીજીને ખૂબ આનંદ થયો ફાકરે કહ્યું કે ‘તમારે નો મારી ફવા કરવી હોય તો માસનો સેરવો આપો નહીં તો તમારી પત્નીને મારા ઘરમાથી લઈ જાઓ’ ગાંધીજી વરસાદમાં કસ્તુરબાને લઈને બહાર નીકળ્યા ત્યારે ફાકરે કહ્યું, ‘તમે ફરપતિ લગો છે.’ પાછળથી નૈસર્ગિક ઉપચારોથી કસ્તુરબાને સાદું થઈ ગયું આમ બન્ને એક બીજાને સમજીને ચાલતા હતા ગાંધીજી જે કામ કરે તેમાં મદદ કરવી એ કસ્તુરબાની જાવના હતી જેવમાં જવામાં પણ તેમણે પાછી પાત્રી કરી નથી.

એક વાર જેલમાં ગાંધીજી ઉપવાસ કરવાના હતા તે વખતે કસ્તુરબાનો અડળા ચેલો કાગળ આવ્યો તેના જવાબમાં બાપુજીએ લખ્યું હતું

“તારું સ્થાન શોભાવજે સીતાજી
“ધારાબાપુ”

રામની મિલકત નહોતી પણ રામની આખની કીકી હતી. સીતાને વનવાસમાં મોકલીને રામ પોતે વનવાસી થયા કેમ કે તેનું હૃદય સીતાની પાછળ ગયું હતું પણ કોઈ પ્રાકૃત માણસ પોતાની સ્ત્રી પ્રત્યે એમ ન વર્તી શકે કેમકે સ્ત્રી અને પોતે એક જ છે એવો અનૌકિક પ્રેમ જોવામાં નથી આવતો.”

આ રીતે ગાંધીજી કસ્તુરબાને શિખામણ આપીને પણ કેટલીક વસ્તુઓ સમજાવતા હતા કસ્તુરબા અને ગાંધીજી પાછલા જીવનમાં પતિપત્ની તરીકે વતવતા નહોતા ગાંધીજી કસ્તુરબાને પત્ની નહીં પણ બા માનતા હતા આનો એક રમૂજ અને બોધમક ફાખવો આપુ

લકાના પ્રવાસનો એક પ્રસંગ છે એ પ્રવાસમાં કસ્તુરબા સાથે હતા એક વર એક સભામાં ગાંધીજીને એકલા બેઠાં એક બાવિક માલુસે પૂછ્યું, ‘આજ તમારી બાને સાથે નથી લાવ્યા?’ ગાંધીજીએ જવાબ આપ્યો, “મારી બા તો વર્ષો પહેલાં સ્વર્ગે” સિંધવી છે પરંતુ આ પણ નીસ વર્ષથી મારી માતા જ છે અને નક્કી કર્યું છે કે એણે રસેઈ કરવી કપડા ધોવા, ખાન મારી સેવાના કામ કરવા અને મારે લોકોની પસંદ આવી માનપાન મેળવવા આમ અને કામના કમગ પડી લીધા છે તેવાના મેલા કસ્તુરબાના લગભગ ને કીર્તિના કુશકા મારે જાગ” આમ કહીને ગાંધીજી ખડખડાત હસી પડ્યા

જરની લડત વખતે કસ્તુરબા અને ગાંધીજી સાથે જ જેલમાં રહેતા હતા અહીં જે પ્રસંગ બને છે તેમાં ગાંધીજીની પત્ની શક્તિ બહુ જ સરળતાથી દેખાઈ આવે છે

આગાખાન મહેલમાં કસ્તુરબા માદા પડ્યા ત્યારે રાત્રે પણ ઘણીવાર ગાંધીજી

એમની પાસે આવતા કસ્તુરબા ગાંધીજીને ખાસ પોતાની પાસે બેસવા દેતા નહોતા તો પણ તેઓ એમની પાસે જ આવીને બેસતા હતા ગાંધીજી હોય ત્યારે કસ્તુરબા એમનો જ ટેકો લઇને અદેવીને બેસતા હતા દાકતારે કહ્યું કે ન્યુમોનિયાના જતુ ઝેરી હોય છે માટે ગાંધીજીએ એ રીતે બેસવું નહીં. પણ તેમને કહેવું એ કંઈ સહેલી વાત નહોતી અશક્તિ વધી ત્યારે કસ્તુરબાને મોઢામાંથી વાળ પકડી હતી બધા હોય તો પણ ગાંધીજી જ કસ્તુરબાનું મો લૂછતા હતા અને રૂમાલ પણ તેઓ જ ધોઈ લાવતા હતા

એક વખત ગાંધીજી જમીને કસ્તુરબાની પાસે બેઠા હતા તેઓ યાત્રી ગયેલા હતા તેથી મિત્રે એ તેમને સૂઈ જવા માટે કહ્યું તેઓ ગયા તો ખરા પણ તેમને શાંતિ મળી નહીં કારણ કે પોતાની પત્ની પ્રત્યે દુઃખ બળવવી એ તેમનો ધર્મ હતો

છેલી માહગી વખતે કસ્તુરબાને ઝાડા તથા પેશાબમાં અગત્ય બળતી હતી ગાંધીજીને તેમણે કહ્યું, “હું તો પાણીના ઉપચાર કરીશ” બીજે દિવસથી ડાઝ અને ગરમ પાણીના ટબબાથ લેવાનું શરૂ કર્યું એ આપવામાં ગાંધીજીનો લગભગ એક કલાક જતો હતો અને તેઓ ઠીક ઠીક થાકી જતા હતા કસ્તુરબાએ ગાંધીજીને કહ્યું કે તમે મને બાથ નટી આપો તો ચાલશે સુશીલા આપશે પણ ગાંધીજીએ માન્ય નહીં, અને કહ્યું, “ઉત્તરાસ્થમાં ઇન્દ્રે મને આવી રીતે સેવા કરવાની તક આપી છે તેને અમૂલ્ય અવસર હું માનું છું તે મારી સેવા લેશે

ત્યાં સુધી પુરીથી એક કલાક કાઢી આપીશ”

કસ્તુરબા કોના બોળામાં જશે તે વિષે તેમના મનમાં પહેલ બે ત્રણ દિવસ ઉપર જ ગાંધીજીએ વાત કાઢી હતી ત્યારે તેમણે કહ્યું હતું, “જે લગ્નચાળીની જેવા એક નિષ્કંદ હશે તેના જ બોળામાં કસ્તુરબા જશે” અને બન્યું પણ એવું જ કે કસ્તુરબા ગાંધીજીના બોળામાં માથું મૂકીને દેવલોક પામ્યા તેમના પર જે સારી ઓઢાડવામાં આવી હતી તે ગાંધીજીના હાથની કાતેલી હતી

કસ્તુરબાના શરીરમાંથી પાણી ખૂબ છૂટ્યું હતું તેથી દહનક્રિયા ચાર વખત સુધી ચાલી હતી ત્યાં સુધી ગાંધીજી ચિતાની પાસે જ બેસી રહ્યા હતા કેટલીયે વાર મિત્રોએ કહ્યું કે આપ થાકી જશો પણ તેમણે ખસવાની ના પાડી “બાસક વર્ષના સાથીને આ ઘડીએ આવી રીતે હું છોડી શકું ખરે? કસ્તુરબા પણ એને માટે મને માફ ન કરે” ગાંધીજીએ હસીને જવાબ આપ્યો પણ તેમના અંતરમાં તીવ્ર વેદના થતી હતી તેઓ જ્ઞાની હતા, મહાત્મા હતા, પરંતુ મનુષ્ય તો હતા જ બધા ચાલ્યા ગયા ત્યાર પછી બાપુ કહે, “કસ્તુરબા વગરના જીવનની હું કે પના જ કરી નથી શકતો હું ઇચ્છતો હતો કે તે મારા હાથમાં જ ચાલી બંધ જેથી મને ચિંતા રહે નહીં, કે મારી પછી એવું શું થશે પરંતુ એ મારા જીવનની અવિલંબ્ય અગત્ય હતી એના જવાથી મારા જીવનમાં જે ખલીપણ પેદા થયું છે તે કદી ભરાઈ શકવાનું નથી” પાછા બોલવા લાગ્યા, “ઇન્દ્રે પણ મારી કેવી કંડેરી કરી!”

સાદાઈ એ ગામીજીની જીવનકથાનો મૂળબૂન સિદ્ધાંત છે. પશ્ચિમનો સુધારો અર્થિક સુખસગવડને ધણુ જ ભારે મહત્ત્વ આપે છે અને કહે છે કે આર્થિક એકાચારામ ને ભોગવિનાસમા વધારો કરવો એ કેદપણ પ્રગતિશીલ વ્યક્તિ કે પ્રજાનુ ક્ષેત્ર હોય તેઈએ આમ ભોગવિવસ અને એકાચારામ વધારવા પાછળ અને તે પૂરી પાડવા સારુ ઉત્પાદન વધાર્યું જવું એ કાઈ પ્રગતિ ન કહેવય વળી આજે વધારી મૂકવી જરૂરિયાતો સૌને તો મળી શકતી નથી અને આખા જનસમાજને વધારી મૂકવા ધારણે વસ્તુઓ મળી રહે કે કમ એ શકારપદ છે અત્યારે તો જેમણે પેતાની જરૂરિયાતો વધારી મૂકી છે તેઓ પોતાની વધારી મૂકવી જરૂરિયાતો પૂરી પાડવાનું બીજાનેભોજે બીજાને કામગીરાખીને જ કરી શકે છે વળી તેઓ જીવન અને અન્યાય આચર્ય રહ્યા છે અત્યારે સુખી થઈ ગયેલા વિશ્વયુદ્ધના કારણેમા બીડા ઊતરીએ તો જણાશે કે પોતાને આગળ વધેલી અને મુખરેલી મ નવી પ્રજાઓનો અને એ પ્રજાઓમા પણ પોતાને આગળ વધેવા માનતા અમુક વર્ગોના સ્વાર્થ અન્યાય અને જીવન એ સુખ્ય કરણે.

આથી જ ગામીજી હિંદ સ્વરાજ મા કહે છે તેમ આ સુધારાની ખરી જોળખ તો એ છે કે માણસો જડુ સ્ત્રી શોષ મા અને શરીરસુખમા સાર્વકય અને પુરુષાર્થ માને છે પણ ભરતવર્ષમા આદર્શ એ ન હોતો. ગામીજી કહે છે 'આપણે ભોયુ કે મજુ સની વૃત્તિએ ચચળ છે તેનું મન કાંઈ મર્યા કરે છે તેના શરીરને જેમ વધારે

આપીએ તેમ તે વધારે માગે છે વધારે લઈને પણ સુખ નથી થતુ ભોગ ભોગવતા ભોગની ઈચ્છા વધતી જાય છે તેથી પૂર્વભેએ હદ આપી ઘણા વિચાર કરીને ભોયુ કે સુખદુખ મનના કરણ છે તથાગર તે તથા ગરીબા કારણથી સુખી નથી, ગરીબ તે ગરીબાઈના કારણથી દુખી નથી તથાગર દુખી ભેવ મા આવે છે ગરીબ સુખી ભેવ મા આવે છે આમ ભેઈ તથોએ ભોગની વાસના છડી આપણને કઈ સચા-ચત્રો-વગેરે ચેષતા ન આવડે તેમ ન હોય પણ આપણા પૂર્વભેએ ભોયુ કે સચા વગેરેની જાળમા મણસો પડશે તો પછી શુભામ જ ખતરો ને પાતાની જાતિ તજશે તેઓએ વિચાર પૂર્વક કયુ કે આપણે હાથે પગે જે બને તે જ કરવુ હાથ પગ વાપરવા મા જ ખડુ સુખ છે તેમા જ તદુરસ્તી છે."

બીજે એક ઠેકાણે તેમણે કહ્યુ છે કે 'અતર અને સમયને દુકાવવ ની શરીરિક હાજતો વધારવાની ને તેની વૃત્તિ માટે ધરતીના ઉદા સુખી જવાની આ યેવછાને વિશે મને ખરા જિગરથી અલગમો છે આમ કહેવામા ગામીજી અત્યારની અર્થિક અધાધુધી અને રાજકારી ધર્ષણના છેક મૂળ સુધી ઉતર્યા છે અને આપણુ સર્વે હુ ખોના મૂળ કારણ પર તેમણે આમગી મૂકી છે."

આમ જીવનની જાંજલ જેમ વધે તેમ પ્રગતિ થઈ જાયવાય એવુ ગામીજી માનતા નથી તેઓ તો માને છે કે કેદપણ વ્યવસ્થા પ્રગતિશીલ હોય તો તેને પરિણામે સદાઈ વધતી ભેઈએ અને જીવન આત્માની દષ્ટિએ ઉન્નત અને સમૃદ્ધ થવુ ભેઈએ ગામીજી એમ માને છે કે કહેવા કરતા કરી બતાવવુ

મૂકને કે હું ઊર્ધ્વગામી લોકને કોઈ એવે પ્રકાર આ જગતમાં લાવવા માગું છું, એવી કોઈ શક્તિ અહીં ક્રિયમાણ કરવા માગું છું— જેને પરિણામે માનવપ્રકૃતિમાં ભારે ફેરફાર ઊથલપાથલ થઈ જશે. એ એવી શક્તિ હશે જે આજ સુખીમાં કદી પૃથ્વી ઉપર પ્રકટ રીતે ક્રિયમાણ થઈ નથી.” એ શક્તિ તે Supramental—અતિમાનસ—ની શક્તિ.

શ્રી અરવિંદની ક્લિષ્ટસૂત્રી સમજવા માટે સાધકની અમુક ભૂમિકાની જરૂર રહે છે. એ વિના શ્રી અરવિંદની સાધનાનો ખ્યાલ ન આવી શકે. હવે તો શ્રી અરવિંદના ઉચ્ચ વિચારો આપણી પાસે વિદ્યમાન છે. એનું શુદ્ધ અને શાંત હૃદય ચિત્તવન કરીને એને આત્મસાત્ કરવામાં જ આપણા જીવનને પ્રગતિશીલ કરી

શકીશું. શ્રી અરવિંદની સાધના એ વિશ્વ-જીવનને વિકાસશીલ કરવામાં અવરુચ સહાયરૂપ થઈ પડે એમ છે. શ્રી અરવિંદ ખરેખર આ જગતમાં કોઈક નવીન આધ્યાત્મિક શક્તિના તપઃપૂત દેશ હતા,

આજે શ્રી અરવિંદનું સ્મરણ કરતાં એમની સૌમ્ય પ્રજ્ઞાંત મૂર્તિ, અતદસ્પર્શી શાંતિની આભા સર્વત્ર પ્રસારતી એમની સાધનાશીલ મૂર્તિ દૃષ્ટિ સમીપ ખસી થાય છે અને એમને વંદન કરતું મન સ્પંદી ઊઠે છે :

‘ભાર સંધ્યાય તુમિ સુંદર વેશે એસેછ
તોમાય કરિ ગો નમસ્કાર.’

ભાર અખંડારેર અન્તરે તુમિ હૈસેછ
‘ તોમાય કરિ ગો નમસ્કાર.’

એક દિવસ રામદાસ સ્વામી શિષ્યો સાથે શેરડીના વાડ આગળથી જતા હતા. શિષ્યોએ તેમાંથી શેરડી ખાધી. તેટલામાં તે શેરડીનો માલિક આવ્યો. તેને આ પ્રમાણે પૂછ્યા વગર શેરડી ખાતા જોઈ ઘણો ક્રોધ આવ્યો અને રામદાસ સ્વામીને સર્વના સુખી સમજીને ખૂબ માર માર્યો. આ વાતની શિવાજી મહારાજને ખબર પડી, ત્યારે તેઓએ તે વાડના માલિકને તેણી મંગાવ્યો. તે આવ્યો ત્યારે રામદાસ સ્વામી સિંહાસન પર બેઠા હતા અને શિવજી મહારાજ નીચે બેઠા હતા. આ જોઈ તે તો કંપવા લાગ્યો. શિવાજી મહારાજે રામદાસ સ્વામીને કહ્યું કે, આપ આજ્ઞા કરો તે પ્રમાણે તેને શિક્ષા કરું. રામદાસ સ્વામીએ પૂછ્યું કે હું કહું તે પ્રમાણે ખરેખર કરશો? શિવાજી મહારાજે કહ્યું કે, પ્રભુ! હું આપની આજ્ઞા નહીં પાળું? રામદાસ સ્વામીએ કહ્યું કે, એ ગરીબ છે તેથી તેની શેરડી જોઈ થવાથી તેને આઘાત થયો તે વાજબી છે; માટે એનું દારિદ્ર દૂર કરવા એને જાગીર આપી તેનો ભોગવટો વંશપરંપરા ખામ એવો લેખ કરી આપો. શિવાજી મહારાજે તે પ્રમાણે તેને જાગીર આપી.

ઉપકારિષ્ઠ યસ્સાધુઃ સાધુત્વે તસ્ય કો ગુણઃ ।

અપકારિષ્ઠ યસ્સાધુઃ ॥ સાધુઃ સંકિરુચ્યતે ॥

માણસ પોતાના પર જેણે ઉપકાર કર્યો હોય તેના પ્રત્યે સાધુતા રાખે નવાઈ? પણ જે અપકાર કરનારા પ્રત્યે પણ ઉપકાર કરી સાધુતા બતાવે સાધુ ગુરુ છે એમ સંત લોકો કહે છે.

મણકો - ૩જો - અહિંસા

સહજન કર્તા શ્રી ચક્રવાત જી. પટેલ

‘અહિંસા પ્રથમો ધર્મ’ એ જીવનના ઉચ્ચમા ઉચ્ચ સ્વરૂપોમાંનું એક સ્વરૂપ - આકર્ષ - છે. તેનાથી લેશ પણ નીચે જીતયાં એવું તે પતન જ. અણતું એવું એક યુગિવડની ભૂમિતિની વ્યાખ્યા પ્રમલેની સ્ત્રીથી લીટી પાટી ઉપર ભવે ન હોરી શકાય. પણ એવી લીટી દોરવી અશક્ય હોવાથી તેની વ્યાખ્યામાં પરિવર્તન ન જ થઈ શકે એ કસોટી પ્રમાણે તો છાંડને જમીનમાંથી ઉખેડવો એમાં પણ દોષ છે. મુદર યુવામણ કૂવ તોડતા કેને આધાન નથી થતો? પણ ખડ તોડતા આપણને આધાન નથી થતો. તેથી કઈ સિદ્ધાંત જોગો ન કદે તે તો એવું જ જાણવું છે કે આપણે કુદ રતી રચનામાં ખડતુ રચાન નથી સમજતા. માટે બધી જાતની-ઈજા-હાનિ-મા અહિંસાના સિદ્ધાંતનો ભ્રમ રહેવો. હિંદુ અહિંસાનું સંપૂર્ણ પાતન જીવનને અશક્ય તો કરી જ મૂકે. પણ સત્યને જીવવા દેતા આપણે સૌને બહે નય થવો. પ્રાચીનો તે સિદ્ધાંતને છેવટની અણી સુધી લઈ ગયા છે અને ચરીર પારણ અનિષ્ટ છે, ઉપાધિ છે એવું કહી ગયા.

“મારામાંયુ”

છે. મોક્ષ એ અદેહ, અતિપ્રકૃત અવસ્થા છે, જેમાં આવાયીવાના બધોનો નથી હોતા અને તેથી તેમાં લેશ દોહવાને અને ખડ ઉખેડવાને એ સ્થાન નથી. એ સત્યનું અલ્પ કરતુ અથવા તેની ખૂબી સમજવી આપણે માટે મુશ્કેલ હશે તેનું પૂર્ણ પલન કરતું તો અશક્ય જ છે. ઠણા એ જ સત્ય છે એ વિષે મને શકા નથી અને તેને જ અનુસરીને આપણે જીવનનો માર્ગ ગોઠવીએ અને તેમાં સંપૂર્ણ શક્તિ ખપાવી હઈએ એમાં શ્રમ રહેતું છે. ખરી સમજ થઈ એટલે અરથી બાલ જીવ્યા જેટલી હદ સુધી આ ભવ્ય સિદ્ધાંતનો આપણે અસવ કરી શકીએ તેટલી જ હદ સુધી જીવનમાં સાર રહેલી છે કેમ કે તે સિદ્ધિમાં દેહ આપણે વશ હોય, આપણે દેહને વશ નહિ.

જેવી કલ્યાણિ આપણે કરી શરીર વ્યાપારની જેમ અનિવાર્ય હિંસા છે તે હિંસા નથી મળતી પણ તે અનિવાર્ય હોઈ તેનો દોષ એકાએક લાગે છે, ને મનુષ્ય જ્ઞાન ભક્તિ આદિ વડે આ અનિવાર્ય દોષથી છેવટે

(૧૯૫૦) ૨૬૧

યોગેશ્વર શ્રી અરવિંદ... [અનુ. ૫૦૨૫૮થી આનું]
 'જે કો ચાહે ધરણી ઉપરે સ્વર્ગને લાવવાને,
 તેણે જાને ધરણી તણા માઠી પરે આપવાનું,
 પૃથ્વી કેરો ભવિન મૃત્તિ યોગ ઉઠાવવાનો,
 કરે છાશે વિકટ પથ આ વિશ્વનો કાપવાનો.'

આ જગતમા રહીને-હેતુમા આબદ
 રહીને-આવી મહાન વિભૂતિઓ આ પૃથ્વી
 ઉપર સ્વર્ગ સ્થાપી શકે જ એવી આપણી
 આશ્યા છે અને એવી વિભૂતિઓ આપણી વચ્ચે
 જીવત રહે ત્યારે જ આપણને હૃદ્ય રહે છે
 અને આપણે નિશ્ચિત રહી શકીએ છીએ.
 અમૃતત્વને પામેલી એ વિભૂતિઓના આદમા
 આપણી વચ્ચે સદાય વિદ્યામાન તો છે જ પણ
 પ્રેમપૂર્ણ હૃદયને આવી ફિલસૂફી થી રીતે
 સમજાવી શકે?

મહાયોગી શ્રીઅરવિંદનું સમગ્ર જીવન
 મનનીય છે જ સ ૧૮૭૨ના ઓગસ્ટની
 ૫૬૨મી તારીએ એમનો જન્મ થયો હતો.
 એમણે નાનપણથી વિજ્ઞાનમાં શિક્ષણ પ્રાપ્ત
 કર્યું હતું પશ્ચિમની મુખ્ય ભાષાઓના તેઓ
 જાણકાર હતા. એમનું ભાષાજ્ઞાન જોઈ ત્યાના
 આધ્યાપકો પણ અક્રિત થતા વિજ્ઞાનમાં શ્રી
 સદાજીવ ગાયકવાડે એમનું હીર પારખ્યું
 અને એમને વડોદરા લઈ આવ્યા. શ્રી અરવિંદ
 વડોદરામા ૧૮૯૩થી ૧૯૦૬ સુધી રહ્યા.
 અહીં જ એમણે આધ્યાત્મિકતાની પ્રથમ દીક્ષા
 લીધી. વળી તેમણે અહીં રહી બંગાળી, ગુજ
 રાતી અને મરાઠી ભાવાનો પરિચય મેળવ્યો.
 ૧૯૦૬મા તેમણે વડોદરા છોડ્યું. ૧૯૦૭મા
 તેઓ કલકત્તાની બેગાડ નેશનલ કોલેજના
 આચાર્યપદે નિમાયા. 'વદેમાતરમ્' પત્રના
 તેઓ તત્ત્વો પણ રહ્યા એ પછી અલીપુર જોમ
 કેસમા એમની પણ ધરપકડ થઈ અને તેઓ
 જેલમા ગયા. આ જેલનિવાસ દરમિયાન એકાદ
 વાસમા એમને 'પ્રથમ વાર પ્રજાને સાક્ષાત્કાર
 "આશાબાપુ"

થયો' અને શ્રી અરવિંદ પોતાના 'ઉત્તરમાદા
 આખ્યાન'મા કહે છે કે એમને આ પ્રતીતિ થયું
 કે "પ્રજા મને એમ કહી રહ્યા છે 'જે બધો
 તોડવાનું વારામા જળ ન હતું તે વારે ખાતર
 અને વારે બદલે મેં તોડી આપ્યા છે. મારે
 વારી પાસે એક બીજું કાર્ય કરાવવાનું છે તને
 હું અહીં લાવ્યો છું તે એ કાર્ય માટે હું જે
 જાતે શીખી શકે તેમ નથી તે તને હું અહીં
 શીખવવા લાવ્યો છું.' એમ કહી તેણે મારા
 હાથમા ગીતા મૂકી "આમ શ્રીઅરવિંદે ગીતાની
 સાધના એ સમયમા કરી તેમના જીવનમા
 એકાએક પવટો આવ્યો અને ૧૯૧૦મા તેઓ
 પોડીચેરી આવ્યા ગયા ત્યાં ચાર વર્ષ એમણે
 શાંત યોગમા ગાળ્યા અને ૧૯૧૪મા 'આર્ય'
 માસિક શરૂ કર્યું એ માસિકમા એમના
 મહત્વના લખાણો પ્રમટ થતા ગયા અને
 ૧૯૨૧મા 'આર્ય' બંધ થયું પછી તો નવે બર
 ૧૯૨૬મા આશ્રમની બધી જ બ્યવસ્થાનું કામ
 શ્રીમાનાજીએ હાથ ધર્યું અને શ્રીઅરવિંદે
 એકાદવાસ સ્વીકાર્યો દિવ્ય જીવનને અહીં આ
 પૃથ્વી ઉપર ઉતારવાનો એમણે જે સકંપ કર્યો
 હતો તેની સિદ્ધિ માટે એમણે આ ઉચ્ચ એકાન્ત
 વાસ સ્વીકાર્યો હતો અને આપુ વિશ્વ એમના
 મત્તે ત્રીટ માંડીને બેઠું હતું આજે વિશ્વ પણ
 કટોકટીની પળેમાથી પસાર થઈ રહ્યું છે એ
 સમયે શ્રી અરવિંદનું થયેલું નિર્વાણ સૌને સમ
 સ્પાદૃષ બન્યું છે અને સૌની મતિ મૂઝાઈ રહી છે.

વળી દરેકને મનમા એક જ પ્રશ્ન સહા
 જિહ્વા કરતો કે શ્રી અરવિંદ શાની સાધના કરી
 રહ્યા છે? એ સવાલ ખૂબ જ ગંભીર હતો.
 હજી એનો જિંકેલ સૌને વિદિત થયો નથી શ્રી
 અરવિંદે પોતે જ શ્રી દીતીપદ્મમારને કહ્યું
 હતું "હું શાની સાધના કરું છું એ કહીશ
 તેણે મને અત્યારે સ્વમજી શરૂવાના નથી
 અથવા એટલું સમજ્યો પણ આટલું બાણી
 (૧૯૫૦) ૨૮૯

મૂકને કે હું ઊર્ધ્વગામી લોકનો કોઈ એવો પ્રકાશ આ જગતમાં લાવવા માયું છું, એવી કોઈ શક્તિ આહી' કિયમાણ કરવા માયું છું—જેને પરિણામે માનવપ્રકૃતિમાં ભારે ફેરફાર ઊઠવાપાથલ થઈ જશે. એ એવી શક્તિ હશે જે આજ સુપ્રીમાં કદી પૃથ્વી ઉપર પ્રકટ રીતે કિયમાણ થઈ નથી.” એ શક્તિ તે Supramental—અતિમાનસ—ની શક્તિ.

શ્રી અરવિંદની ફિલસૂફી સમજવા માટે સાધકની અમુક ભૂમિકાની જરૂર રહે છે. એ વિના શ્રી અરવિંદની સાધનાના ખ્યાલ ન આવી શકે. હવે તો શ્રી અરવિંદના ઉચ્ચ વિચારો આપણી પાસે વિદ્યમાન છે. એનું શુદ્ધ અને શાંત હૃદય ચિત્તવન કરીને એને આત્મસાત્ કરવામાં જ આપણા જીવનને પ્રગતિશીલ કરી

શકીશું. શ્રી અરવિંદની સાધના એ વિશ્વ-જીવનને વિકાસશીલ કરવામાં અવશ્ય સહાયરૂપ થઈ પડે એમ છે. શ્રી અરવિંદ ખરેખર આ જગતમાં કોઈક નવીન આધ્યાત્મિક શક્તિના તપઃપૂત દર્શા હતા,

આજે શ્રી અરવિંદનું સ્મરણ કરતાં એમની સૌમ્ય પ્રશાંત મૂર્તિ, અતલસ્પર્શી શાંતિની આલા સર્વત્ર પ્રસારતી એમની સાધનાશીલ મૂર્તિ દૃષ્ટિ સમીપ ખડી થાય છે અને એમને વંદન કરતું મન સ્પંદી ઊઠે છે :

‘ભાર સંધાય તુમિ સુંદર વેશે એસેછ
તોમાય કરિ ગો નમસ્કાર,
ભાર અંધારેર અન્તરે તુમિ હુસેછ
તોમાય કરિ ગો નમસ્કાર.’

એક દિવસ રામદાસ સ્વામી શિષ્યો સાથે શેરડીના વાડ આગળથી જતા હતા. શિષ્યોએ તેમાંથી શેરડી ખાધી. તેટલામાં તે શેરડીનો માલિક આવ્યો. તેને આ પ્રમાણે પૂછ્યા વગર શેરડી ખાતા જોઈ ઘણો ક્રોધ આવ્યો અને રામદાસ સ્વામીને સર્વના સુખી સમજીને ખૂબ માર માર્યો. આ વાતની શિવાજી મહારાજને ખબર પડી, ત્યારે તેઓએ તે વાડના માલિકને તેણી મંગાવ્યો. તે આવ્યો ત્યારે રામદાસ સ્વામી સિંહાસન પર બેઠા હતા અને શિવજી મહારાજ નીચે બેઠા હતા. આ જોઈ તે તો કંપવા લાગ્યો. શિવાજી મહારાજે રામદાસ સ્વામીને કહ્યું કે, આપ આસા કરો તે પ્રમાણે તેને શિક્ષા કરો. રામદાસ સ્વામીએ પૂછ્યું કે હું કહ્યું તે પ્રમાણે ખરેખર કરશો? શિવાજી મહારાજે કહ્યું કે, પ્રભુ! હું આપની આસા નહીં પાળું? રામદાસ સ્વામીએ કહ્યું કે, એ ગરીબ છે તેથી તેની શેરડી જોઈ થવાથી તેને આઘાત થયો તે વાજબી છે; માટે એનું હારિદ્ર દૂર કરવા એને જાગીર આપી તેનો લોગવટો વંશપરંપરા ખાવ એવો લેખ કરી આપો. શિવાજી મહારાજે તે પ્રમાણે તેને જાગીર આપી.

ઉપદ્રવિષ્ટ યસ્સાધુઃ સાધુત્વે તત્ત્વ કો ગુણઃ ।
અપદ્રવિષ્ટ યસ્સાધુઃ સ સાધુઃ સદ્વિરુચ્યતે ॥

જે માણસ પોતાના પર જેણે ઉપકાર કર્યો હોય તેના પ્રત્યે સાધુતા રાખે તેમાં શું નવાઈ? પણ જે અપકાર કરનારા પ્રત્યે પણ ઉપકાર કરી સાધુતા બતાવે તે જ ખરો સાધુ પુરુષ છે એમ સંત લોકો કહે છે.

ગ્રંથાવલોકન

કેળવણી વિષય :

પ્ર. નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ,

૧૦ ક્રિશ્ચિસ્તાલ ઘ. મહાદેવાળા

કિ ૧-૪-૦૬; ૧૦ ૪-૫-૦૮

‘કેળવણીવિવેક’ પછી ‘કેળવણીવિકાસ’ પ્રસિદ્ધ થાય છે ‘કેળવણીવિવેક’ની જેમ આ પુસ્તકમાયે મોટે ભાગે શ્રી ક્રિશ્ચિસ્તાલ ભાઈના જૂના લેખોનો જ મતલબ છે. તેઓના દિવનોથી જ પ્રાથમિક કેળવણીના પ્રશ્ન પર શ્રી ક્રિશ્ચિસ્તાલભાઈનું દિલ ચાટે પડતું અને ત્યારથી જ કેળવણીના અવમા જીવનનો ઉપયોગ કરવાની અભિલાષા એમના મનના પેપાતી અવી છે. પણ સતનામક આશ્રમની શાશ્વત શાળામાં શ્રી ક્રિશ્ચિસ્તાલભાઈ જોડાયા ત્યારે એ અભિલાષાને મુતરૂપ મળ્યું.

કેળવણીના કાર્ય અને વિચારની અપ લેખા શ્રી નરહરિભાઈનો અને શ્રી ક્રિશ્ચિસ્તાલભાઈનો માથ કૌથી વધારે રહ્યા છે તેથી આ પુસ્તકને શ્રી નરહરિભાઈની પુન્યભૂમિ મળી એ મુયોચ્ય જ છે. એ પુસ્તકની શ્રી ક્રિશ્ચિસ્તાલભાઈ કહે છે એમ એમના લેખો મોટે વાચકને તૈયાર કરે એવી છે તેથી એને ભૂમિકાક્રમે છાપવામાં આવી એ ઉચિત છે. ‘નર્મતાવીમ’ના શિક્ષકોને અને અભ્યાસીઓને ઉપયોગી થાય એવી આ ‘ભૂમિકા’ છે. એમાં શ્રી નરહરિભાઈએ નર્મતાવીમ અને સ્વાય સ્વયનની તત્ત્વશી મહાનૌત્યાના કરી બહુ ઉપયોગી માહિતી આપણને આપી છે. વળી ‘ધનિકાસનુ શિક્ષણ’ એ વિશે પણ મહત્ત્વના મૌલિક સૂચનો એમણે આપ્યા છે.

‘કેળવણીવિકાસ’ને જે ખડમા પહેલી દેવામાં આપ્યું છે (૧) સાગરમતી (૨) સેવાશ્રામ

પહેલા ખડમા પહેલા ચાર લેખો ઉદાહરણો દ્વારા ‘કેળવણીના લક્ષણો’ કેળવણી તથા ન કેળવણી, ‘જ્ઞાન અને અજ્ઞાન’ જેવા ગહન વિષયોનો સરખાણું ઉકેલ દર્શાવે છે. એ ચાર લેખો શ્રી ક્રિશ્ચિસ્તાલભાઈની જાલીની એક સુદર યાજુનુ દર્શન કરાવે છે. ‘સંસ્કૃતના આધારસ્તંભ’ એ લેખમાં શ્રી ક્રિશ્ચિસ્તાલભાઈ શૃદ્ધિધર્મ, ભચકર્મ, કૃષિકર્મ તથા કારીગરીકર્મની પ્રતિષ્ઠા મમત્તરે છે અને એને સંસ્કૃતના આધાર સ્તંભ ગણાવે છે. આમ આખીજી જેને શરીરશ્રમનો સિદ્ધાંત કહે છે તેને આ રીતે એમણે સ્પષ્ટ કર્યો છે.

બીજા ખડમા ‘કેળવણી અને મજૂરી’ ‘જે ન મૃતિઓ’, ‘ઉદ્યોગદ્વારા કેળવણી’ ‘જીવનનિર્વાહની કેળવણી’ કલ્યાણ લેખો ઉદ્યોગ અને ‘સાક્ષરી’ શિક્ષણ વચ્ચેનો તેમ જ શિક્ષણના વિષયો અને પ્રત્યક્ષ જીવન વચ્ચેનો મેગ શ્રી ક્રિશ્ચિસ્તાલભાઈને ધંધે ધીમે ટેલી રીતે સૂચનો મયો એ સમજાવા સહાયક થાય છે અને આપણને પણ નવુ દર્શન કરાવે છે. આ પુસ્તક કેળવણીના અભ્યાસીએ અચૂક વાચ્યુ જ જોઈએ.

— મુ. ૬૦

સાહાર-સ્વીકાર

આસ સાહિત્ય ...

ચૌતર એજ્યુકેશન માન્યવર્ગી આપ્તુદ તરફથી -

આવમિત્ર ગિજુભાઈ : ૧૦ સોમાબાદ લાવમા, કિ ૦-૪-૦૬; જાજકોના મિત્ર ગિજુભાઈ અવનની મમમ પ્રવનનાતા) અમર આધીજી : ૧૦ સોમાબાદ લાવમા, કિ ૦-૩-૦૬; (ગાલીજના અવનપાઠોની આપકો અને મોટે ૧ ઉત્તેગી મન્દિર પ્રતિષ્ઠા)

મોક્ષ મેળવી આ હિંસાથી પણ મુક્ત થાય છે. તેથી જ શરીર જે મનુષ્યને સારુ જેમ બંધનનું દાર છે તેમ મોક્ષનું પણ દાર છે. તે જ પ્રમાણે જે કરોડપતિ થવા ખાતર ખેતી કરે તેને ખેતી બંધનનું દાર છે. જે કેવળ આજીવિકાને અર્થે કરે તેને તે મુક્તિનું દાર બની શકે છે.

કર્મમાત્ર, પ્રવૃત્તિમાત્ર, ધર્મામાત્ર સહાય છે. આવશ્યક ધર્મામાત્રમાં સ્વરણો દોષ છે. જોતીના ધર્મામાં, વેશમના ધર્મામાં, સોનીના ધર્મામાં, ખેતીના કરતાં ઘણો વધારે દોષ છે.

કેમ કે તે ધર્મા આવશ્યક નથી. તેમાં હિંસા તો પુષ્કળ રહેલી જ છે. તે તી હિંસા વિના મળે નહિ. હીરના કીડાને ઉકાળવામાં આવે છે. સોની જે આસમાની અગ્નિ પ્રગટાવે છે તેમાં બળતાં જંતુઓને પૃષ્ઠીએ ને તે જવાબ આપી શકે તો આપણને તેના ધર્મામાં રહેલી હિંસાનો કંઈક ખ્યાલ આવે. ચોમેર હિંસાથી ઘેરાયેલા અને બળતા આ જગતમાં વિચરનાર જે મહાપુરુષે અહિંસા રૂપી ધર્મને પ્રગટાવ્યો તેને સાદાંજ નમસ્કાર હોય.

નવેમ્બરનો ૧૦મો અંક

હમા અંકમાં સૂચના આપી હતી કે 'રૂપાયન' સંસ્થાને જૂનાગઢમાં જગ્યા મળવાથી દેવતા વખત લાગશે તેથી નવેમ્બરનો ૧૦મો અંક પ્રગટ નહીં થાય છતાં ઘણા ગ્રાહક બંધુઓએ લખ્યું છે કે નવેમ્બરનો અંક અમને નથી મળ્યો. નવેમ્બર અને ડીસેમ્બરનો અંક ભેગો જ પ્રગટ કર્યો છે. આશા રાખીએ છીએ કે ગ્રાહક બંધુઓ હવે નવેમ્બરના અંકની માગણી નહિ કરે.

“સહુ એક બીજા પ્રત્યે ઉદારતાથી વરતે તો જ મંડળો ચાલી શકે
આટલું કરતાં શીખી જાઓ તો ગોરા મંડળો ચલાવવાની
શક્તિ સહેજે આવી જાય.” બાપુ

[૫૪ ૨૮૧, 'કોડિયું' માથી અને ૨૮૮, 'શુભરાત સાળાપર' માંથી]

અનુક્રમણિકા..... ૩૦ નવેમ્બર - ડીસેમ્બર ૧૯૫૦

- ૧ પાગલપણ ... શ્રી અરવિંદ ૨૫૭
૨ શ્રી અરવિંદ આશ્રમનાં જન્મો ... ૨૫૮
૩ યૌવન શ્રી અરવિંદ ... યુક્તલભાઈ ૨૫૯
૪ ધણું જીવે સરદાર ... બળસભાઈ ૨૬૦
૫ પ્રતોષનના પ્રતિકાર સતીશચંદ્ર દેસાઈ ૨૬૧
૬ સાચી ભગની ... શ્રી 'અક' ૨૬૩
૭ વિદ્યાપીઠથી આશ્રમ ... કે. વા. ૨૬૭
૮ ૨૫૦ મહિ ... જીવંતરામ કવે ૨૬૮
૯ સાચના સાથીઓનો સમાજ મહિલાકુળ ૨૭૦

- ૧૦ નીતિ અને પ્રીતિ... ઉજ્જવલ કુમારીજી ૨૭૧
૧૧ બાપુના પત્રો ... આર્થીજી ૨૭૩
૧૨ ગુરુનાંકની દૃષ્ટિમાં કથાઓ. યુક્તભાઈ ૨૭૫
૧૩ સર્વોદયનો પાવો રામનારાયણ તા. પાંદક ૨૭૭
૧૪ સર્વોદય વાણી ... રવિશંકર મહારાજ ૨૮૧
૧૫ જળવાન પણ પ્રવેશ કરી શકતા નથી ... ૨૮૨
૧૬ બાપુજીપતિ તરીકે નિર્મળાબહેન શાહ ૨૮૩
૧૭ સાદાર્થ ... હીરભાઈ જરીવાળા ૨૮૭
૧૮ આર્થી માળા ... ચંદુલાલ બ. પટેલ ૨૮૧

ગ્રંથાવલોકન

કેળવણી વિકાસ :

પ્ર. ૦ નવજીવન પ્રકાશન મંદિર અમદાવાદ

લે. ૦ કિશોરલાલ ઘ. મશરૂવાળા

કિં ૧-૪-૦; પૃ. ૪૫+૪

‘કેળવણીવિવેક’ પછી ‘કેળવણીવિકાસ’ પ્રસિદ્ધ થાય છે. ‘કેળવણીવિવેક’ની જેમ આ પુસ્તકમાંયે મોટે ભાગે શ્રી કિશોરલાલ ભાઈના જૂના લેખોનો જ સંગ્રહ છે. કલેબોના દિવસોથી જ પ્રાથમિક કેળવણીના પ્રશ્ન પર શ્રી કિશોરલાલભાઈનું દિલ ખાલેલું હતું અને ત્યારથી જ કેળવણીના ક્ષેત્રમાં જીવનનો ઉપયોગ કરવાની અભિલાષા એમના મનમાં પેલાતી આવતી છે. પણ સરવાલમાં આશ્રમની રાષ્ટ્રીય શાળામાં શ્રી કિશોરલાલભાઈને હાથ લાગ્યા ત્યારે એ અભિલાષાને મુર્તરૂપ મળ્યું.

કેળવણીના કાર્ય અને નિયામની અપ લેખ શ્રી નરહરિભાઈનો અને શ્રી કિશોરલાલભાઈનો સાથ સૌથી વધારે રહ્યા છે. તેથી આ પુસ્તકને શ્રી નરહરિભાઈની પુનઃલખી મળી એ મુયોગ્ય જ છે એ પુરવાની શ્રી કિશોરલાલભાઈ કહે છે એમ એમના લેખો માટે વાચકને તૈયાર કરે એવી છે તેથી એને ભૂમિકાકરૂપે છાપવામાં આવી એ ઉચિત છે. ‘નર્મતાવીર’ના શિક્ષકોને અને અભ્યાસીઓને ઉપયોગી થાય એવી આ ભૂમિકા છે એમાં શ્રી. નરહરિભાઈએ ‘નર્મતાવીર’ અને સ્વ. વ. વલ્લભની તત્ત્વપ્રકાશ સમાવેશના કરી જહુ ઉપયોગી માહિતી આપણને આપી છે. વળી ‘હનિહાસનું શિક્ષણ’ એ વિશે પણ મહત્વના મૌનિક સૂચનો એમણે આપ્યા છે.

‘કેળવણીવિકાસ’ને બે ખંડમાં વહેચી દેવામાં આવ્યું છે. (૧) સાબરમતી (૨) સેવાશ્રામ.

પહેલા ખંડના પહેલા ચાર લેખો ઉદાહરણો દ્વારા ‘કેળવણીના લક્ષણો’, ‘કેળવણી તથા ન કેળવાયેલા’, ‘જ્ઞાન અને અજ્ઞાન’ જેવા મહત્વ વિષયોનો સંગ્રહણ ઉકલ દર્શાવે છે એ ચારે લેખો શ્રી. કિશોરલાલભાઈની ચેતીની એક સુદર બાજુનું દર્શન કરાવે છે. ‘સંસ્કૃતના આધારભૂત’ એ લેખમાં શ્રી કિશોરલાલભાઈ શૃંગિણીકર્મ, ભવકર્મ, કૃષિકર્મ તથા કારીગરીકર્મની પ્રતિષ્ઠા નમજારે છે અને એને સંસ્કૃતના આધારભૂત ગણાવે છે. અમ ગાંધીજી જેને શરીરશ્રમનો મિદાત કહે છે તેને આ રીતે એમણે રજૂ કર્યો છે.

બીજા ખંડમાં ‘કેળવણી અને મજૂરી’, ‘બે મતૃતિઓ’, ‘ઉદ્યોગદાર કેળવણી’, ‘જીવનનિર્વાહની કેળવણી’ કત્યાદિ લેખો ઉમેર્યા અને ‘સાદરી’ શિક્ષણ વચ્ચેનો તેમ જ શિક્ષણના વિષયો અને પ્રવેશ જીવન વચ્ચેનો મેળ શ્રી કિશોરલાલભાઈને ધંમે ધીમે ઢેવી રીતે સૂઝતો ગયો એ અમજવા સહાયક થાય છે અને આપણને જણાવતું દર્શન કરાવે છે આ પુસ્તક કેળવણીના અભ્યસીઓને અત્યંત વાચ્યુ જ બોધાયે.

— મુ. ૬૦

સાભાર-સ્વીકાર

આવ સાહિત્ય .. . ચોરસ એજકેશન એન્ડ વર્ક આનંદ તરફી —

આવમિત્ર ઇન્સ્ટિટ્યુટ, નં. ૦૧ સામજીક રોડ, કિ. ૦-૪-૦; રજા પછીના મિત્ર ઇન્સ્ટિટ્યુટ નવનગર અમલ પ્રમુખનાર્થે) અમર નાધીજી : નં. ૦૧ સામજીક રોડ, કિ. ૦-૩-૦; (ગાંધીજીના જીવનપાઠેની બાજુ અને ગ્રેડેડ ઉદ્યોગી મિત્ર પુસ્તક.)

મહાત્માજીનાં ચરિત્ર
 જાતે તેમજ તેણે પ્રાપ્ત
 સિદ્ધિ તથા તેનાં જીવન
 નિર્માણ પરથી તે જાણીએ
 જાતની ભૂલો અને ન
 પ્રાપ્તિની રીત જાણીએ.

બાળકાલથી જ
 ૫૩૩૫

પાંચાઈ ગાંધી

પ્રારંભ

ગ્રાહક ખંડુઓને

પત્રવ્યવહારમાં ગ્રાહક નંબર અવગત જાણવું

ઘોડાક અપવાદ સિવાય મોટા ભાગના ગ્રાહકોના લવાજમ આ અંક સાથે પૂરાં થાય છે. લવાજમ મનીઓર્ડરથી મોકલવાની અમારી સૂચના ગયા અંકમા આવેલી તે અનુસાર મિત્રો તરફથી આ નવા વર્ષ માટે લવાજમ મળતું રહે થઈ ગયું છે પણ બધા મિત્રોએ અમારી આ વિનંતી પર બહુ ધ્યાન નથી આપ્યું. લવાજમ મનીઓર્ડરથી મોકલાવે તો અમારી ઘણી મહેનત જયી જાય આમ છતાં આપ જે મનીઓર્ડરથી ન જ મોકલી શકો તો વી. પી. થી મોકલવા અમને લખી જણાવશો? આવતો અંક બહાર પડતાં સુધીમાં ઉત્તર નહીં મળે તો આપ થાકુ રહેવા ઇચ્છે છે એમ સમજી આપને કમાનુસાર વી. પી. મોકલાશે, જે સ્વીફ્ટરી લેવા, વિનંતી છે. અંતે આપ ન જોઈ હોય તો કૃપા કરી અમને વેળાસર જણાવશો જેથી અમને પાસ આનાના પોસ્ટેજનું અને અંક ચાલ્યાંને જોઈ આવવાનું નાહકનું નુકસાન ન થાય પત્રવ્યવહાર કરતી વખતે અથવા લવાજમ મોકલતી વખતે આપનું પૂરું નામ તથા ગ્રાહક નંબર લખવા આવશ્યક છે. જેથી તુરત ધ્યાન આપી શકાય.

પરદેશમાં “ખાગઆપ”નું લવાજમ નીચના સ્થળોએ ભરી મોકલો.

- (૧) શ્રી. પ્રભુદાસ જ. વજરીઆ, પો. બો. નં. ૧૨૬, નૈરાળી, કેન્દ્ર કોલોની
- (૨) Hindu Association, Box 140 59, Lourenco Marques (P. E. A.)

ગ્રાહકો નોંધવાના સ્થળો :

- (૧) શ્રી ગીરધરલાલ દામોદરદાસ લિમ, રીડરોડ, પોલીસ થોફે, અમદાવાદ.
- (૨) શ્રી જયભાઈ સરવેયા, અંગામહાલ, ૫૬, બાલુમગા રોડ, સુભાઈ
- (૩) વ્યવસ્થાપક ખોદીબાઈ, આણંદ

‘ખાગઆપ’ કાર્યાલય: રૂપાવનન. ગિરિવિહાર કોલેજરોડ, જૂનાગઢ (ગોરાપટ્ટ)

આર્યાવર્ષ

ઉદ્ધરેદાત્મનાત્માનમ્

[ગાંધીજી અને ગુરુદેવની જીવનસાધનાનું અનુશીલન કરતું માસિક]

વર્ષ ૩

૩૭ જાન્યુઆરી-૧૯૫૧

અંક ૧૨

વિદ્યાર્થીઓ આત્મજગની વાત ન સમજે એ આપણી દીનતા સૂચવે છે જે વસ્તુ ખરી છે, શાસ્ત્ર છે, તે ન સમજાય અને જે શબ્દિક છે તે અવહાર ગણાય એ કવુ આશ્ચર્ય !

માત્ર સખ્યાબળ કઈ જ નથી એ આપણી પાસે રોજ પ્રત્યક્ષરૂપે સિદ્ધ થાય છે છતાં એ કેમ અવ્યવહારુ વાત ગણાતી હશે ? અક્ષય યોગ એક વાદને ભેઈ કેમ નામે છે ? ઘેટાને પોતાની પામરતાનું જ્ઞાન છે વાદને પોતાની શક્તિનું જ્ઞાન છે આ એનું આત્મજગ, આત્મજગને કૌત્પનિક વસ્તુ કે આકાશ પુષ્પવત્ માનવામા જ ભૂવ રહેલી છે

મખ્યાબળની હું અવગણના નથી કરતો તેને સ્થાન છે, પણ તેના ગર્ભમાયે આત્મ જગ વસેલું હોય ત્યારે જ સખ્યાબળ કીડી એકરૂપે હાથી ઉપર ચડી બેસે એટલે એના પ્રાણ હે આ કીડીમા એકતાનું જ્ઞાન છે શરીર અનેક છતાં તે મને એક છે તેને આત્મજગ છે આપણને એક હોવાનું જ્ઞાન આવે તો આપણને આત્મજગ આવ્યું, ને તે કષ્ટે આપણે છૂટીએ

રાષ્ટ્રીય વિદ્યાર્થીમા એળા જેટલા મદાગુ વિદ્યાર્થીઓ હોય તે જગતન છે સરકારી વિદ્યાર્થીમા બનુનારા અસખ્ય વિદ્યાર્થીઓ જે દેશને સાડુ ન જીવના હોય તો તેમની સખ્યાની શી કિમત છે ?

કિમત ગુણમા છે વિસ્તારમા નથી એ શાસ્ત્ર ય વાક્ય તો છે જ કેમ કે તે અનુ ભવસિદ્ધ છે, ને તથી અવહારુ છે જે અવહારમા ન જ ઊતરે તે શાસ્ત્રીય નથી એ કવગ સાબિતક પ્રયોગ છે.

પૃથ્વી હડા જેવી યોગ છે અને પોતાની ધરી ઉપર ફરે છે એમ જ્યારે ગેલીલિયો યોગ્યે ત્યારે તેની વાતને કં પનિક કહી લોકા હર્યા હતા કહ્યે તેને ગાળો પણ કાઢી હતી આજે આપણે બાણીએ છીએ કે પૃથ્વીને યાત્રી જેવી ને સ્થિર કહેનારા કમ્પનાગ્રહમા નિવાસ કરતા હતા અને ગેલી સિયોએ અવહારુ વાત કરી હતી આધુનિક કેમણીનુવણ આત્માને જીલાવવાનું હે વાચી આપણને આત્મજગની વાત નીરક્ષ લાગે છે, ને રોજ યુરા યર્થ જતા શરીરજગની ઉપર નજર કરે છે આ મહતાની પરકાશ છે

પ્રત્યેક વિદ્યાર્થી જે હચે તે તદસ્થ રીતે પ્રયોગ કરે તો આ વાક્યનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ યર્થ થકે

(૧) કેવળ સખ્ય જગની કરી કિમત નથી (૨) આત્મજગ વિનાનું જીનુ જગ શબ્દિક અને નિરર્થક છે આ જે વસ્તુ સાચી હોય તો પ્રત્યેક વિદ્યાર્થી અને વિદ્યાર્થિની આત્મજગને યોગજવ ને કેળવવા મયે ગાંધીજી

એ જ કઠિન માર્ગે !

પૂર્વ જીવનની ભૂલોના લગણે મારી નિદ્રાને ખંડિત કરે છે
 કલેશ પામેલા આત્માની વેદના મારી આખને આસુથી ભીજવી દે છે
 હે પરમકૃપાળુ ! તારી પાસે આલી આવવાની હિમત તું અને આપજો,
 હું જાણું છું, કે એ માર્ગે પથરાયો છે
 ત્યાં બપે જ નિર્જનતાનો મુન્થકાર આપી રહ્યો છે
 અધકારના વાદળાઓ એ માર્ગે પર વારવાર ફરી વળે છે
 તારાના આંખા દર્શન પણ થતા નથી અને છતાં હે પ્રભો ! એ જ
 માર્ગે પર આલી આવવાનું પ્રેરંભ તું અને આપજો.
 મેઘની ગર્જનાથી અને વીજળીના ઝળકારાથી એ માર્ગે ભયભીત
 બની ગયો છે.
 અને છતાં હે હીનદયાળ ! એ જ માર્ગે આલી આવવાનું આત્મ-
 યજ્ઞ તું અને આપજો.

અનુવાદક : દિલ્લિપુરા જા. દિવાનજી

*હરીન્દ્ર ચૌધુર્યાયના કાવ્ય પરથી

આજથી ત્રણ વર્ષ પહેલાં બાપુ આપણને ઠોડીને આન્યા ગયા તેમના પુણ્ય સ્મરણમાં આજે આપણે આ દિવસ ઉજવી રહ્યા છીએ બાપુને માટે એ દિવસ ઉત્સવનો હતો, કારણ કે કબીરની જેમ તેઓ પણ માનતા હતા કે 'જિસ મરને સે જગા જે મહે મન આનદ કમ મરિહો મમ પાદિ પૂરન પરમાનદ ॥'

આપણે જન્મને તહેવાર માનીએ છીએ બાપુ મરણને તહેવાર માનતા કારણ કે આ દિવસે એમણે જીવનની પરિપૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરી હતી આપણે મરણથી ડરીએ છીએ તે મરણને પસંદ કરતા જીવનને તે એક અનામત સંપત્તિ માનતા હતા અને તેથી પ્રજા પ્રિયથે' તેનો ઉપયોગ કરી તેને પોતાના ખસા માલિકને - ઇશ્વરને સોંપતા વિચારને બદલે એમણે હૃદય જ અનુભવ્યો 'તેરી તુઝકા સોંપે મયા વાગેગા માહિ ॥'

આપણે જીવનને આપણી પોતાની સંપત્તિ માનીએ છીએ, તેથી જ તેના રક્ષણની ચિંતા કરીએ છીએ બીજાની મિ કંતવું રક્ષણ કરવું એ પણ ઉચિત છે, પણ થોડા સમયે તે તેને તરત જ પાછી આપી દઈએ તો પણ આપણે તેનો મોહ કરીએ છીએ ગાંધીજી શરીરનો ઇશ્વરના કાર્યમાં ઉપયોગ કરતા હતા આપણે તેનો ઉપયોગ કરીએ છીએ તેથી આપણને તેના ઉપર આસક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે અને બીજાની વસ્તુ પોતાની સમજવાનો મોહ ઉદ્ભવે છે

ઉપયોગથી આપણે એ મિ કંતવે કલ કિત કરીએ છીએ કબીર આ સસારને નૈહર અને ઇશ્વરના ઘરને પિદર માનતા અને આ દેહનો ઉપયોગ કરી તેને કલકિત કરનારાઓને

'આશાબાપુ'

તેમણે કહ્યું છે -

'નૈહર મે દામ વગાય આઈ સુનરી ॥'

એથી બિલકુલ શરીરનો ઇશ્વરના કાર્યમાં ઉપયોગ કરનારા એઓ તેને શુદ્ધ નિષ્કલક રાખીને જેણે તેણે પાછું સોંપી દે છે તેમને માટે કબીરે કહ્યું છે

પદ ચાલે રુર નર મુનિ આડી,

ઓદિ કે મૈની કીનહી બદરિયા ॥

તાસ કબીર જાતન મ આડી,

જયે ની ત્યા ઘર દીનહી બ.રિયા ॥

તેથી આજે આપણી એ જ પ્રાર્થના હોવી જોઈએ કે આપણે આ શરીર અથવા તો પોતાની મૂંઝીને પરાયી સમજી જાતનથી તેનો ઉપયોગ કરીએ અને ત્યારે તે પાછી મારે ત્યારે બિલકુલ આનાકાની કર્યા સિવાય જેવી ને તેવી પરત કરીએ બાપુની માફક જીવનને સદુપયોગ કરનારાઓ માટે તુલસીદાસે કહ્યું હતું

'જિયન મરન ફૂલ દસરથ પાના

અનક અનેક વિમન જસ ળાવા ॥

બાપુ તો આન્યા ગયા પણ વારસામાં શું મૂકતા ગયા? એ જ પ્રશ્ન આપણે વિચારવાનો છે તે આપણને અનાસક્ત જીવન ગાળવાનો ઉપદેશ આપી ગયા આપણે જીવનને સલાખીશું તો જ મરણને સલાખી શકીશું આપણને તો જીવનને બદલે મરણને સલાખવાની ચિંતા થાય છે આપણા શરીરની દુર્દશા ન થાય એ જ ચિંતા આપણને રહે છે, જીવનની દુર્દશા બલે ને થાય પરંતુ જો આપણે જીવન સારી રીતે જીવીએ તો મરણ આપોઆપ સુધરી જશે. અતકાળ શુભ જ આવશે જીવનભર રામનું સ્મરણ ન કરનારને માટે જ આ કહ્યું છે -

‘અન્ત રામ કહિ આવત નાહી ।’

બાપુએ આજીવન રામનામની સાધના કરી, તેથી અંતકાળે પણ તેમના મુખમાંથી ‘હે રામ’ એ જ શબ્દો નીકળી પડ્યા. કળમાં જીવનભર જીવનરસ ભરતા રહેવાથી તે અંતે પાકીને આપોઆપ પડી જશે. જો આપણે શરીરને વળગી ન રહીએ તો આપણને હેઠોત્કર્ષની બાબત પણ નહીં પડે જેવી રીતે— ‘મુમન ભાલ જિમિકણું તેં ગિરત ન જનૈ નાગ ।’

જો આપણે પોતાને હંમેશાં તૈયાર રાખીશું તો સાપની કાંચળીની માફક આપણું શરીર અલગ પડી જશે. બાપુના જીવન અને મરણમાથી આપણે આ શીખવાનું છે.

ગાંધીજી પોતાના વિચારોની સાથે પોતાનું કાર્ય પણ વારસામાં આપી ગયા છે. સ્વરાજ મળવાથી યા તો લોકતંત્ર સ્થાપિત થવાથી તેમનું કાર્ય પૂર્ણ નથી થયું. ‘ચરંતુ તેનો પ્રારંભ થયો છે. હવે આપણને તેમનું કાર્ય પૂર્ણ કરવાનો અવસર સાંપડ્યો છે. ગાંધીજીનો ઉદ્દેશ માત્ર રાજનૈતિક ન હતો. તે તો તેમના પૂર્ણ સ્વરાજ કે રામરાજ્યનું એક અંગ માત્ર હતું. તેમનું મૂળ લક્ષ્ય તો આધ્યાત્મિક, સામાજિક અને આર્થિક સ્વરાજ પ્રસ્થાપિત કરવાનું હતું. હજી તો એક જ અંગની પૂર્તિ થઈ છે. ત્રણ અંગો હજી બાકી છે.

પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં સમતા, સ્વતંત્રતા અને બાતુભાવ સ્થાપવાનો એમનો આશય હતો. જીવમાત્ર સાથે આત્મૈક્યના એકરૂપતા અનુભવની, એવા દ્વારા તેમના હૃદય સુધી પહોંચેલું એ એમનું આધ્યાત્મિક સ્વરાજ હતું એક પણ જીવ દીન-દુઃખી રહેશે ત્યાં સુધી આ કામ અપૂર્ણ જ રહેશે.

સામાજિક ક્ષેત્રમાં હજી સુધી વિવિધતા પ્રવર્તે છે. રામરાજ્ય ત્યારે સ્થપાશે જ્યારે આ વિવિધતા દૂર થશે. કાયદાથી અસ્પૃશ્યતા

દૂર કરવાથી એ સમસ્યા ઉકેલાવાની નથી. જ્યારે આપણા હૃદયમાંથી કેવળ અસ્પૃશ્યતા નહીં, અસમાનતા દૂર થશે ત્યારે જ બાપુનું આ વ્રત પૂરું થશે, તે સિવાય નહિ.

વૈર ન કરું કદાચ સન કોઈ ।

રામ પ્રતાપ વિવિધતા ખોઈ ॥

આ વિવિધતા સામાજિક ક્ષેત્રમાં જ નહીં, આર્થિક ક્ષેત્રમાં પણ દૂર થવી જોઈએ. શારીરિક વિવિધતાની જેમ આર્થિક વિવિધતા પણ પૈતૃક હોય છે. કોઈને મળ્યુંતો તો કોઈને કમભરે શરીર હોય છે પણ તેને ઉત્તમ અને સ્વસ્થ બનાવવાનો પૂરેપૂરો અવસર તો તેને રહે છે. તેવી જ રીતે આર્થિક ક્ષેત્રમાં પણ થવું જોઈએ. તે ભાગમાં જેટલી મુશ્કેલીઓ હોય તે બધી દૂર થવી જોઈએ.

વિવિધતા વધવાનું સૌથી ઘાતક તત્ત્વ તો એ છે કે લોકો પરિશ્રમ વિના સંપત્તિ મેળવવા અને તેને કાયમ કરવા ઇચ્છે છે. એથી જિલ્લું ગાંધીજીનો સિદ્ધાંત એ છે કે શ્રમ દ્વારા રાંટલા મેળવવો જોઈએ. આ સિદ્ધાંતનું પાલન નહીં કરવાથી પરિશ્રમ કરનારાઓને પૂરતી મજૂરી મળવી નથી અને જેને પરિશ્રમને વેચાતો લેવાની શક્તિ છે તે જ તેને અધિકૃત કરી લે છે તેથી એ શ્રમ પ્રમાણે વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ થવા લાગે તો અડધી વિવિધતા મટી જાય.

આપણા દેશમાં ગીજી વિવિધતા શહેરો અને ગામડાં વચ્ચેની છે. ગામડાં ઉત્પાદન કરે છે અને શહેરો તેનો ઉપયોગ કરે છે. શહેરો પાસે ખરીદ કરવાની શક્તિ છે એટલે ગામડાંનું દૂધ કૂળ અને શાકભાજી પરદેશ ચાલી જાય છે. તેથી એવો નિયમ હોવો જોઈએ કે જ્યાં સુધી ગામડાંની જરૂરિયાતો પૂરી ન થાય ત્યાં સુધી માલ શહેરોમાં ન જઈ શકે.

પણ એટલેથી જ સમસ્યા ઉકેલાઈ જતી નથી. ગામ પોતાનો માલ શહેરમાં શા

માટે મોડકે છે ? આ પ્રશ્ન ઉપર વિચાર કરીશુ તો જાણશે કે આપણે કઈક ખરીદવા પડે છે તેથી જ આપણને વેચવાની ફરજ પડે છે કાપડ ખરીદવા માટે આપણે અનાજ વેચવા પડે છે તેથી જ કાપડ સ્વયં બનાવી લઈશું તો અનાજ વેચવાનું આપણે બંધ થઈ શકે એ રીતે જ આપણે સ્વાવલંબી થઈ શકીએ તેમ છીએ

ગામડા માટે બાપુનો સુખ સિદ્ધાંત એ છે કે મત્થેક ગામડું સ્વાવલંબી બને, પોતાની જરૂરિયાતની ચીજો પોતે જ ઉત્પન્ન કરે કોઈ પણ ચીજ માટે તેને બીજાનું મોજેનું ન પડે તે માટે આપણે આપણા ઉત્પાદન પર નિયંત્રણ કરવું આવશ્યક છે જરૂરિયાતો પ્રમાણે જ ઉત્પાદન કરીએ અને ફાવે તેમ નહિ ગામડા માટે જેટલા અનાજ, કાપડ ગોળા અને તેલની જરૂર હોય તે બધું આપણે ગામડામા જ ઉત્પન્ન કરીએ

મત્થેક ગામ હરેક ચીજ ઉત્પન્ન ન કરી શકે એ મુશ્કેલી એમા છે, પણ તેને માટે આજુબાજુના ગામમાંથી તે ચીજો બદલામા મેળવી લઈ લે એ ઉપાય છે આમ કરવાથી સ્વદેશી ધર્મને બીજે મહત્વપૂર્ણ સિદ્ધાંત ઉપર થાય છે કે ત્યાં સુધી આપણે પાટારી આપણી જરૂરિયાતો પૂરી કરી શકે ત્યાં સુધી આપણે બહારથી ચીજો માગવાની જોઈએ નહીં આ પ્રકારની વહેંચણી કરીને કોઈ ગામ ઘઉં, કોઈ ચોખા, કોઈ ફળ, કેઈ શાક ભાત, કોઈ ગોળ, કોઈ તેલ, કોઈ કપડું વગેરે પેદા કરીને અહર અહર લેવડદેવડ કરે

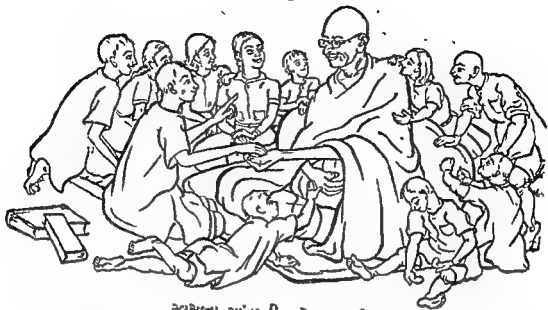

સ્વવલંબી અને સ્વદેશીના આ સિદ્ધાંતથી આપણા ગામ ફરીથી સુખી અને સમૃદ્ધ બની શકે તેમા જરૂર છે શકા નથી સરકાર આપણા રક્ષણ શિશુ અને સરકારની જવાબદારી લઈ શકે પણ સ્વાવલંબી બન તો આપણે જાતે જ કરવું પડશે તે માટે સરકાર થ મો, પૈસા વગેરેની સહાયતા અવશ્યકરી શકે છે, પણ તેનો ઉપયોગ તો આપણે જ કરવો રહેશે સ્વરાજ આપણને મળી ગયું પણ રામરાજ્ય તો ત્યારે જ સ્થપાશે ત્યારે આપણામાથી વિષમતા ફરકશે વિષમતા ત્યારે જ ફરકશે જ્યારે આપણે સ્વાવલંબી થઈશું અને સ્વાવલંબી થઈ જ શકીશું ત્યારે જ અધિકાર આપણું કામ આપણે જાતે જ કરીશું

અર્થાત્ અમરીવ બનીશુ આ રીતે બધું રહસ્ય બપુના ઘટ 'શરીરધર્મ'મા સમાઈ જાય છે

જરૂરથી આપણે સ્વધર્મ થા તો સ્વધર્મના મહત્વને ભૂલી ગયા ત્યારથી આપણે ધર્મ તરફ ઉપેક્ષાવૃત્તિ બતાવી છે અને પરાવલંબી બની ગયા છીએ ગીતામા કહ્યું છે કે આપણે સ્વધર્મથી જ ધર્મની પ્રાપ્તિ કરી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શકીએ છીએ આપણે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવા માગીએ છીએ પણ સ્વધર્મ કરવા તૈયાર નથી કઈ પણ કયાં સિવાય તેને મેળવવા ઇચ્છીએ છીએ કઈ પણ કયાંવિના મેળવવાની ઇચ્છા રાખવાથી શોષણની શરૂઆત થાય છે અને પરિણામે વિષમતા જન્મે છે

તેથી જ આપણે બાપુની સ્મૃતિને સાત્ય કરવા ઇચ્છતા હોઈએ તો જોમણે જે વસ્તુઓ વારસામા આપી છે તેમા વધારો કરવો પડશે

સ્વચ્છતા-અંતરની અને બહારની

બાપુજીનો આગ્રહ સ્વચ્છતા માટે ઘણો જ હતો. સ્વચ્છતા એ પવિત્ર અને વિકાસશીલ આત્માનું પ્રતિબિંબ જ છે તેથી સૌ કોઈ અંત-બાહ્ય સ્વચ્છ અને એમ બાપુજી કહેતા. અંતરને સ્વચ્છ કરવાનું એકમાત્ર સાધન પ્રાર્થના-રામનામ-જ છે. તેથી જ બાપુજી કહેતા : “બધું ભૂલીએ પણ પ્રાર્થના ન ભૂલીએ. શરીર ધોયા વિના બગડે તેમ હૃદયને પ્રાર્થના વતી ધોયા વિના આત્મા જે સ્વચ્છ છે તે મલિન દેખાય. તેથી તે વસ્તુ કદી ન છોડશો.”

આ તો અંતરને સ્વચ્છ કરવાની વાત થઈ. બાહ્ય વસ્તુમાં પણ ચોખ્ખાઈ સારુ બાપુજી એટલી જ દૃઢ આગ્રહ રાખતા. આ વિષે એક પ્રસંગ યોગ્ય છે. આપણે ધરમાં, ખાસ કરીને રસોડામાં, સ્વચ્છતા તરફ નાની નાની બાબતમાં કાળજી રાખતા નથી. એક જ કપડાના-કટકાનો-લૂછણિયાનો સંધવાના વાસણને પકડવા વગેરે માટે ઉપયોગ કરીએ છીએ અને એ ગંદા લૂછણિયાથી જ પીરસવાની યાળી વાટકા વગેરે લૂછીએ છીએ. વળી કોઈ કોઈ બહેનો પોતાની સાડીના

છેડાથી નાનાં બાબા-બેબીની લીટ પથ્થુ સાફ કરે છે અને એનાથી જ ધાળી વગેરે પણ સાફ કરે છે. આવી નાની બાબત તરફ આપણું લક્ષ્ય જતું જ નથી. બાપુજી એ બાબતમાં બહુ સાવધ રહેતા.

બાપુજી એક વાર બારડોલી તાલુકાના વશડ નામના ગામે ગયા હતા. બપોરે જમવાનો સમય થયો એટલી બાપુજીએ વાટકામાં લીંચુના પાણીમાં જરા મીઠું નાખ્યું અને પીધું. ત્યાં એક ભાઈ એમની સંભાળ માટે હાજર હતા. બાપુજીએ એ ભાઈને વાટકો અને ચમચો ધોવા માટે આપ્યો.

એ ભાઈ તો ચોકડીમાં ગયા અને ત્યાં મૂકેલી ટોલમાંથી હાથ વડે પાણીની છાલક મારી વાટકો અને ચમચો વીછવ્યા અને પછી ટોલમાં બોળી સાફ કરી બાપુજી પાસે તે લઈ આવ્યા.

બાપુજી આ બધું જોતા હતા. બાપુ કહે : “આ તમે બરાબર ન કર્યું”. તમે એક તો ટોલમાં હાથ નાળી ટોલનું પાણી મેલું કર્યું પછી વાટકાને અને ચમચાને બરાબર

રવિવારનો દિવસ હતો. મારા ગુરુજીની તબિયત જરા વધારે બગડી ગઈ તેઓ ઘણા દિવસથી પથારીવશ હતા. પણ થોડા દિવસથી એમ લાગવા માંડ્યું હતું કે તેઓ જલદી સારા થઈ જશે. પરંતુ એક દિવસે એ આશા નિરાશામાં ફેરવાઈ જતી લગી ઠાકતરે ધણુ કરીને છેતી ધડી મુધી હિંમત હારતા નથી તેઓ પણ ઉઠાસીને દેખાયા ત્યાં હાજર રહેવા એક મિત્રે ઠાકતરેને ઉઠાસીને બેઠાને પૂછ્યું 'હવે બીજે કેઈ કંપાય આપને સૂએ છે?' ઠાકતરે કહ્યું 'એક જ અને તે રામને બદોસે!'

ઠાકતરેએ 'રામબરેમ નિશરા થઈને કહ્યું હતું પણ રામે તો એક અજબ લીલા બતાવી મારા ગુરુજીના પિતાજીએ ગીતાપાઠ શરૂ કર્યો તેમના વરોવૃદ્ધ દાદીમાએ 'જય રામ, જય રામ, જય જય રામ'ની માગા જપવા માડી ભેતભેતામાં મારા ગુરુજીની આખોમાં તેજ દેખાયું અને તેઓ બધે તન્મયમાવે પાઠ અને જપને સામગતા હોય એમ બધાને લાગ્યું હું પણ એ દરમિયાન આવે બેઠો રહ્યો હતો. પ્રતિપણે મારા અત યાત્રીને હું કહી રહ્યો હતો 'હે સર્જનહાર, 'હે દયાળુ તારી લીલા અપાર અને અદ્ભુત છે!'

પરંતુ કોણ બધે કેમ મને તે વખતે અદરથી પ્રેરણા થઈ કે હું જે બોરડીમાં મારા ગુરુજી હતા ત્યાંથી બહાર નીકળી દરિયા કિનારે બંદ અને ત્યાં મૌનમાં પ્રભુના નામની માળા ફેરવું

માગા ફેરવતા ફેરવતા એક ક્ષણ મને એમ લાગ્યું કે પ્રભુના ચરણકમળ-શીતળ

"આરાબા પુ"

ચરણ-મારા માથા પર છે અને મેં અજબ, અમાધ, આનંદ અનુભવ્યો. પણ તે જ વખતે આકાશમાંથી મારા પગની પાસે એક ચકલી પડીને મરી ગઈ. તેને બેઠું હું તરત જ બોની બિંદુઓ 'મારા ગુરુજીને વધારે વખત જીવના રાખવા માટે કુદરતની આ એક કુરમાની છે જય ગુરુજી, જય!'

ન્યારે હું ગુરુજીની બોરડીમાં પાછો ફર્યો ત્યારે તો તેઓ હસતા હતા અને તેમની કૃપાદષ્ટિ મારા પર પડી ફક્ત એટલું જ નહિ પણ તેમણે વહાણથી પોતાને જમણે હવે મારા માથા પર મૂક્યો હું તો પુરા પુરા થઈ ગયો. કારણ કે કાથા-પાકા મારા જેવા બહાનને માટે ગુરુકૃપા એક અમૂલ્ય વસ્તુ છે, એક કીમિયો છે, જે માણસને ઈશ્વર સાથે સુખ કરવામાં દિવ્ય શક્તિ અર્પે છે

પણ મગજવારે મારા ગુરુજીની તબિયત ફરી પાછી બગડી ગઈ સવારનો વખત હતો ફરી મને અદરથી આદેશ મળ્યો કે હું બહાર જઈને એકાંતમાં જપ જપુ જપ જપતા જપતા થઈને સમય ચસાર થઈ ગયે પણ ન્યારે મેં આખો ઉપાડી ત્યારે કેટલાક માણસોને ગભીર યુગ્મે જતા બોલા એમના માના એકના હાથમાં સફેદ કપડામાં ઢાંકેલું નાના બાળકનું શબ હતું. 'એ બેઠાને મને મારા ગુરુજીનો તરત ખ્યાલ આવ્યો અને મારા મનમાં ભતભતની શકાઓ બિલી થવા લાગી હું એકદમ ગુરુજીના ઘર તરફ જવા ઉપજ્યો રસ્તામાં ત્યાં ત્યાં પ્રભુને એવી પ્રથના કરતો હતો, 'હે પ્રભુ, અમારા ગુરુ જીને અમોરી વચ્ચે વધારે વખત રાખવા

માટે અમારા પર કૃપા કર.'

હજી હું ગુરુજીના ઘેરથી થોડેક દૂર હતો. એવામાં મારા કાનમાં બંને કોઈ કહેતું હોય એમ મને થયું: - શું કુદરત મને એમ કહી રહી હતી? - 'તારા ગુરુજીનાં કર્મ એટલાં સારાં, શુદ્ધ અને ઉચ્ચ છે કે એમની ખાતર એક માતાએ પોતાના સંતાનની કુરબાની આપી છે.' આ સાંભળીને મને ઘણું આશ્વાસન મળ્યું. હું કૃતજ્ઞતાના ભાવથી હાથાઈ વારવાર 'જય પ્રભુ! તારો જય હો! જય ગુરુજી, જય!' એમ કહેવા લાગ્યો.

એટલામાં તો ગુરુજીનું ઘર આવી પહોંચ્યું. હું ઘરમાં દાખલ થયો. તરત જ હું તેમની ઓરડીમાં ગયો. તેમની ઓજસ્વી આધૃતિ ભેંઈ હું આનંદ પામ્યો. 'મેં મારું માયુ' એમનાં ચરણે મૂક્યું. તેમણે મને આરીવાદ આપ્યા અને મારા આનંદનો પાર ન રહ્યો.

ગુરુજી હજી સુધી પધારીવશ છે. તેમની સેવામાં તેમનાં માતા, પિતા, દાદીમા શત ને દિવસ દુઃખેશાં ખડાં જ છે. દાહતરે એટલું તેમનાથી બને છે તેટલું મારા ગુરુજી માટે કરી રહ્યા છે. મારા ગુરુજીને બચાવવા કેટલાક તો પોતાનું લોહી પણ આપવા તૈયાર થયા. પણ ગુરુજી પોતાની મુક્તિ આલે જઈ

રહ્યા છે. આજે નરમ તો કાલે ગરમ. તેઓ બંને પોતે જ કહેતા હોય: 'રામનામ હૈ સખ દુઃખ કી દાડ, દવા ઓર શક્ત'. પણ આપણામાં એટલી ભગવાનમાં વિશ્વાસ નથી અને ગુરુજીની માફક કષ્ટ સહન કરવાની શક્તિ અને ધીરજ નથી. મને તો એમ લાગે છે કે આ અમૂલ્ય શિષ્યામણુ આપવા જ ગુરુજી અમારી વચ્ચે હજી સુધી ટકી રહ્યા છે. તેમની કૃપા આપણા ઉપર અપાર છે, પણ આપણે એટલી કાચી પુદિવાળા છીએ કે ગુરુજીની શીષ્યામણુ પ્રમાણે એક દિવસ ચાલીએ છીએ અને બીજે દિવસે ફરી પાછા આપણી પુદિ પ્રમાણે ચાલીએ છીએ, ગુરુજી આ બધું બંધે છે. એમને તો અમને આ શિષ્યામણુ આપવામાં અનંદ થાય છે. તેથી જ તો એમનું તામ 'નન્દન' છે. તેમણે હજી સુધી અમારામાંથી એટલી શ્રદ્ધા કાઢી તાપી નથી. એમનો પૂરેપૂરો વિશ્વાસ છે કે એક દિવસ અમે જરૂર રામનામમાં અથળ વિશ્વાસ રાખતા રીખીશું. જય ગુરુજી! જય!!

હા, હું એક વાર તો કહેવાની ભૂલી જ ગયો! મારા પરમ પૂજ્ય ગુરુજીની ઉંમર ક્ષત નવ જ મહિનાની છે અને તેમની શિષ્યામણુ આપવાની પદ્ધતિ શ્રી રમણ મહર્ષિની જેમ છે, એટલે કે મૌન દ્વારા!!!

આ લોક અને પરલોકના લોગો ભોગવવાની ઇચ્છાથી જે રહિત છે તે જ સાચો સાધુ કે સંન્યાસી છે. ઇચ્છામાત્રનું મૂળ મનમાં રહેલું છે. મનનું મૂળ અહંભાવમાં રહેલું છે. એ અહંભાવ તે શરીર પૂરતો અહંભાવ છે. એ શરીરરૂપી વસ્તુ ઉતારી નાખવાનાં છે. સદેહ કષ્ટાં ઉતારીને ચાતાં કષ્ટાં પહેરીએ, ભેદ, અપલ મૂકીને પાવડી પહેરીએ એ કર્ષવસ્ત્ર ઉતાર્યાં ન કહેવાય. એ તો વસ્ત્રની ફેરબદલી કરી ગણાય. પરમાત્મસ્વરૂપની કે આત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ માટે દેહમનિ અહંભાવ જ અતરાશ રૂપ છે. છવન છે ત્યાં સુધી એ અહંભાવ પર રહેશે જ. આપણે એ અહંભાવ દિવ્ય કરતા રહીએ. શરીર અને મનમાંથી ઉઠાવીને તે પરમશક્ત સાથે એકરૂપ કરતા રહીએ. એમ કરતાં કરતાં એક દિવસ બેસી જશે. આમ વારંવાર અહંભાવને ઉઠાવીને પરમશક્ત સાથે ભેદતાં રહેવું એ જ ખરી બક્ષિત, ખરી તપસ્યા, ખરું ધ્યાન, કે ખરું મનન છે. અહંભાવ થયો કે હું કેણું? એ પ્રશ્નનો જે જવાબ મળે તેમાં લીન થતા રહેવું.

રાજ્ય સિંહાસન ઉપર બેસીને ન્યાય ચૂકવવો, ખખનામા દ્રવ્ય લાવવું, સાચવવું અને વાપરવું લોકોનું રક્ષણ કરવું કૃષિ ગોપાલન અને નાનાવિધ ઉદ્યોગો દ્વારા જનતાનું ભરણપોષણ કરવું રાજમહેલમાં વસવું, કુટુંબ પરિવાર અને મિત્રમંડળ માથે આનંદ કરવો અને અતિથિ તથા મુનિજન સાથે ધર્મવાર્તા કરવી આમ જનકરાજ બાહ્ય દૃષ્ટિએ અન્ય રાજ્યોની પેઠે જ રાજ કરતા હતા, વિદેહી' કહેવાના તેથી એમના પ્રધાનને કોઈ કોઈ વાર ભારે મૂઝવણ થતી પ્રધાન જનકરાજની કેવળ રાજ પ્રકરણી બાબતે એનારા હતા એને રહી રહીને વરવાર વિચાર આવતો કે આ જનકરાજને વિદેહી કહેનારા કેવા મૂખ છે? સામાન્ય રીતે ખેડૂતો કે વેપારીઓ કહે તો હજી સમજાવ પણ આ તો શ્રાદ્ધલો અને કૃષિઓ પણ જનકને વિદેહી કહે છે દિવસે દિવસે એની મૂઝવણ વધવા લાગી આખરે, એક વાર બર કચેરીમાં પ્રધાને જનકરાજને પોતાને જ પ્રશ્ન કર્યો 'મહારાજ આપને મારે એક પ્રશ્ન પૂછવો છે આજ્ઞા હોય તો પૂછું ?'

‘કુખેથી પૂછો’

‘આપ રતનમંડિત સિંહાસને બિસએ, જરિયાની વસ્ત્રો પહેરે, માથે હીરા મંડિત મુંગટ ધારણ કરે, પગમાં મળમળિયા મોજ ડીઓ પહેરે, માણેકમોતી અને જવાહીરથી ભરેલો ખખનો સાચવો, મોટા આવાસમાં રાણીઓ સાથે મુખાસને બેસો અને અનંદ પ્રમોદ કરો, છતાં આપને સૌ જનક ‘વિદેહી’ કહે છે એનું કારણ ?’

“આ રા બાપુ”

પ્રધાનનો પ્રશ્ન સાંભળીને દરબારીઓ સ્તબ્ધ બન્યા એમને સૌને આ સવાલ સાંભળીને ભારે નવાઈ ઊપજી જનકરાજ આ બધી વસ્તુની વચ્ચે રહેતા છતાં એનાથી એટલા નિરાશ લાગતા હતા કે આવો પ્રશ્ન જ કોઈને બિંહ્યા ન હતો પરંતુ વિચક્ષણ બુદ્ધિવાળા પ્રધાને પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો ત્યારે જનકરાજ એનો ચો ઉત્તર આપે છે એ સાંભળવાનું સૌને કુતૂહલ થયું

એ જમાનામાં આ ભતનો કોઈ પ્રશ્ન પૂછે એવે તેનો તરત ઉત્તર ન આપતા પણ પૂછનારની જિજ્ઞાસાવૃત્તિની કસોટી કરતા સમય પાકવે ક્રિયા દ્વારા એનો ઉત્તર આપતા એ પ્રમાણે જનકરાજએ પ્રધાનજીને કહ્યું આપનો પ્રશ્ન ચોક્કસ છે એનો ઉત્તર ચાર માસ પછી હું તમને આપીશ’

દિવસો ઉપર દિવસો વીતવા લાગ્યા એક માસ બે માસ, ત્રણ માસ વીત્યા થોથો મહિનો પૂરો થવા આવ્યો પ્રધાનની ધીરજ ખૂંવા આવી ઘણી વાર ઈચ્છા નહીંક હોય ત્યારે જ આપણી ધીરજ ખૂટવા આવે છે અને શ્રદ્ધાની કસોટી થાય છે પ્રધાન ચાર મહિના પૂરા થવાની આતુરતાથી રાહ બેવા લાગ્યો મુદત વીતી બંધ તો પછી મરે કચેરીમાં ફોજી કરવી એમ વિચારવા લાગ્યા એમ કરતા છેલ્લો દિવસ આવ્યો.

બરાબર મધ્યાહ્ન સમયે પ્રધાનજી લોજન કરીને સહેજ આરામ લઈ રહ્યા છે એ વખતે જનકરાજના ખાસ દૂતે આવીને એક પત્ર પ્રધાનજીના હાથમાં મૂક્યો પ્રધાને ખોલીને વાંચ્યો એમાં લખ્યું હતું “આજે સાયંકાળે

આપણા દરબારીઓ અને ઇશ મિત્રો સહિત તમને રાજમહેલમાં લોજન લેવા નિમંત્રણ છે. યથા સમયે અવરજ પધારશો.”

વાંચીને પ્રધાનજી રાજ થયા. આભાર-દર્શન તથા આમંત્રણ સ્વીકારેના પત્ર લખી આખી રૂતને વિદાય કર્યો. અને પોતે ફરી આવામથી સુખાસને સૂતા. પણ હજી પડખું ફેરવી આંખ વીંચે છે તેટલામાં બજારની અંદરથી ડંકાનો અવાજ સાંભળાયો ડંકા નિશાન બજારીને કોઈ ઊભી બજાર સાદ પાડતું હતું. સાંભળવા માટે પ્રધાન ઊઠીને બટારીએ ગયા. કાન માંડીને સાંભળવા લાગ્યા. શું સાંભળ્યું ?

“આજ રાત્રે, સાયંકાળ વીત્યે એક પહેર પછી, આપણા સુખ્ય પ્રધાનને રાજમહેલના યોગાનમાં શૂળી પર ચઢાવવાના છે તો સૌ શહેરીઓએ ત્યાં જોવા આવવું.”

પ્રધાનજી તો થલી જ ગયા ! પહેલીવારે માની ન શક્યા, કાનનો ઢોપ માની ફરીથી સાંભળ્યું. ખાતો થઈ નગરજનોને પણ આશ્ચર્ય થયું. જનકરાબના રાજઅમલમાં કદી કોઈને એક ફટકાની પણ સબ્બ થઈ ન હતી તેને બદલે પ્રધાન જેવા માણસને શૂળીએ ચઢાવવાની આજ્ઞા સાંભળીને સૌ સ્તબ્ધ બન્યા. પ્રધાનનો કોઈ ભારે મોટો અપરાધ થયો હશે એમ સૌએ માન્યું.

પ્રધાનની જિંદગી બીડી ગઈ. એ ઊભો થઈ આંટા મારવા લાગ્યો. સુખાસનની સુવાળી તળાઈમાં એને શૂળો લોકાવા લાગી. મનમાં થયું પ્રશ્ન પૂછ્યો એના બદલામાં આ શિક્ષા મળી, ગમે તેવો તોય રાજ સત્તાથી માણસ આંધળો બને છે. આમ વિચારો કરતાં સાંજ પડી. પ્રધાન તૈયાર થઈને રાજમહેલે આવ્યો.

મહેલમાં લોજનની તૈયારીઓ ચાલે છે.

હારખંધ બાજુએ નાંખ્યા છે. થાળ પીરસાયા છે. પ્રધાનનો પાટલો જનકરાબની સામે જ નાંખ્યો હતો. જનકરાબએ પ્રધાનને આદર-માન આપી બેસાડ્યા બત્રીસ વાનીઓ પીર-સાણી. લાતલાતનાં લોજન બેઠ સૌનાં મોંમાં પાણી છૂટ્યાં. બધી વસ્તુ પીરસાઈ રહી એટલે રાત્રીએ કહ્યું :

“ચાલો કરો હરિહર.”

લોજન ચાલતું થયું. ચાર કોળિયા લીધા પછી જનકરાબએ પ્રધાનને પૂછ્યું : “કહો પ્રધાનજી, રસોઈ કેવી થઈ છે ? આ ચાર ભતનાં શાક મૂક્યાં છે તેમાં ફરકમાં જુદો જુદો સ્વાદ છે. એવું વર્ણન કરો. દરબારીઓ, મિત્રો જરા સાંભળજો. પ્રધાનજી આજના લોજનની વાનીઓનું વર્ણન કરી બતાવે છે.”

સૌ એક કાન થયા. પ્રધાને હાથમાં લીધેલો કોળિયો તરછોડી નાંખીને, નરમ અવાજે જવાબ દીધો : “લોજનનો ઢોપાવ તો ઘણો સરસ છે. પણ મરડું ક્યાન, મરડું મન આજે અત્યારે એક જ વસ્તુમાં વળગ્યું છે. એક કસાક પછી મારે શૂળી પર ચઢવાનું છે તેથી મને આમાં કસામાં સ્વાદ આવતો નથી. મને શી બજાર કે વિદેહી કહેવાતા રાજને એક સાધારણ પ્રશ્ન પૂછવાનો બદલો આવો મળશે.”

પ્રધાનના દુઃખનો પડયો આખી પંગત ઉપર પડ્યો. સૌએ લોજન બંધ કર્યું એટલે જનકરાબ ઊભા થયા અને શાંત અવાજે બોલ્યા : “ભાઈજી, શાંતિથી સાંભળજો. પ્રધાનજીના પ્રશ્નનો જવાબ આજે મારે આપવાનો છે. જો કે પ્રશ્નનો ઉત્તર તો તેમને મળી ગયો છે. એમણે હમણાં જ જવાબ મને આપ્યો તેમાં જ એ ઉત્તર સમાયેલો છે છતાં હું [અનુ. ૫૦૩૨૨૨]

ગાંધી - મેળો

ચીમનવાસ ભટ્ટ

ગાંધી જીવનનો અણુસાર, આબો મંગળ ગાંધીમેળો,
સર્વોદયનો એ ભણુકાર, આબો મોહન ગાંધીમેળો.

હુ ખિયા આવો સુખિયા આવો, સાધુજન સૌ આવો,
પ્રેમ કરી નિજ હૃદયમનના, ગાંધી રંગ લગાવો આબો...

પુણ્ય પુણ્ય ગાંધી બાપુના જીવનમાં પ્રગટેલો,
સત્ય અહિંસાનો સદેશો, ઝીલતો સત્ય ભરેલો આબો.

ભરમ વડી જ્યાં જ્યાં બાપુની, ત્યાં ત્યાં ગાંધીમેળો,
ગંગા મગુના સગમ સરખો, પાવનકારી મેળો આબો...

રેડીકો બાપુના મંગળ આદર્શોનો મેળો,
અપનાવી એને સૌ માણે, માનવતાનો મેળો આબો.

મેળો ભૈયા સમજાવતો બહુ પ્રેમ-ભરેલો,
હૃદય-સુદામાનો અતિ મીઠો હૃદય હૃદયનો મેળો આબો...

શબરીની ભક્તિ ઠોઠ લાવે, ઠોઠ રામ રસ મીઠો,
કો મહાસાહ તણે સત્યાગ્રહ લાવી રહે અદીકો આબો...

ગાંધી રસ મનમાંનો પીવા, ગાંધી વસિયાં આવો,
પીઓ પીઓ પીવરાવો વહાલો જ્યો જીવનનો લહાવો આબો...

વૃક્ષનાં પાન જ્યારે પીળાં પડી જાય છે, ત્યારે તે ખરવા માંડે છે. એમ જીવન-વૃક્ષમાંથી પણ દર બાર કલાકે રાત અને દિવસ-રૂપી પાંદડાં ખરી પડે છે. અનેક દિવસોનો સમૂહ એ જીવંત છે. એક દિવસ જીવન-માંથી એકો યથે જીવનનો એક અંશ પૂરો થાય છે. જેમ સરિતાનો પ્રવાહ રાત્રિન અરખલિત વહે જાય છે, તેમ આ જીવંત પણ ધક્કો માર્યા વિના વહે જાય છે, અને એમ કરતાં એક દિવસ એનો અન્ત આવે છે. મૃત્યુનો સમય અચાનક આવીને ખડો થાય છે.

ત્યારે એમ નથી થતું કે આ નિશ્ચિત મૃત્યુપળ માટે આપણે કંઈ કરીએ? મૃત્યુ તો દર પળે આવતું જ જાય છે, પણ એ આપણું મૃત્યુ છે, એમ છેલ્લી પળ સુધી નથી લાગતું. આ છેલ્લી પળે આપણને આત્માસન મળે એવું કંઈ ન કરીએ?

આપણે સૌ અત્યારે અહીં પ્રભુની વાણી ખૂબ શાન્તિથી સાંભળી રહ્યા છીએ. આપણે સંપૂર્ણ સ્વસ્થ બેઠા છીએ. પણ એમાં આપણી વચ્ચે અચાનક એક સર્પ દેખાય તો? તો એ સ્વસ્થતા અને શાંતિ આદ્યાં જશે. કારણ કે આપણે સર્પમાં મૃત્યુની બધંકરતા જોઈ શકીએ છીએ.

આનું કારણ અજ્ઞાન છે. આપણે તો ધનધનતા તવા જેવી શૈયાને પુષ્પ જેવી સુકેમળ બનાવીએ અને વેદના સમયે શાન્તિ ન શુભાવીએ એવું કંઈ કરીએ તો સારું. બાળકનો જન્મ થાય છે ત્યારે તે રહે છે; પણ ત્યારે આપણે તો ખુશી જ થઈએ છીએ.

જીવન એવું જીવનું કે આપણા મૃત્યુ વખતે ખીબ રહે અને આપણે હસીએ. ને આપણે એ પળે હસી શક્યા, તો જીવન જીવંત ગણાય. જે હસતે મુખે મરી જાય શકે, એ મૃત્યુજય છે. મહાત્માજીએ 'રામ !' કહીને કેટલી સ્વસ્થતાથી દેહ છોડ્યો એ મૃત્યુજય હતા એમ જ સોફેટીસે સ્વસ્થ ચિત્તે ઝેરનો ખ્યાલો પીધો આત્મ સ્વસ્થ મૃત્યુ કેમ મેળવી શકાય? એ એક દિવસમાં ન બને. આપણું જીવન જે સારું ગણી શકે, તે જ આપણું મૃત્યુ મેળવી શકે. આપણે ભોગને માનવજીવનનું ધ્યેય બનાવી દીધું છે. પણ જીવન તો માનવતાની પ્રાપ્તિનું મત છે. માનવીની શક્તિ કંઈ નાની સૂની નથી. એ તો વાદ-વરુ જેવા હિંસક પ્રાણીને પૂરી શકે છે અને કેળવી પણ શકે છે. એ દેવતાને પણ નમાવી શકે. મંત્રથી ભૂતને પણ સ્વાધીન બનાવી શકે. આવી શક્તિનો ઉપયોગ માનવતાને પ્રાપ્ત કરવા એ કરી શકે અને એ રીતે એ જીવનને મહામત બનાવી શકે.

માનવીમાં ત્રણ પ્રકારનું સામર્થ્ય ખીલતું જોઈએ. પહેલું સામર્થ્ય તે વિવેક. બાળક દીવાની જ્યોતને સ્પર્શ કરવા જાય છે. સ્પર્શ કરતાં તે દાહ છે. પણ એક વાર દાઝ્યા પછી તે ફરીથી એ જ્યોતને સ્પર્શતો નથી. અનુભવથી એણે જ્ઞાન મેળવ્યું એ વિવેક. મને સુખ કે દુઃખ શાથી થાય છે એ સમજી શકે અને તે પ્રમાણે વર્તન કરે એ માનવી. સુખમાં સંયમ અને દુઃખમાં શાન્તિ રાખે તે વિવેક.

માનવતાનું બીજું સામર્થ્ય તે સયમ દારૂ પીનાર શરાબ પીવામાં નુકસાન છે એમ તો સમજે જ છે, અને તે ન પીવાનો નિશ્ચય પણ કરે છે પરંતુ મિત્રો મળે છે ત્યારે એ નિશ્ચય ડગી ન્યથ છે એનામાં વિવેક તો છે પણ સયમ નથી વિવેકથી બાણીને અમલમાં મૂકવાનું બળ, તે સયમ વિવેકનો દીપક મજસના મનમાં જાગત છે જ એટું કરતા પ્રથમ તો મન ડાબે છે વિવેક એને ચંપે છે પણ સયમના અભાવે એ ખોટું કરે છે, અને તેમ વારંવાર કરતા મન જડ બની જાય છે ત્યાં વિવેકનો અંત આવે છે માથાએ વિવેક ના પાડે ત્યાં અનુકરણ વિચારવું અને "સયમપાલન કરવું" એઈએ

નિયમોનું પાલન કરવું તે સયમ છે મનને ખોટું કામ કરતા શેકવું અને ઇન્દ્રિયોને વિજય કરવો, તે સયમ ચક્રવર્તી પણ નો ઇન્દ્રિયોનો ગુનામ બની રહે તો તે ચક્રવર્તી નથી હાજરો થોડાઓ પર વિજય મેળવે, પણ ઇન્દ્રિયો પર વિજય ન મેળવી શકે, તે પ્રશંસિત છે Imitation of Christ નામના પુસ્તકમાં લખ્યું છે Victory perfect is to triumph over ourselves.

સમ્રાટ બરોડાનો પૌત્ર સમ્રિતિ એ લૈન હતો એણે ૪૦ કરોડ લૈનો બનાવ્યા હતા અગત્ય હિંદની વસ્તી ૭૦ કરોડ હતી એ પહેલાં ૧૮ કરોડ કહેવાતી એટલે લૈન ધર્મ હિંદ બહાર પણ ફેલાયેલો હતો. સમ્રિતિનો પિતા કુણાવ અંધ હતો. બાળપણમાં એ મોસાગ રહેતો. પુત્ર કુણાવ આઠ વર્ષનો થયો, ત્યારે બરોડે એને મોસાગ લખી મોકલ્યું "અધીયનામ્ કુમારઃ" કુમારને બહુવળે પણ પત્ર લખનારે લખ્યું "અધીયનામ્ કુમાર." કુમારને અંધ બનાવ્યો.

આટલી ભૂલનું પરિણામ ગલીર આબુ ઘાસમાં એક જ ચિનગારી પડે, એનું પરિણામ શું આવે? વીછી એક જ રોમ પર ચટકો ભરે તેનું પરિણામ શું? સીડી ઊતરતા એક જ પળ આખા બંધ કરે, તો ઠેક નીચે ગળડી પડાય એમ લખનારની એક જ ભૂલ થઈ અનુસ્વારથી અધીયતામ્ અધીયતામ્ થઈ ગયું પણ પુત્રે તો પિતાની આજ્ઞા સ્વીકારી અને આજો કાઢી આપી કુણાવ અંધ થયો.

મણે વખતે કુણાવ રાજધાનીમાં-પટણામાં-આવે છે એ સાડું સગીત વગાડે છે સાલગી લોકો મુગ્ધ બને છે અશોક પણ એની ખ્યાતી સાલગી એને તેડવા પાલખી મોકલે છે કુમાર આવે છે, પણ મોડું દેખાડતો નથી એ પડકાર પાછળથી ગાય છે સામગીને રાજા મુગ્ધ બને છે કુમાર ગીતમાં જ પોતાના નામને ગૂંથે છે, અને અશોક ચમકે છે એને કુણાવ સાદ આવે છે અને તે પડકાર પાછળ ફેરડી જાય છે એને ઘણું દુઃખ થાય છે. પણ કુમાર તો કહે છે કે, મેં તો રજ્ય માણ્યું છે ફરજ બતાવ્યાનો મને આનંદ છે એનું દુઃખ મને નથી આવું નામ સયમ

કુણાવના પુત્ર સમ્રિતિએ ૧૬મી વર્ષે દિવિજય કર્યો વિજયના આનંદમાં એ માતાને મળે છે, પણ માતાને આનંદ નથી મુદમાં જે હિંસા થઈ એનો વિચાર માતાને આવે છે એ પુત્રને કહે છે કે, તે આટલી હિંસા દ્વારા બહારના શત્રુઓ પર વિજય મેળવ્યો એની કંઈ કિંમત નથી અંદરના શત્રુઓ પર વિજય મેળવ્યો હોય તો આનંદ થાય

કુમાર સમ્રિતિ ચત્યો ન્યથ છે એને ઝુનિ મળે છે અને એ અહિંસાના ઉપાસક બને છે આજે જગતના રાજ્યો યુનેામાં નિશ્ચીકરણની વાતો કરે છે, કરાવે કરે છે, પણ નિશ્ચીકરણ થતું નથી સમ્રિતિએ

બહેર કયું કે જે ખડિયા રાખ્યો શસ્ત્રો
છોડી દેશે તેની ખડણી માફ થશે આ રીતે
તેણે હિસાનો ત્યાગ કરાવ્યો. અનાથ દેશોમાં
પણ પ્રચારકો મોકલ્યા અને શાન્તિની સ્થાપના
કરી. એવી માન્યતા પણ છે કે અશોકને
નામે જે શિલાલેખો લેખે છે છીએ તે
સંપ્રતિએ કરાવ્યા હતા.

મૃત્યુ સમયે શાન્તિ લેઈતી હોય તો
ધન્ત્રિયો પર સંયમ રાખવો લેખે કાન
કેઈની બૂરાઈ ન સાંભળે. અવશ્યુ લેશે
તેનામાં અવશ્યુનો સચ્ચ થશે. શુણ્ણુ લેશે
તેના પ્રત્યે શુણ્ણુ આકર્ષશે. ફરેક વસ્તુમાં
શુણ્ણુ અને અવશ્યુ છે. તેમાં શુ' ગ્રહણ કરવું
તે આપણે વિચારવાનું છે.

શ્રીકૃષ્ણે દુર્યોધનને કોઈ શુણ્ણુવાનને શોધવા
કહ્યું, પણ દુર્યોધનને કોઈ શુણ્ણુવાન ન જાણ્યો,
યુધિષ્ઠિરને અવશ્યુની શોધવા કહ્યું, પણ
એને કોઈ અવશ્યુની ન મળ્યો. જેવી દૃષ્ટિ
હોય એવું દેખાય. ઉકરડા ઉપર બેસવું છે
કે બગીચામાં તે આપણે જ નહીં કરી લેવાનું
છે. ફદ્દમાં ગંદકી બરબી છે કે, સુગંધ તે
આપણે જ વિચારવાનું છે. તમારા એક
હાથમાં સ્વર્ગ છે અને એકમાં નર્ક છે. જે
લેખે તે મૂડી ઉઘાડે.

કેઈની બૂરાઈ નહિ સાંભળવામાં કંઈ જ
મોટું કામ કરવાનું નથી. સાડું જેવા સાંભ-
ળવાની ટેવ પાડો. ગલીએ ગલીએ નાટક
સીનેમાઓ પથરાયાં છે અને પ્રબળ નિર્માલ્ય
બનાવે છે. કેટલાક કહે છે કે અંગે ધાર્મિક
ચિત્રો લેખે છીએ. પણ ધાર્મિક ચિત્રો
જેવાથી ધાર્મિક થવાય એ દલીલ જૂઠી
છે. ૯૮ ટકા પ્રેક્ષકો એમાંથી કુસંસ્કાર
ગ્રહણ કરે છે. સુસંસ્કાર કરતાં કુસંસ્કારવહેલા
જુ કરાય છે.

૩૦૬ (૧૯૫૧)

ટોલ્સટોયે એક દાખલો આપ્યો છે કે
કેઈ માણસનું ઘર બળતું હતું. એના અજ-
વાળામાં એક માણસે પુસ્તક વાંચ્યું બીજાએ
એમાંથી બીડી સળગાવી, ત્રીજાએ એ અગ્નિ
પર આ બનાવી. ત્રણેને ઘર બળવાથી લાભ
થયો. પણ એ લાભ કેટલો, અને ઘર બળવાથી
વિનાશ સર્જાયો તેનું તુલસાન કેટલું ?

આપણી નેત્રશક્તિ હીણ થઈ ગયાની
ફરિયાદો આવે છે. કારણ આપણે આંખને
સંયમ જાળવી શકતા નથી. આપણે સંયમને
બદલે લોગને મહત્ત્વ આપ્યું છે. બાબી મોટર
અને બાબા બંગલા હોય તે મોટો માણસ
ગણાય એવી ભ્રમણામાં આપણે પડી ગયા
છીએ. પણ એક માણસ લોગવી કેટલું શકવાનો
છે ? સામગ્રી વધે છે પણ લોગવી શકાતી નથી,
લવનનું ધ્યેય લોગ નથી, સંયમ છે. જરૂરિ-
યાતો વધાર્યે જવી એ તો અનાયતા છે.

વાણીના અસંયમથી તો મહાભારતનું
યુદ્ધ સર્જાયું. માયાવી રચના ન પારખવાથી
સ્થળને જળ સમજી દુર્યોધને કપડાં બિંચાં
લીધાં એટલે અર્જુનને તેની મશ્કરી કરતાં કહ્યું
કે, આંધળાનાં તો આંધળા જ હોય ને !
વાણીના આ અસંયમથી તો મોટું યુદ્ધ જાગ્યું.
વાણીનો જે દરેપયોગ કરે છે, એથી તો
મૂંગાં પણ સારા.

માનવલવનનું ત્રીજું સામધ્ય્ય કર્તવ્ય-
પાલન છે જેની જે ફરજ છે તે તેણે બજાવવી.
એમાં જ માનવલવનની સફળતા છે.

સતદિન પીળાં પાંદડાં ખરી પડે છે, તે
પાંદડાં આવતાં નથી. માટે લવન વહેતું જાય
છે ત્યારે પ્રમાદ ત્યાગી લવનને સફળ બનાવવા
વિવેક, સંયમ અને કર્તવ્યપાલનના મતને
અંગીકાર કરીએ.

“આ રાખા પુ”

મિ શ્રાવણ-

પુરુષ કનક સ્ત્રી મહાદેવની ભક્ત
 સ્ત્રીને બેઠેલા કનકપુષ્પ તથા નોખા
 ભેજ પુરુષ સ્ત્રીનો કનક ભક્તવદ્
 ભક્ત કનક સ્ત્રી પુરુષને ભક્ત
 મુક્તિની કાળે મળે ભક્ત કનક
 કનક સ્ત્રી કનક કનક મુક્તિની કાળે
 ને કનક સ્ત્રી કનક. કનક સ્ત્રી
 કનક સ્ત્રી કનક કનક કનક
 કનક સ્ત્રી કનક. કનક સ્ત્રી
 કનક કનક મુક્તિની કનક. કનક
 કનક કનક કનક કનક. કનક
 કનક સ્ત્રી કનક કનક કનક
 કનક કનક કનક કનક કનક
 કનક કનક કનક કનક કનક

માટે જે તો શરમ આપેને લખતાં
 આજી કાવે તેનું ફાલે જાણ
 રાખ્યાં વાનું જે દૂર જઈ ફાળ
 આપ્યાં પણ પાડ્યાં પાડ્યાં પણ
 ત્યાં જ રહે જાણી ના પાડ્યાં
 આપ્યાં નિર્ભય ફાળ આપ્યાં તેમ તે
 રાજા રાજા આજી કાવ્યાં
 ૩^{જો} રાખ્યાં.

આપુ

ચિં શારદા,

પુરુષ અને સ્ત્રીમાં કુદરતી લેહ છે એટલે
 બેયના ધર્મો પણ કંઈક નોખા છે. તેથી
 પુરુષ સ્ત્રીનો ધર્મ બનવવા બધ અથવા સ્ત્રી
 પુરુષનો ત્યારે મુશ્કેલી આવે જ. પણ બેય
 આત્મા રૂપે એક હોવાથી ઘણી મુશ્કેલીઓને
 જોળાઈ શકે. એવી સ્થિતિ ત્યારે નિર્વિકારતા
 પેદા થાય ત્યારે જ આવે. આ સમજવામાં
 તને કદાચ મુશ્કેલી પડશે. બે ત્રણ વાર વાંચી
 વિચારજો. છતાં ન સમજાય તો ચિંતનલાલને
 કે નારણલાલને કે પ્રેમાબહેનને પૂછજો ને
 પછી શું સમજી તે લખજો.

મોટે કહેતાં શરમ આવે ને લખતાં
 ઓછી આવે તેનું કારણ એવા સાંભળવાનું
 છે. દર બેઠા કલમ ચલાવાય પણ ચાર આંખ
 મળે ત્યારે શરમ આવી જાય. જેમ જેમ
 આપણે નિર્ભય થતા જઈએ તેમ તેમજો શરમ
 ઓછી થાય છે.

૪. મં. ૩-૧૦-૩૨ આપુ

* * * *

મારો આદર્શ એવો છે કે પુરુષ એ
 પુરુષ રહીને સ્ત્રી બને અને સ્ત્રી એ સ્ત્રી
 રહીને પુરુષ બને. પુરુષે સ્ત્રી થવું એટલે સ્ત્રીની

૩૦૮ (૧૯૫૧)

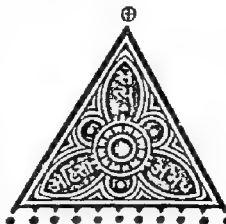
નમ્રતા અને વિવેક શીખવો. અને સ્ત્રીએ પુરુષ
 બનવું એટલે પોતાની ભીરુતા છોડી દઈ
 હિંમતવાળી અને બહાદુર બનવું.

* * * *

પુરુષ અને સ્ત્રી બન્ને નિર્ભય બની શકે
 છે. પુરુષ નિર્ભય રહી શકે છે એમ પોતે
 માને છે પણ એ હુમ્મલાં સાચું નથી હોતું.
 તેમ સ્ત્રીઓ પણ પોતાને નિર્ભય માનીને
 અબળા કહેવડાવે છે એ બરાબર નથી. એણે
 બધલીત રહેવાની જરૂર જરૂર નથી. મીરાં-
 બાઈની એક વાત મેં પરમ દિવસે સાંભળી
 તે કહું. મીરાંબાઈ વૃંદાવનમાં ગયાં અને એક
 સાધુનો દરવાજો ઠેકચો. સાધુએ કહ્યું કે હું
 કોઈ પણ સ્ત્રીનું મોં જોતો જ નથી. એટલે
 મીરાંબાઈએ જવાબ આપ્યો કે તમે કોણ
 છો? હું તો માત્ર એક જ પુરુષને જાણું છું
 અને તે ઇશ્વર છે. આ સાંભળી પેલા સાધુએ
 દરવાજો ઉઘાડી નાખ્યો અને મીરાંબાઈને
 સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કરીને કહ્યું કે, આજે મારી
 આંખો ઊઘડી છે. હું અંધકૂપમાંથી જાગ્યો છું.

“આશાબાપુ”

ચુજરના ગૈરવ
સમા સરદારશ્રી આપણને
છોડીને ચાલ્યા ગયા છે
મરદારશ્રીને લીધે આપણા
દેશમા કા ધ દો અને
વ્યવસ્થા બરાબર જગવાળા
હતાં અને તેઓએ જો હજી
થોડા વર્ષો છુટ્યા હતા તો
આપણા દેશને વધુ મગીન

બનાવી ગયા હોત પણ ઈશ્વરની આગળ
કેવું ચાલે છે? તેથી હવે એમના જીવનને
શ્રમજીને આપણા જીવનને ધ વાતુ રહ્યું

એમ કહેવાય છે કે સરદારશ્રી એ
લોખંડી પુત્રના સહનશીલતા અને
નિનિક્ષા એમને વરસામા જ મગી હતી
શારીરિક દુખ તો જોઈ એમને મન રમત
વાત એવા એક બે પ્રસંગો સાફ આવે છે

સરદારશ્રી વડીલાતનો અજ્યાસ કરતા
હતા ત્યારે એક મિત્ર સાથે વચ્ચા માટે બે
મહિના બાકરોલ રહેવા ગયેલા ત્યાં તેમને
બામલાઈ થઈ નાનકડા ગામમા જીલ
કાપાયો તો શી રીતે થઈ શકે? એક જણે કહ્યું,
‘ગામમા એક વાગડ છે તે નસતર મૂકીને
ગમે તેવું ગૂમકું ફોગી નાખે છે એ ગામમા
એ દે શિયાર જ માટે એને ભાવાલો તો સાડુ’

વાગડ આ એ તેણે નસતર મૂકવા માટે
સજિયો ધખાયો, અને પીંચેથી બામ
લાઈને લગાડ્યો પણ અદરથી બધું જ
પડુ કાઢી નાખવાની એની હિમત ન ચાલી।

આ જોઈને સરદાર કહે: “અરે, આમ
એવા જ કરે છે? સાચ તારાથી ન થાય તો

“આ રાખા

હું કરું. ‘એમ કહીને
તેમણે સજિયો હાથમા
લઈ તરન અદર એની
લીધા અને અદર ચારે
બાજુ ફેરવી બધું પડુ
કાઢી નાખ્યું।

આવો જ એક બીજો
પ્રસંગ છે વિવાયતમા
જ્યારે સરદારશ્રી બજુતા

હતા ત્યારે એક દિવસે નહાતી વેળાએ એમને
ચક્કર આનવાથી પડી ગયા પછી તો ખૂબ
તાવ થયો અને પૂત્રમા વળાતુ દરદ માલુમ
પડ્યું તેમણે મિત્રની સલાહથી એ પરદેશન
કશનું પણ સર્જનને આ દરદની બરાબર
બરાબર નહીં જોટલે વાળે પૂરેપૂરે બહાર
ન નીકળ્યો તેથી સર્જન બીજા વાર એપરે
શન કષ્ટ એથી તો દરદ વધી પડ્યું અને
ધનુર ધાયુ એમની સ્થિતિ ખૂબ ગંભીર
થઈ ગઈ પેલા સર્જને કહ્યું, ‘જો જીવ બચા
વવો હોય તો પગ કાપી નખાવો’ પણ
હિંમત જઈ સરદારશ્રીને તો વડીલાત કરવી
હતી એ કંઈ લગત પડે શોભે? જોટલે
એમણે ના પાડી બીજા એક તબીબે એમને
કહ્યું ‘જો ક્યોરોફોર્મ ન લો તો સાશ
થવાનો વધારે સંભવ છે’

એ સામળીને સરદાર કહે ‘મારે તો
ક્યોરોફોર્મ લેવાની જરૂર જ નથી ગમે તેટલી
પીડા કે દુખ થય તે હું સહન કરી શકું
એમ છ’ અને સરદારે એપરેશન એક
બિહાર સુદા કાઢ્યા વિના કરાવ્યું।

આમ સરદારશ્રીમા લોખંડીપણ હતું

તોયે એમનું દૃઢ એટલું જ પ્રેમાળ હતું. એમાં પણ મૃદુતા વસેલી હતી, એમના જીવનના કેટલાક પ્રસંગો એની સાક્ષી પૂરે છે.

ન્યારે સરદારશ્રી વકીલાતને અભ્યાસ કરતા હતા ત્યારે અભ્યાસ માટે તેઓ મોટે ભાગે નડિયાદમાં એમના એક મિત્ર કાશીભાઈને ત્યાં રહેતા હતા. કાશીભાઈના પિતાના મિત્ર ડુંગરભાઈ નડિયાદના પ્રખ્યાત વકીલ હતા. જે વખતે સરદાર કાશીભાઈને ત્યાં રહેતા હતા ત્યારે ડુંગરભાઈનાં પત્ની છએક મહિનાને એકને એક છોકરા મૂકીને ગુજરી ગયાં. તેથી કાશીભાઈનાં માતૃશ્રી એને ઉછેરવા માટે પોતાને ઘેર લઈ આવ્યાં. કાશીભાઈ અને સરદાર ખડકીની મેડી ઉપર વાચતા તથા સુવા બેસવાનું રાખતા. એમણે બંનેએ છોકરાને માગી જેમ ઉછેરી મોટો કર્યો. સરદાર તો છોકરાને પોતાને પડખે જ સુવાડતા અને રાત્રે જાડીને એને બે ત્રણ વાર દૂધ પાતા. રાતે છોકરા જાડો પેશાબ કરે તો એનાં ખાળોતિયાં બદલાવતા અને બધું સાફસફ કરીને પાછા પોતાની પાસે સુવાડતા. આ છોકરાને ત્રણેક વર્ષનો થયો ત્યાં સુધી ઉછેરીને મોટો કરવામાં સરદારે ખૂબ જ પરિશ્રમ ઉઠાવેલો. સરદારમાં આવી માતૃ-વૃત્તિ સ્વાભાવિક હતી.

એમના કઠક જેખાવ અને એ છાત્રોલા-પણને લીધે તેમની એ પ્રેમાળ વૃત્તિ ખીન-એને જેખાતી ન હતી. યરવડા જેલમાં '૩૨-૩૩માં સરદારશ્રી બાપુજી સાથે રહ્યા ત્યારે બાપુજીને સરદારની માતૃવત્સલતાને

પરિચય થયો હતો. તેથી બાપુજી ઘણી વાર કહેતા કે 'સરદાર તો 'મારી મા' બન્યા છે. વળી મહાદેવભાઈએ પણ એમની ડાયરીમાં નોંધ્યું છે: "વલ્લભભાઈની બલમનસાઈ તો ડગલે ને પગલે જોવાની મળે છે, અને જે પ્રેમથી બાપુને માટે એ કુંજ સમારે છે અને દાતણ ફૂટવાનું ભૂલી ગયા હોય તો થાદ આવતાં દાતણ લેવા દોડે છે એ બધું એમની અપાર ભક્તિ સૂચવે છે. અને એ ભક્તિ શીખવાને માટે પણ એમના પગ આગળ બેસવાને પ્રેરે છે."

ભાવતી વસ્તુ હેતથી ખવડાવવાનું સરદારને ખૂબ ગમતું. ન્યારે ગાંધીજીએ યરવડા જેલમાં ઉપવાસ આદર્યા ત્યારે સરદારને નાસિક જેલમાં ખસેડવામાં આવ્યા હતા. તે વખતે '૩૩-૩૪માં તેમ જ '૪૧માં એમના સાથીઓને એમના આ સ્વભાવનું દર્શન થયું હતું. જેલમાં બધાને માટે સરદાર બે વખત આ જાતે જ બનાવે. કોઈએ માત્ર એક ખાલો તો પીવાનો જ નહીં, ફરી વધારે આ લેવી જ પડે. વળી નાસ્તામાં જુદી જુદી વાનીઓ મંગાવીને અથવા તૈયાર કરીને જાતે જ પીરસે અને આગ્રહ કરી કરીને ખવડાવે. રસોડા ઉપર જાતે જ દેખરેખ રાખે.

સરદારના આવા પ્રેમાળ સ્વભાવનું દર્શન કરતાં તેમ જ એમની લોખંડી પુરુષસત્તી બન્ધ્ય મૂર્તિ આંખ સામે ખડી થતાં આપણને સહજ ભાવે મહાકવિ ભવભૂતિના એક શ્લોકનું સ્મરણ થયા વિના રહેતું નથી: 'વજ્રધીયે ઘણાં કષ્ટ, પુષ્પધી પલ્લ કોમળાં, અહો! એવા મહાત્માનાં કે જાણે ચિત્તને ખરાં.'

તોયે એમનું દૃઢ્ય એટલું જ પ્રેમાળ હતું. એમાં પણ મૃદુતા વસેલી હતી, એમના જીવનના કેટલાક પ્રસંગો એની સાક્ષી પૂરે છે.

ન્યારે સરદારશ્રી વક્રીલાતને અધ્યાસ કરતા હતા ત્યારે અધ્યાસ માટે તેઓ મોટે ભાગે નડિયાદમાં એમના એક મિત્ર કાશીભાઈને ત્યાં રહેતા હતા કાશીભાઈના પિતાના મિત્ર ડુંગરભાઈ નડિયાદના પ્રખ્યાત વક્રીલ હતા. જે વખતે સરદાર કાશીભાઈને ત્યાં રહેતા હતા ત્યારે ડુંગરભાઈનાં પત્ની છએક મહિનાને એકને એક છોકરો મૂકીને ગુજરી ગયાં. તેથી કાશીભાઈના માતૃશ્રી એને ઉછેરવા માટે પોતાને ઘેર લઈ આવ્યાં. કાશીભાઈ અને સરદાર ખડકીની મેડી ઉપર વાચતા તથા સૂવા બેસવાનું રાખતા. એમણે બંનેએ છોકરાને માગી જેમ ઉછેરી મોટો કર્યો. સરદાર તો છોકરાને પોતાને પડખે જ સુવાડતા અને રાત્રે બેડીને એને બે ત્રણ વાર દૂધ પાતા. રાતે છોકરો ઝાટો પેશાબ કરે તો એનાં બાળોતિયા બદલાવતા અને બધું સાફસફ કરીને પાછા પોતાની પાસે સુવાડતા. આ છોકરાને ત્રણેક વર્ષના થયો ત્યાં સુધી ઉછેરીને મોટો કરવામાં સરદારે ખૂબ જ પરિશ્રમ ઉઠાવેલો. સરદારમાં આવી માતૃ-વૃત્તિ સ્વાભાવિક હતી.

એમના કઠક દેખાવ અને એછાગ્રેભાવ-પણાને લીધે તેમની એ પ્રેમાળ વૃત્તિ બીજાઓને દેખાતી ન હતી. યરવડા જેલમાં '૩૨-૩૩માં સરદારશ્રી બાપુજી સાથે રહ્યા ત્યારે બાપુજીને સરદારની માતૃવત્સલતાને

પરિચય થયો હતો. તેથી બાપુજી ઘણી વાર કહેતા કે 'સરદાર તો 'મારી મા' બન્યા છે. વળી મહાદેવભાઈએ પણ એમની ડાયરીમાં નોંધ્યું છે : "વલ્લભભાઈની ભલમનસાઈ તો ડગલે ને પગલે જોવાની મળે છે. અને જે પ્રેમથી બાપુને માટે એ કૃપા સમારે છે અને દાતણ કૂટવાનું ભૂલી ગયા હોય તો યાદ આવતાં દાતણ લેવા દોડે છે એ બધું એમની અપાર ભક્તિ સૂચવે છે. અને એ ભક્તિ શીખવાને માટે પણ એમના પગ આગળ બેસવાને પ્રેરે છે."

ભાવતી વસ્તુ હેતથી ખવડાવવાનું સરદારને ખૂબ ગમતું. ન્યારે ગાંધીજીએ યરવડા જેલમાં ઉપવાસ આદર્યા ત્યારે સરદારને નાસિક જેલમાં ખસેડવામાં આવ્યા હતા. તે વખતે '૩૩-૩૪માં તેમ જ '૪૧માં એમના સાથીઓને એમના આ સ્વભાવનું દર્શન થયું હતું. જેલમાં બધાને માટે સરદાર જે વખત આ ભતે જ બતાવે. કોઈએ માત્ર એક પ્યાલો તો પીવાનો જ નહીં, ફરી વધારે ચા લેવી જ પડે. વળી નાસ્તામાં જુદી જુદી વાનીઓ મગાવીને અથવા તૈયાર કરીને ભતે જ પીરસે અને આગ્રહ કરી કરીને ખવડાવે. રસોડા ઉપર ભતે જ હેખરેખ રાખે.

સરદારના આવા પ્રેમાળ સ્વભાવનું દર્શન કરતાં તેમ જ એમની લેખાંડી પુરુષસભી ભવ્ય મૂર્તિ આંખ સામે ખડી થતાં આપણને સહજ ભાવે મહાકવિ ભવમૂર્તિના એક પ્રલોકનું સ્મરણ થયા વિના રહેતું નથી :
'વજ્રધીયે ઘણાં દક્ષણ, પુષ્પધી પણ કોમળાં,
અહો! એવા મહાત્માનાં કો બળે ચિત્તને ખરાં.'

આપે છે રીઝણા આપણી વાડીના છે એટલે તરખડ કાર્થ કરી જ નથી " મોહનભાઈ મરક મરક હસતા હસતા બેઠ્યા

"ઓહો! બધી જ વસ્તુઓ તમારી જ વાડીની છે! રાજ યાત્રા જેવું પણ આ મનને રાટલો અને રીઝણાનું શાક છે, પછી આ લાડુ શા માટે કર્યા?" એ કહ્યું

"તમ જેવા મહેમાન તો અમારે આગણે કેક દિ હોય ને! ધર માડીને બેઠા હીએ ઘરના પ્રમાણમાં અમારે આદર સત્કાર કરવો જોઈએ. તમને માફક આવે એ લેજો હું શેનીયે તાણુ નહીં કરું " મોહનભાઈએ કહ્યું કેવી સાદી અને સરળ ભાષામાં એમણે ગૃહસ્થ ધર્મના મર્મ કહી દીધો! તાણુ અને રકબક માથી મને ઉગારી લેવામાં એમની સરકા રિતા દેખાઈ આવતી હતી.

એ જમવાનું શરૂ કર્યું મોહનભાઈ સામે બેઠા બેઠા મારી સાથે વાતો કરતા હતા પટ લાણી રસોડાના ઉબર ઉપર બેઠા હતા એના પહેરવેશમાં અને ભાવમાં બિડી સરકારિતા અને ખાનદાની નીતરતી હતી.

હું જમીને બેઠ્યો, ઝોશરીમાં અલી ઢોલિયા ઉપર બેઠો, ત્યાં મોહનભાઈ આવીને ઝૂંડે લઈને બહાર આવ્યા, બાજુને ઝોરડો ઉઘાડ્યો અને બેઠ્યા, "ચાલી ત્યારે હું તમને મારો કેઠાર દેખાડુ અમે તો ખેડુ માણસ, એટલે અમારે ત્યાં બેસવા બેઠવાની બહુ મોકળાશ નહીં "

હું બેઠ્યો એના કેઠારિયામાં દાખલ થયો આખો ઝોરડો કોડીએ અને સામાનથી ભરેલો હતો ફરતી નાની મોટી ગોળ અને ચોરસ માટીની કોડીઓ બમી હતી. લીંચેલી અને પોળેલી કોડીઓ ઉપર કયાક કયાક આબલો ચોરસ હતો. કોડીને કાઠે કાઠે પટલાણીએ ઉપસાવેલ ચિત્રો ભાત ભાતના ભાવ જનવતા હતા ઝોરડામાં એક વાસડા ઉપર બિચારણની

"પ્લાસ્ટિકા પુ"

કેથગિયો બ્યવરિયત રીતે ટાંગી હતી એક ખૂણામાં માટલાની ઉતરડ બમી હતી ઝોરડાના એક ખૂણામાં અનાજની મોટી યુપો ગોઠવી હતી.

"આ અમારો કેઠાર સારામાં સારુ બી પસંદ કરી શુદ્ધ સાચવી રાખુ છું" મોહન ભાઈના મોઢા ઉપર એક ભાતનો આનંદ તરી આવતો હતો

"એ તો દેખાઈ જ આવે છે કેટલી જમીન છે!" એ પૂછ્યું

ચાલીસ વોધા "

"વાડી છે?"

"બે કેસની વાડી છે."

"એકલા જ છે? કે સાથે કેઈ રજનાર છે?"

"હું તો એકલો જ, સાથી શખવો પડે છે."

"શું સુ વાવો છે? માઠવીત" વાવેતર કેવું છે?" એ પૂછ્યું

"માઠવીત વાવેતર તો આ બાજુ હમણા ઠીક ઠીક થાય છે પણ આપણે તો સરકારના ધાતપોરણ પ્રમાણે વાવેતર કરીએ છીએ આપણે કાયદાનો ભંગ કરીએ તો પછી સરકારના કાયદા પાળે કેણુ?"

"બહુ મજાની વાત કહેવાય તમારું તો નહીં વાવતા હો " એ પૂછ્યું

"ના રે! મારે પોતાને જ કેઈ ભાતનું બધાણુ નથી હું એવી તરખડમાં રીંદને બેઠવું?"

"નીપજ કેવીક આવે છે?"

"બેઈએ એના કરતા જમવાન વધારે દર્દ રહે છે મહેનત તો કેઈની અદજ ગઈ બાણી છે?" મોહનભાઈ બેઠ્યા એની સાદી વાતમાં પણ કેટલું તરતજ્ઞાન સમાયેલું છે! એના મોઢા ઉપર સતોષનો ભાવ તરી આવ્યો

ઝોરડામાંથી બહાર નીકળી હું ઢોલિયા ઉપર બેઠો. સામે જાદલી નાખીને મોહનભાઈ બેઠો

ઓશરીમાં ઢાલિયો ઢાળેલો હતો. નીચે થેલી મૂકી હું નિરાંતે ઢાલિયા ઉપર બેઠો.

અનેક ગામડાં ક્યોં, અનેક ઘરે ઉતારે ક્યોં, અનેક ગામડિયા ભાઈઓની મહેમાનગતી ચાખી પણ આખ ઠરે અને ટાઢક વળે એવું વાતાવરણ ગામડાંમાં આજ પહેલી વાર આહી અતુલવ્યું. ફળીની ચોખ્ખાઈ જીડીને આખે ચોટે એવી હતી તો ઓશરીનો શબુ-ગાર મનનો થાક ઉતારે એવો હતો. ભાત ભાતનાં ભરત ભરેલાં અને મોતીએ ગૂથેલાં તોરણ, ચાકળા, ઘોડલા અને પંગાથી ફિવાલ શોભતી હતી. પાણિયારા ઉપર બૂબરાં અને કળશા ઝગઝગારા મારતાં હતાં. ઓશરીને એક છેડે કોઢાગી, પાવડો, ખગપિયો, વાવણિયું ઇત્યાદિ ખેતીના સાધનો વ્યવસ્થિત રીતે ગોઠવેલા હતાં.

તડકામા બપોરે આલીને આવવાથી મને તાપ અને ધૂળનો થાક લાગ્યો હતો. ગામને પાઠર નદી નહેાતી. નજીકમા કયાય કૂવો હોય તો નાહી આવવાની મેં ઇચ્છા જણાવી, ત્યાં તો મોહનભાઈએ ફળીમાં ખાટલો ઢાળી નાહવાની વ્યવસ્થા કરી આપી. નાહી કારવી, થોડી વાર યજમાન સાથે વાતો કરી ત્યાં તો મારે માટે જમવાનું તૈયાર થઈ ગયું. રેણુ-ઘરમાં પાટલો અને ચાકળો પથરાઈ ગયા. ઓરડામાં મેં પગ મૂક્યો અને કળાથી નિતરતા ઓરડાએ જ હમીને આવકાર આપ્યો. સામેની પેઢલી ઉપર પટલણીને આણમાં મળેલો, ગામડાના મુતારની કારીગરીના નમૂના જેવો પટારો પડ્યો હતો. પટારા ઉપર ચંદરવો ઢાંકેલ ડામચિયો હતો. બાજુમાં માટીના થાળા-વાળી ઘંટી ગોઠવેલી હતી. ઘાટે દૂર રવાઈ ટીગતી હતી. સામેના ખૂણામાં લીગલી ચોપટવાળું રંગીન રૂપાળું ઘોડિયું હતું. ભરત ચતારાવાળા બોયામાં સૂતેલું બાળક ઉપર લટકતા કોડીના ધૂધરા સાથે ગેલ કરતું હતું.

ઓરડાની ઘોળેલી દીવાલો ઉપર પટલા-ણીએ માવતરને ઘરે હોંચે હોંચે ભરેલા ચાકળા, તોરણ ટાંગેલા હતા. લોંચતળિયે અરીસા જેવી ગાર હતી. ઘરની એકેએક વસ્તુ વ્યવસ્થિત રીતે ગોઠવાયેલી હતી. ખૂણેખૂણામાં અને ચીજેચીજમાં કુટુંબની અને પટલાણીની સુઘડતા અને સંસ્કારિતા દેખાઈ આવતા હતા.

હું જમવા બેઠો. મોહનભાઈ સામે ચાકળો નાખીને બેઠા. ગામડાનું આતિથ્ય વખણાય છે. હવેના જમાનામાં, ખરકત વધી પણ લોકોનાં મન સાંકડા થવા લાગ્યા. છતાં હજી ગામડાની મહેમાનગતી મરી પરવારી નથી. તાણુ કરી કરીને જમાડવું એ આ મહેમાનગતીનું એક મહત્ત્વનું લક્ષણ ગણાય છે. કોઈ કોઈ વખત જંગલીપણુની હલ સુધી આ તાણુ પહોંચી જતી હોય છે.

જેવો હું જમવા માટે ચાકળા ઉપર બેઠો કે તુરંત જ મોહનભાઈની આઠ ઠસ વરસની ફીકરી ઠરસાદાર ચાલે રૂમઝૂમ રૂમઝૂમ કરતી આવીને મારી સામે મૂકેલા પાટલા ઉપર આભલા જેવી ઝગઝગતી કાસાની ધાળી, અને તાંસળી મૂકી ગઈ. અને ત્યાર બાદ એક પછી એક વાનીઓ પાટલાની આસપાસ ગોઠવી ગઈ. એક થાગીમાં લીલવણી બાજરાનો જિનો ફેળફેળતો રાટલો હતો. બીજી ધાળીમાં ચૂરમાના લાડુ હતા. ત્રીજી ધાળીમા શાકનો વાટકો, ચમચો, પાપડ ઇત્યાદિ હતાં.

“તમને ઠીક લાગે અને માફ આવે એ તમારી મેળે જ લઈ લ્યો.” વીંઝણેથી માખીઓ ઉડાડતાં ઉડાડતાં મોહનભાઈએ કહ્યું.

“આટલી બધી તરખડ શું કામ કરી, મોહનભાઈ !” મેં કહ્યું.

“આમાં તરખડ શેની ? કયાં કાંઈ બહારથી લાવવું પડ્યું છે ? ઘઉં ભાજરો ઘરના છે. ગોળ આપણા વાડનો છે. ગાય માતા ધી દૂધ

“આરાબાપુ”

આપે છે રીઝલુ આપણી વાદીના છે એટલે તરખડ કાર્થ કરી જ નથી = મોહનભાઈ મરક મરક હસતા હસતા બોલ્યા

“ઓહો! બધી જ વસ્તુઓ તમારી જ વાદીની છે! રાજ થવા જેવું પણ આ મળતો રોટલો અને રીઝલુનું શાક છે, પાણી આ લાડુ શા માટે કર્યા?” એ કહ્યું

“તમ જેવા મહેમાન તો અમારે આગણે ગોક દિ હોય ને! ધર માદીને બેઠા છીએ ધરના પ્રમાણમાં અમારે આદર સત્કાર કરવો જોઈએ તમને માફક આવે એ લેભે હું રોનીયે તાલુ નહીં કરું” મોહનભાઈએ કહ્યું કેવી સાદી અને સરળ ભાષામાં એમણે ગૃહસ્થ ધર્મનો મર્મ કહી દીધો! તાલુ અને રકઝક માથી મને ઉગારી લેવામાં એમની સરકા રિતા દેખાઈ આવતી હતી

એ જમવાનું સફે કંઈ મોહનભાઈ સામે બેઠા બેઠા મારી સાથે વાતો કરતા હતા પદ લાણી રસોડાના ઉપર ઉપર બેઠા હતા એના પહેરવેશમાં અને ભાવમાં બિડી સરકારિતા અને ખાનદાની નીતરતી હતી.

હું જમીને બિડ્યો, ચોરસીમાં આવી દેલિયા ઉપર બેઠો, ત્યાં મોહનભાઈ આવીને ઝડો લઈને બહાર આવ્યા, બાજુનો ચોરડો ઉઘાડ્યો અને બોલ્યા, “ચાલો ત્યારે હું તમને મારે કોઠાર દેખાડું અને તો ખેડુ માણસ, એટલે અમારે ત્યાં બેસવા બેઠવાની બહુ મોકળાશ નહીં”

હું બિડ્યો એના કોઠારિયામાં કાબલ થયો આખો ચોરડો કોઠીએ અને સામાનથી ભરેલો હતો ફરની નાની મોટી ગોગ અને ચોરસ માટીની કોઠીઓ બધી હતી, લીંપેલી અને પાળેલી કોઠીએ ઉપર કયાક કયાક આભવા ચોળ્યા હતા કોઠીને કાઠે કાઠે પટલાણીએ ઉપસાવેલ ચિત્રો ભાત ભાતનાં ભાવ જમવાના હતા ચોરડામાં એક વાસડા ઉપર બિયારણની

“આ રાખા પુ”

કોથગિયો વ્યવસ્થિત રીતે ટાગી હતી એક ખૂણામાં માટલાની ઉતરક બેસી હતી. ચોરડાના એક ખૂણામાં અનાજની થોડી ચુમ્બો ગોઠવી હતી

“આ અમારો કોઠાર સાસમાં સારુ બી પસંદ કરી જુદું સાચવી રાખુ છું.” મોહન ભાઈના મોઢા ઉપર એક ભાતનો આનંદ તરી આવતો હતો

“એ તો દેખાઈ જ આવે છે કેટલી જમીન છે?” એ પૂછ્યું

“ચાલીસ વીંધા”

“વાડી છે?”

“બે કોસની વાડી છે”

“એકલા જ છે? કે સાથે કોઈ રમણા છે?”

“હું તો એકલો જ, સાથી રાખવો પડે છે.”

“શું શું વાવે છે? ખાડવીનું વાવેતર કેવું?” એ પૂછ્યું

“માડથીનું વાવેતર તો આ બાજુ હમણાં ઠીક ઠીક થાય છે પણ આપણે તો સરકારના ધારાપારણ પ્રમાણે વાવેતર કરીએ છીએ આપણે કાયદાનો ભંગ કરીએ તો પછી સરકારના કાયદા પાળે કોણ?”

“બહુ મળતી વાત કહેવામાં તમારું તો નહીં વાતલા હો” એ પૂછ્યું

“ના રે! મારે પોતાને જ કોઈ ભાતનું બધાજ નથી હું એવી તરખડમાં શીદને બિતરું?”

“નીપજ કેવીક આવે છે?”

“ભોઈએ એના કરતા ભગવાન વધારે દર્દી રહે છે મહેનત તો કોઈની અદ્યજ ગઈ ભાણી છે?” મોહનભાઈ બોલ્યા એની સાદી વાતમાં પણ કેટલું તરવરાન સમાયેલું છે! એના મોઢા ઉપર સતોષનો ભાવ તરી આવ્યો.

ચોરડામાંથી બહાર નીકળી હું દેલિયા ઉપર બેઠો સામે ગાદલી નાખીને મોહનભાઈ બેઠો

કળીમાં મેં પગ મૂક્યો ત્યારથી આ ખેડૂત કુટુંબની સ્વચ્છતા, સુધડતા અને સંસ્કારિતાએ મને ચકિત કરી દીધા હતા.

“તમે કેટલું ભણ્યા છો ?” મેં પૂછ્યું.

“બહુ નથી ભણ્યો. અમારા ખેડૂના નસીબમાં ગ્રામ્ય બહુતર ક્યાંથી હોય ! ચાર જ ચોપડી ભણ્યો છું.” મોહનભાઈએ કહ્યું.

“ચાર જ ચોપડી ભણ્યા અને વધુ નથી ભણ્યા એ ઇશ્વરની મહેરબાની સમજાવે. જીવનમાં આટલી સાદાઈ, આટલી સ્વચ્છતા, આટલું સુધડપણું, આટલી સંસ્કારિતા અને એ બધા ઉપરાંત આટલો સંતોષ ભણેલા માણસોમાં મેં ક્યાંય જાગેલ નથી. તમે ભલે ચાર જ ચોપડી ભણ્યા પણ તમે એમાં જિંદગીનું સાચું બહુતર ભણી લીધું. ક્યાં અભ્યાસ કર્યો હતો ?” મેં પૂછ્યું.

“ભણ્યો છું તો રાજકોટ, રાષ્ટ્રીયશાળામાં.” જુવાન ગર્વપૂર્વક જોડ્યો.

“ત્યારે સાચું ! મને ક્યારનો મનમાં પ્રશ્ન થયા કરતો હતો. ખીજા કોઈ ગામડામાં નહીં અને આ જ ગામડામાં, ખીજે કોઈ ઘરે નહીં અને આ જ ઘરે આવો સુંદર યોગ ક્યાંથી ? પણ હવે સમજાય છે. જિંદગીની શરૂઆતમાં જ તમને સાચા સંસ્કાર મળી ગયા, સાચું બહુતર મળી ગયું. તમને મળીને તો મને બહુ આનંદ થયો પણ તમારું ઘર નોંધને વિશેષ આનંદ થયો. એક વાત પૂછું ?” મેં કહ્યું.

“એક શા માટે, જે વાત પૂછે ને !” મોહનભાઈ સહેજ હસ્યા.

“તમારું ઘર મને બહુ ગમ્યું. બધી રીતે સંપૂર્ણ છે. પણ એક ઉણપ મને લાગી. ઘરમાં રેંટિયો કેમ ક્યાંય દેખાણો નહીં ?” મેં કહ્યું.

“હા એ વાત સાચી. રેંટિયો નથી.” મોહનભાઈ જોડ્યા,

૩૪ (૧૯૫૫)

“મોહનભાઈ ! જેને આદર્શ ઘર કહી શકાય એવું બધું આ ઘરમાં છે. આગણે ગાય છે, ઘરમાં ઘંટી છે, ખેડનો ધ ધો છે, સંસ્કાર છે, સંતોષ છે, સાદાઈ છે, બધુંય છે, એક રેંટિયો નથી. એક રેંટિયા વિના ખીરું બધું ગાંખુ ગાંખુ લાગે છે. કપાસ તો વાવના હશે.” મેં કહ્યું.

“હા, કપાસનું વાવેતર ખરું.”

“તો પછી ઘરમાં રેંટિયો ન વસાવો ? રેંટિયાની વાત તો હું જ્યાં જાઉં છું ત્યાં કરું છું. પણ વાત કરતી વખતે ત્યાં રેંટિયો દાખલ થઈ જશે એવી આશા હોતી નથી. તમને તો હું ભારપૂર્વક કહું છું. તમારા ઘરમાં તો રેંટિયો હોવો જ નોંધાયે. તમારાં લુગડાં પૂરતું તમે જાતે કાંતી લો તો મારે મન આ ઘર આદર્શ ઘર બને, ખીજાને નોવા તેડી આવવાનું મન થાય એવું એક ઠેકાણું બને.” મેં કહ્યું.

“તમારી વાત તો સાચી છે. મનમાં ઘણી વાર થાય છે કે રેંટિયો વસાવું. પણ ખેડનું કામ રહ્યું, ઘરમાં માણસ પારવા, કામમાં તાણ પડે છે. પણ હવે વહેલી તકે રેંટિયો વસાવી લઉંશ. મારે માટે રેંટિયો ક્યાં નવી વાત છે ?” મોહનભાઈ જોડ્યા.

“ત્યારે રેંટિયો વસાવો ત્યારે મને ખબર આપશો ? આજે તો તમારું આ રૂંડ રૂપાળું ચોખ્ખું અરીસા જેવું ઘર નોંધને બહુ આનંદ આવ્યો. પણ રેંટિયાથી ગુંજતું તમારું ઘર નોંધને મને બહુ આનંદ આવશે. હું ચાહીને તમારે ઘર આંટો આવી જઈશ. અને એ સુંદર દ્રશ્ય નોંધને મારી જાતને ધન્ય માનીશ.” મેં કહ્યું.

“એવી બહુ મોટાપ મને આપી હો મા. તમે ધ્યાન ખેંચ્યું એ તો બહુ સાડું યયું. ગાંધી બાપુએ તો પહેલેથી જ કીધું છે ને ! કે રેંટિયા વિના સ્વરાજ મળશે નહીં અને

“આ રાખાપુ”

મગશે તો ટકશે નહીં હું ભવેને એકુ ભણ્યો
 પણ એટનું તો સમજુ છું એટલું સમજ્યો છું
 એટલું આચરી તો નથી શકાતું, પણ અંચ પ્રમાણે
 યાચ એટલું કર્યા કરું છું ભલે મુધારીએ તો દેશ
 એની મેળે મુખરશે ઘરમા રેડિયો તો બોઈએ
 એટલી ઊણપ છે એ વાત સાચી પણ હવે
 પહેલી તકે રેડિયો લઈ લઈશ બિનટાનો મારે
 તમારો આભાર માનવો બોઈએ તમે મારી
 આખ ઉધારી એટલા માટે ” મોહનભાઈએ
 એમની ઊંડી સમજૂતીનો પરિચય અપાડ્યો સાજો
 જ્યારે હું મેં હનભાઈની રજા લઈને નીકળ્યો
 ત્યારે ફગી સુધી મોહનભાઈ વળાવવા આવ્યા
 ‘હવે ખીલ વાર અવીશ ત્યારે તમરુ
 ઘર રેડિયાથી ચોભતુ હશે કેમ મોહનભાઈ ?’
 મેં રબ્બ લેતા લેતા કહ્યું

“એમા શક નહીં રેડિયો ઘરમા આવી
 ગયો સમજે ” મોહનભાઈએ ખાત્રી આપી
 અને મેં મેં હનભાઈની વિદાય લીધી.

એક મહિના પછી મોહનભાઈ તરફથી
 મને પત્ર મળ્યો એમા લખ્યું છે ‘રેડિયો
 લઈ લીધો છે અહીંના ગામના સુતાર પાસે જ

કરાવ્યો છે કાલવાનું પણ થર્ડ નરી દીધું છે
 તમારા વચન મુજબ તમે ક્યારે ફરી અમારા
 મહેમાન બનેા છો ? ”

મોહનભાઈને કાગળ વાંચી મેં બિંદા
 સતોષની લાગણી અનુભવી

રાષ્ટ્રીયશાળાના બગીચામા સરેકાર સિંચન
 પામેલા નાનકડા છોડને જતે ફડકાઢે કેવા
 મીઠા ફળ આવ્યા ?

મોહનભાઈને આપેલું વચન હજી પાળી
 શક્યો નથી રેડિયાથી ચૂંબતુ અને ચોભતુ
 એમનું ઘર ભેવા હજી હું જઈ શક્યો નથી
 પણ ફર બેઠા બેઠા હું રેડિયાથી ચૂંબતા
 એમના રૂઢાંપાળા ઘરની કલ્પના કરી શકું
 છું મોહનભાઈની સ્વચ્છતા, સુઘડતા, સરેકા
 શિતા, સાદાઈ અમલુવન બને સતોષલુવનમા
 ફરાવલુબનનો ઉમેરો થતા એમનું લુવન
 કેવું સોજે કળાએ ખીલી બેઠ્યું હશે ? બહા
 રથી આટલું વ્યવસ્થિત નિયમિત સુખી
 સરેકારી અને સતોષી લુવન લુવતા એ
 કપતિના અતરમા આનંદના કેવા એપા
 બેઠ્યા હશે ? કલ્પનાથી જ મન ભરાઈ લાય છે

ગોરા પુભાર, જાનોબા વગેરે ફેટલાકે ભણ્યો એક વખત
 પંદરપુરમા લોગા થયા ભજનનો ઘોષ આવતો હતો તેવામા
 સાક્ષાત્ વિદુવનાથ ત્યાં પધાર્યા અને ભણતોને કહ્યું “ભાઈઓ,
 મને બધું જગત પગે લાગે છે પણ મારી ઈચ્છા આજે ફો.ને
 પગે લાગવાની છે માટે ફો.ને પગે લાગ્યું ? તે બધા મને કહેા.”
 તે વખતે ભણ્યો બોલ્યા “આ સવાલનો જવાબ તો તુઝારામ
 વિના અપાય તેમ નથી.” વિદુવનાથે તુઝારામને પૂછત તેમણે
 કહ્યું “ જોલે તેસા આવે, ત્યાંયાવલીન પાડવે એવે તેમ આવે
 એ વડન ચોમ્ય છે વિદુવનાથે કહ્યું ‘એવા તો તમે છો, માટે
 હું તો તમને પગે લાગીશ.”

થયા ચિત્ત તથા વાવો થયા વાયસ્તથા કિયા ।
 ચિત્તે વાચિ કિયાપા ચ સાધનાએકરેપત્ત ॥

‘તુમ બિન સાબરમતી હૈ સુની!’.....

આજે સવારથી બાપુજીના વિચારોએ મને ઘેરી લીધો હતો. મન કંઈક ઉદાસ બની ગયું હતું. સાંજે મને થયું લાવને આશ્રમ ભણી ફરી આવું એ પુણ્યભૂમિમાં થોડી વાર બેસવાથી મન જરા હળવું થશે. બાપુની વિચારધારામાં મગ્ન બની ધીમે ધીમે મેં સત્યાગ્રહાશ્રમ ભણી પગલાં માંડ્યાં.

આશ્રમમાં પેશીને જરા આગળ જતાં ન્યાં શ્રી. વિનોબાજી અને મીરાંબહેન રહેતાં હતાં એ બે નાનકડી ઓઠડીઓ આવી. ત્યાંથી થોડેક દૂર બાપુજીના નિવાસસ્થાન ‘હૃદયકુંજ’ આગળ આવીને થોભ્યો. ઓટલા પર જઈને બેઠો. સામે જ સ્મૃતિલેખ હતો. આંખો એના પર ઠરી ગઈ. વાચતા વાચતા આંખો ભીની થઈ ગઈ;

હૃદય કુંજ

યહ સ્થાન વરસોં તક મહાત્મા ગાંધી ઔર શ્રીમતી કસ્તુરબાઈ નિવાસસ્થાન રહ્યા હૈ । યહી યહ સ્થાન હૈ જહાંસે ગાંધીજીકે અપની સખ રાષ્ટ્રીય પ્રવૃત્તિયોંકી પ્રેરણા હુઈધી। ઔર ઠરરી સ્થાનસે ભગવાન શુદ્ધ કે મહાશિ-નિષ્કમણ્ણક સ્મરણ કરાનેવાલી સન્ ૧૯૩૦કી જગમસિધ્ધ દાંડીયાત્રા આરંભ હુઈધી।

કેટલાયે વિચારો આંખ સામે આવીને ખડાં થઈ ગયા. ભગવાન શુદ્ધતું મહાશિ નિષ્કમણ્ણ, બાપુજીની દાંડી કૂચ, પૂજ્ય કસ્તુરબા અને આમ એક પછી એક અંતરપટ પર આવીને ખડાં થયાં. હું કંઈક જિંટો બિતર્યો. બાપુજી અને શુરુદેવ એ તો મારા આધ્યાત્મિક પિતાસમા છે. તેઓ જો ન હોત તો મારું શું થાત ? આજે હું ક્યાં હોત ? મારા આત્માની તૃષ્ણાને ક્યાં છિપાવત ?

૩૧૬ (૧૯૪૦)

મુકુલભાઈ

આ વિચારોથી હું અડગાઈ બિંદ્યો અને ત્યાંથી જોઈ ‘ઉપાસનામંદિર’ ભણી વળ્યો. મારી નજર સ્મૃતિલેખ ભણી વળી :

ઉપાસના મંદિર

યહ યહ પવિત્ર ઉપાસના ભૂમિ હૈ જહાં પર સત્યાગ્રહાશ્રમકે નિવાસી ભાઈબહેન સુખહરશામ પ્રાર્થના કરતે થે । હસી સ્થાનસે ગાંધીજીને અનેક ધર્મપ્રવચન કિયે થે, જિનકી પવિત્ર ધ્વનિ આજ હી વાતાવરણમેં ગૂંજતી સી પ્રતીત હોતી હૈ, ઔર યહી યહ સ્થાન હૈ જો ગાંધીજીકે કો આત્મપરીક્ષણમેં સત્યા-ગ્રહાશ્રમ નામકે ચોચ ઠહરા થા ।

એ પવિત્ર ધ્વનિના સ્પંદને કીલવા મારું હૈયું વ્યાકુળ બન્યું. એ ભૂમિ પરની રેતીમાં હું જઈને બેઠો. મનમાં ‘સ્વપ્રપતિ રાઘવ રાજતરામ, પતિત પાવન સીતારામ’ ની ધૂન ગૂંજવા લાગી. થોડી વાર ધ્યાનસ્થ દશામાં જ હું ત્યાં બેસી રહ્યો. મન કંઈક હળવું થયું.

અહીં સુધી આવું અને સ્વપૂર્ણ મગન-ભાઈને શી રીતે વીસરી જાઉં ? એમના નિવાસ સ્થાનનું દર્શન ક્યાં વિના મનને શાંતિ ક્યાંથી વળે ? એ તો હતા આશ્રમના પ્રાણ. આશ્રમને જ રસ્તે થોડા દિવસ પર એક સેવક ભાઈ સાથે જતો હતો, ત્યારે એ વયોવૃદ્ધ ભાઈએ કહ્યું : ‘હવે આશ્રમ એ આશ્રમ ક્યાં રહ્યો છે ! જ્યારે મગનભાઈ હતા, ત્યારે આશ્રમ આદર્શરૂપ હોતો હતો. પશુ એમના ‘હાથ નીચે કેળવાયેલાં હતાં. પશુ મગનભાઈની વાત જ ઓર હતી’

‘મગન - નિવાસ’ પાસે જતાં સ્મૃતિલેખ પર નજર પડી :

“પ્રારાબાપુ”

બાપુજીનું જીવન એટલે પ્રયોગશાળા જ હતી બાપુજીને આપણે પતિ તરીકે જોઈ ગયા તેમના જીવનમાં ઉત્તરોત્તર વિકાસ જ થતો ગયો આવા સત્યના ઉપાસકે ગાંધીજી પિતા તરીકે સફળ ન થાય એ શી રીતે સંભવે ? બાપુ આપણા સૌના બાપુ બન્યા છે આપણે એમની પાસેથી પ્રેરણા લઈને આપણા જીવનને વિકાસને પથે દોરવાનો પ્રયત્ન કરીએ છીએ તો પછી પોતાના જ પુત્રો તરફ પિતા તરીકેની ફરજ સારી રીતે ન બજાવે એવું બને જ કેમ ? પરંતુ બાપુજીના વિચારો એટલા ઉચ્ચતમ હતા કે જેથી તે કોઈનાથી સહેવ ઈથી સમજી શકાય એમ ન હતું આને લીધે તેમના પુત્રોને અસતોષ રહ્યા કરતો હતો પણ એમને ક્યા ખબર હતી કે એમના પિતા તો આપણા સૌના બાપુ થવાના છે ?

ગાંધીજી ડરબનમાં રહેતા હતા ત્યારે તેમને પોતાનું જીવન બને તેટલું સાદું કરી નાખ્યું હતું ફરેક કામ હાથે કરવાનો શોખ વધ્યો કામમાં તેઓ બાળકોને પણ પડે દતા હતા ઘડી ચલાવવામાં, શેડી બનવામાં પણ બાપુ બાળકોની મદદ લેતા હતા પાંચખાનાની સફાઈ કરવામાં પણ તેમના એકેય બાળકને સૂગ રહી નથી આરોગ્યના નિયમે પણ તેઓ સહેજે

શીખી શક્યા હતા

ગાંધીજી તેમના અક્ષરજ્ઞાન વિષે બેદરકાર રહ્યા હતા એમ તો નહીં જ કહી શકાય પણ તેમણે તે જતું કરતા સ કોથ ખાધો નથી આ ઊંચાણને માટે તેમના પુત્રો તેમની સામે ફરિયાદ કરી શકે એમ છે પુત્રોએ કેટલીક વાર અસતોષ પણ બાહરે ક્યો હતો ગાંધીજી કહે છે આમાં કંઈક અશે માટે મારો દોષ કબૂલ કરવો જોઈએ એમ હું માનું છું = બાળકોને અક્ષરજ્ઞાન આપવાની ઈચ્છા ગાંધીજીને ઘણી હતી તેઓ પ્રયત્ન પણ કરતા હતા છતાંય કંઈક ને કંઈક વિધિ આવી પડતું પોતે પોતાના પુત્રો માટે બધું વાની કંઈ બ્યવસ્થા કરી નહોતી, આથી ઑફિસે બધ ત્યારે તેઓને ચાલતા સાથે જ લઈ જતા હતા અને રસ્તામાં તેઓને શીખવાડતા હતા પણ આ વસ્તુ એમની સાથે કોઈ આનંદ ન હોય તો જ બની શકતી બાળકો ઑફિસમાં આટલો ફેરા કરતા ને કંઈ વાચવા એવું લાગે તો વાચતા ગાંધીજીના મોઢા પુત્ર હરિલાલ સિવાયના બધા બાળકો આ રીતે ઊંછ્યા હતા, કારણ કે હરિલાલ દેશમાં હતા અક્ષરજ્ઞાન આપવા માટે ગાંધીજી નિયમિત રીતે એક કલાક કાઢી શક્યા હોત તો તેમના બાળકો આદર્શ કેળવણી પામત આવો આચલ

મગન નિનાસ

થલુ સ્વર્ગીય શ્રી મગનના ગાંધીજી ઘર હું । આપ સત્યાગ્રહાગ્રમકે માણુ થે । સન્ ૧૯૨૮ને આપડી મૃત્યુ ઘર શોક મઝ કરતે હુએ ગાંધીજીને જે અમર વચન કહે છે 'હિન્દી મૃત્યુને પુત્રે 'નિધના' બના દિયા હું' ।

હવે મગનજાઈ જેવી તપસ્વી કોણ કરી

"આરાબાપુ"

હાખવશે ? એ તપસ્વી તો ગયા ! આશ્રમ સાવ સૂનો સૂનો લાગે છે ।

મદ ગતિએ હું પાછો ક્યો બાપુ-ઘેલું મારું મન મીતાના એક પદને પોતાના જ અર્થમાં સ્પષ્ટિત કરવા લાગ્યું

'શુભાગની આયા લાગી રે,
ચોહન ખારા,
શુભાગની આયા લાગી રે '

તેઓ ન રાખી શક્યા તેનું દુઃખ ગાંધીજી અને તેમનાં બાળકો બન્નેને રહ્યું હતું. ગાંધીજીના મોટા પુત્રે તો અનેક વાર બળાપા ગાંધીજી સામે કાઢ્યા હતા. બીજા પુત્રોએ દૃઢ્યની ઉદારતા વાપરી આ દોષને દરજુલર કર્યો હતો. આ બાળપણ સામે ગાંધીજીને પશ્ચાત્તાપ નથી અને છે તો એટલો જ છે કે તેઓ આદર્શ બાપ ન બની શક્યા. તેમના અક્ષરજ્ઞાનનો હોમ બલે અજ્ઞાનથી છતાં સદ્ગુણો માનેલી સેવાને અર્થે કર્યો છે એવો ગાંધીજીનો અભિપ્રાય છે. તેમના ચારિત્ર ઘડવા માટે જરાય બાળપણ તેમણે રાખી નથી.

ગાંધીજી ડરબન ગયા ત્યારે તેમની સાથે ત્રણ બાળકો હતા. તેમના બે પુત્રો અને એક બાણીજી. આ બધાને ક્યાં બણાવવા એ પ્રશ્ન હતો. ગોરાઓ માટે જે નિશાળ હતી તેમાં બાળકો બણી શકે એમ હતું પણ તે અપવાદ તરીકે. બીજાં હીંદી બાળકો ત્યાં બણી શકતાં નહોતાં. તેમને માટે મીશનરી શાળાઓ હતી. તેમાં ગાંધીજી પોતાનાં બાળકોને મોકલવા માટે તૈયાર નહોતા. કારણ કે ત્યાં અપાતી કેળવણી તેમને ગમતી નહોતી. ગુજરાતી મારફતે તો શિક્ષણ મળે જ ક્યાંથી? અંગ્રેજી મારફતે અથવા બહુ પ્રયત્ન કરે તો તામિલમાં મળી શકે. પણ ત્યાંની બીજી બાબતો તેઓ જીવંતી શકે એમ નહોતું. પોતે બાળકોને બણાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો પણ તેમાં સફળતા મળી નહીં. ને બીજો સારો શિક્ષક પણ ન મળ્યો.

ગાંધીજી મૂંઝાયા અને પોતાને ગમે એવી રીતે શિક્ષણ આપે તેવી અંગ્રેજ બાઈને અંગ્રેજી શીખવવા માટે રાખી. પણ એનાથી કંઈ બરાબર આવ્યું નહીં.

બાળકોને દેશ મોકલી દેવા માટે પણ ગાંધીજી તૈયાર નહોતા કારણ કે તે એવું

માનતા હતા કે બાળક છોડ્યાંઓ માબાપથી વિખૂટાં ન રહેવાં જોઈએ કારણ જે કેળવણી બાળકો સુવ્યવસ્થિત ઘરમાં પામી શકે તે છાત્રાલયમાં પામી શકતાં નથી. એમના પુત્રો બી. એ. કે એમ. એ. નથી થયા છતાં તેઓ જે અનુભવજ્ઞાન, પિતાનો સહવાસ અને સ્વતંત્રતાનો પદાર્થ પાઠ શીખ્યા તે કંઈ જેવી તેવી વસ્તુ નથી. કોલેજોમાં જો ગયા હોત તો આ વસ્તુથી તે વંચિત રહી જત. ગાંધીજી માને છે કે બાળકોને યોગ્ય રીતે ઉછેરવાં હોય તો માબાપે બાળકોના ઉછેરનું સામાન્ય જ્ઞાન મેળવી લેવું જોઈએ. ગાંધીજીને પોતાના પુત્રો પર કેટલો પ્રેમ હતો તે નીચેના પ્રસંગ પરથી સમજાશે.

આ સમાજમાં જે વિચારોને આપણે પ્રગતિ તરીકે માનીએ છીએ તે વિચારો ગાંધીજીને પ્રગતિની વિરોધમાં લાગતા હતા. આ માન્યતા તેમની ધીરે ધીરે દૃઢ થતી ગઈ. પશ્ચિમની કેળવણી તેમને ગમતી નહોતી. તેથી સાચી કેળવણી કેવી હોઈ શકે એની સંકલના પોતાના મન સાથે ઘડવા માંડી. અને પોતાના પુત્રોને પણ તેવી જ કેળવણી આપવાનો નિશ્ચય કર્યો. આ વખતે તેમના જ્યેષ્ઠ પુત્ર હરિલાલને અસંતોષ થયો. તેને એમ લાગ્યું કે ગાંધીજી સાધુતા તરફ પ્રયાણ કરે છે. કુટુંબની રહેણી કરણી પણ સાદી હોવાને લીધે ગમી નહીં. હરિલાલ પોતાને કેળવણી મળતી નથી તેથી વધારે મૂંઝાયા. જાહોજી લાલી, વૈભવ, માનપ્રતિષ્ઠા અને ધન મેળવવાને બદલે દૃઢ દેશસેવાના અને સાધુતાના પથે વિચરતા ગાંધીજી પ્રત્યે તેમના હૃદયમાં અસંતોષ ધૂધવાવા લાગ્યો. શરીરશ્રમ કરવો, ધંધો કરવો, બિમારોની સેવા કરવી વગેરે હરિલાલને ગમતું નહોતું. આધુનિક કેળવણીની સંસ્થાઓમાં પારગત થઈને ઉપાધિઓ મેળવીને જીવન આગળ ધપાવવાની એમનામાં

મહત્વાકાંક્ષા બળેલી તે કેમય કરી સમી
ચકતી નહોતી આના મનમાં પણ એમ જ
ધ્યા કરેતું હતું કે આ છેકરને ગાંધીજી
ભણે તે સાડું હરિલાલને લાગ્યું કે બાપુની
પાસે રહીને તેમના પાશમાંથી છૂટી શકાય
નહી. આથી તેમણે નાસી જવાનો વિચાર કર્યો

એક દિવસ ગાંધીજીને ખબર પડી કે
હરિલાલ જોડાનિસબગં ચાલ્યા ગયા છે
અને પહેલી જ સ્ટીમરમા દેશ તરફ ઉપાડવાના
છે. ગાંધીજીને આ ખબર અસહ્ય લાગી.
હરિલાલ પોતાનાથી છાન્નામાના ચાલ્યા ગયા
તે તેમને ગમ્યું નહી. પુત્રવત્સલ ગાંધીજી
વિહવળ બની ગયા અને બોલવા લાગ્યા,
'હરિલાલ ચાલ્યો ગયો ! મારાથી અસતોષ
પામીને ચાલ્યો ગયો ! તને આ શું સૂઝ્યું ?
હરિલાલ, તે' આ શું કર્યું' ! મને મળ્યો પણ
નહી ! હું એટલો બધો અકારો લાગ્યો !
હરિલાલ તું કેમ ચાલ્યો ગયો ?' આમ વિદ્
વગતાથી ગાંધીજીએ બે દિવસ સુધી હઠકા
બેથેની લોગવી, વ્યથા અનુભવી હરિલાલ
સ્ટીમરમા દેશ તરફ જાય તે પહેલાં ડેલાગોઆ
બે તાર કરી તેમને પાછા બોલાવ્યા અને હરિ
લાલ પાછા આ-યા ત્યાં સુધી ગાંધીજીએ વિદ્
વગતા લોગવી છતાંય ગાંધીજી પોતાના વિચાર
સમા મક્કમ હતા. તેમણે હરિલાલને સમજાવવા
મથાન કર્યો, પણ હરિલાલને ગળે પાત ઊતરી
નહી. ગાંધીજીએ પોતાના આમહ ઇંડી હરિ
લાલને ભણવાની વ્યવસ્થા કરી આપી પણ તેમને
સહજતા મળી નહી. આથી ગાંધીજીએ કહ્યું,
'મોહ લાગ્યો હોય તેને નિષ્ક્રિયતા મળે નહી, ત્યાં
સુધી તેનો મોહ ઊતરે નહી.' ગાંધીજીના જીવન
મથાનનો વિશદા કરી હરિલાલે બંક ઉઠાવ્યું
તેની અસર બીજા બંધનમાં પર પણ થઈ

ગાંધીજી પાસે જ્યારે મુને ભણવાની વાત
કરતા હતા ત્યારે તેમને સાચી કેળવણીનો
પાડ સમજાવતા હતા. હરિલાલને કેળવણી
માટે અસતોષ હતો તેવો તમદાસ, દેવદાસ

અને મણિલાલને પણ હતો. આથી ગાંધીજી
દૂર હોય ત્યારે પત્રો મારફતે સાચી કેળ
વણીના પાઠો આપતા હતા. એકાદ પત્ર
જોઈયું તો વધારે ખ્યાલ આવશે.

ચિં મણિલાલ,

તમને શું થવાનું છે એવો સવાલ
થવાથી તમે બલસયા તમારા વતી હું જવાબ
આપુ તો કહું કે તમે તમારી દુરજ બળ-
વવાના છો. હાલનો ધણે મા બાપુની સેવા
કરવાનો છે, એટલું ભણવાનું મને તેટલું
ભણવાનો અને બેલી કરવાનો છે. આગળ
ઉપરની ચિંતાઓ કરતા નહી. તે ચિંતા
તમારા મા બાપને છે. જ્યારે તેઓ મરી જાય
ત્યારે તમે ચિંતા બોમબને આટલો નિશ્ચય
હોવો જોઈએ કે બારીસ્ટરી કે ડોક્ટરી ધણે
કરવાનો નથી આપણે ગરીબ છીએ અને
ગરીબ રહેવા માગીએ છીએ. પૈસાની જરૂર
માત્ર ભરણપોષણ ખાતર છે. ફિનિકસને
બહાવણુ તે આપણું કમ છે, કેમ કે તે
વાટે આપણે અતમાને શોધી શકીએ છીએ
ને દેશસેવા કરી શકીએ. એટલું ખાતરીથી
માની લેએ કે તમારી ચિંતા હું શતદિવસ
કર્તા કરું છું. માણસજાતનો ખરો ધણે જ
એ છે કે તેણે પોતાના ચારિત્રને ઘડવું.
કમાવાને અર્થે કઈ શીખવું પડે એવું નથી.
જે માણસ જાતનો રસ્તો હોડતો નથી તે
કદી ભૂળે મંરતો નથી અને તેણે વખત
આવે તો ડરતો નથી. તમે નિશ્ચિત બની જે
અભ્યાસ બને તે કર્યા કરજો. આ લખતા
તમે મળવાનું અને મારી છાતી સાથે આપવાનું
મન થઈ જાય છે અને તેમ નથી કરી શકતો
તેથી અખમા પાછી આવી જાય છે. બાપુ
તમારી ઉપર નિશ્ચિતા વાપરવાના નથી. એ
ખાતરીથી માનજો. જે હું કહું છું તે તમારું
ભણું સમજીને કરું છું. તમે બીજાની સેવા
કરો છો તે કદી રજગનાર નથી એમ માનજો.

બાપુના આશીર્વાદ

“ આશા પુ ”

(૧૯૫૧)

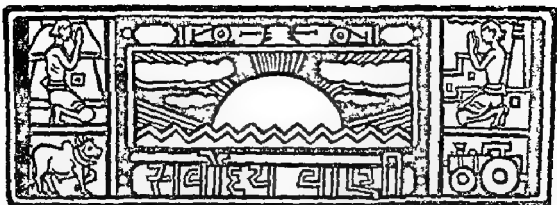
ગાંધીજી જેવી વ્યક્તિના પુનિત પગલાંથી પોતાનું ઘર પાવન થાય એવી ઝંખના તો લાખો લોકોના હૃદયમાં હોય છે. તેમાં જે ગાંધીજીના સહવાસમાં જેઓ આવ્યા છે તેમના હિલમાં એવી જાળના બેઠે એ સ્વાભાવિક છે. ગાંધીજી પોતાને ઘર આવીને લોજન કરે એવી ફિફ્ફીના એક શિષ્યે તેમને વિનંતી કરી. તેમની વિનંતીનો ગાંધીજી અસ્વીકાર ન કરી શક્યા. અને તેમના ત્યાં જવાનો દિવસ નક્કી થયો. પેલાં શિષ્યના આનંદનો પાર ન રહ્યો. ગાંધીજીને શું ખવડાવીશ ? તેમનું સ્વાગત કેવી રીતે કરીશ ? ઘર આગળની સાંકડી શેરીએ લોકોથી ઉભરાઈ જશે તેમાંથી ગાંધીજીને લાવવાની વ્યવસ્થા કેવી રીતે કરીશ ? એવા અનેક પ્રશ્નોના વિચાર કરતા તે રાત્રે સૂઈ ગયા. બીજે દિવસે તેમને ખબર આપવામાં આવી કે હિન્દુ સુસ્તિમ એકતા માટે ગાંધીજીએ ૨૧ દિવસના ઉપવાસ શરૂ કર્યા છે. વજ્રપાત પડ્યા જેટલું તેમને દુઃખ થયું! ક્ષણભર તો તેમને કંઈ સૂઝ ન પડી. જે દિવસને તે પોતાના જીવનનો ધન્ય દિવસ ગણતો હતો તે દિવસનો આનંદ વિધિએ નિર્ઘંતાપૂર્વક જૂંટવી લીધો! અંતરની ઊંડી વેદના સાથે તે ગાંધીજીને મળવા ગયા. તેમને ભેઠ ગાંધીજી હસી પડ્યા. અને જોડ્યા : "હું તો આજે પણ તમારે ત્યાં આવવા તૈયાર છું. પણ હવે જમીશ નહીં. તમારી ઇચ્છા હોય તો હમણે જ ચાલીએ, નહિ તો ઉપવાસ પછી આવીશ."

ગાંધીજી પોતાને ત્યાં આવીને લોજન કરે એવી તેની અંતરની ઇચ્છા હતી. તેથી

૩૨૦ (૧૯૫૦)

ગાંધીજીની બીજી દરખાસ્તનો તેમણે સ્વીકાર કર્યો. વળી પાછી પ્રેમભરી ધીરજથી, ગાંધીજીના આગમનની રાહ ભેવા લાગ્યા. દિનપ્રતિદિન સમય વીતવા લાગ્યો. ૨૧ દિવસના ઉપવાસ પૂરા થયા ઉપવાસથી આવેલી નખખાઈ જવા લાગી. ફરીથી ગાંધીજીને મળી પોતાને ત્યાં આવવાનો દિવસ તેમણે નક્કી કર્યો. વિધિએ જૂંટવી લીધેલો જીવનનો ધન્યદિન ફરીથી આવ્યો. તેથી શિષ્યની છાતી આનંદથી છલકાતી હતી. તે વખતે પણ ગાંધીજી સૂર્યાસ્ત પહેલાં જ લોજન કરી બેતા હતા. ગાંધીજીને તે જોલાવવા ગયા. પણ મનમાં હૃદય તરહેતી કે રખેને સૂર્યાસ્ત થઈ જાય તો ! ઝડપભેર બધી તૈયારીઓ કરી રાખી હતી. ગાંધીજી મૌ. મહમદઅલી સાથે તેમને ત્યાં આવ્યા. અને દૂધ અને ફળોનું લોજન કર્યું. ભગવાન રામચંદ્ર ન્યારે પોતાના સંગ્રહેલાં જોર ખાધાં ત્યારે શળશીને જેવો આનંદ થયો હતો તેવો જ આનંદ તે દિવસે આ શિષ્યના હૃદયમાં વ્યાપી ગયો હતો. ધરની બહાર લોકોની મોટી મેદની બારણાં નજીક અને સાંકડી શેરીમાં એકઠી થઈ હતી. બધા કાર્યક્રમ પૂરા કર્યા પછી ગાંધીજીએ વિદાય લીધી અને મૌ. મહમદઅલી સાથે ધરની બહાર નીકળ્યા. બારણાના ઊમરા બહાર જ વાંકા વળી જીએ તો મૌલાનાનાં જોડા જડે જ નહિ! ઢગલાબંધ જોડાઓમાં ગાંધીજી મૌલાનાના જોડા શોધવા લાગ્યા. ત્યાં એકાએક તેમના જોડા પર ગાંધીજીની દૃષ્ટિ પડી. "આ રહ્યા તમારા જોડા" દલી વરત જ ગાંધીજીએ તેમના જોડા પોતાના હાથે જાચકી લીધા [અનુ. પૃ. ૩૦૪]

"આ રાખા પુ"

પ્રાર્થનામાં આપણે જે કંઈ સાબળીએ છીએ અને યોતીએ છીએ તેની માથેમાથ આચરવાની ટેવ પડી જાય તો આપણા બેઠા પાર થઈ જાય પણ એ ટેવ પાડવી પડે છે આચરવું એટલે કેળવવું અને યોગ્ય એટલે ભણવું, ભણવાથી ભણકાર થવાય. આમ ભણવું એ એકઠો છે તો આચરવું એ મીઠું છે એ બન્નેને સંગમ થાય તો દસ થઈ જાય ધર્મ એ શબ્દ જ એવો છે કે ભણવું પાપ કરતાં કરે કારણ કરે તે ધર્મ કુળ માથી બચાવે તે ધર્મ, પણ આચરણ વગર તે માત્ર વાતોમા જ નહે છે આજે આપણે આત્મજ્ઞાન જુઓ છીએ અને મોડુવાતું છે તે પણ જુવતા જઈએ છીએ એટલે સારા કપડા પહેરીએ છીએ, સારે ઠેકાણે રહીએ છીએ પણ જિહ્વા જિતરીશું તો કથાય શન્તિ નહિ ટેખાય આતું મુખ્ય કારણ એ છે કે જીવનનો આધાર પૈસા થઈ ગયો છે પ્રાર્થના નામા પણ પૈસા જ આવે છે એટલે પ્રાર્થના કરતી વખતે પણ મનમાં તો ભગતરા હોય છે કોઈ અપત્તિ આવે તે તેને ટાળવા માટે પણ પૈસા માગીએ છીએ આ રીતે પરમાત્મા પાસે બીજું માગવાનું પણ શું રહ્યું છે?

જેવું ધર્મમાં જે મહાવતો કહ્યા છે તે જ સુખી થવાના વતો છે. સુખી થવા માટે

‘આરાધ્ય પુ’

શરીરને જે અવયવો આપ્યા છે તેનો સારો ઉપયોગ કરે તો આ વતો સહેલાઈથી પાળી શકાય અને મહેનતથી મેળવેલી થીજ નાની હોવા છતાં મેટી થઈ જાય છે બુદ્ધિ એ યોગ્ય મેળવવા માટે નથી. તે તો તત્ત્વજ્ઞાન આપવા જે લેવા માટે છે બુદ્ધિથી યોગ્યતા ના મેળવાય અને મેળવીએ તો નીચે પડી જવાય શરીરના પોષણ માટે હાથપગ આપ્યા છે અને કુદરતની કળા તો રેખેા. એણે બે હાથ અને બે પગની વચ્ચે પેટને મૂકવું એ હાલે એટલે પેટ ભરાઈ, જાય હાથપગ હલાવીને પેટ ભરીએ તો બહુવ પવિત્ર રહે આને પૈસાની મર્યાદા આવી ગઈ છે પણ જરૂરિયાતની મર્યાદા રહી નથી એટલે કુળ આવતું જાય છે ફરેકનું મોડું પૈસા તરફ મગ્ન છે ગરીબ કહેવાય તેનું પણ તે તરફ અને મધ્યમવર્ગની વાત આવે છે ત્યારે તો અને અમીનો લાગે છે ધન આવવાનું છે કયાથી? ધન એ કંઈ ઉત્પન્ન થતું નથી ઉત્પન્ન તો પ્રાચ્ય શેર બાજરી વાની પોણા મણ ઉપજતવડી તે છે પણ પ્રાચ્ય રૂપિયાનું શાક લઈ સાત ઉપજતવીએ તે ઉત્પન્ન નથી એટલે ધન તરફથી મોડું દેરવીને સાચા ઉપાદાન ભણી નજર ગયા ચિંતાય તેમનું કુળ મટે તેમ અને લાગતું નથી

રવિરાકર મહારાજ

(૧૯૫૧) ૩૨૧

પશ્ચિમનો પશુન્યાય હિંદુસ્તાનને નહિ
ભાવે-નહિ સદે. છતાં ધારો કે હિંદુસ્તાને
તે ગ્રહણ કર્યો તો પછી હિંદુસ્તાનમાં મારું
રહેવું હું નિર્ધારક સમજું. તે વેળાએ હિમા-
લયનો એકાંતવાસ મને સ્વર્ગીય લાગે. પશુ-
બળનો પ્રયોગ કરવામાં હિંદુસ્તાનને મારો
ઉપયોગ નિર્ધારક થાય. હિંદુસ્તાન પણ તેવે
વખતે મને આશીર્વાદ આપીને હિમાલય
તરફ વળાવે.

હિંદુસ્તાનને મારો મુલક ગણી હું અભિ

માન ધરાવું છું. કેમ કે હું માનું છું, કે
હિંદુસ્તાન આત્મબળની સર્વોત્તમતા જગતને
જતાવવાની શક્તિ ધરાવે છે. જ્યારે પશુબળની.
સર્વોત્તમતાનો સ્વીકાર હિંદુસ્તાન કરશે ત્યારે
તેને મારી માતૃભૂમિ કહેવામાં મને હર્ષ ન
રહેવો બેઠ્ઠા. મારા ધર્મને ક્ષેત્રની, ભૂગો-
ળની મર્યાદા નથી એમ મારું માનવું છે.
કેહરખો કે ક્ષેત્રરખો ધર્મ હું નથી માનતો
એમ સિદ્ધ કરવાની મારી શક્તિ હો. એવી
મારી પ્રભુ પાસે પ્રાર્થના છે.

ગાંધીજીની નમ્રતા :... [અનુ. ૧૦૩૨૦થી આપું]
અને મોલાનાના પણ આગળ મૂક્યા. આ
દૃશ્ય બેઠ ઘણાં પ્રેક્ષકોને આઘાત લાગ્યો.
અરે! જે સતપુરુષની ચરચુરજ પોતાના
મસ્તકે ઘડાવવાને માટે અસંખ્ય લોકો
જાએ છે તે સંત પુરુષ આમ બીજાના બેઠા
પોતાના હાથથી જીંચકીને તેમની આગળ
ધરે! પણ એ જ ગાંધીજીની મહત્તા હતી.
તેઓ એટલા નમ્ર હતા કે તેમની મહત્તાને

તેમને વિચાર કરજો પણ આવતો નહિ.
“સત્યના શોધકને રજકણથી પણ નીચે રહેવું”
પડે છે. જગત આપું રજકણને કચડે છે.
પણ સત્યનો પૂજારી તો રજકણ શુદ્ધાં તેને
કચડી શકે એવો અદ્ય ન બને ત્યાં સુધી તેને
સ્વતંત્ર સત્યની આંખી પણ હુલ્લવા છે” એવી
નમ્રતા સત્યના પૂજારી ગાંધીજીમાં હતી.
તેથી જ તેમણે કરોડો હૈયાને પોતાના તરફ
આકર્ષી લીધાં હતાં.

“જાણી બેઠને અસત્ય બોલે તે ગમે તેટલું પ્રાયશ્ચિત્ત કરે તોયે તે માફ ન થાય, પણ
જે ભૂલથી બોલી નાખે તેને જ પ્રાયશ્ચિત્તથી માફ થાય.”

[૫૪ ૩૨૧, ‘વિશ્વવાસલ્ય’ માધી ૭મી, ‘દાધિસિ ઓફ ઇન્ડિયા’ના સૌજન્યથી]

અનુક્રમણિકા.....

૧ આત્મબળ ...	ગાંધીજી ૨૬૩
૨ એ જ કહિન મારો! દિ. બ. દિ. ૨૯૪	
૩ બાપુનો વારસો બ્યોહાર રાન્ડેન્સિંઝ ૨૯૫	
૪ ખાજકોના બાપુ ...	મું ૩૦ ૨૯૮
૫ ગુરુનંદનજી ...	ગુરુદાસ મલિક ૨૯૯
૬ જનક વિદેહી ...	રામનારાયણ પાંદે ૩૦૧
ગાંધી-ચેજો ...	ચીમનલાલ બદ ૩૦૩
જીવન એ... ..	ઉત્તમવલ્લ કુમારીજી ૩૦૪

૬ બાપુના પત્રો ...	૫૪
૧૦ વળાદિ... ..	ગાંધીજી ૩૦૭
૧૧ સાચું ભણતર ...	મુકુલભાઈ ૩૦૯
૧૨ ગુમ બિન સાબરમતી ...	મવાસી ૩૧૧
૧૩ બાપુજી પિતા તરીકે... ..	મુકુલભાઈ ૩૧૬
૧૪ ગાંધીજીની નમ્રતા ...	નિર્મળાબહેન શાહ ૩૧૭
૧૫ સર્વોદય વાપી ...	સલ્લુભાઈ મકનજી ૩૨૦
૧૬ ગાંધી માળા ...	રવિશંકર મદારાજ ૩૨૧
	ચંદુલાલ બ. પટેલ ૩૨૩

ગ્રંથાવલોકન

બાપુની કારનાનાની ત્રણી : ૧૦ ૫૦ સુશીનાબહેન નચ્ચર, અનુ. મહિપાત્ર ન લ માઇ

૫૦ નાજવન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ, કિ ૬-૮-૭; ૬૦ ૧૬+૫૧

બાપુજીનું પ્રતિભાશીલ વ્યક્તિત્વ ખરેખર અમૂલ્યૂર્વ ૪ હતુ એમના લખાણો દ્વારા એનો આપણે પરિચય કરીએ છીએ. પરંતુ એમના સાંનિધ્યમાં રહેવાને બામ્બશાળી શરેરી વ્યક્તિઓએ પણ એમના વ્યક્તિત્વની આપણને જાણી કરાવી છે થી મહાદેવ બાઈની ડાયરી એ બામ્બશાળીયાન એવે એવી છે એવી જ બીજી ડાયરી આપણને મળી હોય તો તે બા પુસ્તક છે

૩ સુશીનાબહેન બાપુની સાથે ઘણા વરસ રહ્યા છે જ્યારે બાપુજીને ૧૮૮૨ની સાલમાં બામ્બશાળી મહેલમાં નજરકેદ રાખવામાં આવ્યા હતા ત્યારે એ જેલનિવાસ દરમિયાન સુશીનાબહેન બાપુજી પાને જણાવતા તે આખો સમય આપણા દેશના ક્રિતિકાત્મક અતીવ મહત્વનો ગણી શકાય એ સમય દરમિયાન ત્રણ અતિગતીર પ્રસંગો બન્યા

(૧) મહાદેવભાઈનું અવસાન

(૨) બાપુજીએ કરેલા ૨૧ દિવસના ઉપવાસ

(૩) પૂજ્ય બાબુ અવસાન

મહાદેવભાઈ અને બાબુ અવસાનને લીધે બાપુએ જે હૃદયની વ્યથાનુંતા અનુભવી એમણે જે

મનોમયનો અનુભવ એ બધું આપણને બસાત જ હોત પરંતુ સદ્ભાવે ૫ સુશીનાબહેન બાપુજીની પાસે હતા અને બાપુજીએ જ મહાદેવભાઈના અવસાન પછી એમને ડાયરી લખવા દીધી ૧૬મી તારીખે બાપુજીએ સવારની પ્રાર્થના વગેરે સુશીનાબહેનને કહ્યું

“મહાદેવનો જેવો બાજે ઉપાડી શકે તેવો ઉપાડી જ આવશ્યક તારે નિયમિત ડાયરી રાખવાની છે વાદ રાખજે કે એક દિવસ આ ડાયરીઓ છપાવાની છે” પછી સુશીનાબહેને નિયમિત ડાયરી લખવા માંડી અને બાપુજી તે વાંચી જતા હતા

આમ બાપુજી જેલમાં કેવી રીતે દિવસો વિતાવ્યા, મહાદેવભાઈ અને પૂજ્ય બાબુ અવસાન વખતે બાપુની કેવી સ્થિતિ હતી, સરકાર સાથે એ કારાવાસ દરમિયાન શી મનઃસ્થા સ્થાવરી હતી એ સર્વ ઐતિહાસિક પ્રસંગોની વાંચી આ પુસ્તકને આ પુસ્તક દ્વારા થાય છે

આ પુસ્તક જ બીર પ્રસંગોથી ભરેલું છે, અને બાપુજીના વ્યક્તિત્વની સુકોમલ આકૃતિ આપણને દર્શાવે છે બાપુ - પ્રેમી સૌ ભાઈબહેનોને આ સુદર પુસ્તક જરૂર પ્રવક્તાથી થઈ પડશે

“સારીર અને મનને આનંદપૂર્વક કામે લગાડનાથી ઉપાધિભાવ રહે છે.”

ધાર્મિક

ઉદ્ધરેદાત્મનાત્માનમ્

[ગાંધીજી અને ગુરુદેવની જીવનસાધનાનું અનુશીલન કરતું માસિક]

વર્ષ ૩

૩૦ ઑક્ટોબર - ૧૯૫૦

અંક ૬

“મરણનો ભય રાજવા, મનોવિકાર નસાડવા પ્રયત્ન કરી પ્રકુલિત રહેા.”

શ્રીરામાયે એક ક્લોક કહ્યો છે તેમાં એવું કહ્યું છે કે, સમુદ્રને કિનારે બેસી ધાસની સળી ઉપર પાણીનું બિડું મૂકી સમુદ્ર ઉદ્ધેયતા માણસને જેટલી ધીરજ અને જેટલી વાર લાગે તેના કરતાં વધારે ધીરજ અને વખતની જરૂર મનને મારવામાં એટલે મોઢા સાધવામાં બેઠાં છે. તમે તો ઉતાવળા થઈ ગયા લાગે છે! મરણનો ભય, મેં બહુ વિચાર્યું છે તો પણ, મારાં સાથ નથી ગયો. છતાં હું અધીરો નથી થતો. પ્રયત્નવાન રહું છું. તે કોઈક દિવસે સુકત થઈ જ. પ્રયત્ન કરવાનો એક પણ લાભ ન જોડ્યો. એ આપણું કર્તવ્ય છે. પરિણામ લાવવું કે છૂંછૂં એ પ્રભુ આપીને છે. પછી પંચાત શાને? માતા બાળકને ધવરાવતાં પરિણામનો વિચાર નથી કરતી. તેનું પરિણામ તો આવે જ છે. મરણુભય ટાળવા, મનોવિકાર નસાડવા પ્રયત્ન કરી પ્રકુલિત રહેો એટલે જરો. નહિ તો પાંદરાનો વિચાર ન કરવાના વિચાર કરતા પાંદરા વિચારમાં આવ્યા જ કર્યો એવું થશે. આપણે પાપ

ચોનિમાથી જન્મ્યા, પાપકર્મથી દેહાધીન થયા તે બધા મળ તમે એક પળમાં કેમ ધાઈ શક્યો?

‘મૂતર આવે તેમ છું’ રહે.

જેમ તેમ કરીને હરિને લઉં
એ બોધ અખા ભગતે કર્યો
છે. તુલસીદાસજી કહે છે કે, સંકટ હોય ત્યાં ન હોય પણ રામનામ જપો એટલે સર્વાંશ સિદ્ધ આપણે તો એ જ અર્થ સિદ્ધ કરવાનો છે. એટલે તે જપ જાન્યો કરો. રામ કયા તે મનની સાથે નિશ્ચય કરી લેવો. તે રામ નિરંજન છે, નિરાકાર છે. રાક્ષસી વૃત્તિઓના સમૂહ રૂપી સવલ્લનો દૈવી વૃત્તિઓ રૂપી અનેક પ્રકારના શસ્ત્રો વડે સહાર કરનાર છે. તે પ્રાગમ્ય માટે ૧૨ વર્ષની તપશ્ચર્યા કરનાર છે. છેવટમાં ચરીરને કે મનને એક ક્ષણભર પણ નવરા ન રહેવા દેવાં. ઉત્સાહપૂર્વક બનેને કાચે લગાડવાં એટલે

તમારી ઉપાધી માન્ય ટળશે જ. બાકી તો પ્રભુ ઉપર ભરોસો રાખવો. શ્રદ્ધાપૂર્વક જે એ નામનો જપ જપે તે હ મેં શાંતુર-ક્ષિત છે એમ માનું છું. બાપુ

જગદ્ગુરુની પ્રાર્થના

પાપઃ ખલોઽયમિતિ નાહસિ આ નિહાતુમ
કિ રક્ષયા કૃતમતેરકૃતોભયસ્ય ।

પરમાદસાધુરધમોહમપુણ્યકર્મા

તસ્માત્ તત્પ્રાર્થિમ મુતરામતુકંપનીયઃ ॥

(વલ્લભદેવ-મુલ પિતાવલિ ૩૫૨૪)

હે ભગવાન, આ તો પાપિયો અને દુષ્ટ
છે એમ જાણીને તું મને છોડી ન દેતો જેની
સન્મતિ ખીલેલી છે, અને તેથી જેને કયાયથી
ભય જ નથી એવા સંજ્ઞનની તું રક્ષા કરે
એનો કાઈ અર્થ જ નહિ કેમ કે હું જૂઠા
કામનો કરનારો નીચ દુર્જન છું, એટલે તારી
દયાતુ હું અધિક પાત્ર છું.

મનચન

૬૧૧

ન દ્વિપન્તઃ ક્ષય યાન્તિ યાનન્તશ્ચમપિ ધૂનત્તઃ ।

કોપમેન તુ ચો હન્તિ તેન સર્વદ્વિષા હતાઃ ॥

(૧૦ સુ. ૩૩૫૬)

માણસ જીવે ત્યા લગી રાત ને દિવસ
તલવારથી શત્રુઓના ડોકા ઊડાડ્યા જ કરે
તો પણ શત્રુઓનો નાશ ન થાય પરંતુ જે
ક્રોધને જ હથે છે તેના શત્રુઓ હથાઈ
ભાય છે

૬૦ વાં

ન્યાયથી મેળવેલું

અન્યાયોપાજિતં વિત્તં, દશ વર્ષોણિ તિથિતિ ।
પ્રાપ્તે ચૈકાદશ વર્ષે, સમૂહં ચ વિનરયતિ ॥

શાસ્ત્રકાર મહાશય માનવીના મનનું સૂક્ષ્મ નિરીક્ષણ કર્યા પછી એક પરમ મગળ સત્ય ગાય છે : “અન્યાયથી મેળવેલી સંપત્તિ દશ વર્ષ પર્વત રહે છે અને બ્યારે અગિયારમું વર્ષ બેસે ત્યારે સમૂહનું વિનાશ પામે છે.”

કોઈ એક નગરમાં હેલાક નામનો વેપારી પોતાના પરિવાર સાથે રહેતો હતો. હેલાકની વાણી ધણી મીઠી હતી. રીતભાત આકર્ષક હતી. કહેવત છે કે :—

નમન નમનમેં દેર હૈ, બહોત નમે નાદાન;
દગાદામાજ દુના નમે, ચિતા, ચોર, કમાન.

આ પ્રકારની એની રીતભાત હતી. વાણીના બાદથી તે લોકોને જમે તે સમજાવી દેતો અને મીઠી વાણીનો ઉપયોગ લોકોને છેતરીને ધન કમવા પાછળ કરતો. લેવાના કાટલાં જુલાં, દેવાનાં કાટલાં જુલાં, માલમાં સેળસેળ, છળકપટ વગેરે વડે તે ભારે નિષ્ણાત થઈ ગયો હતો.

લોકનજરે તે આવા વર્તનથી લોકોને ડેરાઈ શકતો હતો. તે સાચું, પરંતુ તત્વ :શિષ્ટે વિચારીએ તો તે પોતાની ભાતને જ ડેરાઈ રહ્યો હતો.

આવા અન્યાય કાર્યથી ‘તેણે ઘણું’ ધન મેળવ્યું હતું.

હેલાક શેકનો એકનો એક પુત્ર નવજવાન બન્યો અને બાળુના કોઈ નગરમાં રહેતા એક ધર્મિષ્ઠ શ્રાવકની કન્યા સાથે તેનાં લગ્ન કરવામાં આવ્યાં. હેલાકની પુત્રવધૂ સદાચારી, “આરાધ્યાં પુ”

સસ્કારી, સુરૂપ અને ધર્મશ્રદ્ધાના ગુણોથી શોભતી હતી.

હેલાકની દુકાન ધરની, બાલુમાં જ આવી હતી અને કોઈ માણસ માલ આપવા આવે ત્યારે હેલાક પોતાના પુત્રને કહેતો : “ભાઈ, પંચ પોપર લાવજે....આ તો આપણા સંબંધી છે.”

પંચ પોપર એટલે સવા ચૌરિયું માપ.... મણનું સવા મણ થાય.

કોઈ માલ લેવા આવે ત્યારે હેલાક પોતાના પુત્રને કહેતો : “ભાઈ, ત્રિપોપર લાવજે ...આ આપણા જુના અને ભક્ષા માલક છે.”

ત્રિપોપર એટલે પાંચ પોપર માપ. મણનું પોણા મણ થાય.

હેલાક શેકની આ સાકેતિક ભાષા ધીરે ધીરે લોકોનાં બહુવામાં આવી અને લોકોએ તેનું નામ વંચક શેક પાડ્યું.

એક વખત હેલાકના પુત્રને તેની પત્નીએ પૂછ્યું : “આપના પિતાશ્રીને લોકો જુલા નામથી શા માટે યાદાવે છે ?”

હેલાકના પુત્રે પત્ની આગળ....સઘળી ઘાત કહી બતાવી અને વેપારમાં જે રીતે દગાબોરી ચાલતી હતી અને જે પ્રકારની સાકેતિક ભાષા વપરાતી હતી, તે સઘળી માહિતી આપી. પત્નીના મધુર સ્વભાવ આગળ પતિ જરા પણ અસત્ય બોલી શક્યો નહીં.

બીજે દિવસે સવારે પુત્રવધૂએ પોતાના અશુર સમક્ષ મસ્તક નમાવી મૂંઢું મંજુલ સ્વરે કહ્યું : “હે તાત ! આ રીતે અન્યાયથી મેળવેલું ધન નહીં” ધર્મકાર્યમાં ખરચી શકાય,

કે નહીં' એ સાચવી શકાય. કારણ કે અન્યાયથી મેળવેલું ધન અન્યાયના માગે જ ચાલ્યું જાય છે....માટે ન્યાયમાગે ધન મેળવવું એ જ ઉત્તમ છે."

હેલાક શેઠે કહ્યું: "એ ન્યાયથી ધ ધો કરવામાં આવે તો ઘરનો વ્યવહાર કેવી રીતે ચાલી શકે?"

પુત્રવધૂએ કહ્યું: "બાપુ, ન્યાયથી પ્રાપ્ત કરેલું ધન કદાચ ઓછું હોય, તો પણ તે ધર્મશુદ્ધ અને વ્યવહારશુદ્ધ હોવાથી તેના વડે બીજા ઘણું પ્રાપ્ત થાય છે. વળી એ ધન કાયમ ટકી શકે છે. અન્યાયથી મેળવેલું ધન ઘણું વિનાશકારી છે. એક તો એ બીજા પેઢી સુધી ટકતું નથી. બીજું એવા ધનના ચોગે મન નળખાં થઈ જાય છે અને સદાચારની ભાવના નષ્ટ થઈ જાય છે. પરિણામે અન્યાય બીજા વારસામાં, બિતરે છે અને કુળગૌરવ નષ્ટ થઈ જાય છે. માટે મારી પ્રાર્થના છે કે આપ ન્યાયપૂર્વક વેપાર કરો. મારા શબ્દોમાં વિશ્વાસ ન બેસતો હોય તો દેવળ માસ માટે પણ આપ ન્યાયપૂર્વક ધન કમાવું એવી પ્રતિજ્ઞા લો."

પુત્રવધૂની મધુર વાણીથી હેલાક શેઠે છ માસ માટે નીતિ માગે ધન કમાવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી.

હેલાકના સત્ય વ્યવહારથી લોકો એના તરફ આકર્ષાવા લાગ્યા અને થોડા જ સમયમાં લગભગ પાંચ શેર સુવર્ણની

૨૩૨ (૧૯૫૦)

કમાણી થઈ. શેઠે આ સાચી દાનતથી એકદું કરેલું સોનું પુત્રવધૂને આપ્યું.

પુત્રવધૂએ વિચાર કર્યો: "આ સંપત્તિ નીતિથી મેળવેલી છે કે નહિ? એની પરીક્ષા કરવી જોઈએ."

પરીક્ષા કરવાના આશયથી તેણે પાંચ શેર સોનાની એક પાંચ શેરી ખનાવરાવી અને તેના પર ચામડું મઢી, ચામડા પર હેલાક શેઠનું નામ ફાટરી તો પાંચ શેરી તેણે રસ્તા વચ્ચે મૂકી દીધી. ત્રણ દિવસ સુધી રજાગતી રહી અને ચોથે દિવસે પાછી આવી.

તરત જ તેણે એ સુવર્ણની પાંચ શેરી જળાશયમાં નાખી. એને એક મોટો મચ્છ ગળી ગયો. જે ચાર દિવસ પછી એ મચ્છ એક માછીમારની બાજમાં સપડાયો અને તેને ચીરતા તરત પાંચ શેરી ફેખાણી. માછીએ ચામડા પર હેલાક શેઠનું નામ વાચ્યું અને તે બિચારો આ વસ્તુ હેલાક શેઠને આપી ગયો.

હેલાક શેઠે ચામડું ઉઘેડીને, જોયું તો પાંચ શેર સોનાની પાંચ શેરી!

પુત્રવધૂએ આખી વાત કહી અને હેલાક શેઠને પ્રતીતિ થઈ કે ન્યાયથી મેળવેલું ધન કોઈ કાળે જતું નથી.

પોતાની શુશ્રિયલ પુત્રવધૂનો આભાર માનીને હેલાક શેઠે જીવનભર ન્યાયયુક્ત વેપાર કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી.

"ધ્યાન આપુ"

જૈન શાસ્ત્રોમા એક રૂપક ઉપર વાત આવે છે તેનો ભાવાર્થ એવો છે કે ત્રણ માણસો સાથે મુસાફરીએ નીકળ્યા તેમનો હેતુ ગુજરાત મઢે કંઈક ધર્મો શોધવાનો પણ ખરો. રસ્તે ચાલતા એક લોખંડનો બહાર મળ્યો તેમા લોખંડના વાસણ ચરેલા હતા એટલે ત્રણે જણે પોતપોતાનાથી લેવાય તેટલા વાસણ લઈ લીધા પછી આગળ ચા-યા, એટલે ખીજે એક તાબાનો બહાર આવ્યો તેમા તાબાના વાસણ હતા એટલે ત્રણમાંથી બે જણે લોખંડના નાખી દર્જતાબાના વાસણ લીધા. એકે ન લીધા એણે વિચાર્યું કે મને જે મળ્યું છે એનાથી મને સતોષ થયો જ એટલે મારા માટે તો પ્રથમની વસ્તુ જ બરાબર છે તેઓ આગળ ચા-યા ત્યાં તો ચાલીને બહાર આવ્યો એટલે પેવા બે જણે તો તાબાના વાસણ નાખી લઈ ચાલીના લઈ લીધા પેલા એક મધ્યમ રહ્યો વળી પાછા આગળ ચા-યા એટલે સોનાનો બહાર આવ્યો એટલે પેલા બે જણે ચાલીના વાસણ ફેંડી લઈ સોનાના પકડ્યા પેલા એક જણ તો બરાબર અડગ-જ રહ્યો એણે માન્યું કે મને ભોળું હતું તે મળ્યું છે પછી ચિંતા શી ?

આ ઉપરથી આપણને એમ લાગ્યો ખડુ કે પેલા બે જણે કશું એમ ખોટું શું હતું ? ભવતું તેજ સાચું હતું પેલા એક જ મૂરખ હતો કે તેણે સોનાના વાસણ ન લીધા પણ આમા તો એક સિદ્ધાંત સમાયેલો છે

“આ રાખા પુ”

સિદ્ધાંતને રૂપિયા, આના પાઈથી ન મધ્ય વાસણ જે સાધન હતું અને સતોષ કે આનંદ જે સાધ્ય હતું તેને પેલા બે જણે ગૌણ માન્યું માણસ જે સાધનના જ વિકાસની લાજગડમા ગૂચવ્યાઈ બધ તો તેનો સાચો વિકાસ અટકી પડે છે અને પરિણામ એ આવે છે કે આ તરફ તેના જીવનમા નાના મોટા ફરક પ્રસંગે આડું આવે છે અને કાયમી અસતોષ જન્માવે છે થણા માણસો એવા હોય છે કે આખી જિંદગી અવા મારવામા જ વેડફી નાખે છે એક વખત નક્કી કરે કે મારી

પાતે જે આજીવિકાનું સાધન ઊભું થઈ બધ તો પછી સતોષ માની લઉં પછી કંઈ પણ કાળુ ધોણુ ના કડુ પ્રમાણિક મહેનત કરીને જીવું અને તેમ ફરવા છતા કઠાચ પૈસા વધે તો કોઈ સારા કામમા વાપરી નાખું આમ વિચાર કરીને એ માણસ જેન કેન પ્રકારેજ એ સ્થિતિ મેળવી લે છે પછી પેલી વાત યાદ આવે છે, કેમ હવે સતોષ ? ત્યાં મન દલીલ કરે છે આટલાથી શું થાય ? આટલી કાયમી મૂલી થાય પછી વાત આમ માણસને જે વસ્તુ મળે છે તેનાથી તે સતોષ નથી પામતો પણ વધુ મેળવવાનું દુખ વહોરે છે જા ત હવેર મળ્યા તેની વિનંત નથી ભોગવતો પણ નથી મળ્યા તેવા દસ હવેર મેળવવાની ઉપાધિમા પડે છે સાદુ મકાન મેળવે છે તેની મોજ નથી માણતો પણ બગલો નથી મળ્યો તેનું દુખ ભોગવ્યા કરે છે, અને આમ આખી જિંદગી કલ્પનાથી ઊભા ફરેલા દુખમા પૂરી કરે છે

અલબત્ત વિકાસની બાબતમાં માણસે ખારણું બંધ ન કરવું જોઈએ. જો એ બંધ થાય તો વિકાસ અટકી જાય. જિજ્ઞાસા એ જીવનનું મહાભોજનું સોપાન છે, અને એને જીવનના અંત સુધી જાગૃત રાખવું જોઈએ. નવાઈની વાત તે એ છે કે વિકાસ અને જિજ્ઞાસામાં જ માનવીને આજસ ઘેરે છે, કુક્ષા (ધન) મેળવવામાં તો રાતદિન જાગૃતિ રહે છે.

માતા, પિતા, ભાઈ, બહેન વગેરે કુટુંબીઓ પણ વિકાસને તક આપનારાં સાધનો છે. પણ માણસ જો એમાં ગૂંચવાઈ જાય, એની લેતી ફેટીમાં જ પુરાઈ જાય તો આગળ નહિ વધી શકે. આ બાબતમાં પણ સમાજ કરતાં માનવ સમાજ પાછળ રહ્યો છે. એમાં તે કહેવાતાં સગાં સ્નેહીઓનાં જાણાં અને વેલા વેલીઓથી એટલો બધો અટવાઈ ગયો છે કે જિંદગી સુધી બહાર નીકળી શકતો નથી. અને એથી ખરા દુઃખની પ્રભુ-સ્મરણની વાત પણ એને ગોઠે ચઢતી નથી. એને ખ્યાલ પણ નથી કે લોહીના સંબંધ કરતાં શુભના સંબંધની વાત સુખ્ય છે કે જે સંબંધ કાયમી શાંતિ આપે છે. પણ આ વાત સામાન્ય જુદિને લીધે

માણસ વિચારી શકતો નથી. એને એ પણ ખ્યાલ નથી હોતો કે આ મારા સંબંધો કાયમી રહેવાના નથી. એક સંબંધ ગયા પછી બીજો બાંધવાનો છે.

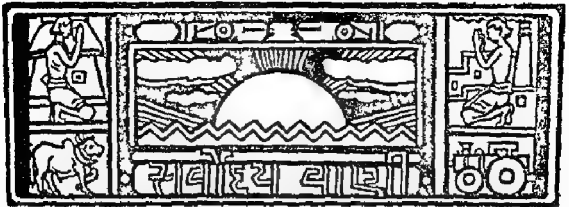
હમર આજે એક ફૂલ ઉપર તો કાલે બીજા ફૂલ ઉપર એમ હમણું કર્યા જ કરે છે. એનો સંબંધ મધ લેવા પૂરતો હોય છે. એ સંબંધ એના વિકાસ પૂરતો માને ત્યાં સુધી ઠીક છે. પણ જો એ થોડી જાણ, આસક્ત થઈ જાય તો પુષ્પ બિડાઈ જઈને કદાચ તેવું મૃત્યુ પણ લાવે છે.

એટલે આપણી ફરજને બરાબર અઢા કરીએ પણ મોહ સંબંધોથી તો છૂટીએ જ. પાટોશનું હિત થતું હોય તો ઘરના સંબંધો આડે ન આવવા જોઈએ અને ગામનું હિત થતું હોય ત્યાં પાટોશના સંબંધો આડે ન આવવા જોઈએ. આમ ઠેક જગત સુધી પહોંચી જઈએ તો વિશ્વની સાથે જે સગાઈ છે કે જેને આપણે પ્રેમસગાઈ કહીએ છીએ તે વધુ વિકસિત બને અને અરસપરસ બધાં જણ આવા મધુર અને કતવ્યપારાયણ સંબંધો દ્વારા જ સાચા સુખને સિદ્ધ કરી શકીએ.

“પંકિત ભેદ કરવો એ મહા પાપ છે.”

એક દિવસે સ્વામી શ્રી પ્રકાશાનંદજીને તેમના ભક્તોએ તરબૂચ સમારીને વચમાંને ગર્ભ રક્ષાબીમાં આપ્યો. આ જોઈ સ્વામીજીએ મનક કરતાં કહ્યું :

“એક રાત્ર મહેલ પર અગાસીમાં બેસી ફળફળાદિ ખાતા હતા અને છોતરાં નીચે ફેંકતાં હતા. ત્યાંથી પસાર થતા એક ગાંડા જેવા માણસે તે છોતરાં ઉપાડી ત્યાં બેસીને ખાવા માંડ્યાં. આ જોઈ પહેરેગીરાએ તેને ધમકાવી ત્યાંથી ચાલ્યા જવા કહ્યું. તે ગાંડાએ ગળુકાયું નહીં. સિપાઈઓ તેને મારવા લાગ્યા, પણ જેમ મારે તેમ ગાંડા વધુ હસવા લાગ્યો. એટલામાં રાજની નજર તેના પર પડી અને તેને કૌતુક લાગ્યું, તેથી તે ગાંડાને પોતાની પાસે બોલાવી માર પડવા છતાં હસવાનું કારણ પૂછ્યું. તે ગાંડાએ કહ્યું કે છાલ ખાનારને આટલો માર ખાવો પડ્યો તો ગર્ભ ખાનારને કેટલો માર ખાવો પડશે તે વિચારમાં મને હસવું આવતું હતું. રાત્ર ઉત્તર સાંભળી સમજ ગયો કે આ તો કાઈ જ્ઞાની છે. પોતે તરત જ તેને પગે પડી ક્ષમા માગી.” આ સાંભળી સૌ હસી પડ્યા. સ્વામીજીએ કહ્યું કે, પંકિત ભેદ કરવો એ મહા પાપ છે.

“ધર્મપ્રધાનુ મનન કરીને જીવનમાં ઉતારીએ તો જ તે તારી શકે”.

માત્ર સામાયજી વાચકથી કે સાલગવાથી કઈ ન વળે તે એવો ઉપયોગી અથ છે કે તેના શબ્દે શબ્દે આપણને નવું નવું જાણવાનું મળ્યા જ કરે છે. પણ એ જાણીને પ્રસંગ આવે ત્યારે જીવનમાં ન મૂકીએ તો એ જાણુ નહાસુ છે તુ બહુ હોય તે આપણને રૂબતા બસાવે ખડુ પણ કિનારે ન લઈ જાય એ તો આપણા હાથ પગ હાલે તો જ કિનારે બસાય તેમ સામાયજી એ તુ બહુ છે એનું મનન કરીને જીવનમાં ઉતારીએ તો જ તે તારી શકે. સામાયજી આપણને ધર્મ કેને કહેવાય અને અધર્મ કેને કહેવાય એ સ્પષ્ટ સમજાવ્યું છે.

ધર્મ એ અતરમાથી જીએ છે એનો એક તાળો દાખવે. આપુ સાધનપુરમાં ગયા કુટાળ વખતે એક દિવસ ગોળ વહેસાર્યો. એકાકી કરતા બધા મનુષ્યોએ ગોળા લીધા પણ એક છેકરીએ લેવા ના પાડી. ઘણો આશ્ચર્ય કર્યો પણ તેણે ના જ માન્યું. કારણ પૂછ્યું ત્યારે કહ્યું કે મારી જાએ અક્ષતતુ કશુંય લેવાની ના પાડી છે અને નવાઈલાગી કે વગર મહેનતનું ન ખવાય એ લેક ધર્મ એને કોણે શીખવ્યો હતો? અને એ આત્મને મળવાનું મન થયું અને એક દિવસ પ્રસંગ પડ્યે એને

ચેર ગયો. ગયો ત્યારે માથે આપુ બોલીને એ બાઈ બેઠી હતી અને બેઈને એ બેઠી ધઈ ગઈને આવકાર આપ્યો. એ વિધવા હતી થોડા વખત પહેલા જ એનો જીવાન ધાપી મરણ પામ્યો હતો. એ પૂછ્યું “જેતી કરો છો?” ત્યારે તેણે કહ્યું “હવે નથી કરતી. એ બગડે હતા તે વેચી નાખ્યા, અને ત્રીસ વીધા જમીન હતી તે ગાયકમાં મૂકવા મહાજનને આપી દીધી. આ મારી છેકરી છે તે મનુષ્યોએ જાય છે અને હું મરનું કામ છાણાલાકડા કરું છું. આમ માત્ર શુભસન ચાલે છે એ બળદના છસો રૂપિયા જીવન્યા તે શેડને આપ્યા છે અને કહ્યું છે કે મારા ધાપીનું કલ્યાણ થાય તેવા કેઈ સાસ કામમાં વાપરતો શેડ બહુ બડો છે તેમણે એ રૂપિયા એક વરસ પોતાની પાસે રાખ્યા અને બાળુના એક ગામમાં પાછાંતુ બહુ દુખ હતું ત્યાં ગામ લોકોએ મનુષ્યો કરી, જેથી રૂ. ૫૫૦)માં એક કૂવો અને હવાડો બનાવી દીધા. જાકીના પચાસ અને બીજા વ્યાજના થયા તે મળીને ગામમાં પરજ ચલાવે છે” એ કહ્યું કે, તમે એ રકમ તમારા જાણુપોષણ માટે રાખી હોત તો? તેણે મારી સામે આંખો ટગટગાવતા કહ્યું ‘મારો ધણી

બહુ ગુવાન હતો. ધણી મહેનત કરીને તેણે ખગદ આજ્ઞા હતા. એની મહેનતનું અમારાથી ખવાય ?” “ત્યારે આ જમીન એકલી છોકરી માટે રાખી હોત તો ?” ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો : “છોકરી એનું નમીળ લઈને નહિ આવી હોય ?” આ જવાબ સાંભળી હું તો આલો જ બની ગયો. મને થયું કે આને કેણે આ શાસ્ત્રી બહાવ્યાં હશે ? મોટા મોટા તત્ત્વ-

જ્ઞાની કહેવાય છે તે સાચા કે ખૂણામાં પડેલી આ કોણી બાઈ સાચી ? ક્યાં આજનો બીજાની મજૂરીનું હડપ કરી જતો છતાંય શિક્ષિત કહેવાતો સમાજ અને ક્યાં અણધાર કહેવાતાં આ ગામડિયાં ? એમાંથી કેણુ અણધાર ? હજુ મારા મનમાં “મારો ધણી બહુ ગુવાન હતો એની મજૂરીનું અમારાથી ખવાય ?” એ શબ્દો યુગ્યા જ કરે છે. —રવિશંકર મહારાજ

ધર્મકથા.....

૭

વાલજી ગાવિન્દજી દસાહ

કેટલાક માણસ હું ઉમરને મળવા ગયા, અને જુએ છે તો પોતે અંગરખાની ચાળ ચડાવીને આમ તેમ હડિયાહડી કરે છે. માણસોને જોઈને કહે, ‘આવો, તમે પણ મને સથારો પૂરવો. બેતુલમાલ[રાષ્ટ્રકાચ]નો એક ઊંટ ભાગી ગયો છે. એક ઊંટમાં કેટલા ગરીબોને હક શામિલ છે તે તો તમે જાણો છો.’ એક જણ કહે, ‘અમીર-ઉલ-મોમીનીન (આસ્તિકના રાબ), આપ શું કામ દાખડો કરો છો ? કેઈ શુક્રામને હુકમ કરો એટલે એ ગોતી આવશે.’ હું ઉમર બોલ્યા; ‘મારાથી ચૂકે એવો શુભામ દેણુ હોઈ શકે ?’

૮

એક વેળાએ હું ઉમર સારી વાર ધરમા રહ્યા. બહાર આવ્યા તો લોકો વાટ જોતા હતા, એણે લખ્યું કે હજરત આગળ પહેરવાનાં કપડાંની બીજી જોડી હતી નહિ, એટલે પહેરેલાં લુગડાં ધોઈને સૂકવેલાં હતાં. સૂકાઈ ગયા એટલે એ જ વસ્ત્ર પહેરીને બહાર નીકળ્યા.

૯

એક વાર હું ઉમર સતે નગસ્થર્થ સાંભળવા નીકળ્યા હતા, ત્યારે મદીનાથી ત્રણ માઈલ દૂર એક મુકામે જઈ ચડ્યા, અને

ભેયું તો એક શ્રી કાંધક રાંધે ને બે ત્રણ છોકરાં રા રા કરે છે. પોતે પાસે ગયા, ને શું વાત છે એમ પૂછ્યું, તો બાઈ કહે, ‘ધણા વખતથી છોકરાંને ખાવાનું મળ્યું નથી, એટલે એને ફેસલાવવા સારુ કાકું હાંડતું એમાં પાણી નાખીને ચૂલે ચડાવ્યું છે.’ હું ઉમર એવે જ ટાણે મદીના આવ્યા, રાષ્ટ્રકાઠારમાંથી લોટ, ઘી, ખજૂર એવું એવું લીધું, ને પોતાના શુભામ અસ્લમને કહ્યું, ‘મારા વાંસા ઉપર આ બધું રાખી દે.’ અસ્લમ કહે, ‘હું ઉપાડી લઉં.’ હું ઉમર કહે, ‘ઠીક છે, પણ ક્યામતને દિવસે તું થોડા મારો બાર ઉપાડવાનો હતો ?’ એમ કરીને એ તો પોતે બાર ઉપાડીને એ બાઈ આગળ આવ્યા ને એના મોઢા આગળ બધી વસ્તુ ધરી. બાઈએ લોટ બાંધ્યો, ને હાંડતું ચૂલે ચડાવ્યું; હું ઉમર પોતે ચૂલો ફેંકતા ગયા. લોજન તૈયાર થયું એટલે છોકરાંએ આનન્દપૂર્વક ખાધું, અને ફદાફદ કરવા મંડ્યાં, તે જોઈને હું ઉમર પણ પ્રસન્ન થયા. બાઈ કહે, ‘ખુદ તમારું બધું કરે. તમે જ અમીર-ઉલ-મોમીનીન થાવાને ચોચ્ય છો.’

(ચિત્રલીકૃત અલ્લાહકે ઉપરથી)

“આ તે તમે શો ધધો માલ્યો છે? કોઈ અમેરિકા જઈને બેઠા બનાવવાના કાર ખાનાંઓની સુલાકાત લઈને આવે, કોઈ ટિમ્બકટુ જઈને ત્યાની ગટરોનું નિરીક્ષણ કરીને પાછો ફરે, કોઈને રાજકીય હિસાબનાની હરિફાઈમાં ધનાઢ મળે એટલે સમારભો કરીને એને માન આપવા કેમ મંડી પડે છે?” આપણા એક સાહિત્યકાર પરદેશની સુસાફરી કરીને પાછા ફર્યા ત્યારે તેમને સત્કારવાનો સમારંભ ગોઠવવામા આવ્યો હતો તેને ઉદ્દેશીને એક પ્રોઢ વિચારકે ઉપર સુજબ ટીકા કરી.

“આપણા પોતાના લાગતા હોય એવા માણસને કોઈ ઉત્તમ પદવી મળે, એને અકરમાત કઈ લાભ થાય અથવા ફર સુસાફરી કરવા એ પ્રયાન કરે કે ત્યાંથી પાછો ફરે ત્યારે આપણે હુઈ વ્યક્ત કરવા આપણે તેને અભિનંદન આપીએ તેમા ખોટું શું છે?” એ પૂછ્યું.

“અભિનંદન આપવા હોય તો એને પત્ર લખે પણ આવા બહાર ગેઠાવડા કરવાની શી જરૂર? અને તેમાયે જેને અભિનંદન આપવા હોય તેનાં ભારોભાર વખાણ કરવાની શી જરૂર? વખાણી વખાણીને આપણે આપણા જ્ઞાન માણસોને વધુ પડતા આત્માભિમાનવાળા ને શુભાની બનાવી મૂકીએ છીએ. વાતોના વડા પીરસીને જ એ સતોષ માનતા થઈ બાય છે. એમને કઈ ક્રમ કરવા દો. કંઈક કરી બતાવે પછી એમનાં કરવાં હોય તેટલાં વખાણ કરજો.” એમણે જવાબ દીધો.

આપણામાં એક ખોટો પૂર્વગ્રહ બધાઈ ગયો છે કે જે માણસ બહુ એલે તે કામ “ધરાબાપુ”

કરી શકે નહિ, અને ખરું કામ કરનાર માણસો તો ખૂબા મૂળા જ કામ કરે છે. પરતુ ખીલ્લના અભિપ્રાય મૂજબ દેશવાસી વિના જે જલે વિચાર કરીને નિર્ણય બાધે છે તે જરા જેટલું પણ હુનિયાના જડચેતન સર્વ પદાર્થોનું નિરીક્ષણ કરશે તો તેને જણાઈ આવ્યા વિના નહિ રહે કે અવાજ કરનાર જ કામ કરી શકે છે. જેનું જેનું સામર્થ્ય તેવો તેવો અવાજ, સાથી સમર્થ હોય છે તેનો અવાજ પણ એવો જ બળવાન હોય છે. ચોટર જેટલો અવાજ કરી શકે છે તેટલો અવાજ ગાડુ કરી શકતું નથી. સિંહ સમી પ્રચંદ ગર્જના બકરી કરી શકતી નથી. સાગરનો ધીર ગળીર વોય બાળે ચિદાથી થઈ શકતો નથી સમીરના પ્રચંદ સુસવાટા હાથમળા નાનુક પખા વટે થઈ શકતા નથી. વિદ્યુતનો કાન ફાડી નાખે એવો અવાજ નનકશ દીવાઓથી થઈ શકતો નથી. જગતમાં જે જે ચોટા કાર્યો કરનારા થઈ ગયા છે તે બધા બોલકણા હતા. એટલું જ નહિ પણ એમની આસપાસના માણસો પણ વારવાર બોલ્યા જ કરતા. “વાતમાં ને વાતમાં લલ્લુભાઈએ ભરૂચ સુમાલું” એવી કહેવત, વાર્તાવાપનો મહિમા ન બાળુનાર અથવા જેને વાર્તાવાપ કરતા આવડતો નહિ હોય એવા કોઈકે પ્રચલિત કરી છે. પરતુ ભરૂચ શું એકલા લલ્લુભાઈએ જ સુમાલું છે? લલ્લુભાઈ વિપરીત તો કંઈક નધુભાઈએ ભરૂચના માલિક બની ગયા છે. એવા કેટલાય નધુભાઈથી માંડી અજેજ સરકાર સુધીના ભરૂચના બધા માલિકોએ ભરૂચ સુમાલું છે.

એ લોકોએ તો ભરૂચ ગુમાવીને બીજું કશું મેળવ્યું નથી. લક્ષ્મણએ તો ભરૂચ ગુમાવીને એના કરતાં ઘણી ખોટી વસ્તુ મેળવી છે. એમનું નામ ગુજરાતી ભાષામાં અમર બની ગયું છે. ‘જોલે તેનાં ધોર વેચાય’ એ કહેવત તદ્દન સાચી છે. જે જોલે તેની પાસે કદાચ ધોર ન હોય તો પણ બીજા કોઈકનાં ધોર વેચાય તેના નફા પણ એને જ મળે છે.

અને કોઈનાં વખાણ કરવાં એમાં ખોટું શું છે? એ તો બહુ ઉત્તમ વસ્તુ છે. બીજાએને ઉતારી પાડવાની, તેમની નિંદા કરવાની વૃત્તિ આપણામાં બહુ વધારે પ્રમાણમાં હોય છે. એને લીધે આપણને પોતાને ને જેની નિંદા કરીએ છીએ તે માણસને એમ બંને પક્ષને નુકસાન થાય છે. એને બદલે જો કોઈનાં વખાણ કરીએ તો તેને તેમ જ આપણને પોતાને પણ ફાયદો થવાનો સંભવ રહે.

“હમણાં હમણાં તમારા લેખો જોઈએ તેવા આવતા નથી. પહેલાં જેવી ચમક એમાં ડેખાતી નથી.” મારા એક સાહિત્યરસિક મિત્રે થોડા વખત પર ટીકા કરતાં મને ઉપલી મતલબનું કહ્યું હતું. “મને પોતાને પણ એમ લાગે. હવે મને થાક લાગ્યો છે. શરીર પહેલાં જેટલું કામ આપતું નથી. અને મન પણ પહેલાના પ્રમાણમાં જરા દુર્બળ બન્યું હોય તો નવાઈ નહિ.” મેં કહ્યું.

એ જ દિવસે બીજા એક સાહિત્યરસિક મિત્ર મળવા આવ્યા. એમણે એમના ઓળખીતા એક તંત્રી તરફથી લેખની માગણી કરી. મેં કહ્યું, “હમણાં મારાથી બહુ લખી શકાતું નથી. અને જે કંઈ પણ લખાય છે તે તદ્દન દમ વગરનું હોય છે. હમણાં મારે થોડો વખત અમારમ લેખની જરૂર છે.” એમ

કેમ કહો છો? હું તમારા લેખો નિયમિત વાંચું છું. બહુ સરસ આવે છે. લેખ ન આપવા માટે આવા બહાના ન કાઢો.” એમણે જવાબ દીધો. “તમે મારાં ખોટાં વખાણ ન કરો. લેખ લેવા માટે એમ જૂઠાં વખાણ કરવાની કરી જ જરૂર નથી. હું પોતે વાત બાંધું છું કે હમણાં મારાથી સારું લખી શકાતું નથી. ગમે તેમ ઘસડી કાઢું છું. એ તો સારું છે કે બહુ લોકો એ વાંચતા નહિ હોય.” મેં કહ્યું. “ખરેખર, સાચું કંઈ છે. તમારાં વખાણ કરવા માટે કહેતો નથી. પણ હમણાં તમારા લેખો આવે છે તે સાચે જ મને બહુ ગમે છે. હું પોતે એ વાંચું છું. એટલું જ નહિ, પણ બીજાએને પણ એ વાંચવાની ભલ મણુ કરું છું. અને તમારા લેખ સારા ન આવતા હોત તો હું એની માંગણી જ શું કરવા કરત?” એણે કહ્યું. “વારુ, લેખ ક્યારે જોઈશે?” મેં પૂછ્યું. “દશેક દિવસમાં આપશે તો ચાલશે.” એણે કહ્યું. “આપીશ.” મેં કહ્યું ને ફરી પૂછ્યું, “પણ મારા હમણાના લેખોમાં કંઈ દમ જેવું હોય છે એમ ખરેખર તમને લાગે છે?” “જરૂર; તમારી આત્મશ્રદ્ધા આમ પાંગળી કેમ થઈ ગઈ છે? તમારા લખાણમાં દમ જેવું છે એમ કોઈને લાગતું ન હોત તો એ માટેની માંગણી લોકો તરફથી થાત ખરી?” એણે કહ્યું.

એમના ગયા પછી મને થયું, આ માણસમાં સાહિત્યની સારી સમજ છે મને પોતાને ને મારા કેટલાક મિત્રોને પણ હમણાં મારાં લખાણ બહુ દમ વિનાનાં આવે છે એમ લાગતું હતું. પણ અમારા સૌના અભિપ્રાય કરતાં ઉપર્યુકા મિત્રનો અભિપ્રાય વધારે વજનદાર હોય એમ મને લાગ્યું, [અનુ. ૫૪ ૨૪૭૫]

ગાંધીજી અને એક ચીની યુવક

જી. રામચંદ્રન

સન ૧૯૨૫ની આ વાત છે એક ચીની વિદ્યાર્થી દ્વિદ આઓ હતો તેણે ગાંધીજી તેમ જ ગુરુદેવનું નામ સાંભળ્યું હતું તે પોતે પણ પ્રખ્યાત લેખક અને કવિ હતા. શાતિનિકેતનમાં ગુરુદેવની વિશ્વભારતીમાં તે દાખલ થયો અને તે બહુ ઘોડા વખતમાં બધાની સાથે હુળીમળી ગયો તે વખતે જ્યારે બધું સારી રીતે ચાલી રહ્યું હતું ત્યારે એના ઉપર એક આફત આવી પડી એના ઉપર નસૂસ હોવાનો શક જવાથી વારવાર એની જડતી હોવામાં આવી એનું પરિણામ એ આવ્યું કે એ બિચારો ગભરાઈ ગયો અને એણે વિશ્વભારતી છોડી દેવાનો નિશ્ચય પણ કર્યો પરંતુ આ પાશ્વર્ય દેશમાં એ કયા અને કોની પાસે જાય ?

એણે ગાંધીજીને એક પત્ર લખ્યો એમાં એણે પોતાની મુશ્કેલીઓ તેમ જ બધી હકીકત સ્પષ્ટતાથી જણાવી. ગાંધીજી ચિત્ત રજનદાસના પાદગાર ફાટને માટે ફાળો ઉઘરાવી રહ્યા હતા મહાદેવભાઈએ એ ચીની યુવકને તરત જ જવાબ લખ્યો એમાં જણાવ્યું હતું કે તે કલકત્તા આવીને ગાંધીજીને મળે તે તરત જ કલકત્તા ગયો અને ગાંધીજી પાસે હાજર થયો.

બાપુએ એની આખો સાથે નોંધને જ હમદર્દીભર્યા અવાજે કહ્યું, “શાતિનિકેતનના લોકો મારા ગાઢ મિત્રો છે તેઓ હમેશા ખીજા દેશોના લોકોનું સ્વાગત કરે છે એ લોકોએ તમારા પર શક શા માટે આવ્યો ? શું તમે બાસૂસ છો ?”

ચીની યુવકે પ્રભાવશાળી અને નિશ્ચયાત્મક દગમ્મ જવાબ આપ્યો, “તેઓ સારા માણસો છે, હું શાતિનિકેતનમાં રહેવા જ માગું છું મારે વિશે જરૂર કંઈક ગેર સમજ થઈ ગઈ છે પરંતુ એમના વહે મથી મારા દિલને ખૂબ જ આઘાત લાગ્યો છે હું નથી બાસૂસ કે નથી લોદી, હું માત્ર એક વિદ્યાર્થી છું અને ભારતનો અભ્યાસ કરવાનો મારા દિલમાં શોખ છે.”

“હું તમારું કહેવું સાનું માનું છું” બાપુએ કહ્યું, “શું હું તમારી જવાબદારી લઈને તમને શાતિનિકેતન પાછા મોકલી આપું ? તમારી પોતાની સંસ્થાઈની બાબતમાં મારા આશ્વાસનનું તેઓ પૂરેપૂરું સન્માન કરશે ?”

બાપુએ તે યુવક - હૃદયમાં પ્રવેશ કરી તેને બરાબર ઝાળખી લીધો હતો અને તેમણે તેના પરત્વે કંઈક પ્રેમ પણ ઉત્પન્ન થયો હતો.

યુવકનું હૈયું પણ ભરાઈ આવ્યું અને તેની આખોઆથી અશ્રુધારા વહેવા લાગી.

“કૃપા કરીને મને આપની જ પાસે રહેવા દો, અને મને આપના આશ્રમમાં દાખલ કરી દો, જેથી હું લગભગ આપની પાસે રહી શકું” તેણે વિનંતી કરી.

બાપુએ સંમિત થઈ, “પણ મારા આશ્રમ શાતિનિકેતનથી વધારે કઠનું જગ્યા છે તમારા અભ્યાસ ઉપરાંત તમારે અહીં પૂરતો શારીરિક પરિશ્રમ પણ કરવો પડશે.”

તેણે જવાબ આપ્યો - “ચીની લોકો મહેનતવાળા કામથી ટેવાઈ મરેલા હોય અને મને તેનો જસ પણ ડર નથી.”

ગાંધીજીએ રબ આપી અને તેને ચીની ભાષાના નામથી સારી રીતે જોવાની શક્તિ નહોતા તેથી એમણે જે હિંદી નામ જતાવી તેને ક્યુ' નામ ગમશે તે પૂછ્યું.

યુવકે શાંતિ નામ પસંદ કર્યું; અને જ્યાં સુધી તે હિંદમાં રહ્યો ત્યાં સુધી એ જ નામ રહ્યું. શાંતિ સાબરમતી આશ્રમમાં લખલ થઈ ગયો. અહીં પણ તે સૌની સાથે થોડા જ વખતમાં હુળીમળી ગયો. તેનું દૈન્ય તદ્દન ખાળસુલભ હતું અને સ્વભાવ પણ વિનોદી હતો. ખાળકો એને ખૂબ ચાહવા લાગ્યાં હતાં, કારણ કે તે તેમને માટે નાની નાની વસ્તુઓમાંથી પણ અગણિત રમકડાં બનાવ્યા કરતો હતો.

તેને કપડાં ધોવાનું અને રસોડા માટે પાણી લાવવાનું કામ સોંપવામાં આવ્યું હતું. રેંટિયો ચલાવતાં તો તે બહુ જ જલદી શીખી ગયો. જેમ જેમ મહિના વીતવા લાગ્યા તેમ તેમ તેનામાં અજળ પરિવર્તન થવા લાગ્યું. દિવસે દિવસે તેણે વધારે પરિશ્રમ કરવાનું શરૂ કરી લીધું, અને એવું એક પણ કામ ન હતું જે તે કરતો નહોતો. એટલે સુધી કે તેણે બજાર સાફ કરનાર માણસો સાથે પણ કામ કર્યું.

ગાંધીજીની કૃતિઓને તે ખૂબ જ સાવ-ધાનપણે વાંચતો. અને પછી એક દિવસ તે લખવા બેઠો. પાનાં ઉપર પાનાં લખતો ગયો અને તેની સામે લખેલા કાગળોને ઢગલો ઝડપથી વધવા લાગ્યો. તે શું લખી રહ્યો હતો ? રાત દિવસ મહેનત કરી તે કાગળ ઉપર શું લખતો હતો ? આખરે એક દિવસે તેનું લખવાનું પૂરું થયું. તેણે સ્વચ્છતાથી કાગળોને કુશળતાપૂર્વક એકઠા કર્યા ને દોરાથી સીવીને તે સીધા બાપુના ઓરડામાં ગયો.

યુવકે ગાંધીજીને કહ્યું, “સક્ષિપ્તમાં આ છે મારા જીવનની કથની.” હિંદમાં આવ્યો તે પહેલાં સિંગાપુરમાં ખીજા સેક્ટર ચીની-ઓની મારફત હું ગાંડું જીવન જીવી રહ્યો હતો.

“મને અચાનક એવો વિચાર આવ્યો કે હું મારી બધી વાતો આપની સમક્ષ ખુલ્લી કરી દઉં. કૃપા કરીને એને વાંચી લો અને હુકમ કરો કે હું દસ દિવસનો ઉપવાસ કરું, - આત્મશુદ્ધિ અર્થે. ઉપવાસને અંતે હું આપને સાક્ષી બનાવી થોડી પ્રતિજ્ઞાઓ લેવા ઇચ્છું છું.”

ગાંધીજીને બારે આશ્ચર્ય થયું. તેઓ સમજી ગયા કે શાંતિ એક આધ્યાત્મિક મંથનમાંથી પસાર થઈ રહ્યો છે. બાપુ બોલ્યા, “હું સમય મેળવી તમારું લખાણ અવશ્ય વાંચીશ. પણ જ્યાં સુધી હું તેને વાંચી ન લઉં ત્યાં સુધી તમે ઉપવાસ શરૂ ન કરો. ઉપવાસ એક બહુ જ પવિત્ર કાર્ય છે. એનો આશરો લેનારે તેને માટે લાયક થવું અત્યંત આવશ્યક છે. પહેલાં તો મને એ બાણી લેવા હો કે તમે ઇચ્છો છો શું ને તમારે કઈ વસ્તુની જરૂર છે ?”

ગાંધીજીએ વખત કાઢી બધું લખાણ વાંચ્યું. તેઓ એ યુવકના નિર્ભળ અને નિષ્કપટ આત્મભાનથી પ્રભાવિત થયા. આશ્રમી જીવનની અસરે તે યુવકને આત્મનિરીક્ષણ, પશ્ચાત્તાપ અને પોતાની જાતને સુધારવા માટે થોડા જ સમયમાં ફરજ પાડી હતી.

બાપુએ શાંતિને જોવાનો અને સહાનુ-ભૂતિપૂર્વક તેની સાથે વાતો કરી. તેમણે તેને ઉપવાસ કરવાની રજા આપી. યુવકે દસ દિવસ કેવળ પાણી લઈને પસાર કર્યા. ઉપવાસ ચીનના લોકો માટે બહુ જ આકરી પરીક્ષા છે, કારણ કે તે લોકો સ્વભાવે જ

“આ રાખાપુ”

એ બાહ્ય કવિએ ગાવું છે :

‘મનેર માણ્ય મનેર મધ્યે કો અન્વેષણ’

(મનના માનવીને - એટલે અંતર્યામીને - તું તારી ભીતરમાં જ શોધ.) એમ ટોસ્ટોયનું જીવન ભેદ્ય એ તો પરમ તત્ત્વનું - સત્યનું - શોધન એ જ એમની એક અવિરત ઝંખના છે એમ દૃષ્ટિએ પડે છે. ‘તોરી ભીતર અતલ સાગર’ તારામાં જ એ અતલ સાગર સમાયેલો છે, એ વાતની પ્રતીતિ ટોસ્ટોયને થઈ હતી. એમણે એમના પુસ્તક “Kingdom of Heaven is within you.” (ઈશ્વરનું રાજ્ય તમારા હૃદયમાં છે.) - માં એ દર્શન વહેતું મૂક્યું છે. એમના આ પુસ્તકની અસર બાપુજી પર ખડુ જ પડી હતી અને બાપુજી એ વિશે લખતાં કહે છે :

‘મારા વિચારો કેટલીયે બાબતમાં શંકા-શીલ હતા; કેટલીયે વખત મને નાસ્તિકતાના વિચારો આવી જતા. વિલાયત ગયો ત્યારે તો હું હિંસક હતો; હિંસા પર મને અશ્રદ્ધા હતી, અને અહિંસા વિષે અશ્રદ્ધા હતી. આ પુસ્તક વાંચ્યા પછી મારી એ અશ્રદ્ધા ચાલી ગઈ.”

ટોસ્ટોય તો હતા નિર્દય આત્મપરીક્ષક. પોતાના જ જીવનને તેઓ નિર્દયતાથી અવલોકતા અને એ રીતે તેઓ દિવસે દિવસે આત્મશુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરતા ગયા.

પોતાના જીવન ઉપર પ્રયોગ કરવાની ટેવ એમને નાનપણથી હતી. દુઃખ સહન કરવાની ટેવ પાડવા માટે તે એક મોટી ભારે ડાંગ લઈને ખૂબ ભેરથી પછાડતા, તેથી હાથમાં અજીઝણુટ થતો, તો પણ એમ ક્યાં કરતા.

વળી કેટલીક વાર છાનામાના એકાદ ચોર-ડીમાં પેસી જઈ આંખમાં આંસુ આવે ત્યાં મુઠ્ઠી ચાબૂકના ફટકા પોતાના શરીર ઉપર મારતા.

ટોસ્ટોયની પાસે શી વસ્તુની મણા હતી? - આરાગ્યપૂર્ણ શરીર, અદબક સંપત્તિ, મુશીલ પત્ની, સંતતિ અને સન્માન આપે એવાં સ્વજનો ને મિત્રો બધે વ્યાપેલી ખ્યાતિ - પણ એમના સત્યશોધક આત્માને ચેન પડતું ન હતું. એમણે આત્મનિરીક્ષણ કરીને જોયું કે, એમનું જીવન તો ભાવનાશૂન્ય અને દુનિયાને ભારૂંપ હતું! એમણે ફાટુણ યાતના અનુભવી અને એમાથી એમણે સત્ય લાખ્યું.

એ વિશે બાપુજી કહે છે : ‘દુનિયાના અનેક પ્રકારના રંગો એમાં છતાં, અનેક પ્રકારના સ્વાદ ચાખ્યા છતાં, જ્યારે એમને લાગ્યું કે એમાં કંઈ જ નથી, ત્યારે તેમણે પૂંક ફેરવી અને છેવટ મુઠ્ઠી પોતાના વિચારમાં કાયમ રહ્યા. તેથી જ એક ઠંકણે એ લખી મોકલ્યું છે કે ટોસ્ટોય આ યુગની સત્યની મૂર્તિ હતા. એમણે સત્યને જેવું માન્યું તેવી રીતે ચાલવાનો ઉઝ પ્રયત્ન કર્યો; સત્યને છુપાવવાનો કે મોણું કરવાનો પ્રયત્ન ન કર્યો. લોકોને દુઃખ થશે કે સાડું લાગશે, મોટા ચહેનચાહુને ઠીક લાગશે કે નહિ, એનો વિચાર ક્યાં વિના તેમને જે પ્રકારે જે વસ્તુ બાસી તે જ પ્રકારે તેમણે કહી.”

એમના લગ્ન વેળાનો પ્રસંગ પણ આપણને આ વાતની ઝાંખો કરાવે છે. એમની આવી સત્યપ્રિયતા અબ્બેડ છે. સોફિયા નામની એક કન્યા સાથે ટોસ્ટોયનું લગ્ન થવાનું હતું.

પણ ટોન્સ્ટોય સખ પહેલા પોતાની નિત્ય
નોંધ સોફિયાને વાચના આપી. આ નોંધમાં
ગે સ્ટોયે પોતાના જીવનની સારી તેમજ
પેટી બધી વાત લખી હતી પોતાના જીવ

નની અનિષ્ટમાં અનિષ્ટ વાતને એમણે વિસ્તૃ
તવાથી વર્ણવી હતી આમ તો ટોન્સ્ટોય
બાહ્ય જગતમાં ખૂબ ખ્યાતિ પામ્યા હતા
પણ એની સાથે પોતાનો જીવનભરનો સખધ

જ મ ૨૮-૮-૧૯૨૮

ફ્રાન્સ ક્લીન્ગ ટોન્સ્ટોય

મરણ ૭-૧૧-૧૯૧૦

“ધ્યારૂં માયુ”

(૧૮૫૦) ૨૪૩

યવાનો છે તેનાથી પોતાનું આંતરિક જીવન શા માટે છાનું રાખવું જોઈએ?

સાક્ષાત્તે આખી નોંધ વાંચી અને ખૂબ રહી. આવા સત્યનિષ્ઠ પતિનો સંબંધ એને મન મહત્ ભાગ્ય જ હતું.

ટોસ્ટોયની સાદાઈ અદ્ભુત હતી. એક વખતે સ્ટેશન પર ટોસ્ટોય સાદા પહેરવેશમાં જોવા હતા. તેટલામાં એક ઉમરાવ કુટુંબની બાઈએ એમને બોલાવીને કહ્યું, “આ ચિઠ્ઠી મારા પતિને બાબુની વીથીમાં આપી આવ અને આ બે આના તું લેજો.”

ટોસ્ટોય તો ચિઠ્ઠી આપી પાછા સ્ટેશને આવ્યા.

સ્ટેશન પર એવામાં એક માણસે આવી ટોસ્ટોય સાથે ખૂબ નમ્રતાથી વાતો કરવા માંડી. આ વાત પેલી બાઈએ સાંભળી. તેણે પૂછપરછ કરી તો પેલો ખેડૂત જેવો દેખાતો માણસ તો કાઉન્ટ લીએ ટોસ્ટોય પોતે જ હતા! એ બાઈ તો શરમાઈ ગઈ અને તેણે ટોસ્ટોયની માફી માગી અને બે આના પાછા માગ્યા. ટોસ્ટોયે તો હસતા હસતાં કહ્યું, “વાહ, બાઈસાહેબ, એ તો મારી મજૂરીના પૈસા છે, તે હું કદી પાછા નહિ આપું.”

વળી ટોસ્ટોય અહિંસાના પણ ઉપાસક હતા. એમણે ખ્રિસ્તીધર્મનું ઊંડું અભ્યાસ કર્યું. અને ‘Resist not him that is evil’ (દુર્જનનો પણ પ્રતિકાર ન કર) એ બાઈબલના સાદા વાક્યમાં એમણે ધર્મની ચાવી જોડી. ટોસ્ટોય કહે છે: “આજ જેમ આગને જીતવાની શક્તી નથી તેમ ખૂરાઈ ખૂરાઈને જીતવાની શક્તી નથી. ખૂરાઈને તો ખૂરાઈને ભેટવી છતાં ખૂરાઈથી અલિપ્ત રહેતી એવી બહાઈ જ જીતી શકે છે....ખંધુ ભલે ગમે તેમ હોય, છતાં

ખૂરાઈનો વિનાશ તો તમે હિંસા કે બળાટકારથી નહિ, પણ કેવળ સત્યાઈથી જ કરી શકશો.”

બાપુજી ટોસ્ટોય વિષે લખતાં કહે છે: ટોસ્ટોય એ પોતાના યુગને માટે અહિંસાના એક ભારે પ્રવર્તક હતા. અહિંસાને વિષે જેટલું સાહિત્ય પશ્ચિમને સારું ટોસ્ટોયે લખ્યું, તેટલું સોંસરવું ચાલી જાય એવું, ખીજા કોઈએ લખેલું મારી બાણમાં નથી. એથી આગળ જઈને કહું તો, અહિંસાનું સૂક્ષ્મ દર્શન ટોસ્ટોયે જેટલું કર્યું અને એના પાલનનો જેટલો પ્રયત્ન ટોસ્ટોયે કર્યો, એટલો અમલ કે એટલો પ્રયત્ન કરનાર અત્યારે હિંદુસ્તાનમાં કોઈ છે એવો મને ખ્યાલ નથી; એવા કોઈ મનુષ્યને હું બહુતો નથી.”

ટોસ્ટોયના જીવનની ખીજા અદ્ભુત વાત તે ‘ગ્રેડ લેખર’ની છે. બાપુજી એ સમજાવતાં કહે છે: “જગતમાં જે અસરબાપણું જણાય છે, દોલત અને કુશલિયત દેખાય છે, તેનું કારણ એ છે કે, આપણે જીવનનો કાયદો ખૂલી ગયા છીએ. એ કાયદો તે ‘ગ્રેડ લેખર’.... ગીતાએ કહ્યું છે કે યજ્ઞ કર્યા વિના જે ખાય છે તે ચોર છે, પાપી છે. તે જ વસ્તુ ટોસ્ટોયે કહી બતાવી છે.”

ટોસ્ટોય તો કહે છે: “માણસે સંપૂર્ણ સત્ય સ્વીકારવું જોઈએ અને પશ્ચાત્તાપ કરવો જોઈએ. તો જ એને સમજશે કે જિંદગીમાં હક, અધિકાર, વિશેષ લાભ એવી કોઈ વસ્તુ જ નથી જીવન તો અમાપ, અનંત ઋણ અને ફરજથી ભરેલું છે....મારી પહેલી અને નિર્વિવાદ ફરજ તો એ છે કે, મારે પોતે જ મહેનત કરીને મારી જાતને પોષવી, મારી જાતને હાંકવી અને મારાં ખીજાં કામ કરવાં. મારે ખીજાની સેવા પણ જાતમહેનત કરીને જ કરવી.” [અનુ. ૧૦ ૨૫૦મે]

‘મસ્જિદ મે મેરા માલિક તો મુઝે મિલા હી નહી.’

ગુરુદ્વારા મલિક

એક દિવસે એક મુસલમાન બાઈને આપુ બોલતા મે સાબળ્યા ‘મસ્જિદ મે મેરા માલિક તો મુઝે મિલા હી નહી’

એ બાઈની ઉપર લગભગ સાઠ વખતી હશે અને એનું આ વચન સાબળીને કુતૂહલ થયું, તેથી મે એની તરફ જસ વધારે ધ્યાનથી નોંધુ એમના મુખ ઉપરથી અને એમ લાગ્યું કે એમના દિલમાં જિજ્ઞાસાની ન્યોત ઝગહગે

હું એમની પાછળ પાછળ થોડેક દૂર મુઝી ગયો અને મે એમને નમ્રતાથી પૂછ્યું, ‘બાઈ, મસ્જિદમાં તમને તમારા માલિક કેમ ન મળ્યા? હજરત મહમદ પેગમ્બર સાહેબે તો એમ કહ્યું છે કે, મસ્જિદ અસ્તાનુ ઘર ॥ એટલે તમને ત્યા તમારા માલિક સાથે કોઈ દિવસ તો મુવાકાત થવી જ નોઈએ’

મારા શબ્દો સાબળી તેણે મારી તરફ નોંધુ અને મને જવાબ આપ્યો “એ બધું તો સાનુ છે પરંતુ એ પણ સત્ય છે કે, હજી મુઝી માલિકની સાથે મારો મિલાપ થયો નથી”

મે તેમને પૂછ્યું “એનું કારણ શું?”

એ મુસલમાન બાઈએ કહ્યું, ‘એનું કારણ સાબળી! એક દિવસે મને થયેલો એક આતરિક અનુભવ તમને કહું એક સાંજે સૂર્યાસ્ત સમયે હું મસ્જિદમાં નમાઝ પઢતો હતો આમ તો હું છે લા પચાસ વર્ષથી નિયમિત નમાઝ પઢુ છું પણ એટલા દિવસ તો કંઈ થયું ન હતું પરંતુ તે સાંજે જ્યારે હું નમાઝ પઢીને બેસો થયો, ત્યારે મને

પણ વાર એમ લાગ્યું કે, કોઈ અદ્દશ્ય પડકાની પાછળથી મને કહી રહ્યું છે. “અત્યા મુઝી તમારા દિલમાં ક્યાભાવ નહિ કેળવે ત્યા મુઝી તમે કોઈ દિવસ મને મેળવી નહી શકો” આ સાબળીને હું આશ્ચર્યમાં પડી ગયો તે રાતે લાંબા વખત મુઝી ને શબ્દો મે મસ્જિદમાં સાબળ્યા હતા તેના ઉપર વિચાર કરતો રહ્યો અને એમ લાગ્યું કે, મારામાં ક્યાભાવ તો રહેલો છે જ. હું કંડ બના વોકો, મિત્રો, સબધીઓ એ બધાની સાથે વર્ષોથી પ્રેમભાવે વર્તતો આવ્યો છું, અને એ લોકોની સેવા મારી શક્તિ અનુસાર કરતો આવ્યો છું દર અઠવાડિયે જે ચાર ગરીબોને ખાવાનું પણ આપું છું, એક જે અનાથ બાળકોને નિશાળમાં તેઓની ફી વગેરે આપીને ભણવા મોકલું છું, પછેશમાં કોઈ માલુ હોય તો તેની સેવા પણ કરું છું આ બધા ક્યાભાવના કારો નથી શું? આ બધું વિચારતા મને મારા માલિક પર જસ ચીડ થઈ અને મે મનમાં નક્કી કર્યું કે બીજે દિવસે સવારે વહેલા બિટીને મસ્જિદમાં જઈ આ બધી વાતનો ફેસલો કરીશ

‘સવાર થઈ હું હાથપગ ધોઈને સૂર્યોદય સમયે મસ્જિદમાં નમાઝ પઢવા ગયો નમાઝ પઢતી વખતે મને રાતે જે વિચારો આવ્યા હતા તે બધા મનમાં બેઠતા હતા માલિક તો બધું બાંધે ॥ ને? એટલે નમાઝ પૂરી કરી હું ઘેર જવા બેસો થયો, ત્યારે ફરી અદ્દશ્ય પડકાની પાછળથી કોઈ મને એમ કહી રહ્યું હતું ‘ક્યા તો બધા

“આરાધાપુ”

(૧૯૫૦) ૪૫

પ્રાણીઓ માટે હોવી જોઈએ. માત્ર સગાં સંબંધીઓ માટે જ નહીં પણ પરધર્મી માટેય હોવી જોઈએ. સાચું કહે, તે કોઈ દિવસ કોઈ પરધર્મી અનાથ ગરીબને મદદ કરી છે? કોઈ પરધર્મી દરદીની દવા કરી છે? તારા સ્વાદને પોષવા શું તે ગરીબ પ્રાણીઓનો વધ નથી કર્યો?'

“આ બધું સાંભળીને હું ઘણો ગભરાયો. મારા હાથપગ ધ્રુજવા લાગ્યા. માંડ માંડ હું ઘેર પહોંચી શક્યો. ખાવાપીવાનું મન ન થયું. આંખોમાંથી આંસુ વહેવા લાગ્યાં. હું આદર ઓદીને સૂઈ ગયો.

“થોડા વખત પછી જ્યારે હું જાગ્યો, ત્યારે હું ચાંત થઈ ગયો હતો. મારા દિલે મને વારંવાર કહ્યું કે, અલ્લામિયા કી ખાત સબ સત્ય હૈ. પણ મારી મુશ્કેલી એ છે કે, હું મસ્જિદની પાસે રહું છું, ત્યાં એક કસાઈખાનું છે. હજારો જનાવરોની ત્યાં રોજ કતલ કરવામાં આવે છે. મને હવે લાગ્યા કરે છે કે, આટલાં બધાં નિર્દોષ પ્રાણીઓનો વધ થતો જોઈને મારા માલિકને કેટલું દુઃખ થતું હશે! એનો કંઈ ઉપાય છે ખરો? એ કતલ તો હું અટકાવી શકું એમ નથી!

“જે દિવસે મેં મારા માલિકની વાણી સાંભળી તે દિવસથી મેં મારા મનમાં નહીં કયું છે અને એ પ્રમાણે હું કરું પણ છું કે, દિવસમાં ઓછામાં ઓછી એકાદ પરધર્મી વ્યક્તિ સાથે મિત્રતાનો સંબંધ બાંધવો અને અઠવાડિયામાં એકાદ પરધર્મી દરદીની સેવા કરવી, અને ગરીબ હોય તેને ધર્મના લેહ-લાવ વિના ખાવાનું આપવું.”

આ સાંભળીને મારાથી તરત બોલાઈ જવાયું: “અબ આપ કો માલિક જરૂર મિલેગા, મગર સિક્કું મસ્જિદમેં નહિ. કરોંકિ વેંકુ તો હુર જગહ હાજર નાજર. પ્રેમ કી બંતી જંલા હી ઔર ઉસકા મુખ આપકી સામને.”

મુસલમાન ભાઈએ મારી સાચું જોઈને કહ્યું: “તેણે આપ દિખાને મેં પાગલ નજર આતે હૈં ઉતને આપ પાગલ નહિ હૈં. લેકિન તો બી કુછ દિમાગમેં ખલલ હૈં.”

હું હસી પડ્યો. મેં હાથ જોડીને જવાબ આપ્યો: “અલ્લામિયા કો ખલલ દિમાગ-વલે બી તો પ્યારે હો સકતે હૈં.”

“ઉંહ....” એટલો જ ઉદ્ગાર કરીને તે ચાલતો થયો. હું પણ મારે રસ્તે જવા લાગ્યો.

મેં માણસો કાકીડાના રંગ સંબંધી વિવાદ કરતા હતા. એકે કહ્યું, “આ સામેના વૃક્ષ પરના કાકીડાનો રંગ ચમકદાર રાતો છે.” બીજે કહે, “ભાઈ, તારી બૂલ થાય છે, તેનો રંગ રાતો નહીં પણ વાદળી છે. અંદર અંદર આ વાદવિવાદનો અંત આવે એમ ન હોવાથી તેઓ બન્ને એ વૃક્ષ નીચે કાયમ રહેનાર એક મહાત્મા પાસે ગયા. તે બેમાથી એકે તેમને પૂછ્યું, “બાપુ! આ વૃક્ષ પરના કાકીડાનો રંગ રાતો છે ખરું ને?” “મહાત્માએ જવાબ આપ્યો, “હા ભાઈ.” તરત જ બીજાએ કહ્યું, “બાપુ! આપ આ શું કહે છો? એ તો અમૂલવિત છે. કાકીડાનો રંગ તો રાતો નહીં પણ વાદળી છે.” મહાત્માએ તેને પણ નરમાસથી જવાબ દીધો, “હા ભાઈ.” મહાત્મા જાની હતો તે બહુતો હતો કે કાકીડાનો કાયમ રંગ બદલતો જ રહે છે, તેથી તેમણે બન્ને વિરોધી વાત કરનારને હા કહી. ઈશ્વરના સંબંધમાં પણ એમ જ છે. તેનાં પણ અનેક સ્વરૂપો છે. જે બંને ભગવાનના એક સ્વરૂપનાં જ દર્શન કર્યાં છે, તેને તે એક સ્વરૂપની જ માહિતી હોય છે. જેણે પ્રભુનાં વિવિધ સ્વરૂપોનો સાક્ષાત્કાર કર્યો છે, તે જ કહી શકે કે ઈશ્વર અનેક સ્વરૂપોવાળો હોવાથી આ બધાં તે જ ઈશ્વરનાં સ્વરૂપો છે. તે સાક્ષર તેમ નિરૂપર બન્ને છે. અને તેનાં કેટલાં સ્વરૂપો છે તે તો કોણ કહી શકે?

૧ખાણ [અનુ. ૫૦ ૨૩૮ થી] હું નકામો જ પારી લઉં છું કે હમણા મસાલા બરાબર લખાતું નથી એમને જોડું કહેવાતું શું કરવું ? અને જો હું મારું લખી શકતો ન હોઉં તો માત્ર લેખો માટે લોકો તરફથી આમ માગણી કરવામા આવે જ નહિ એમણે કહ્યું તે બરાબર છે અને મારી શ્રદ્ધા દૃઢ થઈ

અભિમાનની માત્રા ઈશ્વરે દરેક અજ્ઞિતમા મોટા પ્રમાણમાં મૂરી છે એનો પ્રેયો જ મનુષ્યો મોટા કામો કરી શકે છે એ મેળવે છે ને ત્યાગ કરે છે, દુનિયાબરીના કર્તવ્યો પાળે છે ને સંન્યાસી બનીને આત્મસાધના કરવા મંડી પડે છે તેની પાછળ બધું ખરું આ અભિમાનની વૃત્તિ જ કામ કરતી હોય છે

બાળકથી મારીને વૃદ્ધો સુધી સૌને પોતાના વખાણ કરે એવી ઇચ્છા રહે છે મારા પાટો રીંગી છેકરી એક વાર બહુ વિચિત્ર વેશ પહેરીને આવી ને એણે મને પૂછ્યું, હું ટેવી (કવી) હાશું ? ” “ બહુ ખરાબ, જો તે કેવા ગદા કપડા પહેર્યા છે ! આવા કપડા પહેરીને બહાર ફરાય નહિ ” એ એને કહ્યું ટાટા (કાકા) ગદા છે ’ કહીને એ મારી પાસેથી જતી રહી, અને એ જ પ્રશ્ન એણે બીજા આગળ કર્યો “ વાહ ! બહુ ફક્કડ દેખાય છે ! સરસ ! ” એને જવાબ મળ્યો ને રાજ થઈને એણે મારા સાથે જોઈ ને કહ્યું, “ ટાટા (કાકા) ગદા ” ને પછી નસકોરા કુલાવીને ચાલી ગઈ બાળા છેકરા દવા પીવા માટે કે કેઈ કામ કરવા માટે આનાકાની કરે છે, ત્યારે આપણે એના વખાણ કરીએ છીએ ‘શાબાશ’ કહીને એની પીઠ ચાબડીએ છીએ ત્યારે ઝડ દઈને એ દવા પી બાય છે અથવા આપણું ચીપેડું કામ કરી નાખે છે એ જ રીતે મોટી

હિમરતો મનુષ્ય ‘આ કામ તો માન્યો નહિ થાય’ એમ કહીને અપાકા કરે છે, ત્યારે ‘આ તમે શું બોલો છો ? આ આટલું કામ તમા રચી નહિ થાય ? આવા તો કઈક કામ અભાર સુધીમા તમે કરી નાખ્યા છે બંઓ, મસ સાહેબ, કોને બતાવો છો ? આ તમે બસ ધ્યાનમા લેા એટલી વાર ચપટીમા કામ ભેકવી ન બાય તો મારું નામ નહિ ’ એમ કહીને એની ચક્તિની પ્રશંસા કરવામા આવે તો એ કામ કરવા એ તૈયાર થઈ બાય છે અને ઘણી વાર કરી પણ નાખે છે

માણસ તો શું જનાવરને પણ વખાણ બહુ પ્રિય છે હાથી, ઘોડા, ગાય, કૂતરા, બિલાડા આદિ પાળેલા પ્રાણીઓના પાગનારના હમેશા અનુભવની વાત છે જેશમ નામના એક અંગ્રેજ લેખકે એક રથને પોતાના અનુભવતું વર્ણન કરતા લખ્યું છે કે, એક વેળા અમરાશ પાટોશીની ગાયના ગળામા કોઈક તોફાની છેકરાએ મળાક કરવા ખાતર હાર પહેરાવ્યો ગાય તો હાર પહેરીને ખુશ ખુશ થઈ ગઈ અને અભિમાનમા ને અભિમાનમા ઠોકુ ઝેંચુ કરી બીજી બધી ગાયો આગળ જઈને હાર બતાવી આવી તે દિવસે એણે દૂધ પણ વધારે પ્રમાણમા આપ્યું બીજે દિવસે એના ગળામાથી હાર કાઢી લીધો એટલે એ વધાર્થ ગઈ કોઈને દોહવા માટે પોતાની પાસે પણ આવવા ન દીધો આખરે નવો હાર લાવીને એને પહેરાવ્યો ત્યારે એણે દોહવા દીધું ‘વાહ કેવો સરસ ફૂવરો છે ’ એમ આપણે કોઈકના ફૂવરા માટે કહીએ છીએ ત્યારે એ ફૂવરાનો માલિક જેટલો ખુશ થાય છે તેટલો ફૂવરો પોતે પણ ખુશ થાય છે પણ કેટલીક વાર માણસો કરતા પ્રાણીઓ મોટી ખુશામત જવડી સમજી બાય છે કઈક

કૂતરાનાં આપણે વખાણ કરીએ છીએ ત્યારે શરૂઆતમાં કૂતરાને માલિક બનને સમજી નાંય છે, પણ કોણ બાણે શી રીતે કૂતરાને સમજી લાય છે કે માણસ જુડું બોલે છે અને પછી એ શકેશીલ મુખમુદ્રા કરી, યાંકું એક બાજુ જરા નીચું નમાવી તાકીને આપણા સામું બેઈ રહે છે ‘અને’ આને લચીને કહી હઉં કે અમ્યા, તું બોલું બોલે છે તે હું સમજી ગયો છું’ કે યૂંગા જ રહીને ચોડી વાર ભોયા કરવું ‘એનો નિર્ણય કરવામાં ગુચ્છવાઈ નાંય છે. પરંતુ માલિક તો હપ્તું પ્રકુલ્લ વદને પોતાના લાડકા કૂતરાની પ્રશસા સાંભળ્યા કરે છે.

કોઈને લાંચ આપવી કે કોઈની લેવી એ ગુનો ગણાય છે. પૈસા આપીને કોઈ પાસેથી આપણું કામ કઢાવી લેવું તે બહુ ખોટું છે. પણ વખાણ કરીને કોઈની પાસે આપણું કામ કરાવવું એમાં કંઈ અમુગનું નથી. આખી દુનિયાનો વ્યવહાર એ જ રીતે ચાલે છે. ધી જેને ભારે પડતું હોય તે દૂધથી વાધુ થતો હોય તેને પણ માખણ માફક આવી નાંય છે. માખણ પૌષ્ટિક છે, સ્વાદુ છે, સ્નિગ્ધ છે અને પચી પણ સહેલાઈથી નાંય છે. અને એમાં જરા સાકર ભેળવી એટલે તો એ અમૃતતુલ્ય બની નાંય છે. માખણનો ઉપયોગ કરવાથી તંદુરસ્તી સુધરે છે તે જ પ્રમાણે જગતનું ચક્રે કંઈક અવાજ કર્યા વગેરે બરાબર ચાલતું રહે તે માટે એના ચક્રમાં વારંવાર માખણ પૂરવું પડે છે.

“હું કોઈની ખુશામદથી દોરવાઈ બહિં એમ નથી. મારાં કોઈ ખોટાં વખાણ કરે તો હું તરત સમજી બહિં છું—કે આ ભાઈ કંઈ કામ કઢાવવા આવ્યા છે. મને કોઈ એમ ખતમી નાંય એમ નથી.” આનું કહેનારા પણ

કેટલાક નીકળી આવે છે. ખોટી ખુશામદથી એ ભોગવાઈ જતા નથી એ સાચું છે. પણ એમને પણ એક રીતે ખુશામદ તો ગમતી જ હોય છે. કંઈક કામ માટે એમની પાસે જાયો તો “એમને ગમતું નથી.” મારી યોગ-ખાણનો ખોટો લાભ લઈને આ માણસ પોતાનું કામ કઢાવવા આવ્યો છે,” એમ એમને લાગે છે. ઘણી વાર બીજાઓને મળવાની પણ એ ના પાડી દે છે. પણ અમસ્તા જ તમે એમને મળવા જાયો, “મારે કંઈ ખાસ કામ નહોતું. હું તો ફક્ત આપને મળવા જ આવ્યો છું.” એમ કહીને એમની પાસે જનારનો એ સત્કાર કરે છે અને કહ્યા વિના એમનું કામ કરી આપે છે. કોઈની ખુશામદ પોતાને ગમતી નથી એ વાત એમણે બહાર કરી લીધી હોય છે અને એમનાં એ જ ગુણનાં વખાણ કરવાથી એ બીજાઓ કરતાં પણ સહેલાઈથી વશ થઈ નાંય છે. “આપને ખુશામદ જરા પણ ગમતી નથી એ હું જાણું છું. અને મને પણ કોઈની ખુશામદ કરવાની ટેવ નથી. હું આપને મોટે આપનાં વખાણ કરવા માંગતો નથી. પણ સત્યને ખાતર એટલું તો કહ્યા વિના નહિ જ ચાલે કે આપ આ કામ હાથમાં લેશે તો એ થઈ જ જશે એમાં મને જરા સંદેહ નથી. આપે હાથમાં લીધેલું કામ ન થયું હોય એમ હજી સુધી બન્યું નથી” આમ આડકતરી રીતે કોઈ એમનાં વખાણ કરે તો તે એમને બહુ દુઃખે છે. અથવા એમને મોટે પ્રત્યક્ષ નહિ, પણ એમના કોઈ મિત્ર આગળ “એમને તો કોઈ વખાણ કરે તે જરા ગમતું નથી. પણ કેવો માણસ છે ! જેટલી એની ભુદ્ધિ પ્રખર છે એટલી જ તીવ્ર વ્યવહારદક્ષતા પણ છે. કોઈ પણ ખુશામદખેર એના આગળ બિલો રહી શકતો નથી. માણસની કેવી પરખ

એમનામાં છે! આવો અમર્ય મણસ છતાં એનામાં છે જરા પણ અભિમાનનો છાટો? આવી મતલબનું કહ્યું હોય ને એ વચ્ચે મિત્ર દ્વારા એમના કબ્બું તુપી પહોંચી બધ એવી વ્યવસ્થા કરી હોય તો એ કુલાઈને ફાગડો ઘયા વિના રહેતો નથી. સામાન્ય રીતે અભિમાની પુરુષો નમ્ર નથી હોતા પણ તેથી નમ્ર પુરુષો અભિમાની નથી હોતા એમ માનવું એ ભૂત જારેલું હોય છે એમને પોતાની નમ્રતાનું અભિમાન હોય છે. અને 'તમને તો ખુશામદ પસંદ નથી' એમ કહીને એમની સહેલાઈથી ખુશામદ કરી ચકાચ છે

ઈશ્વરને પણ જે કોઈ વહાલામાં વહાલી વસ્તુ હોય તો તે વખાણુ છે એને શું પોતાની શક્તિની ને પોતાની ગુણ-સમૃદ્ધિની ખબર નથી? છતાં એની સ્તુતિ કરતા કહેવું પડે છે, 'ઓ ઈશ્વર! તું સર્વશ છે' (છે જ એમા કહેવાનું શું છે? સર્વશ ન હોત તો એને ઈશ્વર કોણ કહેતે?) 'હે જગતના નાય! તું સર્વ શક્તિમાન છે' (અત્યત્ત, છે. એ શક્તિમાન ન હોત તો એની સ્તુતિ કરત શું કરવા?) હે હયાનિધાન! તારું ધાતું બધુ થાય છે. (જરૂર એવું ધાતું જ થાય છે આપણું ધાતું) યતું હોત તો એને સભારત પણ કોણ?) 'હે જગન્નિયતા તુ અમારો બાપ છે, અમારી મા છે, અમારો મિત્ર છે'

(એ જ બધું છે, બીજા તો સ્વાર્થનાં સગા છે એ એને કહી જનાવરાની કંઈ જરૂર ખરી?) આ પ્રકારની સ્તુતિ કોઈ પોતાની કરે તો સામાન્ય મનુષ્ય પણ આ મારી પાસે કંઈ કામ કઢાવવા આવ્યો છે એમ સમજીને ચેતી બાય છે, તો શુ ઈશ્વરને એ ન સમ બાય? 'મને સર્વશ, સર્વશક્તિમાન, હયા નિધાન વગેરે વગેરે કહીને તું તારું જ કામ કઢાવી લેવા માગે છે એ ન સમજી' એવો ભોટ નથી. એમ એ કહેતો નથી પણ પોતાના સ્તુતિપાઠક ભજાનુ કામ કરી આપે છે.

'તું કંઈક છું' એમ ખાણસને લાગે છે ત્યારે એ પ્રથમ દૃષ્ટિએ અશક્ય લાગતાં કામો ઉપાડે છે 'મારા જેવાથી આવું થાય?' એમ આત્માભિમાનથી પ્રેરાઈને ઘણી વાર ન કરવાં જેવા કામો કરતા એ અટકી જાય છે. બ્યૂમ મનુષ્યની અભિમાનની વૃત્તિને પોરણ મૂળ-વાથી કરવા જેવા ઘણાં કામો થાય છે ને ન કરવાં જેવાં કામો થતાં અટકી શકે છે.

એટલે કોઈના વખાણુ કરવાથી અથવા એને મોટો જનાવવાથી એ ઉત્તમ કાર્ય કરવા પ્રેરાઈને ખરેખર મોટો મનુષ્ય બની શકે તો તેના વખાણુ કરવા એમા ખોટું શું છે?

આપણામા કહેવત છે કે એજાખાણુ એ સોનાની ખાણ છે. તેમાં ઉમેરો કરી ચકાચ કે વખાણુ એ હીરાની ખાણ છે

એક વખત એક હરણુનું નોકું ખૂમ તરસ્યું થયું. તે બન્ને ખૂબ રમણ્યાં. છેવટે એક નાના ઝરા આગળ આવ્યા. પરંતુ ઝરામાં ફક્ત એક જ જણુ પી શકે એટલું પાણી હતું. બન્ને પાણી પીતાં નથી. હરણુ વિચાર કર્યો: "તું મરણુ પાણું અને આ વિચારી હરણુી જીવે તો સાડું." હરણુીએ વિચાર્યું: 'મારે પ્રિયતમ જીવે તો સાડું, મારે જીવીને શું કરવું છે?' બન્નેએ એક બીજી વરફ ટગરટગર બોલા કર્યું. કોઈ પાણી પીતું નથી. છેવટે અતિશય તરસને લીધે તેમનો આત્મક પરચોકમા આવ્યો ગયો.

ગાંધીજી અને એક ચીનીની યુવક [અનુ. ૧. ૨૪૦ થી]
ખૂબ ભોજનપ્રિય હોય છે. પણ શાંતિએ હિંમત-
પૂર્વક ઉપવાસ પૂરા કર્યા. ગાંધીજી હંમેશાં
પંદર વીસ મિનિટ તેની સાથે વાતો કરવામાં
માગતા. તે વાતો કયા વિષય ઉપર થતી હતી
અને શા માટે થતી હતી તે તો કેઈ જાણતું
નથી, પણ શાંતિ તેથી બહુ જ ખુશ રહેતો.
સંભવ છે કે બાપુએ તેને પ્રતિજ્ઞાની પવિત્રતા
અને શુભ ચારિત્ર્યનું મહત્ત્વ સમજાવ્યું હશે.
ગાંધીજીના વિશ્વાસ હતો કે કેઈ સંકલ્પ
કરેવો અથવા તો પ્રતિજ્ઞા લેવી એને માટે બ્યા
સુધી આપોઆપ પોતાના અંતઃકરણમાં પ્રેરણા
ન થાય ત્યાં સુધી એ યોગ્ય નથી. પશ્ચાત્તાપની
તીવ્ર અનુભૂતિથી પ્રભાવિત થઈને જ મનુષ્યે
પવિત્ર પ્રતિજ્ઞાઓ લેવી જોઈએ. લાગણીવશ
બનીને કરેલી પ્રતિજ્ઞાઓ નિષ્ફળ નીવડે છે.
ઉપવાસના દશ દિવસ વીતી ગયા બાદ

શાંતિએ કેટલીક પ્રતિજ્ઞાઓ લીધી. પણ
પ્રતિજ્ઞાઓ લેતી વખતે તે ખૂબ સાવધ હતો.
તેની આંખો સામે કેઈ પડદો ન હતો.
પ્રતિજ્ઞાઓ કાગળ ઉપર ખેવડી લખવામાં
આવી. બંને ખરડાઓ ઉપર શાંતિએ હસ્તા-
ક્ષર કર્યા. અને ગાંધીજીએ સાક્ષી લખી. એક
પ્રત બાપુની પાસે રહી અને બીજી પ્રત
શાંતિ પોતાની સાથે લઈ ગયો. તે પછીથી
શાંતિ કદા કરતો હતો કે તેને એવો અનુભવ
થતો હતો કે જાણે તેની ખાધેથી મોટો
ભાર ભતરી ગયો હોય.

કેટલાક દિવસ પછી તે ચીન આવ્યો
ગયો. ત્યાં જઈને તે એક વર્તમાનપત્રનો
તત્ત્વી બન્યો. તત્ત્વીની યોગ્યતાથી તેણે હંમેશાં
પોતાના હસ્તાક્ષર 'શાંતિ' જ કર્યા. મહાત્મા
ગાંધીજીના સિદ્ધાંત ચીનની સમક્ષ મૂકવાની
તેની ખૂબ જ ઇચ્છા હતી.

સત્ય શોધક ટોસ્ટોય :... [અનુ. ૧૦ ૨૪૪ થી]
ટોસ્ટોયે આ રીતે અંત સુધી જીવનમાં
પરિવર્તન લાવવા અનિરુદ્ધ પ્રયત્નો કર્યા છે.
તેમની આત્મપરીક્ષા ખૂબ જ કઠોર હતી.
તેમણે પોતાને વિશે પ્રશ્નો ધડેલા હતા,
એ ખરેખર ચતુર્નીય છે :

- (૧) હું શા માટે જીવું છું ?
- (૨) મારા તેમ જ સૌના અસ્તિત્વનું
કારણ (Cause) શું છે ?
- (૩) મારા તેમ જ અન્યના અસ્તિત્વનું
પ્રયોજન (Purpose) શું છે ?
- (૪) મારા અંતરમાં સારું તેમ જ નરસું
એવા બે ભાગ છે એ શું દર્શાવે છે, અને
એ વિભાગ શા અર્થે છે ?
- (૫) હું કેવી રીતે મારું જીવન જીવું ?
- (૬) મૃત્યુ શું છે—હું એથી મારી જાતને
શી રીતે બચાવું ?

૨૫૦ (૧૯૫૦)

અને એના અંતિમ કાળમાં પણ એમની
એ ઉચ્ચતા ઝોલી ન જ થઈ. છેલ્લે છેલ્લે
એમને પ્રશ્ન ભેડે છે :

“ટોસ્ટોય, તું તારા સિદ્ધાંત પ્રમાણે
તારું જીવન જીવે છે ?”

અને અદરથી ક્રૂર જવાબ મળે છે :

“ના. હું શરમથી લાલ મરું છું. હું
પાપી છું, અને તિરસ્કારપાત્ર છું.”

અને.... ૮૩ વર્ષના વયોવૃદ્ધ ટોસ્ટોય
એક રાતે ઘર છોડીને બહાર આવ્યા ગયા અને
એક નાનકડા સ્ટેશન પર અવસાન પામ્યા !

આવા પ્રખર સત્યશોધક; પોતાના યુગને
માટે અહિંસાના એક ભારે પ્રવર્તક, અને
ઉત્તમ સાહિત્ય સર્જક મહાત્મા ટોસ્ટોયનું
વૈવિધ્યપૂર્ણ જીવન નિહાળીને આપણને થઈ
આવે છે કે, ખરેખર “યુગચાત્રના જોડાણો
તો આપણે જ્યાં જ્યાં છે.”

“આરાબાપુ”

“જે માણસ પોતાની શક્તિ, શુદ્ધિ કે સંપત્તિનો બીજને સંવિભાજન નથી આપતો તે દુઃખથી મુક્ત થઈ શકતો નથી.”

[મહાસતી પૂઠ ઉજ્જવલ કુમારીજી જૈન સમાજના એક વિદુષી સાધ્વી અને આદર્શ વિચારક છે. “આરાધ્યાપુ મા એમનું પ્રવચન વચ્ચે પ્રસિદ્ધ પણ થયેલું સાપ્રદાયિક ભધનોમા રહેવા છતાં એમનામા તલભાર પણ સાપ્રદાયિકતાની સદૃશિત દૃષ્ટિ નથી એમના પ્રવચનો અને લખાણો પરથી સ્પષ્ટ કળી શકાય છે કે એમનું જ્ઞાન કેટલું વિપુલ અને ગહન છે. આ વિશ્વાગ દૃષ્ટિથી જ તેઓ સમાજમા લોકપ્રિય થયા. નૂતન વર્ષ માટે લખેલો આ ખાસ સંદર્શો આપણાં સૌને માટે મનનીય ધર્મ પદાર્થ છે]

હું જે શોધ જ દિવસમા આપણે નવા વર્ષમા પ્રવેશ કરીશું આ દિવસ સકુ પેતાની જાતને પવિત્ર રાખી, શાત રખી આપણ વર્ષ મંગલમય જલ્ય એરી કામના સપરી. કોઈ જુરસો કરે તો પણ કુપિત ન થતાં સાતિ રાખશે. કારણ આ દિવસે કવલ કરીએ તો વર્ષ જમરે અને તેથી સકુ પૂરી ચીવડ રાખી સવારથી માઢી ને સાજ સુધી આ જ રીતે ચર્તાવાનો, પવિત્રતા જાળવવાનો માર્ગમા કરે છે આવી સાતિ અને પવિત્રતા આપણ વર્ષ જીવવાય તો કેતુ સારું !

આ દિવસે વેપારી જેમ આવક જવલનું ખાસ તપસે તેમ સકુ પોતાના કાર્યનું ખાસ તપસી આત્મમથન કરે અથા વર્ષમા કેટલા સદૃશ્યો મેળાયા, કેટલો સત્સંગ કર્યો બીજા માટે પોતાની જાતને કેટલી ધસી, સવારે વહેજ લેરી પ્રજુરમરણ કર્યું છે ? આ છે સકુની આવકનું ઘસું હવે જવલક ખાસ વિચારો, મેજનમજા મર્યાદા રાખી છે ? કોઈ જુરી આદતોમા એમ તો નથી ધર્મ પડાને ? આ જાનેમા કયુ ખસું ચડિવાળ છે તેનો એકાતમા બેસી સાતિથી વિચાર કરો ખાખી હોય ત્યા સારા થવાની સમજપૂર્વક પ્રતિજ્ઞા લે અને તે પાલે, તો જ આ જીવન ઉન્નત અને

આ જ દિવસે વેપારીએ નવા એપણ લખવા શરૂ કરે, અને તેમાં શાંતિજાની શિદ્ધિ, જૈતમ સ્વામીની લખિય, અમલકુમારની શુદ્ધિ અને કેવનાલું

સુખ મગો એમ ધચ્છે છે પણ તમે જાણો છો માગવાથી કઈ મળી નથી જગુ માગવામાં તો ધર્મર પ્રેરની અમલકા વ્યવસ્થ થાય છે સાચી પ્રજુ જમિન હોય ત્યા માગણી એ અતરાવરૂપ છે. વળી સાલિજદ શિદ્ધિ માંથી ન હતી પણ મેળવી હતી અને એ મેળવવા માટે તેમણે દાન આપ્યું હતું માણસે શિદ્ધિ મેળવી હોય તો દાનતા સદૃશ્ય અને ઉદારતા મેળવવા જોઈએ.

તીથ કર પ્રજુ એક વર્ષ સુધી રાજના એક કોડને આઠ લાખ સોનેવાનું દાન આપે છે ને પછી દીક્ષા અગીકર કરે છે દાન એ આધ્યાત્મિક તાલી શરૂઆત છે પહેલું પગથિયું છે. માણસ પોતાના વિલાસ માટે તો લપુ ખચે પણ જને તેવું જ બીજા માટે ખચે તો એ પૈસા લેએ લાને છે અગ્રેજીમા એક વિચારકે લખ્યું છે તેનો લાવાઈ થાય છે કે, પોતા માટે વિલાસમા ખચેલ પૈસા માણસના મજામા લરીનું પૈકુ ચઢને જાધાય છે, પણ બીજાઓનું કુખ દૂર કરવા ખચેલું ધન માણસને દેવદત માફક ખાખે આપે છે.

દાન આપવાથી કેંઈમા લગાર ખાલી થતા નથી, તેમ કોઈ અરીખ પણ મરૂ જગુ નથી મોટા સરોવરમાથી પછીએ મોડું પાણી ખી જાય તો તેમા સરોવરનું શુ લગી જવાનું છે તેમ શીમતો પ્રસંગો પાલ જરીમોને મદદ આપવા કરે તો કંઈ જ શુમાવવાના નથી લીલકુ દાનથી તો સદૃશ્ય વધે છે. હાથી

મણી આવ ને તેમણી કણ નીચે પડી જાય તો હાપીનું કથું જ પડતું નથી પણ તેના ઉપર સંકેતો ડાહીઓ પેટ ભરે છે. તેમ શ્રીમતો થોડું ખર્ચ પડાડે તો તેમાં કેટલાંએ ગરીબ કુટુંબો નબી થકે. આજે નાટક, સીનેમા, મેગેજીનના સાધનો, વગેરે પ્રસંગો વગેરેમાં દબારાનું ખર્ચ કરે છે, તેઓ દેશની સ્થિતિનો વિચાર કરી મર્યાદામાં રહી જો એ પ્રયત્ન મનનો જનકલ્યાણમાં ઉપયોગ કરે તો તેઓ મમ જની કેટલી સુંદર સેવા જમાવી શકે? આટલું ગરીબ તબક્કા સદુ વિચારે.

કદાચ સાધારણ સ્થિતિવાળા માણસો એમ કહેશે કે અમે અમારા ખર્ચ પૂરતું જ માંડ માંડ રળીએ છીએ, ત્યાં દાન કેવી રીતે આપીએ. પણ દાન કેવળ ધનનું જ થાય જ એમ નથી. દાન તો તન, મન, અને શુદ્ધિથી પણ થઈ શકે છે. તનથી 'દાન કરવું' એટલે સેવા કરવી, મનથી દાન કરવું' એટલે ખીજનું બનું ઇચ્છવું અને શુદ્ધિથી દાન કરવું' એટલે પોતાની શુદ્ધિ વડે ખીજને સવળો શબ્દ બતાવવો. તમે જો કાચદાનું સાંઠ બંધવા હો અને બિચારો કોઈ ગરીબ અલગ ખેડૂત કાચદાની ઝીણી જળમાં ફસાઈ ગયો હોય તો તેને ઉકેલ આણી દેવો તે શુદ્ધિનું દાન છે. આ રીતે તમારી પાસે શક્તિ, શુદ્ધિ કે સંપત્તિ જે કંઈ હોય તે બદલાની ઇચ્છા વગર આપવું તેનું નામ દાન છે. દશવેદિક સૂત્રમાં ક્યું છે, “અસંવિભાગી ન હું તરસે મોકળો” જે માણસ પોતાની શક્તિ, શુદ્ધિ કે સંપત્તિને ખીજને સંવિભાગ નથી આપતો તે દુઃખથી મુક્ત થઈ શકતો નથી. આજે તો માણસ શુદ્ધિનો વેપાર કરે છે. એક માણસ બિચારો બન્યુંકર બાધિથી પીડાતો હોય અને દાકતરની ફક્ત સલાહ લેવા જાય તો પણ દાકતરો આફરી શી લેવાનું હામતા નથી. કાચદાની મુકેલી આવી ને વજીલને પાચે, મિનિટ પૂછવું એટલે રૂપિયા પચાસનું બીલ ગરીબ હોય તો પણ ભયે જ છૂટેકે. શુદ્ધિ એ તો કુદરતી દેણી છે. તેનો ઉપયોગ પોતા માટે જ નહીં પણ ખીજ માટે પણ કરવો જોઈએ. આ રીતે પારકા માટે શુદ્ધિ, શક્તિ કે સંપત્તિ ખર્ચવી

એનું નામ દાન. અને આવા દાનથી જ સાલિલદ્રની જેમ ઉત્તમ રિદ્ધિ મેળવી શકાય.

ખીજનું તમે નવા વર્ષે કેવનાજીનું સુખ ઇચ્છો છો પણ એ સુખની પ્રાપ્તિ શીલ અને સદાચારની આરાધનાથી જ થાય છે. કેવનાજીનું સુખ હજો એટલું લખવા માનવી શું વળે? એની આરાધના કરો.

ત્રીજી વસ્તુ, તમે ગૌતમસ્વામીની લખ્ધિ ઇચ્છો છો પણ ગૌતમ સ્વામીએ કેટલા કઠોર તપ ને ત્યાગથી તે મેળવ્યું હતું તેનો વિચાર કરો. તેમનું અનુકરણ કરી તપને માંગે વળો.

ચોથી વસ્તુ, તમે અભયકુમારની શુદ્ધિ, માગો છો. ભાવના શુદ્ધિથી શુદ્ધિ શુદ્ધ અને સ્વદમગ્રાહી બને છે. સ્વદમગ્રાહી શુદ્ધિ વસ્તુના યથાર્થ સ્વરૂપને સમજે છે. આવા શુદ્ધ શુદ્ધિવાળા પુરુષો સમ્યક શું અને અસમ્યક શું, સાચું શું ને ખોટું શું, સારું શું ને નરસુ શું વગેરે તરત જ સમજી લે છે. શુદ્ધ શુદ્ધિવાળા પુરુષને પોતાના માંગમાં ક્યાંય મૂંઝવણો પેદા થતો નથી. અભયકુમારના અંતેક પ્રસંગો પરથી આપણે આ સમજી શકીએ છીએ. તેમની શુદ્ધિ -ચાલ શું અને અન્યાય શું તે તરત કળી જતી. પોતાના શુદ્ધિ આગ્રયથી તેમણે ધણું નિર્દોષ પર અન્યાય થતો અટકાવી દીધો છે. આ રીતે માણસની શુદ્ધિ તીવ્ર હોય તો તે પોતાને તથા ખીજને અનેક રીતે એષર કરે છે. આવી વિશુદ્ધ શુદ્ધિ મેળવવા માટે આપણે ધીમે ધીમે ભાવનાની શુદ્ધિ કરતા જવું જોઈએ.

આ રીતે દાનથી સાલિલદ્ર જેવી રિદ્ધિ, શીલથી કેવનાજી જેવું સુખ, તપથી ગૌતમસ્વામી જેવી લખ્ધિશક્તિ અને ભાવના શુદ્ધિથી અભયકુમાર જેવી નિર્મળ ને કુસાચુ શુદ્ધિ મેળવી શકારો. આમ દાન, શીલ, તપ અને ભાવના આ ચારેને ભજવાન મહાવીરે મોદેશ દાર રૂપે ફરમાવ્યા છે. તેથી નવા વર્ષને મંગલમય, શાંતિમય, અને પ્રગતિશીલ બનાવવા માટે દાન, શીલ, તપ અને શુદ્ધ ભાવનાની આરાધના કરવી. એમાં જ આપણા સૌનું દિલ સમાયેલું છે.

બાળકોનાં દાદા.

પ્રભુભાઈ ઉપાધ્યાય

બાળકોનો ઉત્સવ છે આ નવેમ્બર માસનું પહેલું સપ્તાહ દિવસરમા પ્રાતેપ્રાત, શહેરે શહેર અને ગામે ગામ ઉત્સવ છે - રજત મહોત્સવ છે. બાલકનજીવારી એટલે બાળકોની વાડી. ભારતના બાળકોનું એ એકલું એક અને અલેક મહામહાન છે એને શરૂ થયાને પચીસ વર્ષ પૂરા થયા છે આજે બાળકોના આનંદનો પાર નથી. અને બાળકોના દાદાના હરખતું તો પૂછવું જ શું!!!

બાળકોના દાદા એ બારીના સ્થાપક છે એમણે એ શરૂ કરેલી નાના નાના બાળકો અને મોટા મોટા આપણા દેશનેતાઓ બધાય તેમને દાદા કહીને બોલાવે છે. દાદાનો અર્થ થાય છે મોટાભાઈ સાથે જ એ બાળકોના દાદા છે એમના કિલ્લા બધાય બાળકો માટે ભરે પ્રેમ છે. બધાય તેમને પ્રાણ સમાન વહાલાં છે

દાદાનું આખું નામ છે સેવક બોજસજ મુખાળીસ વર્ષ પહેલાં તેમનો જન્મ સિધમ થયો હતો. મોહન બે ડેરા પાસે લારખાના ગામમાં. બહુથા ગરુથા લારખાના અને કરા ચીમાં. પહેલવહેલાં બારી પણ તેમણે કચચીમા શરૂ કરેલી. પંદર વર્ષથી તેઓ મુબઈ-ખારમા વસે છે. અને મુબઈમાં અને આખાય દિવસમા બાળકો માટે કામ કરે છે

દાદા નાના હતા આઠ વર્ષના ત્યારે તેમના બાપુએ તેમને સમજાવ્યું, “બેટા, ભગવાનની સેવા કરવી હોય તો તેમના બાળકોની સેવા કરવી બેઈએ” બસ ત્યારથી તેમણે મનમાં ગાંઠ વાળી, સેવામત લીધું.

“આ રાખા પુ”

તેમનું ઘર ધનિક હોવા છતાં પોતે સાદાઈથી રહેવા માંડ્યું.

દાદા અગિયાર વર્ષના થયા ત્યારે તેમણે જૂના નવાં વાર્તાઓનાં પુસ્તકો આનુબાનુથી ઉધરાવી લાવી ‘એટલા પુસ્તકાલય’ શરૂ કર્યું. નિશાળથી છૂટીને કે રમને દહાડે રસ્તા ઉપર એક એટલે પુસ્તકો ગોઠવીને બેસે. જતા આવતા વિદ્યાર્થીઓને પ્રીતેથી માનથી બોલાવે, બોલા રાખે, પુસ્તક ઉઘાડી તેમાંથી યોડુ વાચી બતાવે ને પુસ્તક વાચવા આપે. બધા રોજ આવે પુસ્તકો વાંચે ને ખુશ થાય.

સાથે સાથે નાનકડું દવાખાનું પણ તેમણે શરૂ કર્યું. દેશી દવાઓના પુસ્તકો વાંચી, ઘરઘરાઉ ડોશીમાની દવાઓ બાણી લાવી, સારી સારી દવાઓ બનાવી નાનાં મોટા બધાયને આપવા માંડી. દવાઓથી બધાને અજબ આરામ થવા લાગ્યો. એટલે સૌ હોયે હોંશે આ નાનકડા ડોક્ટર પાસે દવા લેવા ઉભરાવા લાગ્યાં ને દવા લઈ અંતરની દુવા દેવા લાગ્યા.

દાદાની બાર વર્ષની ઉંમર હતી ત્યારે તેમને ઘરે સ્વ. શ્રીમતી સરોજની નાયડુ મહેમાન તરીકે આવેલા દાદાએ તેમને પોતાની લખેલી અંગ્રેજી કવિતા વંચાવી. વાંચીને ઘણા ખુશ થયા પણ અવિશ્વમાં માતૃભાષામા કવિતા લખવા સૂચવ્યું. ત્યારથી દાદા માતૃ-ભાષામા કાવ્યો રચી સાહિત્ય સેવા કરવા લાગ્યા.

ગાંધી બાપુની વાતો દાદાને બહુ ગમતી. એટલે એમણે ચોદ વર્ષની ઉંમરે નિશાળ

છોટેલી અને ઝાડ નીચે બેસી પોતાના મિત્રો સાથે અભ્યાસ વધારેલો. મીઠાની લડતમાં ધરાસણા પણ ગયેલા. 'સરકારે તેમને પકડી '૩૦ અને '૩૨માં જેલમાં રાખેલા.

જેલમાં બધા મિત્રોને તેઓ બાળકોની સેવા કરવા સમજાવતા. 'બોગકો નાનપણથી સારાં સંસ્કારી અને સુદૃઢ-તાકાતવાન થાય તો આપણો દેશ સ્વતંત્ર થાય અને સ્વાધીન રહે.' એવું બધાંયને કહેતા.

ચાર વર્ષ સુધી તેમણે શિક્ષક તરીકે કામ કર્યું. ચોવીસે કલાક તેમનાં બારણાં વિદ્યાર્થીઓ માટે ખુલ્લાં રહેતાં. વિદ્યાર્થીઓને શીખવવામાં તેમને બહુ મજા આવતી.

સ્કાઉટીંગમાં પણ તેઓ ભોડાયા હતા. પણ તેમાં યુનિયન જેકને રેલી વખતે સલામ

કરવાનું ફરજિયાત હોવાથી તેમાંથી છૂટા થઈ ગયા હતા.

બાલકનજીબારી તેમણે ૧૯૨૬માં કરાંચીમાં શરૂ કરી અને બાળકો માટે મોટરોએ શું કરવું બોધ્યું એ તે સંબંધી જુદાં જુદાં જાપાઓ, માંસિકોમાં લેખો લખવા માંડ્યા.

બાળકોના પિતા સ્વ ગિજુભાઈએ દાદાને પોતાના નાનાભાઈ સમા ગણી બારીની પ્રવૃત્તિ વેગવતી કરવામાં મદદ કરી હતી.

આજે તો જવાહરલાલજી, રાજેન્દ્રબાબુ સરદાર સાહેબ અને અન્ય નેતાઓ બારીના કાર્યમાં રસ લઈ રહ્યા છે. મુંબઈના પંતમધાન ખેસાહેબ બારીના પ્રમુખ છે.

અમર રહો બાળકો અને બાળ સેવામાં પ્રભુ સેવા માનનાર બાળકોના દાદા. એ જ પ્રાર્થના.

ઘણાને બાળકોને તેડવાં, ઉછાળવાં અને ખીલુ ઘણી ઘણી રીતે તેઓ રમકડાં કે પૂતળાં હોય તેમ એમને રમીડવાની આહત હોય છે. તેઓ વળતોવળત એમને બાંધકી બાંધકીને બાઝી પડે છે અને બચીઓ પણ ભરે છે. મને લાગે છે કે બાળકોને બોધને આપણને થઈ આવતા આવા લાગણીના બિભર ઉપર આપણે મુંડુશ મૂકવો ઘટે છે. બાળકો કુમળાં હોય છે, સુવાળાં હોય છે, નાનાં ને નમણાં હોય છે, તેથી હોડીને તેમને ઉપાડવાનું અને ચૂંથવાનું મન થવું એ સાચા શુદ્ધ પ્રેમનું લક્ષણ ન જ હોય. બાળકો હૃદયમાં આપણી નરફના આવા વર્તનને નાપસંદ કરતાં માલુમ પડે છે.

તેઓ અતિ નાનાં હોય છે ત્યાં સુધી આવું વર્તન નાપસંદ કરવાનું એમનું મુખ્ય કારણ એમના ઉદ્યોગમાં એથી નકામી દખલ થાય છે એ હોય છે. કેવાં એકાગ્ર ધ્યાનથી તેઓ કોઈ ઉચ્ચારોનો અર્થ શોધતાં હોય છે, અથવા કોઈક વસ્તુને ઉછાળી પછાળી ઝોળખવા મથતાં હોય છે. તેમાં આપણે કોઈ ભતના કારણ વગર, તેની ઇચ્છા બદલા વગર, જોડની માફક તેના ઉપર આક્રમણ કરીએ છીએ, અને તેના એ રસભર્યા ઉદ્યોગમાં બગાડ પાડીએ છીએ. તેઓની નાપસંદગી જરા પણ છૂપી રહેતી નથી. તેઓ આપણી પકડમાંથી છટકવાને તનતોડ મહેનત કરવા લાગે છે, આડા હાથ દે છે અને છેવટે રડવા લાગે છે. જરા મોટાં થયેલાં બાળકોને તો માન અપમાનના સૂક્ષ્મ ભેદ પણ સમજવા માંડ્યા હોય છે. તેઓને આપણા વર્તનથી સ્વમાનખંડન થવાનું પણ જ્ઞાન થતું હોય એવું તેમનાં મોં વગેરેના ભાવો ઉપરથી સ્પષ્ટ બોધ શકાયો

લુગતરામ દવે

માણકો - ઝળે - અહિંસા

મ કલન કતા મી ચકુ સાવ બ. પટેલ

આટલું સહુ બાણી લે અહિંસા વિના સત્યની શોધ અસંભવિત છે અહિંસા અને સત્ય એવા એકત્રિત છે જેમ સિંકાની બે બાજુ અથવા લીસી ચકરડીની બે બાજુ તેમા જીલટી કઈ ને સૂલટી કઈ છતાં અહિંસાને સાધન ગણીએ, સત્યને સાધ્ય ગણીએ. સાધન આપણા હાથની વાત છે તેથી અહિંસા પરમ ધર્મ થઈ સત્ય પરમેશ્વર થયું સાધનની ફિકર કર્યાં કરીશું તો સાધ્યના ઇશન કોઈક દિવસ તો કરીશું જ આટલો નિસ્વય કયો એટલે જગાં છતાં આપણા માર્ગમાં ગમે તે સકટ આવે, બાહ્ય દુષ્ટિએ ભેતા આપણી ગમે તેટલી હાર યતી ભેવામાં આવે, છતાં આપણે વિશ્વાસ ન છોડતા એક જ મત જાપીએ - સત્ય છે તે જ છે. તે જ એક પરમેશ્વર તેનો સાક્ષાત્કાર કરવાનો એક જ માર્ગ, એક જ સાધન તે અહિંસા, તેને કદી નહિ છોડું - જે સત્ય રૂપ પરમેશ્વરને નામે આ પ્રતિજ્ઞા કરી છે તેનું પાલન કરવાનું તે બળ આપે.

અહિંસા સાધ્ય નથી. સાધ્ય તો સત્ય છે પણ માનવી વહેવારમાં ને સબધોમાં

સત્યનું ઇશન આપણે કેવળ અહિંસાના પાલન દ્વારા જ કરી શકીએ. હિંસા દ્વારા નહિ પણ અહિંસાનું ચોવટ રાખી પાલન કરવાથી જ આપણે સત્યને પહોંચીએ છીએ. આ જ કારણે હું અહિંસાને વળગ્યો છું. સત્ય તો માત્ર સ્વભાવમાં જ હું પરતું અહિંસા મેં મહામહેનતે ને કઠણ સાધનાથી મેળવી છે. અહિંસા સાધન છે, તેથી રાજાખરાજના જગતવહેવારમાં તેની સામે જ આપણને કામ પડે છે એટલે જનતાને આપણે અહિંસાની જ કેળવણી આપવાની છે. સત્યની કેળવણી તેનાથી આપમેળે થાય છે, કેમ કે એ અહિંસાની કેળવણીનું સ્વાભાવિક પરિણામ છે.

આ અહિંસા, આજે આપણે જે બરી પરતું ભેઈએ છીએ, તે જ નથી. કોઈને ન જ મારવું એ તો છે જ કુવિચાર માત્ર હિંસા છે ઉતાવળ હિંસા છે મિથ્યા ભાવજી હિંસા છે દ્રેષ હિંસા છે કોઈનું ખૂડું ઇચ્છવું હિંસા છે જે જગતને ભેઈએ તેનો કબલો રાખવો એ પણ હિંસા છે પણ આપણે ખાઈએ છીએ તે જગતને ભેઈએ એ બધા જિભા છીએ ત્યાં મેકડો સૂક્ષ્મ છવો પડ્યા

છે તે કોચવાય છે; એ જગ્યા તેમની છે. ત્યારે શું આત્મહત્યા કરીએ? તો ચે આરો નથી. વિચારમાં દેહનું વળગણ માત્ર છોડીએ તો છેવટે દેહ આપણને છોડશે. આ અમૂર્છિત સ્વરૂપ તે સત્યનારાયણ. એ દર્શન અધિ-શાધથી ન જ થાય. દેહ આપણો નથી. તે આપણને મળેલું 'સંપેતરું' છે; એમ સમજી તેનો ઉપયોગ હોય તે કરી આપણો માર્ગ કાપીએ.

જેમ હું સત્યની શોધ કરતો જાઉં છું તેમ મને બાંસે છે કે તેમાં બધું આવી જાય છે. અહિંસામાં તે નથી, પણ તેમાં અહિંસા છે એમ ઘણી વેળા બાંસે છે. નિર્માળ અંતઃકરણને

જે સમયે જે લાગે તે સત્ય. તેને વળગતાં શુદ્ધ સત્ય મળી આવે છે. તેમાં ક્યાંયે ધર્મસંકટ નથી જોતો. પણ અહિંસા કોને કહેવી તેનો નિર્ણય કરતાં ઘણી સુસીબત આવે છે. જતુનાશક પાણીનો ઉપયોગ એ પણ હિંસા છે. હિંસામય જગતમાં અહિંસામય થઈને રહેવાનું કહ્યું તે તો સત્યને વળગવાથી જ થાય. તેથી હું તો સત્યમાંથી અહિંસા ઘટાવી ચકું છું. સત્યમાંથી પ્રેમ મળે છે. સત્યમાંથી મૃદુતા મળે છે. સત્યવાદી સત્યાગ્રહી તદ્દન નમ્ર હોવો જોઈએ. તેનું સત્ય જેમ વધે તેમ તે નમતો જાય. આ હું ક્ષણે ક્ષણે અનુભવી રહ્યો છું.

ચિં. શારદા,

.... સત્યનો જય છે જ એનો અર્થ એવો ન કરાય કે આપણે ધારીએ તે જ વખતે જય મળવો જોઈએ, વળી એમ પણ ન કહી શકાય કે આપણે માનીએ તે સત્ય જ છે. તેથી આપણે આમ જ કહીએ, "જો આમે ધારીએ છીએ તે સત્ય હશે તો જય જ થશે."

૫. મં. ૨૮-૫-૩૨ ખાપું

"ભૂલ નહતું" કામ છે તેથી તેની શરમ. ભૂલની માફી માગવી એ 'સારું' કામ છે એટલે તેમાં શરમ શાની. માફી માગવાનો અર્થ ફરી ભૂલ ન કરવાનો નિશ્ચય. એ નિશ્ચય થાય એટલે શરમ શાને સારું?"

[૫૪ ૨૩૩, ૨૩૫; 'વિશ્વવાસત્ય'માંથી-ટોલ્સ્ટોય (એચીંગ) 'Listener' ના સૌજન્યથી]

અનુક્રમણિકા.

૧ પ્રકૃતિલત રહે	...	ગાંધીજી ૨૨૬
૨ જગદ્ધરની પ્રાર્થના	...	દે. વા. ૨૩૦
૩ ન્યાયથી મેળવેલું	...	૨૩૧
✓ ૪ સાચા સંખનું મૂળ:	...	સંતબાલજી ૨૩૩
✓ ૫ સર્વોદય વાણી	...	રવિચંદ્ર મહારાજ ૨૩૫
✓ ૬ ધર્મ ક્યા	...	વાલજી ગોવિંદજી દેસાઈ ૨૩૬
✓ ૭ વખાણ	...	જગોતીન્દ ૬. દવે ૨૩૭

૫૪	ગાંધીજી અને ચીની યુવક જી. રામચંદ્રન	૨૩૬
૬	ખાપુના પત્રો	...
૧૦	ટોલ્સ્ટોય	...
૧૧	મરિજ્જ મેં મેરા માલિક	...
૧૨	ગાંધીજી સંદેશ	...
૧૩	ખાજકોના દાદા	...
૧૪	ગાંધી માળા	...

ગ્રંથાવલોકન

કેળવણી વિવેક: લે. કિરોરલાલ ધ. મરાઠવાળા

૩૦ નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ, : : કિં ૧-૪-૦; ૫૦ ૧૪;

શ્રી. કિરોરલાલભાઈની દૃષ્ટિ કુશાલ છે એમની વિદ્યાગ અને તર્કશુદ્ધ બુદ્ધિને પરિણામે તેમ જ જીવનના એકેએક પ્રશ્નને જીવનશુદ્ધિ તેમ જ વ્યવહારશુદ્ધિની કમોટીએ કસીને એવાની જાગૃતતાને કારણે એમના વિચારો આજે મહત્ત્વને રથાને ગણી શકાય 'કેળવણીના પાયા' જેમણે વાચ્યુ હશે એમને શ્રી કિરોરલાલભાઈના 'કેળવણી - વિષયક મૌલિક વિચારોનો ખ્યાલ સહેજે આવે એમ છે એમનું 'કેળવણીવિવેક' પ્રસિદ્ધ થતા એમના વિચારો મુશ્કેલ સ્વરૂપે આપણને મળે છે એ આનંદની વાત છે આ પુસ્તકને 'કેળવણીના પાયા'નો અનુ-અથ કહી શકાય શ્રી કિરોરલાલભાઈ ગૃહજ્ઞ વિદ્યાપીઠના મહામાત્ર થયા ત્યારથી અત્યાર સુધીના એમના કેળવણી વિષેના લેખો આ રીતે લેખ કરવામાં આવે છે, તેથી એમના વિચારોને અવ્યાસની દૃષ્ટિએ મૂલ્યવાન શક્ય બને છે.

આ પુસ્તકને ત્રણ ખંડમાં વહેંચી દેવામાં આવ્યું છે (૧) તત્ત્વવિવેક, (૨) પ્રવૃત્તિવિવેક, (૩) પ્રશ્નચર્ચા પ્રથમ ખંડમાં 'કેળવણીનું દર્શન', 'ઉચ્ચ શિક્ષણ', 'આજ્ઞાસાધની, પ્રતિ-ધાની અને નિર્વાહની કેળવણી', 'તારતમ્ય બુદ્ધિ' એ લેખો ખરેખર મનનીય છે શ્રી કિરોરલાલભાઈ તત્ત્વવિવેકમાં બહુ ઉચ્ચ અને

સુવિદ્યાગ દૃષ્ટિને પોતાની સમીપ સખી ચર્ચા કરતા હોવાથી ભલે કોઈને એ અવ્યવહારુ લાગે, પરંતુ આપણે એ બુદ્ધિ ન ભેદે કે આપણા જીવનધોરણને આમ ઉચ્ચ દૃષ્ટિએ મૂલ્યવાની દૃષ્ટાંતમાંથી જ આપણને જીવન વ્યાપી સિદ્ધાંતોનું દર્શન થઈ શકે

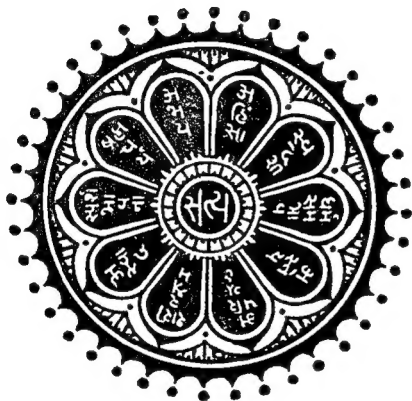
'પ્રવૃત્તિવિવેક' એ બીજા ખંડ આજ્ઞાકાલ શાળામહાશાળામાં થતી ઇતરપ્રવૃત્તિમાં વિવેકની શિથિલતા તેમ જ આચરણમાં સંદોષતા નજરે પડે છે એ તરફ આપણું લક્ષ્યે એ છે, 'શાળાના મેળાવણીઓ', 'બાળકોના નાચો અને નાટકો,' એ લેખો શાળામહાશાળાના સચાલકો તેમ જ વિદ્યાર્થીઓને સાચું માર્ગદર્શન કરાવે એવા છે.

ત્રીજા ખંડમાં પ્રશ્ન ચર્ચા છે એમાં 'વિદ્યાર્થીજીવનની અનવસ્થા,' 'ધર્મ કે વિકાસ,' 'ઉદ્યોગ કે જાતમહેનત,' 'સંસ્કારી અને અસંસ્કારી બાળકોના સંહવાસ' જેવા લેખો શ્રી. કિરોરલાલભાઈની શુદ્ધ વિવેકશક્તિનો તેમ જ તેમના જીવનપાલક સિદ્ધાંતોનો આપણને સંપોદ ખ્યાલ આવે છે.

'કેળવણીવિવેક' એ પુસ્તક આપણને કેળવણીના ક્ષેત્રમાં સહાયરૂપ થાય એવું છે અને એમનું લક્ષ્ય જીવનને વિશુદ્ધ કરી આર્યને ઉચ્ચ બુદ્ધિઓ લઈ જવાનું છે એમને તો અવશ્ય એ આશીર્વાદરૂપ છે

સાભાર-સ્વીકાર

આપુના કાર્યાવાસની કહાણી : લે. સુશીલા નખર ૩૦ નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ, કિં. ૦-૬-૦; શ્રી રમણચરિત્રામૃત : સં. જે રમણજીવન, ૩૦ શ્રી. નિરંજનાનંદ સ્વામી, તિરવળ્યામંદિ, કિં. ૨-૮-૦; આત્માનું સંધાન : ૩૦ શ્રી. નિરંજનાનંદ સ્વામી, શ્રી રમણાશ્રમ, તિરવળ્યામંદિ, દક્ષિણ ભારત કિં. ૦-૬-૦;

২-১১ - ১১/১২/৬৬
 ভাৰতবৰ্ষৰ জন
 তন্ত্ৰবান্ধৱ অৰ্হণ
 ৱ হ'ল তন্ত্ৰবান্ধৱ
 তন্ত্ৰবান্ধৱ
 নৱম অৰ্হণ
 হ'ল তন্ত্ৰবান্ধৱ
 তন্ত্ৰবান্ধৱ
 মন.

১১/১২/৬৬
 ১১/১২/৬৬

১১/১২/৬৬